

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ ΙΙ: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ- ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

**Ο δημόσιος χώρος ως πεδίο αστικών συγκρούσεων:
Η επίδραση των σχέσεων εξουσίας στην καθημερινότητα
και τις πρακτικές χρήσης.**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Δημήτρης Πέττας

Πολεοδόμος, MSc in Regional and Urban Planning Studies

Αθήνα 2015

Δημήτρης Πέττας

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**Ο δημόσιος χώρος ως πεδίο αστικών συγκρούσεων:
Η επίδραση των σχέσεων εξουσίας στην καθημερινότητα
και τις πρακτικές χρήσης.**

Υποβλήθηκε στη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ

Τομέας II: Πολεοδομία- Χωροταξία

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Νικόλαος Μπελαβίλας,
Αναπληρωτής Καθηγητής ΕΜΠ, Επιβλέπων

Δημήτριος Γεωργουλής,
Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ, Μέλος τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής

Κωνσταντίνος Μωραΐτης,
Καθηγητής ΕΜΠ, Μέλος τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής

Σταύρος Σταυρίδης,
Αναπληρωτής Καθηγητής ΕΜΠ

Μαρία Μάρκου,
Επίκουρη Καθηγήτρια ΕΜΠ

Βασιλεία Τροβά,
Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Χρυσάνθη Πετροπούλου,
Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αιγαίου

© Δημήτριος Πέττας

© Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Ο δημόσιος χώρος ως πεδίο αστικών συγκρούσεων:

Η επίδραση των σχέσεων εξουσίας στην καθημερινότητα και τις πρακτικές χρήσης.

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία από την έναρξη της το 2011 πέρασε από πολλές φάσεις έως ότου να λάβει τη συγκεκριμένη μορφή. Οι διακυμάνσεις αυτές δεν έχουν τόση σημασία όσο η διαρκής και σταθερή προσήλωση στην επιλογή της καθημερινής ζωής ως πεδίο της έρευνας. Σε μία περίοδο κατά την οποία οι συνθήκες υποβάθμισης της ζωής αποδίδονται σε δυνάμεις εκτός της κοινωνίας και εκτός της ίδιας της σφαίρας του κοινωνικού, η εργασία αυτή έχει ως σκοπό να δείξει πως η καθημερινότητα είναι το πεδίο στο οποίο οι παράγοντες αυτοί πρέπει αρχικά να αναχαιτιστούν. Η αναχαίτιση αυτή δε μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς συγκρούσεις σε πολλαπλά επίπεδα τα οποία αναλύονται στο κυρίως μέρος της εργασίας και αφορούν νοήματα, τρόπους υποκειμενοποίησης και δράσης αλλά και πρακτικές δημιουργίας, αλληλεγγύης και συνύπαρξης. Ο δημόσιος χώρος είναι το πλέον ελκυστικό πεδίο ανάλυσης και δράσης καθώς αφενός οι τρόποι και ο βαθμός των αποτελεσμάτων των υφιστάμενων συνθηκών γίνονται αντιληπτά και αφετέρου είναι ένα πεδίο σύγκρουσης ανοιχτό για το σύνολο των ενεργών υποκειμένων. Οι κυρίαρχες οπτικές και πρακτικές οι οποίες σχετίζονται με τη διαχείριση του δημόσιου χώρου δεν είναι πολιτικά ουδέτερες, όπως υποστηρίζει η κυρίαρχη αφήγηση και νέο - αναδύμενα lifestyle “κινήματα”: είναι κατασκευές ιδεολογικές, αναπαράγουν οπτικές για τη κοινωνική οργάνωση και θεσμίζουν διαδικασίες βαθιά πολιτικές. Οι συγκρούσεις οι οποίες λαμβάνουν χώρα στον αστικό δημόσιο χώρο αντανakλούν ευρύτερες διαφοροποιημένες προσλήψεις του κοινωνικής οργάνωσης από αντιθετικές δυνάμεις οι οποίες συγκροτούνται (και) ιδεολογικά.

Αρχικά θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα **Νίκο Μπελαβίλα** για την εμπιστοσύνη, την υποστήριξη και την καθοδήγηση σε αυτά τα πέντε χρόνια. Επίσης τον **Δημήτρη Γεωργουλή** για την πολύτιμη βοήθεια στο πλαίσιο της εργασίας αλλά και για τις συζητήσεις για θέματα σημαντικότερα της εργασίας και τον **Κωνσταντίνο Μωραΐτη** για τις συμβουλές και τις προτάσεις του. Επιπλέον, την **Ειρήνη Μίχα**, η οποία σε μία κρίσιμη καμπή της διατριβής με βοήθησε να ξεχωρίσω τα κύρια από τα δευτερεύοντα ζητήματα της έρευνας.

Επιπλέον θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους δέχθηκαν να συμμετάσχουν στις συνεντεύξεις τόσο για τα δεδομένα τα οποία συνεισέφεραν όσο και σε πολλές περιπτώσεις για τους δρόμους που εκούσια ή ακούσια άνοιξαν στην έρευνα. Ιδιαίτερα

ευχαριστώ τους φίλους και συναδέλφους οι οποίοι συμμετείχαν ενεργά στη συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων. Την **Βασιλική Μπουζιάκα** η οποία συμμετείχε στη συλλογή αλλά και στη παρουσίαση των δεδομένων, τη **Μαρία Λάμπρου** η οποία επιμελήθηκε το σύνολο της διατριβής και τους **Μαρία Αγραφιώτη, Νικολέτα Αμπελάκια, Μαριέττα Βαρνάβα, Χαρούλα Καραγεώργου, Κωνσταντίνα Κουτσαυτάκη, Στέφανο Μαριάτο, Αλεξάνδρα Μηλαρά, Θανάση Μπουζιάκα, Ελευθερία Ορφανού, Νάνσυ Ορφανού, Ευγενία Πέττα, Ιωάννα Σιδέρη**, οι οποίοι πέρασαν ώρες στις πλατείες συλλέγοντας δεδομένα, συμπληρώνοντας δικές μου παραλείψεις και προτείνοντας αντικείμενα και τρόπους παρατήρησης. Χωρίς τους παραπάνω φυσικά δεν υπήρχε περίπτωση να πραγματοποιηθεί η παρούσα διατριβή. Τέλος, για τις συζητήσεις, τις προτάσεις και την υποστήριξη ευχαριστώ τους **Phil Griffin, Μυρτώ Γαρή** και **Γιώργο Καπαρό**.

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Περιεχομένων	vii
Κατάλογος εικόνων, πινάκων, γραφημάτων και χαρτών.....	x
Εισαγωγή.....	1
I. Αντικείμενο και σκοπός της διατριβής	1
II. Περιορισμοί έρευνας	4
Μέρος Α: Θεωρητικές προσεγγίσεις του δημόσιου χώρου-Κύριες κοινωνικοπολιτικές λειτουργίες και ευρύτερες συνδέσεις	7
1. Σχέσεις εξουσίας και χώρος.....	9
1.1. Ορισμοί, χαρακτηριστικά και παράμετροι	9
1.2. Τροπικότητες των σχέσεων εξουσίας.....	11
1.2. Θεσμοί και σχέσεις εξουσίας.....	13
1.3. Σκοποί και αποτελέσματα των σχέσεων εξουσίας	14
1.4. Σχέσεις εξουσίας στο αστικό περιβάλλον και το δημόσιο χώρο.....	15
1.5. Εισαγωγή μιας θεωρητικής περίπτωσης έρευνας: Η εφαρμογή ενός “κοινωνικού συμβολαίου” στο δημόσιο χώρο	18
2. Ανάπτυξη κινημάτων και συλλογικών δράσεων στο δημόσιο χώρο.....	25
2.1. Εισαγωγή- ορισμοί	25
2.2. Στόχευση και περιεχόμενο αντιστάσεων στο αστικό περιβάλλον.....	26
2.3. Συσχέτιση αστικού περιβάλλοντος και κοινωνικής - οικονομικής οργάνωσης: Έκταση της κλίμακας αναφοράς των αντιστάσεων	28
2.4. Χαρακτηριστικά, δομές και πρακτικές κινημάτων πόλης.....	30
2.5. Κινήματα πόλης και δημόσιος χώρος.....	40
3. Οι οικονομικές διαστάσεις του δημόσιου χώρου	43
3.1. Μεταβολές στην καπιταλιστική ανάπτυξη στον 20 ^ο Αιώνα.....	44
3.2. Φορντισμός- Τειλορισμός.....	45
3.3. Μεταφορντισμός και ευέλικτη οικονομική συσσώρευση	46
3.4. Κρίσιμα αποτελέσματα της μετάβασης από το φορντισμό στην ευέλικτη οικονομική συσσώρευση	48
3.5. Μεταβολές στην παραγωγή, χρήση και διαχείριση του αστικού χώρου ως αποτέλεσμα οικονομικών μετασχηματισμών	48

3.6. Μεταβολή των δομών αστικής διακυβέρνησης με βάση την οικονομική διαχείριση του χώρου.....	52
3.7. Οι οικονομικές διαστάσεις του δημόσιου χώρου και οι συνδέσεις τους.....	53
3.7.1. Οικονομικές θεωρήσεις του δημόσιου χώρου: Κυρίαρχες τάσεις και κριτική.....	54
3.7.2. Ο δημόσιος χώρος ως αγαθό	55
3.7.3. Ο Δημόσιος Χώρος ως Κεφάλαιο	57
3.7.4. Αστικό περιβάλλον και μηχανισμοί ενοικίου: Ο δημόσιος χώρος ως έμμεσος παραγωγικός συντελεστής, το ενοίκιο ως επιτοκιακό κεφάλαιο.....	58
3.7.5. Ο Δημόσιος χώρος ως πεδίο οργάνωσης και πραγματοποίησης διαδικασιών παραγωγής και κατανάλωσης.....	61
4.Ο δημόσιος χώρος ως πεδίο έκφρασης του κοινωνικού διαχωρισμού	64
4.1 Διαδικασίες κοινωνικού και οικονομικού διαχωρισμού	64
4.2. Διαδικασίες χωρικού διαχωρισμού.....	66
4.3. Καπιταλιστικοί τρόποι ανάπτυξης και χωρικός διαχωρισμός	68
4.4. Διαχωριστικοί Μηχανισμοί στο Δημόσιο Χώρο	69
5.Η παράμετρος του χρόνου.....	75
5.1 Χρόνος οικονομικών διαδικασιών και χρόνος κοινωνικής αναπαραγωγής: ανάλυση και συσχετίσεις	76
5.2 Ιστορικός αστικός χρόνος.....	79
5.3 Χρόνος μεταβολής των συνθηκών του δομημένου περιβάλλοντος	81
5.4 Ατομικός αστικός χρόνος	82
5.5 Αστικό Περιβάλλον, Δημόσιος Χώρος και Αστικός Χρόνος.....	83
Συμπεράσματα Α΄ μέρους και συνδέσεις με την έρευνα πεδίου	88
Μέρος Β: Έρευνα πεδίου	94
6.Μεθοδολογία	95
6.1.Επιστημολογικές και οντολογικές παραδοχές.....	95
6.2.Μεθοδολογικές προσεγγίσεις	98
6.3.Περιγραφή της βάσης δεδομένων, των διαδικασιών συλλογής τους και των μεθόδων επεξεργασίας τους	102
6.3.1.Βάση δεδομένων.....	102
6.3.2. Διαδικασίες συλλογής των δεδομένων	105
6.4.Σχεδιασμός της έρευνας και μεθοδολογίες ανάλυσης των δεδομένων	111
7.Παρουσίαση των περιπτώσεων έρευνας.....	116
7.1.Πλατεία Εξαρχείων	118
7.1.1.Περιγραφή και αξιολόγηση της κοινωνικής ζωής και των πρακτικών χρήσης....	120
7.1.1.1.Ποικιλομορφία	120

7.1.1.2. Ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά πρακτικών χρήσης και δραστηριοτήτων	134
7.1.1.3. Άνεση και ασφάλεια χρηστών	141
7.1.2. Απόψεις και πρακτικές μηχανισμών για το δημόσιο χώρο, ανάπτυξη σχέσεων εξουσίας και κυριαρχίας.....	143
7.1.2.1. Απόψεις των μηχανισμών.....	144
7.1.2.2. Πρακτικές και παρεμβάσεις των μηχανισμών.....	156
7.1.2.3. Σχέσεις εξουσίας	164
7.1.3. Συμπεράσματα: αποτελέσματα σχέσεων εξουσίας και επίδραση στις πρακτικές χρήσης και την καθημερινότητα της πλατείας Εξαρχείων	192
7.2.1. Περιγραφή και αξιολόγηση της κοινωνικής ζωής και των πρακτικών χρήσης....	203
7.2.1.1. Ποικιλομορφία	203
7.2.1.2. Ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά πρακτικών χρήσης και δραστηριοτήτων	221
7.2.1.3. Άνεση και ασφάλεια χρηστών	227
7.2.2. Απόψεις και πρακτικές μηχανισμών για το δημόσιο χώρο, ανάπτυξη σχέσεων εξουσίας και κυριαρχίας.....	228
7.2.2.1. Απόψεις των μηχανισμών.....	228
7.2.2.2. Πρακτικές και παρεμβάσεις των μηχανισμών.....	237
7.2.2.3. Σχέσεις εξουσίας	245
7.2.3. Συμπεράσματα: αποτελέσματα σχέσεων εξουσίας και επίδραση στις πρακτικές χρήσης και την καθημερινότητα της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα.....	258
7.3. Πλατεία Συντάγματος.....	263
7.3.1. Περιγραφή και αξιολόγηση της κοινωνικής ζωής και των πρακτικών χρήσης....	264
7.3.1.1. Ποικιλομορφία	264
7.3.1.2. Ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά πρακτικών χρήσης και δραστηριοτήτων	274
7.3.1.3. Άνεση και ασφάλεια χρηστών	283
7.3.2. Απόψεις και πρακτικές μηχανισμών για το δημόσιο χώρο, ανάπτυξη σχέσεων εξουσίας και κυριαρχίας.....	284
7.3.2.1. Σχέσεις εξουσίας στην καθημερινότητα της πλατείας Συντάγματος	284
7.3.2.2. Σχέσεις εξουσίας και γεγονότα διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος	297
7.3.3. Συμπεράσματα: αποτελέσματα σχέσεων εξουσίας και επίδραση στις πρακτικές χρήσης και την καθημερινότητα της πλατείας Συντάγματος	321
Μέρος Γ: Συμπεράσματα- Συζήτηση	324
8. Συμπεράσματα.....	325
9. Συζήτηση.....	336
Βιβλιογραφία.....	338

Κατάλογος εικόνων, πινάκων, γραφημάτων και χαρτών

Κατάλογος εικόνων

Εικόνα 1: Οι λάμπες και η βάση του αγάλματος στην πλατεία Εξαρχείων	125
Εικόνα 2: Αφίσες στη συμβολή των οδών Θεμιστοκλέους και Βαλτετσίου.....	125
Εικόνα 3:Πανό τοποθετημένα επί της πλατείας Εξαρχείων.....	126
Εικόνα 4:Επέμβαση της Αστυνομίας στα Εξάρχεια έπειτα από διαδήλωση στο Σύνταγμα .	142
Εικόνα 5:Αφίσα για συνέλευση με θέμα “Βία, μαφίες, ναρκωτικά, δημόσιος χώρος”	176
Εικόνα 6:Κεντρικό πανό διαδήλωσης η οποία διοργανώθηκε από τη Λαϊκή Συνέλευση Εξαρχείων	177
Εικόνα 7:Διαδήλωση ενάντια στην αστυνομική καταστολή.....	181
Εικόνα 8:Αφίσες ενάντια στο εμπόριο ναρκωτικών και την παραβατικότητα	189
Εικόνα 9:Από δράση σε σημείο διακίνησης ναρκωτικών.....	190
Εικόνα 10:Ανάπτυξη χρήσεων μη συμβατών με τη χρήση ναρκωτικών κατά την εκδίωξη εμπόρων ηρωίνης το 2010.....	192
Εικόνα 11:Συναυλία οικονομικής ενίσχυσης οροθετικών κρατούμενων	197
Εικόνα 12:Αφίσα και δράσεις στο πλαίσιο της πρώτης διοργάνωσης του “Φεστιβάλ Εξαρχείων” από τη Λαϊκή Συνέλευση Εξαρχείων	199
Εικόνα 13:Επιτραπέζιο παιχνίδι στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα.....	205
Εικόνα 14:Κλειστά καταστήματα περιμετρικά της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα	206
Εικόνα 15:Συνθήματα στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα.....	207
Εικόνα 16:Συνθήματα της Χρυσής Αυγής στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα.....	208
Εικόνα 17:Η κλειστή παιδική χαρά στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα	209
Εικόνα 18:Αφίσες για εκδηλώσεις του κινήματος απόρριψης των μεταναστών	239
Εικόνα 19:Ομάδα αστυνομικών στην πλατεία Συντάγματος στο πλαίσιο σταθερής 24ωρης παρουσίας.....	266
Εικόνα 20:Κατάστημα επί της πλατείας Συντάγματος.....	266
Εικόνα 21:Μικρής κλίμακας εμπορικές δραστηριότητες επί της πλατείας Συντάγματος.....	267
Εικόνα 22:Κάψιμο χριστουγεννιάτικου δέντρου στην πλατεία Συντάγματος κατά τη διάρκεια διαδήλωσης και δράσεις φύλαξης από την αστυνομία	275
Εικόνα 23:Λήψεις της πλατείας Συντάγματος κατά τις ώρες 10:30, 13:10, 22:30, 01:30. ...	279
Εικόνα 24:Δραστηριότητες σύντομης στάσης και συνάντησης στην πλατεία Συντάγματος	280
Εικόνα 25:Ενεργητικές δραστηριότητες στην πλατεία Συντάγματος	281
Εικόνα 26:Παράταξη αστυνομικών δυνάμεων κατά τη διάρκεια διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος	299
Εικόνα 27: Συνελεύσεις στην πλατεία Συντάγματος.....	312
Εικόνα 28:Κατασκηνωτές στην πλατεία Συντάγματος	320

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 1: Χαρακτηριστικά των αντιστάσεων	27
Πίνακας 2: Κριτήρια ένταξης κινήματων σε κινήματα πόλης	40
Πίνακας 3: Σύγκριση ποσοτικής και ποιοτικής ερευνητικής προσέγγισης	101
Πίνακας 4: Χαρακτηριστικά κλειστών και ανοικτών χώρων.....	113
Πίνακας 5: Πεδία, παράμετροι και κριτήρια αξιολόγησης των πρακτικών χρήσης και της καθημερινής κοινωνικής ζωής του δημόσιου χώρου	114
Πίνακας 6: Παράγοντες και αιτίες υποβάθμισης και τα αποτελέσματά τους σύμφωνα με τους μηχανισμούς της πλατείας Εξαρχείων.....	152
Πίνακας 7: Τρόποι και μέσα περιορισμού αντίπαλων μηχανισμών στην πλατεία Εξαρχείων	191

Κατάλογος γραφημάτων

Γράφημα 1&Γράφημα 2:Ηλικιακή κατανομή & επίπεδα εκπαίδευσης χρηστών πλατείας Εξαρχείων.....	122
Γράφημα 3: Κατανομή εισοδημάτων χρηστών της πλατείας Εξαρχείων	122
Γράφημα 4: Τόπος μόνιμης κατοικίας χρηστών πλατείας Εξαρχείων	123
Γράφημα 5: Αναλογία αντρών / γυναικών στην πλατεία Εξαρχείων.....	124
Γράφημα 6: Ιδεολογική τοποθέτηση χρηστών της πλατείας Εξαρχείων	126
Γράφημα 7& Γράφημα 8:Αξιολόγηση των παρεμβάσεων των μηχανισμών κανονικοποίησης από τους χρήστες της πλατείας Εξαρχείων	127
Γράφημα 9& Γράφημα 10:Αξιολόγηση των παρεμβάσεων καταλήψεων / πολιτικών χώρων και της Πρωτοβουλίας Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων από τους χρήστες της πλατείας Εξαρχείων.....	128
Γράφημα 11:Αξιολόγηση των παρεμβάσεων καταστηματαρχών και επιχειρηματιών από τους χρήστες της πλατείας Εξαρχείων.....	128
Γράφημα 12& Γράφημα 13: Περιγραφή πλατειών Συντάγματος και Αγίου Παντελεήμονα από τους χρήστες της πλατείας Εξαρχείων.	129
Γράφημα 14:Γρανάζι παραγόντων ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας της πλατείας Εξαρχείων σύμφωνα με τους χρήστες.....	131
Γράφημα 15: Γρανάζι περιγραφών της πλατείας Εξαρχείων από τους χρήστες.....	133
Γράφημα 16:Συμμετοχή των χρηστών της πλατείας Εξαρχείων σε συλλογικές δράσεις	135
Γράφημα 17:Επιθυμητές δράσεις στην πλατεία Εξαρχείων σύμφωνα με τους χρήστες.....	136
Γράφημα 18:Συνολική και επί μέρους πυκνότητες χρήσης κατά τη διάρκεια του 24ώρου στην πλατεία Εξαρχείων	137
Γράφημα 19:Βαθμοί άνεσης και αίσθησης ασφάλειας των χρηστών	142
Γράφημα 20:Ιδεολογική τοποθέτηση χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα	211
Γράφημα 21:Τόπος μόνιμης κατοικίας χρηστών πλατείας Αγίου Παντελεήμονα.....	211
Γράφημα 22& Γράφημα 23: Κατανομή εισοδημάτων και επίπεδα εκπαίδευσης χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα	212
Γράφημα 24:Ηλικιακή κατανομή χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα	213

Γράφημα 25:Αξιολόγηση των παρεμβάσεων καταστηματαρχών και επιχειρηματιών από τους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα.	214
Γράφημα 26: Αξιολόγηση των παρεμβάσεων του Ιερού Ναού Αγίου Παντελεήμονα από τους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα	214
Γράφημα 27:Αξιολόγηση των παρεμβάσεων της Επιτροπής Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα από τους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα	215
Γράφημα 28: Αξιολόγηση των παρεμβάσεων της Κίνησης Κατοίκων 6 ^{ου} Διαμερίσματος από τους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα	216
Γράφημα 29:Αξιολόγηση των παρεμβάσεων της αστυνομίας από τους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα	217
Γράφημα 30:Αξιολόγηση των παρεμβάσεων του Δήμου Αθηναίων από τους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα	217
Γράφημα 31& Γράφημα 32:Γρανάζια παραγόντων ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα σύμφωνα με έλληνες και μετανάστες χρήστες	218
Γράφημα 33: Γρανάζι περιγραφών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα από τους χρήστες..	219
Γράφημα 34& Γράφημα 35: Γρανάζια περιγραφών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα από έλληνες και μετανάστες χρήστες.....	220
Γράφημα 36& Γράφημα 37:Περιγραφή πλατειών Συντάγματος και Εξαρχείων από τους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα.	221
Γράφημα 38:Συμμετοχή των χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα σε συλλογικές δράσεις	222
Γράφημα 39:Επιθυμητές δράσεις στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα σύμφωνα με τους χρήστες.	223
Γράφημα 40:Πυκνότητα χρήσης κατά τη διάρκεια του 24ώρου στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα	224
Γράφημα 41:Βαθμοί άνεσης και αίσθησης ασφάλειας των ελλήνων χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα	227
Γράφημα 42:Βαθμοί άνεσης και αίσθησης ασφάλειας των μεταναστών χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα	228
Γράφημα 43: Τόπος μόνιμης κατοικίας χρηστών πλατείας Συντάγματος.....	268
Γράφημα 44: Ηλικιακή κατανομή χρηστών της πλατείας Συντάγματος.....	269
Γράφημα 45& Γράφημα 46:Κατανομή εισοδημάτων και επίπεδα εκπαίδευσης χρηστών της πλατείας Συντάγματος.....	269
Γράφημα 47:Αναλογία αντρών / γυναικών στην πλατεία Συντάγματος	270
Γράφημα 48:Ιδεολογική τοποθέτηση χρηστών της πλατείας Συντάγματος.....	270
Γράφημα 49& Γράφημα 50: Περιγραφή πλατειών Εξαρχείων και Αγίου Παντελεήμονα από χρήστες της πλατείας Συντάγματος.....	271
Γράφημα 51:Γρανάζι παραγόντων ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας της πλατείας Συντάγματος σύμφωνα με τους χρήστες	273
Γράφημα 52:Γρανάζι περιγραφών της πλατείας Συντάγματος από τους χρήστες	274
Γράφημα 53:Συμμετοχή των χρηστών της πλατείας Συντάγματος σε εκδηλώσεις και συλλογικές δράσεις	276
Γράφημα 54:Συμμετοχή χρηστών της πλατείας Συντάγματος σε γεγονότα διαμαρτυρίας...	277
Γράφημα 55:Επιθυμητές δράσεις και εκδηλώσεις στην πλατεία Συντάγματος από τους χρήστες	278

Γράφημα 56:Πυκνότητες χρήσης κατά τη διάρκεια του 24ώρου στην πλατεία Συντάγματος	279
Γράφημα 57:Βαθμοί άνεσης και αίσθησης ασφάλειας των χρηστών της πλατείας Συντάγματος.....	284
Γράφημα 58, Γράφημα 59, Γράφημα 60& Γράφημα 61:Αξιολόγηση της λειτουργίας της πλατείας Συντάγματος ως τόπου πραγματοποίησης γεγονότων διαμαρτυρίας, κομματικών εκδηλώσεων, εθνικών εορτασμών και εορταστικών εκδηλώσεων από τους χρήστες.	286

Κατάλογος χαρτών

Χάρτης 1:Χωρικές υποενοότητες, εντάσεις διάσχισης και αστικός εξοπλισμός της πλατείας Εξαρχείων.....	120
Χάρτης 2:Ατομικές δραστηριότητες στη πλατεία Εξαρχείων.....	139
Χάρτης 3:Ομαδοποιήσεις στη πλατεία Εξαρχείων.....	140
Χάρτης 4:Χωρικές υποενοότητες, εντάσεις διάσχισης και αστικός εξοπλισμός της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα	204
Χάρτης 5:Ατομικές δραστηριότητες στη πλατεία Αγίου Παντελεήμονα.....	225
Χάρτης 6:Ομαδοποιήσεις στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα	226
Χάρτης 7:Χωρικές υποενοότητες, εντάσεις διάσχισης και αστικός εξοπλισμός της πλατείας Συντάγματος	265
Χάρτης 8:Ατομικές δραστηριότητες στην πλατεία Συντάγματος	282
Χάρτης 9:Ομαδοποιήσεις στην πλατεία Συντάγματος.....	283

Εισαγωγή

I. Αντικείμενο και σκοπός της διατριβής

Η παρούσα διδακτορική **διατριβή** έχει ως **αντικείμενο έρευνας** τον κοινωνικό και πολιτικό ρόλο του δημόσιου χώρου στην κεντρική Αθήνα και ειδικότερα τους τρόπους με τους οποίους οι σχέσεις εξουσίας μεταξύ μηχανισμών, που αναπτύσσονται στο πλαίσιο κύριων κοινωνικών διαστάσεων και λειτουργιών του δημόσιου χώρου διαμορφώνουν τις πρακτικές χρήσης σε δημόσιους χώρους, οι οποίοι λειτουργούν ως πεδίο αστικών συγκρούσεων¹. Η διερεύνηση του θέματος στηρίζεται i) στον καθορισμό πέντε ενοτήτων, οι οποίες αναφέρονται σε κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές διαστάσεις, λειτουργίες και παραμέτρους του δημόσιου χώρου ii) στη σύνθεση και ανάπτυξη γνωστικού/θεωρητικού υποβάθρου και iii) στη διεξαγωγή έρευνας πεδίου. Κάθε ενότητα αναφέρεται σε φαινόμενα τα οποία εμπίπτουν στη σφαίρα του κοινωνικού και πολιτικού, πάντα με πεδίο αναφοράς το δημόσιο χώρο:

- Σχέσεις εξουσίας και χώρος
- Ανάπτυξη κινήσεων και συλλογικών δράσεων στο δημόσιο χώρο
- Η οικονομικές διαστάσεις του δημόσιου χώρου
- Ο δημόσιος χώρος ως πεδίο έκφρασης του κοινωνικού διαχωρισμού
- Η παράμετρος του χρόνου

Διαμόρφωση γνωστικού υποβάθρου και έρευνα πεδίου: χρησιμότητα, διαχωρισμός σκοπού- ρόλου και διάρθρωση

Τα παρακάτω ερωτήματα της έρευνας, καλύπτονται εν μέρει από τη βιβλιογραφία, ενώ προσεγγίζονται κυρίως μέσα από τη διεξαγωγή έρευνας πεδίου. **Σκοπός της διατριβής είναι να απαντήσει στα εξής βασικά ερωτήματα:**

- Πως συγκροτείται η καθημερινή ζωή σε δημόσιους χώρους οι οποίοι αποτελούν πεδίο αστικών συγκρούσεων; Πως μπορεί να αναλυθεί και να αξιολογηθεί η κοινωνική ζωή των υπό έρευνα δημόσιων χώρων;

---

¹ Ο Σταυρίδης (2009), περιλαμβάνει στον όρο αστικές συγκρούσεις “όλες τις μορφές τις οποίες λαμβάνει ο κοινωνικός ανταγωνισμός, όταν οι μάχες στις οποίες ο ανταγωνισμός αυτός οδηγεί λαμβάνουν χώρα στο αστικό περιβάλλον”.

- Πως οι μηχανισμοί εντός και εκτός νομικά θεσμισμένου πλαισίου οι οποίοι αναπτύσσονται ως έκφραση ευρύτερων διαστάσεων του δημόσιου χώρου επεμβαίνουν στις πρακτικές χρήσης; Ποιες είναι οι οπτικές τους για το δημόσιο χώρο και πως αναπτύσσονται μεταξύ τους σχέσεις εξουσίας οι οποίες συμμετέχουν στη διαμόρφωση των πρακτικών χρήσης;

Μέσα από τη διερεύνηση των παραπάνω ερωτημάτων θα απαντηθούν και δευτερεύοντα ερωτήματα, όπως:

- Ποια είναι η χωρική έκφραση - με πεδίο αναφοράς το αστικό περιβάλλον και το δημόσιο χώρο γενικότερα και όχι αποκλειστικά την κεντρική Αθήνα - των ευρύτερων κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών φαινομένων τα οποία εξετάζονται; Πως η έκφραση αυτή συνδέεται με διαδικασίες διαφορετικής κλίμακας;
- Μέσω ποιων σχέσεων και μηχανισμών η έκφραση αυτή πραγματοποιείται; Ποιοι συμμετέχουν στους μηχανισμούς; Έχουν ρόλο υποκειμένου ή αντικειμένου; Ποια είναι τα αποτελέσματα τα οποία παράγονται;

Με βάση τα παραπάνω, διατυπώνεται η **μοναδική θέση της διατριβής**: οι πρακτικές χρήσης και η καθημερινή ζωή του δημόσιου χώρου διαμορφώνονται εν μέρει ως αποτέλεσμα πολυεπίπεδων σχέσεων εξουσίας, με βάση τρεις κύριες διαστάσεις και λειτουργίες του: ανάπτυξη δυνάμεων κανονικοποίησης, ανάπτυξη αντιστάσεων και οικονομικές λειτουργίες. Η υιοθέτηση ενός επαγωγικού μοντέλου έρευνας από την παρούσα εργασία δεν απαιτεί διατύπωση υποθέσεων προς επιβεβαίωση, καθώς οι υποθέσεις κατασκευάζονται και αξιολογούνται εντός και διαμέσου της έρευνας πεδίου. Για να καταστεί σαφής η δομή της διατριβής, η οποία στηρίζεται αφενός στην ανάπτυξη ενός γνωστικού υποβάθρου, το οποίο σε συνδυασμό με την εμπειρική παρατήρηση οδηγεί στην παραγωγή υποθέσεων για τις σχέσεις και τους μηχανισμούς που αναπτύσσονται στο δημόσιο χώρο και αφετέρου στη διεξαγωγή έρευνας πεδίου, είναι χρήσιμο να θέσουμε ως βάση για την ανάλυση των παρατηρούμενων αποτελεσμάτων στο δημόσιο χώρο, αλλά και ως κριτήριο πληρότητας της έρευνας, τα τέσσερα αίτια του Αριστοτέλη, ως δυνάμεις οι οποίες οδηγούν στην κατασκευή καταστάσεων και φαινομένων:

- Υλικό
- Μορφικό
- Ποιητικό
- Τελικό

Η ανάπτυξη του γνωστικού και θεωρητικού υποβάθρου στηρίζεται στην ανάλυση της βιβλιογραφίας, τη σύνδεσή της με το αντικείμενο της έρευνας και την κατασκευή υποθέσεων σχετικά με το είδος και τη δράση των μηχανισμών οι οποίοι εντοπίζονται στο δημόσιο χώρο, η ισχύς των οποίων εξετάζεται στην έρευνα πεδίου. Για τη συγκεκριμένη εργασία, η κατασκευή του γνωστικού υποβάθρου είναι κρίσιμη για πολλούς λόγους. Πρώτον, τα φαινόμενα και οι λειτουργίες οι οποίες εξετάζονται δεν εκδηλώνονται αποκλειστικά στο δημόσιο χώρο. Υπό την έννοια αυτή, στη παρούσα εργασία αναλύονται **τροπικότητες των φαινομένων αυτών με πεδίο αναφοράς το δημόσιο χώρο**. Δεύτερον, η ίδια η φύση του δημόσιου χώρου απορρίπτει κάθε θεώρησή του ως ένα κλειστό σύστημα: η παραγωγή, η χρήση του δημόσιου χώρου, αλλά και η συγκρότηση των χρηστών αποτελούν φαινόμενα τα οποία συνδέονται με ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες. Για κάθε φαινόμενο που εξετάζεται, οι συνδέσεις αυτές, οι οποίες εκτείνονται πέρα από ό,τι λαμβάνει χώρα στο δημόσιο χώρο, αναφέρονται και όπου κρίνεται χρήσιμο εξετάζονται. Τρίτον, όπως γίνεται αντιληπτό στο κυρίως μέρος της εργασίας, η έκφραση των υπό έρευνα φαινομένων έχει μια κοινή βάση: την αναπαραγωγή των υφιστάμενων μοντέλων οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης και τις δυνάμεις οι οποίες έχουν είτε υποστηρικτικό, είτε υπονομευτικό ρόλο. **Στο πλαίσιο αυτό, η ανάπτυξη του γνωστικού υποβάθρου επιτελεί διπλό ρόλο: αφενός αναφέρεται στα υλικά και τελικά αίτια των υπό έρευνα φαινομένων και αφετέρου οδηγεί στην παραγωγή υποθέσεων σε σχέση με τους μηχανισμούς μέσω των οποίων τα φαινόμενα υλοποιούνται, παρέχοντας εργαλεία για την ανάλυση των μηχανισμών αυτών.** Το θεωρητικό υπόβαθρο στην παρούσα εργασία δεν έχει αποκλειστικά συμπληρωματικό ρόλο στην παρουσίαση της έρευνας πεδίου, αλλά καθορίζει σε σημαντικό βαθμό το πλαίσιο έρευνας και προσφέρει μεθοδολογικά και αναλυτικά εργαλεία.

Σημαντικό μέρος των βιβλιογραφικών πηγών προέρχεται από πεδία τα οποία δε συνδέονται άμεσα με το δημόσιο χώρο. Αντίθετα, επικεντρώνονται στα κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα τα οποία ερευνώνται και η πλειοψηφία των συνδέσεων με το

θέμα της εργασίας διενεργείται από το συγγραφέα της διατριβής. Η επιλογή αυτή είναι συνειδητή και έχει ως σκοπό την αποφυγή της παράθεσης στοιχείων και συμπερασμάτων σε ό,τι αφορά τη χωρική έκφραση των υπό έρευνα φαινομένων, τα οποία έχουν ήδη αναλυθεί σε αντίστοιχες εργασίες. Επιπλέον, έχει ως στόχο τη δημιουργία νέων συνδέσεων μεταξύ των υπό έρευνα κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων και του αστικού περιβάλλοντος. Ως αποτέλεσμα, η παρούσα διατριβή ερευνά τα φαινόμενα αυτά με πεδίο έρευνας το δημόσιο χώρο και όχι το αντίστροφο.

Η έρευνα πεδίου, η οποία διεξήχθη στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, έχει ως αντικείμενο τις σχέσεις εξουσίας, τους μηχανισμούς- φορείς των σχέσεων αυτών και τα αποτελέσματα τους στον δημόσιο χώρο. Οι σχέσεις και οι μηχανισμοί διαμόρφωσης καταστάσεων στο δημόσιο χώρο εμπίπτουν **στο μορφικό και στο ποιητικό αίτιο**. Με βάση τα παραπάνω, η παρούσα διατριβή αποπειράται να αναλύσει το σύνολο των αιτίων των υπό έρευνα φαινομένων, εξετάζοντας όμως σε βάθος συγκεκριμένα ποιητικά και μορφικά αίτια. Στο πλαίσιο του αντικειμένου της διατριβής, τα υλικά και τελικά αίτια εκτείνονται σε διαφορετική κλίμακα αναφοράς σε σχέση με τα μορφικά και ποιητικά αίτια: τα πρώτα αφορούν συνθήκες, όρους και σκοπούς της ευρύτερης οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης, ενώ τα δεύτερα αναλύονται ως συγκεκριμένοι μηχανισμοί και σχέσεις με πεδίο αναφοράς το δημόσιο χώρο. Η παραπάνω υπόθεση δε σημαίνει ότι οι υπό έρευνα μηχανισμοί δε λειτουργούν στο πλαίσιο ή ως προέκταση ευρύτερων οικονομικών και κοινωνικών διαδικασιών, αλλά ότι μπορούν να εξεταστούν ταυτόχρονα αυτόνομα.

II. Περιορισμοί έρευνας

Κάθε ερευνητική προσέγγιση, προκειμένου να έχει χρησιμότητα, οφείλει να παράγει συμπεράσματα τα οποία είναι δυνατό να γενικευθούν σε κάποιον βαθμό. Ταυτόχρονα, όμως, είναι σημαντικό να αναφέρονται ρητά οι περιορισμοί της έρευνας και τα χαρακτηριστικά της, τα οποία αποτελούν εμπόδια σε μια καθολική γενίκευση.

Σχετικά με την αντικειμενικότητα και ορθολογικότητα των κοινωνικών ερευνών

Σκοπός της εργασίας δεν είναι η εξαγωγή συμπερασμάτων, τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε κάθε περίπτωση, σε ό,τι αφορά την ανάπτυξη σχέσεων εξουσίας στο δημόσιο χώρο, καθώς κάτι τέτοιο θα στηριζόταν στην παραδοχή μιας μόνο δυνατής και ορθολογικής προσέγγισης των φαινομένων αυτών. Αντίθετα, το

πνεύμα της εργασίας, όπως γίνεται αντιληπτό στα επί μέρους κεφάλαια, απορρίπτει παγιωμένες ορθολογικές σχέσεις αιτιότητας, καθώς σε κάθε έρευνα κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων το αντικειμενικό στοιχείο είναι a priori περιορισμένο σε σχέση με άλλα επιστημονικά πεδία, όπως οι φυσικές επιστήμες, και **η ορθολογική στήριξη παρέχεται αποκλειστικά από την τεκμηρίωση των επιλογών των μεθοδολογικών εργαλείων, την επιστημονικά σωστή χρήση τους και την κατασκευή εσωτερικής και εξωτερικής εγκυρότητας της έρευνας.** Το υποκειμενικό στοιχείο σε εργασίες όπως η παρούσα υπεισέρχεται σε κάθε στάδιο: στην επιλογή της βιβλιογραφίας, στην επιλογή των μεθοδολογικών εργαλείων, στην εξαγωγή των συμπερασμάτων και στην ανάλυση τους. Όπως αναφέρει ο Καστοριάδης (1975),

“δε θα μπορέσω ποτέ να δω τίποτα από όλες τις δυνατές θέσεις ταυτόχρονα. Κάθε φορά βλέπω από μια ορισμένη θέση, βλέπω μια όψη και βλέπω σε μια προοπτική. Και βλέπω σημαίνει βλέπω μόνο με τα μάτια μου. Όταν βλέπω όλη η ζωή μου βρίσκεται εδώ, ενσαρκωμένη σε αυτή τη θέαση, σε αυτή την πράξη του οράν. Και αυτό δεν είναι ένα ελάττωμα της όρασής μας, είναι η όραση. Τα υπόλοιπα είναι το αιώνιο φάντασμα της θεολογίας και της φιλοσοφίας”. (Καστοριάδης, 1975, σελ.62)

Περιορισμοί στην ανάπτυξη του γνωστικού και θεωρητικού πλαισίου

Πρώτον, το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας αναπτύσσεται με αναφορές σε επιστήμονες, ακαδημαϊκούς και φιλοσόφους, οι οποίοι αν και δεν έχουν κοινή θεώρηση των υπό έρευνα φαινομένων, έχουν ως κοινό τόπο την αντίθεσή τους στις εξηγήσεις που παρέχονται από το κύριο² ρεύμα στους τομείς ενδιαφέροντός τους. Επομένως, μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση θα είχε εκτενείς αναφορές σε βασικούς εκπροσώπους του κύριου ρεύματος και θα αναπτυσσόταν με τη στήριξη μιας δομής αντιπαράθεσης. Μια τέτοια προσέγγιση θα ήταν χρήσιμη ακόμη και εάν το πλαίσιο και τα εργαλεία της έρευνας επιλέγονταν τελικά σε σχέση με τη βιβλιογραφία η οποία έχει χρησιμοποιηθεί στη διατριβή.

Δεύτερον, για την ανάλυση των υπό έρευνα φαινομένων, πεδίο αναφοράς αποτελεί το αστικό περιβάλλον της πρωτεύουσας ενός κράτους, στο οποίο επικρατεί το πολιτικό μοντέλο της αστικής δημοκρατίας και καπιταλιστικά μοντέλα οικονομικής

² Με τον όρο *κύριο* ή *mainstream* ρεύμα σκέψης αναφερόμαστε στο σύνολο των θεωρήσεων και θεωριών οι οποίες λειτουργούν υποστηρικτικά στα υφιστάμενα καπιταλιστικά μοντέλα οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης και αναπαραγωγής.

οργάνωσης. Το πλαίσιο ανάλυσης δεν μπορεί να μεταφερθεί σε χώρες με ολοκληρωτικό καθεστώς ή σε χώρες με απόλυτο κρατικό έλεγχο της οικονομικής διαδικασίας για προφανείς λόγους.

Περιορισμοί της έρευνας πεδίου

Πρώτον, η έρευνα πεδίου στηρίζεται στην επιλογή περιπτώσεων έρευνας δημόσιων χώρων οι οποίοι βρίσκονται στην κεντρική Αθήνα και η έρευνα έχει διεξαχθεί τα έτη 2011- 2014. Μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση θα στηριζόταν στη συγκριτική διερεύνηση δημόσιων χώρων σε διαφορετικές χώρες. Μια τέτοια προσέγγιση θα παρείχε τη δυνατότητα εξαγωγής συμπερασμάτων ευκολότερα γενικεύσιμων, καθώς οι διαφοροποιήσεις και παραλλαγές των υπό έρευνα εκφράσεων των φαινομένων και των αντίστοιχων μηχανισμών θα ήταν ευδιάκριτες και θα υπήρχε η δυνατότητα ανάδειξης των κοινών χαρακτηριστικών τους.

Επιπλέον, η έρευνα πεδίου διεξήχθη σε μια περίοδο οικονομικής κρίσης η οποία, όπως κάθε ανάλογη περίοδος, προκαλεί απρόβλεπτες και ρευστές κοινωνικές καταστάσεις. Ο συγγραφέας της παρούσας διατριβής διαμόρφωσε την έρευνα πεδίου (επιλογή περιπτώσεων έρευνας, επιλογή χρόνου διεξαγωγής της έρευνας, διατύπωση ερωτήσεων κλπ.), με τέτοιο τρόπο, ώστε να περιορίζεται η επιρροή των καταστάσεων αυτών, αν και ο ολοκληρωτικός αποκλεισμός τους δεν είναι δυνατός.

Τέλος, όπως ισχύει σε κάθε έρευνα, η οποία στηρίζεται μεθοδολογικά στην εξέταση περιπτώσεων έρευνας, θα ήταν χρήσιμη μια μελλοντική εκ νέου διερεύνηση, η οποία θα περιλαμβάνει μεγαλύτερο αριθμό περιπτώσεων έρευνας για κάθε φαινόμενο και μηχανισμό, αλλά και μεγαλύτερο αριθμό ερωτηματολογίων, συνεντεύξεων κτλ.

**Μέρος Α: Θεωρητικές προσεγγίσεις του δημόσιου χώρου-
Κύριες κοινωνικοπολιτικές λειτουργίες
και ευρύτερες συνδέσεις**

*“Είναι ένας ελεύθερος και ασφαλής κάτοικος της γης, γιατί είναι δεμένος με μια αλυσίδα αρκετά μακριά ώστε να του επιτρέπει την πρόσβαση σε όλα τα γήινα βασίλεια, αλλά όχι τόσο μακριά ώστε κάτι να τον τραβήξει πέραν των γήινων ορίων. Ταυτόχρονα όμως, είναι ένας ελεύθερος και ασφαλής κάτοικος του ουρανού, γιατί είναι επίσης δεμένος με μια παρόμοια ουράνια αλυσίδα. Έτσι, αν θέλει να κατέβει κάτω στη γη, πνίγεται από τη λαιμαριά του ουρανού. Αν θέλει να ανέβει στον ουρανό, πνίγεται από τη λαιμαριά της γης. Και, παρ’ όλα αυτά, έχει όλες τις δυνατότητες να αντιλαμβάνεται την κατάσταση. **Πράγματι, φτάνει μέχρι σημείου ν’ αρνείται να αποδώσει το όλο πράγμα σε λάθος κατά το αρχικό αλυσοδέσιμο**”*

F.Kafka, Αφορισμοί

1. Σχέσεις εξουσίας και χώρος

Εισαγωγή

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους **μηχανισμοί** και **συνθήκες άσκησης εξουσίας** συνδέονται και διαμορφώνουν **σχέσεις** εξουσίας, μεταβλητές των οποίων αποτελούν διαφορετικού τύπου και μορφής υποκείμενα. Στη περίπτωση του δημόσιου χώρου, ως αντίστοιχα υποκείμενα θεωρούνται μηχανισμοί και χρήστες. Η ανάλυση των δομών αυτών και των μηχανισμών και συνθηκών οι οποίες τις ενισχύουν διαπερνά διάφορες συνθήκες οικονομικής, κοινωνικής και χωρικής οργάνωσης. Η τμηματική ανάλυση των τρόπων με τους οποίους ασκείται η εξουσία στο δημόσιο χώρο αφορά τόσο τις διαφορετικές αυτές συνθήκες, όσο και τη χωρική κλίμακα εφαρμογής τους. Επιπλέον, η ανάλυση που ακολουθεί θέτει ως προϋπόθεση την απόρριψη δυαδικών σχημάτων άσκησης εξουσίας και της ύπαρξης ενός αποκλειστικού δίπολου εξουσιαστή - εξουσιαζόμενου. Αντίθετα, εξετάζονται ταυτόχρονα δομές **διακυβέρνησης**, οι οποίες αφορούν *“το σύνολο διαδικασιών, θεσμών και πρακτικών μέσω των οποίων καθοδηγούνται οι άνθρωποι”* (Foucault, 1982, σελ.316), αλλά και περιπτώσεις άσκησης εξουσίας στις οποίες το υποκείμενο ασκεί το ίδιο εξουσία στον εαυτό του. Όπως αναφέρει ο Σταυρίδης (2010, σελ.88) αναλύοντας την οπτική των δομιστών πάνω στην εξουσία, *“το υποκείμενο διαμορφώνεται από δυνάμεις που δρουν ταυτόχρονα εντός και εκτός του, δυνάμεις που κατεργάζονται τις σχέσεις του με τα άλλα άτομα και τους θεσμούς”*. Οι δυνάμεις αυτές αποτελούν το αντικείμενο της έρευνας του κεφαλαίου αυτού.

1.1. Ορισμοί, χαρακτηριστικά και παράμετροι

Για την προσέγγιση των φαινομένων εξουσίας, αλλά και την ανάλυση τους, βασική βιβλιογραφική αναφορά αποτελεί ο Michel Foucault (1991, 1982, 1980, 1979, 1975a, 1975b, 1967), το σύνολο του έργου του οποίου αναφέρεται εκτενώς στις σχέσεις εξουσίας και εισάγει παραμέτρους οι οποίες σε περιορισμένο μόνο βαθμό έχουν συνδεθεί με τη χωρική διάσταση των φαινομένων εξουσίας και ιδιαίτερα με τον δημόσιο χώρο. Στο παρόν κεφάλαιο εντοπίζονται εκτενείς αναφορές στα χαρακτηριστικά των σχέσεων εξουσίας, **στη βάση των οποίων διαμορφώθηκε το πλαίσιο και τα εργαλεία ανάλυσης της έρευνας πεδίου της παρούσας διατριβής.**

Αρχικά, ο Foucault (1991, 1980, 1975a) απορρίπτει την προσέγγιση των φαινομένων εξουσίας, η οποία στηρίζεται σε δίπολα εξουσιαστή - εξουσιαζόμενου. Επιπλέον, απορρίπτει την ύπαρξη μιας εξουσίας - αντικειμένου, η οποία μπορεί να τεθεί υπό την κατοχή ενός ατόμου ή μιας ομάδας, τάξης κλπ. και ως εκ τούτου χρησιμοποιεί κυρίως τον όρο **σχέσεις εξουσίας** και όχι εξουσία. Αντίθετα, προκρίνει μια προσέγγιση η οποία θεωρεί την εξουσία ως ένα πλέγμα σχέσεων το οποίο διαπερνά και συνδέει ολόκληρο το κοινωνικό σώμα, χωρίς να αποκλείονται πιο παγιωμένες μορφές σχέσεων, όπως η **κατάσταση κυριαρχίας**. Το πλέγμα αυτό, δεν αποτελεί το αποτέλεσμα ενός ορθολογικού σχεδίου των κυρίαρχων τάξεων, αλλά τη βάση πάνω στην οποία στηρίζεται η κυριαρχία τους και αποτελείται από ένα πολύπλοκο σύνολο αλληλεπιδρώντων κανόνων, μηχανισμών και θεσμών.

Η **εξουσία** ορίζεται ως **“μια σχέση μέσω της οποίας ο ένας προσπαθεί να καθοδηγήσει τη συμπεριφορά κάποιου άλλου”** (Foucault, 1982, σελ.371). Η εξουσία ταυτίζεται απόλυτα με το κοινωνικό σώμα, με αποτέλεσμα να απουσιάζουν εντελώς νησίδες ελευθερίας. Επιπλέον, τα δίκτυα εξουσίας συνδέονται με διαφορετικούς τύπους σχέσεων ενώ δεν ανταποκρίνονται αποκλειστικά σε μορφές απαγορεύσεων. Η αλληλεπίδραση σχέσεων εξουσίας δημιουργεί φαινόμενα κυριαρχίας, τα οποία μόνο εν μέρει μπορούν να θεωρηθούν τμήμα μιας συνεκτικής στρατηγικής άσκησης εξουσίας. Η **σχέση εξουσίας** ορίζεται ως **“έναν τρόπο δράσης που δεν ενεργεί ευθέως και άμεσα στους άλλους, αλλά ενεργεί στην ίδια τους τη δράση”** (Foucault, 1991, σελ.91). Στη σχέση αυτή αρθρώνονται δυο στοιχεία: το άτομο ή η ομάδα, στην οποία ασκείται η εξουσία να παραμένει υποκείμενο δράσης και να αναγνωρίζεται ως τέτοιο, και η σχέση εξουσίας, που διαμορφώνει ένα πεδίο δυνατών αντιδράσεων και αποτελεσμάτων. Επομένως, η άσκηση εξουσίας αφορά **“έναν τρόπο για τους μεν να ορίσουν το πεδίο δυνατής δράσης των δε”** (Foucault, 1991, σελ.95). Όπως προκύπτει από τον ορισμό αυτόν, η εξουσία δεν έχει πάντα καταπιεστικό χαρακτήρα. Αντίθετα, διασχίζει κάθε πτυχή της ζωής, παράγει και δημιουργεί. Η διάχυση των αποτελεσμάτων της εξουσίας στον κοινωνικό ιστό στηρίζεται σε μια “οικονομία της εξουσίας” η οποία αποτελείται από ενέργειες ταυτόχρονα συνεχείς και εξατομικευμένες. Οι σχέσεις εξουσίας έχουν ως σκοπό και αποτέλεσμα τον καθορισμό των πιθανών δράσεων ενός ατόμου ή μιας ομάδας, κυρίως σε επίπεδο καθημερινής ζωής. Συμπληρωματικά με το Foucault (1991, 1982), ο Vanegheim (1967) συλλαμβάνει την εξουσία ως ένα σύνολο καταναγκασμών των οποίων πεδίο

δράσης αποτελεί η καθημερινή ζωή. Οι καταναγκασμοί αποτελούν προϋπόθεση του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής και εργαλεία τους είναι η ιεραρχική κοινωνική οργάνωση και ο προγραμματισμός. Αποτέλεσμα τους είναι η απομόνωση, το άγχος και το αίσθημα της ταπείνωσης, “*το αίσθημα πως είσαι αντικείμενο*”.

Ο Foucault (1982, 1975a) υποστηρίζει πώς κάθε άτομο αποτελεί το αποτέλεσμα σχέσεων εξουσίας, οι οποίες καλύπτουν κάθε διάσταση της ύπαρξής του. Ταυτόχρονα, **τα άτομα αποτελούν φορείς της εξουσίας και όχι σημεία εφαρμογής της**. Ο Vanegheim (1967) αναφέρεται, επίσης, στην τμηματική άσκηση της εξουσίας, τονίζοντας την τμηματική εφαρμογή της. Σύμφωνα με τον ίδιο, η τμηματική άσκηση της εξουσίας δημιουργεί τμηματικές αντιστάσεις, ενώ κάθε μορφή εξουσίας έχει ως προϋπόθεση την υποταγή. Ο Foucault (1982) θέτει ως προϋπόθεση κάθε σχέσης, μορφής, δομής και μηχανισμού εξουσίας την παραδοχή ότι κάποιος ασκεί εξουσία σε κάποιους άλλους. Επιπλέον, παράλληλα με τις σχέσεις εξουσίας, αναπτύσσονται άλλοι δύο τύποι σχέσεων, οι οποίοι αλληλεπικαλύπτονται τόσο μεταξύ τους, όσο και με τις σχέσεις εξουσίας: οι “σχέσεις επικοινωνίας” και οι “αντικειμενικές ικανότητες”. Οι σχέσεις επικοινωνίας αναφέρονται στους διαύλους μεταβίβασης πληροφοριών διαμέσου συμβολικών μέσων, ενώ οι αντικειμενικές ικανότητες αναφέρονται στην εξουσία που ασκείται σε αντικείμενα, πράγματα και στην εξουσία ενός ατόμου ή μιας ομάδας στη χρήση, την κατανάλωση ή την καταστροφή τους. Η σύνδεση των παραπάνω τύπων σχέσεων δεν είναι σταθερή, αλλά εμφανίζεται με διαφορετικές μορφές και μεταξύ τους ισορροπίες. Εντούτοις, στην περίπτωση που η μεταξύ τους σύνδεση συνιστά ένα “ρυθμισμένο και ενορχηστρωμένο σύστημα”, εμφανίζονται μπλοκ, τα οποία αποτελούν **πειθαρχίες**.

1.2. Τροπικότητες των σχέσεων εξουσίας

Σύμφωνα με το Foucault (1975a), οι σχέσεις εξουσίας εδραιώνονται μέσω της πειθαρχίας ως μηχανισμού κανονικοποίησης³. Η πειθαρχία, τα μέσα και οι μηχανισμοί της αποτελούν ένα δίαυλο μεταφοράς των αποτελεσμάτων της εξουσίας στα άτομα. Με τον τρόπο αυτό τα καθιστά αντικείμενα γνώσης, τα μετασχηματίζει και τα τροποποιεί. Η τροποποίηση αυτή έχει ως στόχο τη συμμόρφωση και τον

³ Είναι κρίσιμο, στο σημείο αυτό, να διαχωριστεί η έννοια και το περιεχόμενο του κανόνα από το αντίστοιχο του νόμου. Αν και σε ένα βαθμό εμφανίζεται αλληλοεπικάλυψη στο επίπεδο των πρακτικών και του περιεχομένου, περιοχές οι οποίες διέπονται από το ίδιο νομικό καθεστώς, δύναται να λειτουργούν με βάση διαφορετικούς κανόνες. Επομένως, η κανονικότητα είναι μια έννοια και ένα σύνολο πρακτικών τις οποίες πρέπει να εξετάζουμε και να αναλύουμε κατά περίπτωση και σε συνάρτηση με την ανάπτυξη σχέσεων εξουσίας (βλ. ενδεικτικά συμπεράσματα υποκεφαλαίου 7.1)

περιορισμό των παρεκκλίσεων από αυτό που σε κάθε συγκυρία θεωρείται ο κανόνας, το κανονικό. Ταυτόχρονα, αν και τα πειθαρχικά κανονικοποιητικά συστήματα έχουν το χαρακτήρα ενός ποινικού μηχανισμού, έχουν ως κύριο στόχο την προσαρμογή και τη διόρθωση των αποκλίσεων και όχι τον αποκλεισμό ή την καταστολή των φορέων τους: προτεραιότητα αποτελεί η διόρθωση της διαγωγής, η οποία επιτυγχάνεται μέσω της διαρκούς υπενθύμισης της κανονικότητας, της ανταμοιβής της προσαρμογής στον κανόνα και τον αυστηρό διαχωρισμό των διαγωγών σε ένα δίπολο καλού- κακού και επιθυμητού- ανεπιθύμητου. Στο πλαίσιο αυτό, η πειθαρχική εξουσία επιτελεί σύμφωνα με το Foucault (1975a, σελ.203-209) πέντε λειτουργίες, οι οποίες οδηγούν στον καθορισμό της συμπεριφοράς των διαγωγών:

- Εντάσσει τις δράσεις και τις διαγωγές σε ένα σύστημα αξιολόγησης και διαφοροποίησής τους
- Διαχωρίζει και κατηγοριοποιεί τα άτομα σε σχέση με τη διαγωγή τους
- Ιεραρχεί τα άτομα με βάση τη σχέση των ικανοτήτων τους με τον κανόνα
- Εξαναγκάζει τα άτομα προς συμμόρφωση
- Διαμορφώνει τα όρια κανονικού- μη κανονικού

Στο σχήμα της πειθαρχικής εξουσίας του Foucault (1975a) σημαντικό ρόλο διαδραματίζει ο **μηχανισμός της επιτήρησης**. Η επιτήρηση έχει ως κύριο στόχο τη μετατροπή της δύσκολα ελέγξιμης κοινωνικής μάζας σε ένα σύνολο ατομικότητων με αυστηρά καθορισμένη ιεραρχική διάταξη. Η ισχύς της επιτήρησης στηρίζεται στη παγίωση μιας εξουσίας η οποία είναι ταυτόχρονα **ορατή και ανεπαλήθευτη**. Το παρακάτω απόσπασμα από το μυθιστόρημα του George Orwell “1984” σκιαγραφεί χαρακτηριστικά αφενός το συναίσθημα του υπό επιτήρηση ατόμου με βάση τα δύο αυτά χαρακτηριστικά- και ιδιαίτερα το ανεπαλήθευτο της επιτήρησης-και αφετέρου το αποτέλεσμα της επιτήρησης ως μηχανισμού πειθαρχίας στη διαγωγή.

*“Η τηλεθόνη ήταν ταυτόχρονα πομπός και δέκτης. Μπορούσε να συλλάβει κάθε θόρυβο προερχόμενο από το Γουίνστον που ήταν πάνω από το επίπεδο ψιθύρου. Επιπλέον, όσο βρισκόταν μέσα στο οπτικό πεδίο της μεταλλικής πλάκας, οι κινήσεις του μπορούσαν να παρακολουθούνται, όπως και να ακούγονται. Βέβαια, **δεν υπήρχε τρόπος να ξέρει κανείς ποια ακριβώς στιγμή παρακολουθούσαν. Πόσο συχνά ή με ποιο σύστημα συνδεόταν η Αστυνομία της Σκέψης με κάθε συσκευή, μόνο να μαντέψει μπορούσε κανείς. Θα μπορούσε ακόμα να διανοηθεί ότι παρακολουθούσαν τους***

πάντες συνεχώς. Σε κάθε περίπτωση, μπορούσαν να συνδεθούν με τη συσκευή σου όποτε ήθελαν. Έπρεπε να ζεις- πραγματικά ζούσες- από συνήθεια που είχε καταλήξει να γίνει ένστικτο- με την προϋπόθεση ότι κάθε ήχος που έβγαζες ακουγόταν και ότι κάθε σου κίνηση παρακολουθούνταν, εκτός αν ήταν σκοτάδι”, G. Orwell, “1984”

Στην πειθαρχική κοινωνία, όπως υποστηρίζει ο Foucault (1975a), ο τελικός σκοπός και ταυτόχρονα το αποτέλεσμα των σχέσεων εξουσίας παραπέμπει επίσης στη δυστοπία του Orwell, όπου στόχος δεν είναι - αποκλειστικά ή κυρίως- η τιμωρία, αλλά η ολική και εξαρχής ανακατασκευή του ατόμου, ο πυρήνας των διαδικασιών υποκειμενοποίησης και δράσης του. Ο Foucault (1975a) αναφέρεται, επίσης, στην πολιτική διάσταση του σώματος, του ελέγχου του, της εργαλειακής του χρήσης ως μέσου παραγωγής και αντικείμενου υποταγής. Οι τεχνικές ελέγχου του σώματος ονομάζονται “πολιτική τεχνολογία του σώματος” και αποτελούν μια πρακτική δύσκολα εντοπίσιμη σε συγκεκριμένους μηχανισμούς και θεσμούς. Επιπλέον, υποστηρίζει πως ο κανόνας αποτελεί πιο ισχυρό εργαλείο εγκαθίδρυσης και εδραίωσης σχέσεων εξουσίας από το νόμο. Ταυτόχρονα, ο κανόνας αποτελεί το κριτήριο σύμφωνα με το οποίο επιτελείται ο διαχωρισμός των ατόμων.

1.2. Θεσμοί και σχέσεις εξουσίας

Ο Foucault (1982), υποστηρίζει πως η εξουσία ασκείται αφενός μέσω της κυβέρνησης και των θεσμών οι οποίοι συνδέονται άμεσα μαζί της και αφετέρου με τη μεσολάβηση ενός συνόλου θεσμών οι οποίοι παρουσιάζονται ως ανεξάρτητοι από την πολιτική εξουσία χωρίς να είναι. Σύμφωνα με το Foucault (1980), το κράτος αποτελεί μια υπερδομή σε σχέση με το δίκτυο εξουσίας το οποίο εντοπίζεται στην κοινωνική βάση. Το κράτος δεν μπορεί να ελέγξει τις δομές εξουσίας στη βάση, αλλά στηρίζεται σε αυτές για να λειτουργήσει. Αν και ο Foucault αναγνωρίζει τη σημασία των θεσμών στις σχέσεις εξουσίας, υποστηρίζει πως για την έρευνα των σχέσεων εξουσίας οφείλουμε να έχουμε ως αφετηρία την παρατήρηση των σχέσεων αυτών και των αποτελεσμάτων τους και όχι την ανάλυση των θεσμών αφού οι θεσμοί παρουσιάζουν έντονη αυτοαναπαραγωγική ισχύ. Ο Γεωργουλής (1993) υποστηρίζει ότι το κράτος αφενός εδραιώνει οικονομικές λειτουργίες και αφετέρου διαμορφώνει το θεσμικό και νομικό πλαίσιο της εδραίωσης τους. Οι δύο αυτές μορφές παρέμβασης λειτουργούν ενιαία και συμπληρωματικά προς την υποστήριξη της καπιταλιστικής οικονομικής οργάνωσης και της κοινωνικής αναπαραγωγής εντός αυτής. Γίνεται εμφανές έτσι ότι

το κράτος στο πλαίσιο των υφιστάμενων σχέσεων κυριαρχίας πραγματοποιεί τόσο απευθείας παρεμβάσεις όσο και παρεμβάσεις καθορισμού των πιθανών δράσεων των υποκειμένων τα οποία αρθρώνονται στις παραπάνω σχέσεις.

Ο Althusser (1976), έχοντας ως βάση την εργασία του Φρόντ, υποστηρίζει πως η υποκειμενοποίηση του ατόμου δε στηρίζεται σε κάποια παγιωμένη εσωτερική δομή, αλλά το άτομο αναγνωρίζει τον εαυτό του και διαμορφώνεται μέσα από ιδεολογικούς μηχανισμούς και δομές. Στην εργασία του για τους ιδεολογικούς μηχανισμούς ο Althusser (1976) υποστηρίζει πως κύριος σκοπός και αποτέλεσμα των σχέσεων εξουσίας είναι αρχικά η δικαιολόγηση και στη συνέχεια η αναπαραγωγή της κυρίαρχης οικονομικής, κοινωνικής και παραγωγικής οργάνωσης και των όρων τους. Ο Althusser (1976) διαχωρίζει την κοινωνική δομή σε δυο επίπεδα: την υποδομή, η οποία αναφέρεται στην οργάνωση του τρόπου παραγωγής και την υπερδομή, η οποία αναφέρεται στο νομικό- πολιτικό πλαίσιο και την κυρίαρχη ιδεολογία. Σε επέκταση της μαρξιστικής θεώρησης του κράτους, ο Althusser (1976) εισάγει ένα σύνολο κρατικών μηχανισμών, οι οποίοι διαχωρίζονται από μηχανισμούς καταπιεστικού χαρακτήρα: τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους, τους οποίους ορίζει ως *“πραγματικότητες, που εμφανίζονται στον παρατηρητή με τη μορφή διακριτών και ειδικευμένων θεσμών”* (Althusser, 1976, σελ.83). Βασικός παράγοντας διαφοροποίησης των ιδεολογικών μηχανισμών από το μηχανισμό του κράτους είναι ότι οι μεν λειτουργούν κυρίως με ιδεολογία ενώ οι δε κυρίως με βία.

1.3. Σκοποί και αποτελέσματα των σχέσεων εξουσίας

Κοινό σημείο στις προσεγγίσεις που εξετάζονται στο παρόν κεφάλαιο αποτελεί η παραδοχή πως σε μεγάλο βαθμό οι **σκοποί και τα αποτελέσματα των σχέσεων εξουσίας ταυτίζονται**. Εντούτοις, σύμφωνα με το Foucault (1982; 1975a), κάθε σχέση εξουσίας παράγει αντιστάσεις. Οι αντιστάσεις αυτές προσεγγίζουν τη μέγιστη ισχύ τους όταν δημιουργούνται εκεί ακριβώς όπου ασκείται η εξουσία. Ο Lefebvre (1968) διευρύνει τους όρους των σχέσεων εξουσίας εντάσσοντας την παράμετρο του ελέγχου του χρόνου και χαρακτηρίζοντας την καθημερινή ζωή της πλειοψηφίας της κοινωνίας ως *“τηλεκατευθυνόμενη”*. Οι παραπάνω πραγματικότητες αποτελούν παράγοντα της διατήρησης των δομών κυριαρχίας, η οποία δικαιολογείται από την κυρίαρχη ορθολογικότητα. Βασικό στήριγμα της ορθολογικότητας αυτής είναι η καταπίεση του αυθόρμητου και ο περιορισμός της ενδεχομενικότητας. Ο Marcuse (1964) υποστηρίζει πως βασική λειτουργία των σχέσεων εξουσίας είναι η διαρκής

δικαιολόγηση του συστήματος παραγωγής και της ορθολογικότητάς του, αν και στην πραγματικότητα το σύστημα αυτό είναι εντελώς ανορθολογικό⁴.

Ο Debord (1967, σελ.24) υποστηρίζει πως το θέαμα αποτελεί το κυρίαρχο στοιχείο της κοινωνικής οργάνωσης στις δυτικές κοινωνίες και το περιγράφει ως *“μια κοινωνική σχέση ατόμων μεσολαβημένη από εικόνες”*. Στο πλαίσιο αυτό, το άτομο επιδιώκει την αναγνώριση μέσα από τη συμμόρφωση και την ταύτιση με τις κυρίαρχες εικόνες και πρότυπα της θεαματικής κοινωνίας, διαδικασία η οποία οδηγεί στην απομόνωση και την εξατομίκευση. Ταυτόχρονα, η ροπή προς τη συμμόρφωση αποτελεί προϋπόθεση για την ένταξη στην ιεραρχική κοινωνική κλίμακα. Ο Σταυρίδης (2010), επίσης, αναγνωρίζει την κανονικοποιητική δύναμη της συνήθειας, του ρυθμού. Η δύναμη αυτή αποτελεί παράγοντα κοινωνικής ρύθμισης, επιβολής τάξης και διατήρησης της κοινωνικής αναπαραγωγής. Ταυτόχρονα, όμως, αποτελεί πεδίο ανάδυσης και σύγκρουσης διαφορετικών ταυτοτήτων, πεδίο διαφοροποίησης. Τέλος, ο Foucault (1982) υποστηρίζει πως σκοπός και αποτέλεσμα της εξουσίας είναι ο μετασχηματισμός των ατόμων σε υποκείμενα, όπου στη λέξη *“υποκείμενο”* προσδίδονται δύο έννοιες: αφενός υποκείμενο το οποίο έχει υποταχθεί μέσω μηχανισμών ελέγχου και εξάρτησης και αφετέρου υποκείμενο ταυτισμένο με την ιδιαίτερη ταυτότητά του μέσω της συνείδησης ή της αυτογνωσίας.

1.4. Σχέσεις εξουσίας στο αστικό περιβάλλον και το δημόσιο χώρο

Ο Lefebvre (1968) αναφέρεται στη σχέση κοινωνικής πραγματικότητας και αστικού περιβάλλοντος και υποστηρίζει πως αφενός η κοινωνική πραγματικότητα γίνεται αντιληπτή και μπορεί να αναλυθεί εντός του αστικού περιβάλλοντος και αφετέρου η ίδια η πόλη αποτελεί τμήμα των κοινωνικών δομών στο οποίο εντοπίζονται οι θεσμοί και οι ιδεολογίες της κοινωνικής αναπαραγωγής. Ο Lefebvre (1968, σελ.214) υποστηρίζει πως ο αστικός χώρος αποτελεί ένα εργαλείο κυριαρχίας, *“μια μεσολάβηση, ένα μέσο στα χέρια κάποιου, ατομικό ή συλλογικό, δηλαδή μίας εξουσίας, μίας κυρίαρχης τάξης ή μίας ομάδας”*. Στο πλαίσιο αυτό, η διαμόρφωση και η λειτουργία του αποτελεί τμήμα μιας διευρυμένης στρατηγικής άσκησης εξουσίας. Ο

⁴ Ο συγγραφέας της παρούσας διατριβής, όπως αναλύεται περισσότερο στους περιορισμούς έρευνας και στις οντολογικές - επιστημολογικές παραδοχές της εργασίας, απορρίπτει την έννοια μιας αντικειμενικής και καθολικής ισχύος ορθολογικότητας στο σύνολό της. Αναφέρει ο Φ. Νίτσε: *“Εμείς είμαστε αυτοί που έχουμε κατασκευάσει μόνοι μας αιτίες, διαδοχή, αμοιβαιότητα, εξαναγκασμό, αριθμό, νόμο, ελευθερία, κίνητρο, σκοπό. Και όταν εισάγουμε αυτόν τον κόσμο των συμβόλων στα πράγματα και τον ανακατεύουμε με αυτά σαν να ήταν ένα ‘καθ’ εαυτό’ αυτός ο κόσμος, φερόμαστε μυθολογικά”*, Φ. Νίτσε, (1886), *“Πέρα από το καλό και το κακό”*.

έλεγχος του χώρου αποτελεί προϋπόθεση του τεχνοκρατικού ελέγχου και της δυνατότητας ρύθμισης και προσαρμογής των σχέσεων παραγωγής.

Σύμφωνα με τον Debord (1967), η χωρική οργάνωση έχει ως αποτέλεσμα τον έλεγχο τόσο του διαχωρισμού και της εξατομίκευσης, όσο και της ενσωμάτωσης με σκοπό την “*ειρηνική συνύπαρξη μέσα στο χώρο*”. Εφόσον οποιαδήποτε ανατρεπτική ενδεχομενικότητα είναι πιο εύκολο να αναδυθεί σε τόπους συνάντησης και όχι απομόνωσης, η οργάνωση του χώρου στοχεύει στον έλεγχο των συναντήσεων και της κοινωνικής ενσωμάτωσης η οποία είναι απαραίτητη για την ικανοποίηση των αναγκών κατανάλωσης και παραγωγής. Ο Σταυρίδης (2010) υποστηρίζει πως η επιβολή της εξουσίας επιτελείται με επεμβάσεις ελέγχου κανονικοποίησης και υποταγής στο κοινωνικό καθεστώς. Οι επεμβάσεις βρίσκουν δικαιολόγηση όχι στο όνομα του δικαίου, αλλά της ασφάλειας και με κριτήριο την αποτελεσματικότητα. Ως αποτέλεσμα, η ένταξη ενός ατόμου στη χωρική ενότητα που ο Σταυρίδης περιγράφει ως “*θύλακα*”⁵ προϋποθέτει την πλήρη ταύτιση και υπακοή στους συγκεκριμένους κανόνες, η οποία συνεπάγεται την απώλεια και αναστολή δικαιωμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, ο δημόσιος χώρος αποτελεί το πεδίο έκφρασης μιας συλλογικής ταυτότητας, η οποία κάθε στιγμή επιβεβαιώνει την ισχύ της επιβολής των κανόνων. Οι σχέσεις κυριαρχίας στο αστικό περιβάλλον εδραιώνονται και αντλούν την ισχύ τους μέσα από πρακτικές ταξινόμησης, δηλαδή την παραγωγή επιθυμητών ταυτοτήτων, την ένταξη σε αυτές και τον περιορισμό των πιθανοτήτων διαφοροποίησης.

Στο δημόσιο χώρο αναπτύσσονται σχέσεις εξουσίας, είτε αυτός αποτελεί πεδίο αστικών συγκρούσεων, είτε όχι. Η διαφοροποίηση ανάμεσα στις δύο αυτές εκδοχές του δημόσιου χώρου έγκειται στη σταθερότητα των σχέσεων αυτών, οι οποίες εκτός σύγκρουσης τείνουν να υιοθετούν χαρακτηριστικά σχέσεων κυριαρχίας, εφόσον το καθεστώς, η κανονικότητα της λειτουργίας και χρήσης του χώρου δεν αμφισβητούνται από κάποιο άλλο ενεργό κοινωνικό υποκείμενο. Σύμφωνα με τον Iveson (1998, σελ.22), υπάρχουν τέσσερα ιδεολογικά μοντέλα δημόσιων χώρων: τελετουργικός, κοινοτικός, ελεύθερος και πολύ- δημόσιος⁶. Στους πρώτους, προνομιακή θέση έχει το κράτος, καθώς πρόκειται για μεγάλης κλίμακας δημόσιους χώρους σε κεντρική θέση, οι οποίοι είναι συνήθως συνδεδεμένοι με ιστορικά

⁵ “*αστικές περιοχές με προσδιορισμένους ρυθμούς λειτουργίας*”, Σταυρίδης, 2010

⁶ Τα μοντέλα αποδίδονται στην αγγλική γλώσσα με τους όρους ceremonial public space, community public space, liberal public space και multi-public space, Iveson, 1998

γεγονότα και επενδυμένοι με ισχυρούς συμβολισμούς, νοήματα και φαντασιακές προεκτάσεις. Για τους λόγους αυτούς χρησιμοποιούνται τόσο ως τόποι εορτασμού, όσο και ως τόποι πραγματοποίησης κεντρικών γεγονότων διαμαρτυρίας. Οι δεύτεροι θέτουν ως σχεδιαστική και λειτουργική προτεραιότητα την παρουσία της τοπικής κοινότητας και την κοινωνική αλληλεπίδραση. Εντούτοις, οι χώροι αυτοί τείνουν να καθίστανται λειτουργικοί όταν και οι χρήστες τους χαρακτηρίζονται από ομοιογένεια, με κίνδυνο τον αποκλεισμό ατόμων διαφορετικών χαρακτηριστικών. Οι “ελεύθεροι” δημόσιοι χώροι θέτουν ως προτεραιότητα την εξάλειψη των αποκλεισμών και τη λειτουργία του χώρου ως φόρουμ διαλόγου και κοινωνικής- πολιτικής αλληλεπίδρασης, αλλά συνήθως το πλαίσιο τίθεται από συγκεκριμένες ομάδες οι οποίες διαμορφώνουν ένα περιβάλλον ευνοϊκό για συγκεκριμένους τύπους απόψεων, κουλτούρας και συμπεριφορών. Οι πολύ- δημόσιοι χώροι βασίζονται στη συνύπαρξη διαφορετικών κοινών και διαφορετικών ομάδων, συνύπαρξη η οποία όμως δεν οδηγεί στην ομογενοποίηση αλλά στην αναγνώριση της διαφορετικότητας.

Η παραπάνω κατηγοριοποίηση του Iverson (1998), με τις αναφορές σε θέματα ιδεολογίας και ελέγχου, αφενός αναδεικνύει τη σημασία των σχέσεων εξουσίας στην καθημερινότητα, τις λειτουργίες και τα χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου και αφετέρου εντοπίζει ορισμένους βασικούς μηχανισμούς οι οποίοι συμμετέχουν στις σχέσεις αυτές. Η εστίαση, εντούτοις, στην ιδεολογική συγκρότηση του χώρου δεν περιλαμβάνει οικονομικούς μηχανισμούς, οι οποίοι όμως όπως αναλύεται στη συνέχεια, και ιδιαίτερα στην έρευνα πεδίου συμμετέχουν στις σχέσεις εξουσίας και επιδιώκουν έλεγχο πάνω στο δημόσιο χώρο και τις λειτουργίες του. Στον αστικό δημόσιο χώρο αναπτύσσονται μηχανισμοί οι οποίοι προκρίνουν συγκεκριμένες χρήσεις και λειτουργίες. Οι διαλεκτικές μεταξύ των μηχανισμών αυτών, με διακύβευμα το χώρο και τις χρήσεις του, αρθρώνονται σε σχέσεις εξουσίας, στο περιβάλλον των οποίων υιοθετούνται στρατηγικές αφενός εδραίωσης και αφετέρου περιορισμού μηχανισμών με διαφορετικές πρακτικές και επιδιώξεις. Οι μηχανισμοί αυτοί και οι αναπτυχθείσες σχέσεις εξουσίας αποτελούν το αντικείμενο της έρευνας πεδίου της παρούσας διατριβής. Η ένταξή τους σε κατηγορίες, οι οποίες όμως παραμένουν ρευστές, αναλύεται στο κεφάλαιο 6. Σύμφωνα με τον Bradant (2007), η αποκωδικοποίηση των χωρικών πρακτικών των διαφόρων μηχανισμών έγκειται στην

αποκάλυψη κοινωνικών στρατηγικών⁷ με όρους χωρικής οργάνωσης και ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τους τρόπους ενδυνάμωσης των κυρίαρχων μηχανισμών και τους τρόπους αποδυνάμωσης των κυριαρχούμενων μηχανισμών.

1.5. Εισαγωγή μιας θεωρητικής περίπτωσης έρευνας: Η εφαρμογή ενός

“κοινωνικού συμβολαίου” στο δημόσιο χώρο

Καθώς η παρούσα ανάλυση στηρίζεται στην προϋπόθεση ότι το πλέγμα των σχέσεων εξουσίας είναι ενιαίο, είναι χρήσιμο να περιληφθεί στην έρευνα μια συσχέτιση μέσων και αποτελεσμάτων σχέσεων εξουσίας με μεγαλύτερη κλίμακα αναφοράς, με τα αντίστοιχα μέσα και αποτελέσματα για το δημόσιο χώρο. Στο πλαίσιο αυτό, ακολουθεί μία απόπειρα σύνδεσης των παραπάνω, η οποία έχει ως αναφορές τις γενικές αρχές κοινωνικής οργάνωσης των σύγχρονων αστικών δημοκρατιών, όπως αυτές περιγράφονται στο “Κοινωνικό Συμβόλαιο” του Rousseau και στο λόγο ο οποίος παράγεται με τη μορφή οδηγιών και ακαδημαϊκών προσεγγίσεων για τη διαμόρφωση και λειτουργία των δημόσιων χώρων.

Ο Foucault (1982) υπογραμμίζει τη σημασία του Λόγου, της ορθολογικότητας, της παραγόμενης από αυτόν ρητορικής και της αλήθειας που προσδίδεται στο Λόγο αυτό σε κάθε σχέση εξουσίας. Οι Marcuse (1964), Althusser (1976), Debord (1967), Vanegheim (1967) υποστηρίζουν πως κύριος στόχος του συστήματος είναι η συνεχής δικαιολόγηση της αναγκαιότητάς του. Ως αποτέλεσμα, **ο λόγος που παράγεται σχετικά με το δημόσιο χώρο είναι κρίσιμης σημασίας τόσο για τη διαμόρφωση και λειτουργία του, όσο και για τη δικαιολόγηση των διαδικασιών αυτών ως μέρος ενός ευρύτερου ορθολογικού σχεδίου.** Σύμφωνα με τον Thompson (2002, σελ.60), ο δημόσιος χώρος αποτελεί σημαντικό τμήμα της πολιτικής ζωής, αφού αποτελεί το φυσικό χώρο στον οποίο η δημοκρατία διαμορφώνεται στην κοινωνική βάση. Επομένως, οι τρόποι με τους οποίους ο δημόσιος χώρος διαμορφώνεται και χρησιμοποιείται αντανακλούν *“τις πραγματικότητες της πολιτικής ρητορικής”*.

Στη συνέχεια, αντιπαραβάλλονται οι αρχές του Κοινωνικού Συμβολαίου του Rousseau- οι οποίες αποτελούν τον πυρήνα οργάνωσης των σύγχρονων αστικών δημοκρατιών- και οι αρχές διαμόρφωσης του δημόσιου χώρου στις κοινωνίες αυτές. Η ανάλυση γίνεται αποκλειστικά σε επίπεδο λόγου, όπως αυτός αρθρώνεται σε σχέση

⁷ Στρατηγική: “η τέχνη της λήψης αποφάσεων προσαρμοσμένων στην άμυνα ή στην επιδίωξη συμφέροντος, λαμβάνοντας υπόψη το διαμορφωμένο σύστημα αντιθετικών συμφερόντων και τα πιθανά αποτελέσματα των αποφάσεων”, Joxe, 2007.

με σκοπούς και αρχές κοινωνικής οργάνωσης στο έργο του Rousseau “Το Κοινωνικό Συμβόλαιο” και σε οδηγίες διαμόρφωσης- λειτουργίας των δημόσιων χώρων. Σκοπός είναι να γίνει ορατός ο τρόπος με τον οποίο ο κυρίαρχος λόγος και αφήγηση διαπερνά θεσμούς, πρακτικές και κανόνες. Σύμφωνα με τον Camus (1951), η πολιτική και κοινωνική οργάνωση των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών στηρίζεται στις αρχές τις οποίες έθεσε ο Rousseau στο έργο του “Το Κοινωνικό Συμβόλαιο” το 1762. Οι αρχές στις οποίες στηρίζεται το έργο του Rousseau διαπερνούν την οργάνωση της αστικής ζωής, ιδιαίτερα στο δημόσιο χώρο του αστικού περιβάλλοντος. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από την αντιπαράθεση των αρχών του Κοινωνικού Συμβολαίου με το σύγχρονο λόγο, ο οποίος παράγεται πάνω στις εφαρμοσμένες πολιτικές για το δημόσιο χώρο και την ανάλυσή τους. Ο Camus (1951) υποστηρίζει πως το Κοινωνικό Συμβόλαιο σηματοδοτεί τη μετάβαση του δικαιώματος άσκησης εξουσίας από τη θεϊκή δύναμη, η οποία εκφραζόταν μέσω του εκάστοτε μονάρχη, στη γενική βούληση. Την ίδια στιγμή, η ιδιότητα του αλάθητου μεταβιβάζεται στη γενική βούληση, η πίστη στην οποία αποκτά έντονο μυστικιστικό και δογματικό χαρακτήρα. Το Κοινωνικό Συμβόλαιο μπορεί να διαχωριστεί - ως δομή κειμένου - σε δύο ενότητες: την επίλυση πρακτικών θεμάτων της εφαρμογής του, η οποία περιλαμβάνει αναφορές σε μορφές πολιτεύματος, τρόπους λήψης αποφάσεων κλπ. και τις αρχές οι οποίες θα καταστήσουν την εφαρμογή αυτή εφικτή και αποτελεσματική. Η ανάλυση που ακολουθεί επικεντρώνεται στις αρχές αυτές και εντοπίζει την επιρροή τους στις πολιτικές και πρακτικές οι οποίες διαμορφώνουν το σύγχρονο δημόσιο χώρο.

Οι βασικές αρχές οι οποίες διαπερνούν το έργο του Rousseau είναι η καθολική ορατότητα, η υποταγή στη γενική βούληση μέσω της ομογενοποίησης των απόψεων, ο αποκλεισμός πράξεων αμφισβήτησης και η ηθελημένη παραχώρηση ατομικών ελευθεριών με αντάλλαγμα την εδραίωση του δικαιώματος στην ιδιοκτησία. Οι αρχές αυτές βρίσκουν εφαρμογή στη διαμόρφωση και διαχείριση του δημόσιου χώρου ως αμετάκλητες προϋποθέσεις ασφάλειας.

Καθολική Ορατότητα

Ο Foucault (1980) αναδεικνύει ως βασική επιδίωξη του Rousseau την εγκαθίδρυση μιας κοινωνίας απόλυτα διαφανούς, ορατής και ευανάγνωστης, από την οποία θα εκλείπουν οι σκοτεινές ζώνες. Σύμφωνα με τον ίδιο, μέσα σε μια τέτοια κοινωνική οργάνωση, ο έλεγχος πραγματοποιείται όχι μέσω ενός τιμωρητικού συστήματος,

αλλά μέσω της μιας ορατότητας στην οποία βλέμμα, γνώμες και λόγος δεν επιτρέπουν σε κανέναν να προβεί σε κάποιο αδίκημα. Στην οδηγία σχεδιασμού δημόσιων χώρων “Public Space Design Guide” του 2006, η ασφάλεια ιεραρχείται υψηλά στους στόχους του σχεδιασμού και η ορατότητα αποτελεί το βασικό μέσο για την επίτευξή της. Στην οδηγία αναφέρεται:

*“Η ασφάλεια είναι βασική επιδίωξη και το συμβούλιο έχει συστήσει Κοινοτική Ομάδα Ασφάλειας για να επιτευχθεί η επιδίωξη αυτή. Εισάγεται κλειστό κύκλωμα παρακολούθησης (CCTV), ενώ βελτιώνονται οι συνθήκες φωτισμού και διευκολύνονται οι συνθήκες για παρακολούθηση του χώρου. Είναι συνετό να αποφευχθεί η παραμονή σε μέρη που εντοπίζεται κίνδυνος **αντί-κοινωνικής συμπεριφοράς**”, Public Space Design Guide (2006).*

Όπως αναφέρουν οι Dixon και άλλοι (2006), ο όρος “αποδεκτή συμπεριφορά” έχει ηθική και πολιτική διάσταση, καθώς δεν περιορίζεται στην υπαγωγή στο νομικό καθεστώς. Με τον ίδιο τρόπο, η αναφερόμενη “αντικοινωνική” συμπεριφορά δεν αποτελεί νομικό αλλά ηθικό όρο, ο οποίος είναι εντελώς υποκειμενικός. Σχετικά με τα συστήματα παρακολούθησης, ο Levine (2000) υποστηρίζει πως αποτελούν τμήμα μιας ευρύτερης πολιτικής η οποία μετατοπίζει το βάρος από την ανάλυση και καταπολέμηση των αιτιών της εγκληματικότητας στην αυξημένη επιτήρηση, η οποία στηρίζεται στην άρση της ανωνυμίας και στην αύξηση της ορατότητας πάνω σε τόπους και ανθρώπους.

Στην οδηγία “Guideline for Security Lighting for People, Property and Public Spaces” (2003), αναλύεται η σημασία της ορατότητας ως μέσο για την εδραίωση της ασφάλειας. Στο κείμενο έκτασης εξήντα σελίδων εντοπίζονται πλέον των τριακοσίων πενήντα αναφορών στον όρο “security” και μόλις τριάντα πέντε στον όρο “safety”⁸. Ο Marcuse (2007) διαχωρίζει τις έννοιες security και safety. Η πρώτη αφορά σε μια ψυχολογική κατάσταση η οποία στηρίζεται στην αντίληψη της απουσίας κινδύνων, ενώ η δεύτερη αφορά στην προστασία από κινδύνους. Στη διαμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος κυριαρχεί η ανασφάλεια. Σύμφωνα με τον Marcuse (2007), η εδραίωση της ανασφάλειας αποτελεί κάτι περισσότερο από ένα μέσο για την υποστήριξη πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων: είναι ένα δομικό στοιχείο του καπιταλιστικού συστήματος. Η ανασφάλεια λειτουργεί ως μέσο αποτροπής πράξεων

⁸ Στην ελληνική γλώσσα οι όροι αυτοί αποδίδονται με τον όρο “ασφάλεια”

οι οποίες θα αμφισβητούσαν την υφιστάμενη οικονομική, πολιτική και κοινωνική οργάνωση. Ακολουθεί η αντιπαραβολή των προϋποθέσεων άσκησης εξουσίας του Rousseau με τις εφαρμοσμένες πολιτικές στο δημόσιο χώρο. Στην ίδια οδηγία, η επίκληση στην ορατότητα είναι σαφής και υπογραμμίζεται στους σκοπούς του φωτισμού:

“1. Να παρέχεται μια καθαρή θέα της περιοχής από απόσταση και να καθιστά οποιονδήποτε εισέρχεται ή κινείται περιμετρικά εύκολα ορατό

2. Να εξαλείφει πιθανά μη ορατά σημεία

3. Να επιτρέπει την αναγνώριση των προσώπων από απόσταση 30 μέτρων και να δημιουργεί την εντύπωση στον καθένα ότι είναι αναγνωρίσιμος”, Guideline for security lighting for people, property and public spaces (2003).

Υποταγή στη Γενική Βούληση και Αποκλεισμός Λόγου και Πράξεων Αμφισβήτησης

Σύμφωνα με το Rousseau, για να καταστεί αποτελεσματικό το κοινωνικό συμβόλαιο, ο κάθε πολίτης πρέπει να “βάλει την προσωπικότητά του και όλη του τη δύναμη κάτω από την υπέρτατη καθοδήγηση της κοινής βούλησης. Όταν συμβεί αυτό, στη θέση της προσωπικότητάς του κάθε άτομο δημιουργείται ένα ηθικό συλλογικό σώμα”. Στην περίπτωση του δημόσιου χώρου, μέσω της ισχύος πρωτοκόλλων χρήσης, οι χρήστες σε πολλές περιπτώσεις αποτελούν ένα συλλογικό σώμα. Όπως αναφέρει ο Deutsche (1992), ο ορισμός της έννοιας “κοινό” (public) είναι εξαιρετικά δύσκολος και αποτελεί συνισταμένη πολλών παραγόντων. Η μονοδιάστατη προσέγγιση της έννοιας προϋποθέτει την ύπαρξη στην κοινωνία κοινών ηθικών κανόνων, τρόπου ζωής και τελικά θεώρησης του δημόσιου χώρου. Αν ο δημόσιος χώρος είναι προσβάσιμος μόνο για ένα είδος “κοινού”, τότε λειτουργεί ως τύπος αποκλεισμού. Η ομοιογένεια που εμπεριέχει αυτή η προσέγγιση υπονομεύει τον πολιτικό ρόλο του δημόσιου χώρου, αφού η πολιτική συνείδηση εδραιώνεται και εξελίσσεται μέσα από την αντιπαράθεση η οποία προϋποθέτει την ύπαρξη διαφορετικών “κοινών”. Στις οδηγίες για τη διαμόρφωση και λειτουργία των δημόσιων χώρων, το κοινό, η κοινότητα (community), αναφέρεται πάντα ως ενιαίο σώμα, με κοινή βούληση. Στην οδηγία “Guideline for Security Lighting for People, Property and Public Spaces” αναφέρεται ότι ο αποτελεσματικός φωτισμός ενεργοποιεί μηχανισμούς πρόληψης της

παραβατικής συμπεριφοράς. Ανάμεσα στους μηχανισμούς αναφέρεται και η αύξηση της αυτοπεποίθησης της κοινότητας, η οποία οδηγεί στην ενίσχυση του ανεπίσημου κοινωνικού ελέγχου από αυτήν. Μια τέτοια θεώρηση προϋποθέτει για την κοινότητα ένα ισχυρό επίπεδο κοινής βούλησης και ομοιογένειας. Στην ίδια οδηγία, καθορίζονται οι περιοχές οι οποίες χρήζουν αυξημένης ασφάλειας με την επίκληση ύπαρξης συνθηκών οι οποίες δεν έχουν στοιχεία παρανομίας (λειτουργία bar, club), αφορούν σε συμπεριφορές οι οποίες συνδέονται αυθαίρετα με πιθανή παράνομη δραστηριότητα (“ύπαρξη graffiti”, “σημεία συγκέντρωσης νεολαίας”) ή έχουν αφηρημένο περιεχόμενο (“έντονος φόβος εγκλήματος”).

Ο Rousseau στην ιδιότητα του μέλους της κοινωνίας ενοποιεί το ρόλο του πολίτη και του υπηκόου. Οποιοσδήποτε αρνείται να εκπληρώσει τα καθήκοντα του υπηκόου αποτελεί κίνδυνο για το κοινωνικό σώμα. Υποστηρίζει, ακόμα, πως όταν εντός του κοινωνικού συνόλου δημιουργούνται ομάδες των οποίων ο λόγος διαφοροποιείται, τότε η βούληση μιας τέτοιας ομάδας γίνεται γενική για τα μέλη της και ατομική σε σχέση με το κράτος, γεγονός που εμποδίζει την εύρυθμη κοινωνική οργάνωση η οποία προϋποθέτει την ανυπαρξία ξεχωριστών κοινωνιών μέσα στο κράτος. Ο αποκλεισμός αυτός της αμφισβήτησης πρέπει να είναι καθολικά αποδεκτός, όπως και τα μέσα εφαρμογής του, καθώς το κοινωνικό συμβόλαιο έχει ως σκοπό τη συντήρηση των συμβαλλόμενων και *“όποιος αποδέχεται αυτόν το σκοπό, αποδέχεται εξίσου και τα μέσα”*. Στο πλαίσιο αυτό, κάθε απόπειρα αυτονομίας αναιρείται την ίδια τη στιγμή της πραγμάτωσής της. Όπως αναφέρει ο Rousseau, κάθε συνέλευση η οποία δεν έχει καλεστεί από τους αρμόδιους σύμφωνα με μια προκαθορισμένη διαδικασία πρέπει να θεωρείται παράνομη. Επιπλέον, αν κάποιος έχει αντίρρηση με το κοινωνικό συμβόλαιο δε σημαίνει πως το κοινωνικό συμβόλαιο έχει λάθη, αλλά ότι όποιος έχει αντίρρηση πρέπει να αποκλειστεί από το συμβόλαιο. Αν οι όροι “κοινωνικό συμβόλαιο” και “υπήκοος” αντικατασταθούν από τους όρους “πρωτόκολλο χρήσης του δημόσιου χώρου” και “χρήστης” έχουμε μια περιγραφή της υφιστάμενης κατάστασης στο δημόσιο χώρο των δυτικών πόλεων. Ο Mitchell (2003) αναδεικνύει τον περιορισμό της ελευθερίας του λόγου και της διαμαρτυρίας στο δημόσιο χώρο. Ο περιορισμός αυτός - μέσω των πολιτικών διαμόρφωσης και λειτουργίας των δημόσιων χώρων-προκύπτει υπό την επίκληση αυτού του οποίου καταπολεμά, δηλαδή την ελεύθερη έκφραση. Το βάρος στον έλεγχο του δημόσιου λόγου μετατοπίζεται από το περιεχόμενο του λόγου στο μέρος στο οποίο αυτός εκφέρεται: η

κυρίαρχη τάξη δεν έχει πρόβλημα με το “τι” θα ειπωθεί, αλλά με το “πού”. Με τον τρόπο αυτό, ο έλεγχος αποκτά μια έντονα χωρική διάσταση.

*“Γιατί, για άλλη μια φορά, χωρίς εξαίρεση, θα πληρώσουν οι δίκαιοι για τους αμαρτωλούς, οι τίμιοι για τους κακοποιούς, μιλάμε εδώ για την περίπτωση των αξιότιμων πολιτών, γυναικών και ανδρών, που, ενώ εκπλήρωσαν με απόλυτη σχολαστικότητα το καθήκον τους ως εκλογείς ψηφίζοντας οποιοδήποτε από τα νομίμως συσταθέντα κόμματα που **ορίζουν το πλαίσιο των πολιτικών και ιδεολογικών επιλογών το οποίο αναγνωρίζει κατά τρόπο συναινετικό η κοινωνία**, βλέπουν τώρα να περιστέλλεται η ελευθερία των κινήσεών τους από το σφάλμα μιας απίθανης πλειοψηφίας ταραξιών, της οποίας το μόνο χαρακτηριστικό θα έλεγε κανείς πως είναι ότι δεν ξέρουν τι θέλουν, αλλά που, κατά την κρίση μας, το γνωρίζουν πολύ καλά και προετοιμάζονται για την τελική επίθεση στην εξουσία”*

J.Saramago, Περί φωτίσεως.

2.Ανάπτυξη κινημάτων και συλλογικών δράσεων στο δημόσιο χώρο

2.1.Εισαγωγή- ορισμοί

Ο Castells (1977) διακρίνει τρία επίπεδα ανάπτυξης δράσης στο αστικό περιβάλλον: συμμετοχή, διαμαρτυρία και κίνημα πόλης. Ανάμεσά τους, το κίνημα πόλης συγκεντρώνει τις περισσότερες πιθανότητες για την επίτευξη δομικών αλλαγών και την εκπλήρωση των στόχων των αντιστάσεων. Οι ρίζες των κινημάτων πόλης εντοπίζονται στα κοινωνικά κινήματα των δεκαετιών 1960 και 1970, ενώ στον ελλαδικό χώρο τα σχετιζόμενα με στοιχεία του αστικού περιβάλλοντος κινήματα - αν και εμφανίζονται σε περιορισμένη κλίμακα από τη δεκαετία του 1970 - πολλαπλασιάζονται στις αρχές της δεκαετίας του 2000, με αφορμή τις επεμβάσεις στο αστικό περιβάλλον οι οποίες περιλαμβάνονταν στην ατζέντα των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στην Αθήνα (Μπελαβίλας και Φαταβάλη, 2009). Το παρόν κεφάλαιο συνιστά κατ' ουσία μια ενότητα με το προηγούμενο κεφάλαιο το οποίο εξερεύνησε την ύπαρξη σχέσεων εξουσίας και καταστάσεων κυριαρχίας με πεδίο αναφοράς το δημόσιο χώρο. Στο κεφάλαιο αυτό, **αντικείμενο έρευνας είναι οι αντιστάσεις που αναπτύσσονται ενάντια στις παραπάνω σχέσεις εξουσίας και συγκεκριμένα οι αντιστάσεις οι οποίες έχουν τη μορφή κινημάτων πόλης, αλλά και ευρύτερων κοινωνικών κινημάτων**, ιδιαίτερα με αναφορές στο δημόσιο χώρο. Λόγω της ανάπτυξης σύγχρονων κινημάτων τα οποία συνδέονται με συγκεκριμένους δημόσιους χώρους, χωρίς όμως να αποτελούν κινήματα πόλης είναι κρίσιμος ο εντοπισμός και η ανάλυση των χαρακτηριστικών τα οποία διαχωρίζουν τα δύο αυτά είδη κινημάτων. Στο πλαίσιο αυτό, θα εξεταστεί η θέση των κινημάτων πόλης στις υφιστάμενες σχέσεις εξουσίας, θα σκιαγραφηθούν τα χαρακτηριστικά των κινημάτων πόλης με άξονες αναφοράς τα στοιχεία σύγκλισης και διαφοροποίησης με ευρύτερα κοινωνικά κινήματα, αλλά και τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά και θα αποπειραθεί η σύνδεση τους με το δημόσιο χώρο.

Ορισμοί

Ο Castells (1977, σελ.246-275) ορίζει τα **κινήματα πόλης** ως **“κινήματα τα οποία συνδυάζουν αγώνες πάνω στη συλλογική κατανάλωση με αγώνες για την κοινοτική κουλτούρα και τον πολιτικό αυτοκαθορισμό”**. Ο Pickvance (2003) υποστηρίζει ότι ο

όρος “κινήματα πόλης” περιγράφει *“ομάδες ανθρώπων οι οποίες επιδιώκουν ριζοσπαστικές, εξωθεσμικές αλλαγές στο αστικό περιβάλλον και είναι απολύτως διαχωρισμένες από άλλες δυνάμεις, οι οποίες συμμετέχουν στη διαμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος μέσα από επίσημες και θεσμικές διόδους”* (Pickvance, 2003, σελ.104). Οι παραπάνω ορισμοί καθορίζουν ένα πλαίσιο για τα κινήματα πόλης, αλλά ταυτόχρονα εισάγουν δυο χαρακτηριστικά τα οποία είναι ανοιχτά σε πολλαπλές ερμηνείες: την **εξωθεσμική δράση** και τις έννοιες του **αυτοκαθορισμού** και της **αυτονομίας**. Στη συνέχεια του κεφαλαίου θα διερευνηθούν οι πιθανές ερμηνείες των χαρακτηριστικών αυτών και θα καθοριστούν - μέσω της ανάλυσης - τα κριτήρια ένταξης κινημάτων τα οποία αναπτύσσονται στο αστικό περιβάλλον στα κινήματα πόλης.

2.2. Στόχευση και περιεχόμενο αντιστάσεων στο αστικό περιβάλλον

Σύμφωνα με τον Foucault (1980), κάθε πλέγμα σχέσεων εξουσίας δε συνιστά ένα σύνολο αρνήσεων, άλλα ένα πλέγμα παραγωγικό: δεν έγκειται στην επιβολή απαγορεύσεων, αλλά παράγει λόγο, αφηγήσεις, πράγματα κλπ. Επιπλέον, όταν εξετάζουμε ένα πλέγμα σχέσεων εξουσίας ή μια κατάσταση κυριαρχίας, η νομοθετική δομή που τις υποστηρίζει είναι ήσσονος σημασίας, καθώς το κράτος αποτελεί υπερδομή σε σχέση με τα πλέγματα εξουσίας. Με βάση τα παραπάνω, οι αντιστάσεις που αναπτύσσονται έχουν ως στόχο τα αποτελέσματα των σχέσεων εξουσίας όπως αυτά γίνονται αντιληπτά εμπειρικά και όχι αποκλειστικά - ή κυρίως - το πλαίσιο παραγωγής τους. Ο Foucault (1991, σελ.79-81), υποστηρίζει ότι κάθε έρευνα πάνω στην εξουσία πρέπει να έχει ως αφετηρία τις αντιστάσεις οι οποίες αναπτύσσονται ενάντια σε αυτή. Για τις αντιστάσεις αυτές διακρίνει έξι κοινά χαρακτηριστικά, που παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα:

Διατέμνουν	Δεν περιορίζονται σε μια ιδιαίτερη χώρα ή σε ένα τύπο πολιτικής ή οικονομικής διακυβέρνησης.
Έχουν ως σκοπό τα αποτελέσματα της εξουσίας ως τέτοια	Η κριτική επικεντρώνεται κυρίως στα αποτελέσματα της εξουσίας και όχι σε ευρύτερες σχέσεις ή διαστάσεις της σχέσης εξουσίας.
Είναι άμεσοι αγώνες	Αφενός ασκούν κριτική στους φορείς της εξουσίας που είναι πιο κοντά σε αυτούς και αφετέρου δε θεωρούν ότι η λύση του προβλήματος μπορεί να βρίσκεται σε ένα οποιοδήποτε μέλλον.
Αμφισβητούν την καταστατική θέση του ατόμου	Αφενός επιβεβαιώνουν το δικαίωμα στη διαφορά και υπογραμμίζουν όσα μπορούν να καταστήσουν τα άτομα πραγματικά ατομικά και αφετέρου επιτίθενται σε ότι απομονώνει το άτομο, στη “διακυβέρνηση μέσω της εξατομίκευσης”.
Αντιστέκονται στα αποτελέσματα εξουσίας που συνδέονται με τη γνώση	Τίθεται σε αμφισβήτηση ο τρόπος με τον οποίο η γνώση κυκλοφορεί και λειτουργεί, οι σχέσεις της με την εξουσία, δηλαδή το καθεστώς της γνώσης.
Περιστρέφονται γύρω από το ερώτημα “ποιοι είμαστε”	Συνιστούν μια απόρριψη όλων των αφαιρέσεων, απόρριψη της βίας που ασκείται από το οικονομικό και ιδεολογικό κράτος, το οποίο αγνοεί ποιοι είμαστε ως άτομα και απόρριψη της επιστημονικής/ διοικητικής έρευνας που καθορίζει την ταυτότητα μας.

Πίνακας 1: Χαρακτηριστικά των αντιστάσεων (Πηγή: Foucault M., 1991, Επεξεργασία: Πέττας Δ., 2013)

Όπως θα αναλυθεί εκτενέστερα στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου, τα κινήματα πόλης εμπίπτουν στα χαρακτηριστικά τα οποία θέτει ο Foucault (1991), γεγονός το οποίο αποτελεί μια πρώτη ένδειξη ότι συνιστούν μορφές αντίστασης σε πλέγματα σχέσεων εξουσίας. Εντούτοις, οι αντιστάσεις οι οποίες εξετάζει ο Foucault (1991, 1982, 1975a, 1969) εκτείνονται από τις κοινωνικές αντιστάσεις έως την αντίσταση στην κυρίαρχη οργάνωση και διάδοση της γνώσης σε πεδία όπως η ψυχιατρική και σε

θέματα σεξουαλικότητας, χειραφέτησης κλπ. Ως εκ τούτου, ενώ η ανάλυσή του για την εξουσία παρέχει σημαντικά εργαλεία τα οποία χρησιμοποιήθηκαν εκτενώς στο πρώτο κεφάλαιο και αποτελούν τη βάση της έρευνας πεδίου, η ανάλυση των αντιστάσεων σε σχέση με το αστικό περιβάλλον αποτελεί έναν περιορισμένο τομέα, για την εξερεύνηση του οποίου οι βιβλιογραφικές πηγές και τα παρεχόμενα εργαλεία ανάλυσης είναι κρίσιμο να έχουν ως πεδίο αναφοράς την πόλη και την αστική ζωή.

2.3. Συσχέτιση αστικού περιβάλλοντος και κοινωνικής - οικονομικής οργάνωσης: Έκταση της κλίμακας αναφοράς των αντιστάσεων

Σε ό,τι αφορά το αστικό περιβάλλον, σημαντικό τμήμα της βιβλιογραφίας (Bookchin,1973; Debord,1967; Harvey,1990,2012; Lefebvre,1969; Mitchell,1995; Vanegheim,1967) υποστηρίζει ότι αποτελεί τον κατεξοχήν **τόπο διεξαγωγής της ταξικής πάλης: το πεδίο στο οποίο εντοπίζονται με τον πλέον έντονο τρόπο τα αποτελέσματα της κυρίαρχης κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης και ως εκ τούτου ο τόπος ανάδυσης των αντιστάσεων απέναντι σε αυτά**. Σε σχέση με τον Foucault (1991) και με δεδομένη την αναφορά στο αστικό περιβάλλον, επεκτείνουν τη στόχευση και το περιεχόμενο των αντιστάσεων.

Ο Lefebvre (1968) υποστηρίζει ότι ο αστικός χώρος αποτελεί πεδίο ταξικής σύγκρουσης: για την αστική τάξη αποτελεί αφενός πεδίο κερδοσκοπίας και αφετέρου όργανο υποταγής και διαχωρισμού της εργατικής τάξης. Για την εργατική τάξη αποτελεί πεδίο επαναστατικής υποκειμενοποίησης και αυτονόμησης. Σύμφωνα με τον Debord (1967, σελ.127), ο αστικός χώρος, όπως αυτός παράγεται από την πολεοδομία, εξυπηρετεί την αστική τάξη και *“μπορεί να εκφραστεί σαν απόλυτη κατακυριάρχηση της ειρηνικής συνύπαρξης μέσα στο χώρο πάνω στο ανήσυχο γίνεσθαι μέσα στη διαδοχή του χρόνου”*. Ο Vanegheim (1967, σελ.26) αναφέρεται στην κοινωνική και οικονομική ζωή ως ένα σύστημα όπου *“η παραγωγή και η κατανάλωση της προσβολής κοντεύουν να ισορροπήσουν”*. Στο πλαίσιο της εισαγωγής της ψυχολογίας στην ανάλυση του χώρου, την οποία πραγματοποίησε η Καταστασιακή Διεθνής⁹, μέλος της οποίας ήταν ο Vanegheim, επιχειρείται η ιχνηλάτηση των αισθημάτων τα οποία αποτελούν αποτέλεσμα της επιβολής της

⁹ Καταστασιακή Διεθνής: πολιτικό και καλλιτεχνικό κίνημα στη Γαλλία, το οποίο αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1960 με σημαντική επίδραση στα γεγονότα του Μάη του 1968 στο Παρίσι. Η Καταστασιακή Διεθνής, με κυριότερους εκπροσώπους τον G. Debord και τον R. Vanegheim ασχολήθηκε εκτεταμένα με θέματα αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας, κυρίως με διαδικασίες κριτικής ανάλυσης. Στο κίνημα είχε μερική εμπλοκή και ο H. Lefebvre.

καπιταλιστικής κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης στο άτομο: ταπείνωση, απομόνωση, άλγος. Ο Bookchin (1973, σελ.6) υποστηρίζει ότι τα προβλήματα της αστικής ζωής πρέπει να αναζητηθούν κυρίως στο κοινωνικό σύστημα και όχι στα αποτελέσματά του στο αστικό περιβάλλον, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι “ο παραλογισμός που κυριαρχεί στην κοινωνία αντανακλάται στην πόλη”. Σύμφωνα με το Harvey (1990), οι σχετιζόμενες με το χώρο πρακτικές δεν μπορούν να έχουν πολιτικά ουδέτερο χαρακτήρα, αλλά έχουν κοινωνική και πολιτική διάσταση: διαμορφώνονται μέσα από ευρύτερες κοινωνικές πρακτικές, απαραίτητες για τη διατήρηση του υφιστάμενου μοντέλου παραγωγής. Επιπλέον, εφόσον μέσα από την ένταξη στην αστική ζωή αναπαράγονται οι κοινωνικές σχέσεις, αλλαγές οι οποίες επέρχονται στον τρόπο με τον οποίο βιώνουμε και νοηματοδοτούμε τον χώρο δύνανται να συντελέσουν σε ευρύτερες κοινωνικές αλλαγές.

Κοινή συνισταμένη των παραπάνω αποτελεί η παραδοχή ότι **η ανάπτυξη οποιασδήποτε αντίστασης απέναντι στην υφιστάμενη κατάσταση του αστικού περιβάλλοντος οφείλει να περιλαμβάνει στη στόχευσή της την επαναξιολόγηση και ανατροπή ευρύτερων κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών**. Εντούτοις, εφόσον υιοθετηθεί η παραδοχή των Foucault (1991, 1982, 1975a, 1969) και Bookchin (1973) ότι η εξουσία έχει απολέσει τον προσωποποιημένο χαρακτήρα της, ο οποίος έχει καταστεί πλέον αφηρημένος, ένα δύσκολο προσδιορίσιμο “σύστημα”, είναι κρίσιμη για τις αντιστάσεις η στόχευση σε συγκεκριμένα ζητήματα του αστικού περιβάλλοντος, συνδυασμένη όμως με την πεποίθηση ότι τα προβλήματα αυτά αποτελούν τα αποτελέσματα ευρύτερων συνθηκών.

Στόχευση Κινημάτων Πόλης

Σε απάντηση στις παραπάνω συνθήκες οι οποίες επικρατούν στο αστικό περιβάλλον, ο Lefebvre (1968, σελ.152) προτάσσει ως διεκδίκηση το “δικαίωμα στην πόλη” το οποίο ορίζει ως “δικαίωμα στην αστική ζωή, μετασχηματισμένη, ανανεωμένη”. Σε διαφορετικό σημείο του έργου του αναφέρεται στο δικαίωμα στην πόλη ως την υπέρτατη μορφή των δικαιωμάτων: “δικαίωμα στην ελευθερία, στην εξατομίκευση μέσα στην κοινωνικοποίηση, στην κατοικία και στο κατοικείν. Το δικαίωμα στο έργο (στη συμμετοχική δραστηριότητα) και το δικαίωμα στη προσοικείωση (εντελώς διαφορετικό από το δικαίωμα στην ιδιοκτησία) εξυπονούνται μέσα στο δικαίωμα στην πόλη” (Lefebvre, 1968, σελ.175). Η υλοποίηση του σχεδίου αυτού μπορεί να

πραγματοποιηθεί μόνο από την εργατική τάξη. Ο Harvey (2012, σελ.4) ορίζει το δικαίωμα στην πόλη ως “το δικαίωμα στην αλλαγή και στην εκ νέου ανακάλυψη της πόλης. Είναι περισσότερο συλλογικό παρά ατομικό, αφού εξαρτάται από την άσκηση συλλογικής εξουσίας πάνω στις διαδικασίες αστικοποίησης”.

Όπως προκύπτει από τους παραπάνω ορισμούς, οι αιτιάσεις των προβληματικών συνθηκών του αστικού περιβάλλοντος καθορίζουν τη στόχευση των αντιστάσεων: το πρόταγμα του “δικαιώματος στην πόλη” εκτείνεται πέρα από το δικαίωμα στη χρήση - πρόσβαση, στο δικαίωμα αξιολόγησης και διαμόρφωσης όχι μόνο της πόλης και των συντελεστών της, αλλά της ατομικής και συλλογικής ζωής σε αυτή. Η μετάβαση αυτή δε συνιστά μια στιγμιαία παρέμβαση, αλλά μια συλλογική διαδικασία η οποία για να είναι επιτυχής οφείλει να διευρύνει την κλίμακα αναφοράς της. Από το παρόν υποκεφάλαιο αντλούμε το πρώτο κριτήριο για την ένταξη ενός κινήματος ή μιας ομάδας σε αυτό που αποκαλούμε “κίνημα πόλης”: την **κοινή διαπίστωση** μεταξύ των συμμετεχόντων σε αυτό **ότι η υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος και της αστικής ζωής αποτελεί αντανάκλαση της κυρίαρχης κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης** και την ενσωμάτωση της διαπίστωσης αυτής στην αφήγηση των κινημάτων. Στη σύνδεση αυτή αναφέρεται ο Καβουλάκος (2009) και παρατηρεί ότι επιτελέστηκε ταυτόχρονη μετατόπιση του περιεχομένου των διεκδικήσεων των κινημάτων πόλης και της μετατόπισης των προτεραιοτήτων του αστικού προγραμματισμού και σχεδιασμού από το δημόσιο προγραμματισμό στον προγραμματισμό των μηχανισμών της αγοράς. Επιπλέον, σύμφωνα με τον ίδιο, από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, το περιεχόμενο των διεκδικήσεων των κινημάτων πόλης μεταφέρεται από ζητήματα συλλογικής κατανάλωσης σε ζητήματα που αφορούν το υποβαθμισμένο αστικό περιβάλλον και συνδέονται με την κρίση του κοινωνικού κράτους και τις νεοεμφανιζόμενες μορφές αστικής διακυβέρνησης.

2.4.Χαρακτηριστικά, δομές και πρακτικές κινημάτων πόλης

Ο Καστοριάδης (1992, σελ.37) ορίζει ως **περιεχόμενο ενός κινήματος** - αναφερόμενος στα γεγονότα του Μάη του 1968 στο Παρίσι - “την ουσία των αιτημάτων και τη σημασία των μορφών και τρόπων δράσης”. Στο παρόν υποκεφάλαιο γίνεται η απόπειρα προσδιορισμού του περιεχομένου των κινημάτων πόλης μέσα από την εξερεύνηση διαφόρων χαρακτηριστικών τους, με στόχο τη διαμόρφωση ενός πλαισίου ένταξης κινημάτων στα κινήματα πόλης. Αρχικά, γίνεται ένας διαχωρισμός κινημάτων πόλης από ευρύτερα κοινωνικά κινήματα. Τα χαρακτηριστικά που

εξετάζονται στη συνέχεια είναι η αυτόνομη συγκρότηση και δράση, η συσχέτιση με νομικά θεσμισμένες δομές εξουσίας και ρόλος των κινημάτων πόλης ως φορέων διαμόρφωσης ετεροτοπιών με άξονα την αμφισβήτηση των κυρίαρχων ρόλων και ταυτοτήτων στο αστικό περιβάλλον.

Κοινωνικά κινήματα και κινήματα πόλης: Συγκλίσεις και διαφοροποιήσεις

Στο παρόν υποκεφάλαιο θα αποπειραθεί ένας **καθορισμός των χαρακτηριστικών τα οποία διαφοροποιούν τα κινήματα πόλης από ευρύτερα κοινωνικά κινήματα**. Ο διαχωρισμός αυτός είναι σημαντικός για την ανάλυση, ιδιαίτερα έπειτα από την ένταξη του κριτηρίου της ανάδειξης από τα κινήματα της σύνδεσης της υποβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος με την ευρύτερη κοινωνική και οικονομική οργάνωση για τα κινήματα πόλης, η οποία αποτελεί κοινό τόπο των κινημάτων πόλης και ευρύτερων κοινωνικών κινημάτων. Επιπλέον, σύμφωνα με την Mayer (2006), παρατηρείται μερική απορρόφηση των κινημάτων πόλης από τα κινήματα για την εναλλακτική παγκοσμιοποίηση¹⁰, η οποία καθιστά ακόμη πιο δυσδιάκριτα τα διαφοροποιητικά στοιχεία. Επιπλέον, “γκρίζα ζώνη” ανάμεσα στα δύο υπό έρευνα είδη κινημάτων τείνει να δημιουργηθεί τις τελευταίες δεκαετίες, και συγκεκριμένα σε ό,τι αφορά τα κινήματα της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης στο πεδίο της ιδεολογίας και των συνεπαγόμενων δομών οργάνωσης. Ο Graeber (2007) υποστηρίζει ότι η μετάβαση από τα κινήματα του 1960 και του 1970 στα κινήματα εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης συνοδεύτηκε από μια μεταβολή της επιρροής σε επίπεδο ιδεολογίας από τη μαρξιστική στην αναρχική ιδεολογία, η οποία είχε δύο σημαντικά αποτελέσματα: αφενός δόθηκε έμφαση περισσότερο στη διαδικασία και στην πρακτική, και αφετέρου αναπτύχθηκαν οριζόντιες δομές εντός των οποίων δεν επιδιώκεται κάποια αυστηρή ιδεολογική συνοχή και ομοιομορφία.

Ο Pickvance (2003) υποστηρίζει ότι συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των κινημάτων πόλης συντέλεσαν στην αυτόνομη ανάπτυξή τους σε σχέση με ευρύτερα κοινωνικά κινήματα, αφού:

---

¹⁰ Στην παρούσα εργασία, η περιγραφή του κινήματος το οποίο εκφράστηκε δημόσια στο Seattle το 1999 και συνεχίζει να δραστηριοποιείται στις μέρες μας, πραγματοποιείται με τον όρο “κίνημα εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης”. Ο ευρέως διαδεδομένος όρος “κίνημα ενάντια στη παγκοσμιοποίηση” απορρίπτεται, καθώς επιτρέπει την προσκόλληση σε αυτό εθνικιστικών, τοπικιστικών και άλλων διαστάσεων.

- δίνουν έμφαση σε συγκεκριμένα “απτά” ζητήματα του αστικού περιβάλλοντος και ο προσανατολισμός αυτός μπορεί να επιφέρει άμεσα αποτελέσματα.
- έχουν αναπτύξει ενδιαφέρον σε ζητήματα εξουσίας σε μικρή κλίμακα, εξετάζοντας θέματα σχέσεων εξουσίας μεταξύ των πολιτών και της κρατικής/ τοπικής εξουσίας.
- δίνουν έμφαση στο πολιτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσονται, στο ρόλο του στον καθορισμό των στόχων και στις πιθανότητες επίτευξής τους.

Ως πρώτο διαφοροποιητικό στοιχείο σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά αυτά αναδεικνύεται η **κλίμακα δράσης**. Δεύτερο διαφοροποιητικό στοιχείο είναι η **υιοθέτηση από τα κινήματα πόλης στόχων, οι οποίοι αφενός έχουν υλική υπόσταση** (προάσπιση ενός δημόσιου χώρου, αυξημένη προσβασιμότητα κλπ.) **και αφετέρου είναι στην πλειοψηφία τους βραχυπρόθεσμοι** σε σχέση με τους αντίστοιχους στόχους ευρύτερων κοινωνικών κινημάτων. Ο δημόσιος χώρος λειτουργεί ως πεδίο αστικών συγκρούσεων - εκτός της δράσης κινημάτων πόλης - και δράσης ευρύτερων κοινωνικών κινημάτων, των οποίων οι συνδέσεις και η επιρροή στο δημόσιο χώρο ποικίλει. Η ποικιλομορφία των κινημάτων αναλύεται με βάση αντίστοιχα χαρακτηριστικά με εκείνα των κινημάτων πόλης: οργάνωση και δομές, περιεχόμενο δράσεων, σχέσεις με επίσημες δομές και θεσμούς, συγκρότηση συλλογικής ταυτότητας. Τα ευρύτερα κινήματα αποτελούν σαφώς πολυπλοκότερες μορφές οργάνωσης σε σχέση με τα κινήματα πόλης.

“Τα κοινωνικά κινήματα είναι εξαιρετικά σύνθετα φαινόμενα, τα οποία περιλαμβάνουν τις δράσεις οργανώσεων και των μελών τους, τη συμμετοχή ανένταχτων σε δράσεις σχεδιασμένες από οργανώσεις και τις δράσεις ανένταχτων οι οποίες είναι ανεξάρτητες ή ακόμα και αντιθετικές με τις δράσεις των οργανώσεων [...] και είναι η αλληλεπίδραση αυτών των δράσεων η οποία δημιουργεί το κοινωνικό κίνημα”, Oliver (1989, σελ.18).

Τα κοινωνικά κινήματα, σύμφωνα με τους Kohler και Wissen (2003), λειτουργούν και αναπτύσσονται σε δύο επίπεδα, τα οποία συνδέονται άμεσα με το αστικό περιβάλλον και τους οικονομικούς και κοινωνικούς όρους αναπαραγωγής του. Στο υλικό επίπεδο, προστατεύουν ή διεκδικούν αγαθά - όχι πάντα υλικής υπόστασης -

ενάντια στις επιδιώξεις των κυρίαρχων τάξεων και ομάδων. Στο συμβολικό επίπεδο, παράγουν και κοινωνούν αφηγήσεις ανταγωνιστικές προς την κυρίαρχη αφήγηση, η οποία παρουσιάζει τους υιοθετηθέντες τρόπους οικονομικής και κοινωνικής συγκρότησης ως μοναδικές δυνατές επιλογές. Εντούτοις, **αν και δεν περιλαμβάνεται στη στόχευση των δράσεων των κοινωνικών κινημάτων η μεταβολή των χρήσεων του αστικού χώρου ως σκοπός, συχνά η μεταβολή αυτή εμφανίζεται ως μέσο ή αποτέλεσμα.** Τα κινήματα αυτά αναπτύσσουν μια περισσότερο εργαλειακή χρήση του δημόσιου χώρου, ο οποίος χρησιμοποιείται - όπως αναλύθηκε προηγουμένως - ως πύλη για τη δημόσια σφαίρα. Ταυτόχρονα όμως, σε επίπεδο νοημάτων, σε πολλές περιπτώσεις επιλέγουν τη δραστηριοποίηση σε χώρους των οποίων οι χρήσεις συνδέονται με ευρύτερες κοινωνικές και οικονομικές διαδικασίες στις οποίες αντιπαρατίθενται. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι, τόσο η περίπτωση του κινήματος των “Αγανακτισμένων” (βλ. υποκεφάλαιο 7.3) στην Αθήνα, όσο και το κίνημα “Occupy Wall Street” στη Νέα Υόρκη. Τα δύο αυτά κινήματα επέλεξαν για την ανάπτυξή τους χώρους προνομιακούς για τις κυρίαρχες πολιτικές και οικονομικές αντίστοιχα σχέσεις εξουσίας σε ευρύτερη των συγκεκριμένων χώρων κλίμακα. Ο Aalberts (2012) αναφέρεται στη σχέση του κινήματος “Occupy Wall Street” με το χώρο δράσης του, υπογραμμίζοντας την ανάπτυξη του εντός “της περιοχής του εχθρού” και τη συμβολική μετονομασία του πάρκου Zuccoti σε “Liberty Plaza”. Ταυτόχρονα, όμως, σημειώνεται το γεγονός ότι το κίνημα χρησιμοποίησε το χώρο - ο οποίος δεν αποτέλεσε αντικείμενο σε επίπεδο προταγμάτων - προκειμένου να δηλώσει την αντίθεσή του σε ευρύτερες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες.

Εκτός των διαφοροποιήσεων παρουσιάζονται και συγκλίσεις ανάμεσα στα κινήματα πόλης και στα ευρύτερα κοινωνικά κινήματα. Σύμφωνα με τους Polletta και Jasper (2001, σελ.285), οι οποίοι αναφέρονται στα κοινωνικά κινήματα, η ανάδυση μιας συλλογικής ταυτότητας είναι κρίσιμο στοιχείο στην ανάλυση των κινημάτων αυτών. Η συλλογική ταυτότητα ορίζεται από τους ίδιους ως “*η νοητική, ηθική και συναισθηματική σύνδεση ενός ατόμου με μια ευρύτερη κοινότητα, πρακτική ή θεσμό*”. Η έκφραση συλλογικής ταυτότητας αποτελεί κοινή προϋπόθεση για τα κινήματα πόλης και τα ευρύτερα κοινωνικά κινήματα και είναι πιο έντονη στα κινήματα πόλης λόγω μικρότερου μεγέθους. Μέρος της έκφρασης αυτής αποτελεί σύμφωνα με τους Polletta και Jasper (2001) η αξεδιάλυτη σύνδεση ατομικών και συλλογικών στόχων,

δηλαδή η διεκδίκηση του ατομικού οφέλους μέσω του συλλογικού. Από το παρόν υποκεφάλαιο αντλούνται το δεύτερο, τρίτο και τέταρτο κριτήριο για την ένταξη κινημάτων στα κινήματα πόλης: **χωρικά περιορισμένη κλίμακα δράσης, υιοθέτηση - όχι απαραίτητα αποκλειστικά - άμεσων στόχων και έκφραση συλλογικής ταυτότητας.**

Το Πρόταγμα της Αυτονομίας

Ο Καστοριάδης (1992) αναφέρεται στην αυτονομία ως βασική επιδίωξη των κινημάτων της δεκαετίας του 1960 με άξονες τόσο την έντονη κριτική στο υφιστάμενο καπιταλιστικό τρόπο κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης, όσο και τη διάδοση νέων πρακτικών δράσης και διάδοσης ιδεών. Ο Καστοριάδης (1975, σελ.117) αναφέρεται στη σχέση προτάγματος και δράσης, ανάγοντας το πρόταγμα σε δομικό στοιχείο της πράξης, καθώς περιγράφει το πρόταγμα ως *“πρόθεση μετασχηματισμού του πραγματικού”* και περιγράφει την αυτονομία ως *“ο νόμος μου, αντιτιθέμενος στη ρύθμιση του ασυνείδητου που είναι ένας νόμος άλλος, ο νόμος ενός άλλου από εμένα”*. Ο λόγος που προκύπτει από την αυτονόμηση αρνείται το λόγο του άλλου, και τον αρνείται όχι αποκλειστικά επειδή απορρίπτει το περιεχόμενό του, αλλά επειδή ακριβώς εκπορεύεται εκτός του υποκειμένου. Η απόρριψη αυτή αφορά και τον *“άλλον”* εντός του υποκειμένου, τις επιδιώξεις και τις προσδοκίες άλλων, οι οποίες έχουν μεταφερθεί στο υποκείμενο εφόσον πριν την υποκειμενοποίηση, το κάθε άτομο έχει ήδη μεταχειρισθεί ως αντικείμενο. Τελικά, η **αυτονομία ορίζεται ως *“η εγκαθίδρυση μιας άλλης σχέσης ανάμεσα στο λόγο του άλλου και στο λόγο του υποκειμένου”*** (Καστοριάδης, 1975, σελ.154).

Συλλογική Αυτονομία και Κινήματα Πόλης

Σύμφωνα με τον Καστοριάδη (1975), η ατομική αυτονομία δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί δίχως τη συλλογική, καθώς στην αυτονομημένη σχέση *“οι άλλοι είναι πάντοτε παρόντες σαν ετερότητα και σαν αυτότητα του υποκειμένου”*. Επιπλέον, κάθε απόπειρα - συλλογική ή ατομική - αυτονομίας έρχεται αρχικά σε ρήξη με το θεσμικό φαντασιακό, δηλαδή τις διαχωρισμένες από την πραγματικότητα επινοήσεις, οι οποίες έχουν θεσμοθετηθεί κοινωνικά ή νομοθετικά. Στη σύγχρονη εποχή, το κυρίαρχο θεσμικό φαντασιακό αφορά την παρουσιαζόμενη ως καθολική αλήθεια ορθολογικότητα, με άξονα αναφοράς την οικονομία. Ο Καστοριάδης (1975) αναφέρεται στο φαινόμενο της ξένωσης, το οποίο αφορά την κοινωνική ετερονομία.

Στην κατάσταση αυτή, ο λόγος του άλλου κυριαρχεί, αλλά έχει πρώτα κρυφτεί στο συλλογικό ανώνυμο, το οποίο ενώ παρουσιάζεται ως καθολικός νόμος, στην πραγματικότητα είναι ο νόμος κάποιων. Ο Marcuse (1964, σελ.42) αναφέρεται στους περιορισμούς οι οποίοι διαμορφώνουν την κυρίαρχη μονοδιάστατη σκέψη: *“οι ιδέες, οι επιθυμίες, οι στόχοι που, με το περιεχόμενο τους ξεπερνούν το κατεστημένο του λόγου και της πράξης είτε απορρίπτονται, είτε περιορίζονται στο ρόλο των έσχατων προεκτάσεων αυτού του κατεστημένου”*.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η συλλογική αυτονομία συνιστά μια διαδικασία συνεχών ρήξεων με την κυρίαρχη αφήγηση και τις κυρίαρχες πρακτικές, αλλά είναι αμφίβολο κατά πόσο μπορεί το πρόταγμα για αυτονομία να εκπληρωθεί εντός ενός βαθιά ετερόνομου κοινωνικού πλαισίου. Εντούτοις, **η ίδια η υιοθέτηση του προτάγματος** από τα κινήματα πόλης και η ενσωμάτωσή του στο λόγο και την πρακτική τους αφενός εμποδίζει την απορρόφησή τους από νομικά θεσμισμένους μηχανισμούς - προϊόντα της κυρίαρχης οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης - η οποία θα οδηγούσε στην ενσωμάτωσή τους σε αυτούς και αφετέρου αποτελεί μια πρωταρχική υλοποίηση της οπτικής των κινημάτων για το περιεχόμενο ζητημάτων τα οποία σχετίζονται με το αστικό περιβάλλον και τη διαχείριση του. **Για τα κινήματα πόλης, το πρόταγμα της αυτονομίας έγκειται στη δημιουργία μηχανισμών οργάνωσης, λήψης αποφάσεων και πρακτικών τα οποία διαμορφώνονται έχοντας το πρόταγμα της αυτονομίας στον πυρήνα τους.** Όπως είναι επόμενο, κινήματα πόλης τα οποία δρουν υπό την επιρροή ευρύτερων νομικά θεσμισμένων μηχανισμών όπως πολιτικά κόμματα, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις κλπ. δεν είναι δυνατό να επιδιώκουν την αυτονομία ως οργάνωση και πρακτική. Επιπλέον, κινήματα με ιεραρχικές δομές αφενός είναι εξ' ορισμού ετερόνομα και αφετέρου σύμφωνα με το Rao κ.α. (2000) είναι δύσκολο να εξελιχθούν σε θέματα ιδεολογίας και δομής λόγω του αντιδραστικού χαρακτήρα των κυρίαρχων υποομάδων. Από τα παραπάνω, η αυτόνομη δράση η οποία περιλαμβάνεται στους ορισμούς των Castells (1983) και Pickvance (2003) συγκεκριμενοποιείται και **καθορίζεται ως πέμπτο κριτήριο για την ένταξη κινημάτων στα κινήματα πόλης με την υιοθέτηση του προτάγματος της αυτονομίας στο λόγο και την πρακτική τους.**

Κινήματα πόλης και νομικά θεσμισμένες δομές εξουσίας

Η σχέση των κινημάτων πόλης με επίσημες δομές εξουσίας (κράτος και τοπική αυτοδιοίκηση) και νομικά θεσμισμένους¹¹ μηχανισμούς, οι οποίοι δρουν στο αστικό περιβάλλον, ποικίλει και είναι κρίσιμη για την προσέγγιση της δράσης τους. Σύμφωνα με τον Καβουλάκο (2009), ο οποίος μελέτησε τη δράση των κινημάτων πόλης κατά την περίοδο 2001- 2005, η πλειοψηφία των περιστατικών διαμαρτυρίας διοργανώθηκε από μη νομικά θεσμισμένους φορείς, η διαμαρτυρία σε αρκετές περιπτώσεις έλαβε δυναμική μορφή, παρουσιάστηκε υψηλή πυκνότητα δικτύων μεταξύ οργανωτικών φορέων διαμαρτυρίας, ενώ φανερή ήταν η επιδίωξη ευρύτερων κοινωνικών αλλαγών. Εντούτοις, η Mayer (2006) υπογραμμίζει την τάση των κινημάτων πόλης στο περιβάλλον των νέων μορφών αστικής διακυβέρνησης να συσχετίζονται με τον “τρίτο τομέα”, ο οποίος αφορά συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

Ο Lopes de Souza (2006) υποστηρίζει ότι διανοητικές και ιδεολογικές προκαταλήψεις για τον πολεοδομικό σχεδιασμό παραχωρούν το μονοπώλιο άσκησης του στο κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση αποκλείοντας λύσεις “από τα κάτω”. Οι προκαταλήψεις αυτές είναι εδραιωμένες τόσο στις συντηρητικές, όσο και στις “προοδευτικές” αντιλήψεις για τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Σύμφωνα με τον Lopes de Souza (2006), το κράτος αποτελεί μια ετερόνομη δομή. Σε ένα καπιταλιστικό περιβάλλον κάθε ιδεολογικής απόχρωσης, η διοίκηση δέχεται πιέσεις από οικονομικά συμφέροντα. Στο πλαίσιο αυτό, τα κοινωνικά κινήματα είναι αποτελεσματικά όταν εξασφαλίζουν αυτόνομη λειτουργία, η οποία τα τοποθετεί απέναντι από το κράτος και όχι σε θέση βοηθού του κράτους. Η ενδυνάμωση τους έγκειται στο ξεπέρασμα της ετερονομίας, έστω και αν η διαδικασία αυτή είναι ιδιαίτερα δύσκολη στο υφιστάμενο οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον. Οι Staeheli και Thomson (1997) αναφέρονται στους πολίτες οι οποίοι θέλουν να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων, αλλά διάκεινται αρνητικά απέναντι στα κυρίαρχα και επίσημα μοντέλα λήψης αποφάσεων ως “denizens”. Από τα παραπάνω, αντλούμε το έκτο κριτήριο για την ένταξη ενός κινήματος ή μιας ομάδας σε αυτό που αποκαλούμε “κίνημα πόλης”: τη **συνειδητή αυτόνομη και**

¹¹ Στην παρούσα εργασία, οι συγκεκριμένες δομές και μηχανισμοί δεν αναφέρονται ως θεσμικές μορφές εξουσίας, καθώς υιοθετείται η οπτική του Καστοριάδη (1975), σύμφωνα με την οποία οι θεσμοί δεν έχουν απαραίτητα νομική υπόσταση, καθώς μπορεί να έχουν κοινωνική. Αν και στο μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας χρησιμοποιείται ο όρος “εξωθεσμική δράση”, εδώ χρησιμοποιείται ο όρος “δράση εκτός νομικά θεσμισμένου πλαισίου”.

υιοθέτηση μοντέλων λήψης αποφάσεων και δράσης διαχωρισμένων από τις κυρίαρχες νομικά θεσμισμένες δομές και μηχανισμούς.

Τα Κινήματα πόλης ως φορείς δημιουργίας ετεροτοπιών: Αμφισβήτηση των κυρίαρχων ρόλων και ταυτοτήτων

Ο Foucault (1967, σελ.260) ορίζει τις **ετεροτοπίες** ως “πραγματικούς χώρους, ενεργούς χώρους, χώρους εγγεγραμμένους στην ίδια τη θέσμιση της κοινωνίας, οι οποίοι συνιστούν ενός είδους αντί-χωροθεσίες, ενός είδους ενεργά πραγματοποιούμενες ουτοπίες, όπου οι πραγματικές χωροθεσίες, όλες οι άλλες πραγματικές χωροθεσίες που μπορούν να βρεθούν στο εσωτερικό του πολιτισμού, αντιπροσωπεύονται, αμφισβητούνται και αντιστρέφονται, ενός είδους τόπους που βρίσκονται έξω από όλους τους τόπους, μολονότι είναι πραγματικά εντοπίσιμοι”. Ο Σταυρίδης (2010, σελ.216) αναφέρεται σε τόπους ανάδυσης της ετερότητας ως τόπους οι οποίοι “αποτελούν κρίσιμο πεδίο συνάρθρωσης των σχέσεων εξουσίας, κρίσιμο πεδίο διαχείρισης της σχέσης ανάμεσα στην ταξινομητική ταυτοποίηση και την ετερογένεια”. Σύμφωνα με τον ίδιο, τα κινήματα πόλης προωθούν ετεροτοπικές πρακτικές, ιδιαίτερα με άξονα αναφοράς το δημόσιο χώρο. Η εισαγωγή τέτοιων πρακτικών στη συλλογική δράση οδηγούν στη μερική υλοποίηση των στόχων των κινημάτων πόλης, αποκλειστικά και μόνο από την επανεξέταση του περιεχομένου της χρήσης του χώρου. Σύμφωνα με το Σταυρίδη (2010, σελ.41), οι κοινωνικές συγκρούσεις αφορούν σε σημαντικό βαθμό συγκρούσεις ταυτοτήτων. Ενώ παρατηρούνται λειτουργίες εκπορευόμενες από τις ανάγκες των εξουσιών για ταυτοποίηση, ιεράρχηση και ταξινόμηση, ταυτόχρονα αναπτύσσονται λειτουργίες οι οποίες “υπονομεύουν τη σαφήνεια των διακρίσεων και γεννούν νέα πεδία συγκρισιμότητας, δηλαδή τη δυνατότητα για νέες ταυτότητες”. Ο Vanegheim (1967) αναφέρεται στην ένταξη σε ρόλο ως κατανάλωση εξουσίας. Μέσω της ένταξης αυτής, το άτομο ή η ομάδα τοποθετείται στην ιεραρχική αναπαράσταση μέσω της μύησης στον πολιτιστικό μηχανισμό.

Ο αστικός δημόσιος χώρος, αποτελεί κρίσιμο πεδίο συνάρθρωσης σχέσεων εξουσίας. Επιπλέον, υπό τη διαμόρφωση και διαχείριση κινημάτων πόλης υιοθετεί εξ’ ορισμού λειτουργίες διαφορετικές ή αντίθετες από τις κυρίαρχες. Εντούτοις, ένας δημόσιος χώρος δε συνιστά εξ’ ορισμού ετεροτοπία. Η δυνατότητα αυτή εμφανίζεται εφόσον:

- υφίσταται απουσία περιορισμών πρόσβασης και χρήσης, η οποία αποτελεί προϋπόθεση για την ανάδυση του στοιχείου της συγκρισιμότητας ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων.
- Στο χώρο αυτό αναπτύσσονται πρακτικές διαμόρφωσης και χρήσης του, οι οποίες αμφισβητούν τις κυρίαρχες, τόσο ως ετερόνομες, όσο και με βάση το περιεχόμενό τους.
- Η εναλλακτική λειτουργία η οποία υιοθετείται υπό την επίδραση των κινημάτων αφενός συνιστά η ίδια μια έκφραση εναλλακτικής συλλογικής ταυτότητας, η οποία βρίσκεται σε συνεχή συγκρισιμότητα με τη λειτουργία και έκφραση ταυτοτήτων σε άλλους δημόσιους χώρους, και αφετέρου επιτρέπει την ανάπτυξη στο συγκεκριμένο δημόσιο χώρο νέων ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων.

Από τα παραπάνω προκύπτει το έβδομο κριτήριο ένταξης κινημάτων στα κινήματα πόλης: **η δημιουργία ή εκφρασμένη πρόθεση για δημιουργία χώρων οι οποίοι υιοθετούν λειτουργίες οι οποίες εμπίπτουν στα χαρακτηριστικά των ετεροτοπιών.**

Ομαδοποίηση των κριτηρίων για την ένταξη κινημάτων στα κινήματα πόλης

Στα προηγούμενα υποκεφάλαια αναλύθηκαν τα χαρακτηριστικά των κινημάτων πόλης με βάση τους ορισμούς οι οποίοι αναφέρονται στην εισαγωγή του κεφαλαίου. Από τα χαρακτηριστικά αυτά αντλούμε το πλαίσιο ανάπτυξης κριτηρίων για την ένταξη κινημάτων σε κινήματα πόλης. Τα κριτήρια αυτά αποτελούν αναγκαία αλλά όχι ικανή συνθήκη για την ένταξη αυτή, καθώς ενδεχομένως υπάρχει ανάγκη για επέκτασή τους. Σε κάθε περίπτωση, ο πίνακας που ακολουθεί αποτελεί για την παρούσα διατριβή ένα από τα εργαλεία τα οποία θα χρησιμοποιηθούν στην έρευνα πεδίου για την κατηγοριοποίηση των υπό έρευνα μηχανισμών.

<u>Κριτήριο</u>	<u>Περιγραφή</u>
1. Σύνδεση των συνθηκών του αστικού περιβάλλοντος με ευρύτερες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες	Αναγνώριση της επίδρασης των ευρύτερων υφιστάμενων οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών στο αστικό περιβάλλον, ενσωμάτωση της αναγνώρισης αυτής στην εκφορά λόγου και αφηγήσεων, απόπειρα κατασκευής εναλλακτικών προς τις κυρίαρχες δομές και

	μηχανισμούς διαμόρφωσης και διαχείρισης αστικών συντελεστών
2. Χωρικά περιορισμένη κλίμακα δράσης	Τοπική κλίμακα δράσης, η οποία αφορά είτε τη συνεχή παρέμβαση σε χωρικά περιορισμένο τμήμα του αστικού περιβάλλοντος (με αναφορές, όχι απαραίτητα αποκλειστικά, στο αστικό περιβάλλον και την αστική ζωή ως τέτοια) είτε την προάσπιση και εναλλακτική χρήση συγκεκριμένων αστικών συντελεστών
3. Υιοθέτηση άμεσων στόχων	Συμπερίληψη στις δράσεις του κινήματος πόλης δράσεων οι οποίες στοχεύουν σε συγκεκριμένα στοιχεία του αστικού περιβάλλοντος. Οι δράσεις αυτές για να είναι επιτυχημένες δεν απαιτούν ευρύτερες κοινωνικές αλλαγές
4. Ανάπτυξη συλλογικής ταυτότητας	Η κοινή αντίληψη μεταξύ των συμμετεχόντων ότι η εκπλήρωση των ατομικών στόχων μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσω της εκπλήρωσης των αντίστοιχων συλλογικών/ανάπτυξη στοιχείων αλληλεγγύης, η οποία εκτείνεται πέρα από τις δράσεις και τις πρακτικές του κινήματος
5. Υιοθέτηση του προτάγματος της αυτονομίας	Συστηματική προσπάθεια εντοπισμού στοιχείων ετερονομίας και καταπολέμησή τους, η οποία βρίσκεται στον πυρήνα κάθε έκφανσης του κινήματος/ Ενσωμάτωση του προτάγματος στη δομή, μορφή, πρακτική και εκφορά λόγου του κινήματος/ Ανεξαρτησία από ετερόνομες δομές
6. Ανάπτυξη εκτός νομικά θεσμισμένων δομών και μηχανισμών	Απουσία συνδέσεων με νομικά θεσμισμένους μηχανισμούς/ οι συνδέσεις δεν αφορούν τους συμμετέχοντες ως άτομα, αλλά τις διαδικασίες και πρακτικές του κινήματος/ η αυτονομία των δομών του κινήματος περιορίζει τη διεισδυτικότητα των νομικά θεσμισμένων μηχανισμών στον πυρήνα του, ακόμη και στην περίπτωση που μέρος των συμμετεχόντων στο κίνημα συμμετέχουν σε άλλες δομές

<p>7. Πρόθεση δημιουργίας ετεροτοπιών</p>	<p>Έκφραση μιας συλλογικής ταυτότητας σε σχέση με το αστικό περιβάλλον, η οποία έρχεται σε ρήξη με τις κυρίαρχες, δημιουργία η απόπειρα δημιουργίας χώρων οι οποίοι ευνοούν την ανάπτυξη της ετερότητας, αποτελούν πεδία συγκρισιμότητας τόσο εσωτερικά όσο και ως προς άλλους χώρους</p>
--	---

Πίνακας 2: Κριτήρια ένταξης κινήματων σε κινήματα πόλης (Πέττας Δ., 2013)

2.5. Κινήματα πόλης και δημόσιος χώρος

Η σημασία του δημόσιου χώρου εντός της υφιστάμενης κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης, όπως αυτή αναλύεται σε διαφορετικά κεφάλαια της παρούσας διατριβής, αυξάνεται συνεχώς: επιβολή σχέσεων εξουσίας και κυριαρχίας, ανάπτυξη διαχωρισμών, λειτουργία ως συντελεστής παραγωγής και δίκτυο μεταφοράς παραγωγικών συντελεστών κλπ. Η κρισιμότητα αυτή εντείνει τη σύγκρουση ανάμεσα στην κυρίαρχη πρακτική για τη διαμόρφωση και λειτουργία του και την οπτική των κινήματων πόλης, αλλά και ευρύτερων κοινωνικών κινήματων. Στη συνέχεια αναλύεται η σημασία του δημόσιου χώρου για τη δράση των κινήματων αυτών.

Ο Mitchell (1995), υποστηρίζει ότι ο δημόσιος χώρος αποτελεί για κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες το μοναδικό χώρο στον οποίο επανεντάσσονται ως παρουσίες και γίνονται ορατές στη σφαίρα του “δημόσιου”. Ο Harvey (2012) διαχωρίζει τους δημόσιους χώρους και αγαθά από τα κοινά, καθώς για να καταστούν τα πρώτα κοινά είναι προϋπόθεση η πολιτική δράση. Τα κοινά συνιστούν μια κοινωνική σχέση ανάμεσα σε στοιχεία του δομημένου αστικού περιβάλλοντος και αυτονομημένων κοινωνικών ομάδων. Για να είναι η σχέση αυτή ικανή να μετατρέψει τα δημόσια αγαθά σε κοινά πρέπει η λειτουργία των ομάδων που λειτουργεί ως καταλύτης να είναι αφενός συλλογική και αφετέρου εκτός της κυρίαρχης λογικής της ανταλλακτικής αξίας.

Σύμφωνα με τον Mitchell (1995), το θέμα του χαρακτήρα του δημόσιου χώρου είναι αμιγώς πολιτικό και διακρίνονται δυο βασικές προσεγγίσεις: η πρώτη επιδιώκει δημόσιους χώρους χωρίς κανέναν περιορισμό πρόσβασης στους οποίους κοινωνικά και πολιτικά κινήματα αναπτύσσονται και εισχωρούν στο κοινωνικό σύνολο, ενώ ανέχεται το ενδεχόμενο της “αναστάτωσης” από πολιτικές δράσεις. Η δεύτερη επιδιώκει ελεγχόμενους χώρους, στους οποίους το δικαίωμα της πρόσβασης

παρέχεται σε όσους πληρούν κανόνες “ορθής συμπεριφοράς” και των οποίων η αίσθηση ασφάλειας δεν επιτρέπεται να απειληθεί για οποιονδήποτε λόγο. Καθώς η δεύτερη προσέγγιση εμφανίζεται να κυριαρχεί, ο Goheen (1998) υποστηρίζει ότι το σύγχρονο αστικό περιβάλλον και ιδιαίτερα ο δημόσιος χώρος σηματοδοτεί την “*παρακμή του δημόσιου ανθρώπου*” και την εδραίωση των αξιών του ατομικισμού και της ανταγωνιστικότητας. Ο Σταυρίδης (2010), αναφερόμενος στη σύγχρονη πόλη των θυλάκων, υποστηρίζει ότι η λειτουργία των ενοτήτων αυτών στηρίζεται στην επιβολή πρωτοκόλλων χρήσης με βασικό πρόσημα την επίκληση της ασφάλειας. Προκειμένου το άτομο να ενταχθεί, αποδέχεται το πρωτόκολλο χρήσης και η αποδοχή αυτή συνεπάγεται παραίτηση από δικαιώματα. Βασικό πεδίο επιβολής της κατάστασης αυτής αποτελεί ο αστικός δημόσιος χώρος, ο οποίος μεταβάλλεται σε έναν τόπο στον οποίο η ένταξη προϋποθέτει την εκδήλωση αναγνωρίσιμων συλλογικών ταυτοτήτων.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, **ο δημόσιος αστικός χώρος αποτελεί κρίσιμο πεδίο για τα κινήματα πόλης για τρεις λόγους:**

- σε πολλές περιπτώσεις αποτελεί το διακύβευμα της δράσης τους
- αποτελεί τόπο ανάπτυξης και έκφρασης των δράσεών τους
- εφόσον αποτελούν την κύρια δύναμη διαμόρφωσης και λειτουργίας τους, υλοποιούν σε έναν βαθμό το σχέδιό τους για τη διαμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος

*“Γιατί γινόταν μάρτυρας τούτο το θαυμαστό οικοδόμημα
Αυτού που κανείς προκάτοχος του σε πολλές πόλεις και εποχές
Ποτέ δεν είχε δει: τους οικοδόμους του σαν ιδιοκτήτες!
Που να ‘χε πριν ποτέ αυτό συμβεί, τα φρούτα της δουλειάς
Ν’ ανήκουνε σ’ αυτούς που τα δουλέψαν; Που έγινε ποτέ
Να μη πετάζουν έξω από το οικοδόμημα
Αυτούς που το υψώσαν;”*

Μ. Μπρεχτ

3. Οι οικονομικές διαστάσεις του δημόσιου χώρου

Εισαγωγή

Ο αστικός πληθυσμός σε παγκόσμια κλίμακα έχει ήδη (2014) ξεπεράσει το 50 % του συνολικού πληθυσμού, ενώ το 2030 το αντίστοιχο ποσοστό αναμένεται να φτάσει το 60% (United Nations Population Fund, *State of World Population, 2007*; United Nations Population Division, *World Urbanization Prospects: The 2005 Revision, 2006*). Η δημογραφική αυτή εξέλιξη, σε συνδυασμό με τις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης, αναβαθμίζουν και μεταλλάσσουν τη σημασία του αστικού χώρου ως τμήματος διαδικασιών κυκλοφορίας και συγκέντρωσης κεφαλαίων και παραγωγής πλεονασματικών αξιών. Ο αναβαθμισμένος αυτός οικονομικός ρόλος του αστικού χώρου και η χρησιμοποίησή του με σκοπό την παραγωγή οικονομικής αξίας έχει επιπτώσεις στις υφιστάμενες χωρικές, κοινωνικές και πολιτισμικές δομές του αστικού περιβάλλοντος. Ο δημόσιος χώρος, οι ποιότητές του, το καθεστώς προσβασιμότητας και άλλοι παράγοντες επηρεάζονται σημαντικά από τις παραπάνω διαδικασίες. Σύμφωνα με τον Banerjee (2001), ο αστικός δημόσιος χώρος έχει υποβαθμιστεί, ως αποτέλεσμα ευρύτερων οικονομικών, πολιτικών, κοινωνικών και τεχνολογικών εξελίξεων και των μεταξύ τους διασυνδέσεων. Επιπλέον, η αντίθεση στις διαδικασίες υποβάθμισής τους είναι πλέον δύσκολο να εκφραστεί εξαιτίας της επίδρασης παγκοσμιοποιημένων οικονομικών δυνάμεων και τάσεων.

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει τη μεταβολή της σημασίας του αστικού χώρου στις διαδικασίες κίνησης του κεφαλαίου και προσδιορίζει το ρόλο του δημόσιου χώρου στις νέες συνθήκες παραγωγής και κατανάλωσης. Ο δημόσιος χώρος παρεμβαίνει στην παραγωγική και καταναλωτική διαδικασία με δύο διαφορετικούς, αλλά σχετιζόμενους τρόπους: ο πρώτος αφορά τη **λειτουργία του ως έμμεσου παραγωγικού συντελεστή**. Ο δεύτερος, λιγότερο εμφανής, αλλά εξίσου σημαντικός τρόπος επέμβασης του χώρου στην παραγωγική διαδικασία είναι η **λειτουργία του ως πεδίου οργάνωσης του συνόλου της διαδικασίας αυτής**. Η λειτουργία αυτή εκτείνεται από την κατευθυνόμενη κατανάλωση μέχρι την καταστολή δράσεων

επιβλαβών ως προς την κυρίαρχη παραγωγική διαδικασία. Στη συνέχεια εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο ο δημόσιος χώρος εντάσσεται στις παραπάνω διαδικασίες.

3.1. Μεταβολές στην καπιταλιστική ανάπτυξη στον 20^ο Αιώνα

Η κοινωνική αναπαραγωγή στηρίζεται σε σημαντικό βαθμό στους κυρίαρχους μηχανισμούς και δομές παραγωγής και κατανάλωσης. Εντούτοις, η ανάδειξη των μηχανισμών αυτών σε αποκλειστικό διαμορφωτή της κοινωνικής πραγματικότητας αποτελεί μια αφαίρεση η οποία αφήνει εκτός ανάλυσης άλλους παράγοντες εξίσου σημαντικούς για την κοινωνική αναπαραγωγή, οι οποίοι ερευνώνται στα υπόλοιπα κεφάλαια της παρούσας διατριβής. Ο Καστοριάδης (1975) αφαιρεί από την οικονομία την ιδιότητα του αποκλειστικού παράγοντα διαμόρφωσης της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας, καθώς συνδέει τους οικονομικούς νόμους και πρακτικές με ευρύτερες κοινωνικές σχέσεις. Υποστηρίζει ότι η κοινωνία δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως “οικονομική” τη στιγμή που οι κοινωνικές αυτές σχέσεις διαδραματίζουν ισότιμο ρόλο στη διαμόρφωσή της. Η άποψη αυτή βασίζεται στην απόρριψη της άποψης - κοινής στη μαρξιστική και αστική πολιτική οικονομία - η οποία θεωρεί τα κίνητρα της παραγωγής κοινά σε κάθε κοινωνία, χωρίς να λαμβάνει υπόψη ότι οι τύποι των οικονομικών κινήτρων αποτελούν σε σημαντικό βαθμό κοινωνικές δημιουργίες. Με τον τρόπο αυτό, αποφεύγεται η υιοθέτηση ενός οικονομικού ντετερμινισμού ο οποίος ορίζεται από τον Καστοριάδη (1975, σελ.47) ως *“αναγωγή της ιστορίας στα αποτελέσματα ενός συστήματος δυνάμεων που οι ίδιες διέπονται από νόμους νοητικά συλληπτούς και ορίσιμους άπαξ δια παντός, νόμους από τους οποίους μπορούν αυτά τα αποτελέσματα να συναχθούν δια παραγωγής”*. Το παρόν κεφάλαιο ερευνά τη σημασία του αστικού χώρου και ιδιαίτερα του δημόσιου χώρου στο πλαίσιο των καπιταλιστικών τρόπων ανάπτυξης και των τροπικοτήτων τους, χωρίς όμως να θεωρεί το στοιχείο του οικονομικού ως αποκλειστικό διαμορφωτή του αστικού περιβάλλοντος.

Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα οι συνθήκες παραγωγής και κατανάλωσης μεταβλήθηκαν σημαντικά και επηρέασαν τον οικονομικό ρόλο του αστικού περιβάλλοντος. Δύο στάδια των μοντέλων παραγωγής και κατανάλωσης θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικά για τη μεταβολή αυτή: η κυριαρχία των αρχών του φορντισμού και τείλορισμού στην παραγωγή και η μετεξέλιξή τους σε ένα καθεστώς “ευέλικτης οικονομικής συσσώρευσης” (Harvey, 1990), σε συνδυασμό με την ανάδυση της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Στη συνέχεια, τα παραπάνω μοντέλα αναλύονται

προκειμένου στα επόμενα υποκεφάλαια να συνδεθούν με τη μεταβολή του οικονομικού ρόλου του αστικού περιβάλλοντος.

3.2. Φορντισμός– Τείλορισμα

Ο φορντισμός εδραιώνεται το 1914 με την εισαγωγή από το Φορντ μιας νέας οργάνωσης της παραγωγής. Ο νεωτερισμός του Φορντ έγκειται κυρίως στον καταμερισμό της εργασίας και στηρίζεται στις αρχές του Τέιλορ για την αύξηση της παραγωγικότητας μέσα από έναν αυστηρό οργανωτικό προγραμματισμό. Αν και ο όρος χρησιμοποιείται κυρίως για την περιγραφή της οργάνωσης της παραγωγής σε μονάδες μεγάλης κλίμακας, η διάδοση του φορντισμού επέφερε επιπτώσεις και στους μηχανισμούς κατανάλωσης. Ο Harvey (1990) υποστηρίζει ότι παράλληλα με την εξατομίκευση της εργασίας, θεωρήθηκε σημαντική η παροχή στους εργαζόμενους αρκετού ελεύθερου χρόνου και εισοδήματος ικανού να τους καταστήσει ικανοποιητικούς καταναλωτές. Συνεπώς, ο φορντισμός αποτελεί κάτι περισσότερο από ένα σύστημα παραγωγής, καθώς είχε άμεση επίδραση στην καθημερινή ζωή και την οργάνωσή της.

Τα αποτελέσματα της εδραίωσης του φορντισμού σε επίπεδο οργάνωσης αντανακλώνται στην κριτική του καταστασιακού ρεύματος σκέψης κατά τις δεκαετίες 1960 και 1970. Οι Debord (1967) και Vanegheim (1967) υπογραμμίζουν τη μεταβολή του τρόπου με τον οποίο οι κυρίαρχες οικονομικές ομάδες εκμεταλλεύονται τον εργαζόμενο: στη θεώρηση του αποκλειστικά ως μέσου άντλησης υπεραξίας μέσω του συντελεστή της εργασίας προστίθεται η ιδιότητα του καταναλωτή. Ως αποτέλεσμα, ο εργαζόμενος θεωρείται σημαντικός παράγοντας στην κατανάλωση και όχι μόνο στην παραγωγή. Η αυξημένη καταναλωτική δύναμη των έως τότε χαμηλότερων τάξεων συνδυάζεται με την ανάδυση νέων αγορών και πεδίων κερδοφορίας με την παραγωγή προϊόντων μειωμένης χρηστικής αξίας. Ταυτόχρονα, το οικονομικό κυριαρχεί πάνω στην κοινωνική ζωή. Σύμφωνα με τον Debord (1967), η έκφραση της επιβολής του οικονομικού πάνω στο κοινωνικό μεταλλάσσεται από τον υποβιβασμό του είναι σε έχειν, στον υποβιβασμό του έχειν στο φαίνεσθαι και έχει ως βασικό όχημα την παραγωγή στερήσεων, ώστε να δημιουργηθούν νέα πεδία οικονομικής δραστηριότητας. Σύμφωνα με τον Debord (1967), οι συνθήκες παραγωγής, τα αποτελέσματά τους και η δικαιολόγησή τους αντανακλώνται στη συσσώρευση του θεάματος, το οποίο εμφανίζεται με τις μορφές της πληροφόρησης, της προπαγάνδας, της διαφήμισης και της κατανάλωσης ψυχαγωγίας. Στη θεαματική κοινωνία, η

οικονομική δραστηριότητα στηρίζεται στο διαχωρισμό σε επίπεδο παραγωγής: οι συνδέσεις σε επίπεδο γνώσης και πραγμάτωσης αποτελούν αποκλειστικό προνόμιο του συστήματος. Ο Vanergeim(1967) υποστηρίζει πως η οργάνωση της σύγχρονης παραγωγικής εργασίας έχει ως στόχο τη βιολογική εξασθένηση, η οποία καθιστά πιο εύκολη την αφομοίωση του κυρίαρχου λόγου. Στο καπιταλιστικό περιβάλλον οι μόνες μορφές δημιουργίας οι οποίες αναγνωρίζονται είναι εκείνες που μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενα οικειοποίησης από το θέαμα.

3.3.Μεταφορντισμός και ευέλικτη οικονομική συσσώρευση

Σύμφωνα με ένα σημαντικό τμήμα της βιβλιογραφίας (Harvey,1990; Robins,1989; Rustin,1989; Wilks - Heeg και άλλοι,2003), στα μέσα της δεκαετίας του 1970 ξεκινά μια μεταβατική περίοδος για τα καπιταλιστικά μοντέλα ανάπτυξης, η οποία αφορά το καθεστώς συσσώρευσης και τους τρόπους με τους οποίους συνδέεται με τις κοινωνικές και πολιτικές ρυθμίσεις. Το καθεστώς ευέλικτης οικονομικής συσσώρευσης ορίζεται ως *“η σταθεροποίηση για μακρά περίοδο της κατανομής του καθαρού προϊόντος ανάμεσα στην κατανάλωση και στη συσσώρευση. Συνεπάγεται κάποια αντιστοιχία ανάμεσα στο μετασχηματισμό των συνθηκών παραγωγής και των συνθηκών αναπαραγωγής των μισθωτών”* (Harvey, 1990, σελ.171). Για να καταστεί δυνατή η διατήρηση ενός τέτοιου καθεστώτος, πρέπει να υπάρξει ρύθμιση των συμπεριφορών.

Το μοντέλο της ευέλικτης οικονομικής συσσώρευσης περιγράφεται ως μεταφορντισμός (Graham και Marvin,1994; Robins,1989; Rustin,1989) και συνδέεται έντονα με τη μετάβαση από το μοντερνισμό στο μεταμοντερνισμό. Επιπλέον, ένας ακριβής χρονολογικός εντοπισμός της μετάβασης είναι δύσκολος, αφού, σύμφωνα με τον Rustin (1989), ήδη μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μια νέα θεώρηση των καπιταλιστικών τρόπων παραγωγής κρίθηκε απαραίτητη εξαιτίας εξελίξεων σχετιζόμενων με την κρατική παρεμβατικότητα στην παραγωγή, τη μαζικοποίηση της κατανάλωσης και το ρόλο των βιομηχανιών ενημέρωσης ως ιδεολογικών μηχανισμών. Συμπληρωματικά, ο Harvey (1990), χαρακτηρίζει το παραγωγικό μοντέλο της ίδιας περιόδου ως μεταπολεμικό ή ώριμο φορντισμό και διακρίνει την ίδια περίοδο την ανάδυση της ανάγκης αποτελεσματικότερου ελέγχου της εργατικής δύναμης. Την περίοδο εκείνη, **η κοινωνική αναπαραγωγή του καπιταλισμού θεωρήθηκε εξίσου σημαντική με την οικονομική**. Αντικείμενο διαφωνιών αποτελεί, επίσης, το εάν ο μεταφορντισμός συνιστά ρήξη με το φορντισμό ή

μετεξέλιξή του. Ο Robins (1989) υποστηρίζει πως στο μεταφορντισμό σκοπός του κεφαλαίου είναι η συνέχιση της εδραίωσης μονοπωλίων, η οποία επήλθε με το φορντικό μοντέλο παραγωγής σε παγκόσμια κλίμακα και μέσο δημιουργίας διαφοροποιημένων, εξειδικευμένων αλλά άμεσα συνδεδεμένων χωρικών ενοτήτων με διαφορετικούς συνδυασμούς των συντελεστών παραγωγής.

Κοινή αντίληψη στις παραπάνω εργασίες οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1980 αποτελεί η **σύνδεση της μετάβασης από το φορντισμό στο μεταφορντισμό με τη μετάβαση από το μοντερνισμό στο μεταμοντερνισμό**. Αν θεωρήσουμε δεδομένο ότι φορντισμός και μεταφορντισμός δε συνιστούν αποκλειστικά οργανωτικές δομές παραγωγής και κατανάλωσης, αλλά διεισδύουν σε διάφορα επίπεδα κοινωνικής οργάνωσης και πολιτιστικής συγκρότησης, δηλαδή σε τελική ανάλυση επηρεάζουν την ίδια την υποκειμενοποίηση του ατόμου, η σύνδεση αυτή οδηγεί σε μια μετατροπή της κοινωνικής αναπαραγωγής στο σύνολό της. Μια αντιπαράθεση των χαρακτηριστικών που προσδίδει ο Rustin (1989) σε φορντισμό - μεταφορντισμό και ο Harvey σε φορντικό μοντερνισμό - ευέλικτο μεταμοντερνισμό, αν και στην πρώτη περίπτωση η ανάλυση εστιάζει στις οικονομικές συνθήκες, ενώ η δεύτερη στις κοινωνικές και πολιτιστικές, αναδεικνύει ευρύτατες ομοιότητες και συγκλίσεις. Η συγκριτική ανάλυση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τη δεκαετία του 1970, επιτελέστηκε μια πολυδιάστατη τομή, τόσο στον τρόπο που παράγουμε και καταναλώνουμε, όσο και στον τρόπο που δρούμε πολιτικά, παράγουμε πολιτιστικά κλπ. Σε μια αφαιρετική προσέγγιση και σε συνάρτηση με το αντικείμενο της έρευνας του παρόντος κεφαλαίου, πραγματοποιήθηκε μια μετάβαση από το συγκεντρωτισμό στην αποκέντρωση -με όρους παραγωγής, κατανάλωσης, διοίκησης, πολιτικής δράσης- από τη ρύθμιση στην απορρύθμιση, από την εκβιομηχάνιση στην αποβιομηχάνιση, ενώ ταυτόχρονα, σύμφωνα με τον Robins (1989), η μεταφορντιστική καπιταλιστική ανάπτυξη επιτυγχάνει να συνδυάσει δυνάμεις και τάσεις ταυτόχρονα παγκοσμιοποιητικές και τοπικές.

3.4. Κρίσιμα αποτελέσματα της μετάβασης από το φορντισμό στην ευέλικτη οικονομική συσσώρευση

Από τα παραπάνω, είναι σημαντικό να αποδελτιωθούν οι πλέον σημαντικές εξελίξεις, οι οποίες έχουν επιβιώσει σε σχέση με τους δύο τρόπους με τους οποίους το αστικό περιβάλλον επεμβαίνει στις διαδικασίες παραγωγής και κατανάλωσης. Η εδραίωση του φορντισμού και η μετάβαση από το φορντισμό στο μεταφορντισμό επέφερε τις εξής εξελίξεις, οι οποίες συνέβαλαν στην **ανάδειξη του αστικού περιβάλλοντος ως κρίσιμου παράγοντα των οικονομικών διαδικασιών:**

- Μεταβολή του ρόλου του εργαζόμενου μέσω της ενίσχυσης της ιδιότητας του καταναλωτή, ως αποτέλεσμα της αύξησης της παραγωγής.
- Ισχυροποίηση της στρατηγικής σημασίας του αστικού χώρου εξαιτίας της αναγκαιότητας οργάνωσης των μηχανισμών παραγωγής και κατανάλωσης.
- Ανάδυση νέων πεδίων παραγωγής, νέων αγορών, έμφαση στην τεχνολογία και το νεωτερισμό.
- Μεταφορά της δευτερογενούς παραγωγής σε περιφερειακές αναπτυσσόμενες χώρες στις οποίες διατηρήθηκε το πρώιμο φορντικό μοντέλο παραγωγής, κυριαρχία του τριτογενή τομέα στις αστικές και μητροπολιτικές περιοχές.
- Ενίσχυση του χρηματοπιστωτικού συστήματος και της αγοράς γης με πεδίο δράσης τα αστικά κέντρα.
- Έμφαση των αστικών πολιτικών στους τρόπους με τους οποίους ο αστικός χώρος δύναται να καταστεί ελκυστικός για επενδύσεις, η οποία συνδυάζεται με τη μετάβαση από την τοπική αυτοδιοίκηση στην τοπική διακυβέρνηση, ή το φαινόμενο το οποίο ο Harvey (1989) περιγράφει ως μετατόπιση της αστικής διακυβέρνησης από μια διαχειριστική σε μια επιχειρησιακή προσέγγιση.

3.5. Μεταβολές στην παραγωγή, χρήση και διαχείριση του αστικού χώρου ως αποτέλεσμα οικονομικών μετασχηματισμών

Χρηστική και ανταλλακτική αξία των αστικών συντελεστών

Η συνεχώς αυξανόμενη σημασία του αστικού χώρου στις παραγωγικές και καταναλωτικές διαδικασίες σηματοδοτείται από την κυριάρχηση της ανταλλακτικής επί της χρηστικής αξίας των αστικών συντελεστών. Η ανάλυση του αστικού χώρου

από το καταστασιακό ρεύμα βασίστηκε σε σημαντικό βαθμό στο διαχωρισμό της χρηστικής από την αισθητική αξία του αστικού χώρου και των στοιχείων του. Σύμφωνα με το Lefebvre (1968), η αστική ζωή βρίσκει την πραγμάτωσή της στην αξία χρήσης της πόλης. Αντίθετα, η ανταλλακτική αξία αποτελεί δύναμη καταστροφής και καθυπόταξης της αστικής ζωής στην εμπορευματοποίηση. Η αξία χρήσης ορίζεται ως *“η πόλη και η ζωή της πόλης, ο χρόνος της πόλης”*, ενώ η ανταλλακτική αξία ως *“οι χώροι που αγοράζονται και πουλιούνται, η κατανάλωση προϊόντων, αγαθών, τόπων και σημάτων”* (Lefebvre, 1968, σελ.51). Γενική παραδοχή και πεδίο κριτικής ανάλυσης στην καταστασιακή θεώρηση του χώρου είναι η κυριαρχία της ανταλλακτικής πάνω στη χρηστική αξία. Μέσο της κυριαρχίας αυτής αποτελούν οι πολεοδομικές πρακτικές οι οποίες έχουν εκπέσει σε ένα μηχανισμό οργάνωσης και κατεύθυνσης της παραγωγής και της κατανάλωσης. Σύμφωνα με τον Debord (1967), βασική λειτουργία του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού είναι η εξασφάλιση των επιθυμητών συνθηκών για την κυριαρχία της αγοράς, η οποία στηρίζεται κυρίως σε τεχνικές διαχωρισμού. Έτσι, η επιδιωκόμενη συνθήκη της απομόνωσης ως όρου ελέγχου συνδυάζεται με τη δημιουργία συνθηκών ενσωμάτωσης ώστε να καθιστούν αποδοτικές οι λειτουργίες της παραγωγής και της κατανάλωσης. Σαν αποτέλεσμα, η παραγωγή του χώρου σε διάφορες κλίμακες δεν έχει πλέον ως μοναδικό σκοπό την ικανοποίηση των κυρίαρχων τάξεων, αλλά και τον έλεγχο της καθημερινότητας των χαμηλότερων τάξεων.

Οργάνωση παραγωγής και κατανάλωσης

Σύμφωνα με το Lefebvre (1968), ο αστικός σχεδιασμός έχει εκπέσει σε ένα εργαλείο οργάνωσης των διαδικασιών παραγωγής και κατανάλωσης, με προεκτάσεις οι οποίες φτάνουν στην οργάνωση της καθημερινής ζωής του πληθυσμού. Η οργάνωση αυτή στηρίζεται σε μια λογική απεριόριστης αύξησης της παραγωγής, η οποία παρουσιάζεται ως γνώση και αλήθεια, ενώ στην πραγματικότητα συνιστά ιδεολογία. Ταυτόχρονα, η σύγχρονη πόλη ενοποιεί δύο βασικές λειτουργίες με όρους κεντρικότητας: κατανάλωση και λήψη αποφάσεων. Η λειτουργία της ως κέντρο λήψης αποφάσεων επεμβαίνει σε κάθε παραγωγή γνώσης, πολιτισμού και ελέγχει τους τρόπους με τους οποίους η παραγωγή αυτή κατασκευάζεται και διαχέεται. Αλλά και με καθαρά οικονομικούς όρους, η ευέλικτη οικονομική συσσώρευση στηρίζεται, σύμφωνα με τον Robins (1989), σε χωρικές στρατηγικές ελέγχου της παραγωγής και της κατανάλωσης. Ο χώρος δεν αναλύεται πλέον σε σημεία παραγωγής αλλά σε

συνδεδεμένα δίκτυα και οι νέες τάσεις χωρικής ανάπτυξης συνδέονται με τους νέους μηχανισμούς συσσώρευσης κεφαλαίου. Στο πλαίσιο αυτό, ο σκοπός της αύξησης της κινητικότητας του κεφαλαίου και της εργασίας αποπειράται να επιτευχθεί μέσα από την κατασκευή σταθερών και παγιωμένων χωρικών ενοτήτων με καθορισμένο ρόλο και λειτουργία.

Διαδικασίες συγκέντρωσης κεφαλαίου

Εκτός της οργάνωσης των παραπάνω διαδικασιών, ο ίδιος ο αστικός χώρος συνιστά σε πολλές περιπτώσεις αφενός μια στέρηση η οποία αποτελεί πηγή κέρδους και αφετέρου πεδίο ανάδυσης νέων αγορών, οι οποίες στηρίζονται στην προώθηση νέων προϊόντων και νέων τρόπων ζωής (Harvey, 2012). Σύμφωνα με το Harvey (2011), η αστική γη δε συνιστά εμπόρευμα με την κοινή έννοια. Αποτελεί μια πλασματική μορφή κεφαλαίου, η οποία απορρέει από τις προσδοκίες για τις μελλοντικές τιμές στην αγορά ενοικίων. Η διαμόρφωση του αστικού χώρου συνδέεται άμεσα με διαδικασίες συγκέντρωσης κεφαλαίου και στηρίζεται στη συγκέντρωση πλεονασμάτων παραγωγής με γεωγραφικούς και κοινωνικούς όρους. Ταυτόχρονα, η δημιουργία καπιταλιστικής αξίας, η οποία συνδέεται με αστικές δομές και συντελεστές (κτίρια, δρόμους κλπ.) εξαρτάται άμεσα από τη χρήση των συντελεστών αυτών. Σε περίπτωση που στις δομές αυτές λαμβάνουν χώρα διαδικασίες παραγωγής, μετατρέπονται σε σταθερό κεφάλαιο.

Όπως υποστηρίζει ο Harvey (2011), οι μακροοικονομικές μεταβολές είναι στενά συνδεδεμένες με το αστικό περιβάλλον. Η σύνδεση αυτή απουσιάζει από την ανάλυση της πλειοψηφίας των οικονομολόγων, οι οποίοι υποτιμούν την επίδραση των αστικών οικονομικών στη μακροοικονομία. Οι χωρικές μεταλλάξεις και συνθήκες λαμβάνονται υπόψη αποκλειστικά ως παράγωγα μεγαλύτερης κλίμακας οικονομικών διεργασιών, ενώ απουσιάζει ένας αμφίδρομος συσχετισμός μακροοικονομικών και αστικών εξελίξεων. Στο πλαίσιο αυτό, πολιτικές οι οποίες βρίσκουν εφαρμογή στο αστικό περιβάλλον, στοχεύουν στη διαμόρφωση ευνοϊκών συνθηκών για τη συσσώρευση κεφαλαίου στα αστικά κέντρα χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις πολλαπλές διαστάσεις των πολιτικών αυτών (περιβαλλοντικές, πολιτικές κλπ.).

Σύμφωνα με τον Atkinson (2002), η κυρίαρχη πρακτική για την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος και του δημόσιου χώρου θεωρείται η προσέλκυση

επενδύσεων. Στη συγκεκριμένη πρακτική, θεωρείται δεδομένο ένα trickle-down effect¹², το οποίο θα έχει βραχυπρόθεσμο ή μακροπρόθεσμο όφελος σε κάθε κάτοικο μιας συγκεκριμένης περιοχής. Εντούτοις, ο Harvey (2012) υποστηρίζει πως η χωροθέτηση των επενδύσεων στο αστικό περιβάλλον i) αποτελεί τμήμα της διαφθοράς η οποία συνδέεται με την άσκηση αστικών πολιτικών, αφού τα οφέλη καρπώνονται συγκεκριμένες ομάδες και ii) η χωρίς έλεγχο συγκέντρωση ιδιωτικών κεφαλαίων μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στους παραγωγικούς συντελεστές της γης και της εργασίας. Σύμφωνα με τους Moulaert και άλλους (2002), οι νέες αστικές πολιτικές προτάσσουν τον επαναπροσδιορισμό και επανακαθορισμό τμημάτων του αστικού χώρου. Ταυτόχρονα, οι αλλαγές γίνονται όχι με βάση τις προσδοκίες των κατοίκων, αλλά τις επιδιώξεις εξωτερικών παραγόντων, με στόχο την προσέλκυση επενδύσεων. Επιπλέον, ο σχεδιασμός έχει ως στόχο χωρικές ενότητες και όχι ανθρώπους.

City Marketing

Σύμφωνα με τους Karavatzis και Ashworth (2005), οι απόπειρες της τοπικής αυτοδιοίκησης και των εθνικών κυβερνήσεων να δημιουργήσουν διαφοροποιημένους και ιδιαίτερους χώρους λαμβάνουν χώρα από τις απαρχές της εμφάνισης των διοικήσεων αυτών. Εντούτοις, η σύνδεση της απόπειρας αυτής με τις αρχές του marketing και η καθιέρωση του στόχου αυτού ως ιδιαίτερα σημαντικού για την αστική ανάπτυξη, πραγματοποιήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Ήδη, από τη δεκαετία του 1960, οι Lefebvre (1968) και Debord (1967) εντοπίζουν ίχνη της τάσης αυτής ιδιαίτερα με τις αναφορές σε διαδικασίες κατανάλωσης τόπου και μηχανισμούς τουριστικής προώθησης πόλεων και τόπων. Στο πλαίσιο αυτό, ο Debord (1967) υποστηρίζει ότι, παρά το γεγονός ότι οι τεχνολογικές εξελίξεις στις μεταφορές ουσιαστικά εξάλειψαν τις αποστάσεις, η απόσταση εμπεριέχεται στο θεαματικό διαχωρισμό μεταξύ διαφορετικών περιοχών. Σύμφωνα με το Lefebvre (1968), τα κέντρα των πόλεων έχουν διττό ρόλο, καθώς λειτουργούν ταυτόχρονα ως τόποι κατανάλωσης και ως κατανάλωση τόπου. Η συγκέντρωση αγαθών ενισχύει τη συγκέντρωση ανθρώπων. Στα κέντρα των πόλεων ο λόγος του εμπορεύματος

¹² Περιγράφει μια κατάσταση στην οποία κάτι το οποίο ξεκινάει στα υψηλότερα επίπεδα ενός συστήματος διαχέεται στο σύνολο του συστήματος αυτού (Cambridge Dictionary). Στο πεδίο της οικονομίας χρησιμοποιείται προκειμένου να υποστηρίξει ότι η βελτίωση των συνθηκών κέρδους των υψηλότερων εισοδηματικά ομάδων και τάξεων θα οδηγήσει σε αντίστοιχη βελτίωση των χαμηλών και μεσαίων στρωμάτων

κυριαρχεί. Ταυτόχρονα, οι πόλεις δεν έχουν παθητικό ρόλο στις παραγωγικές διαδικασίες, καθώς δεν αποτελούν απλώς ένα χώρο συγκέντρωσης κεφαλαίων. Αντίθετα, *“το αστικό παρεμβαίνει ως τέτοιο στην παραγωγή”*.

Σύμφωνα με τους Karavatzis και Ashworth (2005, σελ.507), οι πρακτικές του city marketing έγκεινται στην *“κατασκευή, προώθηση και διαχείριση της εικόνας της πόλης”*. Στις απόπειρες αυτές, η πόλη στο σύνολό της, αλλά και συγκεκριμένοι τόποι, αντιμετωπίζονται ως ένα προϊόν το οποίο διαφοροποιείται λόγω της χωρικής του διάστασης. Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια οι διαδικασίες city marketing συνδέονται με διαδικασίες city branding, οι οποίες αποπειρώνται να δημιουργήσουν διαφοροποιητικές, ιδιαίτερες εικόνες για συγκεκριμένες πόλεις και τόπους και μέσω του σχεδιασμού και των αστικών πολιτικών τις συνδέει με την πραγματικότητα της αστικής ζωής. Βασική λειτουργία των διαδικασιών city branding είναι η πραγματοποίηση νοητικών συνδέσεων μεταξύ της ονομασίας τόπων και πόλεων και συγκεκριμένων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους. Οι Aurigi και Graham (1997) υποστηρίζουν πως οι δυτικές πόλεις, επιδιώκοντας να προσελκύσουν επενδύσεις και να προωθηθούν ως καταναλωτικά προϊόντα, προβαίνουν στη θεσμοποίηση διαδικασιών αποκλεισμού από το δημόσιο χώρο. Οι διαδικασίες αυτές, οι οποίες περιλαμβάνουν έντονη αστυνόμευση, παρακολούθηση και ιδιωτικές χρήσεις του δημόσιου χώρου, έχουν ως στόχο να τον καταστήσουν ελκυστικό σε εξωτερικούς καταναλωτές. Συμπερασματικά, οι πρακτικές του city marketing/ city branding αποτελούν μια απόπειρα να δημιουργηθεί μια ιδιαίτερη εμπορεύσιμη εικόνα, αλλά και πραγματικότητα για το αστικό περιβάλλον, με σκοπό την προσέλκυση επενδύσεων και τουρισμού.

3.6. Μεταβολή των δομών αστικής διακυβέρνησης με βάση την οικονομική διαχείριση του χώρου

Σύμφωνα με τον Harvey (1989), από το 1970, η αστική διακυβέρνηση στρέφεται από μια διαχειριστική σε μια επιχειρησιακή προσέγγιση και πρακτική. Η στροφή αυτή περιλαμβάνει την ανάδειξη της οικονομικής ανάπτυξης ως πλέον σημαντικό σκοπό επέμβασης στο αστικό περιβάλλον και συνδέεται με οικονομικές (αποβιομηχανοποίηση, ανεργία) και πολιτικές - ιδεολογικές (εδραίωση του φιλελευθερισμού) εξελίξεις. Η επιχειρησιακή προσέγγιση έχει ως αποτέλεσμα τη βελτίωση ενός γεωγραφικά οριοθετημένου χώρου και όχι τη βελτίωση των συνθηκών ζωής των κατοίκων των γειτονικών περιοχών. Βασικός μηχανισμός οικονομικής

ανάπτυξης θεωρείται η προσέλκυση επενδύσεων. Οι Moulaert και άλλοι (2002) υποστηρίζουν πως οι τοπικές αυτοδιοικήσεις έθεσαν ως βασικό στόχο του αστικού σχεδιασμού την αύξηση της ανταγωνιστικότητάς τους στα νέα οικονομικά δεδομένα της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Υπό τις παραπάνω εξελίξεις, ο ρόλος της αγοράς στη διαμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος αναβαθμίστηκε, ενώ σε πολλές περιπτώσεις υπήρξαν διευκολύνσεις στα όρια της νομιμότητας και των εδραιωμένων εργαλείων σχεδιασμού. Η επιχειρησιακή προσέγγιση της διακυβέρνησης του αστικού χώρου στηρίζεται στη συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, η οποία - ιδιαίτερα σε κράτη με πελατειακές σχέσεις ανάμεσα σε κράτος και οικονομικούς παράγοντες - δημιουργεί, σύμφωνα με τους Moulaert και άλλους (2002), τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη αυταρχικών μορφών διαχείρισης του αστικού χώρου, προωθώντας τον κοινωνικό και πολιτικό αποκλεισμό ομάδων η πολιτών. Οι αποφάσεις λαμβάνονται σε κλειστούς κύκλους συνομιλητών, ενώ οι παρεμβάσεις διαφωνούντων αποκλείονται. Ταυτόχρονα, σημαντική επίδραση της ισχυροποίησης της αγοράς στον αστικό σχεδιασμό είναι η “ιδιωτικοποίηση” της αστικής διακυβέρνησης, η οποία τελικά οδηγεί σε ελλείμματα δημοκρατικότητας. Οι Wilks - Heeg και άλλοι (2003) υποστηρίζουν ότι οι διαχειριστικές λογικές της αστικής διακυβέρνησης στη μεταφορντιστική περίοδο εστιάστηκαν στην καθοδήγηση και τη δημιουργία πλαισίων χωροθέτησης οικονομικών δραστηριοτήτων και λειτουργιών, ενώ ταυτόχρονα η εστίαση αυτή λαμβάνει χώρα σε βάρος των κοινωνικών υποδομών και λειτουργιών του αστικού περιβάλλοντος. Οι Salet και άλλοι (2003), εκτός της παραπάνω διαπίστωσης, αναφέρουν ότι κατά την ίδια περίοδο, οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης συμπεριέλαβαν περισσότερους μηχανισμούς, δομές και οργανισμούς, οι οποίοι κατά κύριο λόγο προέρχονται από δυνάμεις της οικονομίας. Επιπλέον, επανακαθορίστηκαν οι σχέσεις μεταξύ κράτους και τοπικής αυτοδιοίκησης λόγω της αναβαθμισμένης οικονομικής σημασίας του αστικού περιβάλλοντος.

3.7. Οι οικονομικές διαστάσεις του δημόσιου χώρου και οι συνδέσεις τους

Στις προηγούμενες ενότητες του παρόντος κεφαλαίου αναλύθηκε ο τρόπος με τον οποίον μακροοικονομικές εξελίξεις αναβάθμισαν τον οικονομικό ρόλο του αστικού περιβάλλοντος και τρόποι με τους οποίους ο αστικός χώρος επεμβαίνει στις οικονομικές διαδικασίες. Στην παρούσα ενότητα θα εξεταστούν οι κυρίαρχες αντιλήψεις για την οικονομική σημασία της παραγωγής και διαχείρισης του δημόσιου

αστικού χώρου, καθώς και ο ρόλος του δημόσιου χώρου στους τρόπους με τους οποίους το αστικό περιβάλλον παρεμβαίνει στην παραγωγική και καταναλωτική διαδικασία.

Πριν εξεταστούν οι δύο κύριοι ρόλοι του δημόσιου χώρου στις διαδικασίες κυκλοφορίας και συσσώρευσης κεφαλαίου, είναι κρίσιμο να απαντηθούν κάποια ερωτήματα σχετικά με την οικονομική φύση του δημόσιου χώρου. Επιπλέον, θα γίνει αναφορά σε ορισμούς και έννοιες της ανάλυσης. Κάθε έννοια η οποία εξετάζεται στο παρόν υποκεφάλαιο έχει νόημα όταν τίθεται εντός συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων. Οι έννοιες της αξίας, του κεφαλαίου κλπ., όπως χρησιμοποιούνται εδώ, αποκτούν υπόσταση όταν αναφέρονται στο πλαίσιο κοινωνικών σχέσεων οι οποίες εδραιώνονται σε κοινωνίες με καπιταλιστικά μοντέλα παραγωγής.

3.7.1. Οικονομικές θεωρήσεις του δημόσιου χώρου: Κυρίαρχες τάσεις και κριτική

Ο Webster (2007) βασίζεται στη στέρηση των δημόσιων χώρων και υποστηρίζει την τάση για ανάπτυξη ιδιωτικών - δημόσιων χώρων με περιορισμένη πρόσβαση, μια άποψη που συμβαδίζει με την απόπειρα παραγωγής αξίας από την αστική κοινόχρηστη γη. Σύμφωνα με τον ίδιο, ο δημόσιος αστικός χώρος με οικονομικούς όρους είναι ένα προϊόν συλλογικής κατανάλωσης. Στα αστικά κέντρα, οι υψηλές πληθυσμιακές συγκεντρώσεις και η χωρίς περιορισμούς κατανάλωση τέτοιων προϊόντων οδηγεί σε συμφόρηση, ενώ η απουσία οικονομικής επιβάρυνσης της χρήσης τους οδηγεί στην υποβάθμισή τους. Η οπτική του Webster (2007) - η λογική της οποίας επικρατεί στη σύγχρονη αστική οικονομία - επιβεβαιώνει την κυριαρχία της ανταλλακτικής πάνω στη χρηστική αξία, καθώς προκρίνει το σχεδιασμό των ελεύθερων χώρων με βάση τη φέρουσα ικανότητά τους, τους κανόνες προσφοράς και ζήτησης, χωρίς να αναφέρεται στα επαγόμενα αποτελέσματα αποκλεισμού κοινωνικών ομάδων και χρηστών. Επιπλέον, υιοθετεί ως λύση για την αναβάθμιση του δημόσιου χώρου την ανάπτυξη χώρων οι οποίοι θα ανήκουν σε ένα μίγμα δημόσιων και ιδιωτικών οργανισμών, καθώς όταν η κυριότητα ανήκει αποκλειστικά σε δημόσιους οργανισμούς, υπάρχει μειωμένη παροχή δημόσιου χώρου.

Ως αποτελέσματα της τάσης αυτής, η οποία προκρίνει τη δημιουργία δημόσιων - ιδιωτικών χώρων, σύμφωνα με την Minton (2006), όχι μόνο οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται σε αυτόν, αλλά και καθαυτός ο δημόσιος - ιδιωτικός χώρος αποτελεί

προϊόν προς οικονομική εκμετάλλευση. Στο παραπάνω πλαίσιο, οι χώροι αυτοί εμφανίζουν ελάχιστες μεταξύ τους διαφοροποιήσεις, αφού περιλαμβάνουν τις ίδιες χρήσεις, διέπονται από τους ίδιους κανόνες πρόσβασης και δράσης και έχουν τον ίδιο σκοπό. Επιπλέον, τα χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου επηρεάζονται σημαντικά από τις εναλλαγές του ρόλου του κράτους ως κομιστή δημόσιων υπηρεσιών και αγαθών. Η ανάδειξη της οικονομικής ανταποδοτικότητας ως σημαντικότερου παράγοντα διαμόρφωσης του δημόσιου χώρου συνεπάγεται την υποχώρηση της συμμετοχής του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης. Η ανάγκη για ύπαρξη ανοιχτών δημόσιων χώρων εκφράζεται και μέσα από απόπειρες να αναπτυχθούν χρήσεις και δράσεις που κανονικά λαμβάνουν χώρα σε δημόσιο χώρο σε ιδιωτικούς κοινόχρηστους χώρους, όπως τα εμπορικά κέντρα (Mattson, 1999).

Ο Harvey (2012) διαχωρίζει τα δημόσια αγαθά και τους δημόσιους χώρους από τα “αστικά κοινά”, καθώς οι δημόσιοι χώροι μετατρέπονται σε κοινά μέσω της πολιτικής δράσης και της οικειοποίησής τους από τους πολίτες. Το να καταστούν τα δημόσια αγαθά και οι δημόσιοι χώροι της πόλης κοινά προϋποθέτει την άσκηση μιας κοινωνικής πρακτικής βασισμένης στην αρχή ότι η συσχέτιση του χώρου και της κοινωνικής ομάδας που τον οικειοποιείται πρέπει να διέπεται από συλλογικές διαδικασίες, οι οποίες δε στηρίζονται στους όρους και τις αξιολογήσεις της αγοράς. Ο MacLeod (2002) υποστηρίζει ότι η κυριαρχία της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας έχει υποβαθμίσει το ρόλο και τη λειτουργία του δημόσιου χώρου, καθώς ορισμένες κατηγορίες και ομάδες πολιτών έχουν αποκλειστεί μέσω του φυσικού σχεδιασμού και κυρίως μέσω πρακτικών οι οποίες εκπορεύονται από το κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση.

3.7.2. Ο δημόσιος χώρος ως αγαθό

Σύμφωνα με τον Μαρξ, προκειμένου να θεωρηθεί οτιδήποτε ως εμπορικό αγαθό οφείλει να εμπεριέχει **αξία, αξία χρήσης και ανταλλακτική αξία**. Η αξία συνιστά μια κοινωνική σχέση και αναφέρεται στον “*κοινωνικά απαραίτητο χρόνο εργασίας για την παραγωγή ενός αγαθού*”. Όπως προκύπτει από τον παραπάνω ορισμό, η έννοια της αξίας μεταβάλλεται ακόμα και εντός των καπιταλιστικών μοντέλων ανάπτυξης, σε συνάρτηση με τον τόπο και το χρόνο, και αποτελεί αποτέλεσμα της διαλεκτικής σχέσης μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Η **αξία χρήσης** αναφέρεται στη λειτουργία ενός αγαθού ως εκπλήρωση και ικανοποίηση κοινωνικών επιθυμιών και αναγκών. Η

ανταλλακτική αξία εκφράζεται και αντανακλάται στη χρηματική τιμή ενός αγαθού, την τιμή στην οποία το αγαθό πωλείται ή ενοικιάζεται.

Πρώτον, ο δημόσιος χώρος στο αστικό περιβάλλον θεωρούμε ότι έχει αξία καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις η διαμόρφωσή του, αλλά και οι διαδικασίες λειτουργίας και συντήρησής του αποτελούν αποτελέσματα ανθρώπινης εργασίας. Επιπλέον, ο δημόσιος χώρος εξαιτίας της μεγάλης διάρκειας ζωής του επιδέχεται συνεχώς παρεμβάσεις οι οποίες απαιτούν επιπλέον εργασία. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αξία του μεταβάλλεται συνεχώς μέσα σε μια τέτοια προοπτική. Δεύτερον, ο δημόσιος χώρος έχει αξία χρήσης, καθώς ικανοποιεί κοινωνικές ανάγκες και επιθυμίες. Όσον αφορά την ανταλλακτική αξία, η ύπαρξή της αποτελεί συνάρτηση του τι ορίζουμε ως δημόσιο χώρο, από τους όρους πρόσβασης σε αυτόν αλλά και από την **κοινωνική ισχύ της αξίας χρήσης** του, από τη βαρύτητα την οποία μια κοινωνία προσδίδει στην ύπαρξή του. Εδώ εμπλέκονται πολλές παράμετροι: όταν μια κοινωνία θεωρεί την πώληση ή ενοικίαση ενός δημόσιου χώρου, την ένταξή του στις διαδικασίες της αγοράς επιθυμητή, με σκοπό την εκπλήρωση άλλων αναγκών ή επιθυμιών τις οποίες αξιολογεί ως σημαντικότερες, **ο δημόσιος χώρος αποκτά ανταλλακτική αξία**. Επιπλέον, όταν κάποιος συμπεριλαμβάνει στους δημόσιους χώρους, χώρους στους οποίους υπάρχει περιορισμός πρόσβασης και χρηματικό αντάλλαγμα, **η χρήση του δημόσιου χώρου έχει ανταλλακτική αξία**. Από τα παραπάνω προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

- Ο δημόσιος χώρος έχει δεδομένη αξία και αξία χρήσης, καθώς σε αντίθετη περίπτωση δεν θα υπήρχε ως τέτοιος.
- Οι αξίες οι οποίες ενσαρκώνονται στο δημόσιο χώρο εκφράζονται μέσα από διαλεκτικές κοινωνικές σχέσεις οι οποίες καθορίζουν σε κάθε περίπτωση αν ένας συγκεκριμένος δημόσιος χώρος αποτελεί εμπορικό αγαθό ή δημόσιο αγαθό χωρίς ανταλλακτική αξία.¹³

¹³ Π.χ. από το 2010 έχει εκδηλωθεί από τις ελληνικές κυβερνήσεις η πρόθεση πώλησης ή ενοικίασης του δημόσιου χώρου του πρώην αεροδρομίου του Ελληνικού. Το εάν ο δημόσιος αυτός χώρος παραμείνει και εξελιχθεί ως δημόσιο αγαθό ή εάν ενταχθεί στις διαδικασίες της αγοράς ως εμπορικό αγαθό είναι αποτέλεσμα της ιεράρχησης της αξίας χρήσης του από την κοινωνία, όχι ως ενιαίο σώμα αλλά ως έκφραση των κοινωνικών συσχετισμών και των συγκρουόμενων διαλεκτικών σχέσεων.

Στην παρούσα εργασία οι δημόσιοι χώροι αντιμετωπίζονται ως δημόσια αγαθά: θεωρείται κρίσιμη παράμετρος ορισμού ενός χώρου ως δημόσιου η μη ύπαρξη περιορισμών πρόσβασης και χρήσης και στην έρευνα πεδίου εξετάζονται δημόσιοι χώροι οι οποίοι θεωρούνται από τον ερευνητή μη διαπραγματεύσιμοι με βάση την κοινωνική πραγματικότητα στη χρονική περίοδο διεξαγωγής της έρευνας και με γνώμονα την προσωπική του κρίση.

3.7.3. Ο Δημόσιος χώρος ως κεφάλαιο

Αρχικά, ορίζουμε το κεφάλαιο ως **αξία σε κίνηση, με σκοπό την παραγωγή κέρδους**. Υπάρχει η προφανής λειτουργία ενός δημόσιου χώρου ως κεφάλαιο στην περίπτωση κατά την οποία εντάσσεται άμεσα στις διαδικασίες της αγοράς μέσα από την πώληση ή ενοικίασή του από το κράτος σε ιδιώτη. Εφόσον στην παρούσα εργασία οι δημόσιοι χώροι εξετάζονται ως δημόσια αγαθά δε θα ασχοληθούμε περαιτέρω με την περίπτωση αυτή. **Εντούτοις, ο δημόσιος χώρος, ακόμα και ως δημόσιο αγαθό, μπορεί να λειτουργήσει ως σταθερό κεφάλαιο.**

Ο Harvey (1982, σελ.205) ορίζει το σταθερό κεφάλαιο ως *“διαδικασία κυκλοφορίας του κεφαλαίου μέσω της χρήσης υλικών αντικειμένων και συγκεκριμένα υλικών αντικειμένων τα οποία συμμετέχουν στη δημιουργία υπεραξίας: ορίζεται από τη χρήση του και όχι από τα χαρακτηριστικά του”*. Εφόσον θεωρήσουμε τους κοινόχρηστους χώρους ως δίκτυο μεταφοράς παραγωγικών συντελεστών και αγαθών, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι χώροι αυτοί καταναλώνονται (και) παραγωγικά: χρησιμοποιούνται και φθείρονται ως μέρος των διαδικασιών κυκλοφορίας του κεφαλαίου. Ως παράδειγμα είναι χρήσιμη εδώ η κατασκευή μιας αναλογίας: ο δημόσιος χώρος αποτελεί σταθερό κεφάλαιο με ρόλο ανάλογο μιας μηχανής, η οποία χρησιμοποιείται στην παραγωγή, αν και στην περίπτωση του δημόσιου χώρου η λειτουργία του εμπλέκεται αφενός με διαδικασίες παραγωγής, καθώς σε συνδυασμό με άλλα δημόσια αγαθά - όπως οι υποδομές μεταφορών και το δίκτυο συγκοινωνιών - αποτελεί το δίκτυο μεταφοράς των παραγωγικών συντελεστών στον τόπο όπου η παραγωγική διαδικασία επιτελείται και αφετέρου έχει κρίσιμο ρόλο κυρίως στη διανομή, αλλά και την κατανάλωση των αγαθών. Για να επανέλθουμε στον παραπάνω ορισμό του Harvey (1982), είναι πλέον προφανές σύμφωνα με τα παραπάνω ότι **η ποιότητα και τα χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου - σε ό,τι αφορά τη λειτουργία του ως δίκτυο - επηρεάζουν την δημιουργία υπεραξίας και σε συνδυασμό με την επίδραση του στον χρόνο προσόδου, τελικά αποτελεί**

σημαντικό παράγοντα καθορισμού του ρυθμού κέρδους. Η παραπάνω διαπίστωση βασίζεται στις εξής παραδοχές:

- η υπεραξία επηρεάζεται (και) από τις συνθήκες παραγωγής (Μανιάτης, 1999), στη διαμόρφωση των οποίων συμμετέχει ο δημόσιος χώρος ως δίκτυο μεταφοράς παραγωγικών συντελεστών και ιδιαίτερα της εργασίας.
- τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου ως δικτύου μεταφοράς παραγωγικών συντελεστών και δικτύου διανομής επηρεάζουν το χρόνο κυκλοφορίας των αγαθών και μέσω αυτού το χρόνο προσόδου.

3.7.4. Αστικό περιβάλλον και μηχανισμοί ενοικίου: Ο δημόσιος χώρος ως έμμεσος παραγωγικός συντελεστής, το ενοίκιο ως επιτοκιακό κεφάλαιο

Ως παραγωγικοί συντελεστές ορίζονται οι πόροι που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών. Παραγωγικοί συντελεστές θεωρούνται η γη, η εργασία και το κεφάλαιο, ενώ στη σύγχρονη οικονομική θεωρία ως παραγωγικός συντελεστής θεωρείται και η επιχειρηματικότητα/ καινοτομία. **Η παρούσα εργασία υποστηρίζει ότι ο δημόσιος αστικός χώρος λειτουργεί ως έμμεσος παραγωγικός συντελεστής, ο οποίος επηρεάζει την πρόσοδο με τη μορφή της παραγωγής εισοδήματος από ενοικίαση.** Σύμφωνα με την παραπάνω άποψη, η ποιότητα και τα χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου έχουν άμεση επίδραση στη διαμόρφωση των ενοικίων και της ανταλλακτικής αξίας των ακινήτων μιας περιοχής. Συμπερασματικά, επενδύσεις στο δημόσιο χώρο αποτελούν κατ' επέκταση επενδύσεις σε ιδιωτικούς χώρους. Η αστική γη αποτελεί ταυτόχρονα κεφάλαιο, αλλά και μέσο παραγωγής αξίας και κέρδους. Επιλεκτικές επεμβάσεις στο αστικό περιβάλλον αποτελούν ουσιαστικά επενδύσεις στη γη ως μέσο παραγωγής, με αποτέλεσμα την αύξηση της προσόδου των ιδιοκτητών της.

Χαρακτηριστικά της αστικής γης και του εξοπλισμού της, ρόλοι και μορφές ενοικίου

Τόσο ο Μαρξ στο Κεφάλαιο, όσο και ο Harvey στο “Limits to Capital” (1982) εξετάζουν το ζήτημα του ενοικίου με πεδίο αναφοράς κυρίως την αδόμητη γη, η οποία είτε περικλείει φυσικούς πόρους οι οποίοι χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία, είτε χρησιμοποιείται για πρωτογενή παραγωγή. Από τα δύο αυτά κρίσιμα στο παρόν υποκεφάλαιο έργα, αντλούμε εργαλεία για την ανάλυση των οικονομικών χαρακτηριστικών του αστικού περιβάλλοντος.

Σε πρώτο στάδιο, διαχωρίζουμε την αστική γη σε δημόσια και ιδιωτική. Για την πρώτη εξετάστηκαν παραπάνω οι τρόποι και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες μπορεί να συμπεριφερθεί ως αγαθό ή κεφάλαιο. Εδώ η ανάλυση θα επικεντρωθεί στην ιδιωτική γη, ώστε να πραγματοποιηθούν στη συνέχεια οι μεταξύ τους συνδέσεις. Ο δεύτερος διαχωρισμός που προκύπτει είναι μεταξύ της αστικής γης και του εξοπλισμού της. Όταν αναφερόμαστε σε αστική γη εννοούμε μια έκταση για τη διαμόρφωση της οποίας δεν έχει χρησιμοποιηθεί κοινωνικά απαραίτητος χρόνος εργασίας, ενώ ο εξοπλισμός περιλαμβάνει κτίρια, υποδομές κλπ. Ο **εξοπλισμός της ιδιωτικής αστικής γης** αποτελεί εξ' ορισμού εμπορικό αγαθό: έχει αξία καθώς έχει χρησιμοποιηθεί κοινωνικά απαραίτητος χρόνος για την παραγωγή του, έχει ανταλλακτική και χρηστική αξία. Επιπλέον, όταν τίθεται σε κίνηση για την παραγωγή κέρδους, για άντληση υπεραξίας, συνιστά κεφάλαιο: στη περίπτωση κατά την οποία φιλοξενεί εμπορική ή παραγωγική δραστηριότητα, στην περίπτωση κατά την οποία αντλεί ενοίκιο κλπ. Αντίθετα, όταν δε συμμετέχει στην παραγωγή κέρδους, π.χ. ιδιοκατοίκηση, δε θεωρείται κεφάλαιο.

Η **αδόμητη αστική γη** εμφανίζει ορισμένες ιδιαιτερότητες: πιο συγκεκριμένα, δεν μπορεί να αναλυθεί με τη θεωρία της αξίας, καθώς δεν ενσωματώνει αξία από τη στιγμή που δεν είναι προϊόν ανθρώπινης εργασίας, ενώ ταυτόχρονα έχει αξία χρήσης και ανταλλακτική αξία. Παρόλα αυτά, η αστική γη μπορεί να πουληθεί ή να χρησιμοποιηθεί ως αγαθό, καθώς αφενός μπορεί δυνητικά να φιλοξενήσει παραγωγικές διαδικασίες και γενικότερα διαδικασίες κυκλοφορίας κεφαλαίου και αφετέρου η αναγωγή του χώρου σε στέρηση στο αστικό περιβάλλον δημιουργεί αξίες χρήσης οι οποίες αποδίδουν στον ιδιοκτήτη ενοίκιο χωρίς να συμμετέχουν άμεσα σε διαδικασίες κυκλοφορίας του κεφαλαίου (π.χ. χρήση αδόμητης γης ως χώρου στάθμευσης). Η αστική γη συνιστά, επίσης, κεφάλαιο όταν τίθεται σε κίνηση, αλλά η ανταλλακτική αξία αφορά κυρίως όχι την αστική γη ως τέτοια, αλλά τη δυνατότητα ανάπτυξης σε αυτή εξοπλισμού ο οποίος θα χρησιμοποιηθεί για την παραγωγή κέρδους, συνιστώντας μια μορφή πλασματικού κεφαλαίου. **Τόσο η αστική γη, όσο και ο εξοπλισμός της, εφόσον συμπεριφέρονται ως κεφάλαιο, μπορούν να υποτιμηθούν.** Εκφράσεις της υποτίμησής τους ως κεφαλαίου είναι μεταξύ άλλων η ύπαρξη αδρανούς κεφαλαίου, δηλαδή η ύπαρξη χώρων οι οποίοι δε συμμετέχουν σε διαδικασίες κυκλοφορίας του κεφαλαίου, η μη άντληση ενοικίου από αυτούς, η υποτίμηση της εργατικής δύναμης όσων εργάζονται σε τομείς οι οποίοι συνδέονται

με την παραγωγή αστικού εξοπλισμού και η ποιοτική τους υποβάθμιση, η υποτίμηση της χρηστικής τους αξίας διαμέσου του χρόνου. Ο Weber (2002) αναφέρεται στην “απαρχαίωση” του κτιριακού αποθέματος ως μέρος της διαδικασίας της υποτίμησής του ως κεφαλαίου στο πλαίσιο διαδικασιών συγκέντρωσης και κυκλοφορίας κεφαλαίου. Εντούτοις, η έννοια της απαρχαίωσης έχει άμεση σύνδεση με την ανταλλακτική και ανταποδοτική - με τη μορφή ενοικίων - αξία του κεφαλαίου, ενώ ταυτόχρονα δύναται να αφήνει ανέπαφη την αξία χρήσης.

Το ενοίκιο, σε συμβολικό και ιδεολογικό επίπεδο, επικυρώνει την ατομική ιδιοκτησία. Ο Προυντόν (1840), αναφέρεται στις έννοιες της αξίας χρήσης και της ανταλλακτικής αξίας σε αντιστοιχία με τις έννοιες της νομής και ιδιοκτησίας αντίστοιχα και στο ρόλο της ιδιοκτησίας ως ρυθμιστικού παράγοντα της σχέσης των πολιτών με το κράτος: στις αρθρώσεις αυτές, ο θεσμός της ατομικής ιδιοκτησίας διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο για τη διατήρηση των καπιταλιστικών δομών παραγωγής. Το ενοίκιο ανάγεται και αυτό σε μια κοινωνική σχέση μέσω της οποίας το δικαίωμα στην ατομική ιδιοκτησία ιεροποιείται και επεκτείνεται στην ιδιοκτησία μέσω παραγωγής, φυσικών πόρων κλπ. Ο Harvey (2012;1982) αναφέρεται στο ενοίκιο ως *“μερίδιο υπεραξίας το οποίο αντλείται από τον ιδιοκτήτη ως αποτέλεσμα της ιδιοκτησίας αστικών συντελεστών”* και το ορίζει ως *“η πληρωμή που γίνεται στους ιδιοκτήτες για το δικαίωμα χρήσης της γης και του εξοπλισμού της, η οικονομική μορφή στην οποία η ιδιοκτησία γης υλοποιείται στον καπιταλισμό”*. Το ενοίκιο έγκειται στην παραγωγή αξίας η οποία μεταφράζεται σε χρήματα, τα οποία δε χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία. Το ενοίκιο το οποίο αντλείται από τον εξοπλισμό της αστικής γης μπορεί, σύμφωνα με τον Harvey (1982), να αντιμετωπιστεί ως **περίπτωση επιτοκίου σε σταθερό ή καταναλωτικό κεφάλαιο**.

Ο Harvey (2012,1982) διακρίνει τρεις τύπους ενοικίου, με πεδίο αναφοράς την αγροτική αδόμητη γη: μονοπωλιακό, απόλυτο και διαφορικό. Σύμφωνα με το Harvey (2012), το μονοπωλιακό ενοίκιο προκύπτει όταν κοινωνικοί φορείς επωφελούνται, καθώς παράγεται εισόδημα προς όφελός τους εξαιτίας του ελέγχου που ασκούν πάνω σε αντικείμενα τα οποία είναι έμμεσα ή άμεσα ανταλλάξιμα και διακρίνει δυο είδη μονοπωλιακού ενοικίου:

- Όταν οι υπό έλεγχο πόροι έχουν χαρακτηριστικά μοναδικότητας¹⁴. Στην περίπτωση αυτή, έχουμε έμμεση μονοπωλιακή πρόσοδο, καθώς το υπό ανταλλαγή αντικείμενο δεν είναι η γη, αλλά τα οφέλη που παράγει η χρήση της.
- Όταν η γη είναι το άμεσο υπό ανταλλαγή αντικείμενο. Στην περίπτωση αυτή, η αξία παράγεται από την προφύλαξη του χώρου από ανεπιθύμητες χρήσεις ή την προσέλκυση επιθυμητών χρήσεων, με αποτέλεσμα την αυξημένη ζήτηση.

Απόλυτο ενοίκιο προκύπτει σύμφωνα με το Harvey (1982, σελ.350-353) όταν “η γη εγείρει συστηματικά εμπόδια στην ελεύθερη ροή του κεφαλαίου”. Διαφορικό ενοίκιο προκύπτει είτε όταν η γη είναι καλύτερης ποιότητας από το μέσο όρο, είτε όταν επενδύεται στη γη κεφάλαιο μεγαλύτερο του μέσου όρου.

3.7.5. Ο Δημόσιος χώρος ως πεδίο οργάνωσης και πραγματοποίησης διαδικασιών παραγωγής και κατανάλωσης

Σύμφωνα με το Harvey (2012), η αστικοποίηση εξυπηρετεί την απορρόφηση πλεονασμάτων παραγωγής και ο αστικός χώρος αποτελεί τον τόπο συγκέντρωσής της. Ο δημόσιος χώρος, ιδιαίτερα το οδικό δίκτυο, καταλαμβάνει κρίσιμη θέση στις παραπάνω διαδικασίες, καθώς επηρεάζει το χρόνο κυκλοφορίας του κεφαλαίου και μέσω αυτού το χρόνο προσόδου και το ρυθμό κέρδους.

Η ανταλλακτική αξία ενός αγαθού δεν αντανακλά αποκλειστικά την αξία του, δηλαδή τον κοινωνικά απαραίτητα χρόνο παραγωγής του. Κρίσιμη διάσταση του καθορισμού της ανταλλακτικής αξίας ενός αγαθού είναι ο χρόνος. Η ποιότητα και η λειτουργία του δημόσιου χώρου επεμβαίνουν με τον τρόπο αυτό στη διαμόρφωση της ανταλλακτικής αξίας μέσω της επίδρασης που έχουν στο χρόνο κυκλοφορίας του κεφαλαίου. Ο χρόνος κυκλοφορίας αποτελεί σκέλος του χρόνου προσόδου, δηλαδή του “χρόνου που χρειάζεται για να υλοποιηθεί η αξία μέσω παραγωγής και ανταλλαγής” (Harvey, 1992, σελ.62). Στο πλαίσιο αυτό, ο δημόσιος χώρος: i) λειτουργεί ως τόπος και δίκτυο διάθεσης των εμπορευμάτων ii) αποτελεί τον τόπο στον οποίο το θέαμα, η εικόνα των εμπορευμάτων εδραιώνεται iii) αποτελεί το

¹⁴ ιδιαίτερη ποιότητα, ενοϊκή χωροθέτηση, ενοϊκές συνθήκες για ανάπτυξη συγκεκριμένων δραστηριοτήτων κλπ.

υπόβαθρο για την ανάπτυξη των υποδομών μεταφοράς εργασίας, κεφαλαίου και προϊόντων.

“Μου αρέσουν όλα τα νησιά, γενικά.

Εκεί, είναι πιο εύκολο να είσαι βασιλιάς”

A. Camus, Η Πτώση

4.Ο δημόσιος χώρος ως πεδίο έκφρασης του κοινωνικού διαχωρισμού

Εισαγωγή

Οι ρίζες του διαχωρισμού εντοπίζονται σε οικονομικές και πολιτικές συνθήκες: τον καταμερισμό της εργασίας, το διαχωρισμό σε οικονομικές τάξεις, την υιοθέτηση διαφορετικών πολιτισμικών προτύπων κλπ. (Debord,1967; Foucault,1975; Lefebvre,1968; Vanegheim,1967; Σταυρίδης,2010). Αντικείμενο του κεφαλαίου αυτού αποτελούν οι τρόποι με τους οποίους ο κοινωνικός και οικονομικός διαχωρισμός εκφράζεται χωρικά στο αστικό περιβάλλον. Σε ό,τι αφορά τους τρόπους με τους οποίους οι κοινωνικές συνθήκες αλληλεπιδρούν με τον αστικό χώρο, ο Lefebvre (1968) συνδέει τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς με τους μετασχηματισμούς που λαμβάνουν χώρα στο αστικό περιβάλλον. Επιπλέον, υποστηρίζει πως οι μετασχηματισμοί της πόλης δε συνιστούν ένα παθητικό αποτέλεσμα των κοινωνικών μετασχηματισμών και διακρίνει δυο τύπους κοινωνικών σχέσεων οι οποίοι επιδρούν στη διαμόρφωση της πόλης: σχέσεις οι οποίες αναπτύσσονται μεταξύ κοινωνικών ομάδων και σχέσεις οι οποίες εδραιώνονται στη βάση ενός συνόλου θεσμών, νόμων και σημασιών. Σε κάθε περίπτωση, η ανάλυση του διαχωρισμού από τη σκοπιά τόσο της πολεοδομίας, όσο και της κοινωνιολογίας ή των οικονομικών επιστημών εξετάζει το ίδιο φαινόμενο. Συνεπώς, η διάκριση σε χωρικό και κοινωνικό - οικονομικό διαχωρισμό δεν αναφέρεται σε ξεχωριστά φαινόμενα, αλλά στις διαφορετικές εκφάνσεις του ίδιου φαινομένου.

4.1 Διαδικασίες κοινωνικού και οικονομικού διαχωρισμού

Αποκλίνουσες και ενίοτε συγκρουόμενες προσεγγίσεις για την κοινωνική οργάνωση, όπως του Debord (1967), ο οποίος αναφέρεται στην “κοινωνία του θεάματος” και του Foucault (1975), ο οποίος αναφέρεται στην “κοινωνία της επιτήρησης”, αναγνωρίζουν από κοινού το θεμελιώδη ρόλο του διαχωρισμού για την αναπαραγωγή της οργάνωσης αυτής. Ο Debord (1967) υποστηρίζει πως η κοινωνική ζωή κυριαρχείται από το θέαμα, το οποίο αποτελεί “*μια κοινωνική σχέση ατόμων διαμεσολαβημένη από εικόνες*”, η οποία αποτελεί ταυτόχρονα το αποτέλεσμα και το σκοπό του **συστήματος παραγωγής**. Το θέαμα στηρίζεται στον κοινωνικό

διαχωρισμό και τον ανατροφοδοτεί, κυρίως μέσω του καταμερισμού της εργασίας. Ο κοινωνικός και οικονομικός διαχωρισμός αποτελούν μια **ολότητα**: ο εργαζόμενος διαχωρίζεται από το προϊόν που παράγει και στερείται μιας συνολικής αντίληψης της παραγωγικής διαδικασίας. Η συνολική οπτική, αντίληψη και διαχείριση της διαδικασίας αυτής αποτελεί προνόμιο των κυρίαρχων τάξεων. Την ίδια στιγμή, τα αγαθά που παράγονται οδηγούν στην απομόνωση και κατ' επέκταση στον κοινωνικό διαχωρισμό. Μέσα στο θέαμα, ενοποιήσεις και διαχωρισμοί εντείνονται και λειτουργούν συνεπικουρικά. Η ατομική ζωή περιορίζεται λόγω της επιθυμίας των ατόμων να ταυτιστούν με τους ρόλους και τις ταυτότητες που κυριαρχούν στο θέαμα. Επιπλέον, ο διαχωρισμός στη βάση των ατομικών επιλογών είναι πλασματικός, καθώς οι επιλογές αυτές αφορούν εμπορεύματα. Ο διαχωρισμός μέσα στο θέαμα επιτελείται μέσω της κοινωνικής ιεραρχίας, η οποία βασίζεται στην αυξημένη ή μειωμένη δυνατότητα κατανάλωσης.

Σύμφωνα με το Foucault (1975a), ο διαχωρισμός έγκειται στην ένταξη των ατόμων σε βαθμίδες. Οι βαθμίδες βρίσκονται μέσα σε ένα ιεραρχικό σύστημα θέσεων, το οποίο διαφοροποιεί και εξατομικεύει. Τα άτομα με τον τρόπο αυτό διαμοιράζονται και διακινούνται μέσα σε ένα δίκτυο σχέσεων. Ο κοινωνικός διαχωρισμός σε αυτή την περίπτωση πραγματώνεται μέσω της εξαίρεσης των αποκλίσεων: έχει ως στόχο τις αποκλίσεις και τα υποκείμενά τους και εδραιώνεται μέσω μιας εκγύμνασης στην κανονικότητα. Ταυτόχρονα, ο διαχωριστικός έλεγχος βασίζεται στους δυαδικούς χαρακτηρισμούς κανονικός- μη κανονικός, νόμιμος- παράνομος και τη διαφορική κατανομή, η οποία προϋποθέτει μια θέση για τον καθένα ανάλογα με το χαρακτηρισμό του.

Η συνθήκη της ετερότητας και ο διαχωρισμός μέσω της επιδίωξης αυτονομίας

Μέσα στο αστικό περιβάλλον, αναπτύσσονται διαχωριστικές κοινωνικές δυνάμεις, τις οποίες ο Lefebvre (1968) χαρακτηρίζει ως “αυθόρμητες” και υποστηρίζει πως βασίζονται σε χαρακτηριστικά, όπως η ιδεολογία και το εισόδημα. Ως τέτοια διαχωριστική δύναμη μπορεί να θεωρηθεί η επιδίωξη της αυτονομίας. Ο Καστοριάδης (1975, σελ.150-169) περιγράφει την αυτονομία ως αυτορρυθμιση-ατομική ή συλλογική- και τη συνδέει με το φαινόμενο της ξένωσης, σύμφωνα με το οποίο οι κυρίαρχοι κοινωνικοί θεσμοί λειτουργούν ξενωτικά, καθώς εκφράζουν μια συγκεκριμένη ταξική διαίρεση η οποία βασίζεται σε μια κυριαρχική σχέση μιας

κοινωνικής ομάδας πάνω στις άλλες. Η αυτονομία έγκειται στην τροποποίηση της σχέσης μεταξύ του λόγου του “άλλου” και του λόγου του υποκειμένου, ενώ η ξένωση επιτελείται όταν ο λόγος του άλλου ενσωματώνεται στο συλλογικό ανώνυμο του “νόμου μερικών που παρουσιάζεται ως Ο Νόμος”, δηλαδή ο κυρίαρχος λόγος. Η αυτονομία, όπως προκύπτει από τις αναφορές του Καστοριάδη (1975) αφορά το σχίσμα μεταξύ της αφήγησης μιας ομάδας και της κυρίαρχης αφήγησης. Το σχίσμα αυτό προκύπτει από τη συγκρισιμότητα την οποία γεννά η ετερότητα, την οποία ο Σταυρίδης (2010) περιγράφει ως μια **συνθήκη- σχέση ανάμεσα στις ταξινομούμενες ταυτότητες**.

4.2. Διαδικασίες χωρικού διαχωρισμού

Ο κοινωνικός και οικονομικός διαχωρισμός εκφράζεται και αποδίδεται στο χώρο. Ο Debord (1967), αναφερόμενος στο αστικό περιβάλλον, υποστηρίζει πως η πολεοδομία αφενός δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη των διαχωρισμών - οι οποίοι δημιουργούνται από το σύνολο των τεχνικών δυνάμεων του καπιταλισμού - και αποτελεί απόπειρα για τη διαφύλαξη της τάξης, η οποία δύναται να αμφισβητηθεί ως αποτέλεσμα του διαχωρισμού. Η πολεοδομία επιτελεί δυο λειτουργίες: **απομόνωση και ενσωμάτωση**. Η απομόνωση μεγιστοποιεί την ισχύ των θεαματικών εικόνων, αυξάνοντας την επίδραση τους, ενώ η ενσωμάτωση αφενός υπηρετεί τον έλεγχο παραγωγής και κατανάλωσης και αφετέρου προσδίδει στην κοινωνική ζωή μια ψευδαίσθηση συλλογικότητας.

Οι αναφορές του Foucault (1975) στο χώρο αφορούν μικρότερες χωρικές ενότητες και συγκεκριμένα κτίρια, όπως φυλακές, εκπαιδευτικά ιδρύματα κλπ. Παρ' όλα αυτά, οι μέθοδοι επιτήρησης, επιβολής πειθαρχίας και κανονικοποίησης τις οποίες αναλύει βρίσκουν εφαρμογή και σε χωρικές ενότητες μεγαλύτερης κλίμακας. Σύμφωνα με το Foucault (1975), η κατανομή των ατόμων στο χώρο και ο διαχωρισμός τους έχει ως σκοπό την πειθαρχική επιβολή, για την εδραίωση της οποίας επιστρατεύονται τεχνικές σύμφωνα με τις οποίες τα άτομα χωροθετούνται. Εκτός της τεχνικής της **περίφραξης**, η οποία προϋποθέτει τη διαφοροποίηση ενός χώρου και την περιχαράκωσή του, ιδιαίτερα σημαντική θεωρείται η τεχνική της οργάνωσης ενός **αναλυτικού χώρου**. Σε αυτή την περίπτωση, η χωρική κατανομή θέτει ως στόχο την εξατομίκευση: ο χώρος διαιρείται με τρόπο ο οποίος προβλέπει μια θέση για κάθε άτομο, αποφεύγει τη συλλογική χωροθέτηση ατόμων και αποσκοπεί σε έλεγχο της κίνησης. Έτσι, καθίσταται δυνατή η επιτήρηση του κάθε ατόμου ξεχωριστά, στη θέση

που του αντιστοιχεί. Σε ό,τι αφορά τον αναλυτικό χώρο, σε κλίμακα αναφοράς μεγαλύτερης από εκείνη του Foucault, ο Lefebvre (1968) υποστηρίζει πως η επιδίωξη του αναλυτικού διαχωρισμού είναι η απομόνωση των λειτουργιών και η χωροθέτησή τους με βάση μια στρατηγική. Την ίδια στιγμή, η σύνθεση την οποία επικαλείται η κυρίαρχη αφήγηση έγκειται στο συνδυασμό ξεχωριστών στοιχείων, κάτι το οποίο απέχει από μια ουσιαστική σύνθεση. Με την τεχνική αυτή και μέσω του ελέγχου των κινήσεων αποφεύγονται φαινόμενα **μετεωρισμού**, τα οποία σύμφωνα με το Σταυρίδη (2010) οδηγούν στη συγκρισιμότητα και στην ανάδειξη νέων δυναμικών σχέσεων, δηλαδή αποσταθεροποιούν μια παγιωμένη κυριαρχική κατάσταση. Μια τέτοια τεχνική, όπως υποστηρίζει ο Foucault (1975) συνδέει απευθείας τα άτομα με τα αποτελέσματα της εξουσίας, τα καθιστά αντικείμενα γνώσης και τελικά τα τροποποιεί.

Στο χωρικό διαχωρισμό αναφέρονται ο Σταυρίδης (2010) και ο Lefebvre (1968), ενώ ταυτόχρονα αναγνωρίζουν και αναδεικνύουν την κοινωνική και οικονομική του διάσταση. Σύμφωνα με το Σταυρίδη (2010), στις μοντέρνες πόλεις ο διαχωρισμός εντοπιζόταν κυρίως στη δημιουργία ζωνών, οι οποίες σύμφωνα με το Lefebvre (1968) συνεπάγονται χωρικά στεγανά και απομόνωση. Στη μεταμοντέρνα πόλη, η οποία αποτελεί μετεξέλιξη της πόλης των ζωνών, ο διαχωρισμός εδραιώνεται στη δημιουργία θυλάκων στους οποίους προσδίδονται διαφορετικοί ρόλοι και λειτουργίες. Οι κύριες λειτουργίες των αστικών θυλάκων περιλαμβάνουν κέντρα συσσώρευσης ισχύος (χρηματοοικονομικές και διοικητικές λειτουργίες), κέντρα κατανάλωσης και περιοχές κατοικίας. Ο διαχωρισμός δεν αποτελεί αποτέλεσμα ενός κεντρικού σχεδιασμού, ούτε υπόκειται σε κεντρικό έλεγχο (Σταυρίδης, 2010; Lefebvre, 1968). Κάθε περιοχή ρυθμίζεται με στόχο την ικανοποιητική υπαγωγή της στο κοινωνικό καθεστώς και στους ρυθμούς κοινωνικής αναπαραγωγής του καθεστώτος αυτού. Οι ρυθμίσεις σε κάθε θύλακα, οι οποίες εμφανίζονται με τη μορφή πρωτοκόλλων χρήσης, αποσκοπούν αφενός στην επιβεβαίωση της κανονικότητας και αφετέρου στην αποφυγή της διατάραξής της. Σε κάθε περίπτωση, ο διαχωρισμός επιτυγχάνεται μέσω αποσπασματικών επεμβάσεων στους αστικούς ρυθμούς λειτουργίας και στους κανόνες που κυριαρχούν σε κάθε θύλακα. Σε κάθε θύλακα, οι λειτουργίες ελέγχονται μέσω της επιβολής πρωτοκόλλων χρήσης. Τα πρωτόκολλα αυτά εδραιώνονται στην υιοθέτηση της ασφάλειας ως πρωταρχικής επιδίωξης, ενώ σε κάθε περίπτωση αξιολογούνται ως προς την αποτελεσματικότητά

τους σε σχέση με την επιδίωξη αυτή. Τα πρωτόκολλα χρήσης αφορούν οδηγίες, καθοδηγητικές παραινέσεις, θεματικές εικονοποιήσεις, εγχαράξεις. Ο διαχωρισμός εντοπίζεται στον αποκλεισμό από τη χρήση. Η χρήση προϋποθέτει ταύτιση, η οποία σκιαγραφείται από το πρωτόκολλο λειτουργίας και εκφράζεται στη δημόσια έκφραση μιας συλλογικής ταυτότητας. Παράμετρος του διαχωρισμού είναι η ταξινόμηση, η οποία στηρίζεται στην παραγωγή ταυτοτήτων και τις σχέσεις μεταξύ των ταυτοτήτων αυτών. Τα άτομα διαχωρίζονται ανάλογα με το κοινωνικό προφίλ το οποίο υιοθετούν. Ο καπιταλισμός στο όνομα της πολυφωνίας στοχεύει στον εκφυλισμένο διαχωρισμό, ο οποίος προκύπτει από καταναλωτικές συνήθειες και ρεύματα μόδας, σε αντίθεση με το διαχωρισμό που προκύπτει από την αντιπαράθεση διαφορετικών πολιτιστικών προτύπων.

Το φαινόμενο του χωρικού διαχωρισμού σύμφωνα με το Lefebvre (1968) αναλύεται με τα εξής κριτήρια:

- i) Οικολογικά (παραγκουπόλεις, τρώγλες, σήψη στην καρδιά της πόλης)
- ii) Μορφικά (χειροτέρευση των σημάτων και σημασιών της πόλης, υποβάθμιση του «αστικού» μέσω της αποδιάθρωσης των αρχιτεκτονικών του στοιχείων)
- iii) Κοινωνιολογικά (βιοτικά επίπεδα και τρόποι ζωής, εθνότητες, κουλτούρες και υποκουλτούρες)

4.3. Καπιταλιστικοί τρόποι ανάπτυξης και χωρικός διαχωρισμός

Στη βιβλιογραφία (Harvey,1996,2006; Moulaert και άλλοι,2002; Brenner και Theodore,2002) υπογραμμίζεται η επίδραση της οικονομικής διάστασης του αστικού περιβάλλοντος στη διαμόρφωσή του και εξερευνώνται οι τρόποι με τους οποίους οι διαχωρισμοί εργασίας, παραγωγής και κατανάλωσης έχουν σημαντικό αντίκτυπο στη διαμόρφωση των πόλεων. Οι Brenner και Theodore (2002) υποστηρίζουν πως ιστορικά, η χωρικά άνιση ανάπτυξη και η πόλωση αποτελούν δομικά στοιχεία του καπιταλισμού με στόχο τη βελτιστοποίηση της παραγωγής. Ειδικά σε περιόδους κρίσης, ο καπιταλισμός προωθεί μια “δημιουργική καταστροφή” συγκεκριμένων τμημάτων του αστικού περιβάλλοντος, έχοντας ως στόχο την αναδιάθρωση των οικονομικών και κοινωνικών δομών των τμημάτων αυτών. Σύμφωνα με τον Deutsche (1992), δυο είναι οι βασικές εξελίξεις που άλλαξαν ριζικά τις προσεγγίσεις στο

σχεδιασμό του αστικού περιβάλλοντος: η θεώρησή του ως κεφαλαίου, ιδιαίτερα σημαντικού για την οικονομική ανάπτυξη, ειδικά από τη στιγμή που ο αστικός πληθυσμός αυξάνεται συνεχώς και η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας η οποία οδήγησε τις δυνάμεις που διαμορφώνουν το αστικό περιβάλλον να θέσουν ως προτεραιότητα σχεδιασμού και πολιτικών τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος ελκυστικού, με στόχο την προσέλκυση επενδύσεων.

Σύμφωνα με τους Moulart και άλλους (2002), μέσω διαδικασιών και πρακτικών των μηχανισμών αγοράς γης, οι “αναβαθμισμένες” περιοχές προσελκύουν κατοίκους υψηλότερων εισοδημάτων, δημιουργώντας νησίδες πλούτου κατ’ επιλογή. Με τον τρόπο αυτό, οι περισσότερες τέτοιου τύπου επεμβάσεις αναδιαμορφώνουν τον ανθρωπογεωγραφικό χάρτη των πόλεων. Ο Deutsche (1992) υποστηρίζει πως οι επεμβάσεις αναγέννησης περιοχών είναι δομικά απολυταρχικές και έχουν δυο βασικούς στόχους: να αναμορφώσουν τις πόλεις σύμφωνα με τις ανάγκες της αγοράς και να εδραιώσουν τον κρατικό έλεγχο πάνω σε τόπους και κατοίκους. Ως αποτέλεσμα, ο ρόλος των δημόσιων υπηρεσιών υπονομεύεται, ενώ ως μόνη εναλλακτική προσφέρονται υποκατάστατα ιδιωτικών συμφερόντων, οι δημόσιοι χώροι διαμορφώνονται σύμφωνα με τις απαιτήσεις των κυρίαρχων τάξεων και εντείνεται ο οικονομικά βασισμένος χωρικός διαχωρισμός.

4.4. Διαχωριστικοί Μηχανισμοί στο Δημόσιο Χώρο

Το φαινόμενο του διαχωρισμού εκφράζεται χωρικά, τόσο στο σύνολο του αστικού περιβάλλοντος, όσο και στο δημόσιο χώρο. Οι διαχωριστικοί μηχανισμοί σε κάθε περίπτωση παρουσιάζουν συγκλίσεις και αποκλίσεις, ενώ τα αποτελέσματά τους συνδέονται ενισχύοντας κάθε φορά το διαχωρισμό¹⁵. Οι Moulart και άλλοι (2002), εντοπίζουν την ισχυρή επίδραση του διαχωρισμού εργασίας, παραγωγής και κατανάλωσης στη διαμόρφωση των πόλεων. Σε ό,τι αφορά την κατοικία, υποστηρίζουν πως κύριο μηχανισμό διαχωρισμού αποτελεί η διαμόρφωση των τιμών των ενοικίων μέσω του επαναπροσδιορισμού της αξίας γης σε περιοχές επεμβάσεων. Σχέδια “αναγέννησης” αστικών περιοχών προκαλούν πληθυσμιακές μετακινήσεις σύμφωνα με την οικονομική ισχύ των ιδιοκτητών και ενοικιαστών. Σύμφωνα με τον Malone (2002), τα σύνορα που διακρίνονται στο αστικό περιβάλλον αποτελούν

---

¹⁵ π.χ. σε μια περιοχή στην οποία η κατοίκηση είναι δυνατή μόνο σε υψηλά κοινωνικά στρώματα, υπάρχουν αυξημένες πιθανότητες ο δημόσιος χώρος να αποτελεί επίσης πεδίο αποκλεισμού

προϊόντα κοινωνικών δομών και σχέσεων, δίνουν ταυτότητα σε συγκεκριμένους χώρους και εγκαθιδρύουν σχέσεις κυριαρχίας πάνω και μέσα σε αυτούς.

Σημαντικοί διαχωριστικοί μηχανισμοί οι οποίοι επιδρούν στο δημόσιο χώρο είναι οι εξής:

- Έλεγχος: Καταστολή και επιτήρηση

Η επίκληση της ασφάλειας ως προτεραιότητα και προαπαιτούμενο για τη λειτουργία του δημόσιου χώρου δύναται να εντείνει φαινόμενα διαχωρισμού. Οι Dixon και άλλοι (2006) αναδεικνύουν την εδραίωση του ιδεολογικού διλήματος μεταξύ έλεγχου και ελευθερίας ως το πλέον σημαντικό για το δημόσιο χώρο. Σύμφωνα με τους ίδιους, ο έλεγχος αποτελεί την κύρια πρακτική για την τήρηση της ορθής δημόσιας συμπεριφοράς. Σε πολλές περιπτώσεις, η εμφάνιση συγκεκριμένων ομάδων ανθρώπων και ο τρόπος κίνησής τους στο χώρο αποτελεί για άλλους παρεκκλίνουσα και απειλητική συμπεριφορά. Σύμφωνα με τον Davis (1990), αστικός σχεδιασμός, αρχιτεκτονική και έντονη αστυνόμευση συμπράττουν προκειμένου να επιτευχθεί η ασφάλεια στο δημόσιο χώρο. Ο Atkinson (2002, σελ.1833) υποστηρίζει πως τα ηλεκτρονικά κυκλώματα παρακολούθησης (CCTV), συνιστούν σημαντικό μέσο ελέγχου του δημόσιου χώρου. Η δικαιολογία που προβάλλεται για τη χρήση τέτοιων συστημάτων συμπυκνώνεται στο *”αν δεν προβείς σε λάθος πράξεις δεν πρέπει να σε ενοχλεί”*. Εντούτοις, το “λάθος” είναι μια εξαιρετικά σχετική και ρευστή έννοια, ενώ το περιεχόμενό της καθορίζεται από συγκεκριμένες ομάδες, χωρίς ποτέ να είναι καθολικά αναγνωρισμένο. Η Levine (2000), αναφερόμενη στα συστήματα παρακολούθησης στο δημόσιο χώρο, υπογραμμίζει πως οι άνθρωποι, κάτω από συνθήκες παρακολούθησης διαχωρίζονται σε δυο κατηγορίες: αυτούς που έχουν και σε αυτούς που δεν έχουν κάτι να κρύψουν. Με την παρακολούθηση στοχοποιούνται συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, συνήθως με εμφανισιακά κριτήρια, οι οποίες θεωρούνται πιο πιθανές να προβούν σε παράνομες πράξεις. Η στοχοποίηση και ο αποκλεισμός των ομάδων αυτών οδηγεί σε ομογενοποίηση του δημόσιου χώρου. Επιπλέον, η παρακολούθηση ενός χώρου, τον χαρακτηρίζει ως πιθανώς επικίνδυνο, ακόμα και χωρίς την ανάπτυξη παραβατικής συμπεριφοράς.

- Αποκλεισμός

Ο αποκλεισμός στο δημόσιο χώρο μπορεί να αφορά είτε τον αποκλεισμό της φυσικής παρουσίας ομάδων πολιτών, είτε τον αποκλεισμό από τις διαδικασίες διαμόρφωσης και διαχείρισής του. Σε ό,τι αφορά τις διαδικασίες διαμόρφωσης και διαχείρισης, οι Moulaert και άλλοι (2002) υποστηρίζουν πως οι νέες μορφές αστικής διακυβέρνησης, οι οποίες έχουν έντονη ακαδημαϊκή υποστήριξη θεωρούν σημαντικό πριν από σημαντικές αστικές επεμβάσεις να υπάρχει δημόσιος διάλογος. Παρόλα αυτά, ο δημόσιος διάλογος για τις αστικές επεμβάσεις περιλαμβάνει συγκεκριμένους συνομιλητές και δημιουργεί μια ψευδαίσθηση συνδιαμόρφωσης, ενώ όσοι θέτουν διαφορετικές προτεραιότητες για την πόλη αποκλείονται. Επιπλέον, ο σχεδιασμός, σύμφωνα με τον Mitchell (1995), έχει ως σκοπό την απομάκρυνση της πολιτικής δράσης από το δημόσιο χώρο, καθώς είναι βασισμένος στην ασφάλεια και ψυχαγωγία και όχι στην πολιτική διάδραση, ενώ η θέσπιση ορίων και ελέγχου πάνω στην κοινωνική αλληλεπίδραση αποτελεί βασικό στόχο. Ως αποτέλεσμα, οι δημόσιοι χώροι είναι είτε κοινωνικά “νεκροί”, είτε προορισμένοι αποκλειστικά για κατανάλωση. Ο Graham (2006) υποστηρίζει πως η σχεδιασμένη δημιουργία φοβικού κλίματος μέσω της κατασκευής ή μέσω της υπερβολικής προβολής απειλών οδηγεί στην αναδιαμόρφωση του αστικού χώρου με βάση πρακτικές αποκλεισμού.

Σε ό,τι αφορά το φυσικό αποκλεισμό ατόμων και ομάδων από το δημόσιο χώρο, οι Dixon και άλλοι (2006) υποστηρίζουν πως ο δημόσιος χώρος μπορεί να αποτελεί το χώρο έκφρασης και δράσης της κυρίαρχης ιδεολογίας, η οποία συνεπάγεται τη χρήση του μόνο από πολίτες με “ορθή” συμπεριφορά. Η χρήση αυτή προϋποθέτει επιτήρηση και κοινωνικό έλεγχο. Από την άλλη πλευρά, όμως, μπορεί να αποτελεί πεδίο αντιπαράθεσης και αμφισβήτησης της κυρίαρχης ιδεολογίας και ηθικής, υπό την προϋπόθεση της αυξημένης προσβασιμότητας σε ετερογενείς ομάδες πολιτών. Ο Malone (2002) υποστηρίζει πως η ανάπτυξη φοβικών συναισθημάτων εντείνει τον αποκλεισμό από το δημόσιο χώρο και την πολιτιστική του ομογενοποίηση, μέσω αυξημένης επιτήρησης. Την ίδια στιγμή, εντείνεται ο διαχωρισμός μεταξύ επιθυμητών και ανεπιθύμητων χρηστών της πόλης, μέσω του ελέγχου της κίνησης στο αστικό περιβάλλον, με στόχο την εξάλειψη οποιασδήποτε μορφής σύγκρουσης. Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί πως ο αποκλεισμός ελάχιστες φορές επιτελείται με φυσικά σύνορα, ενώ η εδραίωσή του αποτελεί μια μακρόχρονη και διαρκή διαδικασία, η οποία δε γίνεται αντιληπτή παρά στα τελικά της στάδια.

Σύμφωνα με το Σαρηγιάννη (1990), οι πρακτικές αποκλεισμού εντείνονται στα κέντρα των πόλεων, τα οποία αποτελούν καθρέφτη των κοινωνικών ανισοτήτων και του διαχωρισμού. Για το λόγο αυτό, οι κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες και το κεντρικό κράτος επιδιώκουν την εξάλειψή τους από τις περιοχές αυτές μέσω εκκαθαρίσεων και μέσω της στοχευμένης αύξησης των ενοικίων. Ο Mitchell (1995) υποστηρίζει πως η συσχέτιση δημοκρατικότητας και δημόσιου χώρου συντηρείται σε ένα φανταστικό επίπεδο μέσα από έναν κατασκευασμένο και ελεγχόμενο κοινωνικό πλουραλισμό, αποπροσανατολιστικές εικόνες και την ψευδαίσθηση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, η οποία όμως έχει εκ των προτέρων αυστηρά καθορισμένα όρια. Αυτή η ψευδαίσθηση τείνει να αντικαταστήσει την άμεση και χωρίς κατασκευασμένα και επιβαλλόμενα όρια επαφή.

- Διαχωρισμός με κριτήριο την καταναλωτική ισχύ: Αποκλεισμός μέσω επιλογής συγκεκριμένων επιτρεπόμενων χρήσεων και δραστηριοτήτων

Σύμφωνα με τον Atkinson (2002), σε τόπους έντονης επιχειρηματικής δραστηριότητας, η μη συμμετοχή σε αυτές καθιστά κάποιον ύποπτο παραβατικότητας. Σε τέτοιες περιπτώσεις, φυσική η ψυχολογικά βία ασκείται από ιδιωτικούς φορείς, όπως το προσωπικό ιδιωτικών εταιρειών ασφάλειας. Ο Minton (2006) υποστηρίζει πως η δημιουργία χώρων, των οποίων ο χαρακτήρας είναι μετέωρος ανάμεσα στο δημόσιο και στο ιδιωτικό, οδηγεί σε ακραίες μορφές ελέγχου, αποσύνδεση του κοινόχρηστου χώρου από την κοινωνική πραγματικότητα, πολιτιστική ομοιογένεια, κοινωνικό αποκλεισμό και τελικά σοβαρά ελλείμματα δημοκρατικότητας. Ο ίδιος υποστηρίζει πως ο περιορισμός πληθυσμιακών ομάδων δεν είναι πάντα άμεσος, καθώς πολλές φορές είναι αποτέλεσμα του αποκλεισμού συγκεκριμένων δράσεων στο δημόσιο χώρο. Σύμφωνα με τους Eriksson και άλλους (2007), οι δημόσιοι χώροι τείνουν να γίνουν αυστηρά ελεγχόμενοι, σχεδιασμένοι με αποκλειστικό σκοπό την κατανάλωση και με μειωμένη ανάπτυξη κοινωνικών αλληλεπιδράσεων.

- Συνειδητή Περιχαράκωση

Σύμφωνα με το Malone (2002), ένας χώρος με ισχυρή ταυτότητα εμπεριέχει σε κάποιο βαθμό τον αποκλεισμό: προϋποθέτει εσωτερική ομογένεια, σύνορα και ο χαρακτήρας του ταυτίζεται με την πολιτισμική ταυτότητα των χρηστών του. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν και οι δημόσιοι χώροι, τους οποίους ο Iveson (1998)

χαρακτηρίζει κοινοτικούς δημόσιους χώρους και οι οποίοι οδηγούν σε αποκλεισμό χρηστών. Βασικό χαρακτηριστικό της συνειδητής περιχαράκωσης είναι η θετική πρόσληψη της κοινωνικής πραγματικότητας μιας χωρικής ενότητας. Ταυτόχρονα, η πρόσληψη αυτή στηρίζεται στα επιδιωκόμενα χαρακτηριστικά, τόσο του χώρου όσο και των χρηστών, τα οποία την καθιστούν ομοιογενή και ως τέτοιος, αποτελεί συνεπακόλουθα χώρο αποκλεισμού. Ο Sibley (1995) υποστηρίζει ότι χώροι όπως εκκλησίες, εμπορικά κέντρα, σχολεία κ.α., έχουν αυστηρά καθορισμένα όρια-σύνορα, ισχυρή εσωτερική ομοιογένεια και παρατηρείται αποκλεισμός ατόμων και ομάδων, οι οποίες δε μοιράζονται αφηγήσεις και συμπεριφορές οι οποίες συγκλίνουν με τις - εντός της περιοχής- κυρίαρχες. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά εντοπίζονται και σε υποσύνολα του αστικού περιβάλλοντος με ισχυρές πολιτισμικές ταυτότητες και ομοιογένεια (βλ. υποκεφάλαιο 7.1).

“11 Ιανουαρίου

Επί τρία μερόνυχτα, στα 1830, έξι χιλιάδες οδοφράγματα μετέτρεψαν την πόλη του Παρισιού σε πεδίο μάχης και νίκησαν τους στρατιώτες του βασιλιά. Κι όταν νύχτωσε, σαν σήμερα, τα πλήθη άρχισαν να σπάζουν με πέτρες ή να πυροβολούν τα ρολόγια, τα μεγάλα ρολόγια σε εκκλησίες και άλλους ναούς της εξουσίας.”

E. Galeano, “Οι Μέρες Αφηγούνται”

5. Η παράμετρος του χρόνου

Εισαγωγή- Θεωρητικό Πλαίσιο

Η ενέργεια αυτή των εξεγερμένων του Παρισιού κατά την Παρισινή Κομμούνα, αναδεικνύει τη σημασία της νοηματοδότησης, της διαχείρισης και του ελέγχου του χρόνου σε ένα δεδομένο κοινωνικό και οικονομικό σχηματισμό. **Το παρόν κεφάλαιο αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους η οργάνωση του χρόνου συμβάλλει στις οικονομικές διαδικασίες, στην κοινωνική αναπαραγωγή, στις συνδέσεις του αστικού χώρου με το χρόνο και ερευνά το ρόλο του δημόσιου χώρου στο παραπάνω πλαίσιο.** Τα φαινόμενα έντονης αστικοποίησης σε παγκόσμια κλίμακα και η μεταβολή του οικονομικού ρόλου των αστικών περιοχών οδηγούν στη **μεταβολή του τρόπου με τον οποίο νοηματοδοτούμε το χρόνο.** Ταυτόχρονα με την επανανοηματοδότηση του χρόνου όπως περιγράφεται παραπάνω, δηλαδή του χρόνου της παραγωγής και της κατανάλωσης ο οποίος οδηγεί στην επανανοηματοδότηση του χρόνου της καθημερινής ζωής, παρατηρείται - τόσο στον αστικό χώρο με τη χρήση συμβόλων, ονομασιών, τοποσημών, όσο και στη δημόσια σφαίρα όπου παρατηρείται σύγκρουση μεταξύ του κυρίαρχου λόγου και αυτονομημένων λόγων - μεταβολή της αντίληψης του ιστορικού χρόνου και των νοημάτων που μεταφέρει. Με βάση τα παραπάνω, έχει νόημα η αναφορά σε **“αστικό χρόνο”**, ο οποίος συγκροτείται στη βάση της οικονομικής και κοινωνικής αναπαραγωγής στο αστικό περιβάλλον και τις μεταλλάξεις τους. Συμπερασματικά και σχηματικά, μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις διαστάσεις του αστικού χρόνου σε σχέση με την παρούσα εργασία:

- **Χρόνος οικονομικής παραγωγής και κατανάλωσης και χρόνος κοινωνικής αναπαραγωγής:** οι ρυθμοί μεγάλης κλίμακας, οι οποίοι συνδέονται άμεσα με την οικονομική δραστηριότητα, τη μαζική παραγωγή και κατανάλωση, τους θεσμούς και τις αρθρώσεις που προκαλούνται από ρήξεις με τα παραπάνω. Ο χρόνος οικονομικής παραγωγής, κατανάλωσης και κοινωνικής αναπαραγωγής διαχωρίζεται σε περιόδους.
- **Ιστορικός χρόνος:** η συλλογική μνήμη των κατοίκων ενός δοσμένου αστικού συνόλου, όπως αυτή εκφράζεται στους αστικούς συντελεστές, στο λόγο και

στις δράσεις ομάδων. Αποτελεί ένα πεδίο διαρκούς σύγκρουσης ιδεολογικού και πολιτικού περιεχομένου, καθώς ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνονται και ερμηνεύονται τα ιστορικά γεγονότα επιδρούν στην ανάγνωση του παρόντος και στον καθορισμό συλλογικών μελλοντικών στόχων.

- **Χρόνος μεταβολής των συνθηκών του αστικού δομημένου περιβάλλοντος:** η αλλαγή στο χαρακτήρα ενός αστικού συνόλου με βάση ποιοτικά χαρακτηριστικά, χρήσεις γης και οικονομικές δραστηριότητες (π.χ. η μετάλλαξη βιομηχανικών περιοχών σε περιοχές κατοικίας και αναψυχής).
- **Ατομικός χρόνος:** Ο ατομικά βιωμένος χρόνος της αστικής ζωής, οι καθημερινοί ατομικοί ρυθμοί. Διαχωρίζεται σε χρονικές ζώνες, οι οποίες καθορίζονται από το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων.

Ενώ ο χρόνος οικονομικής και κοινωνικής αναπαραγωγής, ο χρόνος μεταβολής των συνθηκών του δομημένου περιβάλλοντος και ο ατομικός χρόνος αναφέρονται σε “ημερολογιακό”, πραγματικό χρόνο, ο ιστορικός χρόνος έγκειται στους τρόπους πρόσληψης και νοηματοδότησης του χρόνου ο οποίος έχει παρέλθει και στους τρόπους με τους οποίους η νοηματοδότηση αυτή επηρεάζει τον καθορισμό στόχων και προτεραιοτήτων στο παρόν. Επιπλέον, ο χρόνος της οικονομικής και κοινωνικής αναπαραγωγής αποτελεί καθοριστικό παράγοντα και το πλαίσιο διαμόρφωσης των υπόλοιπων διαστάσεων του αστικού χρόνου (Debord,1967; Harvey,1990; Lefebvre,1968; Thompson,1967; Vanegheim,1967).

5.1 Χρόνος οικονομικών διαδικασιών και χρόνος κοινωνικής αναπαραγωγής: ανάλυση και συσχετίσεις

Όπως αναλύθηκε στο κεφάλαιο 3, η μετάβαση από τον φορντισμό στην ευέλικτη οικονομική συσσώρευση ενίσχυσε διαδικασίες αστικοποίησης και οδήγησε - σε ότι αφορά το αστικό περιβάλλον - σε μια διατάραξη των ισορροπιών μεταξύ των τομέων παραγωγής προς όφελος του δευτερογενούς και κυρίως του τριτογενούς τομέα. Το γεγονός συνεπάγεται μια αποδέσμευση από τους περιορισμούς τους οποίους ο “φυσικός” χρόνος θέτει στην πρωτογενή παραγωγή, ενώ η επίδρασή του περιορίζεται στη δευτερογενή και τριτογενή. Σε τελική ανάλυση, η αστικοποίηση σηματοδοτεί τη μετάβαση από το χρόνο ο οποίος καθορίζεται από τις κυκλικές διεργασίες της φύσης στον “οικονομικό”, τεχνητό χρόνο, ο οποίος καθορίζεται από όποιον έχει τον έλεγχο

των διαδικασιών παραγωγής και κατανάλωσης και τον έλεγχο της εγκαθίδρυσης των μεταξύ τους δικτύων και σχέσεων. Συμπερασματικά, ο χρόνος της οικονομικής παραγωγής και κοινωνικής αναπαραγωγής στα αστικά κέντρα διαφοροποιείται σε σχέση με τον αντίστοιχο της υπαίθρου. Το γεγονός αυτό οδηγεί σε διαφοροποιήσεις σε ό,τι αφορά το χρόνο της κοινωνικής αναπαραγωγής, όπως αυτός αναλύεται παρακάτω. Το παρόν υποκεφάλαιο επικεντρώνεται στην ανάλυση του αστικού χρόνου οικονομικής παραγωγής/ κατανάλωσης και κοινωνικής αναπαραγωγής.

Συνδέσεις Οικονομικής και Κοινωνικής Οργάνωσης

Μία απαραίτητη παραδοχή στο σημείο αυτό είναι ότι **η οργάνωση και οι επιδιώξεις της οικονομικής δραστηριότητας έχουν κάποια επίδραση στην κοινωνική οργάνωση**. Συνεπώς, για την επιβίωση οποιουδήποτε κοινωνικού συνόλου είναι απαραίτητη η εγκαθίδρυση μιας σχέσης μεταξύ του “οικονομικού” και του “κοινωνικού”, με το πρώτο να αποτελεί έναν από τους παράγοντες διαμόρφωσης του δεύτερου, χωρίς όμως να απουσιάζουν πεδία διαφοροποιήσεων. Εντούτοις, η σχέση αυτή δεν αναλύεται με όρους οικονομικού ντετερμινισμού, καθώς το κοινωνικό πεδίο αποτελεί ταυτόχρονα το πεδίο ανάδυσης αντιστάσεων σε σχέση με μια δοσμένη οικονομική οργάνωση. Επιπλέον, η διεισδυτικότητα του οικονομικού στο κοινωνικό-αν και σημαντική- δεν είναι σε καμία περίπτωση απόλυτη, ενώ κοινωνικό και οικονομικό δε νοούνται ως πλήρως διαχωρισμένα πεδία και τείνουν να αρθρωθούν σε ενιαίο πεδίο οργάνωσης. Ο Καστοριάδης αναφέρεται στο “κοινωνικό” ως πεδίο ανάδυσης του μη αιτιακού, αυτό στο οποίο ο Σταυρίδης αναφέρεται ως ασυνέχεια. Μέσα στις διαδικασίες κοινωνικής αναπαραγωγής, στο χρόνο της ιστορίας, εμφανίζονται δράσεις και τάσεις οι οποίες όχι μόνο δεν αποτελούν αποτέλεσμα της υπάρχουσας κατάστασης, αλλά δύνανται να αναπτύσσονται ενάντια στη κατάσταση αυτή.

Χρόνος παραγωγής και κατανάλωσης, οικονομικός χρόνος

Σύμφωνα με τον Thompson (1967), το ενδιαφέρον για την οργάνωση του χρόνου εργασίας αυξάνεται όταν αυξάνονται οι απαιτήσεις **συγχρονισμού** των εργασιών, όταν εμφανίζονται οικονομικές συγκεντρώσεις, ακόμα και πριν τη βιομηχανική επανάσταση. Η οργάνωση και ο συγχρονισμός των εργασιών - και επομένως η οργάνωση του χρόνου - στους διάφορους τρόπους καπιταλιστικής οργάνωσης ποικίλουν, τόσο σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, όσο και γεωγραφικά. Σύμφωνα

με τον Debord (1967, σελ.115-123), ο **καθοριζόμενος από την οικονομική παραγωγή χρόνος**, βασίζεται στο διαχωρισμό “ισοδύναμων χρονικών διαστημάτων” και έχει ως βασικό χαρακτηριστικό το ανταλλάξιμο του χαρακτήρα του. Ταυτόχρονα, υφίσταται ο **καταναλώσιμος χρόνος**, ο θεαματικός χρόνος, ο οποίος “*χρησιμεύει σαν πρώτη ύλη για τα διάφορα νέα προϊόντα που επιβάλλονται στην αγορά σαν οργανωμένες χρήσεις του χρόνου*” και στηρίζεται στην κατανάλωση εικόνων και στην εικόνα της κατανάλωσης του χρόνου. Ο θεαματικός χρόνος στερείται βιωματικής εμπειρίας και βασίζεται στην υπερβολική έκθεση σε πληροφορίες και γεγονότα τα οποία δεν έχουν βιωθεί από τον καταναλωτή τους.

Τα παραπάνω, δηλαδή ο καταμερισμός και ο χαρακτήρας του χρόνου παραγωγής και κατανάλωσης, αποτελούν την εξατομικευμένη έκφραση της μακροοικονομικής οργάνωσης. Τα μοντέλα οικονομικής οργάνωσης μεταλλάσσονται και εξελίσσονται και οι αλλαγές αυτές διασχίζουν το κοινωνικό σώμα και διαμορφώνουν ατομικές ή ομαδοποιημένες (με όρους είδους απασχόλησης, ταξικής θέσης κλπ.) συνθήκες καταμερισμού, κατανάλωσης και ανταλλακτικής αξίας του χρόνου. Επιπλέον, ο Thompson (1967) υποστηρίζει ότι οι οικονομικές μεταβολές συνεπάγονται μεταβολή του κοινωνικού πολιτισμικού περιβάλλοντος και των αξιών του, παράγοντες εντός των οποίων βρίσκεται και η νοηματοδότηση του χρόνου. Στο πλαίσιο αυτό, μεταβάλλεται ο προγραμματισμός ως μέσο ελέγχου και οργάνωσης των οικονομικών διαδικασιών. Ο Lefebvre (1968) αναφέρεται σε τρεις διαστάσεις του προγραμματισμού. Από αυτές η μόνη που μπορεί να ελεγχθεί αυτόνομα είναι η χωροχρονική, η οποία αφορά τη γνώση και τον έλεγχο κέντρων και δικτύων παραγωγής, κατανάλωσης και επικοινωνιών. Συμπερασματικά, **ο οικονομικός χρόνος διαχωρίζεται σε περιόδους οι οποίες αναφέρονται σε διαφοροποιημένα μοντέλα οικονομικής οργάνωσης**. Επιπλέον, οι αλλαγές αυτές δεν περιορίζονται στη μακροοικονομική κλίμακα, αλλά επιδρούν στη μακροκοινωνιολογία και μικροκοινωνιολογία σε ό,τι αφορά την οργάνωση και νοηματοδότηση του χρόνου.

Χρόνος Κοινωνικής Αναπαραγωγής

Σύμφωνα με τους Althusser (1976) και Καστοριάδη (1975), **η κοινωνική αναπαραγωγή βασίζεται στην εδραίωση και λειτουργία των θεσμών**. Ταυτόχρονα, οι θεσμοί για να επιβιώσουν συμμετέχουν στην αναπαραγωγή των όρων οικονομικής παραγωγής και συνιστούν **επιβεβαίωση και επικύρωση του ταξικού**

διαχωρισμού. Σύμφωνα με τον Καστοριάδη (1975,σελ.160), το κοινωνικό-ιστορικό στο σύνολό του αφορά αφενός τις “*δεδομένες δομές, θεσμούς και έργα υλοποιημένα, είτε είναι υλικά είτε όχι*” και αφετέρου τις δυνάμεις που θεσμίζουν. Ο Althusser (1976) υποστηρίζει ότι **η εδραίωση των όρων της οικονομικής παραγωγής δεν επιτυγχάνεται κυρίως εντός των διαδικασιών παραγωγής, αλλά εντός των θεσμών.** Σε ό,τι αφορά τη σύνδεση οικονομικού και κοινωνικού ο Althusser (1976) αναλύει την κοινωνική δομή σε δύο επίπεδα: την υποδομή και την υπερδομή. Η υποδομή αναφέρεται στην οικονομική οργάνωση η οποία αποτελεί τη βάση για την ανάπτυξη των υπερδομών, οι οποίες αναφέρονται στο νομικό-πολιτικό και την ιδεολογία.

Το συμπέρασμα που προκύπτει από τα παραπάνω είναι ότι οι θεσμοί αφενός συνδέονται με την υφιστάμενη οικονομική δομή και αφετέρου τείνουν να λειτουργούν ως εργαλεία δικαιολόγησης της. Επομένως, η νοηματοδότηση του ατομικού, κοινωνικού, ιστορικού χρόνου στο περιβάλλον του υφιστάμενου τρόπου οικονομικής οργάνωσης αναπαράγεται σε ένα βαθμό μέσω των κοινωνικών θεσμών και μηχανισμών. Στο πλαίσιο αυτό, ο **χρόνος της κοινωνικής αναπαραγωγής**, όρος ο οποίος στην παρούσα εργασία αναφέρεται στην **εξασφάλιση του στοιχείου της συνέχειας** στην κοινωνική οργάνωση, είναι συνδεδεμένος με τους θεσμούς με πλειάδα τροπικοτήτων: άμεση συμμετοχή στο χρονικό καταμερισμό της εργασίας (οικογένεια, συνδικαλισμός, εκπαίδευση), νοηματοδότηση του ιστορικού χρόνου (εκκλησία, πανεπιστήμιο), διαμόρφωση προτύπων συμπεριφοράς σε συνάρτηση με το χρόνο (Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, πολιτιστικοί θεσμοί) κλπ. Τέλος, οι θεσμοί έχουν σημαντικό μερίδιο στην παραγόμενη γνώση, η οποία εδραιώνεται μέσω της γραφής. Σύμφωνα με τον Debord (1967), ο χρόνος ο οποίος έχει παρέλθει, ανήκει στην κυρίαρχη τάξη μέσω της γραφής, η οποία αφενός είναι φορέας της μνήμης της διοίκησης της κοινωνίας και αφετέρου ορίζει τους στόχους οι οποίοι είναι απαραίτητοι σε μια γραμμική απεικόνιση της ιστορίας μιας κοινωνίας: μέσα από τη γραφή αναπαράγονται τα μοντέλα διοίκησης και δίνονται οι κατευθύνσεις.

5.2 Ιστορικός αστικός χρόνος

Ο ιστορικός χρόνος αφορά τον τρόπο με τον οποίο ένα κοινωνικό σύνολο, οι εντός του ομαδοποιήσεις, μια κοινωνική/ οικονομική τάξη κλπ., προσλαμβάνουν το χρόνο και τα γεγονότα τα οποία έχουν παρέλθει, τα ιεραρχούν και τα νοηματοδοτούν. Οι παραπάνω διαδικασίες έχουν ισχυρή επίδραση στον τρόπο με τον οποίο οι ομάδες

αυτές υποκειμενοποιούνται και καθορίζονται. Ο Debord (1967) υποστηρίζει ότι η αστική τάξη επιβάλλει τον κανόνα “*ιστορία υπήρξε, αλλά δεν υπάρχει πια*”, καθώς στόχος της είναι η επιβολή της ακινησίας στο διανυόμενο χρόνο. Ταυτόχρονα, παράγοντας διαμόρφωσης, διαβάθμισης, διαχωρισμού του χρόνου είναι η οικονομική παραγωγή και κατ’ επέκταση το θέαμα. Στη συνέχεια, αναλύονται η πρόσληψη και νοηματοδότηση του χρόνου στα ρεύματα του μοντερνισμού και μεταμοντερνισμού και τα χαρακτηριστικά της συλλογικής μνήμης ως μέσο έκφρασης του παρελθόντος και των ιστορικών γεγονότων.

Νοηματοδότηση του ιστορικού χρόνου: μοντερνισμός/ μεταμοντερνισμός¹⁶

Σύμφωνα με το Harvey (1990), ο μοντερνισμός στηρίζεται στη γραμμική, ορθολογική απόδοση και αφήγηση μιας “οικουμενικής” ιστορίας. Στη μοντερνιστική αντίληψη, η ιστορία είναι ενιαία και έγκειται στη γραμμική πρόοδο σύμφωνη με πανανθρώπινους σκοπούς και επιδιώξεις με τη χρήση μέσων τα οποία είναι τα μοναδικά ικανά για την εκπλήρωση των σκοπών αυτών. Αντίθετα, ο μεταμοντερνισμός απορρίπτει τη γραμμική απόδοση της ιστορίας, την ιδέα μιας ορθολογικής προοδευτικής εξέλιξης βασισμένης σε οικουμενικές αλήθειες και αναγκαιότητες, ερχόμενος τελικά σε ρήξη με τις βάσεις των ιδεών του Διαφωτισμού. Ο Harvey (1990) υποστηρίζει ότι στο μεταμοντερνισμό απορρίπτεται κάθε ιστορική συνέχεια και ιστορική μνήμη, καθώς ενώ ο μοντερνισμός στηρίζεται στο αιώνιο, αμετάβλητο, ο μεταμοντερνισμός στο εφήμερο το οποίο επανακαθορίζεται συνεχώς. Πριν την εμφάνιση του μεταμοντερνισμού, σύμφωνα με το Harvey (1990), εντός του ρεύματος του μοντερνισμού, οι ιδέες της οικουμενικότητας και της γραμμικής εξέλιξης αμφισβητούνται. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο μοντερνισμός μεταλλάσσεται και αποδέχεται ότι δεν είναι δυνατή η αναπαράσταση του κόσμου μέσα από μια γλώσσα και αφήγηση. Εντούτοις, αν και αναγνωρίζεται η πολυπλοκότητα της πραγματικότητας, η ίδια η πραγματικότητα δεν παύει να θεωρείται ενιαία. Παράλληλα, κατά το μεσοπόλεμο ο μοντερνισμός συνδέεται με το θετικισμό, τον προγραμματισμό και μια μηχανιστική θεώρηση της κοινωνικής, χωρικής οργάνωσης και της οργάνωσης του ατομικού και κοινωνικού χρόνου.

¹⁶ Στην παρούσα εργασία εμφανίζονται αναφορές στα ρεύματα του μοντερνισμού και του μεταμοντερνισμού, αλλά είναι εκτός του αντικείμενου της εργασίας μια εκτενής ανάλυση των ρευμάτων αυτών σε διάφορους τομείς. Για μια αναλυτική προσέγγιση των εννοιών αυτών ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στα έργα των Harvey, Bauman, Habermas, Deleuze.

Συλλογική Μνήμη

Σύμφωνα με το Σταυρίδη (2010), η συλλογική μνήμη και η συλλογική λήθη υπάρχει και αναπτύσσεται στις εκδηλώσεις της, στις συλλογικές δράσεις και επεκτείνεται σε διαδικασίες ένταξης σε ταυτότητες και συλλογικής, κοινής νοηματοδότησης του παρελθόντος, καθώς “οι ομάδες συγκροτούνται στο βαθμό που ξεχνούν και θυμούνται κοινά”. Ο Καστοριάδης(1975) υποστηρίζει ότι μια κοινωνία δε χαρακτηρίζεται από την αναγνώριση της μη αντιστρεπτότητας του χρόνου, αλλά από τον τρόπο που αυτή θεσμίζεται, αναπαράγεται και αναπαρίσταται.

Ο Σταυρίδης (2010, σελ.89-91) διαχωρίζει τέσσερα κύρια χαρακτηριστικά της συλλογικής μνήμης:

- αναπτύσσεται και εκφράζεται στο πλαίσιο κοινωνικών ομάδων οι οποίες επιδιώκουν για τον εαυτό τους μια αναγνωρίσιμη ταυτότητα
- καθοριστικός παράγοντας της έκφρασής της είναι οι τρόποι νοηματοδότησης των εκδηλώσεών της
- είναι αδύνατο να ξεχωριστεί με το παρόν της επίκλησής της, έστω και αν αυτό αφορά τελετουργικές επαναλήψεις
- εκδηλώνεται πάντα σε σχέση/ αντιπαραβολή με τη συλλογική λήθη

5.3 Χρόνος μεταβολής των συνθηκών του δομημένου περιβάλλοντος

Σύμφωνα με το Harvey (2004), ο χώρος και ο χρόνος δεν μπορούν να αποσυνδεθούν, αφού ο χώρος είναι είτε ενσωματωμένος είτε εσωτερικός σε διαδικασίες. Η σχεσιακή νοηματοδότηση του χώρου και του χρόνου ως ολότητα προωθεί την ιδέα των εσωτερικών σχέσεων: εξωτερικές επιδράσεις εσωτερικοποιούνται σε συγκεκριμένες διαδικασίες μέσω του χρόνου. Ως εκ τούτου, ένα δοσμένο αστικό σύνολο δύναται να μεταλλαχθεί εξ’ ολοκλήρου με την πάροδο του χρόνου. Σύμφωνα με τον Bouchkin (1973), όταν ένα σύνολο υλικών συνθηκών εξαντληθεί, τείνει να μεταλλαχθεί και να αποτελέσει το υπόβαθρο για την ανάπτυξη διαφορετικών συνθηκών αστικής ζωής, η κοινωνική βάση της οποίας έχει διαφοροποιηθεί εντελώς. Σε κάθε περίπτωση, ο χρόνος μεταβολής των συνθηκών του δομημένου αστικού περιβάλλοντος αποτελεί σε σημαντικό βαθμό αποτέλεσμα και συνάρτησης ευρύτερων οικονομικών συνθηκών και λειτουργιών, όπως αυτές αναλύθηκαν στο κεφάλαιο 3. Για τον λόγο αυτό, η

επίδραση των οικονομικών δυνάμεων στον σχεδιασμό του χώρου έχει αυξηθεί σημαντικά. Σύμφωνα με τον Γεωργουλή (1993, σελ.189), “μέσω του σχεδιασμού του χώρου, το κεφάλαιο επιδιώκει να καλύψει τον μεγαλύτερο κοινωνικό χώρο στον μικρότερο δυνατό χώρο, με άλλα λόγια να ξεπεραστεί το εμπόδιο του χώρου από το χρόνο”.

Ο Bouchkin (1973, σελ.10) υποστηρίζει ότι ανά μεγάλες χρονικές περιόδους, το μόνο που διατηρείται σταθερό σε μια πόλη είναι το όνομά της, αλλά “*με κανέναν τρόπο δεν μπορούν να θεωρηθούν οι ίδιες πόλεις: εκφράζουν διαφορετικές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες*”. Οι μεταλλάξεις αυτές έχουν άμεση επίδραση στη μεταβολή του δομημένου αστικού περιβάλλοντος. **Διαφορετικοί τρόποι παραγωγής και κατανάλωσης απαιτούν διαφορετικές υλικές υποδομές, οι οποίες προκύπτουν από την αλλαγή των λειτουργιών της πόλης.** Επιπλέον, η ανάδειξη του χωρικού σχεδιασμού ως εργαλείου οικονομικής ανάπτυξης οδήγησε στη βραχύχρονη εξ’ ολοκλήρου μετάλλαξη αστικών περιοχών, ιδιαίτερα στις Η.Π.Α. και στη Μεγάλη Βρετανία. Η αποβιομηχανοποίηση η οποία έλαβε χώρα σε πολλές περιοχές τη δεκαετία του 1980, οδήγησε στην ανάγκη για αξιοποίηση των εγκαταλελειμμένων και υποβαθμισμένων πρώην βιομηχανικών περιοχών. Στο περιβάλλον αυτό έχουμε ολική μεταβολή των χρήσεων γης, της αρχιτεκτονικής και των λειτουργιών.

5.4 Ατομικός αστικός χρόνος

Είναι χρήσιμος ένας διαχωρισμός ατομικού και κοινωνικού αστικού χρόνου. Παραδόξως, ενώ ο ατομικός χρόνος στηρίζεται σε τύπους κυκλικούς και επαναλαμβανόμενους- καθοριζόμενους κυρίως από τον τύπο της εργασίας- ο κοινωνικός χρόνος, ο οποίος έστω και αφαιρετικά συνιστά σε ένα βαθμό τη σύνθεση των ατομικών χρόνων, προσλαμβάνεται και αποδίδεται ως γραμμικός, χρόνος εξέλιξης της κοινωνικής παραγωγής, με συλλογικούς σκοπούς. **Καθοριστική έννοια για την ανάλυση του ατομικού αστικού χρόνου είναι η έννοια του ρυθμού: ο αστικός ατομικός χρόνος καθορίζεται από ρυθμούς και διαχωρίζεται σε χρονικές ζώνες.** Μέσα από το ρυθμό υλοποιείται το σχέδιο ελέγχου του μέλλοντος σε συνάρτηση με το παρόν: η κοινωνική αναπαραγωγή εξασφαλίζει τη συνέχειά της περιορίζοντας την επίδραση της διαφοροποίησης ή αυτονόμησης ατόμων ή ομάδων. Ο Foucault (1975a) αναφέρεται στη σημασία που έχει η χρήση του χρόνου στην κοινωνική αναπαραγωγή. Η χρήση επιτυγχάνεται με τρεις μεθόδους: ωρολόγιο

πρόγραμμα, εξαναγκασμός σε καθορισμένες ασχολίες, ρύθμιση επαναληπτικών κύκλων. Με τους τρόπους αυτούς, κάθε πράξη διασπάται σε προκαθορισμένες επαναλαμβανόμενες κινήσεις και εδραιώνεται μια ρυθμική σύνδεση των πράξεων, αλλά και των στοιχείων της κάθε πράξης.

Στο έργο του Foucault, “Επιτήρηση και Τιμωρία”, η σύνδεση της πειθαρχικής κοινωνικής πραγματικότητας με το χρόνο επιτελείται κυρίως μέσα από την ανάλυση του ρυθμού, ατομικού και κοινωνικού: έλεγχος, προκαθορισμός, επανάληψη συντελούν στον περιορισμό των αποκλίσεων από ό,τι σε κάθε συγκυρία θεωρείται “κανονικό” ή κανόνας. Η ρυθμική επανάληψη έχει χαρακτήρα διαπαιδαγώγησης, η οποία δε στηρίζεται κυρίως στην ποινικοποίηση της απόκλισης, αλλά στην επιβράβευση της ορθής ένταξης στους προκαθορισμένους ρυθμούς και στους ρόλους-ταυτότητες που αυτοί εδραιώνουν: **ο ρυθμός “σημαδεύει, ιεραρχεί και διακρίνει”** (Σταυρίδης,2010; Foucault,1975). Σύμφωνα με τον Giddens (1997), η μελέτη μορφών διαντίδρασης και ρυθμών της καθημερινής ζωής, αφενός οδηγεί σε συμπεράσματα για το υποκείμενο των δράσεων και αφετέρου οδηγεί σε συνδέσεις με μορφές και δομές ευρύτερης κοινωνικής οργάνωσης. Στο πλαίσιο της διαντίδρασης, ο χρόνος διαχωρίζεται σε ζώνες, οι οποίες συνδέονται με συγκεκριμένους χώρους και μετακινήσεις, παρατηρείται δηλαδή μια χώρο-χρονική σύγκλιση.

5.5 Αστικό Περιβάλλον, Δημόσιος Χώρος και Αστικός Χρόνος

Στα προηγούμενα υποκεφάλαια αναλύθηκαν οι τέσσερις διαστάσεις του αστικού χρόνου, όπως αυτές περιγράφηκαν στον καθορισμό του θεωρητικού πλαισίου. Στο παρόν υποκεφάλαιο **επιχειρείται η περαιτέρω σύνδεση των διαστάσεων αυτών** - εκτός του χρόνου μεταβολής του αστικού δομημένου περιβάλλοντος για τον οποίο η σύνδεση πραγματοποιείται εντός του αντίστοιχου υποκεφαλαίου - **με το αστικό περιβάλλον και συγκεκριμένα το δημόσιο χώρο**. Σύμφωνα με το Harvey (1990), οι πρακτικές και οι έννοιες του χώρου και του χρόνου αποτελούν προϊόν του υφιστάμενου μοντέλου παραγωγής, της υφιστάμενης κοινωνικής οργάνωσης και η βασική τους λειτουργία είναι η εξασφάλιση της συνέχειας της κοινωνικής αναπαραγωγής. Στη διαπίστωση αυτή ανιχνεύεται μια πρωταρχική σύνδεση των τεσσάρων διαστάσεων του αστικού χρόνου μεταξύ τους, αλλά και με το αστικό περιβάλλον. Στα καπιταλιστικά μοντέλα παραγωγής, η συνεχής μετάλλαξη και μεταβολή των τρόπων παραγωγής και των σχημάτων κοινωνικής αναπαραγωγής οδηγούν σε συνεχείς επανανοηματοδοτήσεις του χώρου και του χρόνου.

Ένα βασικό συμπέρασμα το οποίο προκύπτει από την ανάλυση των τεσσάρων διαστάσεων του αστικού χρόνου είναι ότι αν έπρεπε να αποδοθεί σχηματικά ο αστικός χρόνος στο σύνολό του, **η απόδοση αυτή θα αφορούσε περισσότερο ένα πλέγμα - ανισοβαρών έστω στοιχείων - παρά τέσσερις αυτόνομες και ανεξάρτητες διαστάσεις.** Αν κάθε στιγμιαία αποτύπωση της οικονομικής, κοινωνικής, αστικής πραγματικότητας υποδεικνύει την ύπαρξη σχέσεων κυριαρχίας (βλ. κεφάλαιο 1), οι ομάδες κυριαρχίας ασκούν εξουσία στο σύνολο του πλέγματος, εκφέρουν λόγο και αφηγήσεις οι οποίες συγκλίνουν. Ως αποτέλεσμα, **η νοηματοδότηση και διαχείριση του χρόνου σε κάθε διάστασή του τείνει, επίσης, προς τη σύγκλιση, αλλά κυρίως δικαιολογεί τις επί μέρους πρακτικές οι οποίες σχετίζονται με αυτόν.** Επί παραδείγματι, η επιδίωξη της οικονομικής μεγέθυνσης μέσω της συνεχούς δημιουργίας αναγκών και ως εκ τούτου αγορών λειτουργεί συνεπικουρικά με την τάση - όπως αναφέρει ο Foucault (1967) - να υπερτονίζονται οι αρνητικές οικονομικές συνέπειες της αδράνειας και τη θεώρηση του χρόνου ως το κύριο πεδίο ανάπτυξης συνεχώς αυξανόμενων δραστηριοτήτων με στόχο την εξάντλησή του: το κυρίαρχο αστικό¹⁷ lifestyle το οποίο “ποινικοποιεί” την απουσία δραστηριοτήτων σε κάποια στιγμή της ημέρας στηρίζεται και στηρίζει τις αγορές που αναπτύσσονται στην αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου. Σύμφωνα με τον Accorci (1990), ο δημόσιος χώρος έχει επηρεαστεί από τους σύγχρονους αστικούς τρόπους ζωής και η μείωση του ατομικού ελεύθερου χρόνου συνδέεται άμεσα με τη μείωση και την υποβάθμιση της χρήσης του δημόσιου χώρου. Ο Debord (1967) υποστηρίζει ότι στα παρεχόμενα “πακέτα χρόνου” εμπεριέχονται εμπορεύματα διαφόρων κατηγοριών, τα οποία εκτείνονται από υλικά προϊόντα σε υπηρεσίες και διοργάνωση κοινωνικών δραστηριοτήτων.

Στην ανάλυση που ακολουθεί, ο δημόσιος χώρος διαχωρίζεται σε δρόμους και ανοιχτούς δημόσιους χώρους, καθώς υπάρχει μεταξύ τους διαχωρισμός των λειτουργιών που επιτελούν. Επιπλέον, ως συνάρτηση της θέσης που διατυπώθηκε παραπάνω περί της συνεργατικής λειτουργίας των διαστάσεων του αστικού χρόνου, ο χρόνος των οικονομικών διαδικασιών, ο χρόνος της κοινωνικής αναπαραγωγής και ο ατομικός αστικός χρόνος συνδέονται με το δημόσιο χώρο με όρους ενιαίου πεδίου με κριτήριο την **ενιαία μεταβολή των ρυθμών** με τους οποίους σχετίζονται οι

¹⁷ Με την έννοια ότι λαμβάνει χώρα στις πόλεις (urban).

παραπάνω διαστάσεις. Ο ιστορικός αστικός χρόνος αναλύεται ξεχωριστά, καθώς δεν αφορά ρυθμό, αλλά τρόπο νοηματοδότησης του παρελθόντος χρόνου.

Χρόνος Οικονομικών Διαδικασιών/ Χρόνος Κοινωνικής Αναπαραγωγής/ Ατομικός Χρόνος και Δημόσιος Χώρος

Προκειμένου να συσχετιστούν ο χρόνος της παραγωγής και της κατανάλωσης με το δημόσιο χώρο, είναι σημαντικό να αναφερθούν οι λειτουργίες του δημόσιου χώρου στο πλαίσιο του προγραμματισμού των διαδικασιών αυτών. Με βάση την ανάλυση του κεφαλαίου 3 και σε σχέση με το αντικείμενο του παρόντος κεφαλαίου, ο δημόσιος χώρος των αστικών κέντρων διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομική διαδικασία: λειτουργεί ως δίκτυο μεταφοράς παραγωγικών συντελεστών, ως έμμεσος παραγωγικός συντελεστής, ως τόπος κατανάλωσης, ως τόπος προς κατανάλωση κλπ. Σε σχέση με το αντικείμενο του παρόντος κεφαλαίου, ξεχωρίζει ο ρόλος του δημόσιου χώρου ως δίκτυο μεταφοράς παραγωγικών συντελεστών (δρόμοι) και ως τόπος κατανάλωσης/ τόπος προς κατανάλωση (ανοιχτοί δημόσιοι χώροι και δρόμοι).

Αν υπάρχει ένας αστικός συντελεστής ο οποίος αποτελεί το πεδίο σύνδεσης των διαστάσεων του αστικού χρόνου με βάση την ταυτόχρονη μεταβολή της νοηματοδότησής του, ο συντελεστής αυτός είναι ο δρόμος. Ο Bouchkin (1973) υποστηρίζει ότι ο τρόπος παραγωγής μεταλλάχτηκε πριν αλλάξει η τεχνολογία, με αποτέλεσμα την ανάδειξη της ανταλλαγής και συσσώρευσης κεφαλαίου σε πρωταρχικό στόχο της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης και καταλήγει στα ίδια συμπεράσματα με το Lefebvre (1968) για τη διαλεκτική χρηστικής και ανταλλακτικής αξίας. **Σε ό,τι αφορά το δρόμο ως αστικό συντελεστή, στο διαλεκτικό δίπολο χρηστικής- ανταλλακτικής αξίας είναι κρίσιμο να εισαχθεί ο ρόλος της λειτουργικής αξίας: παρατηρείται η κυριαρχία της λειτουργικής αξίας του δρόμου ως δικτύου προς όφελος της ανταλλακτικής αξίας των παραγωγικών συντελεστών και εις βάρος της χρηστικής αξίας του δρόμου.** Ενώ οι δρόμοι στον πολεοδομικό σχεδιασμό συνήθιζαν να αποτελούν μια ολότητα με το αστικό περιβάλλον που διαπερνούν η περικλείουν, συνδυάζοντας αισθητικές και χρηστικές

αξίες ή αναδεικνύοντας συμβολικές- φαντασιακές σημασίες¹⁸, ο σύγχρονος σχεδιασμός τείνει προς την αυτονόμησή τους, τόσο από το αστικό περιβάλλον, όσο και από τις αξίες αυτές και προκρίνει το σχεδιασμό τους με όρους λειτουργικότητας εντός διαδικασιών του οικονομικού προγραμματισμού. Στο πλαίσιο αυτό, πρωταρχική λειτουργία του δρόμου είναι η σύνδεση τόπων παραγωγής και κατανάλωσης ως δίκτυο μεταφοράς των παραγωγικών συντελεστών. **Στο δρόμο μπορεί να παρατηρηθεί η σύνδεση των διαστάσεων του αστικού χρόνου: οι μεταλλάξεις της οικονομικής οργάνωσης συνδέονται με τους θεσμούς του αστικού σχεδιασμού στη μεταβολή του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίζεται ο δρόμος ως αστικός συντελεστής και τα αποτελέσματα φτάνουν στον ατομικό χρόνο.** Η μεταβολή αυτή του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίζεται ο δρόμος στον οικονομικό και αστικό σχεδιασμό, δεδομένου του παράγοντα χρόνου και της σημασίας του στην οικονομική οργάνωση, αποδίδεται με δυο λέξεις: **επιτάχυνση ρυθμών.**

Η επιτάχυνση του χρόνου της οικονομικής παραγωγής και κατανάλωσης, που επιτυγχάνεται με τη ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη η οποία έπεται της βιομηχανικής επανάστασης, συνιστά μια μεταβολή του οικονομικού χρόνου. Η επιτάχυνση του ρυθμού των οικονομικών διαδικασιών, μέσω της συνάρθρωσης των διαστάσεων του αστικού χρόνου διαπερνά την κοινωνική οργάνωση, τους σχετιζόμενους με τον αστικό σχεδιασμό θεσμούς και καταλήγει στην επιτάχυνση και τη μεταβολή του περιεχομένου των χρονικών ζωνών και στην επιτάχυνση των ατομικών αστικών ρυθμών που σχετίζονται με τις δραστηριότητες που αναπτύσσονται στο δημόσιο χώρο. Ταυτόχρονα, στο σύνολο του δημόσιου χώρου (δρόμος και ανοιχτοί χώροι), η επιτάχυνση του ρυθμού των οικονομικών διαδικασιών συνδέεται με τη στροφή του ενδιαφέροντος στην οργάνωση, όχι μόνο του χρόνου εργασίας, αλλά και στον έλεγχο του ελεύθερου χρόνου, ώστε αυτός να μετατραπεί σε χρόνο κατανάλωσης προϊόντων, εικόνων, ιδεολογίας. **Στο ενιαίο πεδίο του αστικού χρόνου και με σημείο αναφοράς το δημόσιο χώρο, οι ρυθμοί επιταχύνονται, καθώς η εκτόξευση των ρυθμών παραγωγής συμπαρασύρει τις υπόλοιπες διαστάσεις του αστικού χρόνου σε σχέση με το δημόσιο χώρο.**

¹⁸ Παράδειγμα αποτελεί η πρώτη πολεοδομική πρόταση για την Αθήνα των Κλεάνθη και Σάουμπερτ, όπου οι κύριες οδοί δε σχεδιάζονται με βάση την οικονομική λειτουργία, αλλά την ανάδειξη και σύνδεση των κτιρίων διοίκησης.

Επιπλέον, σε ό,τι αφορά το χρόνο κοινωνικής αναπαραγωγής - μέσα από τους θεσμούς οι οποίοι σχετίζονται με τον αστικό σχεδιασμό (πανεπιστήμιο, επιστημονικές ενώσεις, τοπική αυτοδιοίκηση και κεντρική διοίκηση) - προκρίνεται η νοηματοδότηση του δημόσιου χώρου περισσότερο ως δίκτυο παρά ως τόπο και ως κύριος στόχος του σχεδιασμού αναδεικνύεται η δημιουργία των κατάλληλων προϋποθέσεων για την επιτάχυνση του ρυθμού μεταφοράς και απορρόφησης της παραγωγής. Τέλος, στο πλαίσιο του ατομικού χρόνου - εκτός της πρόδηλης μεταβολής των ρυθμών του χρόνου εργασίας - πραγματοποιείται σύνδεση του ελεύθερου χρόνου με διαδικασίες κατανάλωσης, “αποδοκιμασία” της απουσίας δραστηριοτήτων σε οποιαδήποτε ατομική χρονική ζώνη και επιτάχυνση των ατομικών ρυθμών.

Ιστορικός Χρόνος και Δημόσιος Χώρος

Σύμφωνα με το Σταυρίδη (2010), ο χρόνος, όπως αυτός εκφράζεται μέσω της συλλογικής μνήμης, αφενός αποτελεί προϊόν σχέσεων εξουσίας και αφετέρου συνδέεται με το χώρο, ο οποίος αποτελεί το υπόβαθρό του και τον τόπο στον οποίο στοιχεία του χρόνου είναι δυνατό να εξαχθούν με υλική μορφή. Ο Σταυρίδης (2010) διαχωρίζει δυο δυνατές μορφές εννόησης της σχέσης χώρου - χρόνου: τη σύλληψη του χώρου ως άθροισμα τοποθεσιών όπου εντοπίζονται ιστορικά γεγονότα και τη σύλληψη του χώρου ως πεδίο άρθρωσης τόπων που λειτουργούν ως ένα σύνολο αφήγησης. Στο πλαίσιο αυτό, **το παρελθόν αποτελεί αντικείμενο διαχείρισης και είναι σημαντικό να εξερευνηθεί πως η διαχείριση αυτή πραγματοποιείται σε σχέση με το αστικό περιβάλλον.** Ο Σταυρίδης (2010) υποστηρίζει ότι τα ιστορικά γεγονότα αφήνουν ίχνη σε τοποθεσίες, οι οποίες αποτελούν παράγοντα επέμβασης στη συλλογική μνήμη μέσω της καθημερινής εμπειρίας της αστικής ζωής.

Συμπεράσματα Α' μέρους και συνδέσεις με την έρευνα πεδίου

Στο παρόν κεφάλαιο υπάρχουν αναφορές στα στοιχεία της βιβλιογραφικής ανάλυσης, τα οποία συνδέονται με την έρευνα πεδίου, αλλά και συμπληρωματική παράθεση βιβλιογραφικών πηγών σε σχέση με την έρευνα. **Η ανάλυση η οποία πραγματοποιήθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια εκπληρώνει δύο βασικούς στόχους.** Ο πρώτος αφορά την παράθεση των τρόπων ένταξης και σύνδεσης των λειτουργιών του δημόσιου χώρου με ευρύτερες κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές διεργασίες και συνθήκες. Οι συνδέσεις αυτές είναι κρίσιμες, καθώς η έρευνα πεδίου αφορά αποκλειστικά το επίπεδο συγκεκριμένων δημόσιων χώρων και οι αναφορές σε ευρύτερα επίπεδα είναι περιορισμένες. Η βιβλιογραφική ανάλυση, επομένως, προσφέρει στον αναγνώστη μια ευρύτερη εικόνα του δημόσιου χώρου στο πλαίσιο της κοινωνικής και οικονομικής αναπαραγωγής και λειτουργεί συμπληρωματικά με την έρευνα πεδίου, ενοποιώντας διαφορετικές κλίμακες αναφοράς.

Ο δεύτερος στόχος σχετίζεται με την εξαγωγή υποθέσεων σχετικά με τους μηχανισμούς οι οποίοι δραστηριοποιούνται στον αστικό δημόσιο χώρο. Οι υποθέσεις αυτές αποτελούν ταυτόχρονα υπόβαθρο έρευνας στο πλαίσιο της έρευνας πεδίου. Σύμφωνα με τους Carmona και άλλους (2008), εμφανίζονται τρεις διακριτές ομαδοποιήσεις συμφερόντων και αντίστοιχων μηχανισμών σχετικά με τη διαχείριση του δημόσιου χώρου: **οι δυνάμεις της αγοράς και τα ιδιωτικά συμφέροντα, οι συμπράξεις ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, η τοπική αυτοδιοίκηση και οι τοπικές κοινότητες και ομάδες.** Αν και η παρούσα εργασία προχωρά σε διαφορετική ένταξη των μηχανισμών¹⁹, ταυτίζεται με τους παραπάνω στο ευρύτερο πλαίσιο κατηγοριοποίησης. Επιπλέον, ο Carmona (2010) διακρίνει έξι παράγοντες διαμόρφωσης και λειτουργίας του δημόσιου χώρου:

- Ιστορική εξέλιξη
- Διαφοροποιημένες μορφές αστικής διακυβέρνησης, νομικού πλαισίου και κανονισμών
- Πολιτισμικές παραδόσεις

---

¹⁹ Οι Carmona και άλλοι (2008) εντάσσουν τις επιχειρήσεις στην τοπική κοινωνία και όχι στον ιδιωτικό τομέα.

- Πολιτικές προτεραιότητες
- Ισορροπίες μεταξύ πολιτικών δυνάμεων και δυνάμεων της αγοράς
- Διαρκώς αυξανόμενη πολυπλοκότητα του δημόσιου χώρου

Στο πλαίσιο της έρευνας πεδίου, δεν εξετάζεται το σύνολο των παραπάνω παραγόντων, καθώς κάτι τέτοιο είναι αδύνατο στο πλαίσιο μιας διδακτορικής διατριβής. Οι παράγοντες οι οποίοι εξετάζονται ως προς την επίδραση στη δημιουργία και λειτουργία των υπό έρευνα δημόσιων χώρων περιλαμβάνουν την ισορροπία μεταξύ δυνάμεων της αγοράς, δυνάμεων κανονικοποίησης και οργανωμένων ομαδοποιήσεων και κινήματων. **Όπως προκύπτει από τα κεφάλαια 1-5, ο δημόσιος χώρος επιτελεί τρεις βασικές λειτουργίες: οικονομικές δραστηριότητες, ανάπτυξη μηχανισμών κανονικοποίησης και ανάπτυξη κινήματων και ομαδοποιήσεων πολιτών**²⁰. Στις τρεις αυτές κατηγορίες εντάσσονται οι υπό έρευνα μηχανισμοί της έρευνας πεδίου, αλλά εξετάζονται πιθανές επιπλέον ή συμπληρωματικές λειτουργίες. Σε κάθε περίπτωση, η κοινή ένταξη μηχανισμών σε κάποια από τις παραπάνω κατηγορίες δε συνεπάγεται απαραίτητα μεταξύ τους ομοιογένεια ή - ακόμα περισσότερο - ταύτιση. **Ενδεχόμενες συγκλίσεις επιβεβαιώνονται αποκλειστικά μέσα από την ανάλυση των σχέσεων εξουσίας**. Με βάση τα παραπάνω, οι κατηγορίες των υπό έρευνα μηχανισμών διαμορφώνονται ως εξής:

- **Οικονομικοί μηχανισμοί:** Μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες χωροθετούνται στους υπό έρευνα δημόσιους χώρους και μηχανισμοί αγοράς γης με πεδίο δράσης την κεντρική Αθήνα. Σκοπός της επιλογής αυτής είναι το είδος των επιχειρήσεων να είναι ομοιογενές²¹ για το σύνολο των περιπτώσεων έρευνας και ταυτόχρονα να συμπεριληφθούν ευρύτεροι οικονομικοί μηχανισμοί, όπως η αγορά γης.
- **Μηχανισμοί κανονικοποίησης:** Εδώ επιλέγεται ο όρος κανονικοποίηση, καθώς οι μηχανισμοί οι οποίοι περιλαμβάνονται στην έρευνα δεν επιτελούν

²⁰ Τα φαινόμενα χωρικού διαχωρισμού και ο αστικός χρόνος του δημόσιου χώρου - παρά την κρισιμότητά τους - κατατάσσονται από το συγγραφέα στο επίπεδο των αποτελεσμάτων της αλληλεπίδρασης μεταξύ των τριών αυτών κύριων λειτουργιών και διαστάσεων, τόσο σε επίπεδο δημόσιου χώρου, όσο και ευρύτερων συνθηκών.

²¹ Εξαιτίας της απουσίας πολυεθνικών ή άλλων μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεων στις δύο περιπτώσεις έρευνας (πλατεία Εξαρχείων και πλατεία Αγίου Παντελεήμονα), στο πλαίσιο της έρευνας στην πλατεία Συντάγματος - όπου εμφανίζονται αντίστοιχες επιχειρήσεις - επιλέχθηκαν επίσης μικρής κλίμακας επιχειρήσεις, προκειμένου να είναι ομοιογενές το δείγμα των οικονομικών μηχανισμών στη συγκριτική ανάλυση των περιπτώσεων έρευνας.

αποκλειστικά λειτουργίες εφαρμογής της νομιμότητας. Στο πλαίσιο αυτό, στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται μηχανισμοί του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης με παρουσία στο δημόσιο χώρο και συγκεκριμένα ο μηχανισμός της αστυνομίας και μηχανισμοί του Δήμου Αθηναίων, στη διοικητική επικράτεια του οποίου χωροθετείται το σύνολο των περιπτώσεων έρευνας.

- **Μηχανισμοί κινήσεων και οργανώσεων πολιτών:** Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνεται το σύνολο των μηχανισμών το οποίο αναλύθηκε στο κεφάλαιο 2. Βασικό κριτήριο ένταξης, με βάση το χαρακτηριστικό της οργάνωσης, είναι η ύπαρξη - για κάθε υπό έρευνα ομαδοποίηση- κάποιας σταθερής εσωτερικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων.

Καθώς το περιεχόμενο της έρευνας πεδίου είναι κυρίως πολιτικό, αφού οι σχέσεις εξουσίας οι οποίες εξετάζονται και αναλύονται συνδέονται με διαδικασίες και απόπειρες ελέγχου των χρήσεων και λειτουργιών του δημόσιου χώρου, θα εξεταστούν επίσης οι διαλεκτικές σχέσεις των κύριων λειτουργιών οι οποίες αναλύθηκαν προηγουμένως σε σχέση με το χώρο. Θα ήταν λογικό να υποθέσουμε ότι εμφανίζεται συνέχεια στους τρόπους με τους οποίους οι λειτουργίες που εξετάζονται συνδιαλέγονται μεταξύ ευρύτερων μηχανισμών και μηχανισμών με πεδίο αναφοράς το δημόσιο χώρο. Στη βιβλιογραφική ανάλυση διατυπώθηκε σε πολλές περιπτώσεις η συνεργασία μηχανισμών κανονικοποίησης και μηχανισμών της αγοράς. Ο Foucault (1979) εξετάζοντας τις συνθήκες και τις πρακτικές του γερμανικού, γαλλικού και αμερικανικού (Η.Π.Α.) φιλελευθερισμού υποστηρίζει ότι αυτή η σχέση διαμορφώθηκε και εδραιώθηκε στις αρχές του 18^{ου} αιώνα. Ενώ έως τότε το κράτος και η οικονομία αποτελούσαν δύο πεδία σχετικά αυτόνομα, εκείνη την περίοδο ξεκινάει μία σύνδεση στο πλαίσιο της οποίας η οικονομία είναι το πεδίο εκείνο το οποίο καθορίζει το περιεχόμενο της αλήθειας και του κυρίαρχου ορθολογισμού.

“Η αγορά θα ορίσει το γεγονός ότι μια καλή διακυβέρνηση δεν είναι πλέον απλώς μία δίκαιη διακυβέρνηση που λειτουργεί σύμφωνα με τη δικαιοσύνη. Η αγορά θα ορίσει το γεγονός ότι για να μπορεί μια διακυβέρνηση να είναι μια καλή διακυβέρνηση θα πρέπει να λειτουργεί σύμφωνα με την αλήθεια [...] Η αγορά γίνεται από επικράτεια του νόμου, ένας τύπος αληθολογίας [...] Ο ρόλος αληθολογίας της αγοράς θα επιβάλλει, υπαγορεύει, προκαθορίζει τους νομικούς μηχανισμούς ή την απουσία νομικών

μηχανισμών, με τους οποίους αυτή πρέπει να συναρθρώνεται.”, Foucault (1979), σελ.46

Οι Bottomley και Moore (2007) διακρίνουν μια συνέχεια και προσέγγιση στους τρόπους με τους οποίους οι οικονομικοί και οι κρατικοί ή αυτοδιοικητικοί μηχανισμοί θέτουν τα όρια ανάμεσα στην κανονική και μη κανονική συμπεριφορά στο δημόσιο χώρο. Η συνέχεια αυτή οδηγεί στην από κοινού δράση για τον αποκλεισμό των συγκεκριμένων ατόμων και ομάδων, οι οποίοι θεωρούνται φορείς αντίστοιχων συμπεριφορών. Εάν η γενικότερη αυτή συνεργασία μεταξύ της οικονομίας και του κράτους εκφράζεται στο επίπεδο των σχέσεων εξουσίας στο δημόσιο χώρο είναι κάτι στο οποίο η έρευνα πεδίου καλείται να απαντήσει. Αν και στη βιβλιογραφική ανάλυση η οποία προηγήθηκε υπάρχουν αναφορές περί συνεργασιών στο συγκεκριμένο επίπεδο, στο πλαίσιο της έρευνας πεδίου οι διασυνδέσεις μεταξύ οικονομικών μηχανισμών και μηχανισμών κανονικοποίησης δε θεωρούνται δεδομένες.

Αντικείμενο της έρευνας είναι επίσης η αμφίδρομη σχέση μεταξύ συγκεκριμένων δημόσιων χώρων και των συλλογικών δράσεων, οι οποίες αναπτύσσονται σε αυτούς από κινήματα, ομάδες πολιτών και κινήματα πόλης. Σύμφωνα με το Lee (2009), ο αστικός χώρος, σε αντίθεση με την περιγραφή του ως πολιτικά ουδέτερου από τις αναλύσεις των κύριων ρευμάτων των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών επιστημών, αλλά και της πολεοδομίας, έχει τη δυνατότητα να ενδυναμώσει ή να αποδυναμώσει τις πολιτικές δράσεις οι οποίες αναπτύσσονται σε αυτόν, ενώ ταυτόχρονα η φυσική και κοινωνική του μορφή και λειτουργία επηρεάζονται από τις δράσεις αυτές. Ο Lefebvre (1975) υποστηρίζει πως το κύριο επίπεδο διαμόρφωσης της αστικής ζωής είναι η καθημερινότητα και το δικαίωμα στην πόλη έγκειται στη δυνατότητα επιρροής της καθημερινής ζωής και λειτουργιών του αστικού χώρου. Οι τρόποι με τους οποίους οι πολιτικές αυτές δράσεις αναπτύσσονται και ο βαθμός επιρροής της καθημερινότητας είναι ένα από τα αντικείμενα της έρευνας πεδίου. Ωστόσο, οι πολιτικές δράσεις και λειτουργίες δεν έρχονται να συνδιαλλαγούν αποκλειστικά με το φυσικό περιβάλλον ενός δημόσιου χώρου ή ακόμα και με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του. Ταυτόχρονα με τις πολιτικές δράσεις, οι οποίες αποτελούν προϋπόθεση της επιλογής των περιπτώσεων έρευνας, καθώς αφορούν δημόσιους χώρους οι οποίοι λειτουργούν ως πεδία αστικών συγκρούσεων, αναπτύσσονται δράσεις και λειτουργίες από δυνάμεις της οικονομίας και της

κανονικοποίησης. Με βάση τα παραπάνω, ένας βασικός στόχος της συνάρθρωσης βιβλιογραφικής ανάλυσης και έρευνας πεδίου είναι να εξεταστούν οι τρόποι με τους οποίους ευρύτερες συνθήκες και σχέσεις μεταξύ των τριών κύριων λειτουργιών και διαστάσεων παραμένουν σταθερές ή μεταλλάσσονται μέσα από αλλαγές στην κλίμακα ανάλυσης από ευρύτερες συνθήκες στο αστικό περιβάλλον και στο δημόσιο χώρο.

Σύμφωνα με τον Gieryn (2000), οι κοινωνιολογικές αναλύσεις τείνουν να αποκλείουν τον τόπο και τις ιδιαίτερες συνθήκες του λόγω της επιδίωξης ευρύτερων γενικεύσεων μέσω της έρευνας. Η παρούσα εργασία θεωρεί ότι σημαντικότερη από την εξαγωγή γενικευμένων συμπερασμάτων - η οποία εντούτοις πραγματοποιείται - σχετικά με τις κοινωνικές σχέσεις και πρακτικές είναι η κατασκευή και χρήση πλαισίων ανάλυσης, τα οποία να μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε διαφορετικούς τύπους προκειμένου οι σχέσεις αυτές να εξηγηθούν. Ο Gieryn (2000) αναφέρει τρία κύρια χαρακτηριστικά των τύπων, τα οποία θα μπορούσαν να αποτελούν και διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης, καθώς προσδίδουν ιδιότητες σε αυτούς: γεωγραφική θέση, υλική μορφή και επένδυση με νοήματα και αξίες. Τα τρία αυτά επίπεδα - συμπληρωματικά με άλλα - χρησιμοποιούνται στην έρευνα πεδίου, καθώς προέκυψαν επαγωγικά από την ίδια την έρευνα και τις διαδικασίες της.

Ο δημόσιος χώρος αποτελεί κατά βάση ένα πεδίο αλληλεπίδρασης, συγκρισιμότητας, διαφοροποίησης και ατομικής ή συλλογικής έκφρασης. **Η εξερεύνηση των σχέσεων εξουσίας στο δημόσιο χώρο έγκειται στον εντοπισμό και την ανάλυση των δυνάμεων οι οποίες καθορίζουν ή περιορίζουν τα δυνατά πεδία δράσης των χρηστών του, των δυνάμεων οι οποίες θέτουν τους όρους για τις παραπάνω δραστηριότητες με τη διαμόρφωση ενός κώδικα συμπεριφοράς. Επιπλέον ερευνώνται οι τρόποι με τους οποίους οι δυνάμεις αυτές μετασηματίζουν και τροποποιούν τη συμπεριφορά των χρηστών, καθώς και η ενδεχόμενη ύπαρξη μηχανισμών οι οποίοι διευκολύνουν τη δράση των δυνάμεων αυτών.** Μια σχέση εξουσίας μπορεί να αναλυθεί από διαφορετικές γωνίες. Η ανάλυση που επιχειρείται εδώ επικεντρώνεται στο πώς εδραιώνονται σχέσεις εξουσίας στο δημόσιο χώρο, πώς επιχειρείται ο καθορισμός του πεδίου δράσεων των χρηστών, αφορά δηλαδή τις τροπικότητες των σχέσεων αυτών **με περίπτωση έρευνας το δημόσιο χώρο.** Όπως και στα υπόλοιπα κεφάλαια της διατριβής, αλλά σε πιο έντονο βαθμό, ο δημόσιος

χώρος αποτελεί μια περίπτωση έρευνας στο πλαίσιο της εξερεύνησης φαινομένων που τον ξεπερνούν και τον διαπερνούν.

Με τρόπους οι οποίοι αναφέρθηκαν στην ανάλυση της βιβλιογραφίας, οι σχέσεις εξουσίας καθορίζουν το πεδίο δυνατών δράσεων των ατόμων και τα ωθούν προς τη συμμόρφωση με τα κυρίαρχα μοντέλα συμπεριφοράς, δράσης, έκφρασης κλπ. Είναι σημαντικό - στο πλαίσιο της έρευνας πεδίου και σε σχέση με τους χρήστες - να ερευνηθεί εάν αυτά τα συμπεράσματα ισχύουν για την περίπτωση του δημόσιου χώρου. Επομένως, **οι έννοιες της κανονικοποίησης, της συμμόρφωσης και του πεδίου δράσης θα επαναδιατυπωθούν σε συνάρτηση με συγκεκριμένους δημόσιους χώρους, οι οποίοι λειτουργούν ως πεδία αστικών συγκρούσεων.** Σύμφωνα με το Lefebvre (1968), ένα σημαντικό αναλυτικό εργαλείο είναι η μεταγωγή: στη διαδικασία αυτή αρχικά αντλούνται πληροφορίες και στοιχεία της πραγματικότητας, τα οποία στη συνέχεια χρησιμοποιούνται για την κατασκευή του θεωρητικού πλαισίου. Οι δύο αυτές “δεξαμενές” εμπλουτίζονται και αλληλοτροφοδοτούνται συνεχώς. Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, η μεθοδολογία αυτή θα εφαρμοστεί εν μέρει. Πιο συγκεκριμένα, η εμπειρική παρατήρηση με τη μορφή συνεντεύξεων θα συντελέσει στη σωστή ένταξη της συγκεκριμένης περίπτωσης έρευνας στο σχετικά διευρυμένο θεωρητικό πλαίσιο το οποίο έχει ήδη τεθεί.

Μέρος Β: Έρευνα πεδίου

6.Μεθοδολογία

6.1.Επιστημολογικές και οντολογικές παραδοχές

Η παρούσα διατριβή, τόσο σε επίπεδο κατασκευής γνωστικού και θεωρητικού πλαισίου, όσο και σε επίπεδο έρευνας πεδίου, καλείται να ερευνήσει τον τρόπο έκφρασης κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων στο δημόσιο χώρο. Επιπλέον, εντοπίζει και ερμηνεύει συνδέσεις μεταξύ μηχανισμών μέσω των οποίων η εφαρμογή αυτή υλοποιείται.

Ρεύματα σκέψης

Σε μια πρώτη ανάγνωση της ευρύτερης βιβλιογραφίας σχετικά με το αντικείμενο της διατριβής, είναι διακριτές δυο βασικές προσεγγίσεις, οι οποίες έχουν ως κύριο πεδίο αναφοράς το οικονομικό αλλά η επιρροή τους αγγίζει και την κοινωνική και πολιτική διάσταση: το κύριο (mainstream) και το ριζοσπαστικό ρεύμα, για κάθε ένα από τα οποία όμως έχουν αναπτυχθεί διαφορετικά ρεύματα σκέψης. Ο διαχωρισμός αυτός υφίσταται τόσο σχετικά με την ανάλυση των υπό έρευνα φαινομένων, όσο και σχετικά με τη χωρική τους έκφραση. **Το θεωρητικό πλαίσιο της διατριβής διαμορφώνεται από δυο κύριες παραδοχές του συνόλου του ριζοσπαστικού ρεύματος σκέψης, αλλά επιπλέον υιοθετεί ερμηνείες και εργαλεία από προσεγγίσεις οι οποίες αποτελούν μετεξέλιξή του: (1) θεωρεί την παραγωγή του χώρου μια κοινωνική διαδικασία, η οποία (2) συντελείται μέσα από διαλεκτικές σχέσεις.** Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά σε θεωρητικές διαμάχες, οι οποίες αφορούν ζητήματα κοινωνικής οντολογίας και περιεχομένου προβληματισμού, με βάση τις οποίες διαμορφώνονται επιπλέον παραδοχές της διατριβής και εκφράζονται οι συγκλίσεις και οι αποκλίσεις της διατριβής σε σχέση με το μαρξιστικό ρεύμα, το οποίο είναι κυρίαρχο εντός του ριζοσπαστικού ρεύματος.

3^η Παραδοχή: Σχετικά με τις συνδέσεις κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής διάστασης του δημόσιου χώρου

Όπως προκύπτει από την κατασκευή του θεωρητικού και γνωστικού πλαισίου στα επί μέρους κεφάλαια της διατριβής, **η έκφραση των υπό έρευνα φαινομένων εξυπηρετεί σε σημαντικό βαθμό τον ίδιο τελικό σκοπό: την αναπαραγωγή και**

εξέλιξη των υφιστάμενων τρόπων κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης. Σε σημαντικό βαθμό, κοινό τόπο τόσο του κύριου, όσο και τμήματος του μαρξιστικού ρεύματος αποτελεί η ανάδειξη της οικονομικής οργάνωσης σε αποκλειστικό διαμορφωτή της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας. Η παρούσα διατριβή αναγνωρίζει τη σημασία της οικονομικής οργάνωσης, αλλά δεν της αποδίδει ρόλο αποκλειστικού διαμορφωτή σε σχέση με τις άλλες διαστάσεις. Στην παρούσα διατριβή, η έκφραση των υπό έρευνα φαινομένων, αλλά και η μεταξύ τους σύγκλιση και σύνδεση **δεν εξηγείται με αιτιοκρατικούς όρους:** απορρίπτονται σχέσεις αποκλειστικής και παγιωμένης αιτιότητας, ενώ ταυτόχρονα υποστηρίζεται ότι η διαμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος συνιστά αποτέλεσμα πολυεπίπεδων διαλεκτικών σχέσεων διαφορετικής κλίμακας σε κάθε σφαίρα επιρροής (κοινωνική, πολιτική, οικονομική). Η παραπάνω διατύπωση δε θεωρεί το κοινωνικό, πολιτικό και κοινωνικό πεδίο ως εντελώς αυτόνομα αλλά ούτε και προκρίνει τη μεταξύ τους σύνδεση με ολιστικούς ντετερμινιστικούς όρους (π.χ. οι κοινωνικές δομές δεν μπορούν να εξηγηθούν αποκλειστικά με αναγωγή στην οργάνωση της παραγωγής).

4^η Παραδοχή: Σχετικά με τα Κίνητρα Κοινωνικής Δράσης

Σύμφωνα με τον Abbot (2004) υπάρχουν δύο προσεγγίσεις για την εξήγηση της κοινωνικής δράσης των ατόμων. Η πρώτη εξηγεί τα φαινόμενα τα οποία εξετάζει ως προϊόν ατομικών επιλογών και υιοθετεί την παραδοχή ότι κάθε ατομική δράση λαμβάνει χώρα με γνώμονα το στενό ατομικό συμφέρον. Στην περίπτωση αυτή, το μόνο δυνατό κοινωνικό υποκείμενο είναι το άτομο. Η δεύτερη προσέγγιση θεωρεί τις κοινωνικές ομάδες και σχηματισμούς ως κοινωνικά υποκείμενα και συμπεριλαμβάνει στην ανάλυσή της τη βάση πάνω στην οποία οι ομάδες αυτές συγκροτούνται. Επομένως, οι δυο προσεγγίσεις, σε σχέση με το υποκείμενο της κοινωνικής δράσης, διαφοροποιούνται, αφενός στο επίπεδο ενότητας της ανάλυσης και αφετέρου στα κίνητρα τα οποία αποδίδονται στην κοινωνική δράση. Η παρούσα διατριβή υιοθετεί τη δεύτερη προσέγγιση για τη διερεύνηση του αντικειμένου της. Αυτό γίνεται εμφανές τόσο στην ανάλυση των αποτελεσμάτων των ερευνών πεδίου και στον τρόπο με τον οποίο αυτά συνδέονται με τα συμπεράσματα, όσο και στην επιλογή των ενοτήτων ανάλυσης.

5^η Παραδοχή: Μοντερνισμός Vs Μεταμοντερνισμός

Από τη βιβλιογραφία είναι αδύνατο να προκύψουν κοινοί ορισμοί για το μοντερνισμό και το μεταμοντερνισμό, τόσο ως προς το πεδίο αναφοράς τους, όσο και ως προς το περιεχόμενό τους. Ωστόσο, για την ανάλυση θα θεωρήσουμε τα δυο αυτά ρεύματα ως **τρόπους σύλληψης της κοινωνικής πραγματικότητας, εξήγησης των φαινομένων τα οποία τη διαμορφώνουν και διατύπωσης τρόπων αλλαγής της**. Σύμφωνα με το Harvey (1990), ο μεταμοντερνισμός αναπτύχθηκε “*ως μια αντίδραση στο μοντερνισμό ή απομάκρυνση από αυτόν*”, ενώ “*υπάρχει πολύ μεγαλύτερη συνέχεια παρά διαφορά ανάμεσα στην ευρεία ιστορία του μοντερνισμού και στο κίνημα το οποίο αποκαλείται μεταμοντερνισμός*”.

Ο **μοντερνισμός** έχει τις ρίζες του στο Διαφωτισμό. Υποστηρίζει ότι υπάρχει μια μόνο ορθή απάντηση σε κάθε ερώτημα, η οποία συνήθως διατυπώνεται με όρους καθολικότητας, αντιμετωπίζει την ιστορία ως προοδευτική γραμμική εξέλιξη, τυποποιεί και ομαδοποιεί, εξυμνεί την τεχνολογία, υποστηρίζει ότι είναι ορθολογικός στο πλαίσιο της μιας δυνατής ορθολογικής εξήγησης, δημιουργεί λύσεις, οι οποίες παρουσιάζονται ως ιδανικές για το σύνολο των ανθρώπων, προκρίνει μια μόνη δυνατή αναπαράσταση και αφήγηση του κόσμου, εξηγεί και δρα σύμφωνα με αριθμητικές και ποσοτικές εξηγήσεις της πραγματικότητας. Ο **μεταμοντερνισμός** υποστηρίζει την ύπαρξη πολλαπλών δυνατών αφηγήσεων και αναπαραστάσεων, βλέπει το χρόνο και το χώρο ως κατακερματισμένους, απορρίπτει την ιδέα της ύπαρξης καθολικών λύσεων, δίνει έμφαση στα πολιτιστικά χαρακτηριστικά, το παιχνίδι και την περιπέτεια, εκδηλώνει ενδιαφέρον για την α-συνέχεια και όχι για τη συνέχεια. Σε μια αφαιρετική προσέγγιση, η κλασική μουσική αντανακλά το πνεύμα του μοντερνισμού, ενώ η τζαζ το πνεύμα του μεταμοντερνισμού, οι ήρωες του Κάφκα (βλ. “*Η Μεταμόρφωση*”), του Μπέκετ (βλ. “*Ο Μαλλόν Πεθαίνει*”) και του Καμύ (βλ. “*Η Πτώση*”), με την έμφαση που δίνεται στις σκέψεις και το ασυνείδητο του ήρωα αποτελούν δείγματα της μεταμοντέρνας ανησυχίας.

Σε ό,τι αφορά το αντικείμενο της παρούσας διατριβής, μία μοντέρνα προσέγγιση θα εστίαζε αποκλειστικά στις οικονομικές σχέσεις, στα ποσοτικά δεδομένα, στην επιδίωξη της καθολικότητας των συμπερασμάτων, στην άμεση σύνδεση της πραγματικότητας με τελικούς σκοπούς, θα απέκλειε πολιτισμικά χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες, θα επέλεγε ως πηγές δεδομένων κυρίως επίσημα αρχεία, αναφορές,

στατιστικά στοιχεία και επισκοπικές έρευνες. Αντίθετα, η παρούσα διατριβή, η οποία τοποθετείται περισσότερο στη μεταμοντέρνα αντίληψη και λογική εστιάζει στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, στους τρόπους με τους οποίους οι περιπτώσεις έρευνας διαφοροποιούνται με βάση αυτά, δίνει έμφαση στους λόγους για τους οποίους τα συμπεράσματα δεν είναι εύκολα γενικεύσιμα και στην πολυπλοκότητα της κοινωνικής πραγματικότητας, ενώ για τη συλλογή δεδομένων χρησιμοποιεί κυρίως ανοιχτές συνεντεύξεις και διαδικασίες άμεσης παρατήρησης. Ο συγγραφέας της παρούσας διατριβής δε θεωρεί τα δύο αυτά ρεύματα ως αντιτιθέμενα, αλλά ως συμπληρωματικά. Η παραδοχή αυτή εκφράζεται κυρίως στην επιλογή της βιβλιογραφίας: βιβλιογραφία η οποία εκτείνεται από το Μαρξ έως το Foucault, αποτελώντας στην ουσία την κατασκευή ενός θεωρητικού πλαισίου, το οποίο ρητά απορρίπτει για τον εαυτό του τη θεώρησή του ως το μόνο δυνατό πλαίσιο ανάπτυξης των προβληματισμών της έρευνας, ενώ ταυτόχρονα επιδιώκει να ερευνήσει και να εδραιώσει συνδέσεις με ευρύτερης κλίμακας κοινωνικές πραγματικότητες, δίνοντας έμφαση τόσο σε ποσοτικά όσο και σε ποιοτικά/ πολιτισμικά χαρακτηριστικά και υποστηρίζοντας την ευελιξία στην επιλογή των μεθόδων σε συνάρτηση με τη φύση του αντικειμένου της έρευνας. Εντούτοις, η φύση της συγκεκριμένης έρευνας, τα κεντρικά ερωτήματα και τα επίπεδα της ανάλυσης (βλ. 6.2), οδήγησαν στη χρήση κυρίως ποιοτικών δεδομένων, γεγονός που κατατάσσει τη συγκεκριμένη διατριβή στο πεδίο μεταμοντέρνων ερευνητικών προσεγγίσεων. Στο πλαίσιο αυτό, ο αστικός και δημόσιος χώρος θεωρούνται ανοιχτά συστήματα, τα οποία έχουν μεγάλο βαθμό πολυπλοκότητας και δίνεται έμφαση στις συγκρούσεις διαφορετικών αφηγήσεων, αναγνώσεων και δράσεων (Murdoch, 2006).

6.2.Μεθοδολογικές προσεγγίσεις

Τα ερευνητικά ερωτήματα και οι θέσεις της διατριβής, όπως διατυπώθηκαν στην εισαγωγή, καθορίζουν τη φύση και τα στάδια της έρευνας. Η μεθοδολογία καλείται να παρέχει τρόπους απάντησης στα κύρια ερευνητικά ερωτήματα της διατριβής, όπως αυτά διατυπώθηκαν στην εισαγωγή:

- Πώς συγκροτείται η καθημερινή ζωή σε δημόσιους χώρους, οι οποίοι αποτελούν πεδίο αστικών συγκρούσεων; Πώς μπορεί να αξιολογηθεί η καθημερινή κοινωνική ζωή των υπό έρευνα δημόσιων χώρων;
- Πώς μηχανισμοί που αναπτύσσονται ως έκφραση ευρύτερων διαστάσεων του δημόσιου χώρου επεμβαίνουν στις πρακτικές χρήσης; Ποιες είναι οι οπτικές

τους για το δημόσιο χώρο και πώς αναπτύσσονται μεταξύ τους σχέσεις εξουσίας, οι οποίες συμμετέχουν στη διαμόρφωση των πρακτικών χρήσης;

Προκειμένου να απαντηθούν τα παραπάνω ερωτήματα, η προσέγγιση της έρευνας και **η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιείται σε τρία επίπεδα: απόψεις, πρακτικές και ανάπτυξη σχέσεων εξουσίας**. Τα επίπεδα αυτά της ανάλυσης δεν παρουσιάζονται αποκομμένα, αλλά αλληλοτροφοδοτούνται, τόσο επειδή ορισμένα από τα ερευνητικά εργαλεία τα οποία θα παρουσιαστούν στη συνέχεια περιλαμβάνουν αναφορές σε περισσότερα του ενός επίπεδα, όσο επειδή τα δύο κεντρικά ερωτήματα μπορούν να αποδομηθούν στα τρία αυτά επίπεδα ανάλυσης. Εντούτοις, **μόνο όταν τα τρία αυτά επίπεδα και οι μεταξύ τους συνδέσεις παρουσιαστούν ταυτόχρονα μπορούμε να έχουμε τεκμηριωμένες απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας**. Η καθημερινή ζωή στους δημόσιους χώρους συγκροτείται και στα τρία επίπεδα της ανάλυσης: οι οπτικές των χρηστών και των μηχανισμών, οι ατομικές και συλλογικές πρακτικές, οι σχέσεις εξουσίας αλλά και οι τρόποι με τους οποίους το κάθε επίπεδο επικοινωνεί και επηρεάζει τα υπόλοιπα, είναι αυτό που συγκροτεί στο σύνολό του την καθημερινή ζωή και είναι μέσα σε αυτή την ολότητα που βρίσκονται οι παράγοντες διαμόρφωσής της.

Για τη διερεύνηση των ερωτημάτων πρέπει, επίσης, να προσδιοριστεί η έννοια των πρακτικών χρήσης. Στην παρούσα διατριβή, ο όρος “πρακτικές χρήσης” αναφέρεται στους τρόπους ατομικής και συλλογικής παρουσίας στο δημόσιο χώρο- τόσο σε επίπεδο καθημερινότητας, όσο και σε τακτικές δράσεις- καθώς και στους τρόπους ατομικής και συλλογικής πρόσληψης της ισορροπίας μεταξύ των διαστάσεων και λειτουργιών του δημόσιου χώρου, στην ανάπτυξη μιας διαλεκτικής σχέσης μεταξύ αυτής και ατόμων ή ομάδων χρηστών και στις καθημερινές πρακτικές, οι οποίες διαμορφώνονται από -και διαμορφώνουν- τη σχέση αυτή. Επιπλέον, οι πρακτικές χρήσης συνδέονται με τη φαντασιακή ταυτότητα του δημόσιου χώρου, η οποία προσλαμβάνεται μέσω “παραμορφωτικών μηχανισμών” (ΜΜΕ, στερεότυπα, ιστορική μνήμη κ.α.). Η ατομική και συλλογική φαντασιακή πρόσληψη του χαρακτήρα του δημόσιου χώρου, επηρεάζει τη διαμόρφωση των πρακτικών χρήσης με δυο τρόπους: i) Σε μακροσκοπικό επίπεδο αποτελεί την παραμορφωμένη αντανάκλαση των καθημερινών πρακτικών στη δημόσια σφαίρα. Η αντανάκλαση αυτή, επενδύει με νοήματα και συμβολισμούς το δημόσιο χώρο και έτσι επηρεάζει τις ίδιες τις συνθήκες (σχέσεις εξουσίας, ισορροπία μεταξύ κύριων λειτουργιών και

διαστάσεων) οι οποίες διαμορφώνουν τις πρακτικές χρήσης. ii) Η διαστρεβλωμένη αυτή εικόνα μπορεί να διαμορφώσει για τους χρήστες -ατομικά και συλλογικά- του δημόσιου χώρου συγκεκριμένες στρατηγικές συμπεριφοράς, οι οποίες και πάλι επηρεάζουν τις πρακτικές χρήσης.

Επιλογή προσέγγισης έρευνας

Οι AbbotA. (2004) και YinR. (1989) αναφέρονται στις διαφορετικές πιθανές προσεγγίσεις έρευνας κοινωνικών φαινομένων και καταστάσεων -πείραμα, επισκόπηση, αρχειακή ανάλυση, ιστορική προσέγγιση και έρευνα περίπτωσης- και αναπτύσσουν κριτήρια επιλογής της κάθε προσέγγισης σε σχέση με το αντικείμενο και τα ερωτήματα της έρευνας. Από τις παραπάνω πιθανές ερευνητικές προσεγγίσεις αποκλείονται αμέσως δύο: η διεξαγωγή πειράματος και η ιστορική προσέγγιση. Η διεξαγωγή πειράματος απορρίπτεται, καθώς είναι πρόδηλο πως ο δημόσιος αστικός χώρος δεν μπορεί να λειτουργήσει ως κλειστό και ελεγχόμενο σύστημα, συνθήκη απαραίτητη για την πειραματική προσέγγιση. Η ιστορική προσέγγιση απορρίπτεται, καθώς η έρευνα αφορά σύγχρονα γεγονότα, καταστάσεις και συνθήκες. Στην παρούσα διατριβή, χρησιμοποιείται μια μικτή μεθοδολογική προσέγγιση, με βάση όμως τη διεξαγωγή τριών ερευνών περίπτωσης, οπότε **εντάσσεται στην ανάλυση περιορισμένου αριθμού περιπτώσεων (Small-NAnalysis).**

Η διατριβή δεν υιοθετεί πλήθος αρχικών υποθέσεων, την ισχύ των οποίων επιδιώκει να εξετάσει, εκτός της υπόθεσης ότι οι σχέσεις εξουσίας μεταξύ μηχανισμών με πεδίο αναφοράς το δημόσιο χώρο έχουν επιρροή στις πρακτικές χρήσης και στην καθημερινή ζωή των χώρων αυτών. **Αυτό οφείλεται στην υιοθέτηση μιας επαγωγικής προσέγγισης της έρευνας, κατά την οποία τα μοτίβα εντοπίζονται εντός της έρευνας και όχι εκ των προτέρων.**

Επιλογή τύπου δεδομένων

Οι Guest και άλλοι (2011), αναφέρονται στις διαφοροποιήσεις μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας σε σχέση με τα ερωτήματα, το αντικείμενο και τα δεδομένα της έρευνας. Οι διαφοροποιήσεις αυτές παρουσιάζονται στον Πίνακα 3

	Ποσοτική Προσέγγιση	Ποιοτική Προσέγγιση
Γενικό Πλαίσιο	<ul style="list-style-type: none"> • Επιδιώκει την επιβεβαίωση υποθέσεων για συγκεκριμένα φαινόμενα. • Χρησιμοποιεί περισσότερο “αυστηρό” τρόπο εκμείευσης και κατηγοριοποίησης των απαντήσεων στα ερωτήματα. • Χρησιμοποιεί εξαιρετικά δομημένες μεθόδους (ερωτηματολόγια, επισκόπηση, δομημένη παρατήρηση). 	<ul style="list-style-type: none"> • Επιδιώκει την εξερεύνηση φαινομένων • Χρησιμοποιεί περισσότερο ευέλικτους τρόπους εκμείευσης και κατηγοριοποίησης των απαντήσεων στα ερωτήματα. • Χρησιμοποιεί ημι-δομημένες μεθόδους (συνεντεύξεις σε βάθος, παρατήρηση).
Στόχοι της Ανάλυσης	<ul style="list-style-type: none"> • Ποσοτικοποίηση των παραλλαγών και των διαφοροποιήσεων • Πρόβλεψη σχέσεων • Περιγραφή Χαρακτηριστικών 	<ul style="list-style-type: none"> • Περιγραφή παραλλαγών και διαφοροποιήσεων • Περιγραφή και εξήγηση σχέσεων • Περιγραφή ατομικών εμπειριών • Περιγραφή συνηθειών διαφόρων ομάδων
Μορφή Ερωτήσεων	Κλειστού τύπου	Ανοιχτού τύπου
Μορφή Δεδομένων	Αριθμητικά	Κείμενα
Ελαστικότητα στο Σχεδιασμό της Έρευνας	<ul style="list-style-type: none"> • Η έρευνα παραμένει σταθερή • Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων δεν επηρεάζουν τα επόμενα βήματα της έρευνας. • Ο σχεδιασμός της έρευνας υπόκειται σε στατιστικές υποθέσεις και συνθήκες. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ορισμένες πλευρές της έρευνας είναι ελαστικές. • Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων επηρεάζουν τις επόμενες ερωτήσεις. • Ο σχεδιασμός της έρευνας αναδιαμορφώνεται

Πίνακας 3: Σύγκριση ποσοτικής και ποιοτικής ερευνητικής προσέγγισης (Guestetal., 2011)

Η παρούσα διατριβή υιοθετεί την ποιοτική ερευνητική προσέγγιση εξαιτίας του είδους των ερευνητικών ερωτήσεων (πώς;), του αντικειμένου της έρευνας το οποίο αφορά σύγχρονα κοινωνικά φαινόμενα και των οντολογικών και επιστημολογικών παραδοχών. Εντούτοις, συμπληρωματικά χρησιμοποιούνται ποσοτικά δεδομένα τα οποία προκύπτουν από τη συμπλήρωση ερωτηματολογίων από δείγμα χρηστών των υπό έρευνα δημόσιων χώρων.

6.3.Περιγραφή της βάσης δεδομένων, των διαδικασιών συλλογής τους και των μεθόδων επεξεργασίας τους

6.3.1.Βάση δεδομένων

Η φύση του αντικειμένου της έρευνας της διατριβής, η οποία περιλαμβάνει αναφορές σε ποικίλα επιστημονικά πεδία και εξερεύνηση συνδέσεων, αλλά και η επιδίωξη ισχυρής εσωτερικής και εξωτερικής εγκυρότητας με τη χρήση μεθόδων τριγωνισμού απαιτεί τη χρήση πολλαπλών πηγών συλλογής στοιχείων. Η βάση δεδομένων της έρευνας πεδίου αποτελείται από τα εξής:

A. Απομαγνητοφωνημένες και κωδικοποιημένες συνεντεύξεις δύο τύπων

- i) Είκοσι εννέα σε βάθος συνεντεύξεις ανοιχτού τύπου, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν σε επιλεγμένο δείγμα ατόμων, τα οποία είτε έχουν εξειδικευμένες γνώσεις, είτε κατέχουν κρίσιμη θέση στους υπό έρευνα μηχανισμούς. Εξαιτίας των κοινωνικών συνθηκών οι οποίες επικρατούν στους υπό έρευνα δημόσιους χώρους, η συντριπτική πλειοψηφία των ατόμων με τα οποία πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις, έθεσαν ως προϋπόθεση την ανωνυμία των ίδιων, αλλά και σε πολλές περιπτώσεις των καταστημάτων, οργανώσεων ή ομάδων στις οποίες συμμετέχουν. Για το λόγο αυτό, δεν αναφέρεται σε καμία περίπτωση ονοματεπώνυμο ατόμου η ονομασία καταστήματος, αλλά οι οργανώσεις- εκτός μίας εξαίρεσης- αναφέρονται κανονικά. Συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν με τους εξής ανά δημόσιο χώρο:

Πλατεία Εξαρχείων:

- Δύο αστυνομικοί, οι οποίοι υπηρέτησαν ή υπηρετούν στο Α.Τ. Εξαρχείων
- Τρεις καταστηματάρχες/επιχειρηματίες
- Μέλος της Επιτροπής Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων
- Συμμετέχοντας στον πολιτικό χώρο Nosotros
- Συμμετέχουσα σε κατάληψη, η οποία δεν επιθυμεί να αναφερθεί ονομαστικά και θα αναφέρεται στο εξής ως Κατάληψη Α

Πλατεία Συντάγματος

- Αστυνομικός υπεύθυνος για συντονισμό δράσεων και προελέγχους σε γεγονότα διαμαρτυρίας
- Τρεις καταστηματάρχες/επιχειρηματίες
- Μέλος του ΚΚΕ και του ΠΑΜΕ
- Μέλος του ΣΥΡΙΖΑ
- Μέλος της ΑΝΤΑΡΣΥΑ
- Συμμετέχοντας σε κεντρική συνέλευση του αναρχικού/αντιεξουσιαστικού χώρου
- Δύο άτομα τα οποία συμμετείχαν στις δομές και στις διαδικασίες του κινήματος των Αγανακτισμένων

Πλατεία Αγ. Παντελεήμονα

- Αστυνομικός του τμήματος ασφαλείας του Αγίου Παντελεήμονα
- Δύο επιχειρηματίες/μαγαζάτορες
- Μέλος της Κίνησης Κατοίκων 6^{ης} Δημοτικής Κοινότητας Αθήνας
- Μέλος της επιτροπής κατοίκων Αγ. Παντελεήμονα
- Συμμετέχοντας σε κατάληψη του αναρχικού/αντιεξουσιαστικού χώρου πλησίον του Αγ. Παντελεήμονα

Κοινοί με αναφορές στους τρεις υπό έρευνα δημόσιους χώρους

- Βαρελάς Ανδρέας, Αντιδήμαρχος Αθηναίων
- Δύο αστυνομικοί της ομάδας ΔΙΑΣ
- Αστυνομικός των ΜΑΤ

- Γ.Α., διευθύνων σύμβουλος εταιρείας real estate με πεδίο δραστηριότητας την κεντρική Αθήνα

ii) Εννέα εστιασμένες. Συγκεκριμένα, για κάθε υπό έρευνα δημόσιο χώρο πραγματοποιήθηκαν δύο συνεντεύξεις με κατοίκους ή ιδιοκτήτες περιπτέρων. Το περιεχόμενο των συνεντεύξεων αφορούσε αποκλειστικά τον εντοπισμό ομάδων και οργανώσεων που δραστηριοποιούνται σε κάθε πλατεία. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν τρεις εστιασμένες με άτομα τα οποία συμμετείχαν στο μοίρασμα ερωτηματολογίων στους δημόσιους χώρους.

Β. Γραφήματα τα οποία προέκυψαν από 280 ερωτηματολόγια με ερωτήσεις ανοιχτού και κλειστού τύπου, τα οποία απευθύνθηκαν σε τυχαίο δείγμα χρηστών του δημόσιου χώρου και συγκεκριμένα 100 στην πλατεία Εξαρχείων, 100 στην πλατεία Συντάγματος και 80 στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα. Σημειώνεται εδώ ότι κατά την απόπειρα να παρουσιαστούν οι κωδικοποιημένες απαντήσεις των χρηστών, οι οποίες αφορούν παράγοντες ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας του κάθε δημόσιου χώρου, καθώς και περιγραφές του, δημιουργήθηκε ένα νέο γράφημα το οποίο - σύμφωνα με την αντίληψη και τη γνώση του συγγραφέα - δεν έχει εμφανιστεί έως τώρα. Ο συγκεκριμένος τρόπος παράθεσης δεδομένων μπορεί να χρησιμοποιηθεί, τόσο για ποιοτικά, όσο και για ποσοτικά δεδομένα. Για τη δημιουργία του χρησιμοποιήθηκαν τα προγράμματα Excel, Autocad και Photoshop. Το γράφημα αυτό ονομάστηκε “**γράφημα γρανάζι**” (“**gear chart**”) και χρησιμοποιήθηκε στο σύνολο των περιπτώσεων έρευνας.

Γ. Κωδικοποιημένες αποδελτιώσεις εγγράφων και αναφορών σε ΜΜΕ

- i) Αποδελτίωση αναφορών σε ΜΜΕ, οι οποίες περιλαμβάνουν τα πρώτα δέκα αποτελέσματα για κάθε έτος από το 2009 έως το 2014, μέσω της μηχανής αναζήτησης της Google.
- ii) Αποδελτίωση εγγράφων, ανακοινώσεων, αφισών και λοιπού έντυπου υλικού, σχετικού με το αντικείμενο της έρευνας, το οποίο έχει παραχθεί από τις υπό έρευνα οργανώσεις.

Δ. Αναλυτικές σημειώσεις, χάρτες δραστηριοτήτων, χάρτες ομαδοποιήσεων και γραφήματα, ως προϊόν άμεσης και συμμετοχικής παρατήρησης

Συγκεκριμένα, ομάδες έρευνας με την παρουσία και το συντονισμό του συγγραφέα της διατριβής πραγματοποίησαν τριάντα έξι ώρες άμεσης, μη συμμετοχικής παρατήρησης σε κάθε υπό έρευνα δημόσιο χώρο. Επιπλέον, υπήρξε παρακολούθηση των εξής γεγονότων και δράσεων:

- Συμμετοχική παρατήρηση δύο συνελεύσεων της Λαϊκής Συνέλευσης Εξαρχείων (28/5/2014 και 4/7/2014, 19:00, παρκάκι Τσαμαδού, Εξάρχεια)
- Άμεση παρατήρηση γεγονότος διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος (9/4/2014, 10:00)
- Συμμετοχική παρατήρηση συνελεύσεων, δράσεων και γεγονότων διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος (Μάιος 2011- Ιούλιος 2011)

6.3.2. Διαδικασίες συλλογής των δεδομένων

Το σύνολο της έρευνας πεδίου - εκτός διαδικασιών συμμετοχικής παρατήρησης του κινήματος των Αγανακτισμένων οι οποίες έλαβαν χώρα το 2011- πραγματοποιήθηκε από το Μάιο έως τον Αύγουστο του 2014. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις, καθώς τα δεδομένα τα οποία προέκυψαν από την πρώτη διαμόρφωσαν το περιεχόμενο της δεύτερης φάσης της έρευνας. Επιπλέον, κάθε είδος δεδομένου συνδέεται με την απάντηση των κύριων ερωτημάτων της διατριβής.

Πρώτη φάση της έρευνας πεδίου: Μάιος- Ιούνιος 2014

Σε σχέση με τα κεντρικά ερευνητικά ερωτήματα η πρώτη φάση της έρευνας κλήθηκε να απαντήσει στα εξής:

- Ποιες πρακτικές χρήσης και δραστηριότητες αναπτύσσονται σε κάθε έναν από τους δημόσιους χώρους/ περιπτώσεις έρευνας; Τι συμπεράσματα προκύπτουν για τον κάθε δημόσιο χώρο;
- Ποιοι μηχανισμοί και οργανωμένες ομάδες αναπτύσσονται και δρουν σε κάθε περίπτωση; Ποια άτομα- συμμετέχοντες σε μηχανισμούς- είναι κατάλληλα για διεξαγωγή συνεντεύξεων στη δεύτερη φάση της έρευνας;
- Ποιές ενδείξεις για τη δράση των υπό έρευνα μηχανισμών αποτυπώνονται στο περιβάλλον του κάθε δημόσιου χώρου και με ποιους τρόπους;

Τα εργαλεία τα οποία επιστρατεύτηκαν για την απάντηση των παραπάνω ερωτημάτων περιλαμβάνουν: βιβλιογραφική ανάλυση, άμεση και συμμετοχική παρατήρηση, αποδελτίωση αναφορών στο διαδίκτυο, ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις με άτομα, τα οποία έχουν καθημερινή παρουσία στους υπό έρευνα δημόσιους χώρους, συνεντεύξεις με άτομα τα οποία είχαν διάδραση με χρήστες μέσω συμμετοχής στην έρευνα. **Τα εργαλεία αυτά, λειτουργούν συμπληρωματικά στην απάντηση των παραπάνω ερωτημάτων, στο πλαίσιο της τριγωνομέτρησης, διαδικασίας η οποία περιλαμβάνει τη χρήση διαφορετικών πηγών με σκοπό το χτίσιμο ισχυρής αξιοπιστίας και εγκυρότητας της έρευνας.** Στη συνέχεια αναλύονται τα παραπάνω εργαλεία και η χρήση τους στο πλαίσιο της συγκεκριμένης έρευνας πεδίου.

Βιβλιογραφική Ανάλυση

Η ανάλυση της βιβλιογραφίας αναπτύχθηκε, ώστε να καταλήγει σε υποθέσεις σχετικά με την ύπαρξη και δράση συγκεκριμένων μηχανισμών στο δημόσιο χώρο και τη σύνδεσή τους με ευρύτερες διαστάσεις και λειτουργίες του χώρου. Σε κάθε περίπτωση, οι μηχανισμοί οι οποίοι αναφέρονται στη βιβλιογραφία υποθέτουμε ότι είναι πιθανό να εμφανιστούν στην έρευνα πεδίου. Επομένως, κατά την πρώτη φάση της έρευνας πεδίου, η ομάδα έρευνας εξετάζει το αν οι μηχανισμοί αυτοί εμφανίζονται στους υπό έρευνα δημόσιους χώρους, σε συνδυασμό με διερεύνηση ενδείξεων λειτουργίας άλλων μηχανισμών, οι οποίοι δεν έχουν αναλυθεί στη βιβλιογραφία, αλλά εμφανίζονται στο πεδίο. Αν και από τη βιβλιογραφική ανάλυση προκύπτει εκ των προτέρων ένταξη των μηχανισμών αυτών σε κάποια από τις τρεις διαστάσεις, η ένταξη αυτή θα διερευνηθεί εκ νέου, τόσο στην πρώτη, αλλά κυρίως στη δεύτερη φάση της έρευνας. Συμπερασματικά, η βιβλιογραφική ανάλυση προσφέρει υποθέσεις για τους μηχανισμούς μέσω των οποίων οι κύριες διαστάσεις και λειτουργίες του δημόσιου χώρου εκφράζονται. Οι υποθέσεις αυτές εξετάζονται και αξιολογούνται κατά τη διεξαγωγή της έρευνας πεδίου.

Άμεση και συμμετοχική παρατήρηση

Κατά την πρώτη φάση της έρευνας πραγματοποιήθηκε η άμεση παρατήρηση των υπό έρευνα δημόσιων χώρων. Αρχικά, ο συγγραφέας πραγματοποίησε είκοσι τέσσερις ώρες παρατήρησης σε κάθε δημόσιο χώρο. Η παρατήρηση έλαβε χώρα διαφορετικές μέρες, αλλά με κριτήρια το να μην περιλαμβάνονται σε αυτές σαββατοκύριακα και να

υπάρχουν ευνοϊκές για την ύπαρξη χρηστών καιρικές συνθήκες. Το 24ωρο χωρίστηκε σε 8 τρίωρα και καλύφθηκε ολόκληρο το εύρος του (00:00- 00:00). Αντικείμενα της άμεσης παρατήρησης ήταν:

- το φυσικό περιβάλλον του δημόσιου χώρου
- το ευρύτερο αστικό περιβάλλον
- Οι χρήστες και η συμπεριφορά τους στα εξής επίπεδα: εμφάνιση (ηλικία, φύλο, ντύσιμο), δραστηριότητες και μεταξύ τους διαδράσεις, ομαδοποιήσεις, κίνηση στον χώρο
- Η παρουσία και δράση των μηχανισμών οι οποίοι είχαν προκύψει από τη βιβλιογραφική ανάλυση (αστυνομία, επιχειρήσεις)
- Η τυχόν παρουσία και δράση άλλων μηχανισμών

Τα εργαλεία της άμεσης παρατήρησης περιελάμβαναν συγγραφή εκτεταμένων σημειώσεων και παρατηρήσεων, φωτογραφίες, σχεδιασμό σκαριφημάτων του χώρου, των δράσεων, της θέσης και των χαρακτηριστικών των χρηστών και της κίνησης στο χώρο. Μετά τη συμπλήρωση είκοσι τεσσάρων ωρών σε κάθε δημόσιο χώρο, πραγματοποιήθηκε επαναληπτική παρατήρηση για τις δώδεκα ώρες με την μεγαλύτερη πυκνότητα χρηστών σε κάθε δημόσιο χώρο. Στις επαναληπτικές παρατηρήσεις δημιουργήθηκαν ομάδες, οι οποίες συνέλλεγαν ταυτόχρονα στοιχεία με σκοπό την παραγωγή χαρτών δραστηριοτήτων και ομαδοποιήσεων. Στη φάση αυτή, υπήρχαν, εκτός του συγγραφέα, τουλάχιστον τρία ακόμα άτομα σε κάθε χώρο, αφού οι πλατείες είχαν χωριστεί εκ των προτέρων σε ενότητες παρατήρησης. Τα επιπλέον άτομα ήταν αρχιτέκτονες μηχανικοί. Τέλος, η συμμετοχική παρατήρηση σχετίζεται με διαδικασίες και δράσεις κινηματικών μηχανισμών οι οποίοι εντοπίστηκαν στους υπό έρευνα δημόσιους χώρους.

Αποδελτίωση ηλεκτρονικών πηγών και συνεντεύξεις με σταθερούς παρατηρητές

Ταυτόχρονα με την άμεση παρατήρηση, και με σκοπό την επίτευξη του τριγωνισμού για τον εντοπισμό μηχανισμών και οργανωμένων ομάδων, οι οποίες δραστηριοποιούνται σε κάθε πλατεία, πραγματοποιήθηκαν η αποδελτίωση ηλεκτρονικών πηγών και έξι συνεντεύξεις με σταθερούς παρατηρητές. Η πρώτη πραγματοποιήθηκε από 7 έως 13 Μαΐου του 2014. Μέσω της μηχανής αναζήτησης της Google και με τη χρήση των εξής παραμέτρων: όνομα πλατείας στο πεδίο

αναζήτησης (π.χ. πλατεία Συντάγματος) και εύρος αναζήτησης για κάθε έτος από 1^η Απριλίου έως 31 Μαρτίου του επόμενου (π.χ. 1/4/2012- 31/3/2013) καταγράφηκαν οι δέκα πρώτες καταχωρήσεις οι οποίες στη συνέχεια κωδικοποιήθηκαν με αποκλειστικό σκοπό τον εντοπισμό οργανωμένων ομάδων στους υπό έρευνα δημόσιους χώρους. Η αποδελτίωση διαδικτυακών πληροφοριών λειτούργησε συμπληρωματικά με την άμεση παρατήρηση. Η άμεση παρατήρηση, εφόσον έχει περιορισμένο χρονικό εύρος, δεν μπορεί να καλύψει το σύνολο των πρακτικών χρήσης, το σύνολο των μηχανισμών, οι οποίοι αναπτύσσουν παρουσία και δράση στους δημόσιους χώρους, καθώς και μη καθημερινές παρεμβάσεις σε επίπεδο γεγονότων. Με τον τελευταίο όρο, αναφερόμαστε σε γεγονότα συγκεκριμένων χαρακτηριστικών (π.χ. γεγονότα διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος), τα οποία είναι εξαιρετικά πιθανό να μη συναντηθούν στο πλαίσιο μιας 36ωρης παρατήρησης, αλλά εφόσον λαμβάνουν χώρα τακτικά αποτελούν μέρος της κοινωνικής πραγματικότητας των υπό έρευνα δημόσιων χώρων. Ως συνέπεια των παραπάνω γεγονότων, παρουσιάζονται επιπλέον μηχανισμοί, οι οποίοι επίσης δεν είναι δυνατόν να καλυφθούν από την παρατήρηση στο σύνολό τους. Για τον ίδιο σκοπό πραγματοποιήθηκαν σε κάθε δημόσιο χώρο δύο συνεντεύξεις με σταθερούς παρατηρητές (κατοίκους και ιδιοκτήτες περιπτέρων), οι οποίοι ερωτήθηκαν σχετικά με χρήσεις του δημόσιου χώρου, οι οποίες μπορεί να έχουν ξεφύγει από τις προηγούμενες μεθόδους και επιβεβαιώθηκαν, αμφισβητήθηκαν και εμπλουτίστηκαν οι μηχανισμοί οι οποίοι έχουν εντοπιστεί στα πρώτα στάδια της έρευνας και αντλήθηκαν πληροφορίες σχετικά με κρίσιμα γεγονότα. Σημειώνεται ότι σε καμία περίπτωση δε χρησιμοποιήθηκαν ως εργαλεία ερμηνείας της δράσης ή συσχέτισης των υπό έρευνα μηχανισμών αλλά, όπως και στην περίπτωση της αποδελτίωσης ηλεκτρονικών πηγών, αποκλειστικά για τον εντοπισμό μηχανισμών, ομάδων και πρακτικών. Μέσω της άμεσης παρατήρησης, της αποδελτίωσης των ηλεκτρονικών πηγών και των συνεντεύξεων εντοπίστηκαν οι κύριοι μηχανισμοί και οργανωμένες ομάδες, οι οποίες δραστηριοποιούνται σε κάθε δημόσιο χώρο.

Ερωτηματολόγια

Αφού από τις πρώτες διαδικασίες εντοπίστηκαν οι οργανωμένες ομάδες σε κάθε δημόσιο χώρο, σχεδιάστηκαν ερωτηματολόγια για κάθε πλατεία, τα οποία περιλάμβαναν ερωτήσεις κλειστού και ανοιχτού τύπου. Οι πρώτες αφορούσαν:

- δημογραφικά χαρακτηριστικά: φύλο, ηλικία, εισόδημα, επίπεδο εκπαίδευσης, τόπο κατοικίας
- βαθμό άνεσης/ οικειότητας και βαθμό αίσθησης ασφάλειας
- αξιολόγηση δράσεων και παρεμβάσεων των μηχανισμών στο δημόσιο χώρο (πλατεία Εξαρχείων και πλατεία Αγ. Παντελεήμονα) ή αξιολόγηση λειτουργιών του δημόσιου χώρου (πλατεία Συντάγματος)

Οι δεύτερες αφορούσαν παράγοντες ελκυστικότητας ή μη ελκυστικότητας των δημόσιων χώρων, περιγραφή των δημόσιων χώρων με μια λέξη ή φράση και αντίστοιχη περιγραφή των υπόλοιπων υπό έρευνα δημόσιων χώρων.

Συνεντεύξεις με άτομα τα οποία συμμετείχαν στο μοίρασμα των ερωτηματολογίων

Πραγματοποιήθηκε μία συνέντευξη για κάθε δημόσιο χώρο, το περιεχόμενο της οποίας αφορούσε γενικές παρατηρήσεις για την αλληλεπίδραση με τους χρήστες, προφορικές δικαιολογήσεις των απαντήσεων ή της άρνησης συμμετοχής στην έρευνα κλπ.

Δεύτερη φάση της έρευνας πεδίου: Ιούλιος- Σεπτέμβριος 2014

Στην πρώτη φάση της έρευνας εντοπίστηκαν οι καθημερινές πρακτικές χρήσης των υπό έρευνα δημόσιων χώρων και εντοπίστηκαν οι μηχανισμοί, ομάδες και άτομα, οι οποίοι δρουν και συμμετέχουν στη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας. Η δεύτερη φάση της έρευνας καλείται να απαντήσει στα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποιες είναι οι οπτικές των ομάδων και των μηχανισμών για τους υπό έρευνα δημόσιους χώρους;
- Πώς οι μηχανισμοί και ομάδες επεμβαίνουν στη διαμόρφωση των πρακτικών χρήσης του δημόσιου χώρου;
- Πώς οι μηχανισμοί και οι ομάδες αλληλεπιδρούν; Ποιες σχέσεις και στρατηγικές αναπτύσσονται και ποια μέσα επιστρατεύονται;

Η διερεύνηση των παραπάνω στηρίζεται κυρίως στη διεξαγωγή συνεντεύξεων με άτομα τα οποία συμμετέχουν στους μηχανισμούς και στις ομάδες. Συμπληρωματικά με τις συνεντεύξεις, πραγματοποιήθηκε αποδελτίωση και ερμηνεία του γραπτού λόγου, των αφηγήσεων των παραπάνω ομάδων, όπως αυτές αποτυπώνονται σε έγγραφα σχετικά με τους υπό έρευνα δημόσιους χώρους.

Συνεντεύξεις

Για κάθε δημόσιο χώρο, εντοπίστηκαν οι μηχανισμοί και οι ομάδες οι οποίες αποτελούν μέρος και είναι διαμορφωτές των πρακτικών χρήσης και της κοινωνικής πραγματικότητας. Προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα της δεύτερης φάσης της έρευνας, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις ανοιχτού τύπου με άτομα τα οποία συμμετέχουν στις παραπάνω δομές. Οι υπό έρευνα ομάδες και μηχανισμοί εντάσσονται εκ των προτέρων σε μία από τις κύριες διαστάσεις του δημόσιου χώρου (κανονικοποίηση, κινήματα και οργανώσεις, οικονομική διάσταση), προκειμένου οι διαστάσεις αυτές να εμφανιστούν με μια σχετική ισορροπία στη διαδικασία διεξαγωγής συνεντεύξεων. Εντούτοις, η προεπιλογή της ένταξης διερευνήθηκε εκ νέου μέσω ερωτήσεων στο πλαίσιο της συνέντευξης. Κάθε διάσταση εκφράστηκε με τουλάχιστον τρεις συνεντεύξεις για κάθε δημόσιο χώρο. Έτσι, σε κάθε περίπτωση έρευνας πραγματοποιήθηκαν τουλάχιστον εννέα συνεντεύξεις, στις οποίες προστέθηκαν επιπλέον συνεντεύξεις με συμμετέχοντες σε μηχανισμούς και ομάδες, οι οποίες εντοπίστηκαν στην πρώτη φάση της έρευνας.

Σε κάθε συνέντευξη τέθηκαν ερωτήματα τα οποία παραπέμπουν στα κεντρικά ερευνητικά ερωτήματα της δεύτερης φάσης της έρευνας. Τέθηκαν τουλάχιστον τέσσερα ερωτήματα για κάθε κεντρικό ερευνητικό ερώτημα, ενώ ορισμένα ερωτήματα επιδίωκαν την άντληση αφηγήσεων, οι οποίες θα αφορούν είτε στην καθημερινότητα της πλατείας, είτε σε συγκεκριμένα περιστατικά, στα οποία έχουν εμπλακεί οι υπό έρευνα μηχανισμοί και ομάδες στο σύνολό τους. Η προσέγγιση αυτή αποτελεί και τον τρόπο κωδικοποίησης των απαντήσεων, στον οποίο θα βασιστεί η ερμηνευτική διαδικασία των συνεντεύξεων. Εξαιτίας του εντοπισμού και της συμπερίληψης στην έρευνα εκτεταμένων περιστατικών βίας και ομάδων οι οποίες τη χρησιμοποιούν ως κύριο μέσο εδραίωσης της δράσης τους (π.χ. ομάδες οργανωμένου εγκλήματος και διακίνησης ναρκωτικών), δεν αναφέρεται το όνομα του συμμετέχοντα στη διαδικασία των συνεντεύξεων ή του μηχανισμού/ ομάδας, στην οποία εντάσσεται, εφόσον αυτό ζητήθηκε από το συγκεκριμένο άτομο ή ομάδα.

Αρχειακή Ανάλυση

Για κάθε υπό έρευνα μηχανισμό και ομάδα αναλύθηκε ο γραπτός λόγος ο οποίος έχει παραχθεί σε σχέση με τα ερευνητικά ερωτήματα της δεύτερης φάσης της έρευνας. Η ανάλυση αυτή έχει διπλή χρησιμότητα: αφενός λειτουργεί ως δικλείδα ασφαλείας στη

διεξαγωγή συνεντεύξεων, η οποία θα στηριχθεί στο λόγο μόνο ενός ατόμου από κάθε μηχανισμό/ ομάδα, αποκλείοντας με τον τρόπο αυτό τη συμπερίληψη οπτικών οι οποίες διαφοροποιούνται από τις κεντρικές οπτικές και στρατηγικές της ομάδας, ενώ αφετέρου εμπλουτίζει την έρευνα με επιπλέον οπτικές και πληροφορίες. Οι αφηγήσεις και οι οπτικές αντλήθηκαν από κάθε είδος γραπτού λόγου, όπως αυτός διαφοροποιείται λόγω της διαφορετικής δομής και ρόλου των μηχανισμών (αφίσες και προκηρύξεις οργανώσεων, δελτία τύπου, οδηγοί πολιτικής κτλ). Η αρχειακή ανάλυση προηγήθηκε χρονικά της διεξαγωγής συνεντεύξεων για τους λόγους οι οποίοι αναφέρθηκαν προηγουμένως.

6.4.Σχεδιασμός της έρευνας και μεθοδολογίες ανάλυσης των δεδομένων

Ο YinR.(1986) ορίζει το σχεδιασμό της έρευνας περίπτωσης ως τη *“λογική η οποία συνδέει τα δεδομένα και τα συμπεράσματα τα οποία θα εξαχθούν με τις αρχικές ερωτήσεις”* και διακρίνει πέντε κύρια στοιχεία του σχεδιασμού: i) ερωτήματα της έρευνας ii) θέσεις της έρευνας iii) ενότητες της ανάλυσης iv) λογική σύνδεσης δεδομένων με τις θέσεις v) κριτήρια ερμηνείας ευρημάτων. Το υποκεφάλαιο αυτό αποτελεί τη σύνδεση μεταξύ των ερωτήσεων και των κριτηρίων ερμηνείας τα οποία προκύπτουν από την κατασκευή του γνωστικού/ θεωρητικού πλαισίου και της έρευνας πεδίου.

Η προσέγγιση της έρευνας περίπτωσης μπορεί να περιλαμβάνει τη διερεύνηση μιας ή πολλαπλών περιπτώσεων. Η διερεύνηση μιας περίπτωσης δε χρησιμοποιείται, καθώς για τη χρήση της πρέπει να ικανοποιείται τουλάχιστον μια από τις εξής προϋποθέσεις (YinR., 1986): να αποτελεί κρίσιμη περίπτωση μιας πλήρως διαμορφωμένης θεωρίας, να αποτελεί ακραία ή μοναδική περίπτωση, να αποτελεί περίπτωση η οποία δεν ήταν προηγουμένως προσβάσιμη σε ερευνητές. **Στην παρούσα διατριβή εξετάζονται τρεις περιπτώσεις: οι πλατείες Εξαρχείων, Συντάγματος και Αγίου Παντελεήμονα. Στη συνέχεια περιγράφονται οι μεθοδολογίες ανάλυσης και κωδικοποίησης, οι οποίες οδήγησαν στη δημιουργία βάσης δεδομένων.**

Η ανάλυση του συνόλου των δεδομένων, πλην αυτών που αποτέλεσαν συνδετικούς κρίκους μεταξύ των δύο φάσεων της έρευνας (συνεντεύξεις με σταθερούς παρατηρητές, αποδελτίωση αναφορών για μηχανισμούς στα MME) πραγματοποιήθηκε σε τρία επίπεδα/ ενότητες ανάλυσης, οι οποίες αφορούν τόσο την

κοινωνική ζωή των δημόσιων χώρων στο σύνολό τους, όσο και τους χρήστες και τους μηχανισμούς: **απόψεις, πρακτικές και σχέσεις εξουσίας.**

Κριτήρια και μεθοδολογία ανάλυσης και ερμηνείας των δεδομένων σε σχέση με τα κεντρικά ερευνητικά ερωτήματα

Το πρώτο κύριο ερευνητικό ερώτημα αφορά την αποτύπωση της καθημερινότητας και των πρακτικών χρήσης στους υπό έρευνα δημόσιους χώρους και την αξιολόγησή τους. Για την πραγματοποίηση των διαδικασιών αυτών είναι απαραίτητη, αφενός η επιλογή των κοινωνικών χαρακτηριστικών και δραστηριοτήτων οι οποίες θα εξεταστούν και αφετέρου ο καθορισμός κριτηρίων για την αξιολόγησή τους. Από τα ερωτηματολόγια προέκυψαν γραφήματα με ποσοτική ανάλυση και πίτες απόψεων και οπτικών μέσω κωδικοποίησης των απαντήσεων, οι οποίες αφορούν ποιοτικά δεδομένα. Από την άμεση παρατήρηση προέκυψαν σημειώσεις, σκαριφήματα και φωτογραφίες. Η επεξεργασία των παραπάνω βασίστηκε σε προηγούμενες έρευνες, οι οποίες αφορούν δραστηριότητες χρηστών και ομάδων στο δημόσιο χώρο (Carmona et al.,2003; Carr et al.,1992; Gehl,1996; Holland,2007; Loukaitou και Sideris,1999; Marusic,2010; Montgomery,1998; Project for Public Spaces,2000; Shaftoe,2008; Whyte,1980) και εμπλουτίζεται στην παρουσίαση των περιπτώσεων έρευνας από δεδομένα τα οποία προέκυψαν από τις συνεντεύξεις όλων των τύπων. Αν και η πλειοψηφία των παραπάνω εργασιών και ερευνών επικεντρώνεται στη συσχέτιση των δραστηριοτήτων με το φυσικό σχεδιασμό του δημόσιου χώρου, αντλήθηκαν από αυτές κριτήρια αξιολόγησης της κοινωνικής ζωής, τρόποι διαχωρισμού των δραστηριοτήτων, τρόποι καταγραφής και τρόποι κωδικοποίησης και κατηγοριοποίησης. Ο Sibley (1995), διαχωρίζει το χώρο με όρους ένταξης και αποκλεισμού, όπως φαίνεται στον Πίνακα 4.

Χαρακτηριστικά	Ανοιχτοί χώροι	Κλειστοί χώροι
Καθορισμός ορίων	Δυσδιάκριτα σύνορα	Αυστηρά καθορισμένα σύνορα
Σύστημα αξιών	Πολλαπλότητα	Περιορισμένες ισχυρές αξίες
Διαφορετικότητα και ποικιλομορφία	Αποδοχή της διαφορετικότητας	Μη ανοχή της διαφορετικότητας

Ρόλος της αστυνόμευσης	Μη φύλαξη ορίων, χαμηλή παρουσία	Διατήρηση των ορίων, υψηλή παρουσία
Θέση του κοινού	Καταλαμβάνει το περιθώριο	Καταλαμβάνει το κέντρο
Οπτική για τον πολιτισμό	Πολυπολιτισμικοί	Μονοπολιτισμικοί

Πίνακας 4: Χαρακτηριστικά κλειστών και ανοικτών χώρων, Sibley (1995), επεξεργασία Malone (2002)

Από τα παραπάνω, προέκυψαν τρία επίπεδα αξιολόγησης της κοινωνικής ζωής και των πρακτικών χρήσης, καθώς και τα κριτήρια για την πραγματοποίησή της. Τα επίπεδα, οι παράμετροι και τα κριτήρια διερεύνησης και αξιολόγησης παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.

Πεδία αξιολόγησης	Παράμετροι		
Ποικιλομορφία	<ul style="list-style-type: none"> • Δημογραφικά χαρακτηριστικά χρηστών • Ιδεολογική τοποθέτηση χρηστών • Αξιολογήσεις χρηστών • Παρουσία γυναικών • Φυσικό περιβάλλον και παρεμβάσεις στο χώρο • Συσχέτιση βαθμού ασφάλειας και άνεσης/ οικειότητας χρηστών • Συσχέτιση/ απόκλιση με τους υπό έρευνα μηχανισμούς 	<u>Ποικιλόμορφοι/ ανοικτοί χώροι</u> <ul style="list-style-type: none"> • Διασπορά δημογραφικών χαρακτηριστικών • Διασπορά ιδεολογικής τοποθέτησης • Αυξημένη παρουσία γυναικών • Θετικές αξιολογήσεις από χρήστες • Χαμηλές συγκεντρώσεις σε κοινές φαντασιακές προσλήψεις • Ποικιλομορφία φυσικού περιβάλλοντος και παρεμβάσεων • Παρουσία πολλαπλών ταυτοτήτων • Σύγκλιση στο βαθμό ασφάλειας και άνεσης • Διασπορά απόψεων 	<u>Ομοιογενείς/ κλειστοί χώροι</u> <ul style="list-style-type: none"> • Συγκεντρώσεις δημογραφικών χαρακτηριστικών • Συγκεντρώσεις ιδεολογικών τοποθετήσεων • Μειωμένη παρουσία γυναικών • Υψηλές συγκεντρώσεις σε κοινές φαντασιακές προσλήψεις • Ομοιογένεια φυσικού περιβάλλοντος και παρεμβάσεων • Παρουσία μίας ταυτότητας ή δίπολου ταυτοτήτων • Απόκλιση στο βαθμό ασφάλειας και άνεσης • Υψηλές συγκεντρώσεις θετικών ή αρνητικών αξιολογήσεων για μηχανισμούς

		για τους μηχανισμούς	
Ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά της παρουσίας των χρηστών	<ul style="list-style-type: none"> • Τύποι δραστηριοτήτων • Ύπαρξη ομαδοποιήσεων • Πυκνότητα χρήσης κατά τη διάρκεια της ημέρας • Συμμετοχή σε συλλογικές δράσεις 	<u>Ενεργητική χρήση του χώρου</u> <ul style="list-style-type: none"> • Ενεργητικές δραστηριότητες • Παρουσία ομαδοποιήσεων • Αυξημένη πυκνότητα χρηστών • Διασπορά της πυκνότητας κατά τη διάρκεια της ημέρας • Ανάπτυξη συλλογικών δράσεων/ αυξημένη συμμετοχή σε αυτές 	<u>Παθητική χρήση του χώρου</u> <ul style="list-style-type: none"> • Παθητικές δραστηριότητες • Παρουσία μεμονωμένων ατόμων • Μειωμένη πυκνότητα χρηστών • Συγκεντρώσεις της πυκνότητας κατά τη διάρκεια της ημέρας • Απουσία συλλογικών δράσεων/ μειωμένη συμμετοχή σε αυτές
Άνεση και ασφάλεια	<ul style="list-style-type: none"> • Βαθμός άνεσης χρηστών • Βαθμός ασφάλειας χρηστών • Περιστατικά βίας ή παραβατικότητας 	<u>Αυξημένα επίπεδα ασφάλειας</u> <ul style="list-style-type: none"> • Υψηλός βαθμός άνεσης και ασφάλειας χρηστών • Απουσία περιστατικών βίας και αποκλεισμού 	<u>Χαμηλά επίπεδα ασφάλειας</u> <ul style="list-style-type: none"> • Μειωμένος βαθμός άνεσης και ασφάλειας χρηστών • Ανάπτυξη περιστατικών βίας και αποκλεισμού
Άλλα	<ul style="list-style-type: none"> • Αξιολογήσεις χρηστών 	Αρνητική αξιολόγηση του δημόσιου χώρου, της κοινωνικής ζωής του και των νοημάτων του	Θετική αξιολόγηση του δημόσιου χώρου, της κοινωνικής ζωής του και των νοημάτων του

Πίνακας 5: Πεδία, παράμετροι και κριτήρια αξιολόγησης των πρακτικών χρήσης και της καθημερινής κοινωνικής ζωής του δημόσιου χώρου

Το δεύτερο κύριο ερευνητικό ερώτημα αφορά τις σχέσεις εξουσίας, οι οποίες αναπτύσσονται μεταξύ των υπό έρευνα μηχανισμών και την επίδραση στις πρακτικές χρήσης και την καθημερινότητα του δημόσιου χώρου, τους τρόπους παρέμβασης και δράσης των μηχανισμών και τις απόψεις τους. Η ανάλυση και ερμηνεία των συνεντεύξεων, της αποδελτίωσης έντυπου υλικού και της παρατήρησης δράσεων της δεύτερης φάσης πραγματοποιήθηκε μέσω της ανάλυσης περιεχομένου. Τα κείμενα

της απομαγνητοφώνησης κωδικοποιήθηκαν με βάση τα επίπεδα της ανάλυσης: απόψεις, πρακτικές και σχέσεις εξουσίας. Για τα δύο πρώτα επίπεδα ανάλυσης αναφέρονται οι απόψεις και οι πρακτικές, όπως διατυπώθηκαν από τους συμμετέχοντες στους μηχανισμούς. Σε ό,τι αφορά τις σχέσεις εξουσίας, η ερμηνεία προέκυψε από παραδοχές και αφηγήσεις περιστατικών από τους συμμετέχοντες, αλλά και ευρήματα της πρώτης φάσης της έρευνας. Κριτήρια ύπαρξης κατάστασης κυριαρχίας προς όφελος ενός μηχανισμού ή μιας ομαδοποίησης μηχανισμών αποτελούν τα εξής:

- Σημαντικός βαθμός παρεμβάσεων στο φυσικό περιβάλλον και στην κοινωνική ζωή του δημόσιου χώρου
- Παραδοχή της κατάστασης κυριαρχίας από άλλους μηχανισμούς
- Εξάρτηση των παρεμβάσεων άλλων μηχανισμών από τις παρεμβάσεις ενός μηχανισμού
- Υψηλή αποδοχή των παρεμβάσεων από τους χρήστες
- Ιδεολογική -όπου οι μηχανισμοί συγκροτούνται σε ιδεολογική βάση- σύγκλιση μηχανισμού και χρηστών

7. Παρουσίαση των περιπτώσεων έρευνας

Ο YinR. (1986) διαχωρίζει έξι τρόπους παράθεσης του προβλήματος, της έρευνας, των δεδομένων και των συμπερασμάτων: δομή γραμμικής ανάλυσης, συγκριτική δομή, χρονολογική δομή, δομή χτισίματος θεωρίας, δομή αγωνίας και δομή χωρίς ακολουθία. Για τις έρευνες περίπτωσης της παρούσας διατριβής χρησιμοποιείται η δομή γραμμικής ανάλυσης, η οποία περιλαμβάνει τα εξής στάδια: διατύπωση ερωτήματος, μεθοδολογία, συγκεντρωτική παρουσίαση των ευρημάτων και ερμηνεία τους και συμπεράσματα. **Λόγω της επαγωγικής φύσης της έρευνας, ο παραπάνω τρόπος παρουσίασης συμπληρώνεται από στοιχεία της δομής χτισίματος θεωρίας και μεθοδολογίας grounded theory:** δεδομένα τα οποία ομαδοποιούνται σε κώδικες και επίπεδα ανάλυσης διαμορφώνουν σε σημαντικό βαθμό, τόσο τους τρόπους και το περιεχόμενο της ανάλυσης, όσο και τους τρόπους παράθεσης των δεδομένων και η παραγωγή της θεωρίας λαμβάνει χώρα με βάση μοτίβα τα οποία εμφανίστηκαν στο πλαίσιο της έρευνας. Εφόσον τα ερωτήματα και η μεθοδολογία έχουν αναλυθεί σε προηγούμενα κεφάλαια και είναι κοινά για τις τρεις περιπτώσεις έρευνας, ακολουθεί η συγκεντρωτική παρουσίαση των ευρημάτων, η ερμηνεία τους και τα συμπεράσματα που προκύπτουν για κάθε δημόσιο χώρο. Η παράθεση και ανάλυση των ευρημάτων πραγματοποιείται σε δύο ενότητες για κάθε δημόσιο χώρο: ανάλυση και αξιολόγηση της καθημερινής ζωής και απόψεις, πρακτικές και σχέσεις εξουσίας των μηχανισμών. Εντούτοις, επειδή όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο τα διάφορα ερευνητικά εργαλεία καλύπτουν ένα μεγάλο εύρος ερωτημάτων και επειδή οι δύο αυτές ενότητες αποτελούν τη διάσπαση μιας ενότητας, σε πολλές περιπτώσεις υπάρχει επικάλυψη τόσο των ενοτήτων, όσο και των επιπέδων και των εργαλείων ανάλυσης.

Οι δημόσιοι χώροι που εξετάζονται χωροθετούνται στο κέντρο της Αθήνας και ανήκουν διοικητικά στο Δήμο Αθηναίων. Επιπλέον, αποτέλεσαν κατά την πενταετία 2009 - 2014 πεδία αστικών συγκρούσεων. Ο Σταυρίδης (2009) ορίζει τις αστικές συγκρούσεις ως “το σύνολο των μορφών τις οποίες λαμβάνει ο κοινωνικός ανταγωνισμός, όταν οι παραγόμενες από αυτόν συγκρούσεις λαμβάνουν χώρα στο αστικό περιβάλλον”. Ως ένδειξη της υιοθέτησης της λειτουργίας ως πεδίο αστικών συγκρούσεων από τους υπό έρευνα δημόσιους χώρους χρησιμοποιήθηκαν τα

δεδομένα της πρώτης φάσης της έρευνας. Στη πρώτη φάση είχε συμπεριληφθεί ένας επιπλέον δημόσιος χώρος (πλατεία Μοναστηρακίου), ο οποίος αποκλείστηκε καθώς δεν προέκυψαν ενδείξεις αντίστοιχης λειτουργίας. Επιπλέον, η λειτουργία αυτή των υπό έρευνα δημόσιων χώρων επιβεβαιώθηκε πλήρως από το σύνολο των διαδικασιών της έρευνας πεδίου.

7.1.Πλατεία Εξαρχείων

Η πλατεία Εξαρχείων βρίσκεται στο κέντρο της συνοικίας των Εξαρχείων και οριοθετείται από τις οδούς Θεμιστοκλέους, Στουρνάρη και Σπύρου Τρικούπη. Η ευρύτερη περιοχή των Εξαρχείων φιλοξενεί μικτές χρήσεις γης: κατοικία, εμπόριο, ψυχαγωγία, ενώ παρουσιάζεται συγκέντρωση βιβλιοπωλείων, επιχειρήσεων εστίασης και χώρων δραστηριοποίησης πολιτικών ομάδων, κυρίως του αριστερού και αναρχικού χώρου. Η περιοχή των Εξαρχείων αποτελεί επίσης (Iakovidou et. al. 2010) τόπο διαμονής φοιτητών, καλλιτεχνών και ανθρώπων του πνεύματος, ενώ από την εξέγερση του Πολυτεχνείου έως τις μέρες μας αποτελεί σημείο αναφοράς για την ανάπτυξη κινημάτων και αστικών εξεγέρσεων και τόπο με ισχυρή συμβολική σημασία για τον αναρχικό - αντιεξουσιαστικό και αριστερό χώρο. Σύμφωνα με το Μουζακίτη (2011, σελ.85), *“η περιοχή των Εξαρχείων αναγνωρίζεται ως τόπος με ιδιαίτερα κοινωνικά χαρακτηριστικά και, ιδίως μετά τα μεταπολιτευτικά χρόνια, αποτελεί σημείο ιδεολογικής αναφοράς για μεγάλο ποσοστό ανθρώπων. Ένα από τα παρελκόμενα αυτού του φαινομένου, είναι η ανάπτυξη μιας ιδιότυπης σχέσης οικειότητας με το χώρο, ή καλύτερα, μιας έντονης αξίωσης οικειοποίησής του. Τα στοιχεία αυτά αποτυπώνονται ως ένα βαθμό στη γενικότερη αισθητική και επικοινωνιακή λειτουργία του δημόσιου χώρου, με κύρια παραδείγματα τη μεγάλη έκταση των επιφανειών που φέρουν αφισκολλήσεις και την αύξηση της λεγόμενης τέχνης του δρόμου”*.

Προσεγγίζοντας την πλατεία Εξαρχείων από οποιονδήποτε δρόμο, η ιδιαιτερότητα της περιοχής - σε σχέση με το υπόλοιπο τμήμα του αθηναϊκού μητροπολιτικού κέντρου - είναι εμφανής: τοίχοι κατειλημμένοι από αφίσες και graffiti πολιτικού περιεχομένου, υψηλή παρουσία νεολαίας και εναλλακτική αισθητική, τόσο των χρηστών του δημόσιου χώρου, όσο και των καταστημάτων εστίασης. Επιπλέον, η σχέση των κατοίκων και επισκεπτών της περιοχής με το δημόσιο χώρο, την οποία περιγράφει ο Μουζακίτης (2011), μπορεί κανείς να την αντιληφθεί από τη λειτουργία του αυτοοργανωμένου πάρκου της οδού Ναυαρίνου, την οικειοποίηση δημόσιων χώρων για διασκέδαση και ψυχαγωγία²² και τη συχνή χρήση - ιδιαίτερα κατά τις νυχτερινές ώρες - ως σημείων συνάντησης και συναναστροφής εισόδων πολυκατοικιών, σκαλοπατιών και άλλων δημόσιων και ημι-δημόσιων χώρων.

²² Πεζόδρομοι Βαλτετσίου και Μεσολογγίου, σκαλοπάτια στο τέλος της οδού Μπενάκη κ.ά.

Η κοινωνική ζωή και οι πρακτικές χρήσης περιγράφονται και αναλύονται στα υποκεφάλαια τα οποία ακολουθούν με βάση τρία κύρια πεδία:

- **ποικιλομορφία**, η οποία αναφέρεται στο κατά πόσο ένας χώρος είναι ανοιχτός ή κλειστός, ποικιλόμορφος ή ομογενοποιημένος
- **ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά των πρακτικών χρήσης**
- **άνεση και ασφάλεια χρηστών**

Τα παραπάνω πεδία ανάλυσης **χρησιμοποιούνται για το σύνολο των υπό έρευνα δημόσιων χώρων** και αναπτύσσονται με τη χρήση ερευνητικών εργαλείων από τις δύο φάσεις της έρευνας. Το κάθε πεδίο ανάλυσης αποτελεί και αυτό σύνθεση διαφορετικών τύπων εργαλείων ανάλυσης και δεδομένων.

Οι υπό έρευνα μηχανισμοί, οι οποίοι επιλέχθηκαν μέσω της άμεσης παρατήρησης, των συνεντεύξεων με σταθερούς παρατηρητές και της αποδελτίωσης αναφορών σε ΜΜΕ, είναι οι εξής:

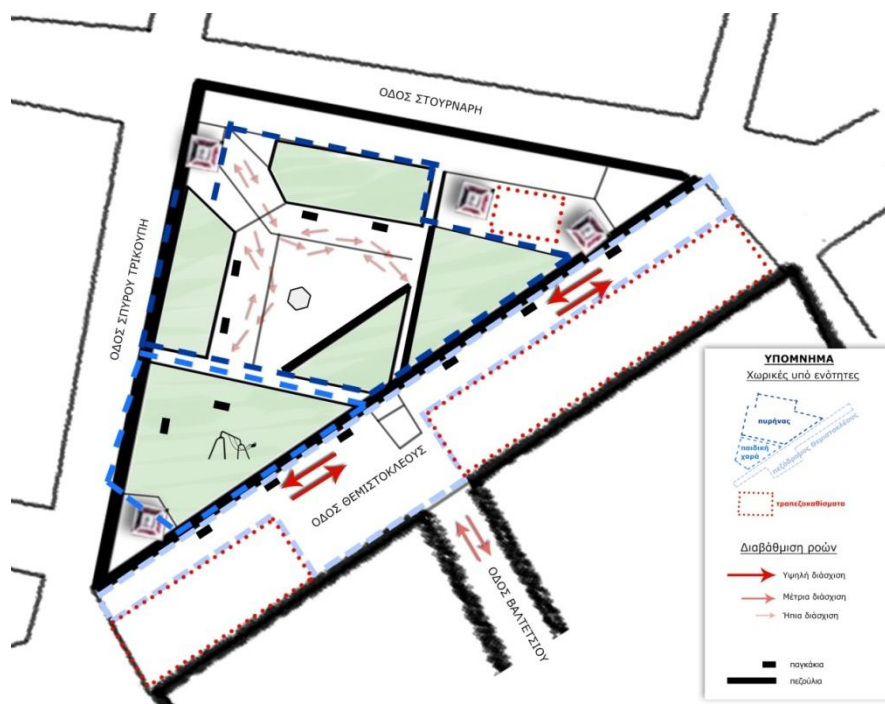
- Τρεις επιχειρηματίες της περιοχής, τα καταστήματα των οποίων βρίσκονται είτε στο πεζοδρομημένο τμήμα της οδού Θεμιστοκλέους πάνω στην πλατεία Εξαρχείων, είτε σε παρακείμενους δρόμους. Προς διευκόλυνση της παρουσίασης των δεδομένων, στην ανάλυση χρησιμοποιούνται αρχικά τα οποία δεν ανταποκρίνονται στα πραγματικά: Ν.Π. (κατάστημα 1), Σ.Μ. (κατάστημα 2) και Κ.Ζ. (κατάστημα 3)
- Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων
- Ελεύθερος Κοινωνικός Χώρος Nosotros
- Κατάληψη Α
- Δύο αστυνομικοί του Α.Τ. Εξαρχείων
- Δύο αστυνομικοί της ομάδας ΔΙΑΣ
- Αστυνομικός της ομάδας ΜΑΤ
- Διευθύνων σύμβουλος εταιρίας real estate και μεσιτικών υπηρεσιών με πεδίο δραστηριότητας το κέντρο της Αθήνας
- Βαρελάς Ανδρέας, Αντιδήμαρχος Αθηναίων

7.1.1.Περιγραφή και αξιολόγηση της κοινωνικής ζωής και των πρακτικών χρήσης

7.1.1.1.Ποικιλομορφία

Ο αστικός εξοπλισμός της πλατείας Εξαρχείων περιλαμβάνει παιδική χαρά, παγκάκια, το άγαλμα - τοπόσημο της πλατείας, πεζούλια και μία αυτοσχέδια μπασκέτα. Η μπασκέτα και η παιδική χαρά τοποθετήθηκαν το 2010 από κατοίκους, μαγαζάτορες και το Δήμο Αθηναίων, σύμφωνα με τον επιχειρηματία Ν.Π. Ο εξοπλισμός αυτός βρίσκεται σε άσχημη κατάσταση, όπως ελλιπής είναι και η καθαριότητα στην πλατεία. Τα συνεργεία καθαρισμού του Δήμου Αθηναίων εμφανίστηκαν μία φορά κατά τη διάρκεια της άμεσης παρατήρησης, αλλά σημαντικό ποσοστό δράσεων καθαριότητας πραγματοποιήθηκε από υπαλλήλους καταστημάτων της πλατείας και κατοίκους. Η πλατεία Εξαρχείων επιβαρύνεται ιδιαίτερα λόγω της αυξημένης πυκνότητας χρήσης, αλλά και του είδους της χρήσης, ιδιαίτερα τις βραδινές ώρες (κατανάλωση ποτών, φαγητού κλπ.). Ο χώρος της πλατείας μπορεί να χωριστεί σε τέσσερις χωρικές υποενότητες με βάση τόσο τη χρήση και τις δραστηριότητες, όσο και τα χαρακτηριστικά των χρηστών.

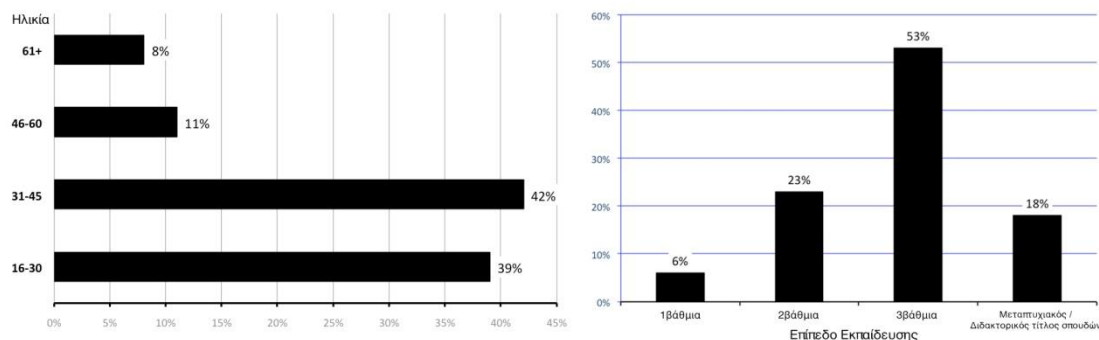
Χάρτης 1:Χωρικές υποενότητες, εντάσεις διάσχισης και αστικός εξοπλισμός της πλατείας Εξαρχείων

Η πρώτη υποενότητα αφορά το κυρίως μέρος της πλατείας, το οποίο στη συνέχεια αναφέρεται ως “πυρήνας”, όπου παρατηρείται σημαντική ομοιομορφία εμφανισιακών χαρακτηριστικών χρηστών και δραστηριοτήτων. Η δεύτερη αφορά την παιδική χαρά, η οποία χρησιμοποιείται κυρίως από μετανάστες χρήστες. Η τρίτη αφορά τον πεζόδρομο της Θεμιστοκλέους εκτός των τραπεζοκαθισμάτων και η τέταρτη τους χώρους ανάπτυξης τραπεζοκαθισμάτων. Ξεκινώντας από τον πυρήνα και με προορισμό τα τραπεζοκαθίσματα, τα εμφανισιακά χαρακτηριστικά των χρηστών αλλάζουν. Ο πυρήνας της πλατείας παρουσιάζει σημαντική ομοιομορφία, καθώς συγκεντρώνει νεαρά άτομα με ομοιόμορφο ντύσιμο. Στον πυρήνα εμφανίζονται μετανάστες, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις αποτελούν μέρος ευρύτερων ομαδοποιήσεων και αλληλεπιδρούν με τους έλληνες χρήστες παίζοντας, συνομιλώντας κλπ. Ο χώρος της παιδικής χαράς διαχωρίστηκε, καθώς σε αυτόν παρατηρήθηκαν σε δύο περιπτώσεις περιστατικά διακίνησης ναρκωτικών. Ο πεζόδρομος της Θεμιστοκλέους είναι λιγότερο ομογενοποιημένος, αφού εντοπίζονται περιορισμένα άτομα μεγαλύτερων ηλικιών και μεγαλύτερη ποικιλομορφία ντυσίματος, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της μέρας. Τέλος, στα τραπεζοκαθίσματα η ποικιλομορφία είναι ακόμα υψηλότερη, με άτομα όλων των ηλικιών και εμφανισιακών χαρακτηριστικών, αλλά η παρουσία μεταναστών είναι σχεδόν ανύπαρκτη. **Επιπλέον, στο σύνολο της πλατείας είναι εξαιρετικά χαμηλή η παρουσία παιδιών και ομαδοποιήσεων οι οποίες αφορούν οικογένειες, ενώ ηλικιωμένοι εμφανίζονται σχεδόν αποκλειστικά στα τραπεζοκαθίσματα.**

Η κίνηση των χρηστών και η διάσχιση της πλατείας πραγματοποιείται κυρίως μέσω της οδού Θεμιστοκλέους και ενισχύεται από την κίνηση της οδού Βαλτετσίου. Η διάσχιση μέσα από τον πυρήνα της πλατείας, αν και ο σχεδιασμός το επιτρέπει, είναι ιδιαίτερα περιορισμένη. Επιπλέον, σε πολλές περιπτώσεις παρατηρήθηκε το φαινόμενο περαστικοί να προτιμούν να κινηθούν περιμετρικά της πλατείας, αν και η διάσχισή της θα συνεπαγόταν μειωμένη απόσταση και χρόνο.

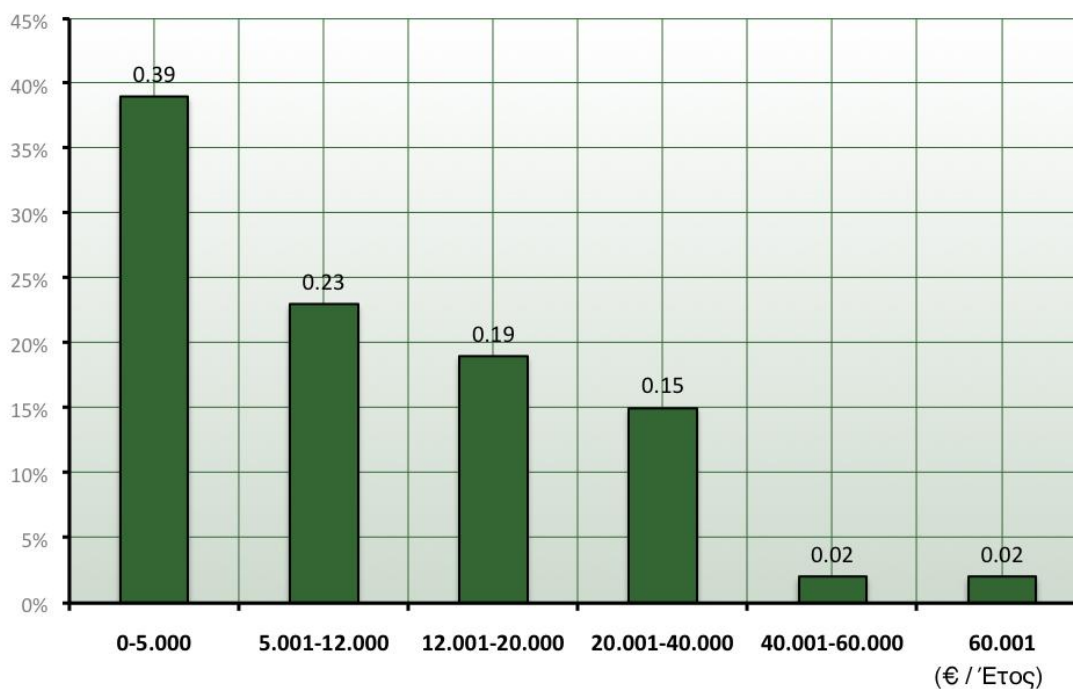
Δημογραφικά χαρακτηριστικά χρηστών

Σε ό,τι αφορά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των χρηστών, παρατηρούνται έντονες συγκεντρώσεις, με τους χρήστες να είναι στην πλειοψηφία τους νέοι, με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης και χαμηλό εισόδημα.

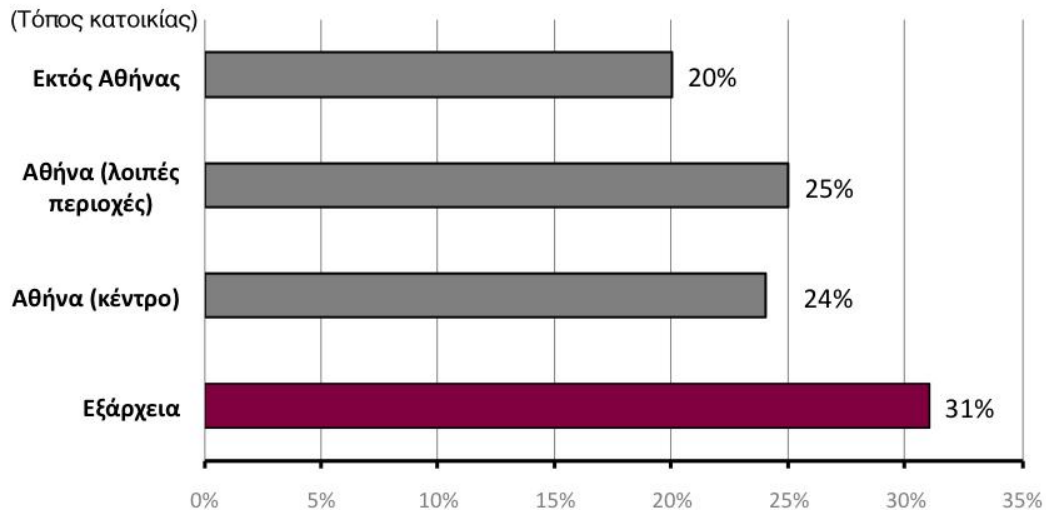
Γράφημα 1 & Γράφημα 2: Ηλικιακή κατανομή & επίπεδα εκπαίδευσης χρηστών πλατείας Εξαρχείων

Σύμφωνα με τις συγκεντρώσεις οι οποίες παρατηρούνται στα παραπάνω γραφήματα, οι χρήστες σε ποσοστό 81% έχουν ηλικία έως 45 έτη και σε ποσοστό 71% είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ή κάτοχοι μεταπτυχιακού και διδακτορικού τίτλου σπουδών. Επιπλέον, σε ποσοστό 62% έχουν εισόδημα έως 12.000 ευρώ, ενώ το ποσοστό χρηστών με εισόδημα πλέον των 40.000 ευρώ είναι μόλις 4%.

Γράφημα 3: Κατανομή εισοδημάτων χρηστών της πλατείας Εξαρχείων

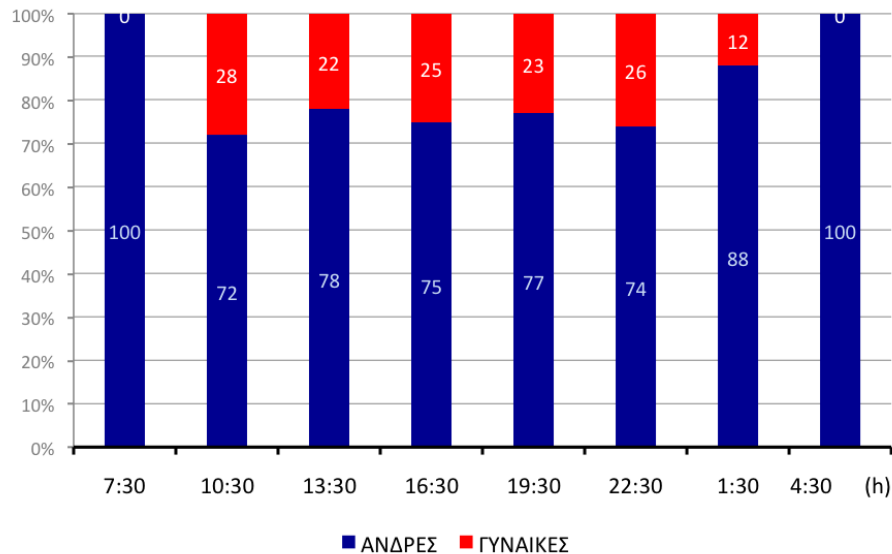
Η πλατεία Εξαρχείων, παρά το μικρό μέγεθος και την απουσία σημαντικών μεταφορικών υποδομών, αποτελεί ένα δημόσιο χώρο υπερτοπικού χαρακτήρα.

Γράφημα 4: Τόπος μόνιμης κατοικίας χρηστών πλατείας Εξαρχείων

Οι χρήστες, σε ποσοστό 69% διαμένουν εκτός της περιοχής των Εξαρχείων, ενώ σημαντικό ποσοστό (20%) διαμένει εκτός Αθήνας. Οι υπόλοιποι (49%) διαμένουν στην ευρύτερη μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας.

Η αυξημένη παρουσία γυναικών αποτελεί σημαντικό κριτήριο για την ποιότητα και την ποικιλομορφία του δημόσιου χώρου (Carr,1992; Project for Public Spaces,2000; Whyte,1980). Στην πλατεία Εξαρχείων, όπως προέκυψε από την άμεση παρατήρηση, η παρουσία γυναικών είναι σταθερά χαμηλή καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας. Το ποσοστό των γυναικών δεν ξεπερνά το 28%, ενώ η παρουσία τους είναι εξαιρετικά περιορισμένη στον πυρήνα της πλατείας και την παιδική χαρά, με την πλειοψηφία να εντοπίζεται στα τραπεζοκαθίσματα.

Γράφημα 5: Αναλογία αντρών / γυναικών στην πλατεία Εξαρχείων

Τρόποι εκδήλωσης και επίπεδα συγκρότησης της εσωτερικής ομοιογένειας της πλατείας Εξαρχείων

Από την ανάλυση των δημογραφικών χαρακτηριστικών των χρηστών προκύπτουν **συγκεντρώσεις, οι οποίες αποτελούν ενδείξεις περιχαράκωσης και ομοιογένειας:** συγκέντρωση χρηστών συγκεκριμένων δημογραφικών χαρακτηριστικών και μειωμένη παρουσία γυναικών. Αντίστοιχες ενδείξεις εντοπίζονται στο **φυσικό περιβάλλον** της πλατείας Εξαρχείων. Τόσο το άγαλμα στο κέντρο της πλατείας (εικόνα 1), όσο και οι επιφάνειες των κτιρίων τα οποία βρίσκονται πάνω στην πλατεία και στους γύρω δρόμους (εικόνα 2), αλλά και οποιαδήποτε επιφάνεια (κάδοι απορριμμάτων, κολώνες κλπ.) είναι καλυμμένη με αφίσες κυρίως του αναρχικού - αντιεξουσιαστικού χώρου και δευτερευόντως της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς. Οι επιφάνειες του δημόσιου χώρου χρησιμοποιούνται σε μεγάλο βαθμό ως μέσο προπαγάνδης δράσεων, απόψεων, θέσεων και εκδηλώσεων. Η ανάλυση του περιεχομένου των αφισών οι οποίες εντοπίστηκαν στον χώρο της πλατείας σχηματίζει μια **ενιαία αφήγηση**, η οποία τοποθετείται αρνητικά απέναντι σε δομές του κράτους και φασιστικές ομάδες και οργανώσεις, ενώ ταυτόχρονα υιοθετεί προτάγματα αυτονομίας και αντί-ιεραρχικής οργάνωσης σε μικρή και μεγάλη κλίμακα. Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις, οι οποίες προπαγανδίζονται, έχουν και αυτές πολιτικό

υπόβαθρο και σκοπό, με στόχο την οικονομική ενίσχυση φυλακισμένων, συλλογικοτήτων κλπ.

Εικόνα 1: Οι λάμπες και η βάση του αγάλματος στην πλατεία Εξαρχείων

Εικόνα 2: Αφίσες στη συμβολή των οδών Θεμιστοκλέους και Βαλτετσίου

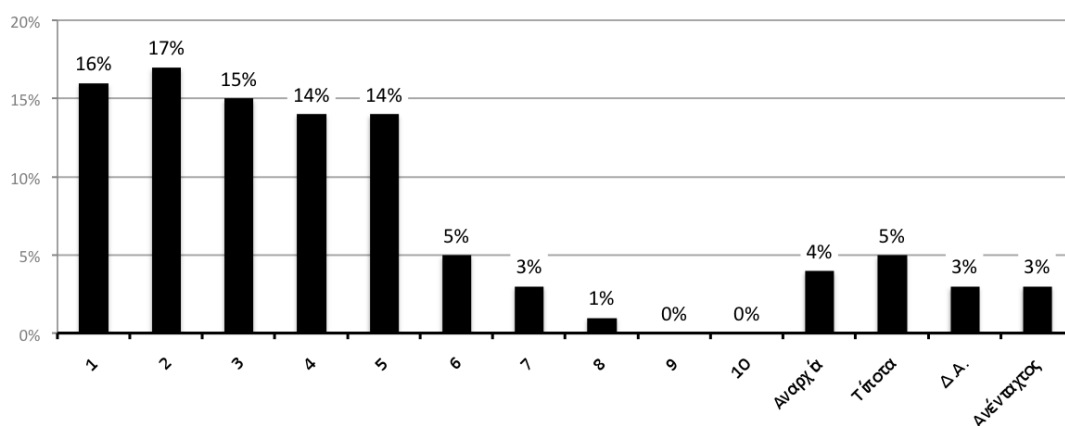

Στο χώρο της πλατείας έχουν τοποθετηθεί πανό πολιτικού περιεχομένου, επίσης του αναρχικού - αντιεξουσιαστικού χώρου (Εικόνα 3). Η παρατήρηση του χώρου της πλατείας σε ό,τι αφορά παρεμβάσεις χρηστών στην κατασκευή εξοπλισμού και στην αισθητική, αλλά και στις αφηγήσεις οι οποίες προκύπτουν από το έντυπο υλικό, κατασκευάζει ενδείξεις ανάπτυξης μιας συλλογικής ταυτότητας με συγκεκριμένα ιδεολογικά χαρακτηριστικά.

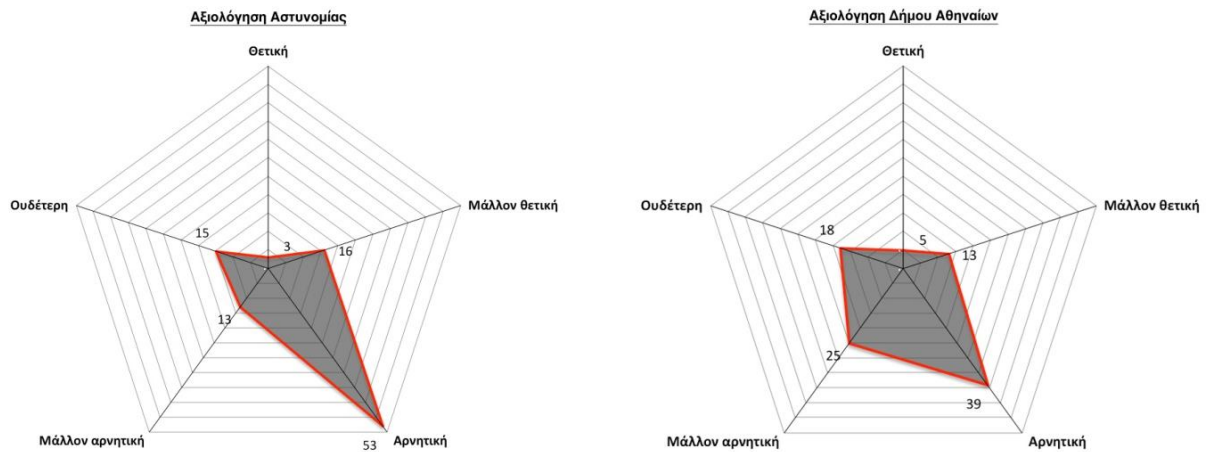
Εικόνα 3: Πανό τοποθετημένα επί της πλατείας Εξαρχείων

Οι ενδείξεις περί ύπαρξης μιας συλλογικής ταυτότητας και εσωτερικής ομοιογένειας των χρηστών της πλατείας, οι οποίες προκύπτουν από τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των χρηστών και στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος, επιβεβαιώνονται από τα δεδομένα τα οποία προέκυψαν από τα ερωτηματολόγια σε ό,τι αφορά την ιδεολογική τοποθέτηση των χρηστών και την αξιολόγηση των υπό έρευνα μηχανισμών. Οι παρακάτω ιδεολογικές τοποθετήσεις εκτείνονται από το 1 (άκρα Αριστερά) έως το 10 (άκρα Δεξιά).

Γράφημα 6: Ιδεολογική τοποθέτηση χρηστών της πλατείας Εξαρχείων

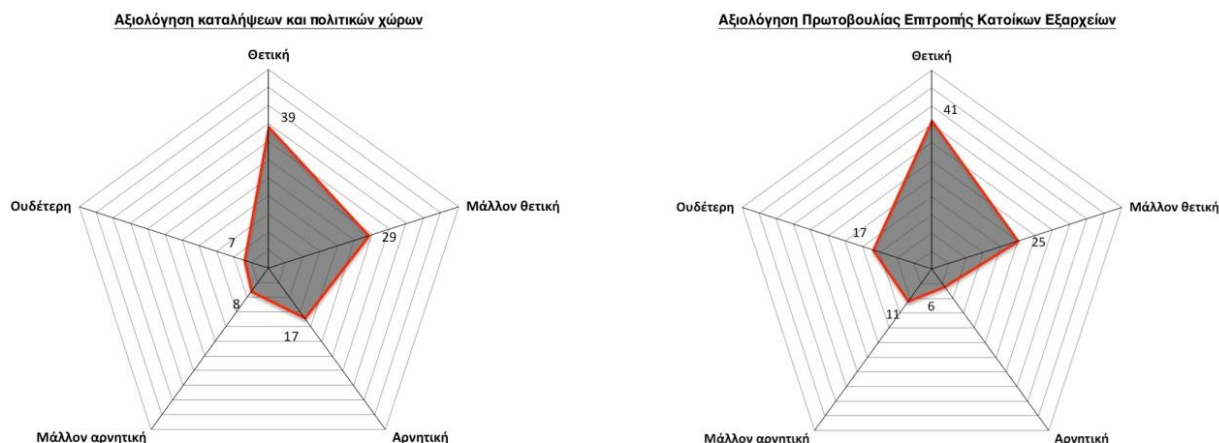
Όπως προκύπτει από το παραπάνω γράφημα, οι χρήστες της πλατείας Εξαρχείων τοποθετούνται σε ποσοστό 66% στην Αριστερά και στον αναρχικό χώρο και μόλις σε ποσοστό 9% στη Δεξιά. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι, σύμφωνα με την Ν.Ο., η οποία συμμετείχε στην έρευνα, η τοποθέτηση στο κέντρο ή δεξιότερα αφορούσε αποκλειστικά καθήμενους σε τραπεζοκαθίσματα.

Γράφημα 7 & Γράφημα 8: Αξιολόγηση των παρεμβάσεων των μηχανισμών κανονικοποίησης από τους χρήστες της πλατείας Εξαρχείων

Οι χρήστες τοποθετούνται αρνητικά στις παρεμβάσεις των μηχανισμών κανονικοποίησης στο χώρο της πλατείας Εξαρχείων. Σε ποσοστά 66% και 64% αντίστοιχα, αξιολογούν αρνητικά και μάλλον αρνητικά τις παρεμβάσεις της αστυνομίας και του Δήμου στην πλατεία, ενώ σύμφωνα με την Α.Μ., συμμετέχουσα στην έρευνα, η αποδοκimasία αυτή συνοδευόταν - κυρίως σε ό,τι αφορά την αστυνομία - από αποδοκimasία του ρόλου της, όχι μόνο στην πλατεία, αλλά σε ευρύτερη κλίμακα. Αντίθετα, όταν οι χρήστες κλήθηκαν να αξιολογήσουν τους κινηματικούς μηχανισμούς οι οποίοι εμφανίζονται στην πλατεία Εξαρχείων, οι αξιολογήσεις ήταν κυρίως θετικές.

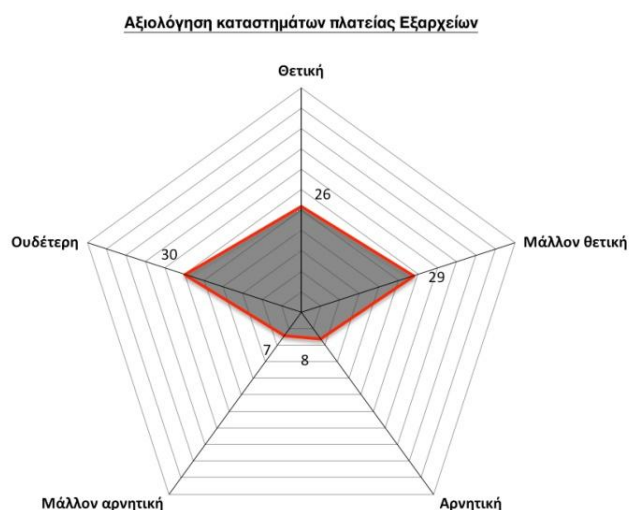

Γράφημα 9 & Γράφημα 10: Αξιολόγηση των παρεμβάσεων καταλήψεων / πολιτικών χώρων και της Πρωτοβουλίας Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων από τους χρήστες της πλατείας Εξαρχείων

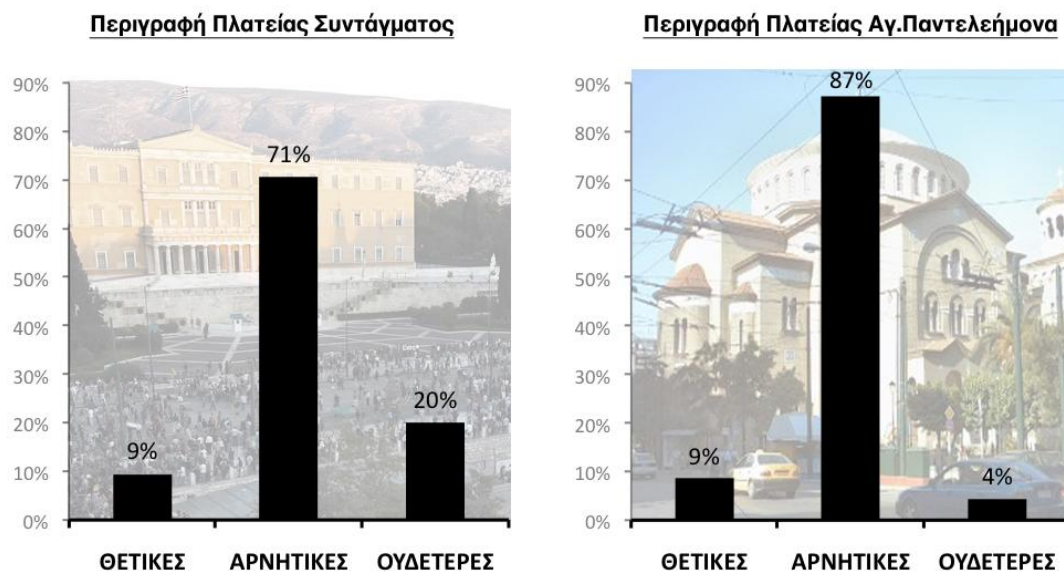
Οι χρήστες της πλατείας σε ποσοστό 68% αξιολογούν ως θετικές και μάλλον θετικές τις παρεμβάσεις των καταλήψεων και των πολιτικών χώρων, έναντι ενός ποσοστού 25%, το οποίο τις αξιολογεί αρνητικά. Σημειώνεται εδώ ότι οι πολιτικοί χώροι, όπως αναφέρθηκε και στην αρχή του κεφαλαίου, ανήκουν αποκλειστικά στον αναρχικό - αντιεξουσιαστικό και αριστερό χώρο. Ταυτόχρονα, το 66% των χρηστών αξιολογεί ως θετικές και μάλλον θετικές τις παρεμβάσεις της Πρωτοβουλίας Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων έναντι του 17%, που τις αξιολογεί αρνητικά.

Σε ό,τι αφορά τις δράσεις και παρεμβάσεις των καταστηματαρχών της πλατείας, το 55% τις αξιολογεί θετικά, έναντι του 15%, που έχει αντίθετη άποψη.

Γράφημα 11: Αξιολόγηση των παρεμβάσεων καταστηματαρχών και επιχειρηματιών από τους χρήστες της πλατείας Εξαρχείων

Εκτός της αξιολόγησης των υπό έρευνα μηχανισμών, οι χρήστες κλήθηκαν να περιγράψουν με μία λέξη ή φράση τις πλατείες Συντάγματος και Αγίου Παντελεήμονα. Οι χαρακτηρισμοί των χρηστών της πλατείας Εξαρχείων παρουσιάζουν και σε αυτή την περίπτωση υψηλές συγκεντρώσεις με περιγραφές αρνητικού περιεχομένου. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί παρουσιάζουν επιπλέον ισχυρή **ομοιογένεια περιεχομένου**. Οι αρνητικές απόψεις για την πλατεία Συντάγματος αναφέρονται στην απουσία συλλογικών δράσεων και στην έλλειψη κάποιου ιδιαίτερου χαρακτήρα της πλατείας²³, ενώ οι αντίστοιχες για την πλατεία Αγίου Παντελεήμονα συγκροτούνται σε ιδεολογική βάση ως αντίθεση στην ανάπτυξη δράσεων ενάντια στην παρουσία μεταναστών²⁴.

Γράφημα 12& Γράφημα 13: Περιγραφή πλατειών Συντάγματος και Αγίου Παντελεήμονα από τους χρήστες της πλατείας Εξαρχείων.

Από τα γραφήματα αξιολόγησης των δράσεων των μηχανισμών από τους χρήστες προκύπτει ένα σημαντικό συμπέρασμα: **οι χρήστες αξιολογούν θετικά το σύνολο των μηχανισμών, εκτός αυτών οι οποίοι αποτελούν μέρος αυτών που στην παρούσα εργασία έχουν ονομαστεί μηχανισμοί κανονικοποίησης και εντάσσονται στον ευρύτερο μηχανισμό του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης.** Επιπλέον, όταν καλούνται να περιγράψουν τους υπόλοιπους υπό έρευνα δημόσιους χώρους, οι συγκεντρώσεις είναι σημαντικές, αλλά το πλέον σημαντικό χαρακτηριστικό των περιγραφών είναι η **εσωτερική συνοχή** τους. Η επιδοκιμασία και αποδοκιμασία και

²³ Χαρακτηριστικές περιγραφές με αυξημένη συχνότητα: “αδιάφορη”, “βιτρίνα”, “δε συμβαίνει τίποτα”.

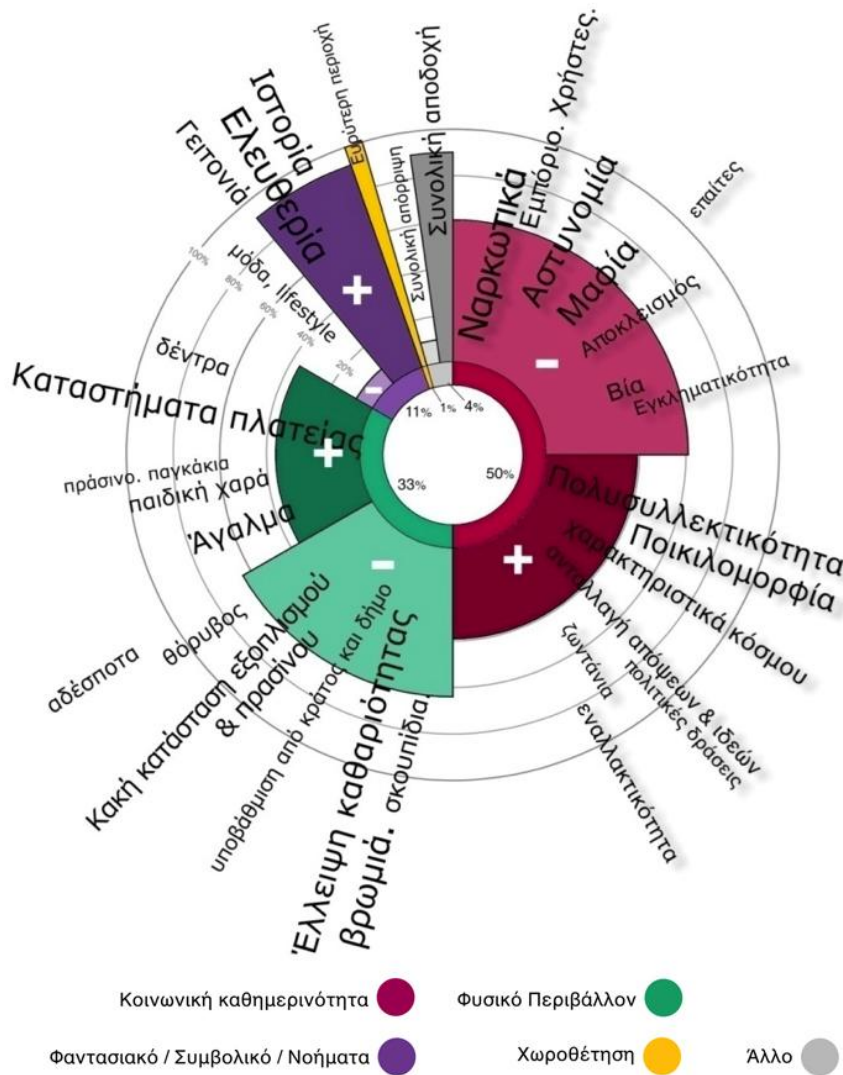
²⁴ Χαρακτηριστικές περιγραφές: “φασίστες”, “φασισμός”, “ρατσισμός”.

στις δύο περιπτώσεις δεν είναι οριακή αλλά διευρυμένη, γεγονός που υποδεικνύει μια ισχυρή εσωτερική συνοχή των οπτικών των χρηστών της πλατείας και μπορούμε να ισχυριστούμε στο σημείο αυτό - λαμβάνοντας υπόψη και τις ενδείξεις της άμεσης παρατήρησης - ότι **η πλατεία Εξαρχείων παρουσιάζει ένα σημαντικό βαθμό εσωτερικής ομοιογένειας.**

Το κρίσιμο ερώτημα, το οποίο προκύπτει είναι **σε ποιο επίπεδο πραγματοποιείται η ομοιογένεια αυτή: ποιος ή ποιοι είναι οι παράγοντες ενοποίησης των χρηστών;** Οι χρήστες κλήθηκαν μέσω ερωτήσεων ανοιχτού τύπου να προσδιορίσουν έναν παράγοντα ελκυστικότητας και έναν παράγοντα μη ελκυστικότητας της πλατείας Εξαρχείων. Οι απαντήσεις οι οποίες δόθηκαν από τους χρήστες πέρασαν από τρία στάδια κωδικοποίησης, με αποτέλεσμα τον καθορισμό πέντε βασικών κατηγοριών, στις οποίες εντάχθηκε το σύνολο των απαντήσεων:

- Φυσικό περιβάλλον
- Κοινωνική καθημερινότητα
- Φαντασιακό, συμβολισμοί και νοήματα
- Χωροθέτηση
- Ολοκληρωτική αποδοχή ή απόρριψη

Οι απαντήσεις των χρηστών, καθώς και παράγοντες ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας με υψηλή συχνότητα εμφάνισης παρουσιάζονται στο γράφημα 14.

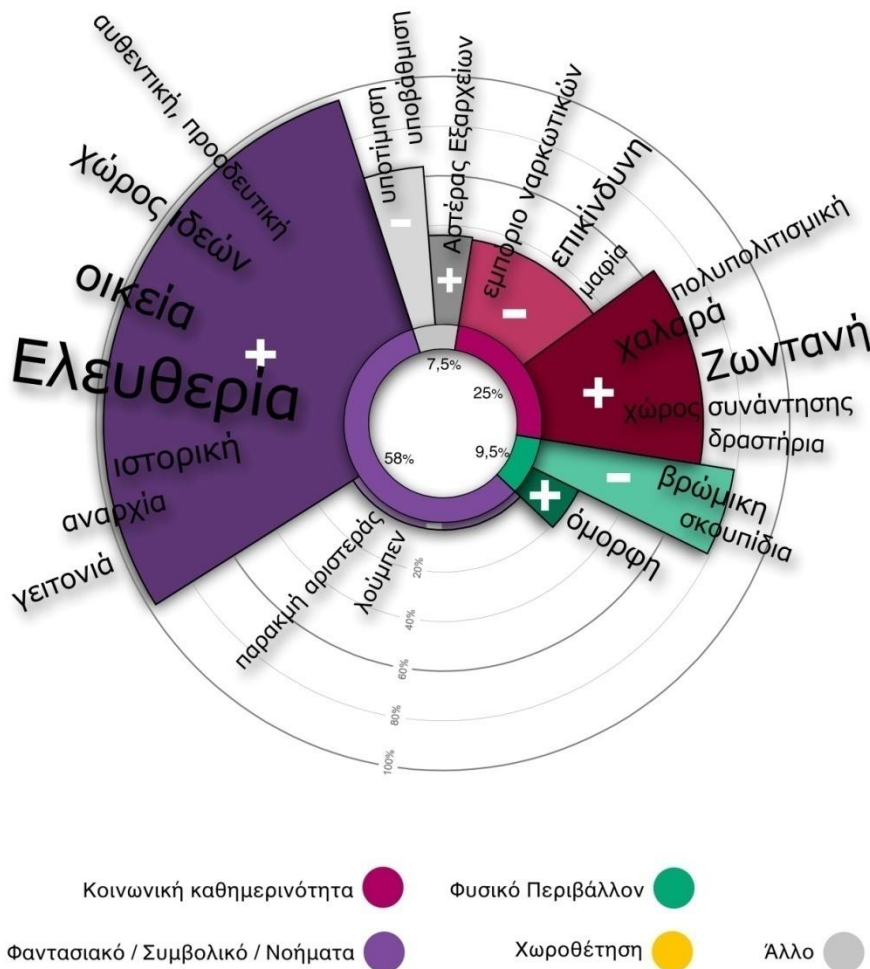

Γράφημα 14: Γρανάζι παραγόντων ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας της πλατείας Εξαρχείων σύμφωνα με τους χρήστες

Το παραπάνω γράφημα αποτελεί μια “αυτοπροσωπογραφία” της πλατείας μέσα από τους χρήστες της. Η πλειοψηφία των χρηστών (50%) αναφέρθηκε σε ζητήματα καθημερινότητας και κοινωνικών δραστηριοτήτων, το 33% σε ζητήματα φυσικού περιβάλλοντος και υποδομών, το 11% σε νοήματα και συμβολισμούς, ενώ αμελητέα είναι τα ποσοστά αναφορών σε θέματα χωροθέτησης της πλατείας. Περιορισμένο ήταν και το ποσοστό ολοκληρωτικής αποδοχής ή απόρριψης (4%), με το 95% πάντως όσων απαντήσεων εμπίπτουν στην κατηγορία αυτή να αναφέρονται σε ολοκληρωτική αποδοχή.

Τα προβλήματα τα οποία εντοπίστηκαν από την άμεση παρατήρηση επιβεβαιώνονται από τους χρήστες και σε ό,τι αφορά την κοινωνική καθημερινότητα και το φυσικό περιβάλλον, οι αρνητικές απαντήσεις είναι περισσότερες από τις θετικές, αλλά με μεγαλύτερες συγκεντρώσεις σε συγκεκριμένες υποκατηγορίες: **επίπεδο καθαριότητας σε ό,τι αφορά το φυσικό περιβάλλον και δραστηριότητες σχετιζόμενες με ναρκωτικά σε ό,τι αφορά την κοινωνική καθημερινότητα συγκεντρώνουν συντριπτικά ποσοστά σε κάθε περίπτωση. Σημαντικό ποσοστό απαντήσεων αναφέρονται σε θέματα βίας και αποκλεισμού, αλλά και αποδοκιμάζουν το ρόλο του οργανωμένου εγκλήματος και της αστυνομίας στην πλατεία.** Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το σύνολο των παραγόντων ελκυστικότητας σε ό,τι αφορά την κοινωνική καθημερινότητα της πλατείας αφορούσε την πολυσυλλεκτικότητα και την ποικιλομορφία των χρηστών, κάτι το οποίο δεν προκύπτει στο σύνολο της παρούσας έρευνας. Αντίστροφα, η κατηγορία όπου οι θετικές απαντήσεις ήταν συντριπτικά περισσότερες (95%) ήταν αυτή των συμβολισμών, των νοημάτων και γενικότερα όσων εμπίπτουν στη σφαίρα του φανταστικού. **Μια κυρίαρχη φανταστική αφήγηση, η οποία προκύπτει από αυτές, αφορά την αίσθηση ελευθερίας και γενικότερα την έννοια της ελευθερίας, ενώ αρκετές αναφορές υπήρχαν στην ιστορία της πλατείας.** Εντούτοις, οι απαντήσεις που αφορούσαν τη σφαίρα αυτή αποτελούν το 11% των συνολικών.

Οι ενδείξεις περί μιας ανάπτυξης συλλογικής ταυτότητας των χρηστών, στο επίπεδο των απόψεων και στο επίπεδο των νοημάτων και των συμβολισμών της πλατείας, επιβεβαιώνονται όταν οι χρήστες καλούνται να περιγράψουν την πλατεία με δύο λέξεις ή φράσεις. Οι περιγραφές αυτές κωδικοποιήθηκαν και πάλι στις κατηγορίες οι οποίες αφορούσαν τους παράγοντες ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας της πλατείας.

Γράφημα 15: Γρανάζι περιγραφών της πλατείας Εξαρχείων από τους χρήστες

Όπως φαίνεται στο γράφημα 15, το 77% των περιγραφών είχαν θετικό πρόσημο και τοποθέτηση για την πλατεία, έναντι του 33%, το οποίο αφορά αρνητικές προσλήψεις της πλατείας. Η κατανομή αυτή, σε συνδυασμό με τον υπερτοπικό χαρακτήρα της πλατείας, δείχνει ότι η ομοιογένεια και η περιχαράκωση των χρηστών της πλατείας Εξαρχείων είναι σε σημαντικό βαθμό συνειδητή. Από τις περιγραφές γίνεται εμφανές το επίπεδο συγκρότησης και ανάπτυξης της συλλογικής ταυτότητας των χρηστών, το οποίο αφορά την επένδυση της πλατείας με νοήματα και συμβολισμούς, καθώς από τις θετικές προσλήψεις, το 72% αφορά τη φαντασιακή συγκρότηση της πλατείας Εξαρχείων. Οι έννοιες και τα νοήματα πάνω στα οποία συγκροτείται η ταυτότητα των χρηστών βρίσκονται εντός της σφαίρας των προταγμάτων και των νοημάτων των μηχανισμών, οι οποίοι αναπτύσσονται ως κινήματα στην πλατεία και στην ευρύτερη περιοχή των Εξαρχείων: ελευθερία,

ιστορία, χώρος ιδεών, αντίσταση είναι έννοιες οι οποίες συνδέονται με την πλειοψηφία των περιγραφών για την πλατεία.

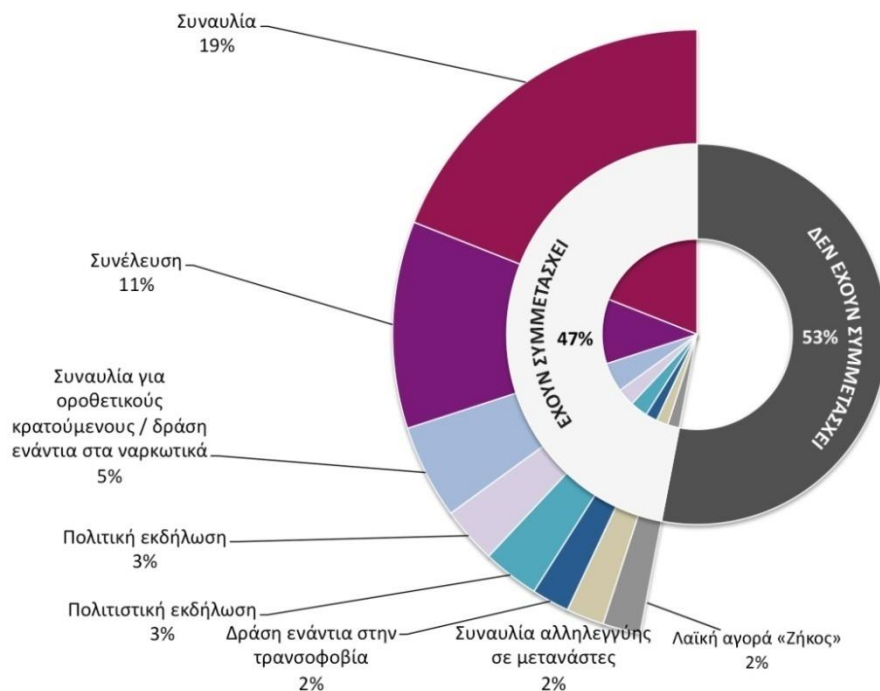
Επιπλέον, στο πεδίο της καθημερινότητας, όταν οι χρήστες κλήθηκαν σε περιγραφή χωρίς προκαθορισμένη διάκριση περιεχομένου ανάμεσα σε θετικό και αρνητικό, η πλειοψηφία προέβη σε θετικούς χαρακτηρισμούς (65% έναντι 35%), αντίθετα με το γράφημα 14. Η μοναδική κατηγορία με σταθερά αρνητικούς χαρακτηρισμούς και προσλήψεις είναι αυτή του φυσικού περιβάλλοντος, ενώ χαρακτηρισμοί περί χωροθέτησης της πλατείας απουσιάζουν εντελώς. Η αρνητική αυτή πρόσληψη και απόδοση των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος ενισχύει περισσότερο την επιβεβαίωση της συγκρότησης της ομοιογένειας της πλατείας Εξαρχείων στο επίπεδο των νοημάτων και συμβολισμών, καθώς υπάρχει ενισχυμένη θετική πρόσληψη ενός χώρου ο οποίος αποτυγχάνει να ικανοποιήσει βασικές λειτουργίες του δημόσιου χώρου, όπως η αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, η πρόσβαση σε πράσινο κλπ.

7.1.1.2. Ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά πρακτικών χρήσης και δραστηριοτήτων

Συλλογικές πρακτικές χρήσης και δραστηριότητες

Στο υποκεφάλαιο αυτό εξετάζονται και αναλύονται οι συλλογικές και ατομικές δραστηριότητες οι οποίες αναπτύσσονται στην πλατεία Εξαρχείων. Οι χρήστες της πλατείας, σε σημαντικό ποσοστό (47%) έχουν συμμετάσχει σε συλλογικές δράσεις στο χώρο της πλατείας. Οι δράσεις αυτές έχουν στην πλειοψηφία τους πολιτικό περιεχόμενο, ενώ ακόμα και πολιτιστικές δράσεις εξυπηρετούν πολιτικούς σκοπούς.

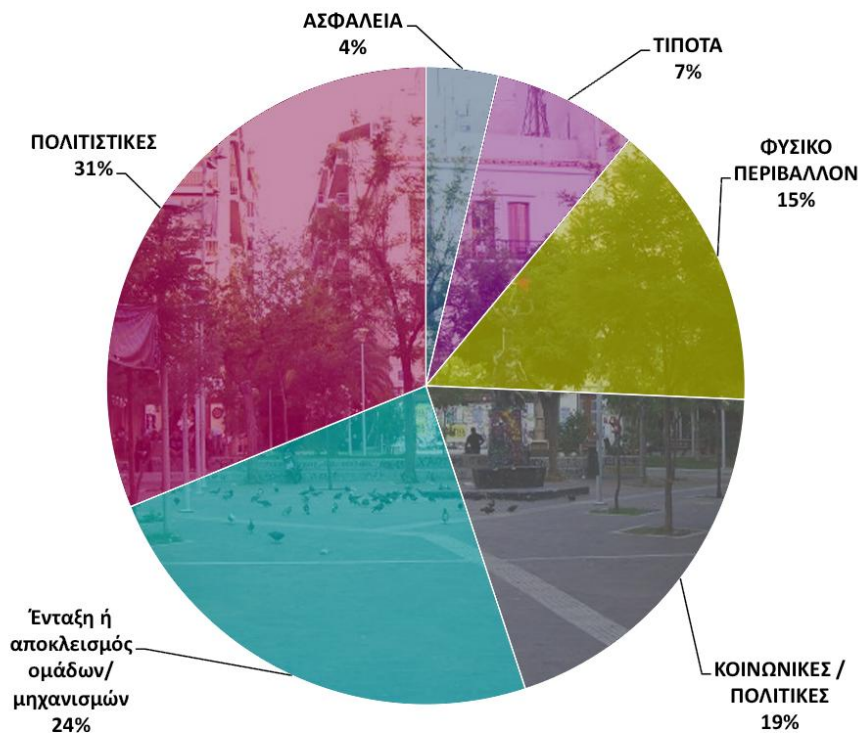

Γράφημα 16: Συμμετοχή των χρηστών της πλατείας Εξαρχείων σε συλλογικές δράσεις

Οι χρήστες της πλατείας όταν ρωτήθηκαν για το τι θα ήθελαν να συμβαίνει περισσότερο στην πλατεία σε επίπεδο συλλογικών δράσεων και εκδηλώσεων, υποστήριξαν την ανάπτυξη πολιτιστικών δράσεων (31%) και δράσεων ένταξης ή αποκλεισμού ομάδων και μηχανισμών (24%). Οι χρήστες επιδιώκουν την ένταξη ομάδων, οι οποίες όπως προκύπτει από τα δημογραφικά στοιχεία και την άμεση παρατήρηση έχουν μειωμένη παρουσία στο δημόσιο χώρο: γυναίκες, παιδιά και οικογένειες. Σημαντικό είναι το ποσοστό το οποίο επιθυμεί ένα “ιδεολογικό άνοιγμα” της πλατείας προς χρήστες εκτός των κυρίαρχων ιδεολογιών οι οποίες αναπτύσσονται. Επιπλέον, επιθυμούν τον αποκλεισμό της δράσης της αστυνομίας και του οργανωμένου εγκλήματος (εμπόριο ναρκωτικών, προστασία καταστημάτων). Οι παραπάνω οπτικές συμπληρώνονται από τις υπόλοιπες κατηγορίες επιθυμητών δράσεων, καθώς οι πολιτιστικές δράσεις που επιθυμούν οι χρήστες αφορούν κυρίως παιδιά και οικογένειες, ενώ οι επιθυμητές πολιτικές και κοινωνικές δράσεις αφορούν εκδηλώσεις ενάντια στα ναρκωτικά και ενημερώσεις σχετικά με το πρόβλημα των ναρκωτικών.

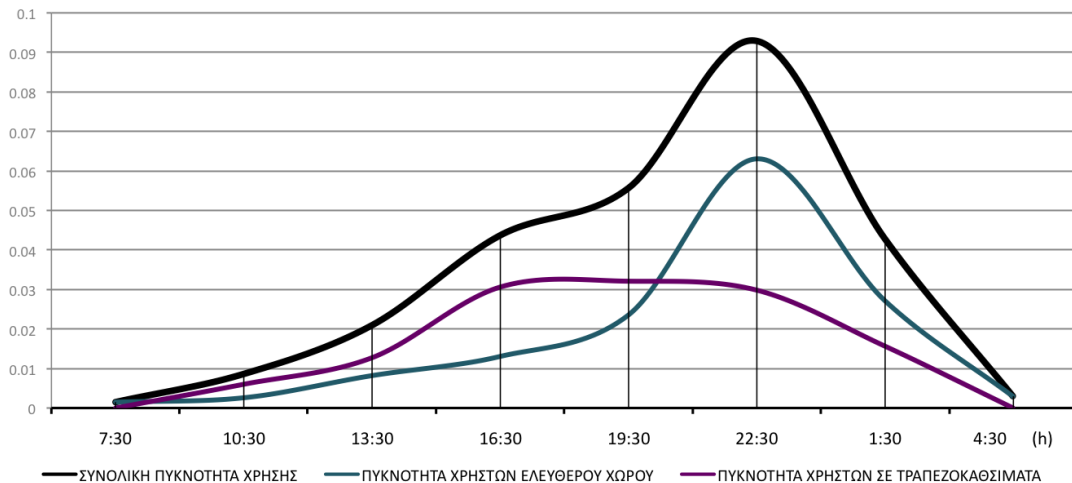

Γράφημα 17: Επιθυμητές δράσεις στην πλατεία Εξαρχείων σύμφωνα με τους χρήστες.

Από τα παραπάνω προκύπτει αυξημένη συμμετοχή και ενδιαφέρον για συλλογικές δράσεις, οι οποίες συνάδουν με τη συλλογική ταυτότητα η οποία αναπτύσσεται στην πλατεία, όπως είδαμε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο. Οι χρήστες παρουσιάζουν και στην περίπτωση αυτή μια ομοιογένεια στην αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης στην πλατεία Εξαρχείων και οι δράσεις στις οποίες συμμετέχουν, αλλά και αυτές τις οποίες επιθυμούν αποτελούν προϊόν της αξιολόγησης αυτής και εμφανίζεται εκ νέου μια ομοιογένεια στα μέσα και τις πρακτικές για την επίτευξη των στόχων.

Ατομικές πρακτικές χρήσης και δραστηριότητες

Η πλατεία Εξαρχείων παρουσιάζει υψηλή πυκνότητα χρήσης η οποία αναπτύσσεται κατά το μεγαλύτερο μέρος του 24ώρου.

Γράφημα 18: Συνολική και επί μέρους πυκνότητες χρήσης κατά τη διάρκεια του 24ώρου στην πλατεία Εξαρχείων

Κατά τις πρωινές ώρες ο αριθμός των χρηστών σε όλες τις χωρικές υποενοότητες πλην των τραπεζοκαθισμάτων είναι περιορισμένος. Υψηλές πυκνότητες στις υποενοότητες αυτές συγκεντρώνονται αργά το απόγευμα και έως αργά το βράδυ. Αντίθετα, τα καταστήματα της πλατείας παρουσιάζουν υψηλότερες πυκνότητες έως τις 22:30 - 23:00. Οι ελεύθεροι χώροι της πλατείας χρησιμοποιούνται κυρίως ως χώροι κοινωνικής συναναστροφής και ψυχαγωγίας. Η χρήση η οποία πραγματοποιείται αποτελεί σε σημαντικό βαθμό μια μη εμπορική εναλλακτική της παραμονής σε τραπεζοκαθίσματα. **Η πλατεία Εξαρχείων στο σύνολό της έχει ως κύριες δραστηριότητες την κοινωνική αλληλεπίδραση και την ψυχαγωγία, όπως γίνεται εμφανές από την πυκνότητα χρήσης ανά ώρα.** Ενδεικτικό είναι ότι έναντι της πλατείας και επί της οδού Σ. Τρικούπη λειτουργούν δύο καταστήματα, η δραστηριότητα των οποίων έγκειται στην πώληση ποτών και αναψυκτικών στους χρήστες των ελεύθερων χώρων της πλατείας, ιδιαίτερα κατά τις βραδινές και απογευματινές ώρες. Επιπλέον, κατά τις βραδινές ώρες, εμφανίζονται άτομα τα οποία παραμένουν όσο υπάρχει αυξημένη πυκνότητα χρήσης και συγκεντρώνουν άδειες φιάλες ποτών και αναψυκτικών.

Οι επισημάνσεις των χρηστών της πλατείας στο προηγούμενο υποκεφάλαιο περί εκτεταμένης εμπορίας και χρήσης ναρκωτικών επιβεβαιώνεται από την άμεση παρατήρηση. Η χρήση αφορά αποκλειστικά ήπια ναρκωτικά και συγκεκριμένα κάνναβη, ξεκινάει από τις πρωινές ώρες και παρουσιάζει αύξηση τις βραδινές ώρες. Τις ώρες αυτές, η μυρωδιά από τη χρήση είναι εξαιρετικά έντονη, ενώ κατά τη

διάρκεια της παρατήρησης, η ομάδα της έρευνας προσεγγίστηκε σε δύο περιπτώσεις από άτομα τα οποία ζητούσαν να αγοράσουν κάνναβη. Η χρήση πραγματοποιείται εντελώς ανοιχτά, χωρίς κάποια προσπάθεια απόκρυψης στους υπόλοιπους χρήστες της πλατείας. Είναι ενδεικτικό ότι κατά τις βραδινές ώρες, σχεδόν το σύνολο των ομαδοποιήσεων οι οποίες παρουσιάζονται στην πλατεία περιλάμβαναν τουλάχιστον ένα άτομο το οποίο πραγματοποιούσε χρήση κάνναβης, ενώ η χρήση δεν περιορίζεται στον πυρήνα της πλατείας και στην παιδική χαρά, αλλά πραγματοποιείται και στον πεζόδρομο της Θεμιστοκλέους. Κατά τη διάρκεια της παρατήρησης, εντοπίστηκαν δύο περιστατικά εμπορίου ναρκωτικών επί της πλατείας, και συγκεκριμένα στο χώρο της παιδικής χαράς. Ταυτόχρονα, εκτός της χρήσης κάνναβης, το σύνολο των χρηστών από νωρίς το απόγευμα έως αργά το βράδυ καταναλώνει αλκοόλ στο σύνολο των χωρικών υποενοτήτων της πλατείας. Η εκτεταμένη χρήση κάνναβης τοποθετείται στον πυρήνα της προβληματικής των καταστηματαρχών της πλατείας, οι οποίοι αποτελούν και σταθερούς παρατηρητές.

“Η πλατεία χρησιμοποιείται για διακίνηση ναρκωτικών - χρησιμοποιούταν πάντα για τη διακίνηση της ηρωίνης, από τα παλιά - και ανά τακτά χρονικά διαστήματα αλλάζει η πιάτσα, μεταφέρεται δυο στενά πάνω, δύο κάτω, πάντως εδώ πέρα γύρω - γύρω για να είναι ελεγχόμενα”, Ν.Π., ιδιοκτήτης καταστήματος.

“Η καθημερινότητα της πλατείας είναι από το πρωί, από τις 10 η ώρα, μέχρι τις 2 το βράδυ, να υπάρχουν κάποιες ομάδες παιδιών, οι οποίοι πολλές φορές το παίζουν και αναρχικοί και πουλάνε αυτό... το χασίσι”, Σ.Μ., ιδιοκτήτης καταστήματος.

“Αυτή τη στιγμή μιλάμε για οργανωμένες συμμορίες εγκλήματος ένοπλες, πάνοπλες μάλιστα, με στρατούς, με τεράστια οικονομικά συμφέροντα, μιλάμε για τεράστια διακίνηση ναρκωτικών. Η διακίνηση ναρκωτικών εκτείνεται σε όλη την περιοχή των Εξαρχείων με επίκεντρο την πλατεία, δε σέβεται απολύτως κανέναν νόμο, δεν επηρεάζεται από απολύτως καμία παρέμβαση, έχουνε καθημερινές συμπλοκές, έχουμε κανιβαλισμούς, έχουμε τραμπουκισμούς, έχουμε μπραβιλίκια, έχουμε νεκρούς, έχουμε τραυματίες, έχουμε αυτοκίνητα που γίνονται παρανάλωμα του πυρός, έχουμε ανθρώπους που ληστεύονται, έχουμε supermarket και minimarket που ληστεύονται, μαγαζιά που καίγονται, επιθέσεις σε ανύποπτους περαστικούς, κανιβαλισμούς σε κοπέλες ανύποπτες, και ένα νεαρό κόσμο ο οποίος έρχεται στα Εξάρχεια ανυποψίαστος για να ζήσει το μύθο του ας πούμε και ο οποίος

γίνεται κομμάτι αυτού του κανιβαλισμού και κομμάτι του εμπορίου ναρκωτικών. Αυτή είναι η κατάσταση στην πλατεία”, Κ.Ζ., ιδιοκτήτης καταστήματος.

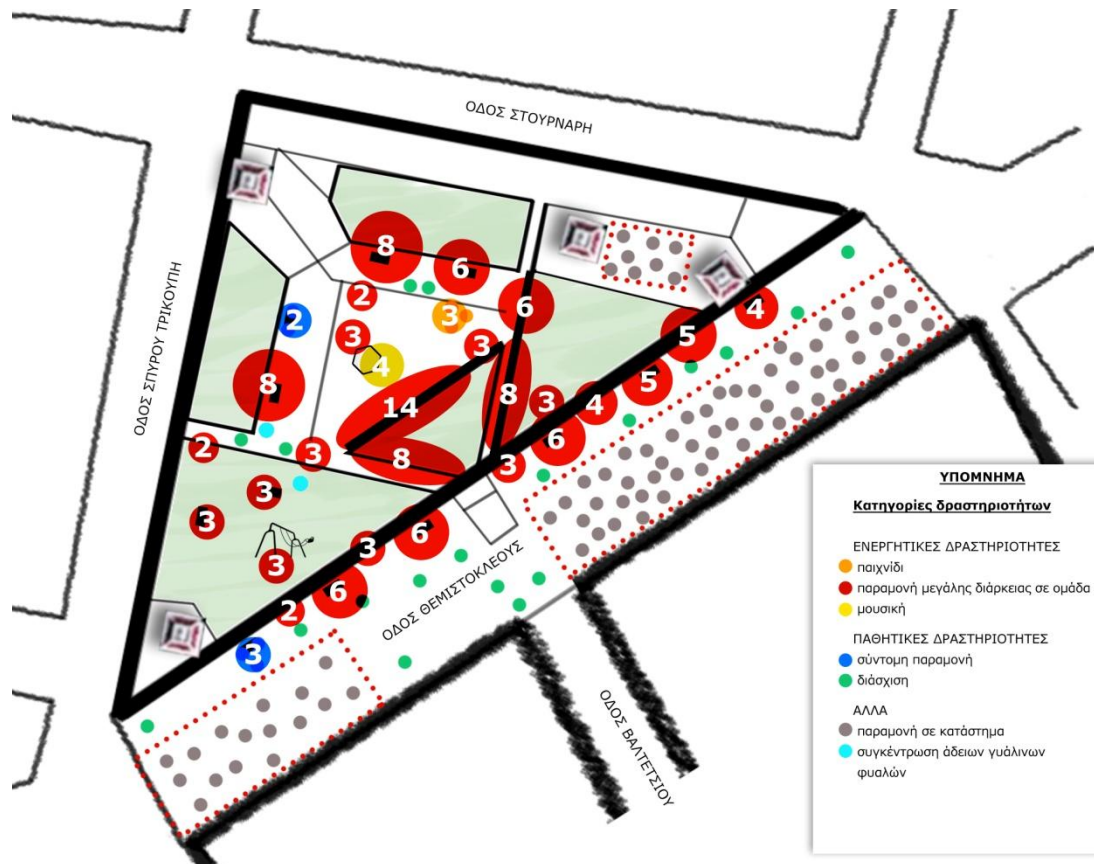
Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι ατομικές δραστηριότητες στην πλατεία. Ο χάρτης βασίζεται σε άμεση παρατήρηση την ώρα με την υψηλότερη πυκνότητα χρήσης (22:30).

Χάρτης 2: Ατομικές δραστηριότητες στη πλατεία Εξαρχείων

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω χάρτη, η πλατεία Εξαρχείων χρησιμοποιείται ενεργητικά και παρουσιάζεται υψηλός βαθμός οικειοποίησης από τους χρήστες. Η πλειοψηφία των χρηστών παρουσιάζεται σε ομαδοποιήσεις πλέον των τεσσάρων ατόμων, παραμένει στην πλατεία περισσότερο από 30' και η παραμονή αυτή συνδυάζεται με κατανάλωση αλκοόλ και συζήτηση. Σε όλη τη διάρκεια της ημέρας και περισσότερο το βράδυ εμφανίζονται ομάδες οι οποίες παίζουν μουσική και άτομα τα οποία παίζουν μπάσκετ στην αυτοσχέδια μπασκέτα η οποία βρίσκεται στο βόρειο τμήμα του πυρήνα της πλατείας. Οι περαστικοί - ιδιαίτερα το βράδυ - αποφεύγουν τη

διάσχιση της πλατείας από τον πυρήνα και χρησιμοποιούν την οδό Θεμιστοκλέους ή κινούνται περιμετρικά της πλατείας.

Χάρτης 3: Ομαδοποιήσεις στη πλατεία Εξαρχείων

Οι χρήστες, όπως αναφέρθηκε, εμφανίζονται σε μεγάλες ομαδοποιήσεις, ενώ παρατηρείται σημαντική εγγύτητα και αλληλεπίδραση των ομαδοποιήσεων αυτών. Οι χρήστες κάθονται παντού στην πλατεία, χωρίς να χρησιμοποιούνται αποκλειστικά προβλεπόμενες υποδομές (παγκάκια και πεζούλια). Αντίθετα, κάθονται στο δάπεδο, στο χώμα, στον εξοπλισμό της παιδικής χαράς ή και όρθιοι. Η χρήση του χώρου τις βραδινές ώρες πραγματοποιείται κυρίως από νέους, ενώ άτομα μεγαλύτερης ηλικίας εντοπίζονται αποκλειστικά στα τραπεζοκαθίσματα. Είναι επίσης σημαντικό ότι όταν τις βραδινές ώρες παρουσιάζονται οι μεγαλύτερες πυκνότητες στους ελεύθερους χώρους της πλατείας, μειώνονται οι αντίστοιχες στα τραπεζοκαθίσματα, ενώ ταυτόχρονα δεν υπάρχουν αλληλεπιδράσεις μεταξύ των χρηστών του ελεύθερου χώρου και αυτών των τραπεζοκαθισμάτων. Οι βραδινί χρήστες, αν και εμφανίζουν υψηλά επίπεδα οικειοποίησης του δημόσιου χώρου, εμφανίζουν αδιαφορία για την καθαριότητα και την αισθητική του χώρου: φιάλες μπίρας και αναψυκτικών, τσιγάρα και άλλα απορρίματα αφήνονται στο χώρο. Το αποτέλεσμα - και παρά την ύπαρξη

ατόμων τα οποία συγκεντρώνουν άδειες φιάλες προς μεταπώληση – είναι, όταν η πυκνότητα χρήσης μειώνεται, μετά τις 03:00, η πλατεία να είναι σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα καθαριότητας. Μετά τις 07:00, προς αποκατάσταση της πλατείας εμφανίζονται οδοκαθαριστές του Δήμου Αθηναίων με ελλιπή σε σχέση με την υφιστάμενη κατάσταση εξοπλισμό, οι οποίοι πραγματοποιούν δράσεις καθαριότητας. Συνεπικουρικά, εργαζόμενοι στα καταστήματα και κάτοικοι προβαίνουν σε καθαρισμό με ίδια μέσα.

7.1.1.3. Άνεση και ασφάλεια χρηστών

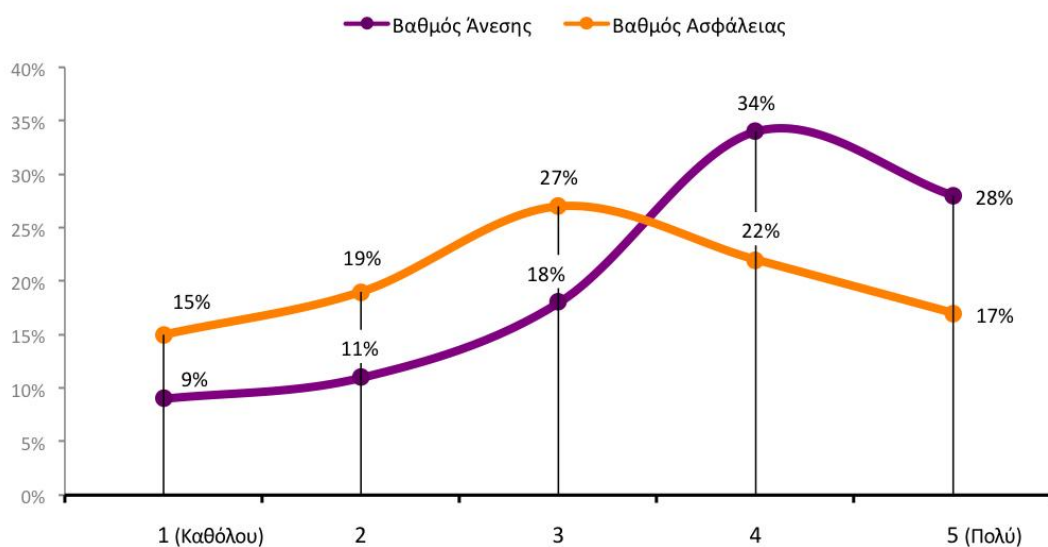
Όπως αποτυπώθηκε στις περιγραφές και στον εντόπισμό των προβληματικών συνθηκών της πλατείας Εξαρχείων από τους χρήστες, αλλά και από στοιχεία της άμεσης παρατήρησης, οι αρνητικές πτυχές της κοινωνικής καθημερινότητας συνδέονται με υψηλά επίπεδα βίας, εμπόριο και χρήση ναρκωτικών. Ταυτόχρονα (βλ. υποκεφάλαιο 7.1.2.), στο δημόσιο χώρο της πλατείας Εξαρχείων δραστηριοποιούνται ομάδες οι οποίες προβαίνουν σε ενέργειες αποκλεισμού χρηστών με κριτήρια δραστηριότητες και εμφανισιακά χαρακτηριστικά. Κατά τη διάρκεια της άμεσης παρατήρησης, εντοπίστηκαν δύο περιστατικά συμπλοκών μεταξύ ατόμων νεαρής ηλικίας στον πυρήνα της πλατείας και στην παιδική χαρά. Επιπλέον, όπως αναφέρθηκε, πραγματοποιείται σε μεγάλη κλίμακα χρήση κάνναβης και εντοπίστηκαν συναλλαγές σχετιζόμενες με ναρκωτικά. Συνολικά, οι παραβατικές συμπεριφορές και τα επίπεδα βίας είναι υψηλά, με αποτέλεσμα την απουσία χρηστών συγκεκριμένων χαρακτηριστικών και τη μειωμένη διάσχιση της πλατείας. Στην πλατεία Εξαρχείων εκτυλίσσονται, επίσης, συμπλοκές μεταξύ της αστυνομίας και ομάδων και συχνές κατασταλτικές δράσεις των μηχανισμών κανονικοποίησης. Οι κατασταλτικές αυτές παρεμβάσεις είτε αποτελούν συνέχεια κεντρικών γεγονότων διαμαρτυρίας, είτε συμβαίνουν αποκλειστικά στην περιοχή των Εξαρχείων.

Εικόνα 4: Επέμβαση της Αστυνομίας στα Εξάρχεια έπειτα από διαδήλωση στο Σύνταγμα

Τα παρατηρούμενα επίπεδα βίας είναι υψηλά και αποτελούν μέσα αποκλεισμού χρηστών και ομάδων από το δημόσιο χώρο των Εξαρχείων. Εντούτοις - και αυτό αποτελεί μια επιπλέον στήριξη του επιχειρήματος περί θετικής φαντασιακής συγκρότησης της πλατείας Εξαρχείων και γενικότερα της περιοχής - ο βαθμός άνεσης των χρηστών είναι αρκετά υψηλότερος από τον αντίστοιχο της αίσθησης ασφάλειας. Η πλειψηφία των χρηστών 62% αισθάνεται άνετα στο δημόσιο χώρο της πλατείας Εξαρχείων, ενώ το 39% έχουν αυξημένη αίσθηση ασφάλειας.

Γράφημα 19: Βαθμοί άνεσης και αίσθησης ασφάλειας των χρηστών

7.1.2. Απόψεις και πρακτικές μηχανισμών για το δημόσιο χώρο, ανάπτυξη σχέσεων εξουσίας και κυριαρχίας

Η πλατεία Εξαρχείων αποτελεί ένα χώρο, ο οποίος παρουσιάζει μεγάλο βαθμό ομοιογένειας. Οι χρήστες είναι στην πλειοψηφία τους νέοι, υψηλού μορφωτικού επιπέδου και χαμηλού εισοδήματος, οι οποίοι διακατέχονται από συγκλίνουσες οπτικές για το χώρο και προβαίνουν σε συγγενείς αξιολογήσεις του. Η ομοιογένεια στηρίζεται στην ιδεολογική συνοχή και στην κοινή πρόσληψη νοημάτων και συμβολισμών του χώρου της πλατείας Εξαρχείων, η οποία οδηγεί στην κατασκευή μιας ενοποιημένης φαντασιακής σφαίρας. Εφόσον **η ομογενοποίηση αυτή συνοδεύεται από μια θετική πρόσληψη του δημόσιου χώρου από τους χρήστες**, μπορούμε να υποθέσουμε ότι **στην πλατεία Εξαρχείων συντελείται σε ένα βαθμό μια συνειδητή περιχαράκωση**. Η θετική πρόσληψη της πλατείας, αλλά και της ευρύτερης περιοχής των Εξαρχείων, από άτομα τα οποία είναι μετέχοντες στα κυρίαρχα νοήματα και συμβολισμούς εκφράζεται με τη διατήρηση της ελκυστικότητας της περιοχής, όπως αυτή αποτυπώνεται και στην αγορά γης και ενοικίων.

“Θα ’λεγα όμως ότι η πλατεία Εξαρχείων παραμένει και αυτή μια σταθερή αξία, δεν έχουν πέσει ιδιαίτερα οι τιμές εκεί πέρα. Πολύς κόσμος την προτιμάει για πολλούς λόγους, δηλαδή προσφέρει αν θέλεις και μια εναλλακτικότητα η πλατεία Εξαρχείων με την έννοια... όχι τόσο πολύ αυτό που ο κόσμος φαντάζεται της αναρχίας και της τέτοιας, αλλά νομίζω ότι επειδή από όσο γνωρίζω κόσμος επιλέγει τα Εξάρχεια γιατί νιώθει πιο καλά στην περιοχή εκείνη, τους αρέσει, τους αντιπροσωπεύει καλύτερα ως προσωπικότητες και δεν έχουν σχέση ας πούμε με ταραχοποιά στοιχεία ή τίποτε άλλο. Αν θέλεις η άποψη μου είναι ότι εκεί τα ταραχοποιά στοιχεία δεν αποτελούν κατ’ ανάγκη... δεν είναι μέσα από τα Εξάρχεια, μπορεί να προέρχονται κυρίως εξωτερικά και να δίνουν και τη λάθος εντύπωση.”, Γ.Α., διευθύνων σύμβουλος εταιρίας real estate.

Ταυτόχρονα, ως βασικό πρόβλημα της καθημερινότητας αναδुकνεύεται η ύπαρξη οργανωμένου εγκλήματος διακίνησης ναρκωτικών και η μαζική κατανάλωση κάνναβης στο χώρο της πλατείας. Οι χρήστες της πλατείας τοποθετούνται θετικά απέναντι στις καταλήψεις και τους πολιτικούς χώρους της περιοχής, την Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων και τους επιχειρηματίες, ενώ

προβαίνουν σε αρνητικές αξιολογήσεις των παρεμβάσεων των μηχανισμών κανονικοποίησης και ιδιαίτερα της αστυνομίας.

7.1.2.1. Απόψεις των μηχανισμών

Οι υπό έρευνα μηχανισμοί υποστηρίζουν στο σύνολό τους ότι η πλατεία Εξαρχείων αποτελεί ένα δημόσιο χώρο με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Ως βασικό πρόβλημα της πλατείας αναδύκνεται από όλους τους μηχανισμούς, αλλά και τους χρήστες, η δράση εμπόρων ναρκωτικών και η μαζική κατανάλωση κάνναβης στην πλατεία. Οι υπό έρευνα μηχανισμοί αναφέρονται σε αποκλεισμούς χρηστών συγκεκριμένων χαρακτηριστικών είτε ως αποτέλεσμα της δράσης και των αποτελεσμάτων της διακίνησης και χρήσης ναρκωτικών, είτε ως αποτέλεσμα της δράσης ατόμων και ομάδων οι οποίες επικαλούνται την ιδεολογική ταυτότητα πάνω στην οποία συγκροτείται η ενότητα της πλατείας, χωρίς όμως να συμμετέχουν στις διαδικασίες οργανωμένων μηχανισμών και συλλογικοτήτων, οι οποίες όπως θα δούμε τοποθετούνται ενάντια σε αποκλεισμούς.

Αξιολογήσεις της υφιστάμενης κατάστασης

Αρχικά - σε ό,τι αφορά τις οπτικές και τις αξιολογήσεις των μηχανισμών για την καθημερινότητα και τις πρακτικές χρήσης στην πλατεία Εξαρχείων - θα εντοπιστούν οι **παράγοντες οι οποίοι θεωρούνται από τους μηχανισμούς αυτούς παράγοντες υποβάθμισης**. Ανάμεσα στους υπό έρευνα μηχανισμούς - και όπως παρουσιάζεται πιο αναλυτικά στο υποκεφάλαιο της ανάλυσης των σχέσεων εξουσίας - εμφανίζονται αναφορές σε ένα καθεστώς κυριαρχίας στην πλατεία Εξαρχείων και της ευρύτερης περιοχής από τους “αναρχικούς”. Οι αναφορές αυτές προέρχονται και από τους μηχανισμούς κανονικοποίησης, οι οποίοι τοποθετούνται απέναντι τους. Ο Δήμος Αθηναίων θεωρεί ότι στη πλατεία αλλά και στην ευρύτερη περιοχή επικρατούν προβληματικές συνθήκες και διαβλέπει τάσεις “γκετοποίησης”.

“Η πλατεία Εξαρχείων είναι μία πλατεία η οποία έχει πάρα πολλά ζητήματα και προβλήματα που άπτονται της γενικότερης περιοχής των Εξαρχείων. Είναι μία πλατεία και μια περιοχή με πάρα πολύ κόσμο, νεαρό κόσμο, με πάρα πολλά καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος και εναλλακτικών μορφών πολιτισμού αλλά ταυτόχρονα παρουσιάζει όλα τα προβλήματα τα οποία παρουσιάζει μία πλατεία που συμβολίζει μία περιοχή με τάσεις γκετοποίησης. Έχουμε δηλαδή την ύπαρξη οργανωμένων οικονομικών συμφερόντων, έχουμε προβλήματα προστασίας

καταστημάτων, έχουμε παραβατικότητα σε πολύ μεγάλο βαθμό και έχουμε και μία προσπάθεια – αντιστασιακό γκέτο την λέω εγώ- δηλαδή είναι ένα γκέτο το οποίο έχει σηκωμένη την σημαία της αντίστασης αλλά πολλές φορές για την τιμή των όπλων και όχι για τα πραγματικά προβλήματα της περιοχής”, Α. Βαρελάς, Αντιδήμαρχος Αθηναίων

“Εντάξει τα Εξάρχεια είναι μια ιδιαίτερη περιοχή. Από τη χούντα και μετά, από όταν έγινε η εξέγερση του πολυτεχνείου έχει ξεκινήσει... εδραιώθηκε ως ένας χώρος ελεύθερης διακίνησης ιδεών – που είναι καλό αυτό- αλλά με τον καιρό πιστεύω ότι παρεισέφρησαν και άλλα άτομα, μέσα. Βέβαια πάντα υπήρχε μια ιδεολογία αριστερίστικη, αντιεξουσιαστική, κατά του κράτους γενικότερα και με τον καιρό έχει εδραιωθεί αυτή η κατάσταση και έχουμε φτάσει στο σημείο ουσιαστικά τώρα να είναι ένα μέρος που η αστυνομία πηγαίνει... δεν πάει ποτέ μεμονωμένα.”, Α.Τ. Εξαρχείων.

“Λοιπόν, στα Εξάρχεια στην ουσία βασιλεύουν οι αναρχικοί υποτίθεται. Είναι οι καφετέριες αυτές που είναι εκεί στην πλατεία, το έχουνε σαν στέκι.”, Α.Τ. Ομοιοίας.

“Εξάρχεια είναι το γκέτο των αναρχικών. Εκεί πέρα δε μπορείς να πλησιάσεις. Έχουν τα δικά τους εκεί πέρα τα... δεν πολυπηγαίνουμε κιόλας να σου πω την αλήθεια. Αν υπάρχει κάποιος πολύ σοβαρός λόγος. Την αποφεύγουμε. Δηλαδή απ’ το κέντρο κι αυτά δε μας αφήνουν να... Άμα έχεις κάποια δουλειά... αυτοί σαν γκέτο είναι εκεί πέρα, σπάνια πηγαίνουμε. Μόνο εμείς και οι ΔΕΛΤΑ μπαίνουμε εκεί μέσα, οι δύο αυτές ομάδες.”, ΜΑΤ.

Σε κάθε περίπτωση, **οι αναρχικές ομάδες δεν αποτελούν ένα ενιαίο συλλογικό υποκείμενο**: είναι πολυάριθμες και σε σημαντικό βαθμό ανεξάρτητες μεταξύ τους, υιοθετούν διαφορετικές οπτικές, προτάγματα και μέσα παρέμβασης. Ο μοναδικός διαχωρισμός που υιοθετείται στην παρούσα έρευνα είναι μεταξύ οργανωμένων συλλογικοτήτων του αναρχικού χώρου, με σταθερές δομές, διαδικασίες λήψης αποφάσεων και άρθρωση λόγου και ομάδων οι οποίες δεν έχουν αντίστοιχα χαρακτηριστικά, αλλά επικαλούνται την ιδεολογία των παραπάνω προβαίνοντας σε μη πολιτικές παρεμβάσεις. Σημειώνεται ότι οι δύο μηχανισμοί του αναρχικού - αντιεξουσιαστικού χώρου (Κατάληψη Α, Nosotros) οι οποίοι ερευνήθηκαν στην παρούσα εργασία εμπίπτουν στην πρώτη κατηγορία. Η δράση των οργανωμένων αναρχικών ομάδων στην πλατεία Εξαρχείων αξιολογείται θετικά, τόσο από τους χρήστες, όσο και από τους επιχειρηματίες και την Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων, ενώ απέναντι σε αυτή τοποθετούνται οι μηχανισμοί κανονικοποίησης.

Εντούτοις, το αυξημένο επίπεδο αποδοχής των οργανωμένων αναρχικών ομάδων έχει οδηγήσει στην **επίκληση της συγκεκριμένης ιδεολογίας** από ομαδοποιήσεις χρηστών, οι οποίες στηριζόμενες στην επίκληση αυτή προβαίνουν σε παρεμβάσεις αποκλεισμού χρηστών, ενώ ορισμένοι σχετίζονται με το κύκλωμα διακίνησης ναρκωτικών.

“Επίσης υπάρχουν αυτές οι ομάδες που προσπαθούν να σφετεριστούν διάφορους πολιτικούς χώρους και πολλές φορές να βγουν εξ’ ονόματός τους. Δηλαδή είναι ο μαφιόζος και σου λέει “είμαι αναρχικός, βλέπω ότι έχεις ξυρισμένο κεφάλι, σε θεωρώ χρυσαυγίτη, σε σπάω στο ξύλο”, τελεία, δεν υπάρχει συζήτηση [...] Έχει επαφές, ή θεωρεί ότι έχει επαφές και με κάποιους χώρους... ε, όχι πολιτικούς, όχι στέκια, σε καμία περίπτωση, αλλά δεσμούς με κόσμο που μένει και ζει εκεί.”, Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων.

“Τι γίνεται όμως; Ποιοι αναρχικοί την έχουνε την πλατεία; Και τι είδους αναρχία είναι αυτό το πράγμα; Την έχουν ως πλαίσιο οι αναρχικοί, ισχύος, και ηγεμονίας, ωστόσο δεν τη διαχειρίζονται οι αναρχικοί. Τη διαχειρίζονται διάφορες νεοσύστατες ομάδες που δημιουργούνται ανά καιρούς, και οι οποίες τη χρησιμοποιούν την πλατεία. Δεν τη χρησιμοποιούν δηλαδή οι αναρχικοί. Αυτές οι ομάδες τώρα είναι στα όρια του εφικτού του ανέφικτου, της αξίας της απαξίας και λοιπά έτσι; Δεν είναι ομάδες συγκροτημένες. Είναι ομάδες οι οποίες, και εκεί χάνεται το παιχνίδι, δεν μπορούν να ισορροπήσουν με άλλες ομάδες. Δεν μπορούν να συνενρευθούν με άλλες ομάδες γιατί είναι λιγότερο πολιτικές ομάδες και περισσότερο ομάδες αξιών, ας πούμε. Δηλαδή προαπαιτούν μια κυριαρχία στο χώρο τους και μια ανταγωνιστικότητα.”, Nosotros.

“Είναι γνωστό ότι η πλατεία πάντα ήταν στόχος του κράτους και της αστυνομίας και γι’ αυτό υπάρχει και η πρέζα ή το χόρτο τώρα. Η μαφίες αυτή τη στιγμή από τη μία έχουν τις πλάτες του κράτους και από την άλλη τραμπουκίζουν, προπηλακίζουν, είναι επικίνδυνοι πώς να στο πω...”, Κατάληψη Α

“Ένωσα άβoλα, λοιπόν, στην πλατεία από πολλά γεγονότα που περνάγανε άνθρωποι από δω πέρα και ήτανε... κάποιος είχε μια μικρή ελληνική σημαία, δεν ήτανε με καμιά μεγάλη σημαία να περνάει και να πεις φασίστας... εν πάση περιπτώσει, έχουμε τώρα ενώσει το φασισμό με τη σημαία, εντάξει μπορεί να παίζει και λίγο. Και φωνάζανε “φασίστες, φασίστες” και πέφτανε πάνω του και τον δέρνανε, ή κάποιοι που λέγανε “μπάτσος, μπάτσος” και πέφτανε πάνω του. Εντάξει μπάτσος - μπάτσος, θα μπορούσα λόγω του ότι είμαι πολλά χρόνια στα Εξάρχεια παρ’

*όλο που δεν το συγχωρώ κι αυτό, θα το έβλεπα να φάει μια σφαλιάρα ας πούμε και να του πούνε “φύγε από δω”, αλλά το να πέφτουνε 40 άτομα πάνω του, “μπάτσος, μπάτσος” και να τον πετάνε κάτω και να κινδυνεύει να σκοτωθεί ο μπάτσος ή αυτός με τη σημαία **και μετά να του παίρνουν και τα λεφτά ή το κινητό τηλέφωνο; Ε, αυτά με προβληματίσανε και με φοβίσανε.**”, Σ.Μ., καταστηματούχης.*

Εκτός χρηστών και ομαδοποιήσεων χρηστών οι οποίες προβαίνουν σε ενέργειες αποκλεισμού χρηστών υπό την επίκληση του “χαρακτήρα” της πλατείας και των ιδεολογικών αναφορών της, ως παράγοντες υποβάθμισης της κοινωνικής ζωής της πλατείας και ως υπεύθυνοι αποκλεισμού χρηστών θεωρούνται από τους μηχανισμούς οι έμποροι ναρκωτικών και το φαινόμενο της μαζικής κατανάλωσης κάνναβης. Η εκδίωξη των εμπόρων ηρωίνης από την πλατεία Εξαρχείων το 2010 θεωρείται από τους μηχανισμούς ευκολότερα πραγματοποιήσιμη λόγω του περιορισμένου αριθμού χρηστών. Αντίθετα, η υφιστάμενη χρήση κάνναβης - όπως φάνηκε και στην ανάλυση των δραστηριοτήτων στην πλατεία - είναι μαζική, με αποτέλεσμα οι παρεμβάσεις για τον περιορισμό της να είναι ιδιαίτερα δύσκολες.

*“Όμως αυτό βρήκε τρόπο να ξαναέρθει με έναν πολύ χειρότερο τρόπο γιατί πια, δεν είναι να διώξεις... δεν είναι το εμπόριο που ο τοξικοεξαρτημένος είναι όλη μέρα εκεί, μια κατάσταση πιο... **πλέον είναι η νεολαία που το στηρίζει, κατάλαβες; Είναι ο νέος κόσμος και αυτό δημιουργεί μεγαλύτερα προβλήματα νομίζω απ’ ότι πριν.**”, Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων.*

Οι υπό έρευνα μηχανισμοί στο σύνολό τους θεωρούν ότι το εμπόριο και η μαζική κατανάλωση ναρκωτικών είναι ο κύριος παράγοντας υποβάθμισης της πλατείας και το βασικό μέσο αποκλεισμού χρηστών.

*“Και αυτό καθιστά, το να μην μπορεί ο άλλος να βγει στην πλατεία να περάσει, να καθίσει. Είναι κάτι που δεν μπορεί κάποιος να περάσει από εκεί, δηλαδή η πλατεία κατευθείαν γίνεται για λίγους, δεν είναι για όλους. Από κει και πέρα το ζήτημα με τις μαφίες, πέρα από το εμπόριο, είναι... την ίδια στιγμή υπάρχει μια τρελή παραβατικότητα, υπάρχει βία. **Υπάρχει βία μεταξύ τους, υπάρχει βία στους κατοίκους, όταν πάει κάποιος να τους μιλήσει να φύγουνε, δηλαδή πέφτει σωματική βία, δε μιλάμε για λεκτική βία.** Βλέπουμε ότι υπάρχει ένας μεγάλος*

δεσμός με τα γύρω σχολεία, εκμεταλλεύονται και την οικονομική κρίση, ότι οι οικογένειες είναι σε δύσκολη οικονομική κατάσταση, χρησιμοποιούνε παιδιά για το εμπόριο και αυτό βγάζει ρίζες. Την ίδια στιγμή εμπλέκεται ένα σύστημα που υπήρχε πάντα στα Εξάρχεια, προστασίας μαγαζιών, από συγκεκριμένες ομάδες, που μπλέκονται τώρα και με το εμπόριο και κάνουνε τους δικούς τους κόμβους, ελέγχου πια, της διακίνησης ροών κόσμου στην πλατεία. **Δεν είναι μόνο έλεγχος εμπορίου, είναι έλεγχος του κόσμου.**”, Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων.

“Εν πάση περιπτώσει, έχουμε 3-4 ομάδες στην πλατεία από πιτσιρικά, ως επί των πλείστον αλβανόπουλα, δευτέρας γενιάς, τα οποία κάποια από δω, μεγάλωσαν και στη γειτονιά και πουλάνε χασίσι, το οποίο ναι μεν είναι ελαφρύ ναρκωτικό, αλλά όταν πουλιέται σε μεγάλη ποσότητα, υπάρχουν τα οικονομικά, γιατί τα μετά είναι αρκετά. Υπάρχει οικονομικό συμφέρον και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να γίνονται κάποιοι τσακωμοί αναμεταξύ τους και κάποια στιγμή θα γίνει και κάποια ζημιά εδώ πέρα ας πούμε, στη γειτονιά.”, Σ.Μ., καταστηματάρχης.

“Η κατάσταση με τη χρήση στην πλατεία είναι πλέον ανεξέλεγκτη. Δεν μπορεί να περάσει μια οικογένεια, μια κοπέλα... για παιδιά ούτε λόγος.”, Α.Τ. Εξαρχείων.

Σημαντική διαφοροποίηση απόψεων επέρχεται σε ό,τι αφορά τις αιτίες της ανάπτυξης της εμπορίας και χρήσης ναρκωτικών και το ρόλο των υπό έρευνα μηχανισμών. Στην περίπτωση αυτή, δημιουργούνται δύο αφηγήσεις και υπάρχει εμφανής διαχωρισμός ανάμεσα στη μία μεριά των κινηματικών μηχανισμών και των καταστηματάρχων και στην άλλη των μηχανισμών κανονικοποίησης. Η αφήγηση των πρώτων αναφέρεται σε στοχευμένη υποβάθμιση της πλατείας και της περιοχής των Εξαρχείων, μέσω είτε της κατεύθυνσης του εμπορίου από το κράτος και την αστυνομία, είτε της συνειδητής αδιαφορίας από τους κρατικούς μηχανισμούς, η οποία εντείνει το φαινόμενο. Αναφορές υπάρχουν ακόμα και σε άμεση διασύνδεση αστυνομικών με το κύκλωμα εμπορίας.

“Όποτε το υποθάλπει (σ.σ. η αστυνομία), με αφάνεια βέβαια, αλλά όλοι το γνωρίζουμε αυτό, ότι γίνεται χρόνια, έτσι λειτουργεί το σύστημα και είναι το αμερικάνικο σύστημα, που δυστυχώς έχουμε και στην Ελλάδα. Υπάρχει ένα κράτος δηλαδή καταστολής που πουλάει τα ναρκωτικά, δε θέλει να έχεις παιδεία, δε θέλει να έχεις χόμπι, δε θέλει να έχεις ενδιαφέροντα,

δε θέλει να αθλείσαι, δε θέλει να κάνεις τίποτα που να 'χει υγεία, για να μην έχεις και ψηλά το κεφάλι [...] Υπάρχει πολύς περαστικός κόσμος που έρχεται εδώ πέρα για να ψωνίσει, και ξέρεις πολύ καλά τι εννοώ... Οπότε καλώς ή κακώς **το κράτος ξέρει τι γίνεται και τον έχει εδώ πέρα αυτόν το χώρο για να είναι ελεγχόμενο.**”, Ν.Π., καταστηματάρχης.

“Το κράτος μας έχει παρατημένους εδώ πέρα. Έχει **τύχει να στέλνουνε και χρήστες**, αυτό ακούστηκε και ακούστηκε κι από δικούς μου ανθρώπους και το ξέρω καλά. Όταν θέλουν να καθαρίσουν κάπου να τους λένε “τραβάτε Εξάρχεια” ας πούμε, τους χρήστες και αυτά. **Δηλαδή θέλουνε... σου λένε “δε θέλεις αστυνομία; Πάρτε την πρέζα να...”.** Πιστεύω ότι **κινείται κι έτσι το κράτος και κατ’ επέκταση και η αστυνομία.** [...] Επίσης, πιστεύω ότι **είναι πίσω η αστυνομία από τη διακίνηση ναρκωτικών.** Και όχι όλη η αστυνομία, έτσι; Μην τα ισοπεδώνουμε και όλα. Κάποιοι όμως το προφυλάσσουν αυτό. Θα μπορούσανε, μπορούνε, η αστυνομία μπαίνει 10 η ώρα το βράδυ και περνάει βόλτα από το **** (κατάληψη αναρχικού χώρου), μπροστά, καμαρωτά και κοιτώντας ειρωνικά, τα πιτσιρίκια αυτά οι αστυνομικοί και **λίγο παρακάτω πουλιέται το χασίσι, το οποίο είναι παράνομο και δεν κάνουν τίποτα.** Πιστεύω ότι **κρύβονται πίσω από αυτό κάποιοι αστυνομικοί και το καλύπτουνε.** Αλλιώς, **θα μπορούσαν να το σταματήσουνε.**”, Σ.Μ., καταστηματάρχης.

“Δηλαδή ξέρουμε πια ότι **γίνεται το νταραβέρι μπροστά στα μάτια τους και δεν κάνουνε τίποτα.** Και έχουνε γίνει και καταγγελίες από κατοίκους. Δηλαδή, κάποια στιγμή σου λέει “θα πάρω τηλέφωνο να δω τι θα κάνουνε”, και δεν έρχονται ποτέ. Και τους λένε, “αυτή τη στιγμή γίνεται νταραβέρι μπροστά από το σπίτι μου. Πουλιούνται απίστευτες ποσότητες, θα έρθετε;”. Τίποτα. Και κάποια στιγμή κάποιοι τους λένε ότι “άμα δεν έρθετε εσείς, οι κάτοικοι θα πάρουμε το νόμο στα χέρια μας”, και τελείως ξαφνικά, την επόμενη μέρα δεν εμφανίστηκε εκεί το εμπόριο. Θα μου πεις, “υπονοείς μια άμεση σχέση και άμεση σύνδεση;”. Εγώ αυτό που μπορώ να πω μετά βεβαιότητας είναι ότι **δεν κάνουνε τίποτα να το αποτρέψουνε, ενώ προφανώς είναι ενημερωμένοι, το γνωρίζουνε κι οι γάτες, είναι εμφανές, δεν κρύβεται [...]** Το ξέρουνε, δεν κάνουνε τίποτα. Όσες φορές έχουνε κάνει παρεμβάσεις στην πλατεία είναι για να επιτεθούν σε κοινωνικούς χώρους, έτσι; Και τότε με το εμπόριο πρέζας τα ΜΑΤ ήταν ακριβώς δίπλα, υπάρχει και υλικό για αυτό, δηλαδή εμείς τους καλούσαμε, που δε θα καλέσουμε ποτέ την αστυνομία, όχι γιατί είμαστε defacto κατά, αλλά το ποινικό έγκλημα πρέπει με κάποιο τρόπο να καταπολεμηθεί και δεν είναι δουλειά των κατοίκων αυτό το πράγμα. Όταν τους λέγαμε “Παιδιά! Δίπλα εδώ, κοιτάζτε τι γίνεται!” και η απάντηση ήταν να χτυπήσουν ας πούμε το καφέ της γειτονιάς. **Δηλαδή ο μηχανισμός της αστυνομίας ξέρει, δεν κάνει τίποτα να το αποτρέψει στην καλύτερη, στη χειρότερη την εξυπηρετεί.**”, Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων.

*“Οι μπάτσοι προφανώς και εμπλέκονται και προφανώς και είναι απέναντι μας σε σχέση με αυτό. Ειδικά χώροι που ασχολούνται ενεργά με το θέμα στοχοποιούνται και δέχονται πώς να στο πω... περισσότερη καταστολή σε άσχετα γεγονότα και δε νομίζω ότι συμβαίνει τυχαία...”,
Κατάληψη Α*

Από την άλλη μεριά, η αστυνομία θεωρεί ότι για την ανάπτυξη και την εδραίωση των εμπορών ναρκωτικών και την ευρεία χρήση ναρκωτικών ουσιών ευθύνεται το σύνολο των υπόλοιπων μηχανισμών της πλατείας, καθώς παρεμποδίζουν την παρουσία της αστυνομίας, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα “κενό νομιμότητας” το οποίο εκμεταλλεύονται έμποροι και χρήστες. Κατά δεύτερο λόγο, αναφέρεται σε προβλήματα απουσίας προσωπικού και στη μη επέμβαση άλλων υπηρεσιών της αστυνομίας.

“Η μη σταθερή παρουσία μας στην πλατεία ίσα - ίσα βοηθάει στην ανάπτυξη εγκληματικών δραστηριοτήτων”, Α.Τ. Εξαρχείων

*“Είναι γνωστό ότι κυκλοφορούν ποσότητες ναρκωτικών. Το Α.Τ. Εξαρχείων δεν έχει κάνει κάποια συγκεκριμένη στοχευμένη δράση πέρα από το να κάνει προσαγωγές χρηστών, άλλα αυτό είναι κάτι... ένα ημίμετρο γιατί μετά από την εξακρίβωση της ταυτότητάς τους απλά μετακινούνταν κάποια μέτρα από το σημείο που τους είχαμε προσαγάγει αρχικά. **Οι δράσεις για την πάταξη του εμπορίου ναρκωτικών είναι αντικείμενο άλλης υπηρεσίας πιο κεντρικής... σε ανώτερο επίπεδο.**”, Α.Τ. Εξαρχείων.*

*“Γενικότερα είναι η άποψη γύρω της πλατείας ότι το χόρτο δεν είναι ναρκωτικό. Είναι πιο ήπιο ή μπορείς να το κάνεις αρκεί να το 'χεις και συ λίγο υπό έλεγχο, να μην είσαι όλη την ώρα... Εφόσον το κοντρολάρεις είναι ok. Και γι' αυτό και το **ανέχονταν και επιτρεπόταν ουσιαστικά από τη μεριά τους.** Δηλαδή δε δημιουργούταν ποτέ πρόβλημα με αυτό. Ενώ όταν είχαν αρχίσει οι ηρωίνες στην πλατεία, αντιδρούσαν και διώχναν ... εντόπιζαν τους εμπόρους, προσπαθούσαν να τους διώξουνε, αλλά είχαμε και πολλά περιστατικά που χτύπαγαν και τους χρήστες και διώχνανε τους χρήστες.”, Α.Τ. Εξαρχείων.*

Συμπερασματικά, σε ό,τι αφορά την αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης από μηχανισμούς και χρήστες, εντοπίζεται μια κοινή αξιολόγηση, η οποία αναφέρεται σε

αποκλεισμούς χρηστών και υψηλά επίπεδα βίας, ως αποτέλεσμα του εμπορίου και της χρήσης ναρκωτικών ουσιών. Εντούτοις, χρήστες, καταστηματάρχες και κινηματικοί μηχανισμοί θεωρούν ότι για την ανάπτυξη και την εδραίωση του φαινομένου έχουν ευθύνη οι μηχανισμοί κανονικοποίησης και το κράτος, ενώ οι μηχανισμοί κανονικοποίησης υποστηρίζουν ότι η παρεμπόδιση της λειτουργίας και παρουσίας τους από τους υπόλοιπους μηχανισμούς είναι ο κύριος παράγοντας για την εδραίωση της υποβάθμισης. Επιπλέον, η αφήγηση των πρώτων αναφέρει ότι η αλλαγή του είδους των ναρκωτικών ουσιών οι οποίες πωλούνται και καταναλώνονται - από ηρωίνη σε κάνναβη - καθιστά ιδιαίτερα δύσκολη και περίπλοκη την αντιμετώπιση του φαινομένου εξαιτίας της μαζικότητας της χρήσης.

“Δηλαδή μιλάμε για απίστευτη... πρέπει να γίνεται η μεγαλύτερη διακίνηση χόρτου σε όλη την Αθήνα, αυτή που γίνεται στην πλατεία Εξαρχείων και στις γύρω περιοχές. Υπάρχουνε, και δε μιλάμε για έναν έμπορο που θα φέρει, υπάρχουνε διάφορες, να το λέμε μαφίες για να συνεννοούμαστε, που έχουν αναλάβει τους δρόμους, έχουν εγκαταστήσει τα μαγαζιά τους πια εκεί. Πολλές φορές οι ίδιες ομάδες έρχονται σε αντιπαλότητα, είχαμε και πυροβολισμούς και νεκρό, μεταξύ τους, στη συμπλοκή. Γίνεται μια υπερβολική χρήση, δηλαδή πλέον έρχεται νεολαία από όλη την Αθήνα για να καπνίσει το τσιγαριλίκι εκεί, το οποίο απ’ τη μία λες ότι δεν είναι αυτό που βάζω απέναντί μου γιατί είναι ο νέος και τα λοιπά, αλλά από την άλλη πρέπει να υπάρχει μια συναίσθηση ότι είναι μια υπερβολική χρήση.”, Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων.

Οι απόψεις και οι αξιολογήσεις των μηχανισμών παρουσιάζονται συγκεντρωτικά στον Πίνακα 7.

Μηχανισμοί	Παράγοντες υποβάθμισης	Αποτελέσματα	Αιτίες
Οικονομία	<ul style="list-style-type: none"> • Παρουσία κυκλώματος εμπορίας ναρκωτικών • Μαζική χρήση κάνναβης • Δράσεις ομάδων 	<ul style="list-style-type: none"> • Αποκλεισμός • Βία • Παραβατικότητα 	<ul style="list-style-type: none"> • Κατεύθυνση του εμπορίου στην πλατεία από το κράτος • Ανοχή αστυνομίας • Εμπλοκή αστυνομίας
Κινήματα			<ul style="list-style-type: none"> • Αποκλεισμός της αστυνομίας από τους υπόλοιπους μηχανισμούς • Ανοχή των υπόλοιπων μηχανισμών • Έλλειψη μέσων • Ευθύνη άλλων υπηρεσιών
Κανονικοποίηση			

Πίνακας 6: Παράγοντες και αιτίες υποβάθμισης και τα αποτελέσματά τους σύμφωνα με τους μηχανισμούς της πλατείας Εξαρχείων.

Επιθυμητά χαρακτηριστικά και λειτουργίες του δημόσιου χώρου

Στο παρόν υποκεφάλαιο, αναφέρονται οι απόψεις των υπό έρευνα μηχανισμών σχετικά με τα επιθυμητά χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου. Σκοπός είναι να εξεταστεί ενδεχόμενη συνάφεια στόχων και οπτικών. Τα επιθυμητά χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου αντλήθηκαν είτε από άμεσες προτάσεις και επιθυμίες, είτε από αφηγήσεις οι οποίες αφορούν περιστατικά κατά τα οποία οι συμμετέχοντες στους μηχανισμούς πιστεύουν ότι ο δημόσιος χώρος επιτέλεσε αποτελεσματικά το ρόλο του. Οι απόψεις των καταστηματάρχων - αν και προσωπικές - αναλύονται, καθώς είναι συνεκτικές και συμπληρωματικές.

Σε ό,τι αφορά τους καταστηματαρχες, υπάρχουν αναφορές τόσο στο φυσικό περιβάλλον και τον εξοπλισμό του δημόσιου χώρου, όσο και σε κοινωνικές διαστάσεις, οι οποίες αφορούν κυρίως την απουσία αποκλεισμού χρηστών, τη λειτουργία του δημόσιου χώρου ως χώρου ανταλλαγής απόψεων και την ασφάλεια. Ως πιθανά μέσα επίτευξης των στόχων εμφανίζονται οι πολιτιστικές δράσεις και η ανάπτυξη διαφορετικών χρήσεων στο δημόσιο χώρο.

“Κοίταξε να δεις, όπως και σε κάθε πόλη στην Ευρώπη τα χαρακτηριστικά που είναι στις πλατείες είναι η φωταγώγηση, η καθαριότητα, η δεντροφύτευση, οι δράσεις οι κοινωνικές, που έχουν να κάνουν με χαρακτήρα που προωθεί τις τέχνες και τον πολιτισμό. Εγώ αυτά θα’ θελα να γίνονται. [...] Γίνονται δράσεις από τους κατοίκους, από συλλογικότητες κι από μας κι απ’ τα μαγαζιά και απ’ όλους. Όλες οι δράσεις που κάνουν τα παιδιά (σ.σ. των κινηματικών μηχανισμών). Και τα live που κάνουν και τα bazaar που κάνουν με βιολογικά προϊόντα μ’ αρέσουν και τα βιβλία που πουλάνε και που δίνουνε ρούχα και γενικά από δράσεις ό,τι κάνει αυτή η πλατεία είναι καλό.”, Ν.Π., καταστηματαρχης.

“Αναπολώ κάποιες χρονιές του ’80, του ’85, του ’87, του ’90, του ’92, μέχρι εκεί πέρα ας πούμε, που συζητούσαμε, που καθόμασταν χωρίς κίνδυνο στην πλατεία.[...] Φέραμε πολιτιστικά, φέραμε να κάνουμε ξέρω γω κάποιες εκδηλώσεις, γίνεται κάθε Κυριακή, κάθε 15 μέρες η αγορά του ΖΗΚΟΥ. Θα μπορούσε να γίνει κάθε βδομάδα. Θα μπορούσε να γίνει μια βραδιά ρεμπέτικου, να γίνει μια βραδιά ροκ, βέβαια ροκ τους αρέσει κιόλας και στους αυτούς. Να γίνει μια βραδιά караγκιόζη. Είχαμε βγάλει κάποια πινακ, κάποια ποδοσφαιράκια, παίζανε τότε, αλλά τα σπάσανε κι’ αυτά. Θέλει πολλή δουλειά, είναι πολύ δύσκολο. Η πλατεία και να τη φτιάξουμε και να την κάνουμε, αν δε γίνει χώρος εκδηλώσεων, πάλι θα γίνει...”, Σ.Μ., καταστηματαρχης.

“Όλο το διάστημα από το 2010 καλοκαίρι, άνοιξη, που έγινε όλη αυτή η κίνηση και συνέβησαν αυτά που συνέβησαν εδώ και επί ένα χρόνο (σ.σ. περίοδος κατά την οποία η πλατεία λειτούργησε σύμφωνα με τις επιδιώξεις του). Γιατί στην πλατεία όλο αυτόν το χρόνο, θυμήθηκα τα νεανικά μου και παιδικά μου χρόνια γιατί εμείς ήμαστε παιδιά και παίζαμε πάνω στην πλατεία και στις παρυφές της πλατείας, δηλαδή στη Σολωμού, στη Θεμιστοκλέους,, στην Ερεσού και τα λοιπά και οι μανάδες μας μας άφηναν να πάμε ελεύθερα στην πλατεία. Αυτό ξανασυνέβη λοιπόν το 2010 και μέχρι την άνοιξη του 2011 [...] Επί ένα χρόνο, η πλατεία μου θύμιζε τα χρόνια που εμείς φεύγαμε από την Καλλιδρομίου, από την Ερεσού, τη Σολωμού, τη Θεμιστοκλέους και τα λοιπά ελεύθεροι, σαν παιδάκια, ερχόμασταν στην πλατεία, παίζαμε, μας

κερνάγανε και κάνα γλυκό ας πούμε οι άνθρωποι που καθόντουσαν στην πλατεία, γυρίζαμε στα σπίτια μας όταν ήταν να γυρίσουμε και όλα ήταν κανονικά. **Όλα ήταν κανονικά.** Και στα νεανικά μου χρόνια, επίσης, που κι εγώ ήμουνα φοιτητής και ήμουνα πολιτικοποιημένος, πάλι στην πλατεία ήμουνα ενεργός και θαμώνας των διαφόρων καταστημάτων εδώ, όπου όλες οι πολιτικές συζητήσεις γινόντουσαν έντονα, γινόντουσαν σε υψηλούς τόνους, αλλά ποτέ δε γινόντουσαν καφρίλες, κανιβαλισμοί και τέτοια. Υπήρχε, δηλαδή, και τότε μια έντονη και υψηλών τόνων ας πούμε διαμάχη πολιτική, ξέρεις, το ένα, το άλλο, κυκλοφορία των ιδεών, αλλά αυτό σταμάταγε στα όρια της ευπρέπειας. Δεν... άντε να έπεφτε και κανένα γιαούρτι από τον Άσιμο ας πούμε. Ως εκεί έφτανε. **Δηλαδή ο κανιβαλισμός δεν εκπορευόταν από την πλατεία τότε και από τις διάφορες αντιμαχόμενες πολιτικές ιδέες, μπορούσε ο καθένας να κυκλοφορήσει.** Δηλαδή, αν κυκλοφορούσε εδώ ας πούμε ο Πάγκαλος το αντίστοιχο 1980 ας πούμε το πολύ πολύ που θα του συνέβαινε θα ήταν να φάει κανένα γιαούρτι. Τώρα δεν τολμάει να το σκεφτεί καν ότι θα περάσει. Διότι θα κινδυνεύσει η ζωή του.”, Κ.Ζ., καταστηματούχος.

Οι πολιτικοί χώροι και η Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων αρθρώνουν ένα λόγο περισσότερο πολιτικό και εστιάζουν σε κοινωνικές και πολιτικές λειτουργίες του δημόσιου χώρου και ιδιαίτερα σε θέματα **συμμετοχής και ελέγχου**. Βασική επιδίωξη είναι η αυξημένη κοινωνική συμμετοχή και η ανάπτυξη συλλογικών δράσεων, τόσο ως σκοποί αλλά και ως μέσα. Οι κινηματικοί μηχανισμοί αναγνωρίζουν - σε αντίθεση με σημαντικό μέρος των χρηστών, το οποίο αναφέρθηκε σε ύπαρξη ποικιλομορφίας - ότι κύρια επιδίωξη πρέπει να είναι η μετάλλαξη της πλατείας Εξαρχείων σε έναν ανοιχτό χώρο κοινωνικής και πολιτικής αλληλεπίδρασης, χωρίς ηγεμονία κάποιας ομάδας ή μηχανισμού, χωρίς αποκλεισμούς και με αυξημένες δυνατότητες παρέμβασης από τους χρήστες.

“Έχουμε ασχοληθεί με το ζήτημα των σκουπιδιών, της καθαριότητας, των parking, του δρόμου, γενικά με το δημόσιο χώρο, ως πεδίο που **οι κάτοικοι να έχουν κίνητρα να βγαίνουν και να δραστηριοποιούνται στο δημόσιο χώρο.** Και ακριβώς επειδή είναι μια πολύ ευαίσθητη περιοχή, υπάρχουν πάρα πολλοί λόγοι που κάποιος θέλει να αλλοιώσει τα χαρακτηριστικά της, εμείς σαν πρωτοβουλία θεωρούμε ότι οι κάτοικοι, όσοι ζουν, εργάζονται και επισκέπτονται το χώρο είναι αυτοί που μπορούν να προστατεύσουν τη φυσιογνωμία του για **να μείνει ένας χώρος ανοιχτός για όλους και για όλες τις ιδέες.** Οπότε κυρίως ασχολείται πολύ με το δημόσιο χώρο με την έννοια του πώς οι ίδιοι οι κάτοικοι θα τον χρησιμοποιούνε, **πώς θα εκμεταλλευόμαστε αυτόν το μεσαίο χώρο, δρόμους, πλατείες, σοκάκια, να φωτίζονται με**

δραστηριότητες και δράσεις. Γιατί θεωρούμε ότι όταν κάτι σταματά να χρησιμοποιείται... να φτιαχτούν δηλαδή χρήσεις από τον κόσμο, φυσικά με σεβασμό στο περιβάλλον, όχι χρήσεις εμπορικές αλλά και στο αντί-καταναλωτικό, όλο αυτό το πνεύμα, έτσι ώστε ο κόσμος να το χρησιμοποιεί, να μην γκετοποιούνται και να μην υποβαθμίζονται, που αυτό είναι το πρώτο στάδιο στο να μπει κάποιος άλλος να το εκμεταλλευτεί με διαφορετικό τρόπο.”, Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων.

“Την έννοια του δημόσιου εμείς την έχουμε ως πολιτικό πρόταγμα. Και μάλιστα την έχουμε αναδείξει τα τελευταία χρόνια όχι σαν αφαίρεση, αλλά σαν επιλογή μέσα από την εμπειρία.[...] Και την έχουμε ορίσει με μια αντιεξουσιαστική έννοια και πιστεύουμε σ’ αυτή συμφωνεί και η πλειοψηφία της κοινωνίας, η απόλυτη πλειοψηφία της κοινωνίας. Και όχι με τις άλλες ερμηνείες, τις ιδεολογικές ας το πούμε έτσι, της αφαίρεσης που λέμε. Είτε αφορά τη μαρξιστική ανάλυση του δημόσιου χώρου, είτε αφορά την καπιταλιστική ανάλυση περί δημόσιου χώρου. Στην καπιταλιστική μιλάμε για εξατομίκευση, ιδιωτικοποίηση και τα λοιπά, ότι θέλουν το δημόσιο χώρο για να τον ιδιωτικοποιήσουν. Η μαρξιστική ανάλυση η οποία έχει κάνει μεγάλη ζημιά στο θέμα αυτό, την ταυτίζει με την κρατικοποίηση, βάζει την έννοια του κρατικού. [...] Δηλαδή απέναντι στο ιδιωτικό και στο κρατικό προτάσσουμε την έννοια του δημόσιου. [...] Η έννοια του δημόσιου τι σημαίνει; Σημαίνει ότι διαχέεται η πρότασή σου στην κοινωνία. Άρα η κοινωνία πρέπει να αναλάβει τη διαχείριση του δημόσιου. Οι δημόσιοι χώροι, καταρχάς χωρίς να πάρει την άδεια κανενός κανέναν, πηγαίνει και τον χρησιμοποιεί. Είτε κάθεται στο παγκάκι ενός δημόσιου χώρου, είτε μπορεί να κάνει τις βόλτες του... Δηλαδή να χρησιμοποιεί το δημόσιο χώρο χωρίς να χρειαστεί την άδεια κανενός. Το πλαίσιο βέβαια το ορίζουν κάποιοι κάθε φορά. Όμως, επειδή είναι δημόσιος χώρος και συμπλέκεται η κοινωνία. Εδώ πρέπει να δούμε ότι το λόμπι της κοινωνίας είναι πολύ δυνατότερο απ’ όλα τ’ άλλα. Πάρα πολύ δυνατότερο. Δηλαδή, ας πούμε, αν μια πλατεία τη χρησιμοποιούν οι τοξικομανείς, ανήκει σ’ αυτούς ο δημόσιος χώρος.[...]Ακόμα και αν ηγεμονεύσουν οι αναρχικοί μόνοι τους, χωρίς πρέζες και τέτοια, δε θα είναι ένας δημόσιος χώρος. Θα είναι ένας κλειστός χώρος, ιδεολογικός.”, Nosotros.

“Εμείς προσπαθούμε και μόνοι μας και με άλλες ομάδες και συλλογικότητες εδώ να διώξουμε τη μαφία και να πολεμήσουμε τον κανιβαλισμό. Δε ξέρω αν αυτό αρκεί για να έχουμε μετά έναν χώρο όπως τον θέλουμε [...] ναι, πρέπει να είναι η πλατεία ανοιχτή αρκεί αυτό να μη σημαίνει και υποβάθμιση του πολιτικού της ρόλου, έτσι; Θέλω να πω ότι η πλατεία δεν είναι μία πλατεία της Αθήνας σαν όλες τις άλλες και αυτό που την κάνει διαφορετική είναι οι χώροι, οι καταλήψεις και οι δράσεις. Δηλαδή το ευρύτερο περιβάλλον της γειτονιάς που είναι μια γειτονιά αντίστασης πρέπει να παραμείνει...”, Κατάληψη Α

Συμπερασματικά, οι κινηματικοί μηχανισμοί και οι καταστηματαρχές εστιάζουν κυρίως σε θέματα αποκλεισμού και ελέγχου. Υποστηρίζουν ότι η απουσία αποκλεισμών και η ανάπτυξη νέων χρήσεων και δραστηριοτήτων από τους χρήστες είναι τα κύρια χαρακτηριστικά ενός ποιοτικού δημόσιου χώρου.

7.1.2.2. Πρακτικές και παρεμβάσεις των μηχανισμών

Οι υπό έρευνα μηχανισμοί έχουν υψηλό βαθμό παρέμβασης στο δημόσιο χώρο, τόσο σε επίπεδο κοινωνικών, πολιτικών και πολιτιστικών δράσεων, όσο και σε ό,τι αφορά το φυσικό περιβάλλον. Οι μηχανισμοί κανονικοποίησης έχουν μειωμένη παρουσία, η οποία δεν πραγματοποιείται ανοιχτά. Η δράση μηχανισμών αποκλεισμού και παραβατικότητας της περιοχής, όπως αυτοί εντοπίστηκαν προηγουμένως αναλύεται μέσα από περιγραφές των υπό έρευνα μηχανισμών, καθώς ήταν πρακτικά αδύνατο να συμπεριληφθούν στην έρευνα.

Οι καταστηματαρχές της πλατείας παρεμβαίνουν με πολιτιστικές και κοινωνικές δράσεις, επεμβάσεις στο φυσικό περιβάλλον και συμμετοχή σε συλλογικές δράσεις, οι οποίες αναπτύσσονται από άλλες ομάδες. Οι καταστηματαρχές θεωρούν το χώρο των καταστημάτων τους ως συνέχεια της πλατείας και περιλαμβάνουν στις παρεμβάσεις τους δράσεις οι οποίες αναπτύσσονται εντός των χώρων αυτών, καθώς θεωρούν πως αυτές συντελούν στην ποικιλομορφία και αναβάθμιση της πλατείας Εξαρχείων. Ο βαθμός παρέμβασης των καταστηματαρχών είναι ιδιαίτερα υψηλός και σε πολλές περιπτώσεις - όπως σημειώθηκε στις δράσεις καθαριότητας από την άμεση παρατήρηση - υποκαθιστά ή συμπληρώνει τη δράση του Δήμου Αθηναίων.

“Προάγουμε την τέχνη και τον πολιτισμό, κάνουμε... έχουμε ζωντανή μουσική σκηνή. Δηλαδή, αντί τα παιδιά να πάνε να φουντάρουνε στα ναρκωτικά έρχονται εδώ πέρα και παίζουν ένα όργανο, την κιθάρα τους, παίζουνε τα όργανα τους ρε παιδί μου τα μουσικά και έτσι υπάρχει μια ανάπτυξη και στις τέχνες και στα γράμματα. Κάνουμε παρουσιάσεις βιβλίων, ταινιών, κάνουμε βραδιές λογοτεχνίας - ποίησης, κάνουμε bazaar με comics, κάνουμε ό,τι μπορούμε. Για να φωτίζουμε με τον τρόπο μας και να μαζεύουμε κόσμο, ο οποίος ρε παιδί μου φέρνει και ο ίδιος άλλα χαρακτηριστικά.”, Ν.Π., καταστηματαρχής.

“Με τα χρόνια έφτιαξα έναν πεζόδρομο, στην ουσία εγώ τον έφτιαξα, τα φυτά αυτά που βλέπεις τα έβαλα εγώ όλα, τα δέντρα, έβαλα πλατάνια, μέχρι και καστανιά έχω βάλει πιο πάνω [...] Σε αυτό που με ρώτησες, ό,τι δράση γίνεται στην πλατεία, από τους κατοίκους, από

αυτό, ένα παζάρι που γίνεται τις Κυριακές και τα λοιπά, προσπαθώ να συμμετέχω δίνοντας τραπέζια, δίνοντας καρέκλες, έφερα και κάποιες φορές κάποιες παραστάσεις καραγκιόζη, προσέχω, ποτίζω λίγο τα δέντρα γιατί δε...”, Σ.Μ., καταστηματάρχης.

*“Έπεμβαίνουμε με παρεμβάσεις σε υπηρεσίες, με βοήθεια όταν οι δημόσιες υπηρεσίες αναλαμβάνουν ένα έργο εδώ το οποίο είναι καλλωπιστικό ας πούμε της πλατείας και τα λοιπά, βοηθάμε, όταν συσκέπτονται ας πούμε για να πάρουν μέτρα βοηθάμε, θέτουμε θετική γνώμη και τα λοιπά. Αλλά κυρίως με το να τους παροτρύνουμε να κάνουν ο καθένας τη δουλειά τους και την ίδια στιγμή που κι εμείς κάνουμε τη δουλειά μας, δηλαδή έχουμε μια θετική παρέμβαση ώστε στην πλατεία αυτή να συμβαίνουν ωραία πράγματα, να συμβαίνουν κανονικά πράγματα, για κανονικούς ανθρώπους.[...] έχουμε μια θετική παρέμβαση πολιτιστική[...]. Συμμετέχουμε σε όλες τις εκδηλώσεις που κάνουν οι καταστηματάρχηδες, οι επαγγελματίες της περιοχής για να διοργανώσουνε κάτι θετικό. Τρίτον, οι εκδηλώσεις μας εμάς εδώ είναι σχεδόν δημόσιες. Όταν δηλαδή έχει μια εκδήλωση το **** (κατάστημα) ας πούμε είναι ελεύθερη η είσοδος και ο κόσμος έχει μια πρόσβαση. Δηλαδή, θέλω να πω, το **** είναι ένας ζωντανός οργανισμός, ο οποίος κάνει πράγματα τα οποία είναι επισκέψιμα, δεν είναι κάτι κλειστό και αυτή νομίζω είναι μια σημαντική παρέμβαση ας πούμε. Αλλά με λεπτομέρειες τώρα να σου πω ότι συμμετείχαμε εδώ και κάναμε αυτό, **βάψαμε την πλατεία**; Έχουμε κάνει τέτοια πράγματα. Δηλαδή, ουσιαστικά **οι καταστηματάρχηδες της πλατείας, συμπεριλαμβανομένου και του ****, έχουνε αναλάβει το έργο του Δήμου πάνω στην πλατεία. Βάφουμε, καθαρίζουμε, βγάζουμε ανθρώπους έξω με τις μάνικες, τα πεζοδρόμια και την πλατεία. Εγώ κάθε λίγο και λιγάκι επιμελούμαι τους τοίχους της πολυκατοικίας που είναι σε ημιάθλια κατάσταση, δηλαδή όλοι κάνουμε κάτι, ότι μπορούμε ο καθένας.”**, Κ.Ζ., καταστηματάρχης.*

Οι πολιτικοί χώροι, όπως είδαμε στην ανάλυση του φυσικού περιβάλλοντος της πλατείας, έχουν υψηλή παρουσία μέσω της παράθεσης και τοποθέτησης έντυπου υλικού, πανό κλπ., κάτι το οποίο ισχύει και για την Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων. Ταυτόχρονα, πραγματοποιούν πλήθος συλλογικών δράσεων στο χώρο της πλατείας, οι οποίες έχουν πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό χαρακτήρα. Η συνύπαρξη σε συλλογικές δράσεις με καταστηματάρχηδες, ιδιαίτερα από την Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων είναι συχνή. Οι δράσεις οι οποίες πραγματοποιούνται είτε αφορούν ευρύτερα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα, είτε αποτελούν προϊόν της αξιολόγησης των προβληματικών συνθηκών στην πλατεία Εξαρχείων, όπως αυτές αναλύθηκαν στο προηγούμενο υποκεφάλαιο.

“Δράσεις... έχουνε γίνει πάρα πολλές δράσεις στην πλατεία και στη γύρω περιοχή. Δηλαδή έχουνε γίνει... γίνονται **προβολές ταινιών** και πολλές φορές είναι σχετικές. Σχετική θεματολογία με το πώς υποβαθμίζονται κάποιες περιοχές. **Δράσεις για παιδιά**. Να αρχίσει να γίνεται μια επανάκτηση της πλατείας από νέο κόσμο. Πάρα πολλές **συζητήσεις** και για το ζήτημα των ναρκωτικών. Με αντιπροσώπους του ΚΕΘΕΑ, με εκπροσώπους από την ψυχική υγεία. **Δράσεις με εκπαιδευτικούς για το ζήτημα των ναρκωτικών και των μαθητών πια, της σχολικής κοινότητας**. Έχουνε γίνει πάρα πολλά **τραπέζια**, δηλαδή ελάτε να φάμε όλοι μαζί και να κατέβει... δράσεις δηλαδή που οποιοσδήποτε παρακολουθεί κάποια συλλογικότητα ή απλά κάποιος ο οποίος νιώθει ότι κάτι κινείται στη γειτονιά, να τον χωράει μια δράση. Όπως το έλα “κάτω να φάμε. Να στρώσουμε ένα τραπέζι να φάμε όλοι μαζί”. Μια **συλλογική κουζίνα, ένα ανταλλακτικό παζάρι**, τέτοιου είδους δράσεις οι περισσότερες [...] Θεωρούμε ότι αν κάποιος δε γνωρίσει και δε γνωριστεί, τι να υπερασπιστεί; Επειδή του **λέει κάποιος ότι τα Εξάρχεια είναι ανοιχτά, ότι στα Εξάρχεια όλα επιτρέπονται**; Άμα έρθει ένα νέο παιδί τώρα, θα δει τα Εξάρχεια χώρος να πίνω μπάφους το βράδυ. Αυτό. Αυτός ο άνθρωπος δε θα υπερασπιστεί κάτι, παρά μόνο το τσιγάρο που καπνίζει και τον ελεύθερό του χρόνο. Οπότε θεωρούμε ότι πρέπει να κάνουμε πράγματα όπου ο κόσμος θα γνωρίσει και την ιστορία της γειτονιάς, πως λέμε “λαός που δεν ξέρει την ιστορία του είναι καταδικασμένος”, αυτό αντίστοιχα, αλλά και να γνωριστούνε μεταξύ τους.”, Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων.

“Εκδηλώσεις. **Λόγο, θέατρα, παραγκιόζη...** να φέρουμε την κοινωνία κάτω. Και ας μας διώξει μετά η κοινωνία. Στο φινάλε - φινάλε θα μας έχει διώξει η κοινωνία, δε θα μας έχουν διώξει οι... κατάλαβες τι θέλω να πω. Και εμείς μέσα απ’ αυτήν την ανάγκη, να αποκτήσει η πλατεία δημόσια χαρακτηριστικά, κάνουμε μόνοι μας **εκδηλώσεις, συναυλίες, αρκετές...** Δηλαδή, θα κάνουμε **για τη BIOMET μια εκδήλωση, για τις Σκουριές**, για το αυτό, μαζί με συναυλία. Και θα προσπαθούμε φυσικά να μην ενοχλούμε. Είναι βασικό να μην ενοχλείς τους κατοίκους με τις συναυλίες και τα... Δηλαδή να κάνεις πράγματα χαμηλής, ήπιας έντασης, γιατί στόχος σου δεν είναι να κάνεις συναυλία. **Στόχος σου είναι να κατακτήσεις τη χρήση, να περιθωριοποιήσεις ας πούμε παραβατικότητες και διάφορα...** κανιβαλισμούς που λέμε. Και είναι σωστός αυτός ο όρος, ο **“κοινωνικός κανιβαλισμός”** γιατί είναι... μια συμπαγής ομάδα τέτοια δε δέχεται την άλλη, είναι ενάντια στην άλλη. Δε θέλει να υπάρχει η άλλη. Και να αποκτήσει πλουραλιστικά χαρακτηριστικά. Κάνουμε τέτοια πράγματα. Και **συμμετέχουμε φυσικά σ’ όλες τις κινήσεις που γίνονται κάθε φορά**, σ’ αυτές τις αλληπάλληλες προσπάθειες για να αποκτήσει η πλατεία Εξαρχείων ένα δημόσιο χαρακτήρα. **Συμμετέχουμε σε επίπεδο στεκιών, όλα τα στέκια εδώ**, έχουμε μια συνέλευση που βγάζει ένα πρόγραμμα δράσεων. Το

μήνα, το δίμηνο, βγάζουμε ένα πρόγραμμα δράσεων [...] και **πηγαίνουμε εκεί που γίνονται οι διακινήσεις ναρκωτικών - συμπαγείς ομάδες δηλαδή - πηγαίνουμε στις μεριές που πουλάνε, στα πόστα και τους χαλάμε τα πόστα, χωρίς βία.** Είπαμε αυτή τη φορά να μην κάνουμε βία. Δηλαδή, ξεκινήσαμε με τη βία ως πολιτικό εργαλείο απέναντι στα ναρκωτικά, γιατί ήμασταν και μείς πιτσιρικάδες. Το οποίο όμως, η βία, δεν έφερε αποτελέσματα. Κάθε φορά που γινόταν βία δεν έφερνε αποτέλεσμα. Και πάμε τώρα σε μια **άλλη λογική, της μη βίας,** και πάμε και χαλάμε τις πιάτσες. **Με την παρουσία μας, όχι με την απειλή.** Και σ' αυτή την παρουσία πίνουν καφέδες οι κάτοικοι, πηγαίνουμε μικρά παιδιά, πηγαίνουμε με τις γυναίκες μας... και υπάρχει κάποιο αποτέλεσμα μέχρι τώρα. Τώρα αυτά που σου λέω είναι... για να αναπαραχθούν. Γιατί δεν πρόκειται εδώ για θεσμίσεις μόνιμες. Δηλαδή για να αναπαραχθούν αυτά θα πρέπει να λειτουργήσει, να λειτουργήσει, **να αναπαραχθεί κοινωνικά.** [...] **Να φέρεις κοινωνικές χρήσεις, να φέρεις κι άλλους χρήστες,** αλλά τι γίνεται; Να μην είναι μονομέρεια του χρήστη. Δηλαδή, τους έλεγα εγώ "τα προζάκια γιατί τα διώχνουμε, ξέρετε;". Γιατί υπάρχει πάντα, πρέπει να εξηγείς στο νεοφερμένο, γιατί είναι ζετούς θητείας εδώ, οι Εξαρχειώτες, ή μονοετούς. Έρχονται, τα ξέρεις, πιτσιρικάδες αναρχοαυτό και λοιπά. **Πρέπει να εξηγείς κάθε Σεπτέμβριο γιατί δεν είσαι γουρουνι, γιατί είσαι ενάντια στην πρέζα.** Γιατί έρχεται ο άλλος και σου λέει "γιατί οι προζάκηδες, κρίμα...", ξέρεις, έχεις αυτό το λόμπι, μιας ευαισθησίας ανέξοδης που πρέπει να εξηγήσεις και σ' αυτόν. Γιατί είναι και αυτός μέρος εδώ πέρα ή νιώθει ότι είναι κι αυτός εδώ, και "τι πράγματα είναι αυτά, γιατί είστε έτσι" και λοιπά. Πρέπει να του εξηγήσεις πριν αρπάξουν τη τσάντα απ' την κοπέλα του και αποκτήσει και αυτός μετά άλλη άποψη γι' αυτά τα πράγματα. Γιατί τι διασφαλίσαμε εμείς τότε παλιότερα; **Ότι ήτανε πιο ασφαλής η πλατεία, μηδέν παραβατικότητα. Ότι μπορούσε μια γυναίκα να κυκλοφορεί μέχρι το πρωί.** Δεν ισχύει αυτό τώρα φίλε. Εδώ και χρόνια δεν ισχύει. Η εγκληματικότητα έχει ανέβει. Δεν υπήρχε εγκληματικότητα στα Εξάρχεια. Λοιπόν, όλα αυτά τα φαινόμενα, επειδή έχουν αγριέψει, πρέπει κι εμείς να κάνουμε μια κίνηση. **Να επαναφέρουμε την έννοια του δημόσιου.**", Nosotros

"Και εμείς και άλλες ομάδες και δομές που είναι στη Κατάληψη Α και **οργανώνουμε και συμμετέχουμε σε δράσεις** στην πλατεία. Τώρα τι δράσεις... είναι από τη μία να παλέψουμε με αυτό που έχει στηθεί όχι μόνο στη πλατεία αλλά στα Εξάρχεια γενικά και από την άλλη δράσεις για οικονομική ενίσχυση συντρόφων, για ζητήματα που είναι στις θεματικές μας γενικότερα... φυλακισμένοι, διάφορα [...] Ότι γίνεται και είναι στα πλαίσια των δικών μας... των δικών μας στοχεύσεων το στηρίζουμε. Και υπάρχει και η Λαϊκή Συνέλευση (σσ. Εξαρχείων) που κάνουμε πολλές δράσεις κοινές και με ομάδες και με αυτόνομους κατοίκους κτλ.", Κατάληψη Α

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, οι παρεμβάσεις των πολιτικών χώρων αφορούν **δύο επίπεδα απεύθυνσης**: αυτές που σχετίζονται με ευρύτερα κοινωνικά και πολιτικά θέματα, όπως οι συνθήκες κράτησης στις φυλακές, το περιβάλλον, εκδηλώσεις αλληλεγγύης κλπ. και δράσεις οι οποίες αφορούν την αντιμετώπιση των συνθηκών στην πλατεία Εξαρχείων, οι οποίες αξιολογούνται ως προβληματικές. Οι δράσεις της Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων αντίθετα αφορούν σχεδόν αποκλειστικά τις συνθήκες στην πλατεία αλλά και στο σύνολο των δημόσιων χώρων της περιοχής των Εξαρχείων. Τα μέσα τα οποία επιστρατεύονται για την αντιμετώπιση των προβληματικών συνθηκών αφορούν κυρίως την **εισαγωγή διαφορετικών χρήσεων**, οι οποίες απευθύνονται - και έχουν ως στόχο να εντάξουν στη καθημερινότητα της πλατείας - στις ομάδες που θεωρούνται αποκλεισμένες: παιδιά, γυναίκες, οικογένειες και ηλικιωμένους. Ταυτόχρονα, **συνδιαλλέγονται με τα κυρίαρχα νοήματα και τους συμβολισμούς της πλατείας** και ιδιαίτερα με την έννοια της ελευθερίας: προσπαθούν να αποσυνδέσουν την έννοια αυτή από πρακτικές οι οποίες αδιαφορούν για άλλους χρήστες της πλατείας. Οι πρακτικές αυτές αποδίδονται από τους κινηματικούς μηχανισμούς με τον όρο “κοινωνικός κανιβαλισμός”. Με τον τρόπο αυτό, **οι κινηματικοί μηχανισμοί προσπαθούν να επέμβουν στην κυρίαρχη φαντασιακή σφαίρα της πλατείας μέσω της επανανοηματοδότησης συγκεκριμένων πτυχών της.**

Κομβικό σημείο της συνύπαρξης σε συλλογικές δράσεις στην πλατεία Εξαρχείων καταστηματαρχών, πολιτικών χώρων και της Επιτροπής Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων ήταν η από κοινού ανάπτυξη παρεμβάσεων για την εκδίωξη των εμπόρων ναρκωτικών το 2010. Εντούτοις, παρεμβάσεις των μηχανισμών αυτών ενάντια στο εμπόριο ναρκωτικών λαμβάνουν χώρα από τη δεκαετία του 1980. Η κοινή αξιολόγηση και δράση σχετικά με το φαινόμενο αυτό αναδύκνειονται ως κύριοι διαχρονικοί παράγοντες πάνω στους οποίους στήθηκε και αναπτύχθηκε η συνεργασία. Σε σχέση με δράσεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν ενάντια στο εμπόριο ναρκωτικών το 2010, οι μηχανισμοί αυτοί συμμετείχαν και συνεργάστηκαν, ενώ ο στόχος της εκδίωξης των εμπόρων επιτεύχθηκε.

“Οι συλλογικότητες που είναι εδώ πέρα, οι καταλήψεις, ο αναρχικός χώρος, οι μαγαζάτορες και οι κάτοικοι έχουν αντιδράσει σε αυτό και αντιδρούν ανά διαστήματα και

εποχές, με δυναμικές επεμβάσεις και καθαρίζουν το σημείο, αλλά μετά σιγά-σιγά, τσουπ εμφανίζεται κάπου αλλού”, Ν.Π., καταστηματάρχης.

*“Κάθισα... 16 ώρες καθόμουνα στην πλατεία και ξέροντας... **μην αφήνοντάς τους να κάνουν νταραβέρι**, έλεγα... δεν μπορούσα, ήταν μια πλατεία. Δεν μπορείς να πεις ούτε στον πρεζάκια, στο χρήστη να του πεις να μην έρθει εδώ πέρα, ούτε στον... σε κανέναν [...] Ήξερα όμως ότι, μ’ αυτό, φωνάζοντας με τη μικροφωνική για το εμπόριο που γίνεται, ότι κάποια στιγμή θα πούνε “αϊ στο καλό, πα να φύγουμε από δω πέρα να πούμε, τι κάνει αυτός τώρα εδώ πέρα”.*
Και όμως πέτυχε. Ήθελε χρόνο[...] Εγώ κάθισα 40 μέρες εκεί. Όχι εγώ, το εγώ είναι εγωιστικό, **μαζί με κόσμο που ήρθε να στηρίξει, γιατί μόνος σου δεν μπορείς να κάνεις τίποτα. Δεν μπορείς να κάνεις τίποτα σε μια ολόκληρη πλατεία.** Τότε που σου λέω έβαλα μια μικροφωνική, έβαλα και 4 μεγάφωνα στις γωνίες και εφόσον εμείς είμαστε... [...] Καθόμουνα 16 μέρες εκεί πέρα για να μη δείρει κανένας κανέναν. Και έγινε δουλειά που δεν το πίστευα. Κατέβηκε πολύς κόσμος, αλλά η διάρκεια ήταν το θέμα. **Όλοι συμμετείχαν στις μικροφωνικές, καθόντουσαν, μιλάγαμε, συζητάγαμε, μιλάγαμε με τους χρήστες, κοιτάζαμε να μη γίνονται νταραβέρια, η πλατεία να είναι ανοιχτή για όλους. Βέβαια τι κάναμε; Μεταθέσαμε το πρόβλημα και το πήγαμε λίγο πιο δίπλα έτσι;**”, Σ.Μ., καταστηματάρχης.

*“Θετική γνώμη έχω. Εννοείς πριν από δύο χρόνια που είχε γίνει... Αυτό ήτανε και με δική μας παρέμβαση και με δική μας βοήθεια και τα λοιπά. Αυτό ήτανε πολύ θετικό γεγονός. Γιατί απομακρύναμε ουσιαστικά από αυτήν την πλατεία τα 500 πρεζόνια που ήταν εγκατεστημένα και που γύρω τρυπιόντουσαν και τα λοιπά και που κάθε βράδυ ερχόντουσαν εδώ δύο νοσοκομειακά και παίρναν πεθαμένους ή ετοιμοθάνατους, δυστυχείς, αρρώστους και καθάρισε η πλατεία, έγινε ξανά τόπος κοινωνικών συνενυρέσεων ας πούμε, απέκτησε παιδική χαρά, μπήκανε παιχνίδια και παίζαν νέοι άνθρωποι, μπασκέτες, πινγκ πονγκ, το ένα το άλλο... Γινόντουσαν προβολές κινηματογραφικών έργων με έστω και παλιές ταινίες ας πούμε και τα λοιπά, γίνανε κάποια πράγματα. **Η πλατεία ξαναέγινε μια πλατεία της πόλης, μια κανονική πλατεία της πόλης.** Όλοι πήρανε μια βαθιά ανάσα. Είπαν “βλέπουμε την πλατεία Εξαρχείων όπως δεν την έχουμε ξαναδεί ποτέ τα τελευταία 20 χρόνια”. **Όλοι πήρανε μια βαθιά ανάσα, σε πληροφορώ ΟΛΟΙ, με κεφαλαία γράμματα. Και οι πολιτικοί χώροι, και οι ακραίοι πολιτικοί χώροι και οι πιο συντηρητικοί των πολιτών που λέγανε “να φύγουνε οι αναρχικοί, αυτοί κάνουνε το...”.** Και αυτοί οι άνθρωποι και οι ακραίοι αναρχικοί, αντιεξουσιαστές και τα λοιπά πήραν μια βαθιά ανάσα από αυτή την κίνηση.”*, Κ.Ζ., καταστηματάρχης.

“Τότε κυρίως τις πιο δυναμικές παρεμβάσεις τις είχαν αναλάβει καταστηματάρχες και μετά

γύρω και από τη Μεσολογγίου **μαζικές δράσεις των πρωτοβουλιών** και τα λοιπά. Υπήρξε μία έντονη απόθησή τους. Υπήρξε απόθεση από την πλατεία, πήγε κάπου αλλού. Υπήρχε μια μετατόπιση. Η πλατεία εκείνη την περίοδο... μπορούμε να πούμε ότι καθάρισε; Μπορούμε να πούμε ότι μετατοπίστηκε το πρόβλημα;”, Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων.

“Εμείς τώρα, έχουμε κάνει **αλληπάλληλες συγκρούσεις έκτοτε, με όλα τα μέσα, και έτσι κι αλλιώς και όλα, που δηλώνουμε ότι είμαστε σε μια μεγάλη αντιπαλότητα**. Έχουμε πάει δικαστήρια για τους πρεζάκηδες, ξέρεις... δικαστήρια. Γιατί δε θέλαμε αυτό το θέαμα της πλατείας. **Πάρα πολλά πράγματα κάναμε γύρω απ’ αυτό το θέμα αυτά τα 30 χρόνια. Συγκρούσεις...** Γιατί; Πρώτον είχαμε απώλειες απ’ την πρέζα. Δηλαδή ένα παιδί που ήτανε στην κίνηση για τη συγκρότηση της αναρχικής ομοσπονδίας, το Μάιο, το Σεπτέμβρη ήτανε πρεζάκιος. Βλέποντας αυτές τις απώλειες πήραμε κάποια μέτρα, κάναμε ανάλυση. Τι είναι η πρέζα. Μια ανάλυση επί της ουσίας. Δηλαδή ότι **είναι μια πυραμίδα και θέλει σπάσιμο όλη**.”, Nosotros.

Οι μηχανισμοί κανονικοποίησης έχουν περιορισμένη παρουσία στην πλατεία Εξαρχείων. Κατά τη διάρκεια της άμεσης παρατήρησης δεν υπήρξε εμφάνιση αστυνομικών, ενώ τα συνεργεία καθαρισμού του Δήμου Αθηναίων είχαν περιορισμένη παρέμβαση σε σχέση με την κατάσταση της πλατείας. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα εκ μέρους των μηχανισμών κανονικοποίησης παραδέχονται την περιορισμένη παρουσία τους και το γεγονός πως ο μηχανισμός της αστυνομίας παρεμβαίνει σπανίως και αποκλειστικά σε συγκεκριμένα περιστατικά. Επιπλέον, η παρουσία των μηχανισμών κανονικοποίησης θα είναι είτε καλυμμένη, είτε με αυξημένες συνθήκες προστασίας.

“**Εκεί μπορείς να πας μόνο αν γίνει κάποιο... καμιά ληστεία, καμιά φωτιά σε κάποιο κτίριο**. Δεν μπορείς να... θα πρέπει να πάει η αστυνομία ας πούμε να κάνει την έρευνα και δεν μπορεί να πάει λόγω των αναρχικών. Εκεί πρέπει να πας, να κλείσεις πάλι το χώρο, γι’ αυτή τη δουλειά μας καλούνε. Εκεί δέχεσαι επίθεση αν θα πας [...] Συνήθως πας για γιάφκες εκεί μέσα. Σου λέει “έχουμε υποψία ότι στην τάδε οδό υπάρχει μια γιάφκα” ξέρω γω. **Πηγαίνεις εσύ για να αποκλείσεις το χώρο να μην έρθουν αυτά τα άτομα. Κυρίως αυτά και επεισόδια**.”, MAT.

“Πηγαίνουμε... δεν πολυπηγαίνουμε. Κυρίως τα περιστατικά που είχαμε και επιλαμβανόμασταν

είναι περιστατικά διατάραξης κοινής ησυχίας από μαγαζιά [...] Ως Α.Τ. Εξαρχείων, **ένστολοι συνάδελφοι δεν πλησιάζουν την πλατεία**”, Α.Τ. Εξαρχείων.

“Σε κάθε περίπτωση, όμως, που κληθεί κάποιος αστυνομικός να μεταβεί κάπου για ένα συμβάν, άσχετα αν είναι στην πλατεία ή όχι, είναι υποχρεωμένος να πάει. Και το αμάξι σου να στο σπάσουνε, να στο διαρρήξουνε και να πεις θέλω αν ‘ρθει κάποιος εδώ πέρα, πρέπει να ‘ρθει ο αστυνομικός. **Συνήθως βέβαια θα πάει με επιπλέον προστασία.** Τώρα αν είναι κάποιος που γνωρίζει και θέλει να τελειώσει το πρόβλημα στα γρήγορα, γιατί βλέπει ότι το περιστατικό αυτό είναι κάτι που λύνεται στο λεπτό, και πάντα με δικό του κίνδυνο, δηλαδή να αναλάβει την ευθύνη αυτός, μπορεί. Αλλά αυτοί είναι πολύ λίγοι. **Οι περισσότεροι είναι πιο παλιά άτομα που έχουν μείνει στα Εξάρχεια. Και σίγουρα χωρίς στολή.**”, Α.Τ. Εξαρχείων.

“Πλατεία Εξαρχείων **δεν πάμε καθόλου.** Δεν μπαίνουμε καθόλου ούτε στην περιοχή γενικότερα. Πάει κατά τόπους η ασφάλεια εκεί πέρα.”, ΔΙΑΣ.

“Πλατεία Εξαρχείων **δεν προσεγγίζουμε καθόλου.** Είναι ρητές οι εντολές δηλαδή, από κάποια σημεία και μετά είναι άβατο. Δεν... για να μην προκαλέσουν, για να μη δημιουργηθούν εντάσεις και άλλα.”, ΔΙΑΣ.

“Στην πλατεία Εξαρχείων, όπως και στην ευρύτερη περιοχή των Εξαρχείων, **ο Δήμος φαντάζει στα μυαλά ως μηχανισμός εξουσίας.** Με αποτέλεσμα να είναι η συμπεριφορά απέναντι μας αρνητική. Δηλαδή είναι χαρακτηριστικό ότι τα προηγούμενα χρόνια υπήρχε άρνηση των εργαζομένων της καθαριότητας να παρέμβουν για καθαριότητα στην πλατεία οποιαδήποτε άλλη ώρα πριν από τις πολύ πρωινές. Δηλαδή ενώ τα προγράμματα αρχίζουν στις 6.30, η παρέμβαση καθαριότητας γινόταν στις 5.30. Δεν μπορούμε να πούμε ότι είναι οι καλύτερες των σχέσεων που υπάρχουνε μεταξύ των υπηρεσιών του Δήμου κ της συγκεκριμένης πλατείας. Θεωρούν ότι είμαστε μηχανισμός που έχει σχέση με το κράτος κτλ, αρκετές φορές αναγκαζόμαστε να απομακρύνουμε τους κάδους από την ευρύτερη περιοχή και αυτό το θεωρούν εχθρική πράξη γιατί για αυτού οι κάδοι είναι μορφή εμποδίων στις αντιπαραθέσεις που έχουνε με τις μονάδες της τάξης”, Α. Βαρελάς, Αντιδήμαρχος Αθηναίων

Εντούτοις, η περιοχή των Εξαρχείων είναι διαρκώς περικυκλωμένη από αστυνομικές δυνάμεις, ενώ η περιοχή της πλατείας προσελκύει το ενδιαφέρον υπηρεσιών της αστυνομίας, οι οποίες ασχολούνται με τη δράση πολιτικών ομάδων και όχι ποινικών. Χαρακτηριστικό είναι ότι η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών είχε προβεί σε ενοικίαση καταστήματος επί της πλατείας Εξαρχείων, το οποίο είχε εξοπλίσει με συστήματα

παρακολούθησης στο πλαίσιο παρακολούθησης ομάδων του αναρχικού - αντιεξουσιαστικού χώρου (www.tovima.gr).

Σύμφωνα με το αστυνομικό τμήμα της περιοχής, υπάρχει αυξημένο ενδιαφέρον για τις δράσεις συλλογικοτήτων του αναρχικού - αντιεξουσιαστικού χώρου, το οποίο εκφράζεται μέσα από την καλυμμένη παρουσία μηχανισμών της αντιτρομοκρατικής και της Ασφάλειας.

“Οι αναρχικές ομάδες και οι εκδηλώσεις τους αποτελούν κυρίως αντικείμενο της Εθνικής Ασφάλειας. Το Α.Τ. πρέπει να γνωρίζει το χώρο, όπως και όλον τον τομέα που έχει αρμοδιότητα και να παρέχει πληροφορίες προσέγγισης και διαφυγής και σε άλλες υπηρεσίες.”, Α.Τ. Εξαρχείων.

“Και όχι μόνο από την υπηρεσία των Εξαρχείων, υπάρχουνε και άλλες υπηρεσίες πιο κεντρικά που ασχολούνται με το θέμα Εξάρχεια, κράτος, προστασία πολιτεύματος και όλα αυτά.”, Α.Τ. Εξαρχείων.

Συμπερασματικά, οι καταστηματάρχες και οι κινηματικοί μηχανισμοί διοργανώνουν και συμμετέχουν τακτικά σε συλλογικές δράσεις στην πλατεία Εξαρχείων. Αντίθετα, μηχανισμοί του Δήμου Αθηναίων της αστυνομίας έχουν μειωμένη παρουσία, η οποία δεν αφορά τα προβλήματα τα οποία έχουν εντοπιστεί από την παρούσα έρευνα και αναγνωρίζονται ως τα πλέον σημαντικά από τους υπόλοιπους μηχανισμούς. Η παρουσία της αστυνομίας, ειδικότερα υπηρεσιών διαφορετικών από το Α.Τ. Εξαρχείων, στοχεύει στην παρακολούθηση πολιτικών ομάδων, οι οποίες παρεμβαίνουν στα Εξάρχεια. Η συνεργασία καταστηματάρχων, πολιτικών ομάδων και της Πρωτοβουλίας Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων είναι τακτική και αποτελεί συνέχεια της κοινής αξιολόγησης των προβληματικών συνθηκών στην πλατεία.

7.1.2.3. Σχέσεις εξουσίας

Οι σχέσεις εξουσίας οι οποίες αναπτύσσονται στην πλατεία Εξαρχείων, λόγω της ισχυρής παρέμβασης των κινηματικών μηχανισμών σε ότι αφορά τη φαντασιακή συγκρότηση και τις συλλογικές δράσεις, έχουν σημαντική επίδραση στις πρακτικές χρήσης και στην καθημερινότητα της πλατείας. Η κατηγοριοποίηση των μηχανισμών

σε σχέση με τις λειτουργίες του δημόσιου χώρου βρίσκει στη συγκεκριμένη περίπτωση έρευνας την επιβεβαίωσή της, καθώς οι μηχανισμοί εντός των ομαδοποιήσεων που έχουν χρησιμοποιηθεί για την ανάλυση εμφανίζουν συνοχή. Εντούτοις, προκύπτουν διαφοροποιήσεις κυρίως σε ό,τι αφορά τα μέσα παρέμβασης, ιδιαίτερα όταν οι παρεμβάσεις έχουν αποτρεπτικό χαρακτήρα και τοποθετούνται απέναντι σε κάποιο φαινόμενο ή μηχανισμό.

Συνεργασία, ομαδοποιήσεις και διαφοροποιήσεις των μηχανισμών

Όπως έγινε εμφανές από την ανάλυση των απόψεων και των πρακτικών των μηχανισμών, υπάρχουν δεσμοί μεταξύ των ιδιοκτητών μικρών επιχειρήσεων στην πλατεία και των κινηματικών μηχανισμών. Οι δεσμοί αυτοί αναπτύσσονται με βάση συγκλίνουσες οπτικές για την αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης και τα επιθυμητά χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου και ισχυροποιούνται μέσα από κοινές δράσεις και παρεμβάσεις, αλλά και τη συμμετοχή σε εκατέρωθεν δράσεις.

*“Εδώ όλοι να ξέρετε είμαστε ένα. Και οι συλλογικότητες και τα μαγαζιά και οι κάτοικοι. Δηλαδή στη δυσκολία τη δικιά μου με ένα τηλέφωνο και 15.000 mail μαζεύονται εδώ πέρα απ’ έξω 2.000 άτομα. **Είμαστε ένα και είμαστε πολύ δυναμικοί.**”, Ν.Π., καταστηματάρχης.*

*“Με στήριξε και η γειτονιά, με στηρίζανε και οι αναρχικοί, με στήριξε και το Nosotros. **Ήθελα να’ χω τους αναρχικούς μαζί μου,** γι’ αυτό και αναγκαζόμουν να βρίζω και την αστυνομία (γέλια)... δε γινόταν αλλιώς δηλαδή, δε γινόταν αλλιώς [...] Θεωρώ ότι οι επιχειρηματίες της πλατείας είναι έτοιμοι να μιλήσουν με τον αναρχικό χώρο, όλοι τους, μηδενός εξαιρουμένου, δεξιοί αριστεροί και κεντρώοι, να μιλήσουν με τον αναρχικό χώρο, να δώσουν λύση στην πλατεία. Διότι πλέον η πλατεία... όλα τα μαγαζιά έχουνε πρόβλημα. Είναι μαγαζιά που πάνε να κλείσουνε και είναι κρίμα γιατί θα μαυρίσει η πλατεία και είναι κρίμα να... Θεωρώ αυτή τη στιγμή ότι είναι έτοιμοι όλοι να συζητήσουνε και θεωρώ ότι είναι αξιόλογοι όλοι. Δηλαδή και κάποιοι που είχανε κάποια θέματα και τα λοιπά, προσπαθήσανε και τα βελτιώσανε. Δεν μπορούμε να βλέπουμε πάντα το παρελθόν [...] Η Κατάληψη Α τώρα, περίμενα πολλά από την Κατάληψη Α. Περίμενα μια βοήθεια στην πλατεία. Η οποία δεν έγινε ποτέ. Και αυτό τους το’ χω χρεωμένο. Βέβαια, **το τελευταίο διάστημα είμαστε σε συνεννόηση μαζί τους,** για πρώτη φορά κάθισαν στο τραπέζι μαζί μας και μάλιστα η πρώτη συνάντηση έγινε εδώ και χαίρομαι πάρα πολύ γι’ αυτό.”, Σ.Μ., καταστηματάρχης.*

“Υπάρχει μια εσωτερική αλληλεγγύη και αλληλοϋποστήριξη και το τελευταίο διάστημα έχουν αρχίσει να γίνονται και κάποιες συζητήσεις για κάποιες σοβαρότερες ενέργειες”, Κ.Ζ., καταστηματάρχης.

“Υπάρχουν επιχειρηματίες στην περιοχή που ήταν και στο μάζεμά μας την Τετάρτη, τους οποίους τους απασχολεί. Βέβαια μπορεί να τους απασχολεί από τη δική τους οπτική, αλλά για μας οτιδήποτε είναι να δώσει ζωή στην πλατεία είναι καλοδεχούμενο και οφείλει να έρθει. Έχουν πέσει και διάφορες ιδέες να μπουν και κάτι τραπεζάκια και τα λοιπά στην πλατεία και να φτιαχτεί ένα κοινωνικό καφενείο, τα έσοδα να πηγαίνουν σε μια δομή αλληλεγγύης γειτονιάς, κάτι τέτοιο. Όσοι ασχολούνται μ’ αυτή την οπτική, όχι να φτιάξουμε ένα κομμάτι καταναλωτικό ας πούμε στην πλατεία, είναι πάντα πολύ καλοδεχούμενοι και παίζουν ένα θετικό ρόλο. **Πολλές φορές, δηλαδή, μας έχουν δώσει και τους χώρους τους να κάνουμε εκδηλώσεις... στηρίζουνε κάποιον πολύ ενεργά.** Την ίδια στιγμή βέβαια υπάρχουν και μαγαζιά, επιχειρηματίες οι οποίοι το τροφοδοτούνε, το αναπαράγουνε, το συντηρούνε... είναι ανάλογα και με τη δραστηριότητά τους.”, Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων.

“Πρόσεξε, οι επιχειρηματίες της περιοχής, κατά βάση, οι πιο παλιοί, είναι έμπειροι. Είναι τόσο έμπειροι που **κουβεντιάζεις το πρόβλημα, όλα τα προβλήματα στη βάση ισοτιμίας.** Δηλαδή, **δεν είναι οι κλασικοί μαγαζάτορες που λένε “να φύγουνε τα πρεζάκια απ’ την πλατεία για να κονομήσω εγώ”,** δεν έχει καμιά τέτοια σχέση. Θέλουνε, οι ίδιοι οι μαγαζάτορες, προτάσεις. Όχι “να φύγουν τα πρεζάκια”. Δηλαδή είναι πιο μετριοπαθείς από μας γιατί έχουν αντιληφθεί όλο αυτό το διάστημα ότι δεν είναι... ότι είναι κοινωνικό πρόβλημα, ότι “και που θα πάνε;”, ότι θα πρέπει να έχουν προτάσεις και λοιπά, ότι είναι ενάντια στη βία, κατάλαβες; Δεν έχουμε εδώ δηλαδή κάποιους μαγαζάτορες της πλατείας Βικτωρίας που θα βάλουνε 5 μπράβους και θα διώξουνε απ’ την πλατεία τους αχρείαστους και θα πετάξουνε καρέκλες. Δεν υπάρχει τέτοιο φαινόμενο εδώ και όποιος τα λέει αυτά λέει μαλακίες. Όλοι οι μαγαζάτορες εδώ είναι έμπειροι. Παρ’ όλο που είναι δεξιός ο άλλος είναι έμπειρος. Δηλαδή, **εδώ ο διαχωρισμός δεν είναι δεξιός - αριστερός. Είναι Εξαρχειώτης και όχι. Γιατί κι ο δεξιός την ίδια άποψη έχει για τη διαχείριση της πρέζας που μπορεί να έχει κι ένας αναρχικός [...]** Άρα, δηλαδή, **έχει βρεθεί μια ομοιογένεια σε εισαγωγικά όσον αφορά αυτό.** Οπότε δεν μπορούμε να πούμε ότι ο μαγαζάτορας βάζει κάποιον και πλακώνει στο ξύλο τα πρεζάκια ή ότι θέλει ο άλλος... άλλο, μπορεί να κατηγορούνε εμάς ότι... άμα έχουμε σύγκρουση με τα πρεζάκια ότι παίζουμε το ρόλο των μαγαζατόρων, θα πούνε κάποιον εναίσθητο και λοιπά. Άλλο το’ να, άλλο τ’ άλλο. Δεν υπάρχει εδώ λόμπι μαγαζατόρων δηλαδή, στυλ Αγίου Παντελεήμονα που θα πληρώσουνε τους χρυσαυγίτες τους μαφιόζους.”, Nosotros.

“Κοίτα, το πρόβλημα της πλατείας δεν είναι πρόβλημα μόνο του χώρου (σ. αναρχικού). Αφορά τους πάντες. Τώρα προφανώς με άλλες ομάδες του χώρου θα γίνουν κάποια πράγματα κοινά γιατί **ίσως συμφωνούμε περισσότερο και στα μέσα**. Αλλά δε θα πούμε όχι ή ότι κάνει κακό κάποιος ο οποίος το παλεύει αλλιώς. Λένε και για μαγαζάτορες και τέτοια ναι, ότι παίζουν πλάτες, προφανώς και δεν ισχύει. Εμείς δε θα πούμε όχι σε κάποιον που βοηθάει. Τα πιο πολλά πλέον τρέχουν μέσα από τη συνέλευση και σε αυτή συμμετέχουν διάφοροι.”, Κατάληψη Α

Επιπλέον, εκτός των κοινών αξιολογήσεων της υφιστάμενης κατάστασης και των κοινών δράσεων, οι κινηματικοί μηχανισμοί και οι καταστηματαρχές τοποθετούνται αρνητικά απέναντι στους μηχανισμούς κανονικοποίησης. Εντούτοις, εδώ αναδύκνείται **μια πρώτη εσωτερική διαφοροποίηση του συγκεκριμένου μπλοκ**: κυρίως οι καταστηματαρχές και κατά δεύτερο λόγο η Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοκων Εξαρχείων εμφανίζονται περισσότερο διαλλακτικοί σε σχέση με το Δήμο Αθηναίων από τους αναρχικούς πολιτικούς χώρους. Ταυτόχρονα, όμως, εμφανίζεται ενιαία και ισχυρή αποδοκιμασία και απόρριψη των παρεμβάσεων της αστυνομίας στην πλατεία και την ευρύτερη περιοχή των Εξαρχείων. Οι αξιολογήσεις των καταστηματαρχών και των κινηματικών μηχανισμών προς τους μηχανισμούς κανονικοποίησης διαχωρίζονται τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά. Η αστυνομία αποδοκιμάζεται σε σχέση με τις παρεμβάσεις της ενώ ο Δήμος Αθηναίων σε σχέση με την περιορισμένη λειτουργία και παρουσία του.

Αξιολογήσεις μηχανισμών κανονικοποίησης από καταστηματαρχές και κινηματικούς μηχανισμούς

Αστυνομία

“Η αστυνομία γαμιέται, τι να πω για την αστυνομία ρε φίλε; **Η αστυνομία είναι ο χειρότερος θεσμός που υπάρχει στην Ελλάδα, είναι η μαφία της Ελλάδας, κανείς δε τη γουστάρει εδώ πέρα και βέβαια κι εγώ**. Προσπαθεί να κάνει τα μπάχαλα για να δικαιολογεί και το λόγο της κιάλας.”, Ν.Π., καταστηματαρχής.

“Πιστεύω ότι **η αστυνομία έχει μαζέψει εδώ πέρα, και όσοι δεν ήταν εδώ πέρα, όλα τα παραβατικά στοιχεία, μικροπαραβατικά** κι αυτά και τους κρατάει εδώ πέρα μαντρωμένους και έχει βολευτεί γιατί δε πάνε σε... εδώ πέρα γύρω γύρω είμαστε... φυλασσόμαστε.”, Σ.Μ., καταστηματαρχής.

“Ό,τι χειρότερο μπορεί να συμβεί πάνω σ’ αυτή την πλατεία. Ό,τι χειρότερο μπορεί να συμβεί. Σε διαβεβαιώνω ότι η αστυνομία έχει μεγάλες ευθύνες. Μεγάλες, τρομερές ευθύνες, αν δεν έχει και εμπλοκή και στο λέω αυτό, όχι μόνο... μπορείς να το δημοσιεύσεις κιόλας, τους το ’χω πει και στους ίδιους. Αν δεν έχει εμπλοκή άμεση, ή έμμεση, ή κάποιος από αυτούς, πάντως επιλέγει πάντα το χειρότερο τρόπο για να κάνει... για να παίζει το ρόλο της μέσα σε μια γειτονιά της πόλης. Έρχεται εδώ πέρα σαν στρατός κατοχής. Και έρχεται να τα βάλει με χώρους και ιδέες. Όσο ακραίες και αν είναι, όσο εχθρικές στο κράτος και αν είναι ο τρόπος αντιμετώπισης δεν είναι αυτός. Στο κάτω κάτω της γραφής γιατί δε βλέπουμε έναν αντίστοιχο τρόπο αντιμετώπισης φασιστικών και ναζιστικών ιδεών σε άλλες περιοχές της Αθήνας με τον ίδιο στρατό κατοχής; Εκεί πέρα είναι με το βαμβάκι ας πούμε και εδώ πέρα είναι με τα κλομπ και τα δακρυγόνα.”, Κ.Ζ., καταστηματούχης.

“Η αστυνομία επεμβαίνει πολλές φορές με επικίνδυνο τρόπο. Να κατεβαίνουν τη Θεμιστοκλέους, να κατεβαίνουν από πεζόδρομους με τα μηχανάκια για να επιδείξουν τη δύναμη, να πουν ότι είμαστε εδώ, αλλά αυτό απευθύνεται στους κατοίκους και στα κοινωνικά κέντρα.”, Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων.

“Όποτε έχει παρέμβει η αστυνομία τα έχει κάνει σκατά, διότι δημιουργεί στρατόπεδα, έτσι; Η αστυνομία, φυσικά έχει παρουσία, η αστυνομία στην πλατεία Εξαρχείων. Είναι μύθος ότι δεν υπάρχει αστυνομία στην πλατεία Εξαρχείων [...] Υπάρχει μια σχετική αδυνατότητα γιατί γίνονται επιθέσεις ενάντια στην αστυνομική καταστολή που λέμε, γίνονται και δω πέρα διάφορα πράγματα. Η αστυνομία όμως έχει μια τακτική και λοιπά. Έχει αντιληφθεί ότι η γενικευμένη καταστολή φέρνει αντίθετα αποτελέσματα γιατί συσπειρώνονται όλοι μετά ενάντια στην αστυνομία. Και αυτοί ακόμα που είναι υπέρ της αστυνομίας δεν μπορούν να το προβάλλουν αυτό, χάνουν την ισχύ της πρότασής τους, οπότε η αστυνομία είναι σε αυτή την κατάσταση. Δηλαδή, υπάρχει η αστυνομία και το κράτος, αυτά για να μη λέμε μύθους, ωστόσο όμως η καταστολή είναι δύσκολο πράγμα σε μια πολυσύνθετη κοινωνία, φέρνει τα αντίθετα αποτελέσματα.”, Nosotros.

“Η αστυνομία, κάθε επέμβαση της δεν έχει να κάνει με το τι γίνεται με ναρκωτικά, μαφίες κλπ. Έρχονται αποκλειστικά για να τρομοκρατήσουν χώρους πολιτικούς και κατοίκους. Τραμπουκίζουν, απειλούν... και αυτό για να καταστείλουν τα πολιτικά στοιχεία και χαρακτηριστικά της περιοχής”, Κατάληψη Α

Δήμος Αθηναίων

“Ο Δήμος είναι εισπρακτικός φορέας του κράτους. Λειτουργεί εισπρακτικά 100%, δεν

καθαρίζει, δε φωτίζει, δεν απαλλοτριώνει, δε δεντροφυτεύει, είναι ένας ανύπαρκτος Δήμος. Βέβαια, τα εισοδήματα τα θέλει από μας, και το 0,5% και τα εισοδήματα από τα τραπεζοκαθίσματα και νομίζω έπρεπε να είχαμε πιο ευνοϊκή μεταχείριση λόγω δυσκολιών και δυστροπιών της περιοχής. Βέβαια, όπως ξέρεις το κράτος είναι εισπρακτικός μηχανισμός και δυστυχώς το σύστημα είναι έτσι. Για καθαριότητα τίποτα δεν κάνει.”, Ν.Π., καταστηματάρχης.

“Ο Δήμος καθαρίζει την πλατεία... ε... κι αυτοί βρήκαν τον μπελά τους. Βάλανε κάποιο αυτόματο πότισμα, τα παιδιά μας το χαλάσανε, χαλάμε τα λουλούδια... Προσπαθήσανε κάποιες φορές να κάνουνε... βέβαια ο Δήμος είναι Δήμος. Τα κοινόχρηστα, τα αυτά τα πληρώνουμε κάθε μέρα και οφείλει να κάνει κάποια δουλειά. Βέβαια έχει κι αυτός τα προβλήματά του, διότι κάνει ένα αυτόματο πότισμα ας πούμε και το χαλάσαν. Κι αυτή ήταν μια δουλειά πολύ ακριβή και πολύ καλή. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι δεν πρέπει να έχει μια επιμέλεια ο Δήμος, να ποτίζει εδώ πέρα τα λουλούδια, δεν έρχονται να τα ποτίζουνε. Δεν κάνει αυτό που του αναλογεί ας πούμε. Βρήκε, όμως, και προβλήματα μπροστά του.”, Σ.Μ., καταστηματάρχης.

“Κατ’ εξοχήν απαράδεκτος. Δηλαδή, αν παίρνει μηδέν η Αστυνομία, παίρνει μισό ο Δήμος της Αθήνας. Δηλαδή, ελάχιστα διαφοροποιείται από το υπόλοιπο σκηνικό, υπό την έννοια ότι κι αυτός σηκώνει τα χέρια ψηλά και λέει ότι “αυτό δεν είναι δικό μας θέμα, το άλλο δεν είναι δικό μας θέμα”. Ωραία, οι κάδοι είναι δικό σας θέμα; Η καθαριότητα είναι δικό σας θέμα; Ο φωτισμός είναι δικό σας θέμα; Η περιποίηση του πρασίνου, ο Στρέφης, οι πεζόδρομοι είναι δικό σας θέμα; Ποιο είναι το δικό σας θέμα; Η αστυνόμευση του διπλοπαρκαρίσματος, του τέτοιου, όταν υπήρχε η Δημοτική Αστυνομία, η αστυνόμευση του λαθρεμπορίου στη Στουρνάρη; Η Στουρνάρη ήτανε μια από τις πιο προχωρημένες και υψηλής στάθμης αγορές της Αθήνας. Σε ένα κομμάτι δρόμου μικρό, ακριβώς επειδή υπάρχει το Πολυτεχνείο, οι φοιτητές... [...] Στην πλατεία δεν κάνει τίποτα. Ο Δήμος επίσης, έχει σβήσει τα Εξάρχεια από το χάρτη.”, Κ.Ζ., καταστηματάρχης.

“Δήμος τώρα, είναι ανεπάρκεια. Ο Δήμος δεν μπορώ να πω ότι κάνει κάτι. Θα μπορούσε να κάνει πράγματα. Δε μας έχει βοηθήσει. Δε σημαίνει όμως ότι δεν είμαστε συνομιλητές. Δηλαδή... αλλάζουν οι συσχετισμοί στο δημοτικό συμβούλιο... σε ενδιαφέρει αυτό. Να παίρνονται, και κεντρικά να παίρνονται κάποιες αποφάσεις.”, Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων.

“Δεν έχει άποψη ο Δήμος για το δημόσιο χώρο, όπως δεν έχει για τα σκουπίδια, όπως δεν έχει για... είναι άσχετος. Δηλαδή, στην Ελλάδα το έλλειμμα της αυτοδιοίκησης της τοπικής, γιατί είναι κρατική η αυτοδιοίκηση, δεν είναι τοπική αυτοδιοίκηση. Μπαίνουν άνθρωποι, οι

οποίοι δεν έχουν σχέση με τα δημοτικά πράγματα. Δηλαδή, δε γίνεται εγώ, αντιεξουσιαστής, να έχω θέσεις για τα σκουπίδια και να μην έχει το κράτος, να μην έχει ο Δήμος. Δηλαδή, άμα συζητήσουμε για τα σκουπίδια, εμείς έχουμε τέτοια ενδελεχή θέση, επιστημονικότητα και λοιπά, πώς να γίνεται η διαχείριση σκουπιδιών. Σήμερα, για σήμερα μιλάμε, όχι όταν θα γίνει η αναρχία, έτσι; Που ο Δήμος δεν έχει άποψη. Ούτε για τα σκουπίδια έχει, ούτε για το... δεν κατηγορώ το Δήμο της Αθήνας. Κανένας δεν έχει, έτσι; Δεν έχει άποψη για δημόσιους χώρους, τι είναι ο Δημόσιος χώρος [...] **Ο Δήμος δεν έχει παρουσία, όπως δεν έχει και σε καμιά πλατεία.** Δεν είναι τώρα ιδιαιτερότητα η πλατεία Εξαρχείων, έτσι; Έχει βέβαια, αν χαλάνε τα φώτα τα φτιάχνει. Έχει παρουσία σ' αυτά. Δηλαδή οι μπασκέτες που στρέφη άμα σπάνε θα πάει να τις φτιάξει. Άμα τον καλέσεις για αποκομιδή θα 'ρθεί. Δε λέμε αυτό το οργανωτικό. **Το οργανωτικό αυτό το έχει. Αλλά δεν έχει το νοηματικό, το ουσιαστικό.** Αυτό δεν έχει. Είναι και κόσμος που είναι δημοτικοί σύμβουλοι που είναι Εξαρχειώτες, έχει τις πληροφορίες του ο Δήμος δηλαδή. Τώρα, αν θα μπορούσε να κάνει παραπάνω παρακάτω δεν ξέρω, αλλά εγώ σου είπα ένα πλαίσιο για την πλατεία Εξαρχείων, πώς λειτουργεί. Πώς μπορεί να λειτουργήσει καλά και πώς λειτουργεί σήμερα.”, Nosotros.

“Ο Δήμος είναι σε πλήρη συμφωνία με το κράτος. Δες και τι γίνεται με τα παγκάκια για να μη κοιμούνται άστεγοι, τι λέει ο Καμίνης για τις συγκεντρώσεις και τις πορείες.”, Κατάληψη Α

Σε ό,τι αφορά εσωτερικές αξιολογήσεις, δηλαδή σχέσεις μεταξύ των καταστηματαρχών, σχέσεις μεταξύ των κινηματικών μηχανισμών, αλλά και σχέσεις ανάμεσα σε καταστηματαρχες και κινηματικούς μηχανισμούς, εμφανίζονται αποκλίσεις. Οι αποκλίσεις αυτές αφορούν κυρίως τα μέσα παρέμβασης και δράσης. Παρόλα αυτά, όταν οι παραπάνω μηχανισμοί κλήθηκαν να αναφέρουν ποιους θεωρούν εν δυνάμει συμμάχους σε ό,τι αφορά την πλατεία Εξαρχείων, η εσωτερική συνοχή του μπλοκ ενισχύεται. Στη συνέχεια, εμφανίζονται εσωτερικές αξιολογήσεις αυτού που εντοπίστηκε ως ενιαίο μπλοκ παρέμβασης, ο βαθμός αξιολόγησης των παρεμβάσεων επιχειρηματιών και κινηματικών μηχανισμών και συγκλίσεις των επιχειρηματιών και κινηματικών μηχανισμών (όπου 1 ολοκληρωτικά αρνητική τοποθέτηση και 10 ολοκληρωτική ταύτιση).

Καταστηματαρχες

Ν.Π. (καταστηματαρχες: -, Nosotros: 10, Κατάληψη Α: 10, Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων: 10)

“Για καταστηματαρχες εντάζει, δεν μπορώ να σου πω, αυτό δεν μπορώ να στο απαντήσω.

Αλλιώς τα βλέπω εγώ, αλλιώς τα βλέπει ο δίπλα.”

*“Τα παιδιά, εντάξει ρε παιδί μου, οι συλλογικότητες τους έχουν... προωθούν κι αυτοί τις τέχνες και τον πολιτισμό, προσπαθούνε, έχουνε την ιδεολογία τους, η οποία είναι σεβαστή... Προσπαθούν να έχουνε την ομάδα τους ρε παιδί μου ανεξάρτητη και υπάρχουνε και μεγάλες ομάδες ρε παιδί μου μέσα από αυτούς που έχουν αλληλεγγύη, από τα φαρμακεία... Προσπαθούν... αυτούς που είναι στη φυλακή για τα πιστεύω τους κι όλα αυτά. **Τα παιδιά είναι μια χαρά, δε δημιουργούν προβλήματα εδώ πέρα κι ίσα-ίσα το αντίθετο ρε παιδί μου. Να συζητήσεις, να πεις και πέντε κουβέντες βαθύτερες [...]** Οι πυρήνες της πλατείας και εδώ τα παιδιά που είναι και στις καταλήψεις και στις συλλογικότητες και τέτοια, **πιστεύω ότι είναι καλοί σαν δράση και έχουνε καλή πίστη και θέληση.** Δεν κάνουν πράγματα, δηλαδή, που είναι καφρίλες.”*

Σ.Μ. (καταστηματάρχες: 9, Nosotros: 7, Κατάληψη Α: 3-8, Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων: 9)

“Θεωρώ ότι οι επιχειρηματίες της πλατείας είναι αξιόλογος κόσμος. Με τα χρόνια, με τα χρόνια είναι και δημοκρατικοί όλοι πια.”

“Το Nosotros έχει βοηθήσει πολλές φορές την πλατεία, βοήθησε και την κίνηση εδώ πέρα που κάναμε, μας στήριξε. Και με την Κατάληψη Α έχουμε πλέον συνεργασία. [...] Στην Κατάληψη Α υπάρχουν αλληλοσυγκρουόμενες απόψεις. Με κάποιους από την Κατάληψη Α είμαι στο 8. Με κάποιους όμως που λένε “τι, μπάτσοι είμαστε εμείς;” είμαι στο 3.”

Κ.Ζ. (καταστηματάρχες: 7, Nosotros: 2, Κατάληψη Α: 2, Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων: 7)

Για καταστηματάρχες: “Κωλύομαι. Ελάχιστοι καλοί, πολλή σαβούρα. Δεν θέλω να προσθέσω κάτι άλλο.”

Για Κατάληψη Α και Nosotros: “Για την Κατάληψη Α δεν έχω σχόλιο. Είναι μια κατάληψη του αναρχικού χώρου, δικό τους καπέλο, διαφωνώ με αυτές τις εκδηλώσεις. Δεν έχω εχθρικές σχέσεις με την Κατάληψη Α, δεν έχουν δηλαδή... Η δραστηριότητα τους μέχρι στιγμής είναι κάποιες εκδηλώσεις, οι οποίες δεν ξεφεύγουν από κάποια όρια και τα λοιπά. Διαφωνώ με τη μορφή της κατάληψης ενός χώρου έτσι, τσαμπουκά, αέρα πατέρα, γιατί δεν είμαι αυτής της λογικής, αλλά από την άλλη μεριά πρέπει να υπάρξουνε χώροι... [...] Για το Nosotros την ίδια άποψη. Όλοι αυτοί έχουνε μια πολιτική χροιά ας πούμε. Δε θέλω εγώ να τους κρίνω.”

Σχετικά με την Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων: “Μικρές δραστηριότητες, μικρή εμβέλεια, μικρή πειστικότητα, μικρή μαζικότητα. Ε, δε νομίζω ότι έχει... δεν τους κρίνω αρνητικά, πιστεύω, όμως, ότι οι σύλλογοι κατοίκων στις γειτονιές πρέπει να αποκτήσουνε πιο πολλή φαντασία, πιο πολλή δραστηριότητα, πιο πολλή μαζικότητα, να συνενώνουν τους

ανθρώπους, να μην είναι ένα τσάι κυριών ας πούμε, να συνενώνουν τους ανθρώπους, να μην τους χωρίζουν, να μη συγκεντρώνουν κάποιους, να βρίσκουν τρόπους να τους ενώνουν όλους. ”

Κινηματικοί μηχανισμοί

Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων (καταστηματαρχες: -, Nosotros: 6-7, Κατάληψη Α: 5)

Για καταστηματαρχες: “Δεν τους βλέπω ως κάτι ενιαίο. Εγώ μπορώ να σου πω για τους επιχειρηματίες με τους οποίους είμαστε σε επαφή και έχουνε σταθεί. Είναι ένα θέατρο, μια λαϊκή ταβέρνα, ένα μαγαζί που θα καταγγείλει τη σεξιστική επίθεση που θα γίνει στα μέλη της LGBT κοινότητας. Την ίδια στιγμή, με τους μαγαζάτορες μπορεί να έχουμε αντιπαράθεση σε άλλα ζητήματα. Στο αν έχουν ας πούμε απλήρωτη εργασία, στο αν υπάρχουν συνθήκες εργασίας άθλιες, στο αν υπάρχουν μετανάστες χωρίς χαρτιά... Στο θέμα της πλατείας υπάρχουν καταστηματαρχες με τους οποίους συζητάμε.”

Για Κατάληψη Α: “Τι να σου πω, αν έχουμε κοινούς στόχους; Θα πούμε ότι έχουμε κοινούς στόχους. Αν και η Κατάληψη Α ίσως και λίγο λόγω της ιδεολογικής της... λόγω της θέσης που παίρνουν στα πράγματα οφείλουνε, για να μη βρεθούν σε αδιέξοδο ως συλλογικότητα να το λύσει. Εμείς, ως κάτοικοι, δεν είμαστε πολιτική συλλογικότητα. Έχουμε άλλες πολιτικές συλλογικότητες που συμμετέχουμε δεν είναι το να το λύσουμε έτσι [...] Οπότε, οι στόχοι μας να μην πλησιάζουνε αλλά δεν είναι απόλυτα κοινοί. Ας πούμε ένα 5. Στα μέσα υπάρχει διαφορά. Ας πούμε και στα μέσα ένα 5. Κατάλαβες; Δηλαδή σε κάποια πράγματα θα βρεθούμε οπωσδήποτε, σε άλλα δε θα βρεθούμε, ή δε θα βρεθούμε όλοι.”

“Το Nosotros εντάζει, μπορεί να έχει μια πιο, πώς να το πω, ουδέτερη στάση. Να πάει λίγο και με το ρεύμα ας πούμε. Δηλαδή ότι πούνε οι κάτοικοι, δεν έχει κάποια στρατηγική συγκεκριμένη πάνω στο ζήτημα. Ας πούμε και εκεί ένα 6 και ένα 7 για σκοπούς και μέσα.”

Nosotros (καταστηματαρχες: 5, Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων: 5, Κατάληψη Α: 5)

“Βάζω 5 σε όλους γιατί; Δε βάζω 10 κατ’ αρχάς γιατί δεν είμαι για κανέναν σίγουρος ότι μπορούνε να τον κάνουνε δημόσιο χώρο. 5 βάζω και στο Nosotros δηλαδή. Αυτοί είναι φορείς. Οι φορείς μιας πρότασης. Δεν είμαι σίγουρος ότι μπορούν να κάνουν ένα χώρο δημόσιο.”

Κατάληψη Α (καταστηματαρχες: -, Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων: 3, Nosotros: 5)

“Ναι, υπάρχει μια άλλη προσέγγιση στα μέσα με άλλες ομάδες και συλλογικότητες. Τώρα με τους μαγαζάτορες τι να σου πω, είναι κάποιοι που βοηθάνει και το κάνουν και από ενδιαφέρον

και κάποιοι που μπορεί να είναι μέρος του προβλήματος [...] Γενικά για ομάδες που είμαστε μαζί και σε κοινές δομές δε θέλω να σου πω και πολλά”

Οι μηχανισμοί κλήθηκαν να τοποθετηθούν σχετικά με το ποιούς θεωρούν ουσιαστικά ή εν δυνάμει συμμάχους στην αντιμετώπιση των προβληματικών συνθηκών της πλατείας. Στη περίπτωση αυτή, παρά τις διαφοροποιήσεις σε ό,τι αφορά τα μέσα τα οποία επιστρατεύει ο κάθε μηχανισμός, η εσωτερική συνοχή της συνεργασίας κινηματικών μηχανισμών με καταστηματαρχες παρουσιάζεται ενισχυμένη. Παρά τις επί μέρους επιφυλάξεις, αναγνωρίζονται οι δυνατότητες συνεργείας και ανάπτυξης κοινών δράσεων.

“Με τους επιχειρηματίες υπάρχει σταθερή συνεργασία, με την αστυνομία καμία απολύτως, με το Nosotros θεωρώ ότι μπορούμε να’ χουμε κάποια συνεργασία και έχουμε συνεργασία, τους χρειαζόμαστε να βοηθήσουνε σε κάποια πράγματα εδώ πέρα. Και με την Κατάληψη Α αρχίσαμε να έχουμε κάποια συνεργασία, με την Επιτροπή Κατοίκων έχουμε μεγάλη συνεργασία, με το Δήμο τίποτα.”, Σ.Μ., καταστηματαρχης.

“Με όλους έχουμε συνεργασία. Στον έναν ή στον άλλο βαθμό με όλους έχουμε επικοινωνία και κατά περίπτωση έχουμε συνεργαστεί λιγότερο ή περισσότερο. Κυρίως, όμως, με τους κατοίκους και τους καταστηματαρχες. Πολύ λιγότερο με τις αναρχικές ομάδες και τους χώρους Κατάληψη Α, Nosotros και τα λοιπά, με τους οποίους όμως έχουμε επικοινωνία σε υποτυπώδη βαθμό, άλλα κάποια επικοινωνία. Με το Δήμο και τις υπηρεσίες του κράτους επιδιώξαμε σε πολλά επίπεδα να έχουμε συνεργασία και τους υποσχεθήκαμε και υποστήριξη για να δημιουργήσουν εδώ καταστάσεις θετικές. Και δε βρήκαμε ανταπόκριση. Τουλάχιστον, δε βρήκαμε ανταπόκριση στην πράξη γιατί στα λόγια όλοι καλοί είναι.”, Κ.Ζ., καταστηματαρχης.

“Σταθερές σχέσεις... το πεδίο είναι πάρα πολύ ρευστό. Γενικά όταν το κοινωνικό πεδίο είναι τόσο ρευστό, η κάθε συλλογικότητα κρίνεται κάθε μέρα και αλλάζει πολύ συχνά πολιτική στάση, δράσεις... ανάλογα με την εκτίμηση που κάνεις της περιόδου παίρνεις και τα ανάλογα... κάποια άλλη πρακτική. Οπότε, σταθερή σχέση... σίγουρα έχουμε σταθερή σχέση με όποιες συλλογικότητες δρουν προς την ίδια κατεύθυνση. Ότι στο βαθμό που μας αναλογεί σπάμε το φόβο των κατοίκων, δημιουργούμε μια ανοιχτή γειτονιά για όλους, με μέσα που ο καθένας μπορεί να συμμετέχει σε αυτό, έτσι; Οπότε συλλογικότητες που έχουνε αυτό ως... που το βάζουνε μπροστά, έχουμε μια σταθερή σχέση [...] Εχθρική σχέση, η Πρωτοβουλία έχει με

οποιαδήποτε κίνηση αναθέτει σε κάποιους άλλους, που δεν ξέρει κανείς ποιοι είναι, την προστασία των κατοίκων και του κόσμου. Δηλαδή, ότι εμείς δεν μπορούμε, το εγκαταλείπουμε και αναθέτουμε σε δέκα κουκουλοφόρους που στο όνομα των συλλογικοτήτων, με βαρύ οπλισμό, θα πάνε να καθαρίσουν την πλατεία. Αμφισβητούμε και τα μέσα και τον τρόπο, την αποτελεσματικότητα ότι αυτό χειραφετεί τον κόσμο στην καθημερινότητά του να μη φοβάται και να χρησιμοποιεί το χώρο. Με κάτι τέτοιο, ο μέσος όρος της Πρωτοβουλίας, γιατί είμαστε από παντού, αλλά αυτό που βγάζουμε προς τα έξω, και έχουμε συμφωνήσει, ανεξάρτητα αν κάποιος διαφωνεί, ανεξάρτητα από την προσωπική μου άποψη, η Πρωτοβουλία είμαστε κάθετα αντίθετοι σε αυτό, το θεωρούμε ανταγωνιστικό σχέδιο. Όχι μόνο με όρους αποτελεσματικότητας, αλλά και ως μέσο. Και φυσικά μία εχθρική σχέση όσον αφορά τους κατασταλτικούς μηχανισμούς του κράτους γιατί καταστέλλουνε εμάς και όχι το ποινικό έγκλημα. Και είναι και οι μόνοι που μπορούν να το κάνουν. Εννοώ να σταματήσει να το κατευθύνει προς τα εκεί, έχει τον τρόπο... Δεν απευθυνόμαστε όμως στην αστυνομία, γιατί ξέρουμε ότι είναι εκεί, ότι αν ήταν να κάνει κάτι θα το είχε κάνει ας πούμε.”, Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων.

“Προσπαθούμε με όποιον παλεύει για τα ίδια πράγματα και στη γειτονιά και γενικότερα να έχουμε μία αλληλεγγύη και υποστήριξη [...] Καταλαβαίνεις βέβαια ότι υπάρχουν διαφορές ιδεολογικές, πρακτικές, ότι θες οι οποίες είναι με πολλούς πολύ σημαντικές. Εμείς έχουμε δουλέψει έναν τρόπο που επεμβαίνουμε στη γειτονιά και όπου συμφωνούμε και με άλλους που είναι πάνω κάτω στα ίδια κάνουμε πράγματα. Με τους καταστηματάρχες δεν έχουμε κάποια ιδιαίτερη σχέση εκτός από κάποιους που τρέχουν κάποια πράγματα και συμμετέχουν σε πολιτικές διαδικασίες της γειτονιάς”, Κατάληψη Α

Μέσα εδραίωσης συνεργασιών

Οι κινηματικοί μηχανισμοί και οι καταστηματάρχες της περιοχής, όπως αναλύθηκε στις πρακτικές παρέμβασης, συνεργάζονται σε δράσεις και παρεμβάσεις σχετικά με την πλατεία Εξαρχείων. Η συνεργασία πραγματοποιείται μέσω διαπροσωπικών επαφών και σχέσεων, καλεσμάτων συμμετοχής και δράσης.

“Η συνεργασία γίνεται με 2 τρόπους: είτε με ανοιχτά καλέσματα, είτε με στοχευμένα καλέσματα, στοχευμένα στις συλλογικότητες. Συζητάμε, βλέπουμε αν έχουμε μια κοινή

*ανάλυση για το πρόβλημα, αν μπορούμε να συμφωνήσουμε στα μέσα, αν υπάρχουν κόκκινες γραμμές, ότι “εμείς με κάποια μέσα δεν πάμε” και σε ποια προχωράμε. Άρα, είτε συζητάμε και δρούμε μαζί, είτε συζητάμε, μπορεί να μην τα βρούμε, αλλά αφήνουμε την πόρτα ανοιχτή του να συναντηθούμε στη δράση. Δηλαδή, το να καλέσει κάποιος μια άλλη δράση και οι συλλογικότητες να το στηρίζουνε. Αυτό το θεωρούμε **συνάντηση στη δράση**. Οπότε, αν τότε βρεθεί, γιατί στην πράξη όλα κρίνονται, τότε νομίζω φεύγουνε και οι αγκυλώσεις, φεύγουνε και οι φόβοι, φεύγουνε και ο καθένας τι έχει στο μυαλό του. Γιατί ξέρεις, όταν τα πράγματα είναι θολά, και αυτό είναι θολό από μόνο του, δηλαδή όταν ο άλλος το κρύβει, δημιουργούνται και τέρατα, στα κεφάλια του κόσμου. Οπότε, όταν στην πράξη βρεθούμε και δούμε πως παρεμβαίνουμε στη γειτονιά, τότε λύνεται. Και να πούμε ρε παιδιά, αφού τότε βρεθήκαμε σε δέκα πράγματα μαζί, πάμε να κάνουμε κάτι πιο μεγάλο όλοι μαζί;”, Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων.*

Η τακτική συνύπαρξη σε δράσεις και παρεμβάσεις οδήγησε στη δημιουργία μιας **συλλογικής δομής**, η οποία έχει ως στόχο την αντιμετώπιση αποκλεισμών, την εκδίωξη των εμπόρων ναρκωτικών και την προσέλκυση και ανάπτυξη διαφορετικών χρήσεων του δημόσιου χώρου. Η συλλογική αυτή δομή, με την ονομασία **“Λαϊκή Συνέλευση Εξαρχείων”**, συγκεντρώνει συλλογικότητες και πολιτικούς χώρους, καταστηματαρχες και κατοίκους. Αφορμή για τη δημιουργία της συγκεκριμένης δομής ήταν ένα ανοιχτό κάλεσμα σε συνέλευση.

Εικόνα 5: Αφίσα για συνέλευση με θέμα “Βία, μαφίες, ναρκωτικά, δημόσιος χώρος”

Στο πλαίσιο της έρευνας πεδίου, πραγματοποιήθηκε συμμετοχική παρατήρηση δύο συνελεύσεων της συγκεκριμένης δομής. Στις συνελεύσεις αυτές συμμετείχε το σύνολο των υπό έρευνα μηχανισμών, εκτός των μηχανισμών κανονικοποίησης, με επιπλέον συμμετοχή άλλων οργανωμένων ομάδων της περιοχής, όπως το Στέκι Μεταναστών, καθώς και κατοίκων και καταστηματαρχών, οι οποίοι προσήλθαν αυτόνομα. Στην “ιδρυτική” συνέλευση (28/5/2014, 19:00), κατά την οποία μηχανισμοί και κάτοικοι βρέθηκαν σε χώρο πλησίον της πλατείας Εξαρχείων, και συγκεκριμένα στο κηπάκι της οδού Τσαμαδού, συμμετείχαν περίπου 110 άτομα. Σε συμφωνία με τα δεδομένα τα οποία έχουν παρατεθεί παραπάνω στην έρευνα πεδίου, υπήρξε - μέσω διαδοχικών τοποθετήσεων - μια κοινή από όλους αποδοχή των προβλημάτων της καθημερινότητας στην πλατεία Εξαρχείων, αλλά και στο σύνολο των δημόσιων χώρων της περιοχής: βία, αποκλεισμοί, παραβατικές συμπεριφορές και μαζική χρήση κάνναβης αξιολογήθηκαν ως τα κύρια προβλήματα από το σύνολο των ατόμων τα οποία τοποθετήθηκαν.

Διαφοροποιήσεις παρατηρήθηκαν στους προτεινόμενους τρόπους οργάνωσης, αλλά και στα μέσα παρέμβασης. Οι περισσότερες συλλογικότητες υποστήριζαν τη δημιουργία μιας τακτικής δομής, η οποία θα λειτουργεί μέσα από εβδομαδιαία συνέλευση και θα είναι αυτή η δομή η οποία θα καθορίζει τις δράσεις και τους τρόπους παρέμβασης στο δημόσιο χώρο. Η Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων

Εξαρχείων, αντίθετα, τοποθετήθηκε υπέρ αυτόνομων δράσεων της κάθε συλλογικότητας, οι οποίες θα στηρίζονται και θα πλαισιώνονται από τις υπόλοιπες συλλογικότητες. Διαφωνίες παρατηρήθηκαν, επίσης, σε σχέση με την πιθανότητα χρήσης βίας ως μέσου αντιμετώπισης πιθανών επιθέσεων από τους εμπόρους ναρκωτικών και τις παραβατικές ομάδες. Πολιτικές συλλογικότητες του αναρχικού χώρου έδωσαν έμφαση στο κομμάτι αυτό των δράσεων και πρότειναν τη δημιουργία πολιτοφυλακών, δηλαδή ομάδων οι οποίες θα έχουν τη δυνατότητα να αναχαιτίσουν βίαιες επιθέσεις των εμπόρων με τη χρήση αντίστοιχων μέσων. Αντίθετα, καταστηματάρχες, κάτοικοι και σε σημαντικό βαθμό η Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων τάχθηκαν υπέρ της πραγματοποίησης συλλογικών πολιτιστικών και κοινωνικών δράσεων στην πλατεία Εξαρχείων, με στόχο την προσέλκυση των ομάδων οι οποίες είναι αποκλεισμένες από το δημόσιο χώρο και την ανάπτυξη χρήσεων αντιθετικών και μη συμβατών με τη χρήση ναρκωτικών. Ήδη, από την πρώτη συνέλευση αποφασίστηκαν δράσεις, όπως η διοργάνωση πορείας ενάντια στη μαφία.

Εικόνα 6. Κεντρικό πανό διαδήλωσης η οποία διοργανώθηκε από τη Λαϊκή Συνέλευση Εξαρχείων. Στη συνέλευση ήταν εμφανής η επιρροή των ιδεολογικών διαφοροποιήσεων των ομάδων, τόσο ως προς τα μέσα και τις πρακτικές, όσο και ως προς τις διαδικασίες.

Ενδεικτική της ισχυρής επιρροής των αναρχικών ομάδων, ήταν η υιοθετηθείσα διαδικασία λήψης αποφάσεων της συνέλευσης (επιδίωξη συνδιαμόρφωσης απόψεων και απόρριψη διαδικασιών ψηφοφορίας), αλλά και η ίδια η φύση της συνεργασίας, καθώς υιοθετήθηκε η διαδικασία συνέλευσης και όχι προτάσεις δημιουργίας ενός συντονιστικού οργάνου, στο οποίο θα συμμετείχαν εκπρόσωποι των οργανώσεων και συλλογικοτήτων της περιοχής. Οι τρόποι παρέμβασης και τα αποτελέσματα των δράσεων της συλλογικής αυτής δομής αναλύονται στο επόμενο υποκεφάλαιο.

Η δημιουργία της Λαϊκής Συνέλευσης Εξαρχείων αποτελεί μια θεσμοποίηση ενός υφιστάμενου δίκτυου συνεννόησης μεταξύ συλλογικοτήτων, πολιτικών χώρων, καταστηματαρχών και κατοίκων. Στο πλαίσιο αυτό εντούτοις, οι μηχανισμοί συνυπήρχαν σε μεμονωμένες παρεμβάσεις και κάθε μηχανισμός παρέμβαινε με τα δικά του μέσα. Η δημιουργία της κοινής δομής εξυπηρετεί και τις ανάγκες μαζικοποίησης της παρέμβασης. Η μαζικοποίηση αυτή θεωρείται από τους μηχανισμούς ο μόνος τρόπος αντιμετώπισης των εμπόρων ναρωτικών και των παραβατικών ομάδων, καθώς οι δεύτεροι χρησιμοποιούν ευρέως ως μέσο επιβολής τη βία.

“Οι κάτοικοι, οι φορείς, οι φοιτητικοί σύλλογοι, οι πολιτικές οργανώσεις της περιοχής, οι υπόλοιποι φορείς κατοίκων, δίκτυα αλληλεγγύης, το ένα το άλλο, όλοι μαζί να κάνουμε κάτι ξεκινώντας από την πλατεία και αποκεντρώνοντας το σε όλο και μεγαλύτερο κομμάτι των Εξαρχείων για να αποθαρρυνθούν οι συμμορίες και να περιοριστούν και τα φαινόμενα που υπάρχουν. Αυτή τη στιγμή, για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα γίνονται μεμονωμένες ατομικές και ιδιωτικές κινήσεις. Και μην πάει το μυαλό σου στο κακό. Δηλαδή, ούτε μπράβους έχουμε, ούτε δικές μας συμμορίες, ούτε... Αλλά καμιά φορά οι αναρχικοί παίζουνε κάνα ξύλο, εμείς προσπαθούμε να περιχαρακώσουμε το χώρο μας και να τον προφυλάσσουμε οι ίδιοι εμείς με το προσωπικό μας, ώστε να μην έχει επικινδυνότητα ο κόσμος όταν γίνονται συμπλοκές έξω ή όταν κυκλοφοράνε πιστόλια ή μαχαίρια.”, Κ.Ζ. καταστηματαρχης.

*“Το επίπεδο της βίας, που δεν το επιλέγουν φυσικά οι κάτοικοι, ούτε στα κινηματικά το επιλέγει το κίνημα, έχει ανέβει πάρα πολύ, γιατί αυτός ο κόσμος **οπλοφορεί**. Δηλαδή, στην πλατεία εκεί που κάθεσαι κυκλοφορούνε γκάνια, οπότε τη στιγμή που θα πας να αντιπαρατεθείς, αντιλαμβάνεσαι αν μπορείς να αντιπαρατεθείς πια με αυτό [...] Έχουν υπάρξει πολλές φορές επιθέσεις και παρενοχλήσεις. Καταρχήν, μπορεί πολλές φορές να θέλεις να κινηματογραφήσεις τη δράση σου και να μην μπορείς. Να σε παρενοχλούν, να πετάνε*

*μπουκάλια, να σπάνε μπουκάλια δίπλα σου, να αφήνουν τα σκυλιά τους, τα οποία είναι εκπαιδευμένα ντόπερμαν και είχαμε ατυχήματα. Δαγκώνανε κόσμο, κανονικά. Αμολάνε σκυλιά. Την προηγούμενη εβδομάδα πάλι έγινε ένα τέτοιο σκηνικό, είχαμε και τραυματία. Αμολάνε σκυλιά. Μπορεί να σου διαλύσουν το τραπεζάκι σου, να έρθουν να σου πετάζουν κάτω το υλικό. **Βία ανοιχτή! Έχουν αυτοπεποίθηση. Πια. Κατάλαβες; Έχουν αυτοπεποίθηση.**”,*
 Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων.

Τρόποι επιβολής και μέσα αντιμετώπισης “εχθρικών” μηχανισμών

Όπως αναλύθηκε προηγουμένως, οι μηχανισμοί οι οποίοι δρουν από κοινού ενάντια στη δράση των εμπόρων ναρκωτικών και στα αποτελέσματα της χρήσης ναρκωτικών ουσιών, τοποθετούνται ενάντια στην αστυνομία και παρουσιάζονται διαβαθμίσεις σε σχέση με την αξιολόγηση της παρουσίας υπηρεσιών του Δήμου Αθηναίων. Οι μηχανισμοί κανονικοποίησης αντιμετωπίζονται αρνητικά από τους υπόλοιπους υπό έρευνα μηχανισμούς και τους χρήστες της πλατείας Εξαρχείων. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα μέσα και τα εργαλεία τα οποία επιστρατεύεται το σύνολο των μηχανισμών, προκειμένου να υπερισχύσουν ή να επιβιώσουν στο πλαίσιο των εντοπισμένων σχέσεων εξουσίας. Ταυτόχρονα, αναφέρονται τα μέσα και οι πρακτικές του κυκλώματος εμπορίας ναρκωτικών, αλλά και παραβατικών ομάδων, οι οποίες χρησιμοποιούν την πλατεία. Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 1, οι σχέσεις εξουσίας έχουν ως σκοπό και αποτέλεσμα τον **καθορισμό των πιθανών δράσεων ενός ατόμου ή μιας ομάδας, κυρίως σε επίπεδο καθημερινής ζωής και αφορά έναν τρόπο για τους μεν να ορίσουν το πεδίο δυνατής δράσης των δε.** Υπό αυτή την έννοια, η ανάλυση των τρόπων επιβολής και αντιμετώπισης εχθρικών μηχανισμών πραγματοποιείται σε δύο άξονες: περιγραφή δράσεων μηχανισμών, οι οποίες έχουν ως στόχο τον περιορισμό άλλων μηχανισμών ή των αποτελεσμάτων της δράσης τους και τρόπους με τους οποίους μηχανισμοί αντιλαμβάνονται ότι περιορίζονται οι δικές τους δυνατότητες παρέμβασης. **Παρουσιάζονται, λοιπόν, τόσο ενεργητικές, όσο και παθητικές προσλήψεις των σχέσεων εξουσίας.**

Αρχικά, οι οργανωμένες αναρχικές ομάδες και συλλογικότητες έχουν περιορίσει τη φυσική παρουσία της αστυνομίας στην πλατεία, αλλά και την ευρύτερη περιοχή των Εξαρχείων. Το γεγονός αυτό ενισχύεται και από τις τοποθετήσεις των χρηστών απέναντι στην αστυνομία και τις παρεμβάσεις της.

*“Εδώ, λοιπόν, εδόθησαν μάχες, έτσι ώστε να αποκτήσει η πλατεία πρόσημο και ηγεμονία. Και μέσα από διάφορες μάχες, ανταγωνιστικές και εσωτερικές, εννοώ με κατοίκους, με λαϊκούς, με μαγαζιά και λοιπά, **κατόρθωσαν οι αναρχικοί το 1979, 1980 να κυριαρχήσουν πλήρως στην πλατεία.** Πλέον, έχουμε μια εγκαθίδρυση μιας κατάστασης [...] Φύγαμε, **ξαναγυρίσαμε μαζικά και επιβληθήκαμε...** ξέρεις μπαμ... μετά πλήρη κυριαρχία [...] **είχαμε αποτελεσματική δράση σε ό,τι αφορά την αστυνομική καταστολή.** Εμείς δε θέλαμε την αστυνομική καταστολή για να κάνουμε τις δουλειές μας. Και ποιες είναι οι δουλειές μας εμάς; Εμάς οι δουλειές μας ήτανε πολιτικές, δεν ήτανε παραβατικές.”, Nosotros.*

Σύμφωνα με την αστυνομία, οι αναρχικές ομάδες έχουν καταφέρει να περιορίσουν τη δράση της στο δημόσιο χώρο των Εξαρχείων με μέσο τη βία. Εδώ σημειώνεται ξανά η ποικιλομορφία των αναρχικών ομάδων και η δράση ομάδων, οι οποίες δρουν εντός ή στα όρια του χώρου αυτού. Η υψηλή αποδοκιμασία των παρεμβάσεων της αστυνομίας ανάμεσα στους χρήστες της πλατείας σκιαγραφεί ένα πλαίσιο, στο οποίο είναι δυνατή η ανάπτυξη βίαιων δράσεων ενάντια στην αστυνομία, οι οποίες όμως δεν εκπορεύονται από οργανωμένες συλλογικότητες. Επομένως, οι βίαιες επιθέσεις ενάντια στην αστυνομία δεν αναλύονται ως μέσο παρεμπόδισης της δράσης της συγκεκριμένα από τις υπό έρευνα οργανωμένες ομάδες του αναρχικού χώρου, ειδικότερα από τη στιγμή που μέρος τους αποδοκιμάζει τις βίαιες επιθέσεις. Αντίθετα, η κυριαρχία αυτών των ομάδων, σε επίπεδο συμβολισμών και νοημάτων, έχει δημιουργήσει τις **προϋποθέσεις δράσης** ομάδων, οι οποίες υιοθετούν τη βία ως μέσο περιορισμού. Εντούτοις, οι υπό έρευνα μηχανισμοί, μέσω της κοινής δομής της Λαϊκής Συνέλευσης Εξαρχείων αποδοκιμάζουν την παρουσία της αστυνομίας στα Εξάρχεια, τόσο μέσα από τις αφηγήσεις, οι οποίες προκύπτουν από τις ανακοινώσεις της δομής, όσο και μέσα από την πραγματοποίηση δράσεων, όπως πορείες και συγκεντρώσεις. Παράδειγμα αποτελεί πορεία η οποία διοργανώθηκε.

Εικόνα 7: Διαδήλωση ενάντια στην αστυνομική καταστολή. Πηγή: www.candianews.gr

Ο μηχανισμός της αστυνομίας παρεμποδίζεται, αφενός από μια γενικότερη αποδοκιμασία από χρήστες, καταστηματάρχες, οργανώσεις και κατοίκους και αφετέρου από βίαιες επιθέσεις ενάντια σε αστυνομικούς. Όταν αναφερόμαστε σε αποδοκιμασία, περιλαμβάνουμε φραστικές αποδοκιμασίες, παραγωγή αφηγήσεων ενάντια στο ρόλο της αστυνομίας και γενικότερα παρεμβάσεις εκτός της σωματικής επίθεσης.

“Ε, σίγουρα δε βοηθάει στην... **δε βοηθάει την παρουσία μας στην πλατεία η αντίληψη του κόσμου**[...] Δηλαδή, όταν ξέρεις ότι μπορεί να κινδυνεύσει η σωματική σου ακεραιότητα αποφεύγεις να πας, αν και αυτό μπορεί να είναι απαραίτητο ας πούμε για να προστατεύσεις κάποιον άλλον. **Η σωματική σου ακεραιότητα κινδυνεύει από τις γνωστές ομάδες αναρχικών, οι οποίες μπορεί να επιτεθούν - όπως έχει συμβεί άλλωστε πολλές φορές - με πάσης φύσεως υλικά. Βόμβες μολότοφ, πέτρες, καδρόνια, ξύλα, κάδους...**[...] Κάθε φορά που τύχαινε να είμαστε κοντά στην πλατεία, ή για έλεγχο καταστημάτων κάποιες φορές που είχαμε εξόρμηση, χωρίς να γίνει κάτι συγκεκριμένο, πάντα έχεις το νου σου ότι κάτι μπορεί να συμβεί στο επόμενο λεπτό ας πούμε και έχεις τα μάτια σου 14. Δεν υπάρχει περιθώριο ας πούμε να εφησυχάσεις. Στην περιοχή έχουν συμβεί διάφορα, όπως αναρχικοί να εντοπίσουν αστυνομικούς οι οποίοι είχαν υπηρεσία σε πορεία πριν την πορεία και να τους χτυπήσουν με καδρόνια. Αλλά είναι πάρα πολλά τα περιστατικά, δεν είναι ένα [...] Εκτός από αυτά, εγώ θυμάμαι ότι μέσα σε μια χρονιά είχαμε 4 επιθέσεις με βόμβες μολότοφ στο τμήμα και γι’ αυτό κάθε βραδινή βάρδια ήταν σαν να είσαι έτοιμος για μια μάχη και δεν ήταν λίγες οι φορές που έβλεπες κουκουλοφόρους να ανεβαίνουν την Καλιδρομίου ή να βάζουν φωτιά σε κάδους σε απόσταση από το τμήμα και να περιμένουν.”, Α.Τ. Εξαρχείων.

“Γιατί έχει δημιουργηθεί μία αντίληψη, η οποία έχει περάσει και στους νεότερους, γιατί στη χούντα οι περισσότεροι ήμασταν αγέννητοι, ότι η αστυνομία είναι κακή, δε τη θέλουμε, υπάρχει αστυνομοκρατία.[...] Και όταν έχουν εκδηλώσεις έχει αστυνομία, έχει μέτρα για το φόβο των ιουδαίων. Το τμήμα των Εξαρχείων έχει δεχτεί μετά από τέτοια πολλές φορές επίθεση [...] Υπήρχαν στο παρελθόν περιστατικά όπου είχαν μαζευτεί άτομα στην πλατεία και ζήτησαν ταυτότητες για να βρουν κάποιον αστυνομικό να το χτυπήσουν. Υποκαθιστούσαν, δηλαδή, το ρόλο της αστυνομίας και αστυνόμευαν την περιοχή τους. Έψαχναν μην έχεις αστυνομική ταυτότητα, μην είσαι αστυνομικός. Να βρουν ποιος είναι αστυνομικός μες στην πλατεία για να τον βαρέσουν [...] **Κάποιοι συνάδελφοι στο παρελθόν έχοντε φάει πολύ ξύλο. Τους έχουν πάρει τα οχήματα, τους έχουν πάρει τα όπλα...** Και θυμάμαι χαρακτηριστικά μια φορά ένας συνάδελφος είχε φάει... πηγαίναν για περιπολία και είχαν δεχτεί επίθεση. Τους την είχαν στημένη στο δρομολόγιο και δεχτήκαν επίθεση από πολλά άτομα και ένας **με τσεκούρι τον χτύπησε στο κεφάλι και του άνοιξε το κράνος.** Αν δε φόραγε κράνος ίσως τον είχε σκοτώσει.”, Α.Τ. Εξαρχείων.

“Κοίταξε, η πλατεία Εξαρχείων μας εμποδίζει, γιατί **δεν μπορούμε να μπούμε μέσα**, δεν έχουμε καθόλου ιδέα το τι γίνεται εκεί μέσα. Βασικά ξέρουμε, αλλά δεν μπορούμε να προσεγγίσουμε.. **γιατί θα υπάρχει αντίδραση απ’ τον κόσμο**[...] **Κανένας δε μας θέλει, ούτε οι επιχειρηματίες. Υπάρχει μια γενική αντίδραση.** Και δε μας αναμιγνύουν καθόλου μες στα Εξάρχεια.”, ΔΙΑΣ.

“όσες φορές έχει τύχει όσες φορές έχει τύχει, παλιότερα κυρίως να επιληφθεί, όχημα κυρίως, του τμήματος της περιοχής **έχουν λυντσαριστεί, έχουν κυνηγηθεί από άλλους.** Δηλαδή, ναι μεν, εντάξει, θέλει κάποιος βοήθεια, αλλά δεν μπορείς και να πλησιάσεις, έχεις πάει, ξέρεις πως είναι. **Θέμα ασφάλειας δηλαδή, η τουλάχιστον αυτό μας λένε.**”, ΔΙΑΣ.

“**Στα Εξάρχεια όπου μας βλέπουν μας σιχαινόνται. Δηλαδή, με την παρουσία και μόνο, χωρίς να κάνουμε τίποτα, τους ενοχλεί η παρουσία μας και μόνο που θα καθόμαστε εκεί.** Τους βλέπεις, δυσανασχετούνε, κάνουν, ράνουν [...] **Ναι. Πρώτα Εξάρχεια, εννοείται. Στις άλλες πλατείες δεν έχω κανένα πρόβλημα. Στα Εξάρχεια είναι, εκεί πέρα γιατί εκεί μέσα είναι αναρχικοί, είναι τρομοκράτες, είναι... όλοι εκεί μέσα είναι. Δεν είναι μόνο το... το να φας μια πέτρα, μια μολότοφ δεν έγινε κάτι, δε σου προκαλεί κάτι, δεν παθαίνεις κάτι. Αλλά να φας μια ριπή με καλάζνικοφ ή οποιοδήποτε άλλο πολεμικό όπλο εκεί μέσα, που είναι φουλ η περιοχή, αυτό είναι το επικίνδυνο.**”, ΜΑΤ.

“Είναι μια ανεξέλεγκτη κατάσταση, έχει ομάδα, περιπολία κάθε βράδυ στο σπίτι, ποιος είναι εκεί στα... του Κεδίκογλου. Λοιπόν, αυτοί εκεί πάνε για περιπολία το βράδυ και κάνουν το σταυρό τους [...] στην πλατεία των Εξαρχείων δεν μπορεί να πάει μόνο του ένα περιπολικό ή δύο μηχανές της ΔΙΑΣ ή δύο Ζητάδες, οτιδήποτε ας πούμε έτσι απλά. **Θα κινδυνεύουνε, δεν υπάρχει περίπτωση. Δε θα προλάβουν να φτάσουνε καν στην πλατεία, θα τους έχουνε δει, θα έχουν αρχίσει να πετάγονται από παντού με πέτρες.** Οπότε, μια επιχείρηση εκεί πέρα θα πρέπει να είναι οργανωμένη. Τουλάχιστον με κάποια διμοιρία, οτιδήποτε. Χωρίς διμοιρία δεν μπορείς να πας εκεί.”, Α.Τ. Ομονοίας.

“Στη πλατεία Εξαρχείων οι καταστηματαρχες μας θεωρούν χρήσιμους. Αλλά παρόλα αυτά δύσκολα θα πάρουν το μέρος μας σε μία πιθανή αντιδικία με τους αντιεξουσιαστές. Παρόλο που πολλές φορές μα ζητάνε και παρεμβαίνουμε πυροσβεστικά μετά από επεισόδια είτε απομακρύνουμε εύφλεκτα και επικίνδυνα υλικά. Είναι μία ισορροπία. Θέλουν να είναι κοντά ο Δήμος αλλά χωρίς να βάζουν το κεφάλι τους στον ντορβά για να υπερασπιστούν την παρουσία μας [...] Το 12 στην πλατεία των Εξαρχείων είχαμε επίθεση κατά αυτοκινήτου της καθαριότητας, κατεβάζανε τους εργαζόμενους και πυρπολήσανε το αυτοκίνητο. Το περιστατικό ήταν ακόμη χειρότερο γιατί ένας από τους εργαζόμενους, ο οδηγός ο οποίος διαμαρτυρήθηκε ξυλοκοπήθηκε”, Α. Βαρελάς, Αντιδήμαρχος Αθηναίων

Παρουσιάζεται, λοιπόν, ένα μπλοκ περιορισμού της δράσης και παρουσίας της αστυνομίας από χρήστες, μηχανισμούς, ομάδες, οι οποίες δεν περιλαμβάνονται στην έρευνα, καταστηματαρχες και ομαδοποιήσεις αυτών. Τα μέσα περιορισμού εκτείνονται από τη διατύπωση αρνητικών απόψεων στο πλαίσιο της δημόσιας σφαίρας της περιοχής των Εξαρχείων, έως τις σωματικές επιθέσεις. Το μπλοκ αυτό δεν είναι σε καμία περίπτωση ενιαίο, καθώς αναφέρθηκαν και προηγουμένως σημαντικές διαφοροποιήσεις σε ό,τι αφορά τα μέσα δράσης. Ως αποτέλεσμα, πάντως, παρατηρείται ένα **διευρυμένο αίσθημα ανασφάλειας** στο σύνολο των υπηρεσιών της αστυνομίας.

Όντας σε κατάσταση αποκλεισμού από το φυσικό χώρο της πλατείας Εξαρχείων - και με διατυπωμένο το ενδιαφέρον για την κοινωνική πραγματικότητα της πλατείας, αλλά και τη δράση πολιτικών ομάδων σε αυτή - η αστυνομία, ως μηχανισμός κανονικοποίησης διατηρεί την ανάγκη για άντληση πληροφοριών σχετικά με το τι συμβαίνει στην πλατεία και αυτό την οδηγεί σε αναζήτηση συμμαχιών. Σκοπός είναι

η αναπαράσταση ενός αναλυτικού χώρου, όπως αυτός παρουσιάστηκε στο κεφάλαιο 1. Οι συμμαχίες αυτές αναζητήθηκαν από την αστυνομία σε κατοίκους οι οποίοι είναι υπέρ της παρουσίας της στην περιοχή. Ταυτόχρονα, υπάρχουν αναφορές σε παρουσία αστυνομικών με πολιτικά και ενδεχόμενη τοποθέτηση αστυνομικών εντός των πολιτικών ομάδων.

“Στα Εξάρχεια, πέρα από τους ανθρώπους οι οποίοι είναι ενάντια στη δουλειά μας και σε αυτό που πρεσβεύουμε ας πούμε, υπάρχουν και άλλοι οι οποίοι είναι... αγαπάνε το θεσμό ας πούμε και θέλουν την προστασία... **Κυρίως από αυτούς** (σ.σ. από πού αντλούνται πληροφορίες), **από αυτοπρόσωπη αντίληψη κάποιων θεμάτων, αλλά κυρίως από πολίτες[...]** **Για άντληση πληροφοριών, σε επίπεδο Α.Τ. συμβαίνει από πολίτες.** Τώρα, αν υπάρχει πληροφόρηση και εκ των έσω, τώρα αυτό στο επίπεδο του τμήματος δεν μπορεί να αξιολογηθεί ας πούμε... **δηλαδή αν υπάρχει κάποιος που συνεργάζεται με την αστυνομία και είναι μέσα στις ομάδες αυτές[...]** Και σίγουρα υπάρχουν στην πλατεία τακτικά, από άλλες υπηρεσίες **συνάδελφοι με πολιτικά.** Καλυμμένοι βέβαια, και τα λοιπά και τα λοιπά.”, Α.Τ. Εξαρχείων.

“Δεν έχουμε πληροφόρηση άμεση, **από κατ’ ιδίαν αντίληψη όχι.** Είναι η φύση της δουλειάς τέτοια, διότι δεν μπορείς να έχεις σε ένα τμήμα κάποιον, αποκλειστικά διατιθέμενο σε ένα σκοπό. Δεν είναι όπως μια κεντρική υπηρεσία, που μπορεί να **’χει κάποια άτομα και να τους λέει “πηγαίνετε κάθε μέρα, όλη μέρα και πίνετε καφέ στα Εξάρχεια.”** Γιατί και να στείλεις κάποιον να κάτσει 5-6 μέρες, μια βδομάδα, ένα μήνα, αυτός κάποια στιγμή θα γυρίσει να κάτσει στο γραφείο και κινδυνεύει να τον δούνε. **Δηλαδή, πίνουμε καφέ, το παίζω φίλος σου και αύριο με βλέπεις να είμαι αξιωματικός υπηρεσίας. Σίγουρα έχουν τέτοιου είδους παρουσία πιο κεντρικές υπηρεσίες και οι σχέσεις είναι...** είναι ιεραρχικά παραπάνω αυτοί.”, Α.Τ. Εξαρχείων.

“Μια φορά με καλέσανε στην ασφάλεια πάνω και στο ορκίζομαι στα παιδιά μου, και με πήγανε στη ΓΑΔΑ, στον 6^ο όροφο σε ένα γραφείο που έλεγε “αστυνομία για την προστασία του κράτους και του πολίτη”, τέλος πάντων και **με ρωτήσανε τι ξέρω για τα γεγονότα αυτά που βγήκανε οι πιστολάδες έξω,** αυτά τα 20 άτομα και τους είπα “παιδιά, για να βγούνε 20 άτομα με πιστόλια έξω, εγώ είπα μόνο καμιά ΚΥΠ θα ’ναι, τίποτα ΟΥΚαδες, του κράτους πάντως”. Γιατί αυτοί είχαν δύναμη πυρός να καταλάβουνε ένα μεγάλο κομμάτι, να καταλάβουνε όλα τα Εξάρχεια. Και αυτοί, καλώς ή κακώς **με κατευθύνανε στο ότι βγήκανε από το ****** (πολιτικός χώρος). Με κατευθύνανε αισχρά, παρόλο που ήτανε καλός αυτός ο πισιρικός ο μπατσάκος εκεί πέρα, φαινόταν καλό παιδί αλλά με κατεύθυνε. Και του λέω, “Δε σου είπα εγώ

για ****. *Εγώ βγήκα από το μαγαζί και είδα αναστάτωση*". Και μου λέει "μα έτσι είπανε" και του λέω "ποιοι είπανε; Εγώ δεν τ' άκουσα. Και δεν ξέρω τι θα σου' λεγα και να τ' άκουγα κιόλας του λέω", Σ.Μ., καταστηματάρχης.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η αστυνομία προσπαθεί να προσαρμοστεί στην απουσία της από το δημόσιο χώρο με τη διάνοιξη διαύλων πληροφοριών σχετικά με τις ομάδες τις οποίες θεωρεί ότι τοποθετούνται απέναντί της.

Η δράση του κυκλώματος εμπορίας ναρκωτικών και παραβατικών ομάδων ανεξάρτητων ή μη προς αυτό, οι οποίες έχουν έντονη και καθημερινή παρουσία στην πλατεία Εξαρχείων στηρίζεται σε παρεμβάσεις αφενός επιβίωσης, οι οποίες ενεργούν ενάντια στους μηχανισμούς, οι οποίοι θέλουν την εκδίωξή τους και αφετέρου επιβολής των αποτελεσμάτων της δράσης τους. Βασικό μέσο δράσης είναι η βία και η απειλή βίας. Σημειώνεται ότι έπειτα από τη δημιουργία της κοινής δομής της Λαϊκής Συνέλευσης Εξαρχείων σημειώθηκαν πυροβολισμοί εναντίον πολιτικού χώρου, ο οποίος συμμετείχε στη δομή αυτή. Ταυτόχρονα, επιδιώκεται μια ιδεολογική κάλυψη της παραβατικής δράσης μέσω της επίκλησης νοημάτων και την απόπειρα ένταξης στη φαντασιακή σφαίρα της πλατείας.

“Εμποροι δεν έρχονται εδώ, τα δίνουν σε πιτσιρικά. Τους δίνουνε δύο κιλά, δεν ξέρω και τι τιμή έχει και οι έμποροι δεν πιστεύω ότι έρχονται από την Αλεξάνδρας και δω. Οι διακινητές είναι κυρίως αλβανόπουλα, οι οποίοι έχουν και αντιπαλότητες αναμεταξύ τους, τις προάλλες ένας σκοτώθηκε εδώ πέρα, πριν 2-3 μήνες, θα το ' χεις ακούσει. Όταν δε τους πειράξεις δε σε πειράζουν, αλλά είναι επικίνδunami. Διότι είναι σκληρά παιδιά, είναι σκληρά παιδιά[...] δηλαδή ένα ζευγάρι αν περάσει από την πλατεία δεν πρόκειται να το πειράξει κανείς, αλλά κάποιος που θα ξεχάσει ότι στο πουλόβερ του έχει μια σημαία ας πούμε, μια σημαιούλα που μπορεί να την έβαλε κάποια εταιρεία παίζει να φάει ξύλο και δε θα ξέρει και γιατί τρώει ξύλο. Έχω γλιτώσει ανθρώπους που... λέγανε “δεν ξέρω γιατί με βάρανε, δεν ξέρω γιατί με βάρανε”, και είδα τη σημαία στο μπουφάν του και έκανα αμάν να τον βγάλω από το μαγαζί. Γιατί μαζεύτηκαν και τους λέω “εδώ δεν μπαίνει κανείς παιδιά”, γιατί εμείς ξέρουμε εδώ πέρα κάποια πράγματα λόγω του χρόνου... και δυσκολεύτηκα να τον βγάλω. Δε μπαίναν μέσα, θέλαν να τον βγάλω να τον δείρουν[...] Και μια στιγμή που έγινε μια φασαρία, κνηγήσαν μια πιτσιρικά μια παρέα, μια όμορφη κοπελίτσα που ήταν φωτορεπόρτερ και ήρθε να βγάλει 2 φωτογραφίες εκεί πέρα και την κνηγήσανε, λέγαν “μπατσίνα, βγάζει φωτογραφίες”. Το

βρήκα σαν πρόφαση, είχε γίνει μια αναστάτωση στην πλατεία και πήγα να την γλιτώσω. Την γλίτωσα την κοπελίτσα και δε... θα τραγε ξύλο επειδή έβγαλε μια μηχανή να βγάλει μια φωτογραφία.”, Σ.Μ., καταστηματάρχη.

“Δεν υπάρχει συζήτηση, μιλάμε για μαφία, μιλάμε για τραμπουκισμούς, μιλάμε για απόλυτα βίαιες καταστάσεις. Κάθε φορά που γίνεται μια δράση, η πλατεία συντελεί, με τον κόσμο της, την ιστορία της και το γύρω περιβάλλον, να στηρίζει τη δράση. Τη στιγμή που κλείσουν τα φώτα, αυτό επανέρχεται [...] Πολλά ακούστηκαν ότι είχε ξεκινήσει κινηματική προστασία, δηλαδή κόσμος που είναι οριακά στο χώρο, αυτό είναι το πρόβλημα. Είναι δαιδαλώδες, γιατί όλο αυτό το σύστημα κινείται οριακά σε πράγματα. Ήτανε πριν 2-3 χρόνια τα παιδιά, τα κακά παιδιά του κινηματικού, του πολιτικού σου χώρου, το πιο λούμπεν στοιχείο. Που παραστράτησε, εμείς δεν είχαμε τα ανταντακλαστικά να το προστατέψουμε και να το μαζέψουμε και πήγε προς τα κει. Οπότε οριακά σε πολιτικούς χώρους, οριακά λίγο γηπεδοποίηση της κοινωνικής ζωής, οριακά λίγο παραβατικότητα και “να καπνίσουμε κι ένα τσιγάρο δεν έγινε και τίποτα”, οριακά ότι είμαι αντιφασίστας, οπότε οποιοσδήποτε έρχεται που μάλλον μου θυμίζει χρυσαυγήτη τον σκοτώνω στο ξύλο, οριακά προστασία μαγαζιών και όλα αυτά αλληλομπλέκονται.”, Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων.

“Δεν είχαμε εικόνα αλλά ξέρω ότι είχαμε και ανθρωποκτονίες στην περιοχή των Εξαρχείων σε σχέση με το εμπόριο ναρκωτικών.”, Α.Τ. Εξαρχείων.

“Καταρχήν, επιτέθηκαν στο **** (κατάστημα), έσπασαν το κατάστημα και κρατούσαν στα χέρια τους μολότοφ και απείλησαν ότι θα τις ρίξουν μέσα. Αν τις έριχναν μέσα, ήταν 120-130 άτομα μέσα εκείνη τη στιγμή, θα γινόμασταν όλοι παρανάλωμα του πυρός. Τι άλλο να σου πω; Το ότι επιτέθηκαν σε εκδήλωση του **** για τα γενέθλιά του το καλοκαίρι του '11 με πυροσβεστήρες, το ξαναέσπασαν και έκαναν τους ανθρώπους... τους γέμισαν με το υγρό του πυροσβεστήρα. Ψέκαζαν τον κόσμο, δηλαδή, με τους πυροσβεστήρες. Συμμορίες της περιοχής, οι οποίες ήταν εμπλεκόμενες με τα ναρκωτικά. [...] Δηλαδή, μιλάμε τώρα για φρικαλέα πράγματα ας πούμε.”, Κ.Ζ., καταστηματάρχη.

“Με τους χρήστες και με τα βαποράκια, μαζί είναι αυτό το πράγμα τώρα, μην το απομονώνουμε. Λέμε ότι ήθελαν να ηγεμονεύσουν εδώ. Πώς θα σε διώξουν; Θα πρέπει να σε σκοτώσουνε... ή να τους σκοτώσεις.”, Nosotros.

“Μιλάμε για extreme καταστάσεις όχι μόνο για τσαμπουκάδες και λεκτικές ας πούμε απειλές. Μιλάμε για όπλα, πυροβολισμούς σε πολιτικούς χώρους... και όταν το συνειδητοποιείς αυτό

πρέπει να παίρνεις κάθε προφύλαξη και να είσαι έτοιμος”, Κατάληψη Α

Οι ομάδες αυτές διακίνησης ναρκωτικών και άλλες ομάδες παραβατικής συμπεριφοράς έχουν αξιολογηθεί ως το πλέον σημαντικό πρόβλημα στην πλατεία από τους κινηματικούς μηχανισμούς, τους καταστηματάρχες και τους χρήστες. Όπως αναλύθηκε σε ό,τι αφορά τους τρόπους και τα μέσα συνεργασίας των μηχανισμών, προκειμένου οι ομάδες αυτές να αντιμετωπιστούν, σχηματίστηκε μια συλλογική δομή των παραπάνω μηχανισμών, πλαισιωμένη από μεμονωμένους κατοίκους και χρήστες. Τα μέσα τα οποία επιστρατεύει η συγκεκριμένη δομή ποικίλουν ανάλογα με τα μέσα τα οποία αξιολογούν ως αποτελεσματικά οι επί μέρους μηχανισμοί, οι οποίοι συγκροτούν τη δομή. Τα μέσα τα οποία αξιολογεί ως σημαντικά ο κάθε μηχανισμός παρουσιάζονται στη συνέχεια. Συμπληρωματικές με αυτά θεωρούνται οι τακτικές δράσεις των μηχανισμών και οι δράσεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν το 2010 ενάντια στο εμπόριο ηρωίνης, οι οποίες αναφέρθηκαν προηγουμένως, καθώς στο σύνολό τους επιστρατεύτηκαν προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι ίδιες ή ανάλογης δράσης ομάδες.

“Και οι αναρχικοί παλιά προσπαθήσανε, παρ’ όλο που ερχόντουσαν σε σύγκρουση με την ιδεολογία τους, διότι αναγκαζόντουσαν να παίρνουν τα ρόπαλα, να βάζουν τα κράνη και να βαράνε κάποιους να φύγουν γιατί αυτό... την άλλη μέρα δεν ήταν εκεί οι έμποροι”, Σ.Μ, καταστηματάρχης.

“Εμείς για να πετύχουμε τους στόχους μας προσπαθούμε να κάνουμε τον κόσμο της γειτονιάς πρώτα να γνωριστεί. Και να γνωριστούμε μεταξύ μας και να γνωρίσεις τον τόπο σου, εκεί που μένεις, εκεί που εργάζεσαι. [...] Άρα, είναι το πώς θα ενισχύσεις τον κοινωνικό ιστό και σπάσιμο του φόβου και την αίσθηση της ασφάλειας στον κόσμο, όχι με την έννοια... με αυτή που προσφέρει... που δεν προσφέρει τελικά η αστυνομία, αλλά με την έννοια ότι είναι μια γειτονιά με ανοιχτά αυτιά. Και όταν σου συμβαίνει κάτι, ξέρεις ότι έχεις 10 αυτιά, τα οποία θα σε ακούσουνε και θα κατέβουνε [...] ενώ από τη μία υπάρχει αυτή η μαυρίλα, υπάρχει και η δημιουργικότητα, η ζωή των αντιστάσεων, των κινημάτων, των κινηματικών χώρων. Υπάρχει αυτό που λέμε μια αντίσταση, αλλά πρέπει και αυτό να γίνει πιο οργανωμένα πιο συγκροτημένα, με διαρκείς δράσεις και μαζικότητα πάνω στην πλατεία.[...] Με το να φέρεις άλλες χρήσεις, το να αρχίσει ο άλλος να οικειοποιείται το χώρο. Όχι να περιμένει ο κόσμος πότε η πρωτοβουλία κατοίκων, η Κατάληψη Α, θα φέρουν άλλες χρήσεις. Αυτοί που θα

βρεθούμε εκεί, είμαστε 3 άτομα και παίζουμε μουσική. Μπορούμε να μεταφέρουμε την πρόβα μας στην πλατεία εάν γίνεται; Την πρόβα μας στο χορό εκεί αν γίνεται; **Να έχει χρήσεις δημόσιες ο χώρος από όλους.** Όπως στο πάρκο Ναυαρίνου, που κατέβαινε η γιαγιά και μάθαινε πλέξιμο στα παιδιά ας πούμε; (γέλια). Και στους τοξικοεξαρτημένους, τους έλεγε “ελάτε να μάθουμε πλέξιμο”. **Δηλαδή μπορούνε να μεταφερθούνε καθημερινές χρήσεις εκεί;** Γιατί δεν μπορεί μια ομάδα μόνιμα να κάνει πράγματα, οι οποίοι κάνουνε άλλα 100. Οπότε κυρίως χρήση του δημόσιου χώρου. Άμα και ο Δήμος ήθελε θα μπορούσαν να γίνουν και πολλά άλλα πράγματα, δηλαδή υπάρχουνε μήνες ολόκληροι που τα Εξάρχεια είναι σκοτεινά, είναι σκοτάδι. Στη Σολωμού είναι σκοτάδι, δεν υπάρχει μια λάμπα. Αυτό είναι το νούμερο 1. Να μην υπάρχει φως, να μην υπάρχει καθαριότητα, να μην υπάρχει ωραίο φυσικό περιβάλλον, δηλαδή πολύ απλά πράγματα που δεν κοστίζουνε. Το να μεταφέρεις εκεί μια έκθεση βιβλίου, φυτών, το οτιδήποτε, ακόμα και μια εμπορική χρήση μπορεί να μεταφέρει εκεί ο... δηλαδή ο άλλος να περνάει μέσα από την πλατεία”, Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων.

“Το πρώτο είναι **το πλαίσιο το οποίο προτείνουμε.** Είναι εργαλείο πολιτικό αυτό. Η διεκδίκηση τώρα ενός δημόσιου χώρου για μας χρειάζεται **όλα τα μέσα κοινωνικής απεύθυνσης [...]** Και οι τελευταίες προσπάθειες είναι ότι **αποφασίζουμε όλοι, μαζί και με άλλους, ακόμα και με αριστερούς, να αρχίσουμε να κάνουμε εκδηλώσεις στην πλατεία Εξαρχείων.**”, Nosotros.

“Εντάξει, αρχικά είναι καλό να γίνονται πράγματα στην πλατεία, και κάνουμε ιδιαίτερα από τη Λαϊκή Συνέλευση γίνονται πολλά. Και το **φεστιβάλ** που έγινε τώρα καλά πήγε. Από την άλλη πρέπει και η μαφία να καταλάβει ότι εδώ είναι ανεπιθύμητοι και να το νιώσει αυτό καλά, έτσι; Εμείς είμαστε –εκτός από αυτά που σου είπα- είμαστε και προετοιμασμένοι και για **άλλες καταστάσεις.** Γιατί με αυτό παλεύεις εδώ. Δεν είναι 10- 15 τοξικοεξαρτημένοι να μιλήσεις και τα λοιπά. Είναι οργανωμένη μαφία με τα... με όλο το πακέτο της φάσης αυτής.”, Κατάληψη Α

“Εξακολουθούμε την **προσπάθεια με τους φορείς, σου είπα ότι υπάρχει το τελευταίο διάστημα και μια συζήτηση, η οποία αναβιώνει...** Ουσιαστικά προσπαθούμε να **ενισχύσουμε τη δική μας δραστηριότητα, την αυτοτελή, δική μας δραστηριότητα.** Πιστεύουμε ότι αν κανένας επιζήσει σε αυτή τη λαίλαπα ας πούμε και αυτό ισχύσει με θετικούς χώρους, με χώρους που έχουνε επίδραση στην περιοχή, θα μπορέσουμε κάποια στιγμή **να μεγαλώσουμε το μέτωπο των ανθρώπων που σκέφτονται θετικά [...]** Πλέον με αυτενέργεια. Και συσπείρωση όλων. Δηλαδή, η συζήτηση που γίνεται αυτή τη στιγμή είναι για πρώτη φορά στα χρονικά **να μαζευτούμε όλοι.** Γιατί, δηλαδή, θέλω να πω δε γίνεται κάτι σοβαρό αυτή τη στιγμή. Καθένας περιφρουρεί τον εαυτό του όπως νομίζει. Και προσπαθούμε **να ενισχύουμε κάποιες**

εκδηλώσεις που γίνονται στην πλατεία. Κάποιες συναυλίες, τη λαϊκή αγορά που γίνεται του ΖΗΚΟΥ μια φορά στις 15 μέρες. Υπάρχουν και προτάσεις να γίνουμε και μόνιμες κατασκευές στην πλατεία, δηλαδή να γίνει ένα μόνιμο bazaar βιβλίου, δηλαδή να υπάρξουν πράγματα εκεί μόνιμα εγκατεστημένα, έτσι ώστε και εμείς στηρίζοντάς τα και οι κάτοικοι στηρίζοντάς τα να αρχίσει αυτό το πράγμα τελικά να δημιουργεί ένα θετικό κλίμα και να διώχνει προς τα έξω το εμπόριο ναρκωτικών.”, Κ.Ζ., καταστηματάρχης.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, εμφανίζεται μια ποικιλομορφία μέσων και εργαλείων περιορισμού των εμπορών ναρκωτικών, των παραβατικών ομάδων και των αποτελεσμάτων της δράσης τους. Η ποικιομορφία αυτή εκφράστηκε και εντός της κοινής δομής της Λαϊκής Συνέλευσης Εξαρχείων, όπου υπήρξε συνδιαμόρφωση του πλαισίου και υιοθέτηση πολλαπλών μορφών παρέμβασης: νέες χρήσεις και εκδηλώσεις στην πλατεία, παρεμβάσεις σε σημεία διακίνησης ναρκωτικών, διαδηλώσεις, αφίσες και ανακοινώσεις, αλλά και δημιουργία ομάδων με ικανότητα άσκησης αντι-βίας απέναντι σε ενδεχόμενη επίθεση από τους εμπόρους ναρκωτικών.

Εικόνα 8: Αφίσες ενάντια στο εμπόριο ναρκωτικών και την παραβατικότητα

Εικόνα 9: Από δράση σε σημείο διακίνησης ναρκωτικών. Πηγή: www.exarchia.pblogs.gr

Καθώς το σύνολο των συλλογικών δράσεων οι οποίες έχουν πραγματοποιηθεί στην πλατεία Εξαρχείων αφορούν δράσεις καταστηματαρχών και κινηματικών μηχανισμών ενάντια στο εμπόριο και τη χρήση ναρκωτικών, στον πίνακα 8 παρουσιάζονται συγκεντρωτικά τα μέσα τα οποία υιοθετούνται από τον κάθε μηχανισμό και τα οποία επιστρατεύτηκαν και μέσω της κοινής δομής της Λαϊκής Συνέλευσης Εξαρχείων.

Μηχανισμοί	Τρόποι, μέσα και προϋποθέσεις περιορισμού	Παραδείγματα
Καταστηματαρχες	<ul style="list-style-type: none"> • Επιδίωξη ποικιλομορφίας μέσω εκδηλώσεων στο χώρο των καταστημάτων • Πολιτιστικές δράσεις • Ανάπτυξη μη συμβατών χρήσεων • Λεκτική αποδοκιμασία • Εγκατάσταση μόνιμων κατασκευών • Επεμβάσεις στο φυσικό 	<ul style="list-style-type: none"> • Συναυλίες σε καταστήματα και πλατεία • Εκδηλώσεις λογοτεχνίας / ποίησης στα καταστήματα • Λαϊκή αγορά • Bazaarβιβλίου • Μικροφωνικές • Εγκατάσταση μασκέτας / τραπεζιού πινγκ πονγκ • Καθαρισμός πλατείας,

	<p>περιβάλλον</p> <ul style="list-style-type: none"> • Προστασία παρεμβάσεων του Δήμου Αθηναίων στο φυσικό περιβάλλον 	<p>δεντροφυτεύσεις, βάνιμο</p> <ul style="list-style-type: none"> • Γνωμοδοτήσεις στο Δήμο Αθηναίων
<p>Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ανάπτυξη μη συμβατών χρήσεων • Ανάπτυξη χρήσεων για αποκλεισμένες ομάδες • Βελτίωση συνθηκών φυσικού περιβάλλοντος • Κοινωνικές εκδηλώσεις 	<ul style="list-style-type: none"> • Έκθεση βιβλίου • Έκθεση φυτών • Συλλογική κουζίνα • Αυτόνομες (χωρίς διοργάνωση από συλλογικότητες) πολιτιστικές δράσεις: μουσική, θέατρο • Προβολές ταινιών • Δράσεις για παιδιά • Συζητήσεις για το θέμα των ναρκωτικών
<p>Πολιτικοί χώροι</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Αντί-βία • Μη βίαιη εκδίωξη • Ανάπτυξη μη συμβατών χρήσεων • Δημιουργία πολιτικού πλαισίου • Πολιτιστικές εκδηλώσεις • Διαπροσωπική επικοινωνία με όσους αντιτίθενται στις δράσεις 	<ul style="list-style-type: none"> • Δημιουργία ομάδων περιφρούρησης • Σταθερή παρουσία σε σημεία διακίνησης • Παραγωγή θεωρίας σχετικά με ευρύτερες συνδέσεις του φαινομένου των ναρκωτικών • Θεατρικές παραστάσεις

Πίνακας 7: Τρόποι και μέσα περιορισμού αντίπαλων μηχανισμών στην πλατεία Εξαρχείων

Όπως γίνεται εμφανές, οι μηχανισμοί οι οποίοι εναντιώνονται στο εμπόριο ναρκωτικών και τις παραβατικές ομάδες υιοθετούν μια ευρεία γκάμα εργαλείων. Από τα εργαλεία αυτά, **ορισμένα επεμβαίνουν απευθείας στη δράση**, η οποία αξιολογείται ως ανεπιθύμητη (επιτήρηση από ομάδες περιφρούρησης, σταθερή παρουσία σε σημεία διακίνησης), ενώ η πλειοψηφία τους προσπαθεί - και με βάση

τον ορισμό των σχέσεων εξουσίας - να διαμορφώσει και να περιορίσει το δυνατό πεδίο δράσης εμπόρων και παραβατικών ομάδων, κυρίως σε επίπεδο αποτελεσμάτων.

Εικόνα 10: Ανάπτυξη χρήσεων μη συμβατών με τη χρήση ναρκωτικών κατά την εκδίωξη εμπόρων ηρωίνης το 2010. Πηγή: www.enet.com και www.parallhlografos.wordpress.com

Εφόσον έχει διαπιστωθεί από την έρευνα των πρακτικών χρήσης και της καθημερινότητας της πλατείας Εξαρχείων ότι πραγματοποιείται μια μαζική χρήση κάνναβης και είναι αυτή - σε μεγαλύτερο βαθμό από το εμπόριο ναρκωτικών - η οποία διαμορφώνει ένα περιβάλλον αποκλεισμού, οι μηχανισμοί προσπαθούν κυρίως να αντιμετωπίσουν το συγκεκριμένο φαινόμενο. Μια ενδεχόμενη αυξημένη παρουσία χρηστών, οι οποίοι είναι στην υφιστάμενη κατάσταση αποκλεισμένοι, δημιουργεί με τη σειρά της συνθήκες αποκλεισμού της μαζικής κατανάλωσης κάνναβης, καθώς δεν είναι αποκλειστικά οι έμποροι και οι παραβατικές ομάδες αυτοί οι οποίοι προβαίνουν σε πράξεις αποκλεισμού, αλλά σε σημαντικό βαθμό καθημερινοί χρήστες της πλατείας.

7.1.3. Συμπεράσματα: αποτελέσματα σχέσεων εξουσίας και επίδραση στις πρακτικές χρήσης και την καθημερινότητα της πλατείας Εξαρχείων

Τα αποτελέσματα των σχέσεων εξουσίας αναλύονται στο παρόν υποκεφάλαιο με βάση το σύνολο της έρευνας, η οποία πραγματοποιήθηκε για το δημόσιο χώρο της πλατείας Εξαρχείων και αφορά τρία επίπεδα ανάλυσης και τις μεταξύ τους συνδέσεις: φαντασικό επίπεδο, φυσικό περιβάλλον και καθημερινότητα. Η παρούσα έρευνα επικεντρώνεται στην πενταετία 2009 - 2014 και ερευνά τις σχέσεις εξουσίας που αναπτύχθηκαν την περίοδο αυτή, αλλά και πρακτικές οι οποίες σχετίζονται με σχέσεις εξουσίας, οι οποίες είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται νωρίτερα.

Στο φαντασιακό επίπεδο, στο επίπεδο των νοημάτων και των συμβολισμών, η έρευνα διαπίστωσε μια παγιωμένη σχέση κυριαρχίας, εντός της οποίας αναπτύσσονται κρίσιμες μικρο-διαλεκτικές σχέσεις και επανανοηματοδοτήσεις. Η κατάσταση αυτή κυριαρχίας δε σταθεροποιήθηκε κατά την περίοδο της έρευνας, αλλά προηγήθηκε. Το φαντασιακό επίπεδο είναι ιδιαίτερα σημαντικό για το συγκεκριμένο δημόσιο χώρο, καθώς αποτελεί το επίπεδο συγκρότησης της ισχυρής εσωτερικής ομοιογένειας η οποία εντοπίστηκε. Όταν η ομοιογένεια ενός δημόσιου χώρου πραγματοποιείται σε επίπεδο νοημάτων και συμβολισμών, τα νοήματα και οι συμβολισμοί αυτοί τείνουν να έχουν θετικό πρόσημο, όπως συμβαίνει και στη συγκεκριμένη περίπτωση. **Η πλατεία Εξαρχείων αποτελεί έναν τόπο - σύμβολο υπερτοπικής απεύθυνσης.** Συνιστά τις τελευταίες δεκαετίες για τον αναρχικό χώρο, για ένα σημαντικό τμήμα της Αριστεράς, αλλά και γενικότερα για τη ριζοσπαστική σκέψη και θεώρηση στον ελλαδικό χώρο έναν προνομιακό τόπο παραγωγής και προβολής λόγου, πολιτικής αλληλεπίδρασης και ανάπτυξης συλλογικών δράσεων. Η πλατεία και η ευρύτερη περιοχή των Εξαρχείων γίνονται αποδεκτές ή απορρίπτονται (βλ. περιγραφές χρηστών άλλων δημόσιων χώρων για την πλατεία Εξαρχείων στα κεφάλαια 7.2 και 7.3) με βάση ακριβώς τους συμβολισμούς και τα νοήματα, αλλά και τις πολιτικές δράσεις οι οποίες αναπτύσσονται. Η φαντασιακή συγκρότηση της πλατείας Εξαρχείων, ως προϊόν παλαιότερων πρακτικών και συγκρούσεων λειτουργεί ταυτόχρονα ως εργαλείο αυτοαναπαραγωγής της. Οι χρήστες της πλατείας Εξαρχείων είναι σε συντριπτικά ποσοστά συμμετέχοντες στη φαντασιακή αυτή συγκρότηση. Στο φαντασιακό λοιπόν επίπεδο έχουμε μια κυριαρχία κυρίως της αντιεξουσιαστικής - αναρχικής αφήγησης και δευτερευόντως των αφηγήσεων της Αριστεράς. Χάρη συντομίας - με επίγνωση των σημαντικών διαφοροποιήσεων μεταξύ των παραπάνω αφηγήσεων - θα αναφερόμαστε στο σύνολο των παραπάνω αφηγήσεων ως **ριζοσπαστική αφήγηση.** Η παρατηρούμενη ομοιογένεια σε επίπεδο οπτικών, αξιολογήσεων και πρακτικών στο συγκεκριμένο δημόσιο χώρο, επιτρέπει την αναφορά σε ένα **δημόσιο χώρο - υποκείμενο.** Η παραπάνω αναφορά στηρίζεται στην ομοιογένεια μεταξύ του συνόλου των μηχανισμών οι οποίοι θεωρούνται εσωτερικοί και σταθεροί στο συγκεκριμένο δημόσιο χώρο, αλλά και της μεγάλης πλειοψηφίας των χρηστών. Η ριζοσπαστική αυτή αφήγηση αποτελεί και το πεδίο αναφοράς των κινηματικών μηχανισμών, οι οποίοι συμπεριλήφθηκαν στην έρευνα πεδίου. Περισσότερο οι πολιτικοί χώροι, αλλά και η Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων, συγκροτούνται ιδεολογικά με βάση την αφήγηση αυτή, γεγονός το οποίο

προκύπτει, τόσο από αυτοπροσδιοριστικές αναφορές των μηχανισμών, όσο και από την ανάπτυξη συνεργειών. Επιπλέον, σημαντικό τμήμα της ριζοσπαστικής αφήγησης συγκροτείται στην αποδοκιμασία των μηχανισμών κανονικοποίησης και του ρόλου τους. Περισσότερο σε ό,τι αφορά την αστυνομία και άλλους κρατικούς μηχανισμούς, αλλά και σε σημαντικό βαθμό σε ό,τι αφορά την τοπική αυτοδιοίκηση, οι χρήστες και οι κινηματικοί μηχανισμοί συμμετέχουν στην κυρίαρχη - για τα Εξάρχεια - ριζοσπαστική αφήγηση. **Η κρισιμότητα της φαντασιακής συγκρότησης της πλατείας αναδύκνείται από τη συμμετοχή και απόπειρα συνδιαλλαγής με αυτή των καταστηματαρχών, αλλά και παραβατικών ομάδων και την ανάδειξή της ως βασικού παράγοντα ελκυστικότητας της περιοχής σε ό,τι αφορά την αγορά γης και ενοικίων.** Στο φαντασιακό λοιπόν επίπεδο, έχουμε μια σχεδόν καθολική κυριαρχία της ριζοσπαστικής αφήγησης, η οποία παράγει σημαντικά **αποτελέσματα** που ταυτόχρονα συνετελούν στην αναπαραγωγή της: υψηλή συγκέντρωση πολιτικής δραστηριότητας ομάδων, οι οποίες ενστερνίζονται την κυρίαρχη αφήγηση, υψηλά επίπεδα οικειοποίησης του δημόσιου χώρου για πολιτικές και κοινωνικές συλλογικές δράσεις, ύπαρξη μιας “δεξαμενής” χρηστών, οι οποίοι είναι εν δυνάμει συμμετέχοντες σε δράσεις και παρεμβάσεις των κινηματικών μηχανισμών και εν δυνάμει συμμετέχοντες στον περιορισμό της δράσης των μηχανισμών κανονικοποίησης. Η φαντασιακή συγκρότηση της πλατείας Εξαρχείων με βάση την κυριαρχία σε αυτή της ριζοσπαστικής αφήγησης δημιουργεί επομένως τις **υλικές συνθήκες πάνω στις οποίες έρχεται να συγκροτηθεί η ανάπτυξη των σύγχρονων σχέσεων εξουσίας**, οι οποίες εξετάζονται στην παρούσα έρευνα. Ταυτόχρονα, αποτέλεσμα της κατάστασης κυριαρχίας στη φαντασιακή σφαίρα είναι η ομοιογένεια των χρηστών, η οποία θεωρείται σε σημαντικό βαθμό συνθήκη αποκλεισμού.

Με βάση τις υλικές αυτές συνθήκες, οι μηχανισμοί κανονικοποίησης έχουν χαμηλή δυνατότητα παρέμβασης, τόσο στο φυσικό περιβάλλον, όσο και στην κοινωνική πραγματικότητα και τις πρακτικές χρήσης της πλατείας Εξαρχείων. Ως αποτέλεσμα των σχέσεων εξουσίας μεταξύ από τη μία πλευρά των κινηματικών μηχανισμών, των χρηστών και σε ένα βαθμό των καταστηματαρχών και από την άλλη των μηχανισμών κανονικοποίησης, εμφανίζεται η περιορισμένη παρουσία των τελευταίων, η οποία στηρίζεται σε ένα γενικευμένο αίσθημα ανασφάλειας. Ταυτόχρονα, παρουσιάστηκαν αφηγήσεις, οι οποίες αναφέρονται σε σκόπιμη και στοχευμένη απουσία σε ό,τι αφορά την αντιμετώπιση της παραβατικότητας. Σε κάθε περίπτωση, η περιορισμένη αυτή

παρουσία δημιουργεί ένα κενό αντιμετώπισης της παραβατικότητας, το οποίο προσπαθούν να καλύψουν οι κινηματικοί μηχανισμοί και καταστηματαρχές. Επομένως, η ανάπτυξη σχέσεων εξουσίας μεταξύ του παραπάνω μπλοκ και των παραβατικών ομάδων αποτελούν σε ένα βαθμό αποτέλεσμα των συνθηκών οι οποίες αποτελούν προϊόν της κυριαρχίας του μπλοκ αυτού ενάντια στους μηχανισμούς κανονικοποίησης. Με την παραπάνω διαπίστωση δεν εννούμε ότι αν οι μηχανισμοί κανονικοποίησης είχαν αυξημένη παρουσία δε θα αναπτύσσονταν παραβατικές συμπεριφορές ή θα αντιμετώπιζονταν από τους μηχανισμούς κανονικοποίησης, αλλά ότι **αυξάνεται ο βαθμός εμπλοκής των κινηματικών μηχανισμών και των καταστηματαρχών**. Επιπλέον αποτέλεσμα της χαμηλής παρέμβασης των δυνάμεων κανονικοποίησης και ταυτόχρονα ενδεχόμενο κίνητρο συμμετοχής σε δράσεις περιορισμού τους από μερίδα καταστηματαρχών, είναι και η δημιουργία ενός ευνοϊκού πλαισίου παραβατικότητας για ορισμένους καταστηματαρχές.

“Γίνονταν επιθέσεις σε οποιαδήποτε μορφή του κράτους και αν... και όχι πάντα από το μαγαζί που ελέγχεται. Από πελάτες, από κάποιους που το άκουσαν, αλλά μπορεί και από το ίδιο το μαγαζί. Υπό την κάλυψη, υπό την ανοχή ότι “σιγά τι θα μου κάνουν, αφού όλοι οι άλλοι εδώ πέρα έτσι είναι”. Οπότε αυτή η κατάσταση βόλεψε πολύ κόσμο.”, Α.Τ. Εξαρχείων.

“Όταν οι αναρχικοί φωνάζανε “έξω οι μπάτσοι, έξω οι μπάτσοι” και πολλές φορές βόλεψε και μένα, το ’ λεγα και γω, γιατί με το “έξω οι μπάτσοι” δεν είχαμε και ελέγχους, δεν έρχονταν και εφορίες, δεν είχαμε αυτό, δηλαδή κάπου με βόλεψε όταν είχα τα χίλια μύρια προβλήματα... Βέβαια, κάποια στιγμή γέμισε πρέζα και λέγαμε “ρε παιδιά”... δηλαδή είναι λίγο περίεργα τα πράγματα.”, Σ.Μ., καταστηματαρχής.

Η επιρροή της κυριαρχίας της ριζοσπαστικής αφήγησης αποδυναμώνεται όταν εξετάζονται οι υφιστάμενες πρακτικές χρήσης του δημόσιου χώρου. Ενώ οι κινηματικοί μηχανισμοί κυριαρχούν σε φαντασιακό επίπεδο, δεν έχουν επιτύχει την εδραίωση των οπτικών τους για το δημόσιο χώρο στην πλατεία Εξαρχείων στο επίπεδο της καθημερινής ζωής.

*“Εν αρχή λοιπόν είναι η πλατεία ως δημόσιος χώρος.. Η οποία όμως με τα χρόνια, και επειδή η αναρχία, η ιντελιγκέντσια, και όχι το υποκείμενο, δεν ήτανε χρήστες της πλατείας, το υποκείμενο, το όποιο υποκείμενο του κινήματος μας ας το πούμε - που μπορεί να’ ναι νεοσύστατες ομάδες, μπορεί να’ ναι χούλιγκαν, μπορεί να’ ναι ροκάκηδες, μπορεί να’ ναι... Δηλαδή, όλο αυτό το πράγμα, το νέο υποκείμενο που λέμε, έκανε διάφορα πράγματα μέσα στην πλατεία και δε βρισκόταν μια ισορροπία. Φυσικά, κανένας πλέον δεν ενδιαφερότανε για την πλατεία. Ενδιαφερόντανε οι χρήστες. Οι χρήστες ήτανε σε αυτή την κατεύθυνση. **Οι αναρχικοί χρησιμοποιούνταν περισσότερο, ως επίκληση, για να κάνουν διάφοροι, διάφορα πράγματα μέσα. Επειδή οι αναρχικοί θα’ μπαιναν μπροστά σε επίπεδο αστυνομικής καταστολής και λοιπά. Δηλαδή, η ευαισθησία να μην είναι η αστυνομία εδώ τη διασφάλισαν οι αναρχικοί. Αυτό είναι ηγεμονία. Δε διασφάλισαν όμως, δεν είχαν ηγεμονία στο υποκείμενό τους, που είναι το πρόβλημα της αναρχίας εν πάση περιπτώσει.**”, Nosotros.*

Οι κινηματικοί μηχανισμοί περιορίστηκαν σε ένα βαθμό στην κυριαρχία στη φανταστική σφαίρα, η οποία μεταφράστηκε σε σχέση με την πλατεία Εξαρχείων σε περιστασιακή χρήση για εκδηλώσεις, συναυλίες και συνελεύσεις. Περιορίστηκε, δηλαδή, σε τακτικές συλλογικές δράσεις και δεν αποπειράθηκε να εγκαταστήσει ή να δημιουργήσει ευνοϊκές συνθήκες για την εγκατάσταση χρήσεων οι οποίες θα κινούνταν προς την υλοποίηση των οπτικών τους για το δημόσιο χώρο και δε θα είχαν απαραίτητα πολιτικό πρόσημο ή κατεύθυνση. **Η παρέμβασή τους σε ό,τι αφορά το πεδίο των συλλογικών δράσεων ήταν σημαντική, αλλά υποβαθμίστηκε η σημασία της καθημερινότητας και των χρήσεων οι οποίες αναπτύσσονται εντός της καθημερινότητας, καθώς και η αυτοαναπαγωγική τους ισχύ.** Οι κινηματικοί μηχανισμοί στο πλαίσιο αυτό, αρκέστηκαν σε ένα βαθμό στη διασφάλιση της δυνατότητάς τους να χρησιμοποιούν το δημόσιο χώρο ως πεδίο συλλογικής έκφρασης, γεγονός το οποίο δημιούργησε ένα κενό χρήσεων στην καθημερινότητα.

Εικόνα 11:Συναυλία οικονομικής ενίσχυσης οροθετικών κρατουμένων (4/4/2014)

Το κένο αυτό χρήσεων ένταξης και ενεργητικών δραστηριοτήτων μη σχετιζόμενων αποκλειστικά με ψυχαγωγικές δραστηριότητες εκμεταλλεύτηκαν παραβατικές ομάδες, τα αποτελέσματα των δράσεων των οποίων έχουν σημαντική επιρροή σε επίπεδο καθημερινότητας. **Η λειτουργία των παραβατικών ομάδων είναι ο κύριος παράγοντας αποκλεισμού χρηστών από το δημόσιο χώρο:** αυξημένα επίπεδα βίας, μαζική κατανάλωση κάνναβης, επιθέσεις με βάση εμφανισιακά κριτήρια, αποτροπή “φυσιολογικών” ενεργητικών δραστηριοτήτων στο δημόσιο χώρο (π.χ. φωτογραφία) **έχουν ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό χρηστών, αλλά και δραστηριοτήτων.**

Οι ομάδες αυτές έρχονται να συνδιαλλαγούν και με τη φαντασιακή σφαίρα και συγκεκριμένα βασικές έννοιες, οι οποίες εμφανίζονται εντός αυτής: “ελευθερία” και πολιτικοί συμβολισμοί της πλατείας. Οι παραβατικές ομάδες προκειμένου να νομιμοποιήσουν κοινωνικά τη δράση τους επικαλούνται τα κυρίαρχα νοήματα και συμβολισμούς της πλατείας: η μαζική κατανάλωση ναρκωτικών συμπλέκεται με την έννοια της ελευθερίας και οι επιθέσεις σε χρήστες λαμβάνουν χώρα στο όνομα πολιτικών ιδεολογιών. Επιπλέον, μέσα στις ιδιαίτερες συνθήκες των Εξαρχείων και στο πλαίσιο της σύγκρουσης με τις παραβατικές ομάδες, οι κινηματικοί μηχανισμοί και οι καταστηματαρχές επιτελούν σε ένα βαθμό το ρόλο μηχανισμών κανονικοποίησης, **στο πλαίσιο όμως αυτού που θεωρείται κανονικότητα στη φαντασιακή συγκρότηση της περιοχής** και καθώς η ισχυρή ομοιογένεια της περιοχής επιτρέπει αναφορά σε μια εναλλακτική αντίληψη της κανονικότητας.

Επομένως, το μπλοκ αυτό **δεν υποκαθιστά το ρόλο της αστυνομίας, αλλά προχωρά σε επανανοματοδοτήσεις του όρου κανονικότητα, σε σχέση με τις συνθήκες της περιοχής, καθώς έχει την ισχύ μέσω της κυριαρχίας του στη φαντασιακή σφαίρα να προβεί σε κάτι τέτοιο.** Επιπλέον, οι πρακτικές του δε στοχεύουν κυρίως στην καταστολή των ανεπιθύμητων δράσεων, αλλά στην παρεμπόδιση της δράσης των παραβατικών ομάδων μέσα από την αλλαγή των συνθηκών και της κοινωνικής πραγματικότητας της πλατείας. Ταυτόχρονα, αντιλαμβάνεται την απόπειρα των παραβατικών ομάδων να εντάξουν τις δράσεις τους και τα αποτελέσματά τους στην έννοια της ελευθερίας και προχωρούν ξανά σε αντίστοιχες επανανοματοδοτήσεις, αποτέλεσμα των οποίων είναι και η δημιουργία και χρήση του όρου “κοινωνικός κανιβαλισμός”, ο οποίος έρχεται να συμπληρώσει την έννοια της ελευθερίας, βάζοντας τα όρια μεταξύ αυτής και της διαστρεβλωμένης από τους παραβατικούς μηχανισμούς πρόσληψής της. Γίνεται εδώ εμφανές, ότι οι σχέσεις εξουσίας αναπτύσσονται ταυτόχρονα στο σύνολο των επιπέδων της ανάλυσης. Οι συγκρούσεις αφορούν τόσο νοήματα, όσο και πρακτικές και συλλογικές δράσεις και **δεν είναι δυνατή η κυριαρχία σε ένα επίπεδο χωρίς δυνατότητα παρέμβασης στα υπόλοιπα.**

Ο δημόσιος χώρος της πλατείας Εξαρχείων αποτελεί τόπο αποκλεισμού ομάδων και χρηστών, αφενός λόγω της ανάπτυξης και κυριαρχίας μια ενιαίας συλλογικής ταυτότητας και αφετέρου λόγω των αποτελεσμάτων των δράσεων παραβατικών ομάδων: μειωμένη παρουσία γυναικών, απουσία παιδιών και ηλικιωμένων, υψηλά επίπεδα βίας, παραβατικότητα, δημογραφικές και ιδεολογικές συγκεντρώσεις σκιαγραφούν το προφίλ ενός δημόσιου χώρου αποκλεισμού. Οι κυρίαρχοι μηχανισμοί - κινηματικοί μηχανισμοί και καταστηματαρχές - προσπαθούν να αντιστρέψουν την εξέλιξη αυτή μέσα από τη σύγκρουση με παραβατικές ομάδες, οι οποίες έχουν σημαντική επίδραση στην καθημερινότητα και τις χρήσεις. Αποτελέσματα της παρέμβασης των κινηματικών ομάδων και των καταστηματαρχών, κυρίως μέσα από διαδικασίες και δράσεις της κοινής δομής της Λαϊκής Συνέλευσης Εξαρχείων είναι ο περιορισμός των αποτελεσμάτων της δράσης των παραβατικών ομάδων και η προσέλκυση νέων χρήσεων και χρηστών, κυρίως σε συλλογικές δράσεις. Αποτίμηση της σύγκρουσης αυτής δεν μπορεί να γίνει, καθώς δεν έχει ολοκληρωθεί. Μέχρι τον Οκτώβριο του 2014, οπότε ολοκληρώθηκε η συγγραφή της παρούσας εργασίας, το μπλοκ αυτό δεν έχει καταφέρει να δημιουργήσει σταθερές

αυτοαναπαρωγικές δομές και χρήσεις στην πλατεία Εξαρχείων. Εντούτοις, έχει επιτύχει την αποτροπή της εμπορίας ναρκωτικών σε συγκεκριμένα σημεία και τον περιορισμό της μαζικότητας της χρήσης κάνναβης. Τα παραπάνω αποτελέσματα αποτελούν συμπεράσματα συμπληρωματικών άμεσων παρατηρήσεων, οι οποίες έλαβαν χώρο το Οκτώβριο του 2014, προκειμένου να αξιολογηθεί η δράση της Λαϊκής Συνέλευσης Εξαρχείων.

Εικόνα 12: Αφίσα και δράσεις στο πλαίσιο της πρώτης διοργάνωσης του “Φεστιβάλ Εξαρχείων” από τη Λαϊκή Συνέλευση Εξαρχείων

Κλείνοντας τα συμπεράσματα της έρευνας για την πλατεία Εξαρχείων, είναι κρίσιμη μια συνολική αξιολόγησή της ως δημόσιου χώρου. Αρχικά, ένας δημόσιος χώρος οφείλει να λειτουργεί ως χώρος ποικιλομορφίας, πεδίο συγκρισιμότητας και εκδήλωσης διαφορετικών ταυτοτήτων. Το εάν η πλατεία Εξαρχείων επιτελεί το ρόλο αυτό εξαρτάται από την κλίμακα αναφοράς. Εντός της πλατείας, η ποικιλομορφία και οι εκφράσεις ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων είναι περιορισμένες. Εντούτοις, αλλάζοντας την κλίμακα αναφοράς, η ύπαρξη ενός δημόσιου χώρου με τα

χαρακτηριστικά της πλατείας Εξαρχείων (ανάπτυξη συλλογικών δράσεων, επιδίωξη μιας εναλλακτικής κανονικότητας, υψηλός βαθμός παρέμβασης μηχανισμών εκτός του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης) αξιολογείται σημαντική σε σύγκριση με άλλους δημόσιους χώρους. Δηλαδή, η αξιολόγηση μεταλάσσεται με βάση το εάν το πεδίο συγκρισιμότητας αφορά το εσωτερικό ενός δημόσιου χώρου ή τη σύγκριση μεταξύ διαφορετικών δημόσιων χώρων. Επιπλέον, είναι κρίσιμη η τελική έκβαση της σύγκρουσης μεταξύ των κινηματικών μηχανισμών και των καταστηματαρχών με τις παραβατικές ομάδες. Οι κινηματικές ομάδες εκφράζουν επιδιώξεις για το δημόσιο χώρο, οι οποίες συνάδουν με τα επιθυμητά χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου στο σύνολο της βιβλιογραφίας. Ταυτόχρονα, υπάρχουν κρίσιμες αναφορές στη μη θέληση κυριαρχίας αυτών πάνω στη διαχείριση, λειτουργία και έλεγχο του χώρου.

*“Ο ρόλος της Λαϊκής Συνέλευσης Εξαρχείων είναι θετικός, γιατί μπορεί να κάνει κάποια πράγματα προκειμένου να την κατακτήσει. Πρέπει να βοηθήσει, να παίξει καταλυτικό ρόλο δηλαδή, να επιταχύνει μια διαδικασία δημοσιοποίησης της πλατείας. Δηλαδή μετατροπής της πλατείας σε ένα δημόσιο χώρο. Αν κάνει το λάθος να ηγεμονεύσει στην πλατεία και αν έχει αυτή τη δυνατότητα, σημαίνει ότι η πλατεία έχασε το δημόσιο χαρακτήρα [...] Δηλαδή πρέπει η πρωτοβουλία, και κάθε πρωτοβουλία, να επιταχύνει κάποιες διαδικασίες μετατροπής μια πλατείας ιδιωτικής σε δημόσια. Ιδιωτικής με την έννοια της εξατομίκευσης και των ομάδων και των αποκλεισμών των ανταγωνιστικών και λοιπά [...] Μέσα στην εμπειρία τώρα, θέλει μεγάλη δυνατότητα πολιτικής συνείδησης και ανωτερότητας για να παίζεις το ρόλο, τον εξής ρόλο: να μπορείς ένα χώρο να τον μετατρέψεις σε δημόσιο. **Όχι για τον εαυτό σου, ο δημόσιος χώρος δεν είναι για τον εαυτό σου, να ηγεμονεύσεις εσύ και να παίρνουν άδεια από σένα αν θα κάνουν εκδηλώσεις ή όχι. Είναι να γίνει ελεύθερος. Δηλαδή ο δημόσιος χώρος να είναι κοινωνικός και ελεύθερος. Δηλαδή να 'χει ένα πλαίσιο, αλλά να επιτρέπει στον καθένα να κάνει εκδήλωση. Όχι “τι εκδήλωση θα κάνει”. Γιατί πας μετά σε ένα ιδεολογικό στέκι, είτε είναι αναρχικό, είτε κομμουνιστικό δε μας ενδιαφέρει, έτσι;”, Nosotros.***

Μια ενδεχόμενη κυριαρχία των κινηματικών μηχανισμών, των καταστηματαρχών και όσων τους πλαισιώνουν θα μπορούσε να λειτουργήσει ως παράδειγμα “συμμετοχικού ελέγχου” εκτός του υφιστάμενου νομικά θεσμισμένου πλαισίου πάνω στο δημόσιο χώρο. Εάν η πλατεία Εξαρχείων διατηρήσει την τακτικότητα συλλογικών δράσεων, τα υψηλά επίπεδα οικειοποίησης από τους χρήστες, με δράσεις όμως διαφορετικού περιεχομένου και ταυτόχρονα αυξηθεί η ποικιλομορφία των

χρηστών μέσω της ένταξης αποκλεισμένων ομάδων θα μπορούμε να αναφερόμαστε σε ένα δημόσιο χώρο, ο οποίος καλύπτει το σύνολο των κοινωνικών χαρακτηριστικών και καθημερινών δραστηριοτήτων, τα οποία θεωρούνται ποιοτικά στο σύνολο της βιβλιογραφίας.

7.2.Πλατεία Αγίου Παντελεήμονα

Η πλατεία Αγίου Παντελεήμονα βρίσκεται στην ομώνυμη συνοικία και περιβάλλεται από τις οδούς Αχαρνών, Αγορακρίτου, Αλκιβιάδου και Πιπίνου. Η ευρύτερη περιοχή φιλοξενεί μικτές χρήσεις γης, με έντονη τη χρήση κατοικίας. Η πλατεία Αγίου Παντελεήμονα αποτέλεσε σύμφωνα με τη Βαΐου (2013) έναν από τους χώρους της κεντρικής Αθήνας, όπου εμφανίστηκαν φαινόμενα αποκλεισμού, με αντικείμενο ομάδες μεταναστών. Ο Καβουλάκος (2013) υποστηρίζει ότι αντίστοιχα φαινόμενα, τα οποία θεωρεί τμήμα ενός “κινήματος απόρριψης” των μεταναστών εντοπίζονται για πρώτη φορά στον Άγιο Παντελήμονα το 2008 και είναι στη συγκεκριμένη περιοχή όπου το κίνημα αυτό είχε την πλέον έντονη παρουσία και αποτελεσματική - ως προς τους σκοπούς του - δράση.

Η περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα αποτέλεσε τόπο μαζικής εγκατάστασης μεταναστών (Αράπογλου και άλλοι, 2009), γεγονός πάνω στο οποίο συγκροτήθηκαν κινήματα και μηχανισμοί αποκλεισμού, αλλά και υποστήριξής τους. Όπως προέκυψε και από την αποδελτίωση αναφορών σε ΜΜΕ, η λειτουργία της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα ως πεδίου αστικών συγκρούσεων - σε αντίθεση με τις υπόλοιπες περιπτώσεις έρευνας, όπου η αντίστοιχη λειτουργία προϋπάρχει της παρούσας έρευνας - ξεκινάει το 2008 και αρθρώνεται σε μηχανισμούς, οι οποίοι έχουν σε πολλές περιπτώσεις ευρύτερο πεδίο δράσης και αναφοράς από τον υπό έρευνα δημόσιο χώρο και την ευρύτερη περιοχή.

Στο πλαίσιο της έρευνας πεδίου για την πλατεία Αγίου Παντελεήμονα εξετάστηκαν οι εξής μηχανισμοί, οι οποίοι επιλέχθηκαν μέσω της άμεσης παρατήρησης, των συνεντεύξεων με σταθερούς παρατηρητές και της αποδελτίωσης αναφορών σε ΜΜΕ:

- Δύο επιχειρηματίες, τα καταστήματα των οποίων βρίσκονται πλησίον της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα. Προς διευκόλυνση της παρουσίασης των δεδομένων, στην ανάλυση χρησιμοποιούνται αρχικά, τα οποία δεν ανταποκρίνονται στα πραγματικά: Μ.Φ. (κατάστημα 1), Ν.Κ. (κατάστημα 2)
- Συλλογικότητα του αναρχικού χώρου, η οποία δραστηριοποιείται στην περιοχή
- Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα
- Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος

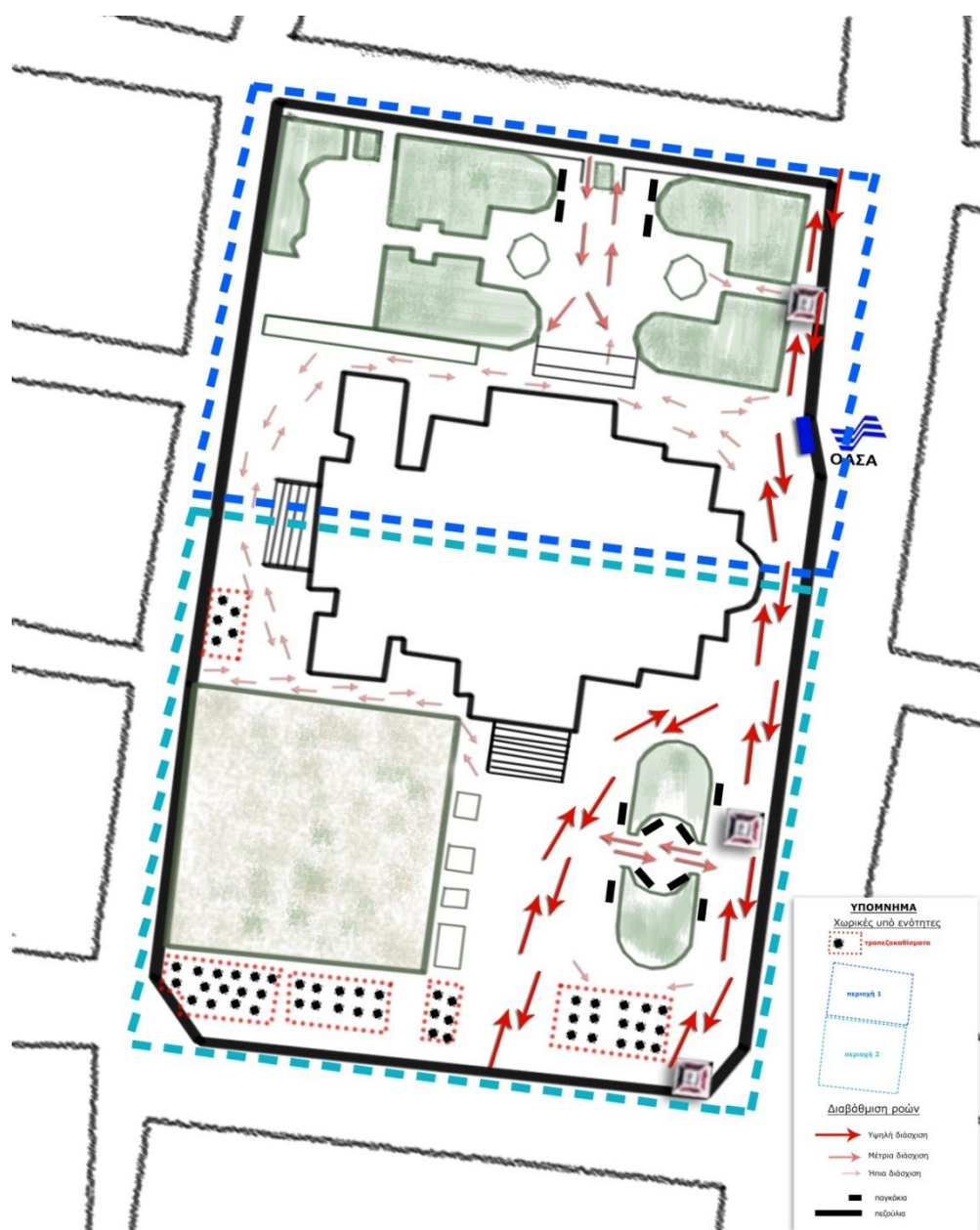
- Τμήμα Ασφάλειας Αγίου Παντελεήμονα
- Δύο αστυνομικοί της ομάδας ΔΙΑΣ
- Αστυνομικός της ομάδας ΜΑΤ
- Διευθύνων σύμβουλος εταιρίας realstate και μεσιτικών υπηρεσιών με πεδίο δραστηριότητας το κέντρο της Αθήνας. Αναφέρεται στη συνέχεια ως Γ.Α.
- Ανδρέας Βαρελάς, Αντιδήμαρχος Αθηναίων

Σε σχέση με το περιεχόμενο της σύγκρουσης, όπως αυτό αναλύεται στη συνέχεια, σημειώνεται ότι ανάμεσα στους κινηματικούς μηχανισμούς, η συλλογικότητα του αναρχικού χώρου και η Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος λειτουργούν υποστηρικτικά στους μετανάστες, ενώ η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα συγκροτήθηκε ενάντια στην παρουσία, όπως αναφέρει στις ανακοινώσεις της “λαθρομεταναστών” στην πλατεία, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή.

7.2.1.Περιγραφή και αξιολόγηση της κοινωνικής ζωής και των πρακτικών χρήσης

7.2.1.1.Ποικιλομορφία

Ο αστικός εξοπλισμός της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα περιλαμβάνει παγκάκια, πεζούλια και παιδική χαρά, ενώ εντός του χώρου της πλατείας αναπτύσσονται τραπεζοκαθίσματα από παρακείμενα καταστήματα. Η ύπαρξη του ναού του Αγίου Παντελεήμονα διαχωρίζει την πλατεία σε δύο βασικές χωρικές υποενότητες, οι οποίες εμφανίζουν επιπλέον εσωτερικές λειτουργικές διαφοροποιήσεις. Είναι σημαντικό, ότι σύμφωνα με τα δεδομένα και τα σκαριφήματα τα οποία προέκυψαν από το σύνολο της άμεσης παρατήρησης, η χωρική υποενότητα 1 χρησιμοποιείται κυρίως από μετανάστες, ενώ η χωρική υποενότητα 2 κυρίως από έλληνες. Ο χωρικός αυτός διαχωρισμός δεν είναι απόλυτος, αλλά τα αντίστοιχα ποσοστά σε κάθε περίπτωση είναι σημαντικά.

Χάρτης 4: Χωρικές υποενότητες, εντάσεις διάσχισης και αστικός εξοπλισμός της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

Στη χωρική υποενότητα 1 (βλέπε χάρτη 4) εντοπίζεται χώρος, όπου καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας υπάρχουν ομάδες μεταναστών από βαλκανικές χώρες προέλευσης, οι οποίοι παίζουν επιτραπέζια παιχνίδια, κυρίως ντάμα και σκάκι. Οι συγκεκριμένοι μετανάστες είναι αποκλειστικά λευκοί και στην πλειοψηφία τους μέσης ηλικίας. Χαρακτηριστικό της πολυπλοκότητας της κοινωνικής πραγματικότητας και των συνθηκών στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα είναι ότι τόσο μέσα από συζητήσεις με το συγγραφέα στο πλαίσιο της άμεσης παρατήρησης, όσο και κατά τη συμπλήρωση ερωτηματολογίων, πολλοί εξ' αυτών τοποθετούνται απέναντι στην παρουσία έγχρωμων μεταναστών αφρικανικής και ασιατικής

προέλευσης και σε σημαντικό βαθμό υποστηρίζουν πρακτικές και αντίστοιχους φορείς αποκλεισμού.

Εικόνα 13: Επιτραπέζιο παιχνίδι στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα

Στη χωρική υποενοότητα 2 βρίσκεται το σύνολο των τραπεζοκαθισμάτων των παρακείμενων καταστημάτων εστίασης, καθώς και η παιδική χαρά της πλατείας. Επιπλέον, στη συγκεκριμένη υποενοότητα εντοπίζεται υψηλή παρουσία παιδιών όλων των εθνικοτήτων.

Σε ό,τι αφορά την καθημερινή παρουσία μηχανισμών στο δημόσιο χώρο της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα, με βάση την άμεση παρατήρηση, υπήρξε παρουσία του συνόλου των υπό έρευνα μηχανισμών με διαφορετικές συχνότητες. Από τους μηχανισμούς κανονικοποίησης, υπήρξε σταθερή παρουσία της αστυνομίας, ιδιαίτερα κατά τις απογευματινές και βραδινές ώρες. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι εμφανίστηκαν πεζές περιπολίες αστυνομικών σε χρονικά διαστήματα κατά τα οποία δεν υπήρχαν χρήστες στην πλατεία (00:00 - 06:00). Σύμφωνα με τους αστυνομικούς αυτούς, οι περιπολίες έχουν καθιερωθεί τα τελευταία χρόνια, με σκοπό την αποτροπή περιστατικών βίας και παραβατικότητας. Από το Δήμο Αθηναίων δραστηριοποιήθηκαν συνεργεία καθαρισμού τις πρωινές ώρες, καθώς και συνεργεία έργων, τα οποία όμως εκδιώχθηκαν (βλ. παρακάτω). **Προβληματικές εμφανίζονται οι συνθήκες για τους οικονομικούς μηχανισμούς στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα.** Αν και το σύνολο των ισόγειων χώρων περιμετρικά της πλατείας είναι προορισμένο για χρήσεις καταστημάτων, σημαντικό ποσοστό των χώρων αυτών

είναι άδειοι και προς ενοικίαση. Ως αποτέλεσμα, υπάρχει μια εικόνα εγκατάλειψης και περιορισμένη ανάπτυξη δραστηριοτήτων. Επιπλέον, η κίνηση στα καταστήματα τα οποία λειτουργούν και αφορούν κυρίως καταστήματα εστίασης (εστιατόρια, καφετέριες κλπ.) βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα, με την πλειοψηφία των τραπεζοκαθισμάτων να είναι κενά κατά το μεγαλύτερο διάστημα της λειτουργίας των καταστημάτων.

Εικόνα 14:Κλειστά καταστήματα περιμετρικά της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

Σε ό,τι αφορά τις οργανωμένες ομάδες και τους κινηματικούς μηχανισμούς, η πρώτη επίσκεψη στο χώρο της πλατείας στο πλαίσιο της άμεσης παρατήρησης (8/4/2014, 12:00) αποτέλεσε μία χαρακτηριστική εισαγωγή στις συνθήκες του συγκεκριμένου δημόσιου χώρου. Ομάδα κατοίκων της περιοχής, υποστηριζόμενη από μέλη του νεοναζιστικού κόμματος της Χρυσής Αυγής με επικεφαλής τον υποψήφιο δήμαρχο Αθηναίων του συγκεκριμένου κόμματος αποπειράθηκε και πέτυχε την αποτροπή εργασιών από συνεργεία του Δήμου Αθηναίων. Οι εργασίες σχετίζονταν με τη μεταφορά της παιδικής χαράς εντός της πλατείας, σε χώρο της υποενότητας 2. Το θέμα της λειτουργίας της παιδικής χαράς έχει ιδιαίτερη σημασία για το περιεχόμενο της έρευνας και αναλύεται περισσότερο στη συνέχεια. Υπήρξε, λοιπόν, μία πρώτη επαφή με τις συγκρουσιακές συνθήκες στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, οι οποίες έχουν αφήσει ίχνη στο φυσικό περιβάλλον. Στο φυσικό περιβάλλον της πλατείας εντοπίζονται αφηγήσεις σε σχέση με το περιεχόμενο της σύγκρουσης, αλλά και τα αντιτιθέμενα μέρη.

Εικόνα 15: Συνθήματα στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα

Άρθρωση λόγου και αφηγήσεων εγγεγραμμένων στο φυσικό περιβάλλον είχε εντοπιστεί και στην πλατεία Εξαρχείων και αναλύθηκε ως αποτέλεσμα και ένδειξη σχέσεων κυριαρχίας. Εδώ, όπως και στην περίπτωση της πλατείας Εξαρχείων, η λειτουργία του δημόσιου χώρου ως πεδίο αστικών συγκρούσεων αφήνει ίχνη στο αστικό περιβάλλον, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στην πλατεία Συντάγματος (βλ. υποκεφάλαιο 7.3). Εντούτοις, στο συγκεκριμένο δημόσιο χώρο εντοπίζεται μία διαφοροποίηση, η οποία συμβολίζει και τη διαφοροποίησή του από τις συνθήκες στην πλατεία Εξαρχείων. Η διαφοροποίηση έγκειται στην εντοπιζόμενη “μάχη” στους τοίχους περιμετρικά της πλατείας. Ομάδες αντιθετικής ιδεολογικής συγκρότησης, η οποία μεταφράζεται σε αντίθετες τοποθετήσεις σε σχέση με την παρουσία μεταναστών στο δημόσιο χώρο, αντιπαρατίθενται σε επίπεδο συνθημάτων και αντιμαχόμενων αφηγήσεων. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα συνθήματα αποδομούνται και μεταλλάσσονται εκατέρωθεν, όπως φαίνεται στην εικόνα 15.

Εντούτοις, αφηγήσεις και οπτικές οι οποίες εμφανίζονται συχνότερα πρόσκεινται θετικά προς τη Χρυσή Αυγή, καθώς και σχετιζόμενες με αυτή νεοναζιστικές τοποθετήσεις. Από την αποδελτίωση των αναφορών σε ΜΜΕ και τις συνεντεύξεις με

σταθερούς παρατηρητές, προέκυψε παρουσία και δραστηριοποίηση τόσο τοπικών, όσο και ευρύτερων κινηματικών μηχανισμών. Η παρούσα έρευνα δίνει έμφαση στη δράση των τοπικών κινηματικών μηχανισμών, οι οποίοι εντούτοις αναπτύσσουν σχέσεις με ευρύτερους μηχανισμούς, κυρίως κόμματα και οργανώσεις. Με βάση την αποδελτίωση αναφορών σε ΜΜΕ, τις συνεντεύξεις με σταθερούς παρατηρητές και την άμεση παρατήρηση επιλέχθηκαν προς έρευνα - σε ό,τι αφορά κινηματικούς μηχανισμούς - η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα, η Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος και συνέλευση του αναρχικού / αντιεξουσιαστικού χώρου. Σημειώνεται εδώ σχετικά με την επιδίωξη πληρότητας και εγκυρότητας της έρευνας - και αναλύεται στο υποκεφάλαιο των σχέσεων εξουσίας - ότι οι δύο πρώτοι μηχανισμοί είτε σχετίζονται είτε στηρίχτηκαν ευρέως από κεντρικούς κομματικούς μηχανισμούς και οι συνδέσεις αυτές εξετάζονται στη συνέχεια.

Εικόνα 16: Συνθήματα της Χρυσής Αυγής στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα

Το πλέον σημαντικό αποτέλεσμα των σχέσεων εξουσίας στο φυσικό περιβάλλον του δημόσιου χώρου του Αγίου Παντελεήμονα είναι η μη λειτουργία της παιδικής χαράς, η οποία όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια αποτελεί προϊόν επέμβασης κατοίκων και ομάδων, οι οποίες προσπαθούν να περιορίσουν την παρουσία των μεταναστών.

Εικόνα 17: Η κλειστή παιδική χαρά στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα

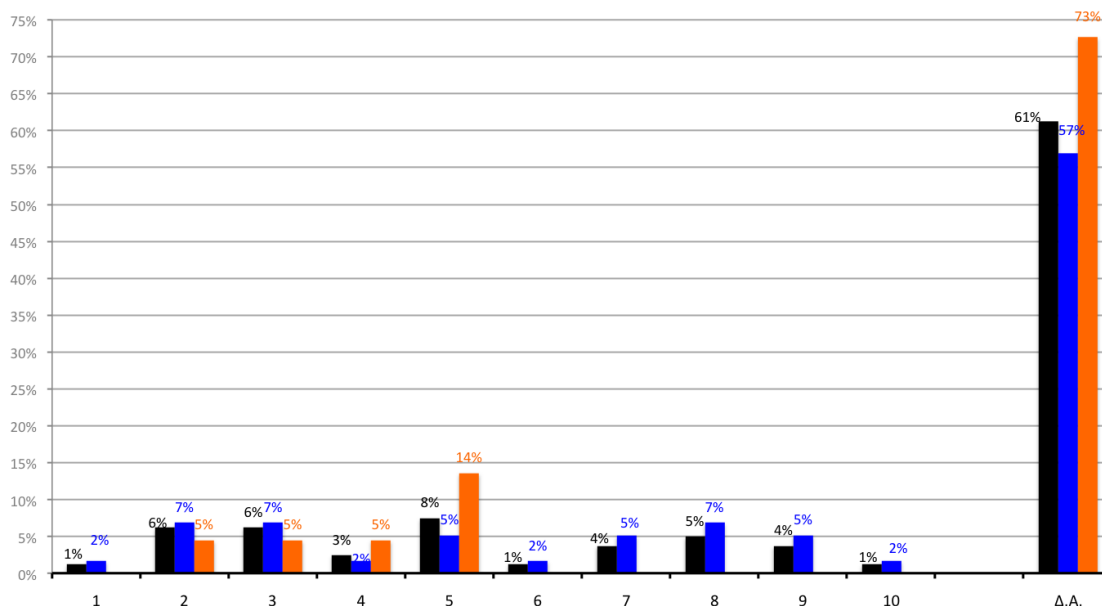
Στις υπόλοιπες περιπτώσεις έρευνας, σημαντικό τμήμα της ανάλυσης των χαρακτηριστικών της καθημερινότητας στηρίχθηκε σε δεδομένα τα οποία προέκυψαν από ερωτηματολόγια, τα οποία συμπληρώθηκαν από χρήστες. Στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, **εξίσου σημαντικά συμπεράσματα προέκυψαν από την ίδια τη διαδικασία της συλλογής των δεδομένων και την αλληλεπίδραση μεταξύ της ομάδας έρευνας και των χρηστών.** Ίσως περισσότερο και από τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων, η διαπίστωση ότι στο συγκεκριμένο δημόσιο χώρο κυριαρχεί ένα καθεστώς φόβου και ανασφάλειας προέκυψε από τις αλληλεπιδράσεις αυτές. Ως εκ τούτου, στη συγκεκριμένη περίπτωση έρευνας πραγματοποιήθηκαν συμπληρωματικές συνεντεύξεις με τα μέλη της ερευνητικής ομάδας. Οι ερευνητικές ομάδες οι οποίες πραγματοποίησαν το μοίρασμα των ερωτηματολογίων στους υπό έρευνα δημόσιους χώρους σημείωσαν και παρέδωσαν αναλογίες χρηστών οι οποίοι συμμετείχαν και χρηστών οι οποίοι αρνήθηκαν να συμμετέχουν στην έρευνα. Ενώ στις πλατείες Εξαρχείων και Συντάγματος η πλειοψηφία των χρηστών συμμετείχε στην έρευνα, με τους χρήστες ταυτόχρονα να δείχνουν έντονο ενδιαφέρον για το περιεχόμενο της εργασίας, κάνοντας επιπλέον ερωτήσεις, παρατηρήσεις, σχόλια κλπ., στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα **μεγάλο μέρος των χρηστών αρνήθηκε να συμμετάσχει.** Σύμφωνα με την ομάδα έρευνας, ο συχνότερος λόγος μη συμμετοχής στην έρευνα ήταν το **αίσθημα φόβου των χρηστών σε σχέση με ομάδες και μηχανισμούς οι οποίοι δραστηριοποιούνται στην περιοχή.** Έλληνες χρήστες ανέφεραν ότι φοβούνται να τοποθετηθούν αρνητικά απέναντι στη Χρυσή Αυγή και τους υποστηρικτές της στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα και ανάμεσα στους μετανάστες χρήστες υπήρξε φόβος αφενός λόγω ομάδων και οργανώσεων οι οποίες προβαίνουν σε βίαιες εναντίον τους επιθέσεις και αφετέρου λόγω απουσίας απαραίτητων δικαιολογητικών για την παραμονή τους στη χώρα. Άλλοι λόγοι ήταν το

πρόβλημα της επικοινωνίας με ομάδες μεταναστών, οι οποίες δε μιλούν ελληνικά, αγγλικά ή γαλλικά. Χαρακτηριστικό επίσης, σύμφωνα με τη Β. Μ., μέλος της ομάδας έρευνας, ήταν το γεγονός ότι αυξημένη διάθεση για συμμετοχή έδειξαν - σε ό,τι αφορά τους έλληνες χρήστες - άτομα τα οποία είτε συμμετέχουν είτε υποστηρίζουν ενεργά κάποιους από τους υπό έρευνα κινηματικούς μηχανισμούς και οργανώσεις. Σε κάθε περίπτωση, η χαμηλή διάθεση συμμετοχής, ως αποτέλεσμα ενός καθεστώ φόβου, το οποίο φαίνεται να έχει εδραιωθεί στο συγκεκριμένο δημόσιο χώρο, υπονομεύει την αξιοπιστία των δεδομένων τα οποία προκύπτουν από τα ερωτηματολόγια. Εντούτοις, τα δεδομένα αυτά θα παρατεθούν και θα αναλυθούν υπό το παραπάνω πρίσμα. Επιπλέον, λόγω ισχυρών εσωτερικών διαφοροποιημένων οπτικών και πρακτικών ανάμεσα σε έλληνες και μετανάστες χρήστες, στη συγκεκριμένη περίπτωση έρευνας τα δεδομένα παρουσιάζονται τόσο συγκεντρωτικά, όσο και σε σχέση με την παραπάνω κατηγοριοποίηση.

Οι αναφορές σε καθεστώς φόβου στο δημόσιο χώρο της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα ενισχύονται από τα δεδομένα τα οποία αφορούν την ιδεολογική τοποθέτηση των χρηστών. Ενώ στους άλλους δύο υπό έρευνα δημόσιους χώρους τα ποσοστά όσων αρνήθηκαν να απαντήσουν ή απάντησαν “τίποτα” ήταν χαμηλά²⁵, στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα το αντίστοιχο ποσοστό βρίσκεται στο 61%. Με βάση αυτό το ποσοστό, η ανάλυση των υπόλοιπων τοποθετήσεων δεν έχει χρησιμότητα στο πλαίσιο της έρευνας, αν και εμφανίζονται κάποιες ισχυρές υποσυγκεντρώσεις σε πιο “ακραίες” τοποθετήσεις και συγκεκριμένα στις τοποθετήσεις 2-3 και 7-9. Οι λόγοι άρνησης απάντησης στο ερώτημα της πολιτικής τοποθέτησης συγκλίνουν με αυτούς οι οποίοι αναφέρθηκαν προηγουμένως σε σχέση με την άρνηση συμμετοχής στην έρευνα.

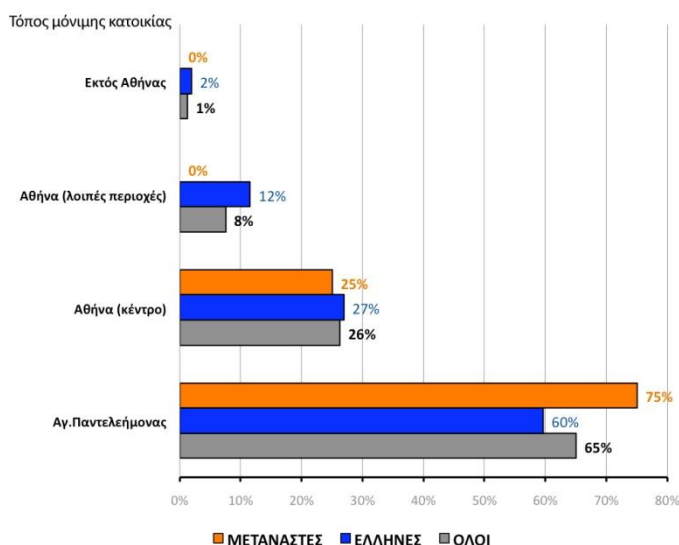
---

²⁵ Οι απαντήσεις “τίποτα” και “δεν απαντώ” στις πλατείες Εξαρχείων και Συντάγματος ήταν 8% και 18% αντίστοιχα.

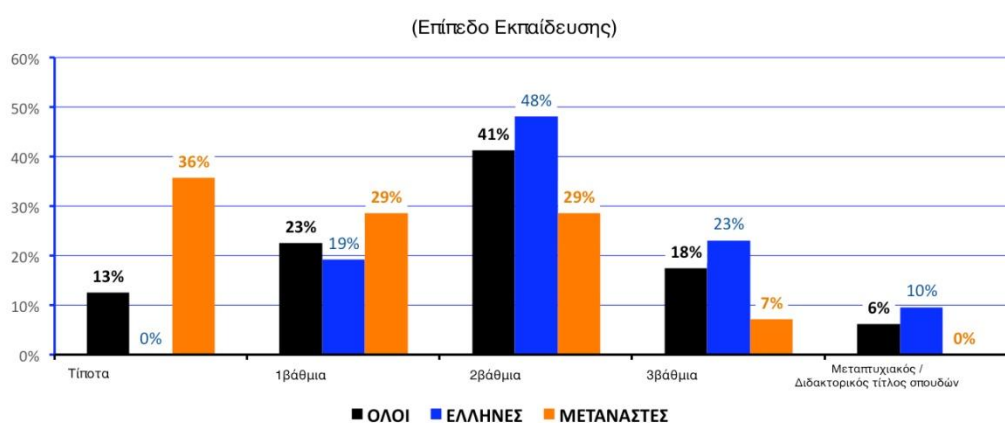
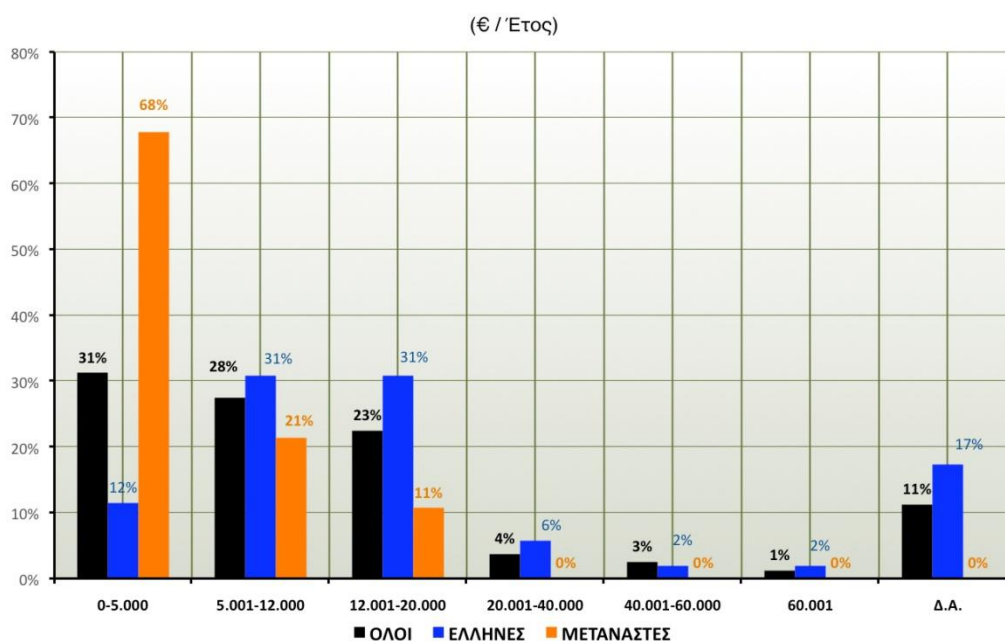
Γράφημα 20: Ιδεολογική τοποθέτηση χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

Η πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, παρά τις αυξημένες αναφορές σε αυτή στη δημόσια συζήτηση και σφαίρα, αποτελεί ένα δημόσιο χώρο τοπικής απεύθυνσης. Το 65% των χρηστών διαμένει στην ευρύτερη περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα, το 26% στο κέντρο της Αθήνας και το 9% σε άλλη περιοχή ή εκτός Αθήνας. Ανάμεσα στους χρήστες, οι μετανάστες διαμένουν αποκλειστικά στην περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα (75%) ή σε άλλη περιοχή του κέντρου της Αθήνας (25%).

Γράφημα 21: Τόπος μόνιμης κατοικίας χρηστών πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

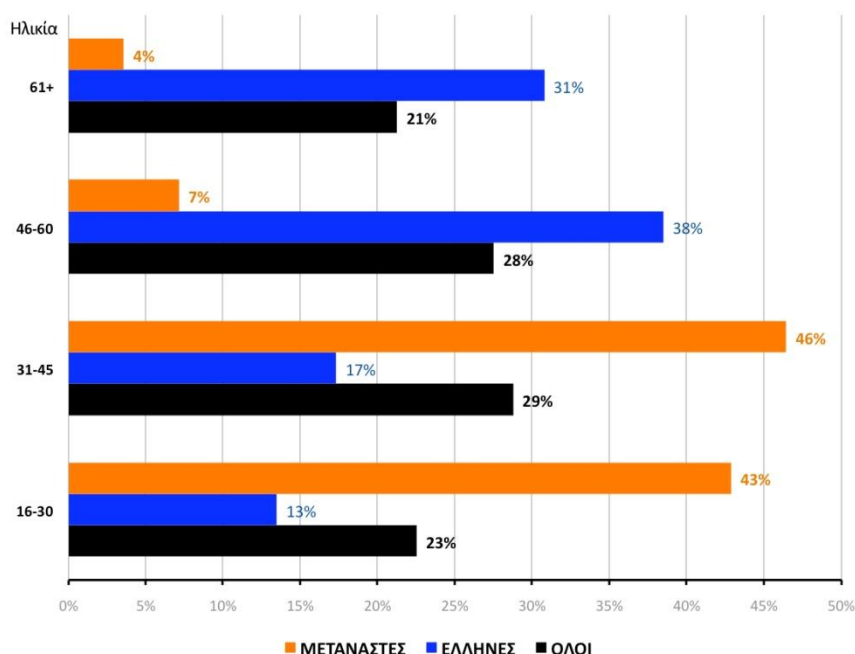
Σε ό,τι αφορά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα παρατηρήθηκαν υψηλές συγκεντρώσεις χρηστών χαμηλού εισοδήματος και χαμηλού επιπέδου εκπαίδευσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 82% των χρηστών έχουν ετήσιο εισόδημα έως 20.000 ευρώ, ενώ σε ό,τι αφορά τους μετανάστες το αντίστοιχο ποσοστό είναι 100%. Επιπλέον, εμφανίζονται οι χαμηλότερες - σε σχέση με τις υπόλοιπες περιπτώσεις έρευνας - συγκεντρώσεις χρηστών αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (18%) και κατόχων μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου σπουδών (6%).

Γράφημα 22 & Γράφημα 23: Κατανομή εισοδημάτων και επίπεδα εκπαίδευσης χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

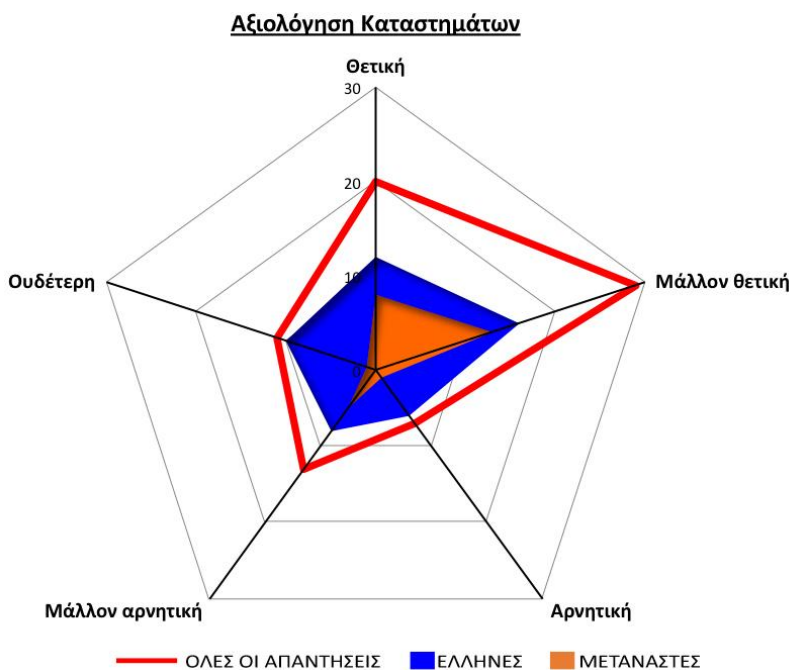
Στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα παρατηρούνται μεγάλες συγκεντρώσεις ηλικιωμένων και μεσήλικων χρηστών. Το 28% του δείγματος ανήκει στην ηλικιακή

ομάδα 45-60 και το 21% έχουν ηλικία μεγαλύτερη των 61 ετών. Ο διαχωρισμός του δείγματος δείχνει και **μία δημογραφική τάση στους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα, καθώς οι μετανάστες ανήκουν στη συντριπτική πλειοψηφία τους (89%) σε νεότερες ηλικιακές ομάδες, σε αντίθεση με τους Έλληνες όπου τα αντίστοιχα ποσοστά είναι μόλις 30%**. Το στοιχείο αυτό, όπως αναλύεται σε επόμενα υποκεφάλαια, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην αφήγηση του κινήματος απόρριψης των μεταναστών.

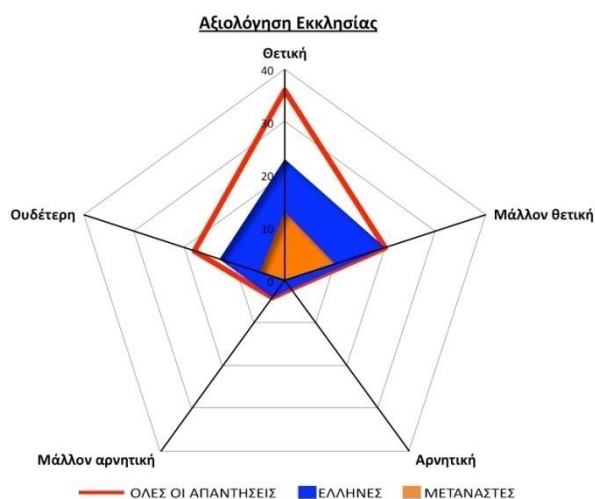
Γράφημα 24: Ηλικιακή κατανομή χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

Το σύνολο των χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα αξιολογεί θετικά την παρουσία μηχανισμών οι οποίοι δεν έχουν παρέμβει ανοιχτά και ενιαία στις αστικές συγκρούσεις στο δημόσιο χώρο. Ως εκ τούτου, η δράση και η παρουσία καταστημάτων και επιχειρήσεων αξιολογείται θετικά και μάλλον θετικά από Έλληνες και μετανάστες χρήστες σε ποσοστό 61%, έναντι 25% αρνητικών και μάλλον αρνητικών αξιολογήσεων.

Γράφημα 25: Αξιολόγηση των παρεμβάσεων καταστηματαρχών και επιχειρηματιών από τους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα.

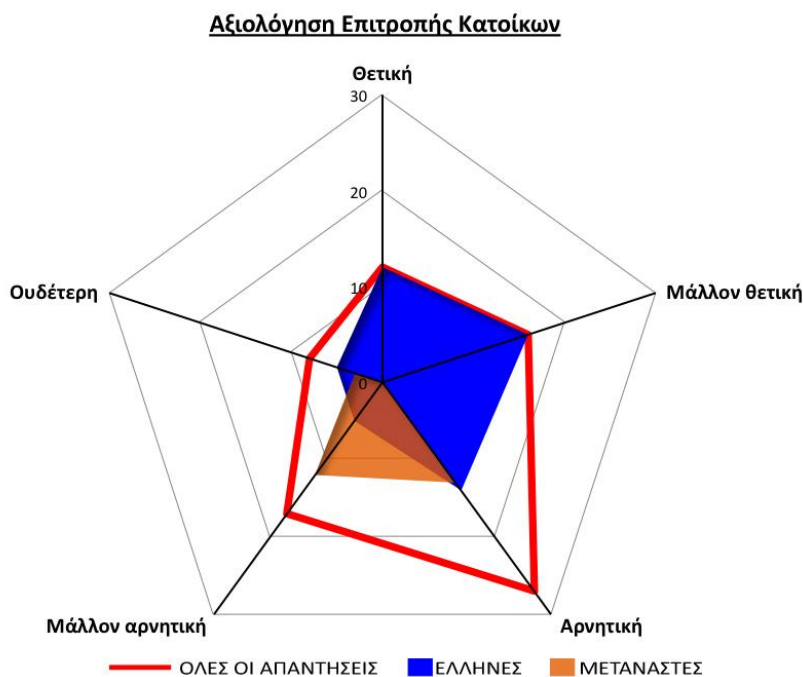
Επιπλέον, στο πλαίσιο της διαδικασίας συλλογής δεδομένων, η ομάδα έρευνας έγινε δέκτης πολυάριθμων και αυθόρμητων θετικών τοποθετήσεων για τη λειτουργία του Ιερού Ναού του Αγίου Παντελεήμονα και έτσι ο Ιερός Ναός συμπεριλήφθηκε στους υπό αξιολόγηση μηχανισμούς, χωρίς όμως να αναλύεται η δράση του στο πλαίσιο των σχέσεων εξουσίας. Οι θετικές και μάλλον θετικές αξιολογήσεις στη συγκεκριμένη περίπτωση αφορούσαν το 70% των χρηστών.

Γράφημα 26: Αξιολόγηση των παρεμβάσεων του Ιερού Ναού Αγίου Παντελεήμονα από τους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

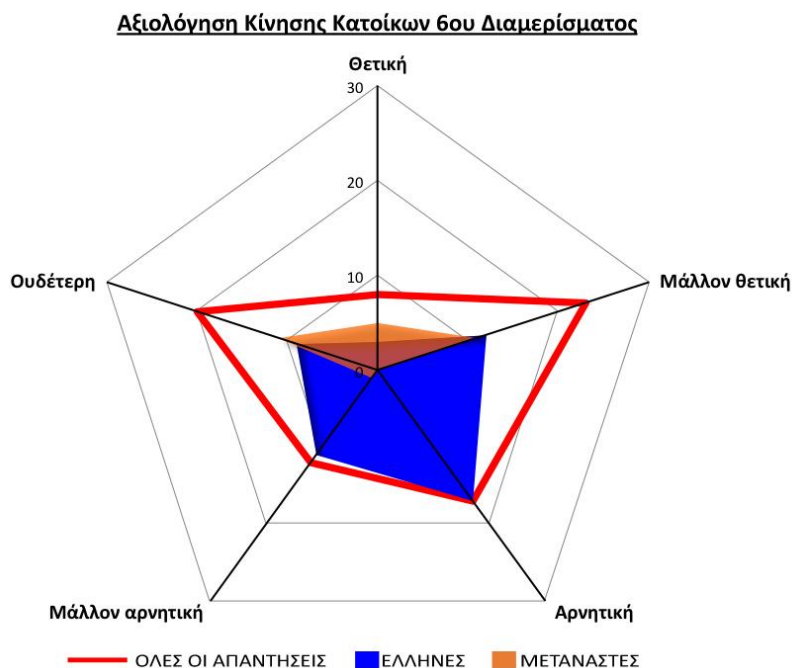
Σε αντίθεση με την αξιολόγηση της παρουσίας των παραπάνω μηχανισμών, οι οποίοι αφενός αξιολογούνται κυρίως θετικά και αφετέρου αξιολογούνται με συγκλίνοντες τρόπους από έλληνες και μετανάστες χρήστες, **μηχανισμοί οι οποίοι συμμετέχουν περισσότερο ενεργά και ενιαία στο συγκρουσιακό περιβάλλον του δημόσιου χώρου, αξιολογούνται με διαφορετικό τρόπο.** Αρχικά, οι δύο υπό έρευνα κινηματικοί μηχανισμοί - η συνέλευση του αναρχικού χώρου εξαιτίας της μη πραγματοποίησης αυτόνομων δράσεων στο χώρο της πλατείας δεν αξιολογείται - συγκεντρώνουν διαφορετικές αξιολογήσεις από έλληνες και μετανάστες χρήστες. Η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα ανάμεσα στους έλληνες χρήστες συγκεντρώνει 54% θετικών και μάλλον θετικών αξιολογήσεων έναντι 33% αρνητικών και μάλλον αρνητικών. Τα αντίστοιχα ποσοστά σε ό,τι αφορά την αξιολόγηση από μετανάστες χρήστες είναι 0% και 89%.

Γράφημα 27: Αξιολόγηση των παρεμβάσεων της Επιτροπής Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα από τους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

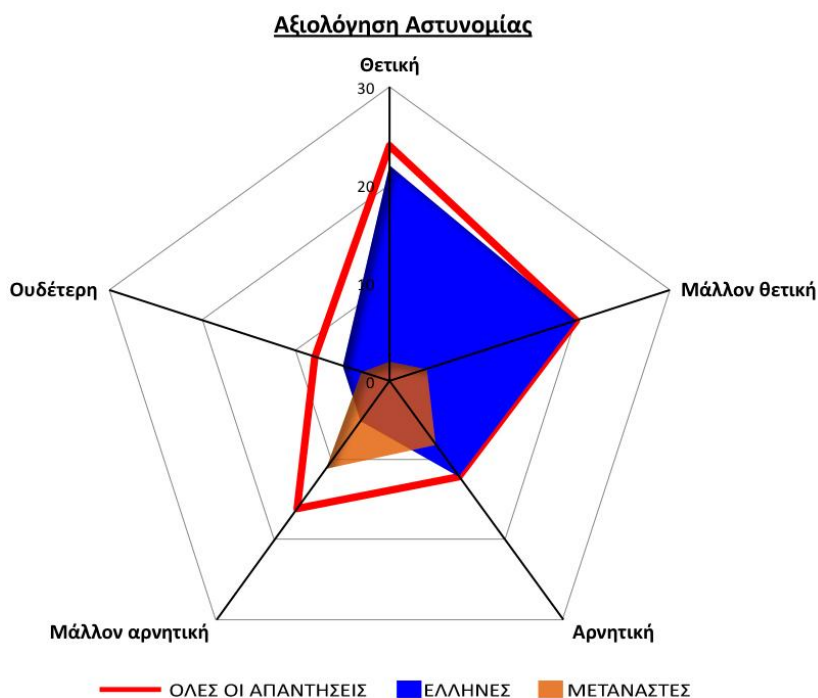
Η Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος συγκεντρώνει σε ποσοστό 29% θετικές και μάλλον θετικές αξιολογήσεις και σε ποσοστό 54% αρνητικές και μάλλον αρνητικές από τους έλληνες χρήστες. Οι μετανάστες χρήστες σε ποσοστό 54% την αξιολογούν θετικά και σε ποσοστό 0,5% αρνητικά.

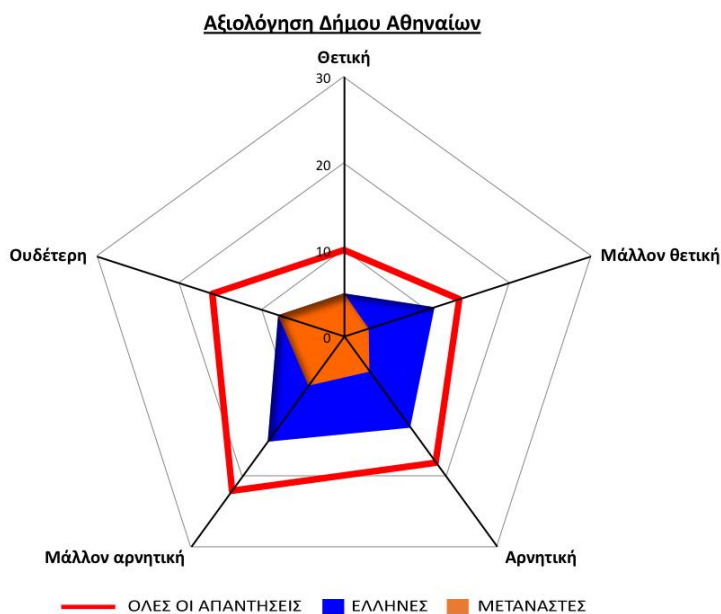
Γράφημα 28: Αξιολόγηση των παρεμβάσεων της Κίνησης Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος από τους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

Η διαφοροποίηση των αξιολογήσεων ανάμεσα σε έλληνες και μετανάστες χρήστες επεκτείνεται σε ό,τι αφορά το μηχανισμό της αστυνομίας και τις παρεμβάσεις του. Οι έλληνες χρήστες τις αξιολογούν θετικά και μάλλον θετικά σε ποσοστό 73%, σε αντίθεση με τους μετανάστες χρήστες, όπου το ποσοστό θετικών αξιολογήσεων είναι 20% και το αντίστοιχο ποσοστό αρνητικών και μάλλον αρνητικών 68%. Σημειώνεται εδώ, ότι οι θετικές αξιολογήσεις μεταναστών προς την αστυνομία προέρχονται αποκλειστικά από λευκούς μετανάστες, οι οποίοι τοποθετούνται ενάντια στην παρουσία έγχρωμων μεταναστών.

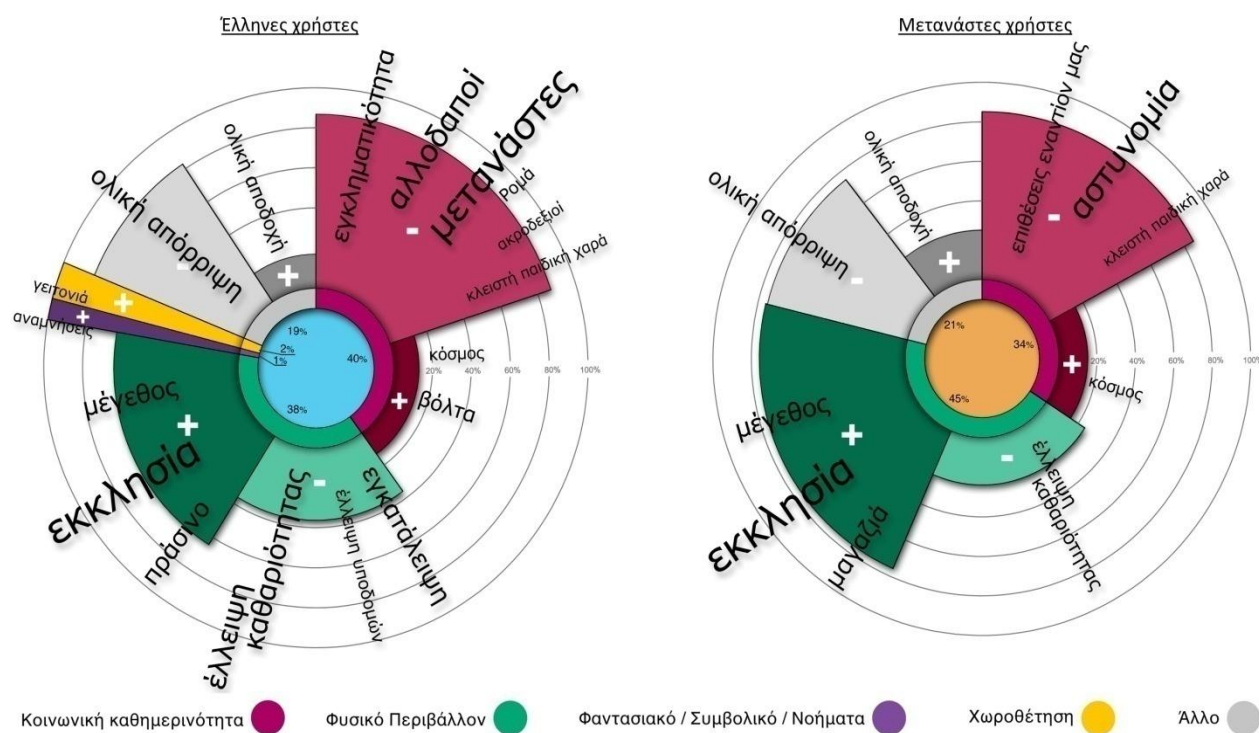
Γράφημα 29: Αξιολόγηση των παρεμβάσεων της αστυνομίας από τους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

Η αξιολόγηση του Δήμου Αθηναίων είναι περισσότερο ισορροπημένη και αφορά το σύνολο των χρηστών. Το 45% του δείγματος αξιολογεί αρνητικά τις παρεμβάσεις του Δήμου Αθηναίων έναντι του 35%, το οποίο τις αξιολογεί θετικά.

Γράφημα 30: Αξιολόγηση των παρεμβάσεων του Δήμου Αθηναίων από τους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

Με βάση τα παραπάνω γραφήματα αξιολόγησης των υπό έρευνα μηχανισμών και των παρεμβάσεών τους στο δημόσιο χώρο της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα, προκύπτει ότι όταν τα δεδομένα αναλύονται συγκεντρωτικά, οι αξιολογήσεις εμφανίζονται μοιρασμένες και ισορροπημένες. Εντούτοις, **όταν το δείγμα διαχωρίζεται σε έλληνες και μετανάστες χρήστες προκύπτουν διαφορετικές αξιολογήσεις και προσλήψεις των μηχανισμών αυτών.** Η διαφοροποίηση αυτή εκτείνεται στις προσλήψεις των ελκυστικών και μη ελκυστικών χαρακτηριστικών του δημόσιου χώρου, αλλά και στις περιγραφές του.

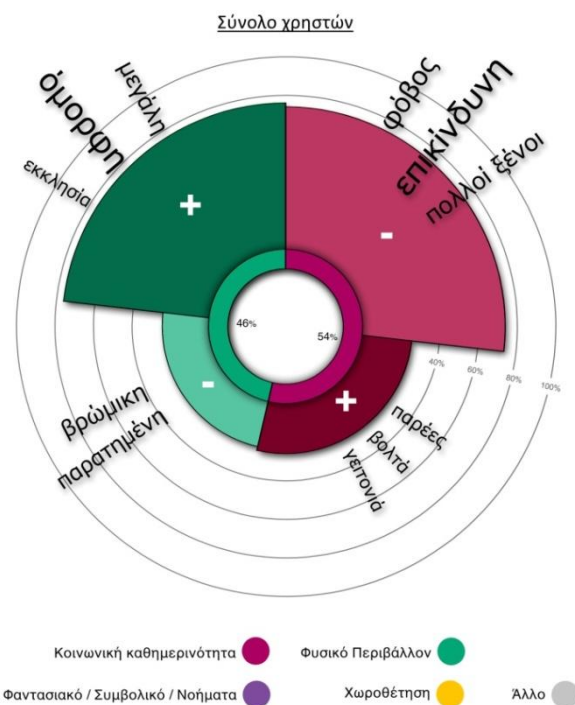
Γράφημα 31& Γράφημα 32:Γρανάζια παραγόντων ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα σύμφωνα με έλληνες και μετανάστες χρήστες

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω γραφήματα, οι κατηγοριοποιήσεις των παραγόντων ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα ανάμεσα σε έλληνες και μετανάστες χρήστες συμπίπτουν. Επιπλέον, ταυτίζονται ως προς το περιεχόμενο σε ό,τι αφορά την κατηγορία του φυσικού περιβάλλοντος. Εντούτοις, το περιεχόμενο της κατηγορίας της κοινωνικής καθημερινότητας και συγκεκριμένα των παραγόντων μη ελκυστικότητας είναι σε σημαντικό βαθμό διαφοροποιημένο.

Οι έλληνες χρήστες αναφέρουν ως αρνητικούς παράγοντες την παρουσία μεταναστών και αλλοδαπών γενικότερα, αν και εμφανίζονται σε μικρό ποσοστό αναφορές στην

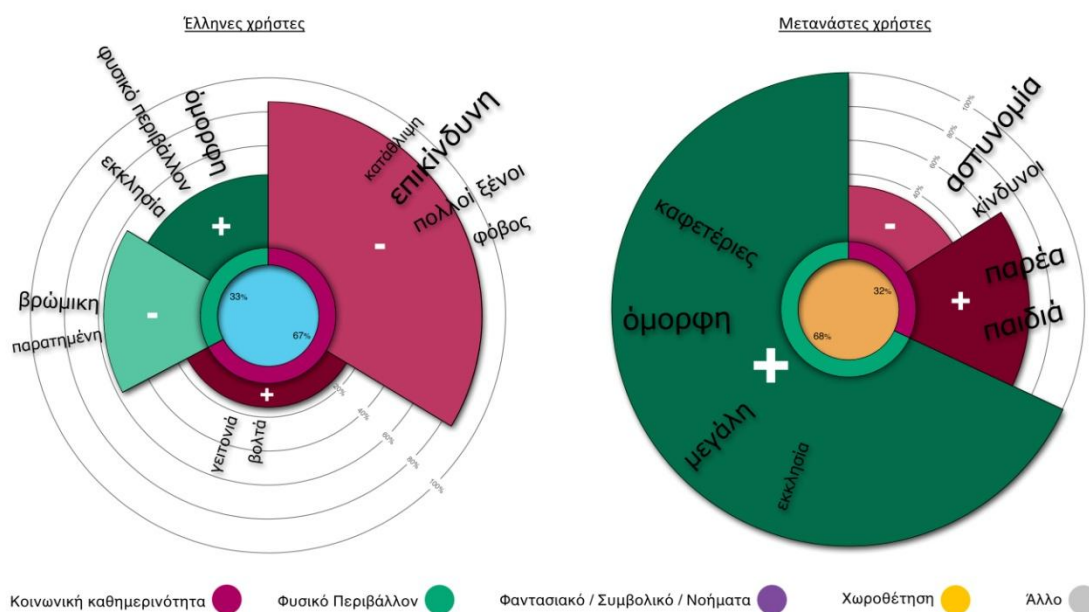
παρουσία και δράση ακροδεξιών και ρατσιστικών ομάδων και στο κλείσιμο της παιδικής χαράς από τις ομάδες αυτές. Οι μετανάστες χρήστες, όπως προέκυψε και από τις συζητήσεις κατά τη συλλογή των δεδομένων, αφενός εκδηλώνουν αισθήματα φόβου σε σχέση με ελέγχους και επεμβάσεις της αστυνομίας και αφετέρου αναφέρουν επιθέσεις εναντίον τους και αρνητικές αλληλεπιδράσεις με έλληνες χρήστες και μηχανισμούς, όπως η Χρυσή Αυγή και η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα. Επιπλέον, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες περιπτώσεις έρευνας, εμφανίζονται ελάχιστες αναφορές στις κατηγορίες χωροθέτησης, αλλά και συμβολισμών και νοημάτων της πλατείας και οι κατηγορίες αυτές περιλαμβάνονται στα διαγράμματα αποκλειστικά, ώστε να τα καταστήσουν συγκρίσιμα με τις υπόλοιπες δύο υπό έρευνα πλατείες.

Στο γράφημα 33 παρουσιάζονται οι περιγραφές του συγκεκριμένου δημόσιου χώρου από το σύνολο των χρηστών. Όπως γίνεται εμφανές, υπάρχει μία ισχυρή θετική πρόσληψη του φυσικού περιβάλλοντος του δημόσιου χώρου της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα και μία αντίστοιχα ισχυρή αρνητική πρόσληψη της κοινωνικής καθημερινότητας σε αυτόν.

Γράφημα 33: Γρανάζι περιγραφών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα από τους χρήστες

Εντούτοις, όταν το δείγμα διαχωριστεί σε έλληνες και μετανάστες χρήστες, προκύπτει μία εντελώς διαφορετική πρόσληψη του δημόσιου χώρου στο σύνολό του.

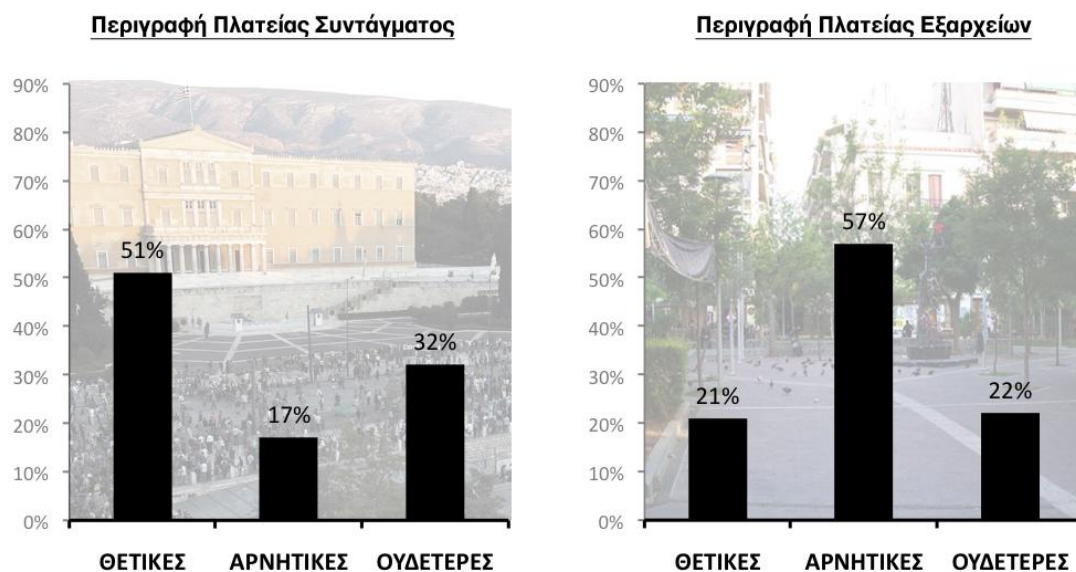

Γράφημα 34& Γράφημα 35: Γρανάζια περιγραφών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα από έλληνες και μετανάστες χρήστες

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω γραφήματα, η συνολική πρόσληψη της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα είναι αρνητική για τους έλληνες χρήστες και θετική για τους μετανάστες χρήστες: **οι δύο αυτές ομάδες χρηστών διαφοροποιούνται σε τέτοιο βαθμό, ώστε τα γραφήματα θα μπορούσαν να αναφέρονται σε δύο εντελώς διαφορετικούς δημόσιους χώρους.** Εκτός της διαφοροποίησης των προσλήψεων ανάμεσα σε θετικές και αρνητικές, εμφανίζεται επιπλέον διαφοροποίηση στις κατηγορίες των περιγραφών, καθώς οι έλληνες χρήστες επικεντρώνονται στις κοινωνικές συνθήκες, ενώ οι μετανάστες χρήστες στο φυσικό περιβάλλον.

Όταν οι δυο παραπάνω κατηγορίες καλούνται να περιγράψουν την πλατεία με δύο λέξεις ή φράσεις δημιουργούνται επομένως δύο εντελώς διαφοροποιημένες προσλήψεις και αποδόσεις: οι πρώτοι προσλαμβάνουν μία αρνητική εικόνα της πλατείας, την οποία αποδίδουν στις κοινωνικές συνθήκες σε αυτή και κυρίως στην παρουσία μεταναστών, την οποία θεωρούν προβληματική. Αντίθετα, οι μετανάστες χρήστες, αν και όπως είδαμε στις αναφορές σε παράγοντες ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας αναφέρθηκαν σε αρνητικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής καθημερινότητας, προσλαμβάνουν την πλατεία ως έναν όμορφο, μεγάλο μεγέθους δημόσιο χώρο τον οποίο χρησιμοποιούν ως τόπο συναναστροφής και ψυχαγωγίας.

Σε ό,τι αφορά τις περιγραφές των χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα για τους υπόλοιπους υπό έρευνα δημόσιους χώρους, η πλατεία Συντάγματος συγκεντρώνει κυρίως θετικές, ενώ η πλατεία Εξαρχείων κυρίως αρνητικές περιγραφές, χωρίς όμως οι συγκεντρώσεις αυτές να αποτελούν κάποια ένδειξη ομοιογένειας. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο το οποίο προκύπτει από τις περιγραφές ωστόσο, είναι η ιδεολογική διάσταση της απόρριψης της πλατείας Εξαρχείων από την πλειοψηφία των ελλήνων χρηστών, οι οποίοι προέβησαν σε περιγραφές όπως “αναρχικοί”, “αλητεία”, “τρομοκράτες”, “τρόμος”.

Γράφημα 36& Γράφημα 37: Περιγραφή πλατειών Συντάγματος και Εξαρχείων από τους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα.

7.2.1.2. Ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά πρακτικών χρήσης και δραστηριοτήτων

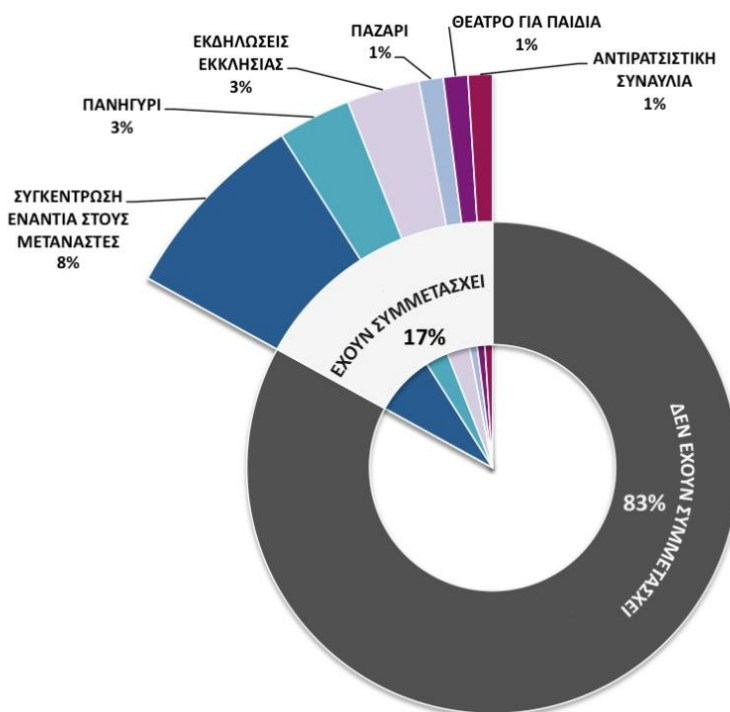
Συλλογικές πρακτικές χρήσης και δραστηριότητες

Κατά τη διάρκεια της άμεσης παρατήρησης δεν πραγματοποιήθηκαν συλλογικές δραστηριότητες στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα. Με βάση την αποδελτίωση αναφορών σε ΜΜΕ και τις συνεντεύξεις με σταθερούς παρατηρητές, οι συλλογικές πολιτικές δράσεις οι οποίες αναπτύσσονται στο συγκεκριμένο δημόσιο χώρο την περίοδο έρευνας, πραγματοποιούνται κυρίως στη βάση ζητημάτων μετανάστευσης και παρουσίας μεταναστών στο δημόσιο χώρο. Όπως θα αναλυθεί περισσότερο στα επόμενα υποκεφάλαια, οι δράσεις του κινήματος απόρριψης των μεταναστών

λαμβάνουν κυρίως μορφή διαμαρτυρίας, ενώ οι δράσεις κινηματικών μηχανισμών υποστηρικτικών προς τους μετανάστες περιλαμβάνουν δράσεις πολιτισμού, ενημέρωσης κλπ. Οι δύο αυτές κατηγορίες μηχανισμών πραγματοποιούν επίσης συχνά αντί-εκδηλώσεις, οι οποίες λαμβάνουν χώρα ταυτόχρονα με τις κύριες εκδηλώσεις. Εκτός από τους παραπάνω μηχανισμούς και σε ό,τι αφορά ευρύτερους, η πλατεία Αγίου Παντελεήμονα έχει χρησιμοποιηθεί τακτικά από το νεοναζιστικό κόμμα της Χρυσής Αυγής για κομματικές συγκεντρώσεις και ομιλίες.

Οι χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα παρουσιάζουν τη μικρότερη συμμετοχή σε συλλογικές δράσεις και άλλες εκδηλώσεις ανάμεσα στους χρήστες του συνόλου των υπό έρευνα δημόσιων χώρων. Μόλις το 17% των χρηστών έχει συμμετάσχει σε κάποια δράση ή εκδήλωση και το 10% έχει συμμετάσχει σε δράση είτε του κινήματος απόρριψης, είτε του κινήματος υποστήριξης των μεταναστών. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι οι μετανάστες χρήστες έχουν συμμετάσχει σε κάποια συλλογική δράση ή εκδήλωση μόλις σε ποσοστό 1% και η συμμετοχή αυτή αφορούσε πανηγύρι, το οποίο πραγματοποιείται στην περιοχή και όχι δράση πολιτικού περιεχομένου.

Γράφημα 38: Συμμετοχή των χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα σε συλλογικές δράσεις

Σημαντικό τμήμα των χρηστών, σε σχέση με δράσεις και εκδηλώσεις τις οποίες θεωρούν επιθυμητές στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, αναφέρεται σε δράσεις ή αποτροπή δράσεων αποκλεισμού ομάδων, κάτι το οποίο δε συμβαίνει σε κάποια από τις άλλες περιπτώσεις έρευνας, όπου κυρίως σε ό,τι αφορά την πλατεία Συντάγματος, αλλά και την πλατεία Εξαρχείων οι πολιτιστικές δράσεις ήταν κυρίαρχες. Αντίθετα, η πλειοψηφία των χρηστών στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα επιθυμεί είτε την παύση, είτε την αυξημένη ένταση πράξεων αποκλεισμού από το δημόσιο χώρο.

Γράφημα 39:Επιθυμητές δράσεις στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα σύμφωνα με τους χρήστες.

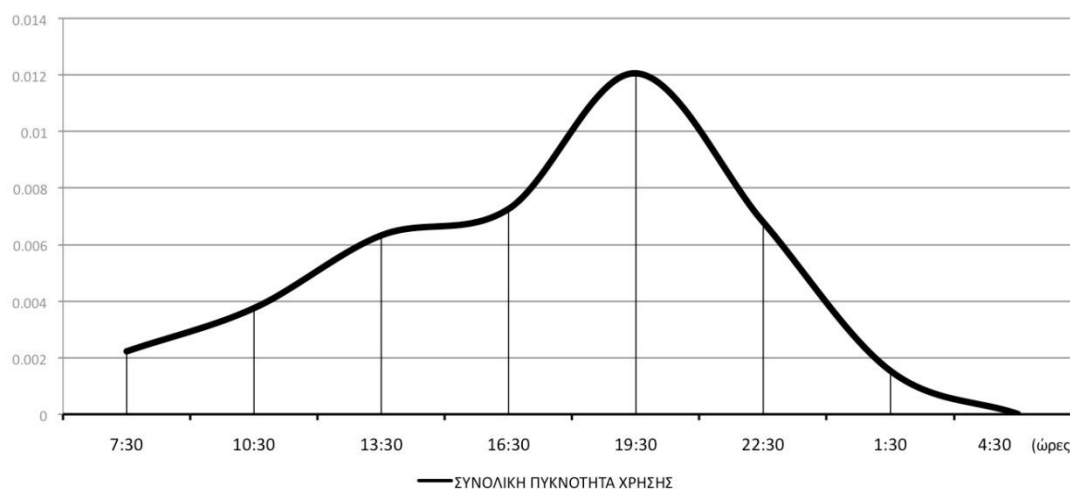
Η πλειοψηφία των μεταναστών χρηστών, αλλά και μέρος των ελλήνων χρηστών επιθυμεί να ανοίξει η παιδική χαρά, ώστε να χρησιμοποιείται από παιδιά κάθε εθνικότητας και να αποτρέπονται ρατσιστικές και αστυνομικές επιθέσεις σε μετανάστες. Οι παραπάνω επιθυμούν, επίσης, δράσεις κοινωνικής συνοχής, “περισσότερη δημοκρατία” και “περισσότερη ελευθερία”. Επιπλέον, οι επιθυμητές δράσεις από μετανάστες χρήστες - όταν δεν αφορούν άρση αποκλεισμών και ελέγχων - επικεντρώνονται αποκλειστικά στο φυσικό περιβάλλον του δημόσιου χώρου και αφορούν εργασίες καθαριότητας, δεντροφύτευση κλπ. Αντίθετα, η πλειοψηφία των ελλήνων χρηστών αναφέρεται σε δράσεις αποκλεισμού των μεταναστών ή προσδοκεί την “επανάκτηση της πλατείας από έλληνες”. Ταυτόχρονα, ανάμεσα στους έλληνες

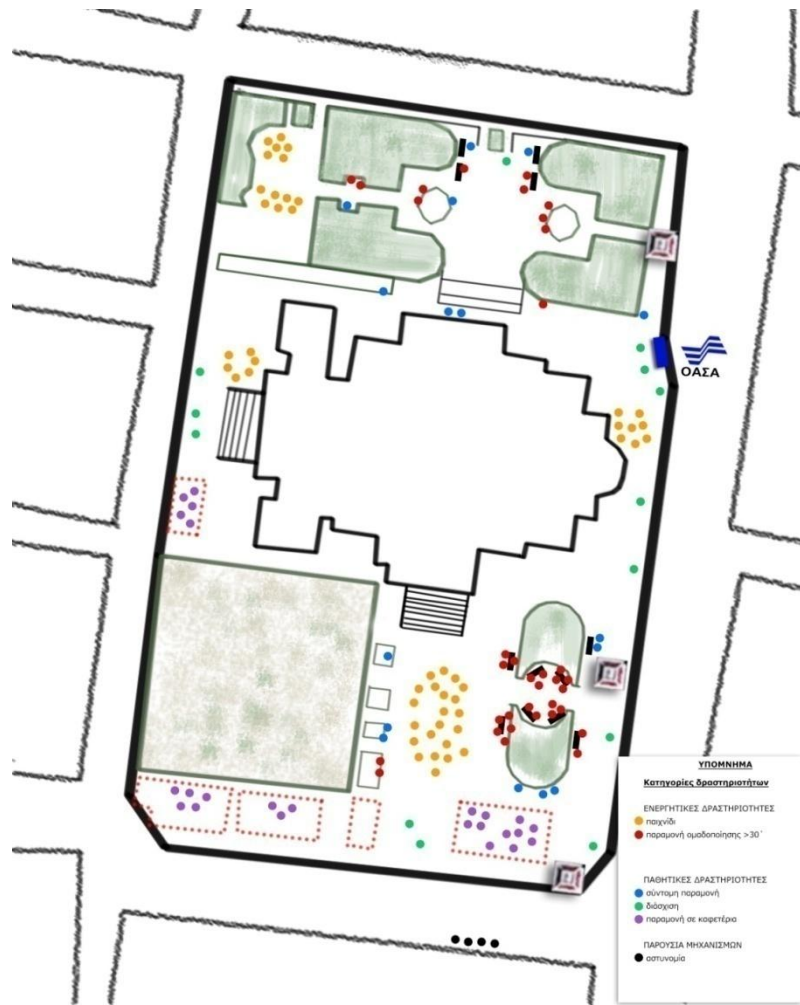
χρήστες, εμφανίζεται και ένα ποσοστό, το οποίο προκρίνει δράσεις βελτίωσης του φυσικού περιβάλλοντος και των υποδομών της πλατείας.

Ατομικές πρακτικές χρήσης και δραστηριότητες

Η πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, όπως αναλύθηκε και παρά το μέγεθος της, είναι ένας δημόσιος χώρος τοπικής απεύθυνσης. Οι καθημερινές πρακτικές χρήσης, αλλά και οι πυκνότητες χρήσης κατά τη διάρκεια του 24ώρου παραπέμπουν σε ένα δημόσιο χώρο γειτονιάς.

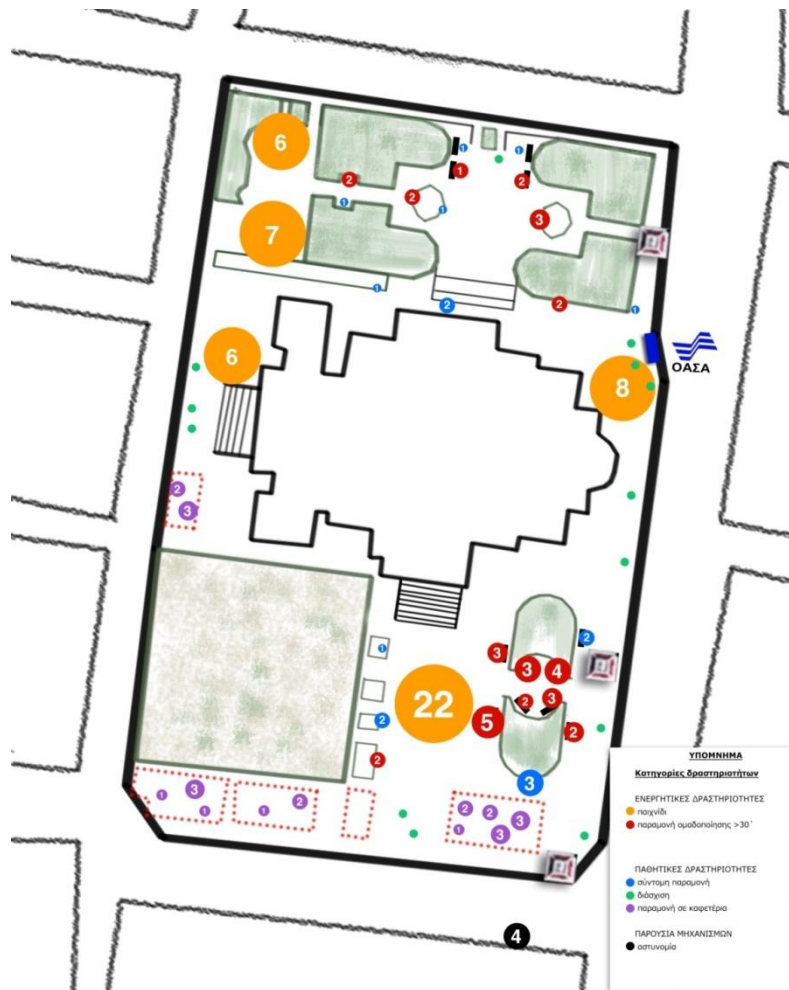

Γράφημα 40: Πυκνότητα χρήσης κατά τη διάρκεια του 24ώρου στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα. Οι μεγαλύτερες πυκνότητες χρήσης παρατηρούνται το απόγευμα και νωρίς το βράδυ. Στο γεγονός αυτό καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει η παρουσία παιδιών και συνοδών τους. Χάρη στην αυξημένη παρουσία των παιδιών, η πλατεία φιλοξενεί σε σημαντικό βαθμό ενεργητικές χρήσεις, ενώ ταυτόχρονα είναι ο μοναδικός ανάμεσα στους υπό έρευνα δημόσιους χώρους, όπου αναπτύσσεται σε μεγάλη ένταση το παιχνίδι ως ενεργητική δραστηριότητα. **Το παιχνίδι αποτελεί και τη μοναδική συνύπαρξη σε δραστηριότητες ελλήνων και μεταναστών χρηστών**, έστω και αν αφορά αποκλειστικά παιδιά. Δραστηριότητες παιχνιδιού αναπτύσσονται και σε τμήμα της περιοχής 2 από ενήλικες μετανάστες και αφορά επιτραπέζια παιχνίδια, όπως ντάμα και σκάκι.

Χάρτης 5: Ατομικές δραστηριότητες στη πλατεία Αγίου Παντελεήμονα

Οι ατομικές δραστηριότητες και πρακτικές χρήσης, οι οποίες αναπτύσσονται στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα είναι κυρίως ενεργητικές, έστω και αν εξαιρεθούν δραστηριότητες οι οποίες αφορούν παιχνίδι, καθώς εμφανίζεται μεγάλος αριθμός χρηστών ο οποίος καταναλώνει χρόνο σε ομαδοποιήσεις εντός των οποίων αναπτύσσονται συζητήσεις και αλληλεπίδραση. Σημειώνεται ότι - εκτός των παιδιών - η περιοχή 1 χρησιμοποιείται κυρίως από έλληνες και η περιοχή 2 από μετανάστες. Επιπλέον, οι έλληνες χρήστες εκτός τραπεζοκαθισμάτων είναι στην πλειοψηφία τους ηλικιωμένοι, ενώ οι ομαδοποιήσεις μεταναστών αφορούν κυρίως νέους, με υψηλή συχνότητα εμφάνισης οικογενειών. Οι ομαδοποιήσεις όλων των τύπων είναι περιορισμένες και στις περισσότερες περιπτώσεις αφορούν δύο έως τέσσερα άτομα.

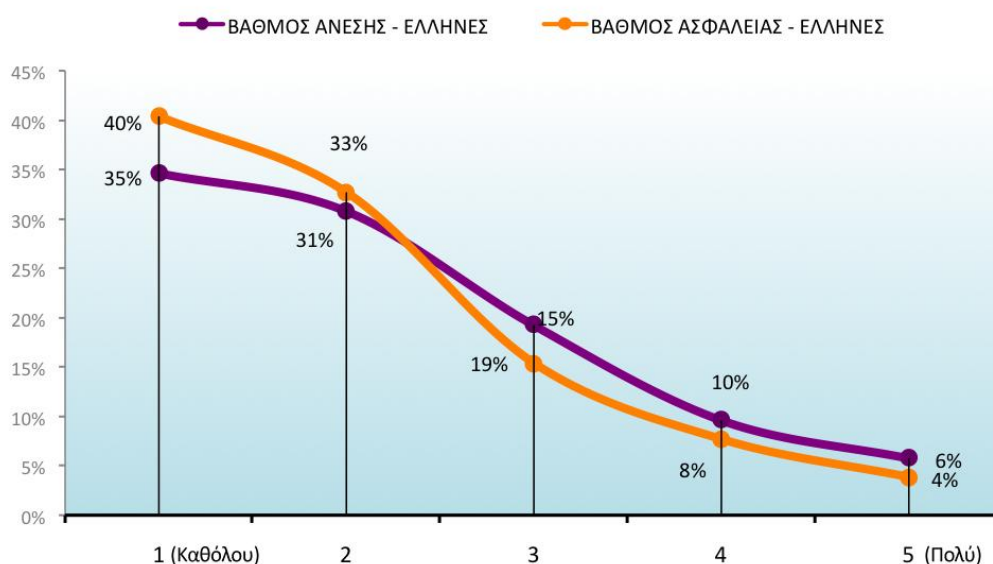

Χάρτης 6: Ομαδοποιήσεις στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα

Στην πλατεία συνυπάρχουν σε όλη τη διάρκεια του 24ώρου έλληνες και μετανάστες χρήστες. Κατά τη διάρκεια της άμεσης παρατήρησης δεν προέκυψε κάποιο περιστατικό, το οποίο θα μπορούσε να θεωρηθεί συνέχεια ή αποτέλεσμα των συγκρούσεων οι οποίες αναφέρθηκαν προηγουμένως και θα αναλυθούν περισσότερο στη συνέχεια. Ωστόσο, αν και δεν υπήρξε κάποια αρνητική αλληλεπίδραση μεταξύ ελλήνων και μεταναστών χρηστών, δεν παρατηρήθηκε ούτε κάποια αλληλεπίδραση με θετικό περιεχόμενο. Έλληνες και μετανάστες χρήστες δεν ανέπτυξαν καμίας μορφής και περιεχομένου αλληλεπίδραση, ενώ παρατηρήθηκε απόσταση σωμάτων και δράσεων.

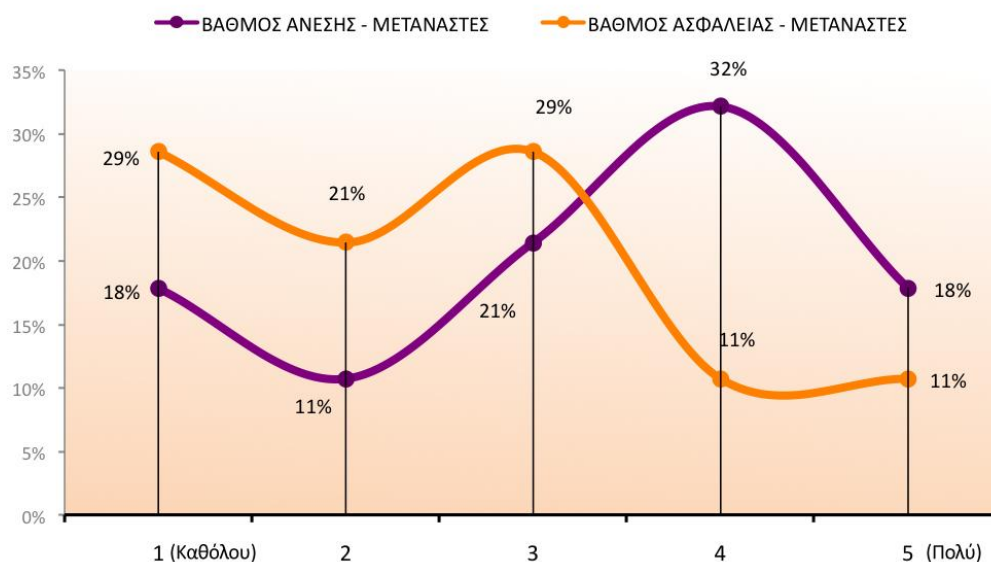
7.2.1.3. Άνεση και ασφάλεια χρηστών

Σε ό,τι αφορά την άνεση και την ασφάλεια των χρηστών στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, παρατέθηκαν ήδη κάποια στοιχεία στα προηγούμενα υποκεφάλαια. Τα στοιχεία αυτά προέκυψαν, τόσο από τα δεδομένα από τα ερωτηματολόγια, όσο και από τις διαδικασίες συλλογής τους. Έλληνες και μετανάστες χρήστες βρίσκονται υπό ένα καθεστώς φόβου και ανασφάλειας, το οποίο με τα δεδομένα της έρευνας είναι δύσκολο να αναλυθεί ως προς τη συγκρότησή του και για μία τέτοια προσέγγιση θα ήταν χρήσιμες σε βάθος συνεντεύξεις με χρήστες του δημόσιου χώρου. Εντούτοις, με τα υπάρχοντα δεδομένα, ο φόβος των μεταναστών οφείλεται στις παρεμβάσεις ελέγχου της αστυνομίας και στις βίαιες επιθέσεις ακροδεξιών και ρατσιστικών ομάδων, ενώ η πλειοψηφία των ελλήνων χρηστών αναπτύσσει μία αφήγηση περί υψηλής εγκληματικότητας, η οποία αποδίδεται στην ύπαρξη μεταναστών. Ανάμεσα στους έλληνες χρήστες αναπτύσσεται και μία τάση επιφυλακτικότητας απέναντι σε ακροδεξιές ομάδες και μηχανισμούς. Οι δύο αυτές κατηγορίες, σε συνέχεια των παραπάνω - αλλά και του συνόλου των αξιολογήσεων του προηγούμενου υποκεφαλαίου - αναπτύσσουν μία διαφορετική οπτική για το συγκεκριμένο δημόσιο χώρο, η οποία επηρεάζει και τους βαθμούς άνεσης και ασφάλειας. Οι έλληνες χρήστες δεν αισθάνονται ούτε άνεση ούτε ασφάλεια στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα.

Γράφημα 41: Βαθμοί άνεσης και αίσθησης ασφάλειας των ελλήνων χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

Οι μετανάστες χρήστες αισθάνονται άνεση και οικειότητα, χωρίς όμως και αυτοί να αισθάνονται ασφαλείς.

Γράφημα 42:Βαθμοί άνεσης και αίσθησης ασφάλειας των μεταναστών χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

Οι παραπάνω τοποθετήσεις αποτελούν σε σημαντικό βαθμό συνέχεια των διαφορετικών προσλήψεων της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα, όπως αυτή αναλύθηκε σε προηγούμενα υποκεφάλαια. Το σύνολο των χρηστών της πλατείας βρίσκεται σε ένα καθεστώς ανασφάλειας και φόβου, ο οποίος όμως έχει διαφορετικό περιεχόμενο για τις επί μέρους κατηγοριοποιήσεις.

7.2.2.Απόψεις και πρακτικές μηχανισμών για το δημόσιο χώρο, ανάπτυξη σχέσεων εξουσίας και κυριαρχίας

7.2.2.1.Απόψεις των μηχανισμών

Όπως προέκυψε από την έως τώρα ανάλυση, η λειτουργία του συγκεκριμένου δημόσιου χώρου ως πεδίου αστικών συγκρούσεων λαμβάνει χώρα με βάση τη χρήση του χώρου από μετανάστες, οι οποίοι αποτελούν ένα κρίσιμο πληθυσμιακό κομμάτι της ευρύτερης περιοχής του Αγίου Παντελεήμονα, αλλά και γειτονικών συνοικιών του κέντρου της Αθήνας. Εντούτοις, **οι μετανάστες συμμετέχουν στη σύγκρουση**

αυτή με παθητικό τρόπο. Τόσο από την ανάλυση των δεδομένων, τα οποία προέκυψαν από την άμεση παρατήρηση και τα ερωτηματολόγια, όσο και από την αποδελτίωση των αναφορών σε ΜΜΕ δεν προέκυψε ανάπτυξη και δράση οργανωμένων ομάδων μεταναστών, οι οποίες προβαίνουν σε πράξεις επίθεσης ή ενεργητικής αποτροπής των εις βάρους τους επιθέσεων. Με τη διαπίστωση αυτή, δεν υπονοείται μη ύπαρξη ομάδων μεταναστών, οι οποίες προβαίνουν σε παραβατικές συμπεριφορές και δεν αποτελούν αντικείμενο της παρούσας εργασίας, αλλά **μη ύπαρξη ομάδων μεταναστών οι οποίες συγκροτήθηκαν στη βάση του περιεχομένου της σύγκρουσης στο συγκεκριμένο δημόσιο χώρο.** Το ζήτημα της παρουσίας μεταναστών είναι αυτό πάνω στο οποίο αναπτύσσεται το σύνολο των αποψεων των υπό έρευνα μηχανισμών, συμπληρωματικά με τις αξιολογήσεις για τις δράσεις άλλων μηχανισμών ως προς αυτό.

Η πλατεία Αγίου Παντελεήμονα διαφοροποιείται από τις υπόλοιπες περιπτώσεις έρευνας, καθώς συνυπάρχουν σε επίπεδο καθημερινότητας ταυτότητες, ομάδες και μηχανισμοί, οι οποίοι είναι αντιθετικοί, έστω και αν η πρόσληψη της αντίθεσης είναι σε σημαντικό βαθμό μονομερής. Η συνθήκη αυτή λαμβάνει χώρα σε διαφορετικό βαθμό και στα Εξάρχεια, όπου το σύνολο των μηχανισμών, αλλά και των χρηστών τοποθετούνται και δρουν σε σχέση με τις πρακτικές παραβατικών ομάδων και εμπόρων ναρκωτικών. Στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, χρήστες και μηχανισμοί τοποθετούνται και δρουν σε σχέση με την ύπαρξη μεταναστών στο δημόσιο χώρο. Εντούτοις, εντοπίζονται τρεις κρίσιμοι παράγοντες διαφοροποίησης μεταξύ των δύο αυτών περιπτώσεων έρευνας. Πρώτον, η παρουσία των μεταναστών δε συνοδεύεται από οργανωμένες και σταθερές εκ μέρους τους πρακτικές παραβατικότητας ή έκνομης συμπεριφοράς, σε αντίθεση με τη δραστηριότητα των παραβατικών ομάδων και των εμπόρων ναρκωτικών στην πλατεία Εξαρχείων. Δεύτερον, η αρνητική τοποθέτηση και δράση, σε σχέση με την παρουσία μεταναστών δεν είναι καθολική. Τόσο σε επίπεδο χρηστών, όσο και σε επίπεδο μηχανισμών, εμφανίζονται άτομα και ομάδες υποστηρικτικές προς τους μετανάστες και το δικαίωμά τους στη χρήση του δημόσιου χώρου. Τέλος, οι μετανάστες δεν αποτελούν μειοψηφία ως παρουσίες στο δημόσιο χώρο. Αντίθετα εμφανίζονται μαζικά στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, συμμετέχοντας ταυτόχρονα σε ενεργητικές πρακτικές χρήσης του χώρου. Σημειώνεται εδώ, ότι σε καμία περίπτωση **δεν υπάρχει σύγκριση μεταξύ μεταναστών στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα και παραβατικών ομάδων στην**

πλατεία Εξαρχείων ως υποκειμένα. Οι παραπάνω διαπιστώσεις αφορούν τους παραπάνω αποκλειστικά ως ομάδες, πάνω στην ύπαρξη των οποίων συγκροτούνται σε σημαντικό βαθμό οι σχέσεις εξουσίας και οι πρακτικές των μηχανισμών σε κάθε περίπτωση.

Το σύνολο των υπό έρευνα μηχανισμών προβαίνει σε αξιολογήσεις των κοινωνικών συνθηκών και της καθημερινότητας με βάση αναφορές στην παρουσία μεταναστών και στις παρεμβάσεις και δράσεις μηχανισμών σε σχέση με τη συνθήκη αυτή. Οι αξιολογήσεις αυτές είναι στο σύνολό τους αρνητικές, αλλά διαφοροποιούνται εντελώς ως προς το περιεχόμενο και συγκεκριμένα τους παράγοντες της - κοινά αποδεκτής - υποβάθμισης της λειτουργίας της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα ως δημόσιου χώρου.

*“Παρ’ όλα αυτά η απαξίωση παραμένει. Παραμένει με την έννοια ποια; Βλέπεις ας πούμε ότι γύρω στις 10 η ώρα δεν κυκλοφορεί άνθρωπος. Και πολλά μαγαζιά είναι κλειστά. Τι να κάνει ο άλλος, να σκοτώνει μύγες; Όταν λέμε δεν κυκλοφορεί άνθρωπος, είναι πρωτοφανές. Πιο παλιά, ήταν γεμάτη η πλατεία και τα μαγαζιά μέχρι αργά. Εδώ τα καφεενεδάκια λειτουργούσαν λίγο πολύ, είναι τώρα ένα διάστημα που σκοτώνουνε μύγες. **Η περιοχή έχει υποβαθμιστεί πολύ εδώ και 4 χρόνια[...]** Η υποβάθμιση ξεκίνησε όταν ξεκίνησαν οι συγκρούσεις και το ξύλο από ομάδες της περιοχής και εκτός περιοχής [...]. Μέχρι πρόσφατα είχαμε αρκετά περιστατικά. **Κυνηγητά από χρυσαυγίτες σε μετανάστες που πέρναγαν εδώ, κάτι απαράδεκτα πράγματα.**”, Μ.Φ., καταστηματάρχης.*

*“**Σε μαύρα χάλια είμαστε.** Το βράδυ κλείνουμε νωρίς... όχι ότι τη μέρα έχει καμιά τρελή κίνηση βέβαια, έτσι; Και ακόμα και από τότε που κάπως έχει βελτιωθεί η κατάσταση, δεν έχει ανέβει η κίνηση [...]. Γιατί; **Γιατί μας στείλαν εδώ κάθε καρδιάς καρύδι. Μαύρους, κίτρινους, πράσινους... γιατί έπρεπε να έρθουν όλοι εδώ; Οι έλληνες έχουν φύγει και έχουν μείνει μόνο αυτοί. Ο κόσμος φοβάται να βγει.**”, Ν.Κ., καταστηματάρχης.*

*“Το να μην υπάρχουν βεβαίως θέματα, όπως στον Άγιο Παντελεήμονα και στα Εξάρχεια, κατά καιρούς προβλήματα με ταραξίες και με όλα αυτά (σ.σ. κοινωνικές συνθήκες οι οποίες επιδρούν αρνητικά στις τιμές ακινήτων). Είναι σημαντικό γιατί κανένας δε θα 'θελε να ζει σε μια τέτοια περιοχή. Άρα θα' λεγα ότι **η ύπαρξη και μόνο στοιχείων που υποβοηθούν ταραχές δε βοηθάει στις τιμές των ακινήτων.** Και απ' ό,τι ξέρω, κυρίως **ο Άγιος Παντελεήμονας έχει υποστεί μεγάλη μείωση στις τιμές γιατί και ο κόσμος προσπαθεί πλέον να ξεφύγει από***

αυτό”, Γ.Α., εταιρεία Real Estate.

“**Μαύρα χάλια είναι. Πραγματικά δεν έχω να σου πω κάτι... για το αντίθετο μπορώ να σου πω... σφηκοφωλιές...**”, Συλλογικότητα αναρχικού χώρου.

“**Η κίνηση (σ.σ. Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος) υπάρχει από το 2008. Στη συνέχεια, αμέσως μετά, εντοπίσαμε τα περισσότερα προβλήματα στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα, εκεί δραστηριοποιηθήκαμε κυρίως. Και μάλιστα, επειδή βλέπαμε ότι υπάρχει μια κινητοποίηση πυρήνων φασιστών, η οποία έχει και σχέση με την ιστορία, τα προηγούμενα της περιοχής, δεν είναι τυχαίο. Υπήρχαν κάτοικοι που ήτανε φασίστες εδώ και 50-60 χρόνια, εξ’ ου και τη διαλέξανε την πλατεία αυτή, είχε τις προϋποθέσεις [...] Και ακριβώς αυτό λέει (σ.σ. ανακοίνωση της Κίνησης Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος), ότι στις πλατείες δεν μπορούμε να τους επιβάλλουμε τον τρόπο λειτουργίας τους, θα πάρουν τις νέες τους μορφές με τους νέους κατοίκους, θα είναι πάντα ζωντανές, αντιστέκονται και δε θα μπορέσουμε εμείς να καθορίσουμε ποιοι θα ζούνε και πώς θα ζούνε. Και αυτό που τους λέμε είναι ότι τα παιδιά είναι τα παιδιά των μεταναστών, δεν μπορώ να φανταστώ χωρίς παιδιά τις πλατείες. Αν φύγουν οι μετανάστες που λένε, θα είναι χωρίς παιδιά. Το κέντρο δεν έχει παιδιά, τα σχολεία θα κλείσουν. Αυτά τα παιδιά τα έχουμε ανάγκη.**”, Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος.

“**Να διαβάσετε και στα κείμενα που σας έδωσα τι λέμε. Ότι κατέλαβαν την περιοχή δυστυχημένοι, που λόγω των πολέμων που γίνονται στην χώρα τους καταστράφηκε η δική τους πατρίδα και καταστρέφουν και τη δική μας όμως. Γιατί εμείς χάσαμε την πατρίδα μας έτσι. Δεν μπορείς να ριζεις ανάθεμα στον άνθρωπο που έρχεται κυνηγημένος, δε χωράει όμως δυστυχώς. Δεν τον θέλουμε. Έπειτα, δεν μπορεί να βγαίνει ο δήμαρχος και να λέει ότι το 6^ο διαμέρισμα θυμίζει το Bronx. Αυτό είπε. Και του κάναμε μία ωραία επιστολή και τον στολίσαμε και αυτός με το που βγήκε πήγε και βρήκε ένα σπίτι παλιό και ήθελε να το κάνει λέει κέντρο φιλίας και γνωριμίας πολιτισμών. Και του κάνω ένα γράμμα εγώ, με την έγκριση όλων των κατοίκων, και του λέω “σε ποιους πολιτισμούς αναφέρεστε;”. Στους ανθρώπους που θεωρούν τις γυναίκες τους αντικείμενο. Στους ανθρώπους εκείνους, τους άλλους, με όλες τις συνήθειες που κουβαλάνε μαζί τους. Ξεχάσατε ότι εμείς κουβαλάμε θέλουμε δε θέλουμε, και διαπιστωμένα από ξένη επιτροπή βέλγων και λοιπά, το DNA ενός Πλάτωνα, ενός Σωκράτη, πώς θα το βάλουμε δίπλα στον ανθρωποφάγο; Σταμάτησε, δεν το έκανε.”**, Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα.

“**Είναι μια πλατεία, η οποία λόγω του μεγάλου όγκου μεταναστών και λόγω του ότι θεωρείται πλέον μια περιοχή, η οποία είναι υποβαθμισμένη σε σχέση με την υπόλοιπη**

Αθήνα - δεν μπορούμε, δηλαδή, να συγκρίνουμε την πλατεία του Αγίου Παντελεήμονα με το Κολωνάκι ή με το Σύνταγμα - έχει ανεβασμένο δείκτη περιστατικών που απασχολούν την ΕΛ.ΑΣ. Είτε περιστατικών κοινού εγκλήματος, είτε περιστατικών που έχουνε διάφορες άλλες αποχρώσεις. Όταν λέω κοινό έγκλημα εννοώ κλοπές, επιθέσεις στο δρόμο, σε κάποιες συμπλοκές... Από άλλα έχουμε επιθέσεις φυλετικού χαρακτήρα. Η πλατεία αστυνομούεται και υπάρχει καθημερινή παρουσία προληπτικού τύπου.”, Τμήμα Ασφάλειας Αγίου Παντελεήμονα.

“Από τον Αγ. Παντελεήμονα τι να σου πω; Υπάρχουν δυσκολίες σε όλες τις βαθμίδες. Δηλαδή, ο κόσμος έρχεται και σου λέει τα προβλήματά του και με το δίκιο του γιατί... έχουν προβλήματα με αλλοδαπούς, δεν πληρώνουνε... χίλια δυο... τους χτυπάνε. Αλλά το κοινωνικό σύνολο, το περισσότερο, όπως και να το κάνεις μας έχει ανάγκη αλλά... [...] Από τσακωμούς, από επεισόδια δηλαδή μεταξύ αλλοδαπών. Και κυρίως είναι μεταξύ ενοίκων. **Οι αλλοδαποί κάνουνε φασαρίες και τέτοια**, δεν μπορούν να... Οι τοπικοί, δηλαδή αυτοί που μένουν εκεί γύρω, δεν μπορούν να σηκώσουν και πολύ κεφάλι, γιατί εντάξει, σου λέει “δεν ξέρεις τι μπορεί να μου ζημερώσει”. Οι αλλοδαποί σήμερα είναι εδώ, αύριο δεν είναι. Ενώ αυτοί έχουνε παιδιά, πάνε σχολείο...”, ΔΙΑΣ.

“Τώρα σε πλατείες, όπως του Αγ. Παντελεήμονα, που υπάρχουν περίοικοι, υπάρχουν μόνιμοι κάτοικοι, είναι πολύ διαφορετικά. Οι μόνιμοι κάτοικοι ζητάνε ξέρω γω βοήθεια και παραπονιούνται “τι θα γίνει με την κατάσταση που είναι έτσι” και “δεν μπορούμε να ζήσουμε” κι αυτά. **Όταν αφορά ημεδαπούς, έτσι; Σε περίπτωση που αφορά αλλοδαπούς, υπάρχει omertà. Είναι γκέτο, δεν μιλάει κανένας.** Εσένα δε σε εμπιστεύονται γιατί είσαι αστυνομία και μην τους πιάσεις, μην τους κάνεις...”, ΔΙΑΣ.

“Απλά ο κόσμος εκεί πέρα είναι αγανακτισμένος, γιατί βλέπει ότι δεν μπορεί να κυκλοφορήσει στη γειτονιά του. Όταν πλέον στον Αγ. Παντελεήμονα οι Έλληνες που μένουνε είναι μειονότητα, φοβούνται. Βλέπουνε όλα αυτά τα σκηνικά που γίνονται. Βγαίνουν Πακιστανοί με Αφγανούς και σφάζονται με χατζάρες. Μες στο δρόμο τώρα. Δηλαδή λες και είναι σε τίποτα **τριτοκοσμικές χώρες**. Λοιπόν, και βλέπει σαν σωτήρα του το χρυσαυγίτη, που θα πάει εκεί πέρα και θα χτυπήσει δυο αλλοδαπούς. Και σου λέει “από κάπου πρέπει να πιαστώ και γω, να σωθώ”, πως το λένε [...] Στον Αγ. Παντελεήμονα είναι οι αλλοδαποί πιο πολλοί. Έχει κλοπές, έχει... μπορεί πάνω στην προσπάθεια να κλέψει κάποιος να μαχαιρώσουν, όπως κάνανε τότε με αυτόν που σκοτώσανε, πήγανε για να του πάρουν την κάμερα που πήγαινε στη γυναίκα του στο νοσοκομείο. Τέτοιες περιπτώσεις, δηλαδή, έχει ο Αγ. Παντελεήμονας.”, Α.Τ. Ομονοίας.

Το περιεχόμενο, το οποίο λαμβάνει η κοινά διαπιστωμένη υποβάθμιση της περιοχής, δεν είναι ενιαίο στις παραπάνω αναφορές. Με βάση αυτές, συγκροτούνται δύο αφηγήσεις για τις αιτίες της υποβάθμισης. Είναι κρίσιμο πως σε ό,τι αφορά τους καταστηματαρχες, η πλατεία Αγίου Παντελεήμονα είναι η μοναδική ανάμεσα στις περιπτώσεις έρευνας, στην οποία παρουσιάζονται εντελώς διαφοροποιημένες οπτικές και αφηγήσεις. Η συγκρότηση των παραπάνω είναι αποτέλεσμα της διαφοροποιημένης τοποθέτησης των καταστηματαρχών σε σχέση με την παρουσία μεταναστών και μηχανισμών αποκλεισμού ή υποστήριξής τους. Συγκεντρωτικά, η πρώτη αφήγηση, η οποία αναπαράγεται από μέρος των καταστηματαρχών, την Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα και - όπως αναλύθηκε στα προηγούμενα υποκεφάλαια - μέρος των ελλήνων χρηστών, αναδεικνύει την ύπαρξη μεταναστών ως τον κύριο παράγοντα υποβάθμισης της περιοχής, αλλά και του δημόσιου χώρου. Αντίθετα, η αφήγηση μέρους καταστηματαρχών, της αναρχικής συλλογικότητας, της Κίνησης Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος, μέρους των ελλήνων χρηστών και το σύνολο των μεταναστών χρηστών αναδεικνύει ως παράγοντα υποβάθμισης τη δράση ακροδεξιών και ρατσιστικών ομάδων, οι οποίες, όπως θα αναλυθεί και στη συνέχεια, έχουν υψηλό βαθμό επιρροής στην τοπική κοινωνία και τους κατοίκους. Σε ό,τι αφορά το μηχανισμό της αστυνομίας, αν και δεν υπάρχει σαφής τοποθέτηση, στο σύνολο των αφηγήσεων της τονίζεται ως παράγοντας αυξημένης εγκληματικότητας η υψηλή παρουσία μεταναστών και δικαιολογείται η δυσaráεσκεια προς αυτή κατοίκων, οι οποίοι τοποθετούνται ενάντια στην παρουσία τους.

Στη συνέχεια, θα εξεταστεί το **περιεχόμενο της απόρριψης** των μεταναστών και των δράσεων αποκλεισμού τους από το δημόσιο χώρο. Είναι κρίσιμο για την έρευνα να καταστεί ξεκάθαρο εάν η πρόθεση και οι συνεπαγόμενες πράξεις αποκλεισμού λαμβάνουν χώρα στο επίπεδο της **απόρριψης πρακτικών** ή στο επίπεδο της **απόρριψης ταυτοτήτων**. Πιο συγκεκριμένα, είναι ορισμένες δράσεις και πρακτικές των μεταναστών ή ομαδοποιήσεών τους, οι οποίες πραγματοποιείται απόπειρα να αποκλειστούν ή είναι καθαυτή η παρουσία μεταναστών το αντικείμενο αποκλεισμού;

“Τι θες να σου πω; Εμένα - και τους περισσότερους εδώ πέρα, μην κοιτάς που δε μιλάνε γιατί φοβούνται - μας τη σπάει αυτό το πράγμα που έχουν κάνει κατάληψη στην πλατεία. Θέλουμε να ζούμε σε μια γειτονιά ελληνική και όχι πακιστανική, αυτοί έχουν διώξει όλους τους έλληνες από δω πέρα και σε λίγο θα είναι μόνο τέτοιοι”, Ν.Κ., καταστηματαρχης.

“**Ο πληθυσμός εδώ αλλάζει, μείνουμε οι γέροι, τα παιδιά μας φύγαν έξω και σε λίγο τα χιλιάδες διαμερίσματα που είναι άδεια θα χάσουνε μέσα τους λαθρομετανάστες. Χαρτιά έχουνε; Είναι νόμιμοι; [...]** Τώρα με την τζιχάντ και με τον πόλεμο στη μέση ανατολή δε βλέπεις τίποτε άλλο στην Αχαρνών παρά μόνο **μαντήλες. Κλείστηκαν οι έλληνες μέσα και κυκλοφορούν μελαμψοί και μαντήλες. Και παιδιά τρία - τρία, πέντε - πέντε**[...] Έπειτα, άλλο αίτημα, από την πλευρά της εκκλησίας εκεί ήταν ένα ωραίο παρκάκι, όπου μαζευόμασταν, με τις ψησταριές μας, πίναμε την μπύρα μας, τον καφέ μας. Μαζευτήκανε αλβανοί ένα κάρο... και **παίζουνε μπαρμπούτι, παίζουνε χαρτιά, φωνές και άμα τους βολέψει κιάλας κατεβαίνουν και ουρούν κι από κάτω**[...] Ήρθανε και νόμιμοι μετανάστες, οι οποίοι ζύνε μια χαρά μαζί μας στις πολυκατοικίες τους. Αλλά έχουνε τα παιδιά τους με τα αγγλικά, με το πιάνο, με τα ελληνικά, με το σχολείο και δεν ενοχλούν. **Φτάνει να μη γίνουνε πάρα πολλοί και γίνουν πιο πολλοί από εμάς. Γιατί αυτή την ώρα κινδυνεύουμε να είναι πιο πολλοί οι ξένοι από εμάς [...]** Δεν μπορούμε να τους αφήσουμε να γίνουνε πλειοψηφία. **Μας ενοχλεί. Μας ενοχλεί και αισθητικά δηλαδή.** Και στείλαμε και επιστολές στην κυβέρνηση. Αφού τους αφήνετε να μπαίνουν βάλτε τους κάπου αλλού. **Φτιάχτε άσυλα. Βάλτε τους σε ακατοίκητα σπίτια και όχι μέσα στο κέντρο της Αθήνας. Το κέντρο της Αθήνας είναι η βιτρίνα της χώρας και το αφήσατε και γέμισε από ποικιλόχρωμους ανθρώπους, που δεν ξέρουν να σεβαστούνε τη γυναίκα, δεν ξέρουν να σεβαστούν τις εκκλησίες, δεν ξέρουν να σεβαστούν τίποτα. Αυτή είναι η αγωγή τους, αυτή είναι η κουλτούρα τους, δε φταίμε εμείς [...]** Έχετε πάει στα σχολεία μας; **Στα σχολεία τα 90 παιδιά είναι ξένα και τα 10 είναι ελληνάκια.** Και άρχισε να απαιτεί η συννομοσπονδία τους να κόψουν τα θρησκευτικά και την ιστορία. Εκεί τι κάνει η κυβέρνηση; Πήγαινε να το κάνεις αυτό στο Ισλάμ, θα σου κόψουν το κεφάλι στο πιτς φουτίλι”, Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα.

Οι παραπάνω αφηγήσεις, τμήμα και δομικό συστατικό του κινήματος απόρριψης των μεταναστών, απαντούν στα προηγούμενα ερωτήματα. Το κίνημα απόρριψης δεν αποκλείει κυρίως με βάση πρακτικές των μεταναστών, παράνομες ή παραβατικές. Αντίθετα, στο επίκεντρο της δράσης του είναι η αντιμετώπιση της δημογραφικής αλλαγής η οποία επιτελείται στην ευρύτερη συνοικία του Αγίου Παντελεήμονα. Οι μετανάστες, στην περίπτωση αυτή, γίνονται στόχος αποκλειστικά λόγω της διαφορετικότητάς τους σε πολιτισμικό επίπεδο και της υψηλής πληθυσμιακά παρουσίας τους. Είναι η ταυτότητα αυτή η οποία απορρίπτεται και συγκεκριμένα η ταυτότητα του “ξένου”, με την έννοια του έτερου προς το υποκείμενο, του άλλου. Οι

παραπάνω τοποθετήσεις επομένως, βάζοντας θέματα πολιτισμού, συγκροτούν μία ρατσιστική αφήγηση, στο πλαίσιο της οποίας οι μετανάστες υποβαθμίζουν το πολιτισμικό περιβάλλον της ευρύτερης περιοχής. Στόχος είναι οι ξένες ταυτότητες, οι οποίες αν και δεν είναι ενιαίες, θεωρούνται από το κίνημα απόρριψης στο σύνολό τους αντιθετικές προς αυτές των ελλήνων κατοίκων. Μέσα στην αφήγηση αυτή αναπαράγονται ρατσιστικά στερεότυπα περί “ανθρωποφάγων”, υπάρχουν αναφορές σε ενόχληση σε επίπεδο αισθητικής κλπ.

Αντίθετα, οι μηχανισμοί, οι οποίοι λειτουργούν υποστηρικτικά προς τους μετανάστες χαρακτηρίζουν το σύνολο του κινήματος απόρριψης και τις παρεμβάσεις του ως παράγοντα υποβάθμισης της περιοχής και, όπως είναι επόμενο, απορρίπτουν τη δράση του. Ταυτόχρονα, υποστηρίζουν ότι το κίνημα αυτό έχει αναπτύξει συνέργειες και στενή συνεργασία με την αστυνομία, αλλά και το νεοναζιστικό κόμμα της Χρυσής Αυγής.

“Ναι, η Επιτροπή Κατοίκων τώρα είναι κάποιοι κάτοικοι και κάποιοι εξωτερικοί. Καλό πάντως δεν έχουν κάνει στην περιοχή [...] Αστυνομία δεν μπορώ να πω, η αστυνομία έχει μια παρουσία έντονη. Πολλές φορές έχει και παρουσία στην οδό Αχαρνών μπροστά στην εκκλησία με τα... με κλούβες ΜΑΤ και τα λοιπά. Τώρα, τι ακριβώς εξυπηρετεί...”, Μ.Φ., καταστηματάρχης.

“Εντάξει, φασίστες, μπάτσοι και πολλοί από τους κατοίκους είναι αυτοί που δημιουργούν το πρόβλημα. Τώρα, για την Επιτροπή Κατοίκων, εντάξει, με αυτούς δεν μπορούμε να έχουμε τριβή. Ή θα παίζουμε μπουινιές ή... τι τριβή να έχουμε; [...] Αστυνομία, τι να σου πω, αυτοί ή έχουνε διαπροσωπικές σχέσεις με... όπως σου’ πα και πριν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, όταν τους πάρουν τηλέφωνο που θα σκάσουν στο δίλεπτο... Γενικά ρε παιδί μου εντάξει, έχουν, ιδίως σε αυτές τις περιοχές ήταν πολύ δημοσιούπαλληλική η επέμβασή τους. Όταν μας είδαν να κολλάμε αφίσες δε κάναν τίποτα. Σκαλώσανε, τσεκάρανε, αν ήταν ΔΙΑΣ ίσως κάναν κάτι, το περιπολικό δεν ξέρω. Παρ’ όλα αυτά, όταν τους πήραν τηλέφωνο ότι “κολλάνε αφίσες” σκάσανε για να μας μαζέψουνε. Δηλαδή, θέλω να σου πω, ότι είναι φασίστες και οι ίδιοι οι μπάτσοι. Από κει και πέρα, έχουνε και διαπροσωπικές σχέσεις, ώστε να σκάσουνε σαν μαφία, να πούνε “πήρε ο πατέρας μου τηλέφωνο, θα τους γαμήσω” ξέρω γω, θα σκάσουν όμως και ως κράτος”, Συλλογικότητα του αναρχικού χώρου.

“Η επιτροπή αυτή (σ.σ. Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα) μονίμως παρουσιάζονται

στο Δήμο, σε συνεντεύξεις, βγαίνουν κυρίως στην τηλεόραση αυτοί. Και φωνάζουν ότι τα προβλήματα, με τους μετανάστες, πόσο έχει υποβαθμιστεί η περιοχή, για όλα φταίνε οι μετανάστες. Το κακό που κάναν και το κατάλαβαν και κάποιοι που κουβεντιάσαμε έτσι σε προσωπικό επίπεδο και με καταστηματαρχές ή κατοίκους, ότι τελικά αυτό ήταν δυσφήμιση. **Όταν βγαίνεις συνέχεια και λες πόσο χάλια είναι η περιοχή σου, εσύ δυσφημείς την περιοχή και δεν πατάει κανένας[...]** Βέβαια, υπήρχε συνεργασία με την αστυνομία - μη το ξεχνάμε – **αποκαλύφθηκε συνεργασία με το αστυνομικό τμήμα της περιοχής, του Αγίου Παντελεήμονα, που είναι και από τα χειρότερα της Ελλάδας, είναι γνωστό για τις συμπεριφορές του σε μετανάστες και γενικά σε κρατούμενους και τελευταία έχει αποκαλυφθεί κι αυτό. Άρα είχαν όλα τα πατήματα, τις ευνοϊκές συνθήκες, ώστε να μπορέσουν να καταλάβουν την πλατεία και να πετάξουν όλους τους υπόλοιπους κατοίκους έξω [...]** Υπήρχε μια έντονη παραβατικότητα και εκμετάλλευση, που μεγάλο ρόλο έπαιξε μεγάλο κομμάτι του αστυνομικού τμήματος. **Δηλαδή παίζονται και πάρα πολλά συμφέροντα, δεν το'κανε μόνο για λόγους ιδεολογικούς.** Πίσω από τους ιδεολογικούς ήταν ότι κονομούσαν οι άνθρωποι, μερικοί. **Η αστυνομία τότε που είχαμε τις ιστορίες αυτές ήταν απέναντί μας.** Και όταν, την πρώτη φορά που κλείσαν την παιδική χαρά, και τότε ακόμα, ενώ είχαμε εμείς το δίκιο γιατί βίαια πήγαν και έκλεισαν, τελικά συλλάβανε τον έναν από τους δικούς μας εκεί, ο οποίος ήταν με το παιδί του στην παιδική χαρά. Τον είχανε πάει στο τμήμα, κάναμε εμείς διαδήλωση, αλλά δεν μπορούσαμε να τα βγάλουμε πέρα γιατί ήτανε... ειδοποιούσανε. **Κάποιοι από την αστυνομία ειδοποιούσανε και ερχόντουσαν όλοι από την περιοχή οι χρυσαυγίτες και είχαν μια διαδήλωση μεγάλη από νέους αγριεμένους ανθρώπους και δεν μπορούσαμε εμείς να τα καταφέρουμε. Επίσημα όχι.** Όταν κάναμε μια καταγγελία ας πούμε που κάναμε επίσημα, τυπικά τα καταγράφανε, αλλά δε νομίζω ότι ποτέ συμπαρασταθήκανε σε κάτι. Τελειώς τυπικά και μετά **πίσω από την πλάτη μας συνεργάζονταν και τους λέγανε ας πούμε τι κάναμε και τι λέγαμε**”, Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος.

“Η επιτροπή αυτή στην ουσία την δράση της την είχε μέχρι πρόσφατα. Μετά το κλείσιμο της παιδικής χαράς και όσο μειωνότανε – και λόγω του φόβου- η παρουσία μεταναστών, τόσο έπεφτε και δράση της επιτροπής Μπορώ να πω ότι οι σχέσεις του Δήμου και της επιτροπής αυτής είναι “μακριά και αγαπημένοι”. Δηλαδή εμείς κάνουμε την δουλειά μας χωρίς να εμπλεκόμαστε στις λογικές τις οποίες έχουνε και δε θεωρώ ότι υπάρχει κάποιο θέμα που ή εμείς να σιγοντάρουμε αυτούς ή αυτοί να σιγοντάρουν εμάς σε σχέση με τις παρεμβάσεις μας. Εμείς δεν έχουμε την λογική ότι αν τη χρήση της πλατείας την κάνουν έλληνες θα είναι πιο καθαρή και ότι αν τη χρήση την κάνουν μετανάστες θα πρέπει να είναι πιο βρώμικη”, Α. Βαρελάς, Αντιδήμαρχος Αθηναίων

7.2.2.2. Πρακτικές και παρεμβάσεις των μηχανισμών

Όπως αναλύθηκε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, στο δημόσιο χώρο της πλατείας του Αγίου Παντελεήμονα έχουν αναπτυχθεί δύο διαφορετικά κινηματικά μπλοκ συμμαχιών σε σχέση με τα προτάγματα και τη δράση των οποίων τοποθετούνται επίσης, τόσο μηχανισμοί της οικονομίας, όσο και χρήστες του δημόσιου χώρου. Οι πρακτικές των αντιθετικών αυτών κινημάτων αφορούν στο σύνολό τους πράξεις αποκλεισμού ή υποστήριξης της παρουσίας μεταναστών στο δημόσιο χώρο και η πλατεία του Αγίου Παντελεήμονα αποτελεί το επίκεντρο αυτής της αντιπαράθεσης σε επίπεδο γειτονιάς, αλλά και στη δημόσια σφαίρα και συζήτηση.

Το κίνημα απόρριψης των μεταναστών θέτει ως προτεραιότητα στις δράσεις και παρεμβάσεις του την **αυξημένη παρουσία ελλήνων χρηστών στο πλαίσιο μιας απόπειρας “επανακατάλειψης” του δημόσιου χώρου**. Οι δράσεις και οι εκδηλώσεις του έχουν αποκλειστικά χαρακτήρα **αποκλεισμού των μεταναστών, χωρίς να προωθούν ή να χρησιμοποιούν νέες χρήσεις και δραστηριότητες στο δημόσιο χώρο**. Επιπλέον, ο συγκεκριμένος μηχανισμός είχε έντονη παρουσία στη δημόσια σφαίρα μέσα από τα ΜΜΕ, με αναφορές στην υποβάθμιση της περιοχής. Η παρουσία αυτή είναι κοινή διαπίστωση ότι συντέλεσε στην επιδείνωση των συνθηκών της περιοχής. Ταυτόχρονα, πραγματοποίησε παρεμβάσεις σε θεσμικούς φορείς του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης. Τέλος, κομβικό σημείο της δράσης του κινήματος θεωρείται από την Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα το κλείσιμο της παιδικής χαράς της πλατείας.

*“Όποτε εγώ παίρνω μία ντουντούκα, “όποιος θέλει ελάτε μαζί μου”. Φώναζα εδώ στη γειτονιά και κατέβηκαν. “Κατεβείτε κάτω από τα σπίτια σας, σε λίγο δε θα’χετε σπίτια”. Έτσι τους κατέβασα στην αρχή εγώ. Ξεκινήσαμε έναν αγώνα με παρουσίες στους δημάρχους, στα υπουργεία, δεν έγινε τίποτα. Ζητήσαμε να μπει ένας φύλακας, να φυλάει την παιδική χαρά να μην μπαίνει κανείς. Μία, δύο, τρεις, πέντε, δέκα, εμφανιστήκανε και άλλες ομάδες σιγά-σιγά, από ακραίους, από Χρυσή Αυγή, από αριστερούς, διάφοροι... και δώσαμε λεφτά σε παιδιά και κλειδώσαμε την παιδική χαρά εμείς. Για να μη λένε ότι η Χρυσή Αυγή το έκανε. Μπορεί και εκείνη να το έκανε, αλλά προλάβουμε και την κλειδώσαμε εμείς [...] Κλειδώσαμε την παιδική χαρά... Βασικά στην αρχή πριν από αυτό κατεβαίναμε, καταλαμβάναμε την πλατεία, προσπαθούσαμε να αντιδράσουμε. Αγωνιστήκαμε, κατεβήκανε πολλοί έλληνες, πάρα πολλοί έλληνες πια μαζί μας, μας πλαισιώσανε. **Καταλαμβάναμε την πλατεία, καθόμασταν στις***

*καφετέριες για να μπορέσουμε με αυτό τον τρόπο να τους απομακρύνουμε. Κλειδώσαμε την παιδική χαρά, γιατί είχε γίνει άντρο διακίνησης ναρκωτικών, τα ούρα μυρίζανε μέχρι το Σύνταγμα, ήτανε μόνο αλλοδαποί, δεν τόλμαγε να μπει λευκό παιδάκι μέσα το σπάγαν στο ζύλο. Από κει και έπειτα, **κάνουμε αίτημα στο δήμαρχο να την κλείσει την παιδική χαρά.** Και να γίνει πάρκο και να γίνει μια μικρούλα παιδική χαρά. Αντ' αυτού, έρχεται, ζηλώνει και παίρνει τα κάγκελα, κάνει αυτό το πράγμα με το χόμα το οποίο έγινε καινούρια εστία μόλυνσης. **Πάμε στο δημοτικό συμβούλιο** και λέμε κοιτάζτε κύριε δήμαρχε, δε θα το κάνετε στο μέλλον, πρέπει τώρα να γίνει. Στην παιδική χαρά στήσαμε και φύλακα για να μην μπαίνουν ανεξέλεγκτα μέσα και κάνουν χρήση ναρκωτικών, ουρούν κλπ. [...] **Βέβαια η δημοσιότητα που πήραν τα γεγονότα εδώ μας κατέστρεψαν.** Γιατί ακόμα βγαίνουνε και λένε “ο Άγιος Παντελεήμονας”. Ρε παιδιά, έγινε κάτι, όπως έγινε και σε όλες τις πλατείες, κλείστε τα πια αυτά τα κανάλια. Ήταν πολύ επιβαρυντικό για την περιοχή [...] Στο Δήμο, πάντως, **πηγαίνουμε και στα δημοτικά συμβούλια.** Εγώ πήγαινα πάντα και πάνε και άλλοι φίλοι τώρα”, Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα.*

Στο κίνημα απόρριψης των μεταναστών ενσωματώθηκαν και άλλες ομάδες, οργανώσεις και άτομα εκτός της Επιτροπής Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα. Ταυτόχρονα, εμφανίστηκε ανά περιόδους έντυπο ανυπόγραφο υλικό, το οποίο καλούσε τους έλληνες κατοίκους σε δράσεις “επανακατάληψης” της πλατείας, στο πλαίσιο της αφήγησης, η οποία περιγράφηκε προηγουμένως. Οι δράσεις αυτές, όπως και οι δράσεις της Επιτροπής Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα έχουν το χαρακτήρα συγκέντρωσης διαμαρτυρίας, χωρίς να πραγματοποιούνται παράλληλα άλλες δράσεις ή χρήσεις.

Εικόνα 18: Αφίσες για εκδηλώσεις του κινήματος απόρριψης των μεταναστών

Οι κινηματικοί μηχανισμοί, οι οποίοι είναι υποστηρικτικοί προς τους μετανάστες παρουσίασαν μειωμένη δυνατότητα πραγματοποίησης δράσεων στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, ως αποτέλεσμα των σχέσεων εξουσίας, οι οποίες αναλύονται στο επόμενο υποκεφάλαιο. Οι παρεμβάσεις τους είχαν χαρακτήρα ενημέρωσης μέσω της προβολής αφηγήσεων αντίθετων με αυτούς του κινήματος απόρριψης, αλλά και της απόπειρας ένταξης των μεταναστών στην τοπική κοινωνία και ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής μέσα από πολιτιστικές εκδηλώσεις. Επιπλέον, η Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος ακολούθησε εκτός κινηματικών δράσεων και θεσμικές οδούς, ειδικά σε ό,τι αφορά την επιδιωκόμενη επαναλειτουργία της παιδικής χαράς: επιστολές στο Δήμο Αθηναίων, απεύθυνση στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, συλλογή υπογραφών κλπ.

“Εξαρτάται από το γεγονός που έχει συμβεί. Συνήθως, έχει να κάνει με κάποιο γεγονός. Αν δεν υπάρχει γεγονός... κοίτα, επειδή συνέχεια κάτι γίνεται, πάντα υπάρχει γεγονός. Δηλαδή, μπορώ να σου πω, από το Νοέμβρη που ’μουνα εκεί, μέχρι τώρα, δεν υπάρχει βδομάδα που να μην έχεις να ασχοληθείς με κάτι που έχει συμβεί. Εντάξει, αυτό που ’χαμε σκεφτεί σαν, εντάξει εγώ το ’χα θέσει, αλλά λόγω του ότι τρέχουμε συνέχεια με συλληφθέντες, με το ένα με το άλλο,

ήταν σε φάση να γίνει **παρέμβαση σε σχολεία και τα λοιπά. Δηλαδή μοιράσαμε κείμενα...**[...] Ας πούμε **μικροφωνική**, δηλαδή στη σύλληψη που έγινε τα Χριστούγεννα, όταν ήταν τα δικαστήρια, βγήκαμε για ενημέρωση, ότι γίνονται δικαστήρια γι' αυτό το γεγονός που έγινε στη γειτονιά τους και μικροφωνική. Εντάξει, μας είπαν ανθέλληνες, μας είπαν πολλά, σκάσαν κι οι ΔΙΑΣ, εντάξει δεν έγινε κάτι. Αλλά, θέλω να σου πω, **πολύ εχθρικό το κλίμα**", Συνέλευση αναρχικού χώρου.

“Βλέπαμε ότι υπήρχε ο κίνδυνος η πλατεία να νεκρωθεί. Και θέλαμε **μέσα από πολιτιστικές εκδηλώσεις, μέσα από ανταλλαγές βιβλίων να ζωντανέψουμε την πλατεία**, να είναι ευχαριστημένοι και οι κάτοικοι εκεί γύρω που έχουν τα μαγαζιά και έτσι να μην καταφέρουν να την καταλάβουν. Αλλά τελικά δεν μπορέσαμε γιατί έγινε αυτό. Και φαίνεται ότι ασκήσαν μεγάλη τρομοκρατία στην περιοχή [...] Τον Οκτώβρη λοιπόν κάναμε, και μάλιστα συμβολικά, **κάναμε ένα παιδικό θέατρο** στην περιοχή, ώστε να απαντήσουμε ότι “εσείς κλείνετε την πλατεία και εμείς κάνουμε θέατρο παιδικό και καλούμε όλα τα παιδιά από τα σχολεία της περιοχής”. Πέτυχε αυτό. Βέβαια είχαμε πολλές ιστορίες. Προπηλακισμούς [...] κάναμε και κάποιες **διαδηλώσεις**, προσπαθήσαμε να κάνουμε, όχι μόνοι μας, μαζί και με άλλες οργανώσεις. Μετά, **κάναμε πάρα πολλές προσφυγές στο Δήμο και απευθυνθήκαμε και στα ευρωπαϊκά δικαστήρια**. Εξαντλήσαμε **όλα τα μέσα** που υπήρχαν. Δικαιωθήκαμε και από το Δήμο, ήταν θετικοί να ανοίξει (σ.σ. η παιδική χαρά). Βέβαια καθυστερούσαν, γιατί θέλει επισκευές και να εγκριθεί το... δικαιολογίες μάλλον, γιατί δεν ήταν τόσα πολλά τα λεφτά για να αντικατασταθούν δύο κούνιες που ήταν λίγο σπασμένες, αλλά μέσα από αυτή τη λογική. Γιατί χρειαζόταν και φύλακα κι εμείς συζητούσαμε, αλλά βρίσκανε διάφορα επιχειρήματα. Ότι το βράδυ λέει μαζεύονταν εξαρτημένα άτομα στην πλατεία και δημιουργούν προβλήματα. Εμείς ζητήσαμε να λειτουργεί κανονικά. Και μάλιστα και με φύλακα, αν είναι δυνατόν, την ημέρα και το βράδυ να κλείνει. Να έρχονται παιδιά από σχολεία - μάλιστα **είχαμε μαζέψει υπογραφές πάρα πολλές από τα σχολεία και από τους δασκάλους και από κατοίκους** - για τη σημασία που είχε μια παιδική χαρά στον Αγ. Παντελεήμονα, γιατί δεν υπάρχει άλλη. Όλα τα μέσα δηλαδή χρησιμοποιήσαμε [...] Προσπαθούμε τώρα, δηλαδή αυτό το σχέδιο έχουμε, να το ξεκινήσουμε, αλλά επειδή θέλει πάρα πολύ μεγάλη προσοχή γιατί αν ξεκινήσουμε και γίνουν επεισόδια θα χάσουμε πάλι τις ευκαιρίες, θα χάσουμε τον κόσμο. Θα φοβηθεί ο κόσμος, γιατί προκειμένου να έχει φασαρίες δε θα έρθει μαζί μας. Πρέπει, λοιπόν, να υπάρχει ένα σχέδιο με πολλές **κινήσεις, που θέλουνε την ειρηνική συνύπαρξη εδώ στην περιοχή μας και να αρχίσουμε μια σειρά. Δηλαδή να είναι 2 εκδηλώσεις το μήνα. Πάνω στην πλατεία. Δηλαδή από το Σεπτέμβριο το σκεφτόμαστε και αυτό θα μας βοηθήσει να χτίσουμε καλή σχέση με τους καταστηματάρχες**”, Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος.

Οι μηχανισμοί της οικονομίας δεν έχουν πραγματοποιήσει κάποια οργανωμένη συλλογική δράση ή παρέμβαση στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα. Η όποια συμμετοχή σε σχετικά γεγονότα λαμβάνει χώρα στη βάση της τοποθέτησής τους απέναντι στην παρουσία μεταναστών και στους υπό έρευνα κινηματικούς μηχανισμούς, αλλά και στην ιδεολογική τους τοποθέτηση.

“Οι καταστηματάρχες δεν κάνουμε κάτι από κοινού, δεν έχουμε ας πούμε κάποια συνεργασία, σύλλογο ή κάτι τέτοιο. Ότι συνεργασίες υπάρχουν είναι σε πολιτικές σχέσεις.”, Μ.Φ., καταστηματάρχης.

“Εγώ και η οικογένειά μου πήγαμε σε διαδηλώσεις των κατοίκων και ήμασταν... όπως μπορούμε βοηθάμε σε αυτό το πράγμα. Άλλοι, ενώ είναι μαζί... συμφωνούν ρε παιδί μου, φοβούνται να φανούν”, Ν.Κ., καταστηματάρχης.

Οι μετανάστες, η παρουσία και κοινωνική ένταξη των οποίων αποτελεί το διακύβευμα των συγκρούσεων στο συγκεκριμένο δημόσιο χώρο, δεν έχουν συγκροτήσει οργανωμένες δομές στην περιοχή και οι όποιες ομαδοποιήσεις προκύπτουν μέσα από κοινωνικά και θρησκευτικά δίκτυα, χωρίς να αποκτούν πολιτικά ή ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Ως εκ τούτου, απουσιάζουν εκ μέρους τους συλλογικές δράσεις και παρεμβάσεις, ενώ και **η συμμετοχή και αλληλεπίδραση με υποστηρικτικούς σε αυτούς μηχανισμούς είναι περιορισμένη**. Ταυτόχρονα, όπως προέκυψε από αλληλεπιδράσεις στο πλαίσιο της άμεσης παρατήρησης και της συμπλήρωσης ερωτηματολογίων, εμφανίζονται ομαδοποιήσεις μεταναστών, οι οποίοι είτε διαμένουν για μακρά περίοδο στην περιοχή, είτε είναι μετανάστες δεύτερης γενιάς, οι οποίοι τοποθετούνται στο κίνημα απόρριψης των νέων μεταναστών. Εφόσον δεν υφίσταται κάποια συγκεκριμένη οργανωμένη ομαδοποίηση μεταναστών, η δράση τους αναλύεται μέσα από τις αφηγήσεις των υποστηρικτικών σε αυτούς μηχανισμών.

“Ομάδες υπάρχουνε. Αλλά σαν οργανωμένες να κάνουνε διαδηλώσεις και τα λοιπά δεν έχω δει εγώ. Υπάρχουνε σε δίκτυα αλληλεγγύης και βοήθειας μεταξύ τους. Αυτό φαίνεται καθαρά.

Και φαίνεται και από τη λειτουργία εδώ των παιδιών. Τα περισσότερα παιδιά είναι μεταναστών. Βλέπεις ότι το ένα παιδί έρχεται να πάρει και βοηθάει το άλλο. Αυτό δείχνει κάτι ας πούμε”, Μ.Φ., καταστηματάρχης.

“Οι οργανώσεις μεταναστών δεν έχουν κάνει πολλά πράγματα. **Είναι πολύ αδύναμες στο μηχανισμό τους.** Κι εμείς που έχουμε μια επικοινωνία βλέπουμε ότι **δεν επηρεάζουν και πολύ κόσμο από τους μετανάστες.** Οι περισσότεροι μετανάστες είναι στο πρόβλημά τους, στην αδυναμία τους, **δε θέλουν να συμμετέχουν σε πολλά - πολλά.** Οι περισσότεροι δε θέλουν κάτι και να τους προσφέρεις, μήπως εκτεθούνε, **θέλουν να’ ναι ουδέτεροι.** Και είναι ένα αδύνατο σημείο, είναι μια απορία μας. Δηλαδή τόσα χρόνια, όχι μόνο εδώ, γενικά, ότι **δεν καταφέρανε οι οργανώσεις μεταναστών να έχουνε έτσι μια δυνατή πολιτική υπόσταση.** Για να μπορούμε κι εμείς και για τα καλά και για τα κακά να συνεργαστούμε, να συνεννοηθούμε, να βάλουμε κάποια θέματα κοινά, γιατί είμαστε κάτοικοι μαζί, να το δούμε. Εμείς πολλές φορές προσπαθήσαμε να καθαρίσουμε την πλατεία π.χ. την πλατεία Βικτωρίας - όλοι μαζί να το κάνουμε - δηλαδή είμαστε κάτοικοι και όλοι μαζί κατεβαίνουμε, εσείς με τις κοινότητές σας, εμείς με τη δική μας κίνηση, συνεργαζόμαστε... **δεν υπάρχει μεγάλη ανταπόκριση.** Και απ’ ότι φαίνεται τώρα, επειδή τα νέα κύματα, αυτά που έρχονται είναι πιο δύσκολη κατάσταση. Δηλαδή, έρχονται για να φύγουνε. Έρχονται τρέχοντας να σωθούνε, δεν ξέρουν το αύριό τους. Κάποιοι τους λένε - δεν ξέρω τι πληροφορίες γιατί παίζονται και πολλά συμφέροντα στη μεταφορά - και πιστεύω ότι **οι πιο πολλοί κινούνται μέσω θρησκείας, παρά μέσα από άλλη έκφραση πιο ευρύτερη.** Ενώ περιμέναμε με τα χρόνια να έχουν πιο δυνατή εκπροσώπηση οργανωμένη, δεν έγινε αυτό. Από την άλλη, οι παλιότεροι, οι ανατολικοευρωπαίοι γυρίσανε, πηγαينوέρχονται γιατί έχουν δουλειές, έχουνε δικαιώματα πια και δεν τους ενδιαφέρει και αυτούς. Οι πιο προνομιούχοι έχουν βρει τις λύσεις τους και δε θέλουν να συνεργάζονται και **πολλοί από αυτούς έχουν πάει και συντηρητικά και δεξιά δηλαδή. Κυρίως οι Αλβανοί** έχουνε πάει πάρα πολύ δεξιά, μέχρι που συνεργάζονται με... **οι τελευταίες στρατολογήσεις της Χρυσής Αυγής είναι μέσα από τα σχολεία.** Το τελευταίο χτύπημα που φάγαμε το δυνατό ήταν αυτό [...] Εδώ **αλβανοί πάρα πολλοί φύγανε γιατί δεν τους αρέσει η περιοχή, επειδή έχει τους μετανάστες.** Εγώ βλέπω πάρα πολλοί να μου μιλάνε περιφρονητικά, εργαζόμενοι αλβανοί δεύτερης γενιάς, για τους μετανάστες τους άλλους και εκεί είναι που στενοχωριέσαι κιόλας. Δηλαδή, πέρασανε μια περίοδο που τα ξεχάσανε, τα παιδιά δεν τα θυμούνται κιόλας, οι 20αρηδες αλλά πέρασαν οι γονείς τους τότε, ήταν ένα κίνημα κατά των αλβανών φοβερό”, Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος.

“Κοίτα, για αφισκοκλήσεις που έχουμε κάνει, οι μόνοι που βοηθάνε είναι οι μετανάστες, γιατί ασχολούμαστε πολύ με το μεταναστευτικό, η όλη διαδικασία έχει να κάνει με τους... **μάλλον**

αυτοί που βοηθάνε εν πάση περιπτώσει είναι οι μετανάστες μάλλον ψυχολογικά... ότι “πέιτε μας να ξέρουμε” και όντως σκάνε και στις πορείες [...] Το αντίθετο, ότι κάτι δεν πάει καλά είναι αυτό που σου είπα όταν μας βρίζανε σε εκείνον το δρομάκο, στο ύψος του Αγ. Παντελεήμονα, μας βρίζανε και κράζανε, υπήρχανε παρέες μεταναστών που ήταν πολύ περισσότεροι απ’ τους άλλους, απ’ τους φασίστες. Οι οποίοι ήταν σε φάση... απλά κοιτάγανε, δεν ασχολιόντουσαν ρε παιδί μου. Και το βρίσκανε και λίγο γραφικό ρε παιδί μου, είχαν και λίγο ψιλογελάκια ας πούμε”, Συλλογικότητα του αναρχικού χώρου.

“Κατεβήκαν και μετανάστες νόμιμοι μαζί μας και υπέγραψαν, έχω τις υπογραφές τους. Αλβανοί και άλλοι οι οποίοι είναι από χρόνια εδώ”, Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα.

Η παρουσία των μηχανισμών κανονικοποίησης - όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο υποκεφάλαιο - είναι τακτική. Τα συνεργεία καθαρισμού του Δήμου Αθηναίων έχουν καθημερινή παρουσία με δράσεις καθαριότητας και καλλωπισμού. Ο μηχανισμός της αστυνομίας έχει προληπτική παρουσία, ενώ επεμβαίνει για περιστατικά κλοπών και - σε ό,τι αφορά τους υπό έρευνα μηχανισμούς - γεγονότα συμπλοκών ανάμεσα στα δύο αντιθετικά κινήματα. Ταυτόχρονα, υπάρχουν αναφορές σε θετική ανταπόκριση των ελλήνων κατοίκων στην παρουσία του.

“Υπήρξαν επεισόδια μεταξύ αντιεξουσιαστών και ακροδεξιών, μεταξύ κατοίκων και αντιεξουσιαστών επίσης.”, Τμήμα Ασφάλειας Αγίου Παντελεήμονα.

“Καθημερινά (σ.σ. σχετικά με τη συχνότητα παρεμβάσεων). Στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα συμπλοκές ως επί των πλείστον, γιατί σε πορείες και τέτοια εμείς είμαστε πάντα γύρω - γύρω , δεν είμαστε ποτέ στην πλατεία, είναι άλλες δυνάμεις που πάνε εκεί. Το μεγαλύτερο περιστατικό είναι οι κλεψιές, τσαντιές από μηχανάκια και από τέτοια και σ’ αυτά καλούμαστε καθημερινά [...] πλατεία Αγ. Παντελεήμονα ο κόσμος και μας θέλει, οι τοπικοί δηλαδή μας θέλουνε, οι υπόλοιποι αλλοδαποί δε μας θέλουνε.”, ΔΙΑΣ.

“Ο κόσμος στον Αγ. Παντελεήμονα είναι πιο υποστηρικτικός σε σχέση με άλλες περιοχές, καμία σχέση. Είναι ανάλογα με την περιοχή που δουλεύεις. Οι περιοχές του κέντρου, που ο κόσμος έχει πρόβλημα, όχι... επειδή είναι τέλος πάντων η κατάσταση, αλλοδαποί μαζεμένοι, υπάρχει... είναι υποβαθμισμένα αρκετά, οι κάτοικοι που είχαν συνηθίσει σε μια άλλη εικόνα

της περιοχής τους, που ζουν χρόνια εκεί... ε... ζητάνε πιο πολλή βοήθεια κατά κάποιον τρόπο. Τώρα οι καινούριοι κάτοικοι, που έχουν έρθει και έχουν εγκατασταθεί εκεί, είναι πολύ δύσπιστοι. Εξαρτάται, παίζει ρόλο και η αντιμετώπιση, το πώς θα μιλήσω εγώ σε εσένα που έχεις το πρόβλημα [...] Τώρα, πλατεία Αγ. Παντελεήμονα, όχι ακριβώς στην πλατεία, σε τριγύρω στενά, συμπλοκή μεταξύ αλλοδαπών για οικονομικές διαφορές, στην οποία ο ένας είχε μαχαιρώσει τον άλλον, δε μιλούσε κανείς, ο ένας ήταν πεσμένος κάτω. Εμείς ψάχναμε να βρούμε το δράστη, κανένας δεν έδινε πληροφορίες, βοήθεια, το θύμα δε μιλούσε. Και υπήρχε γενικότερα, βασικά δεν υπήρχε ούτε ασφάλεια, γιατί αυτοί ήταν δύσπιστοι και έτοιμοι, ήδη η ψυχολογία τους ήταν τέτοια που πίστευαν ότι πας εκεί για να τους κάνουνε κακό και όχι για να βοηθήσεις. Οπότε ήταν πολύ κλεισμένοι, πολύ τσιτωμένοι, πολύ αγχωμένοι. Και για λόγους ότι μπορεί να μην είχαν χαρτιά και για λόγους ότι εμφανιζόμαστε εμείς, όπως είμαστε και λόγω άσχημων εμπειριών που μπορεί να έχουνε από έτερους συναδέλφους”, ΔΙΑΣ.

“Πλατεία Αγίου Παντελεήμονα: επεισόδια χρυσαυγίτες με αναρχικούς. Και αλλοδαπούς ξέρω γω. Επειδή θελαν να περάσουνε, να διώξουν τους αλλοδαπούς από κει, από την περιοχή, είχανε μαζευτεί συγκεντρώσεις... είχαν συγκεντρωθεί οι αναρχικοί εκεί πέρα και πήγαμε κι εμείς για να μη γίνει αυτή η σύγκρουση μεταξύ των δύο ομάδων: αναρχικών και χρυσαυγιτών. Στην ουσία κάνεις το... **πρέπει να τους αποθήσεις ξέρω γω να μη βρεθούνε και σφαχτούνε.** Είχανε γίνει διάφορα. Αυτό εκεί. **Συγκρούσεις ομάδων. Πας για να διαχωρίσεις να μη βρεθούν αυτές οι δύο ομάδες. Οι δύο αντίθετες ομάδες**”, MAT.

“Στην περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα μπορώ να πω ότι μετά το '11 η παρουσία μας είναι καθημερινή, διαρκής, δεχτή από τους κατοίκους και από τους δημότες και όχι απλά δεκτή αλλά ευπρόσδεκτη. Αυτό δεν επιτεύχθηκε από τη μία μέρα στην άλλη. Ρίξαμε ιδιαίτερο βάρος στην καθαριότητα, έχουμε κάθε μέρα συγκεκριμένο κλιμάκιο το οποία κάθε μέρα πλένει και καθαρίζει την πλατεία και ώστε να παρεμβαίνουμε και κατά τη διάρκεια της ημέρας πυροσβεστικά αν παρουσιαστεί κάποιο πρόβλημα”, Α. Βαρελάς, Αντιδήμαρχος Αθηναίων

Από το σύνολο της ανάλυσης του παρόντος υποκεφαλαίου προκύπτει ότι οι κινηματικοί μηχανισμοί δεν έχουν καθημερινή οργανωμένη παρουσία στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα. Επιπλέον, οι παρεμβάσεις και δράσεις των μηχανισμών αυτών έχουν ως αποκλειστικό περιεχόμενο ανάπτυξης την παρουσία μεταναστών, είτε με τη μορφή απόρριψης είτε με τη μορφή υποστήριξης.

7.2.2.3. Σχέσεις εξουσίας

Ανάπτυξη συμμαχιών και προσλήψεις των σχέσεων εξουσίας

Ήδη, στα προηγούμενα υποκεφάλαια υπήρξαν αναφορές, τόσο στις συμμαχίες οι οποίες αναπτύσσονται, όσο και στη βάση της συγκρότησής τους. Στο πλαίσιο αυτό, δημιουργούνται δύο μπλοκ συμμαχιών, τα οποία συνδέονται επιπλέον με ευρύτερους από τους υπό έρευνα μηχανισμούς. Το **μπλοκ υποστήριξης μεταναστών** περιλαμβάνει την Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος, συλλογικότητες του αναρχικού χώρου και τμήμα καταστηματαρχών και κατοίκων - χρηστών του δημόσιου χώρου της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα. Το **μπλόκ του κινήματος απόρριψης** έχει ως βάση και κύριο μηχανισμό εδραίωσης την Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα, τμήμα των καταστηματαρχών και των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής. Με βάση τα δεδομένα τα οποία προέκυψαν από τα ερωτηματολόγια, αναφορές οι οποίες προηγήθηκαν, αλλά και αναφορές οι οποίες θα παρουσιαστούν στη συνέχεια, το κίνημα απόρριψης παρουσιάζει αυξημένη - σε σχέση με το κίνημα υποστήριξης - επίδραση σε έλληνες χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα και κατοίκους της ευρύτερης περιοχής. Επιπλέον, το κίνημα υποστήριξης δεν έχει καταφέρει να αναπτύξει ισχυρές συνεργασίες με ομάδες μεταναστών, οι οποίοι διαμένουν στην περιοχή. Τα δύο αυτά αντιθετικά κινήματα συνδέονται με ευρύτερους μηχανισμούς, καθώς στο πλαίσιο της έρευνας πεδίου παρουσιάστηκαν αναφορές από τη μία πλευρά σε ενεργή υποστήριξη από το νεοναζιστικό κόμμα της Χρυσής Αυγής και από την άλλη - και συγκεκριμένα από την Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος - αναφορές σε υποστήριξη από αντιρατσιστικές οργανώσεις, αλλά και κόμματα όπως ο ΣΥΡΙΖΑ και η ΑΝΤΑΡΣΥΑ. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται αξιολογήσεις και αναφορές των κινηματικών μηχανισμών ως προς το σύνολο των υπό έρευνα μηχανισμών.

Αξιολογήσεις από κινηματικούς μηχανισμούς

Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα (Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος: 0, Συλλογικότητα του αναρχικού χώρου: 0, Καταστηματαρχες: 8, Αστυνομία: 10, Δήμος Αθηναίων: 5)

“Για αυτούς τι να σου πω (σ.σ. Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος); Πρώτον, δεν είναι από εδώ, άλλοι τους έχουν βάλει να τα κάνουν αυτά. Μετά είναι το εντελώς αντίθετο από εμάς. Οι άνθρωποι είναι λαθρολάγνοι. Είναι τελείως το αντίθετο.”

“Ναι, είχαμε αναρχικούς. Είχαμε τη Villa Amalia, την οποία είχανε καταλάβει αναρχικοί. Υπήρξαν και συγκρούσεις εδώ αναρχικών με Χρυσή Αυγή. **Ευτυχώς τους διώξανε απ’ ότι ξέρω.**”

“Οι επιχειρηματίες έχουνε πάθει τη μεγαλύτερη ζημιά. Τη μεγαλύτερη. Οι επιχειρηματίες, αν και μας αγαπούν, μένουν αμέτοχοι γιατί φοβούνται. **Είναι όμως μαζί μας.** Τους βλέπετε, θα μας κεράσουν, με αγάπη, μας αγκαλιάζουνε. Φοβούνται για τα μαγαζιά τους ή μην έχουν κυρώσεις ως ρατσιστές. Έχουμε και την αντιρατσιστική θεωρία. Το ρατσισμό εναντίον των ελλήνων τον καυτηριάσανε; Φυλακίζουνε ανθρώπους γιατί είναι λέει ρατσιστές. Αυτούς που είναι ρατσιστές εναντίον των ελλήνων τους φυλάκισαν;”

“**Εμείς τους θέλουμε πολύ** (σ.σ. την αστυνομία). Και τώρα επί καινούριας υπουργίας έχει βελτιωθεί πάρα πολύ η κατάσταση. Αλλά δεν μπορούνε να τους διώξουνε (σ.σ. τους μετανάστες). Δεν μπορούνε, δηλαδή, να έρθουν και να τους πουν “φύγετε”. Γιατί ας πούμε οι τσιγγάνοι είναι ευρωπαίοι πολίτες [...] **Με την αστυνομία δε στέλνουμε καν επιστολές, έχουμε επαφή άμεση [...]** Ένα καλό έχει γίνει τώρα, έχει φροντίσει το Υπουργείο και **αστυνομεύεται η περιοχή.** Έχει κάνει πολύ καλή δουλειά. Και ο προηγούμενος υπουργός έκανε καλή δουλειά. Τους μάζευε, αλλά όταν τους κλείναν μέσα δε χωράγανε και φεύγανε.”

Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος (Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα: 0, Συλλογικότητες του αναρχικού χώρου: 7, Καταστηματαρχες: 6, Αστυνομία: 3, Δήμος Αθηναίων: 3)

“**Με την επιτροπή είμαστε απέναντι** (σ.σ. Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα). Με τους μετανάστες πάντα έχουμε καλές σχέσεις, ξέρουν ότι εμείς κάνουμε τα πάντα για να υποστηρίξουμε τα δικαιώματά τους. Και το ’χουμε πει κιόλας. Εμάς οι αρχές λειτουργίας μας είναι ότι προσπαθούμε και αγωνιζόμαστε για ένα κράτος δικαίου και τη δικαίωση όλων σύμφωνα με αυτά που έχουν ως τώρα καθιερωθεί και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Για όλους, ανεξάρτητα από διακρίσεις. Επομένως, έχουμε πολύ καλές σχέσεις με τους μετανάστες. Με την αστυνομία τυπικά τώρα δε μπορούμε να πούμε ότι μας φέρονται άσχημα. Δηλαδή, αν κάνουμε διαβήματα θεσμικά, τυπικά μας απαντούν [...] **Εμείς έχουμε το καλό ότι για ένα διάστημα, τότε που ήταν πολύ άγρια τα πράγματα, βοήθησε και η κατάληψη της Βίλλας Αμαλίας.**”

“Ο Δήμος στον Αγ. Παντελεήμονα έκανε στην άκρη. Δεν έκανε τίποτα. Γιατί μονίμως είχε την επιθετική στάση της επιτροπής αυτής, που πήγαινε στο Δήμο και δημιουργούσε επεισόδια. Και ο

Καμίνης όντας συντηρητικός δεν ήθελε να ακούγονται γεγονότα με αντιπαραθέσεις, με αντιπαλότητες κατοίκων και λοιπά. Τελευταία μόνο πήρε θέση. Και τελευταία φορά ήταν μετά, αφού βγήκε η ιστορία της Χρυσής Αυγής και ήτανε μέσα στη φυλακή κάποιιοι εν πάση περιπτώσει και τόλμησε να πει ότι εφαρμόζουμε το σχέδιο αυτό που το 'χαμε αποφασίσει από το '10 για την αλλαγή, την ανάπλαση της πλατείας και την παιδική χαρά, που ίσως είναι πιο σωστό να πάει στην κάτω πλευρά. Αλλά και αυτό ακόμα δεν τολμούσε γιατί οι αντιδράσεις ήταν και γι' αυτό, να μη γίνει καθόλου παιδική χαρά, “δε θέλουμε παιδική χαρά, δε θέλουμε παιδιά στην πλατεία, τα παιδιά αυτά δε θα ' ναι δικά μας, θα ' ναι παιδιά μεταναστών.”

“Τι να σου πω, **τα περισσότερα μαγαζιά που ήταν άνθρωποι που δεν μπορέσανε να τα βρουνε με την κατάσταση αυτή κλείσανε.** Τώρα για τα καινούρια, τα λίγα που είναι, ξέρω ότι δεν έχουνε πάρα πολλή δουλειά. Ότι έχουν πάρα πολύ μεγάλο πρόβλημα, αντίθετα με την πλατεία Βικτωρίας όπου πέρασε αυτή τη φάση και την ξεπέρασε ακριβώς επειδή δεν μπήκε σε αυτή τη δυσφήμιση που τους έχουνε κάνει μέσα από τις προβολές της τρομοκρατίας, ήταν πολύ κακό για την περιοχή. Οι επιχειρηματίες ξέρω ότι πραγματικά είναι ένας τρόπος - δηλαδή εμείς **θέλουμε αν κάνουμε κάτι να συνεννοηθούμε και μαζί τους** - για να κάνουμε θετικά πράγματα. Δηλαδή, να αρχίσει να γίνεται μια εκδήλωση... έχουμε μιλήσει, αλλά είναι πολύ δύσκολο να εκτεθούν. Αν μπορέσουμε να κάνουμε εκδηλώσεις στην πλατεία που να... ότι γίνεται αυτή η πολιτιστική εκδήλωση, μια ωραία συναυλία, αλλά όχι να γίνει μια φορά, όπως είχε γίνει τότε και τελείωσε. Να καταφέρουμε να έχουμε... Αυτή τη στιγμή, οι καταστηματάρχες είναι κουμπωμένοι και φοβισμένοι. Μόνο έτσι θα μπορέσουν και αυτοί να ανοιχτούνε βλέποντας ότι υπάρχει τρόπος να πάνε καλύτερα και δεν κινδυνεύουνε μέσα από άλλες ας πούμε συνεργασίες και... **όχι, δε μπορώ να το πω συνεργασίες, αλλά να δέχονται άλλα πράγματα σε αυτή την πλατεία. Να βοηθήσουν να αναπτυχθούνε κάποια άλλα πράγματα στην πλατεία.**”

Συλλογικότητα του αναρχικού χώρου (Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα: 0, Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος: 7, Καταστηματάρχες: -, Αστυνομία: 0, Δήμος Αθηναίων: 0)

“Με την Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} που μου λες, αν εννοούμε τους ίδιους, εμείς ως συλλογικότητα δεν έχουμε κάποια επαφή, αλλά ξέρω ότι κάποιιοι του χώρου έχουνε και γενικά **αυτοί βοηθάνε όσο μπορούν.**”

“Ο Δήμος; Πέρα από τα κάγκελα; Δεν ξέρω τώρα τι να σου πω. Δηλαδή, το πρόβλημα είναι beyond ρε παιδί μου. Δηλαδή ο Δήμος έτσι κι αλλιώς είναι διακοσμητική κατάσταση στο

κράτος. Εδώ είμαστε πέρα από... δηλαδή τα προβλήματα ξεπερνάνε κατά πολύ τις αρμοδιότητες του Δήμου.”

Σε ό,τι αφορά τους υπόλοιπους υπό έρευνα μηχανισμούς, εμφανίζονται αποκλειστικά ενδείξεις, οι οποίες δεν είναι δυνατό να εξεταστούν στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, καθώς κάτι τέτοιο θα απαιτούσε μεγαλύτερο αριθμό σε βάθος συνεντεύξεων. Εντούτοις, φαίνεται ότι ανάμεσα στους καταστηματαρχες δεν υπάρχει ενιαία τοποθέτηση, όπως σε ένα βαθμό παρατηρήθηκε στην πλατεία Εξαρχείων. Αντίθετα, παράγουν αντιθετικές αφηγήσεις, οι οποίες δύνανται να ενταχθούν στις δύο αφηγήσεις των αντιθετικών κινηματικών μηχανισμών και ο βαθμός επιρροής του κάθε κινηματικού μηχανισμού δεν είναι δυνατό να εκτιμηθεί με το υπάρχον δείγμα. Σε ό,τι αφορά το μηχανισμό της αστυνομίας, διακρίνεται μία θετική προσέγγιση του κινήματος απόρριψης, υπό την έννοια αφενός της κοινής θεώρησης της συνθήκης αυξημένης παρουσίας μεταναστών ως προβληματικής και αφετέρου της αφήγησης περιστατικών τα οποία αφορούν αποκλειστικά παραβατικές συμπεριφορές μεταναστών. Επιπλέον, η αρνητική αξιολόγηση των επεμβάσεων της αστυνομίας από τους μηχανισμούς του κινήματος υποστήριξης συμπληρώνεται από θετικές αξιολογήσεις από τους μηχανισμούς του κινήματος απόρριψης.

Στη συνέχεια, αναφέρονται θετικές και αρνητικές προσλήψεις των διαμορφωμένων σχέσεων εξουσίας στο δημόσιο χώρο της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα, τόσο μέσα από παραδοχές, όσο και μέσα από αφηγήσεις περιστατικών. Περιστατικό με συχνότερη εμφάνιση αποτελεί το κλείσιμο της παιδικής χαράς από το κίνημα απόρριψης και οι αντιδράσεις προς αυτό του κινήματος υποστήριξης.

*“Αυτό ήτανε... μεγαλύτερη βαρβαρότητα και φασιστική κίνηση δεν υπήρχε. Δεν έφταιγε η παιδική χαρά, εγώ νομίζω ότι όλη η κίνηση ήταν συμβολική. Ότι “εμείς κλείνουμε το χώρο που παίζουν παιδιά, επειδή αυτά τα παιδιά είναι κυρίως παιδιά μεταναστών. Κι εμείς δε θέλουμε να υπάρχει εδώ αυτό που λέμε νέες γενιές μεταναστών, που πιθανόν να είναι και οι νέοι κάτοικοι της περιοχής”. Έγινε **σύμβολο δύναμης** και γι’ αυτό δεν άνοιξε και τόσον καιρό. Δηλαδή παρ’ όλο που έδειχνε τη διάθεση και ο Δήμαρχος, ο Καμίνης, να την ανοίξουν, δεν τολμούσανε. **Με το που θα πήγαινε να... θα είχαμε πάρα πολλά επεισόδια, που φοβήθηκαν να τα αντιμετωπίσουν και έμεινε κλειστή [...]** Επομένως, εγώ νομίζω ότι και όλη αυτή η επιμονή τους ήτανε ακριβώς ότι η πλατεία του Αγ. Παντελεήμονα ήταν ο πρώτος χώρος που κατέλαβε η*

Χρυσή Αυγή μέσα από σχέδιο – δεν ήταν τυχαίο - δηλαδή είδαμε ότι τελικά δεν ήταν και αυθόρμητα τα πράγματα και μετά αυτό το κρατήσανε [...] **Δεν μπορούσαμε να έχουμε αποτέλεσμα.** Ακόμα και να την ανοίγανε την παιδική χαρά, **στο βαθμό που δε μπορούσαν να μαζέψουν τη συμπεριφορά των ανθρώπων που ασκούσαν τρομοκρατία, δε θα μπορούσε να γίνει τίποτα.** Γι' αυτό νομίζω ο λόγος ήταν συμβολικός, δε θέλαν να ανοίξει. Ήταν ότι “εμείς έχουμε κλειστή την παιδική χαρά”. Αυτό δεν έπρεπε να αλλάξει. Να μην ακουστεί ότι άνοιξε η παιδική χαρά. Συμβολικά, δηλαδή, γιατί **ούτως ή άλλως ήταν υπό κατάληψη η πλατεία**[...] Μετά έγινε η κατάληψη της πλατείας. **Δεν μπορούσαμε ούτε να περάσουμε από την πλατεία.** Δηλαδή πολλοί από εμάς που είμαστε γνωστοί, **ούτε από τους γύρω δρόμους.** Πράγμα που δεν ισχύει τώρα, τώρα έχουνε συμμαζευτεί, δεν είναι πια επιθετικοί, έχουνε μια άλλη συμπεριφορά [...] Τον τελευταίο καιρό - από τότε που έγινε η κατάληψη - **δεν μπορούσαμε να διοργανώσουμε τίποτα.** Μόνο κάτι που κάναμε, και το κάναμε όχι μόνοι μας, το κάναμε με την Ανοιχτή Πόλη και με άλλες αντιρατσιστικές κινήσεις, το κάναμε τον Οκτώβριο, την πρώτη εκδήλωση - και έγινε μεγάλη εκδήλωση πράγματι - υπήρχε κάλεσμα στην αθηναϊκή κοινωνία και ανταποκρίθηκε ο κόσμος, ο οποίος ήταν φοβισμένος”, Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος.

“Και κατά τ’ άλλα, **αυτό που λειτουργεί αποτρεπτικά είναι οι κάτοικοι, οι οποίοι θα πάρουν και τους μπάτσους,** χαρακτηριστικά μπορώ να σου πω 15 σκηνικά. Ας πούμε κολλήσαμε μια αφίσα σε κοντινό τοίχο μαγαζιού και **βγήκαν απέναντι οι προπατζήδες και ο μαγαζάτορας και - γεμάτη μετανάστες οι πλατεία - να μας κράζουνε,** να μας πούνε πόσο μεγάλο είναι το φάρδος του *** μας, αφού βάλαν μέσα τις *** τους και τα λοιπά... Πολύ περιγραφικοί, δηλαδή με ανατριχιαστικές λεπτομέρειες... ε... **φασίστες με όλη την έννοια του όρου.** Μας είπαν, μας λέγανε ότι ερχόμαστε με τα λεφτά του μπαμπά. Ε, αυτό δεν ξέρω κατά πόσο μπορεί να σε βοηθήσει, τα γαλλικά σου πώς είναι; Το όλο τους discourse, **η διαλεκτική, είναι ότι εμείς ερχόμαστε από πλούσιες περιοχές να πουλήσουμε ιδεολογία σ’ αυτούς. Αυτό μας το είπαν ανεξάρτητα πολύς κόσμος.** Και οι, αυτοί που μας κράζανε και κάτι, μια γιαγιά που κατέβηκε, είδε ότι κολλάγαμε αφίσα και ... κάνα χιλιόμετρο πριν από τους άλλους, “**ναι αλλά**”, μας λέει, “**δε μένετε εδώ να ξέρετε τι γίνεται. Έρχεστε από μακριά και μας τα λέτε**”. Γενικά οι κάτοικοι έχω την εντύπωση ότι είναι λίγο μόνοι τους και βλέπουν πολύ εχθρικά τις δικές μας παρεμβάσεις, ως προς το ότι δεν ξέρουμε τι γίνεται στη γειτονιά τους. Στο ότι μένουμε στη γειτονιά μας λένε ψεύτες. Στο ότι ο άλλος τους είπε “**ναι, βασικά, εγώ μένω Εκάλη και για την κ*** μου ρε παιδί μου έρχομαι να κολλάω αφίσες**”, και του λένε “**να τα λες και μόνος σου, ορίστε, και έρχεσαι απ’ τις Εκάλες με τα λεφτά του μπαμπά**” και τέτοια. Θεωρώ ότι μες στη μαλακία τους όλοι, και επειδή όλοι λένε το ίδιο, η δική μου εντύπωση είναι ή ότι τους τα λένε... σκάει ο άλλος και τους λέει ότι “**οι αριστερούληδες έρχονται εδώ, οι αναρχικοί και κολλάνε**”,

και “αυτοί έχουνε λεφτά” και κάτι τέτοια. Ή τους τα λένε, ή βασικά **η όλη τους εντύπωση είναι ότι δε γίνεται ρε παιδί μου να είσαι... δεν μπορείς να υποστηρίξεις τους αλλοδαπούς...** μάλλον, επειδή δεν περνάμε στη διαδικασία να υποστηρίζουμε τους ξένους, αλλά γι’ αυτούς δημιουργούνται στρατόπεδα: οι ξένοι και οι Έλληνες. Οπότε, δεν μπορούν να συλλάβουνε το ότι εσύ μπορεί να... **Η διαλεκτική του “όλοι άνθρωποι είμαστε” δεν παίζει.** Δηλαδή, αυτά είναι ψιλά γράμματα. Θα σου πούνε και αυτοί “δεν είμαστε ρατσιστές”... Αλλά στην ερώτησή σου για το ποιος δρα αποτρεπτικά θα σου πω ότι υπάρχει ένα καλό κομμάτι, οι λίγοι, οι οποίοι θα σου πούνε *ok*, και κυρίως μετανάστες, **εγώ δεν έχω πετύχει κανέναν ελληνόφωνο, ας πούμε, να μας το πει, και λειτουργεί αποτρεπτικά το ότι όλοι θα σε κράζουν. Όλοι όμως.** [...] Ναι, δηλαδή έτερο παράδειγμα για τους δεσμούς, είναι ότι στον Αγ. Νικόλαο, κάτω από το σταθμό του τρένου, υπάρχει μια κάβα και ένα προπατζίδικο, οι οποίοι βγήκανε για να την πέσουν στους δικούς μας που κάναν αφισοκόλληση τα Χριστούγεννα και ο ένας έφαγε καμιά ψιλή, αλλά ο γιός τους είναι στους ΔΙΑΣ και τους περιμένανε οι ΔΙΑΣ στην πλατεία Βικτωρίας και τους πιάσανε, πιάσανε πολύ κόσμο, φορτωθήκανε πάρα πολλά κακουργήματα και.. τέλος πάντων υπάρχουν άμεσοι δεσμοί, δε χρειάζεται να πάρεις το 100 για να’ ρθουν οι ΔΙΑΣ, ξέρεις ότι ο τάδε έχει το τηλέφωνο κατευθείαν το κινητό ενός ΔΙΑ ρε παιδί μου. **Οπότε είναι μπάτσοι και κάτοικοι**”, Συλλογικότητα του αναρχικού χώρου.

“Αυτοί δεν είναι από εδώ. Από αλλού ήρθανε. Ήρθαν να κάνουν μία συγκέντρωση, μία συναυλία, **η πρώτη και η τελευταία τους ήτανε.** Αυτοί κάνουν ότι μπορούν χειρότερο. Δηλαδή, να ευνοήσουν την παραμονή των ξένων εδώ, να τους μαζέψουνε, δηλαδή το ακριβώς αντίθετο από εμάς. Είναι λαθρολάγνοι οι άνθρωποι. Να τους πάρουν σπίτια τους [...] Τώρα τελευταία, ήρθε και μία κυρία Κούρτοβικ, δικηγόρος και είπε ότι το ΑΤ του Αγίου Παντελεήμονα πρέπει να κλείσει, δε χρειάζεται. Λοιπόν, όπως ήμασταν όλοι, πάμε σύσσωμοι στο αστυνομικό τμήμα. Μετά γυρίζω σπίτι μου και στέλνω ένα mail στο υπουργείο ΠΡΟ.ΠΟ. και λέω αληθεύει αυτό που ακούσαμε; **Ότι κάποιος είχε την εγκληματική σκέψη να κλείσει το Α.Τ.** σε αυτή την περιοχή, που έχει δεινοπαθήσει και πνίγεται στο έγκλημα;”, Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα.

“Στα γεγονότα σχετικά με την παιδική χαρά του Αγίου Παντελεήμονα είχαμε σημαντική συμμετοχή. Είχαμε αντιδράσεις και για τη λειτουργία και για τη μεταφορά της παιδική χαράς γιατί είχαμε μια τάση στην πλατεία η οποία έλεγε “καμιά παιδική χαρά, καμίας μορφής παιδική χαρά” και ο Δήμος κατήργησε την παλιά παιδική χαρά και μεταφέρθηκε σε άλλο σημείο της πλατείας”, Α. Βαρελάς, Αντιδήμαρχος Αθηναίων

Από τα παραπάνω προκύπτει μία **πλεονεκτική θέση του κινήματος απόρριψης** μεταναστών στο πλαίσιο των σχέσεων εξουσίας στο δημόσιο χώρο της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα. Οι σχέσεις εξουσίας αρθρώνονται σε τρεις ενότητες: κίνημα απόρριψης, κίνημα υποστήριξης και μετανάστες. Το κίνημα απόρριψης έχει επιτύχει, τόσο σε επίπεδο απευθείας αντιπαράθεσης στο δημόσιο χώρο, όσο και σε ό,τι αφορά τη διαμόρφωση ευρύτερων κοινωνικών συνθηκών, μέσω της υποστήριξης σε αυτό κατοίκων και καταστηματαρχών, την παρεμπόδιση πραγματοποίησης δράσεων και εκδηλώσεων από το κίνημα υποστήριξης. Εντούτοις, σε ό,τι αφορά την παρουσία μεταναστών, δεν έχει επιτύχει τον αποκλεισμό τους από το δημόσιο χώρο της πλατείας.

Οι μηχανισμοί, οι οποίοι εντάσσονται στο κίνημα υποστήριξης των μεταναστών αναφέρουν ότι η δραστηριοποίησή τους στην πλατεία είναι περιορισμένη, λόγω της απόθησής τους, τόσο από μηχανισμούς του κινήματος απόρριψης, όσο και από κατοίκους και καταστηματαρχές της περιοχής. Σύμφωνα με τους ίδιους, συνεπικουρικά στους μηχανισμούς απόρριψης και προς την παρεμπόδιση της δράσης τους στην πλατεία του Αγίου Παντελεήμονα λειτουργεί ο μηχανισμός της αστυνομίας.

Μέσα προσέγγισης και συνεργασίας

Οι συνεργασίες εντός των αντιθετικών κινήματων πραγματοποιούνται με διαφορετικούς τρόπους. Οι συμμετέχοντες στο μπλοκ υποστήριξης αναπτύσσουν κοινές δράσεις, συμμετέχουν μαζί με άλλες ομάδες και μηχανισμούς σε παρεμβάσεις στην περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα και εμφανίζουν παρουσία σε διαδικασίες συνεργατικών μηχανισμών. Στην περίπτωση αυτή, εμφανίζεται, όπως και στην πλατεία Εξαρχείων, διαφοροποίηση σε ό,τι αφορά τα μέσα τα οποία επιλέγει ο κάθε μηχανισμός. Ως εκ τούτου, **η συμφωνία στα μέσα**, στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης δράσης ή παρέμβασης, αποτελεί προϋπόθεση της από κοινού πραγματοποίησής της. Περιορισμένη, εντούτοις, είναι η συνεργασία με μεμονωμένα άτομα και ομάδες μεταναστών.

“Εντάξει, υπάρχουν κοινές συνελεύσεις με τους αλληλέγγυους των μεταναστών, κάνουμε κοινές δράσεις. Άλλο, υπήρχε μια κουβέντα να ανοιχθεί το καφενείο της κατάληψης για να το τρέχουνε μετανάστες. Είναι ένα μέσο ρε παιδί μου κι αυτό. Και κοινωνικοποίησης και να

ανοιχτεί λίγο το θέμα. Αυτά κυρίως. **Μικροφωνική, αφισοκολλήσεις, μοίρασμα φυλλαδίων...**”, Συλλογικότητα του αναρχικού χώρου.

“Και φυσικά, αν έχουμε με μια συλλογικότητα τις ίδιες αξίες, συνεργαζόμαστε. Βέβαια, όσες φορές μπορέσαμε να συνεργαστούμε με τα παιδιά από τη Villa ήταν **όταν ήταν ειρηνικές οι εκδηλώσεις**. Δεν είχαμε καμία αντίρρηση, να κάνουν μια ειρηνική εκδήλωση στην πλατεία και εμείς να τη στηρίζουμε. Κάνουνε πολύ ωραίες εκδηλώσεις για παιδιά μια φορά το μήνα, φυσικά και τα στηρίζουμε όλα αυτά. Συνήθως, είμαστε χρεωμένοι κάποια **μέλη να παρακολουθούν και την άλλη συλλογικότητα**, οπότε ενημερώνουνε και αποφασίζουμε από κοινού τι θα κάνουμε. Γίνεται, φυσικά, και μέσω internet και τηλεφώνων, αλλά να παρακολουθεί κιόλας κάποιος. Χρεώνονται, ας πούμε, μια συνέλευση δύο άτομα. Αυτά ενημερώνουνε και αν είναι κάτι σημαντικό έρχονται περισσότεροι και...”, Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος.

Στην πλευρά του κινήματος απόρριψης, η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα αναγνωρίζει ως εν δυνάμει συμμάχους στην περιοχή το κόμμα της Χρυσής Αυγής και περιγράφονται περιστατικά συνύπαρξης και συνεργασίας στο πλαίσιο δράσεων. Εντούτοις, υποστηρίζει ότι δεν ταυτίζεται με το νεοναζιστικό κόμμα, ούτε σε επίπεδο ιδεολογίας, ούτε σε επίπεδο μέσων δράσης.

“Όντως, εμφανίστηκε η Χρυσή Αυγή, όντως βοήθησε στο να μην εγκατασταθούν πάλι. Δηλαδή, όποιος πέρναγε τον διάχνανε. Εντάξει, κάναν από τη δική τους πλευρά εκείνο που νομίζανε. Ο καθένας έχει την τακτική του. **Η Χρυσή Αυγή βοήθησε πάρα πολύ αυτή την περιοχή**, πρέπει να λέμε την αλήθεια. Από τη μια μεριά ήτανε η Χρυσή Αυγή και εμείς μαζί τους και από την άλλη ήτανε ο Κωνσταντίνου με τους αριστερούς. Από την άλλη μεριά ήρθε και ο ΣΥΡΙΖΑ με σημαίες και με μουσουλμάνους και έγιναν δύο στρατόπεδα. Και εδώ στην Αχαρνών έγινε μάχη. Από κει εμείς και οι χρυσαυγίτες με σημαίες ελληνικές και από κει ο ΣΥΡΙΖΑ και οι αλλοδαποί και έγινε μάχη [...] Τότε εμφανίστηκε και η Χρυσή Αυγή, η οποία εντάξει, καλά παιδιά είναι, αλλά εγώ δεν μπορώ να πω ότι συνεργάστηκα με άλλους. Γιατί δεν το’κανα; Δεν το’κανα γιατί εγώ δε συμφωνώ με το ξύλο και με τη βία, σαν γυναίκα. Αυτοί ας κάνουν ότι θέλουνε.”, Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα.

Τρόποι επιβολής και μέσα αντιμετώπισης “εχθρικών” μηχανισμών

Όπως αναλύθηκε προηγουμένως, το μπλοκ απόρριψης των μεταναστών βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση, στο πλαίσιο των σχέσεων εξουσίας, σε ό,τι αφορά την αντίθεσή του με το μπλοκ υποστήριξης. Το μπλοκ απόρριψης - σε ό,τι αφορά τη διαμόρφωση του δυνατού πλαισίου δράσης των αντιθετικών προς αυτό μηχανισμών - έχει εδραιώσει ευνοϊκές για αυτό συνθήκες, κυρίως μέσω της αυξημένης επιρροής των αφηγήσεών του σε μεμονωμένους κατοίκους και καταστηματάρχες. Η επιρροή αυτή αναδείχθηκε, τόσο μέσα από αφηγήσεις της Επιτροπής Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα, όσο και μέσω παθητικών προσλήψεων από μηχανισμούς του μπλοκ υποστήριξης. Σε ό,τι αφορά απευθείας επεμβάσεις στις δράσεις του κινήματος υποστήριξης, το κίνημα απόρριψης προσπαθεί να τις περιορίσει με την πραγματοποίηση αντι-εκδηλώσεων, με σκοπό την αποτροπή τους ή την ταυτόχρονη προβολή των δικών του αφηγήσεων και πρακτικών. Η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα δηλώνει ότι απορρίπτει τη χρήση βίας, τόσο με αντικείμενο ανιτιθέμενους μηχανισμούς, όσο και μετανάστες. Εντούτοις, η εκτεταμένη βία, η οποία ασκήθηκε από το νεοναζιστικό κόμμα της Χρυσής Αυγής δεν αποδοκιμάζεται, αλλά τονίζεται η συνεπικουρική επίδρασή ως αποτελεσματική. Τέλος, σε ό,τι αφορά την απόπειρα περιορισμού της παρουσίας μεταναστών στο δημόσιο χώρο, η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα προβαίνει, αφενός σε δράσεις με σκοπό τη συγκέντρωση πλήθους, το οποίο να μετέχει της αφήγησής της και αφετέρου στο κλείσιμο της παιδικής χαράς, με σκοπό τη μείωση της παρουσίας νέων μεταναστών και παιδιών.

Ενδεικτικό της προαναφερθείσας πλεονεκτικής θέσης του κινήματος απόρριψης είναι το γεγονός ότι η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα - σε αντίθεση με ό,τι αναφέρθηκε και ό,τι παρατίθεται στη συνέχεια σχετικά με το κίνημα υποστήριξης - δεν αναφέρει περιστατικά κατά τα οποία εμποδίστηκε ή απετράπη η δράση της. Αντίθετα, οι μηχανισμοί του κινήματος υποστήριξης αναφέρθηκαν σε παρεμπόδιση των παρεμβάσεών τους από αντιθετικούς μηχανισμούς, με τους δύο τρόπους οι οποίοι αναλύθηκαν προηγουμένως.

“Και όταν ήρθε ο ΣΥΡΙΖΑ με εκατό λαθρομετανάστες να τους εγκαταστήσει, το φράγμα χέρι με χέρι το κάναμε γυναικόπαιδα και δεν αφήσαμε να περάσει. Και κάναμε πολλές δράσεις για

να ξαναπάρουμε την πλατεία. Μαζερόμασταν οι κάτοικοι σε συγκεντρώσεις με τις ώρες [...] Μια άλλη φορά ήρθε ο Κωνσταντίνου και πήγε στα σκαλιά και άρχισε να φωνάζει. Εμένα που **δε μου αρέσει η βία** πήγα εκεί και μίλησα ήρεμα και είπα “ποιος από σας μένει στην περιοχή;”. Μετά ήρθε η Πορτάλιου και άρχισε να ετοιμάζεται για ομιλίες. Την πλησιάζω πάλι και λέω “εσείς κυρία μου μένετε εδώ στην περιοχή;”. Και λέει “γιατί”.; Λέω **“γιατί εδώ είναι μόνο οι κάτοικοι. Σας παρακαλώ φύγετε”.** Και έφυγε[...] Εκείνη την ημέρα εκείνες οι ομάδες θελαν να κάνουν και θέατρο. Ας γινόταν, αλλά δε θέλαμε να χαρακτηριστεί. Όχι να βγει η Πορτάλιου και να λέει τα δικά της. Μετά και από αυτό και ενώ είχαμε ηρεμήσει αρχίσαν όλοι αυτοί να ξανάρχονται. Και μετά **εμφανίστηκε πιο δυναμικά η Χρυσή Αυγή και τους έδιωχνε** (σ.σ. τους μετανάστες). **Λένε ότι τους χτυπούσαν κιόλας.** Εγώ δεν το είδα. Κοιτάζτε, δίκαια ήταν η αγανάκτηση, γιατί πήγαν να ξανακαταλάβουν την περιοχή. **Με τη Χρυσή Αυγή δεν ταυτιζόμαστε, αλλά μας βοήθησε πολύ. Προστάτεψε τον κόσμο.**”, Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα.

“Αυτοί (σ.σ. Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα) συνήθως **γίνονται επιθετικοί** με μας, δηλαδή μόλις δουν ότι κάνουμε μια εκδήλωση, κυρίως τώρα τους ενδιαφέρει να μην πατήσουμε στον Άγιο Παντελεήμονα. Όταν είχαμε κάνει μια συνέλευση πριν από 6-7 μήνες το μάθανε μέσα από το blog που είχαμε τη συνέλευση και **μας ήρθαν απ’ έξω γιατί είχαμε βάλει θέμα και για τον Αγ. Παντελεήμονα και εκδηλώσεις και μας είπαν “μην τολμήσετε να πατήσετε στον Αγ. Παντελεήμονα”.** Ότι εκεί είναι δικός τους χώρος και εμείς **δε δικαιούμαστε να πάμε εκεί γιατί δεν κατοικούμε πάνω στην πλατεία.** Εγώ, δηλαδή, που είμαι στην Αριστοτέλους, ανάμεσα στις δύο πλατείες, δεν είμαι ας πούμε κάτοικος, είμαι εκτός. Και ότι δεν πηγαίνουμε στην εκκλησία είναι το άλλο. Ότι εκείνοι πηγαίνουν στην εκκλησία, ενώ εμείς δεν πηγαίνουμε. Αυτές τις επιθέσεις κάνουνε και **μας τρομοκρατούν.** Ενώ είχαμε πολύ δραστηριοποιηθεί στην αρχή, το 2009, μετά **αποκλειστήκαμε τελείως.** Και τώρα ακόμα, παρόλο που δε φαίνονται να δραστηριοποιούνται ας πούμε. **Παλιά μονίμως πάνω στην πλατεία ήτανε 10 προκλητικά... νέοι άνθρωποι φερόμενοι προκλητικά με το στυλ και το ντύσιμο της Χρυσής Αυγής, που με την πρώτη κίνηση αμέσως γίνονταν επιθετικοί.** Με το παραμικρό που μπορούσε να συμβεί. Δηλαδή, να πούμε ότι θα πάμε στην πλατεία μια παρέα να διαβάσουμε ποιήματα, **αμέσως έρχονταν, “Η πλατεία είναι δική μας”, επιθετικοί απέναντι μας.** Εν τω μεταξύ, το πιο χειρότερο απ’ όλα - που το ’χουμε ζήσει - αν σε απόσταση περνούσε μετανάστης, με το χαρακτηριστικό του χρώματος, γιατί αυτό ήταν το χαρακτηριστικό ότι είναι μετανάστης - **γινόνταν επιθετικοί και χτυπούσανε πολύ άγρια.** Δηλαδή, έτυχα σε περιστατικό - ήτανε πρωτοχρονιά του 2012 - όπου 6 η ώρα το απόγευμα, στον παράδρομο που είναι από την κάτω πλευρά της πλατείας, τρέχαν κάποιοι τύποι έτσι πολύ σωματώδεις και ζωηροί που φορούσαν και κουκούλες. Και όπως πήγαινα, βλέπω ότι τυχαία **κάποιον αρπάζανε και τον χτυπούσανε**

*πάνω σε έναν κάδο σκουπιδιών το κεφάλι του. Εγώ νόμιζα ότι θα τον σκοτώσουν και άρχισα να φωνάζω έξαλλη “βοήθεια - βοήθεια σκοτώνουν άνθρωπο” και τον αφήσανε. Είχα πάθει κρίση βέβαια και τους έλεγα - όπως ήταν εκεί πέρα - φώναζα και τους έλεγα “τι σας έκανε; Ποιοι είσαστε;”. Και μου απαντήσανε “εμείς είμαστε Έλληνες και αυτός είναι ξένος”, πολύ απλά. Βέβαια πήγαμε στο αστυνομικό τμήμα, εγώ το κατήγγειλα στο αστυνομικό τμήμα και **μας είπανε και από το αστυνομικό τμήμα ότι είχαν παρατηρήσει εκείνη την περίοδο ότι γίνονταν συστηματικά επιθέσεις, δολοφονικές απόπειρες**, εντάξει δεν καταλήξαμε σε δολοφονία, αλλά ήταν πολύ άγριες οι επιθέσεις στην περιοχή. Δηλαδή, αυτά όλα ήτανε φοβερά. Εγώ έφυγα φοβισμένη - γιατί με είδανε κιόλας - απέφευγα να κυκλοφορώ από την πλατεία. Κατά κάποιον τρόπο, δηλαδή, ασκείται μία τρομοκρατία. Παρόλο που έδειξε θετική στάση το αστυνομικό τμήμα τότε, λάβανε μέτρα υποτίθεται, ήτανε συνομιλητές πολύ πιο εντάξει μαζί μας. Προηγούμενες επιθέσεις είχαμε **αν πήγαινα να καθίσω στην πλατεία και ήταν ο Γιαννάτος με λόγια, διάφορα υπονοούμενα, με απειλές... Αυτό γίνεται πάντα. Μόλις αντιληφθεί ότι είμαστε εκεί ή τον ειδοποιήσουνε, μια παρέα και καθόμαστε, θα’ ρθουν στο διπλανό τραπέζι και θα δημιουργήσουν έτσι ένα κλίμα ειρωνικό, να πετάνε κάποιες κουβέντες, προκλητικό. Η μεγάλη επίθεση είχε γίνει τότε που πήγαμε να κάνουμε την εκδήλωση. Και σε μένα μαζί μ’ έναν άλλον φίλο που κάναμε τις αφισοκολλήσεις... Πέρασαν από τα σχολεία που τις κάναμε, μπήκαν μέσα και κάνανε φασαρίες στους διευθυντές. Άλλωστε, δεν ήταν κομματικό αυτό, ήταν μια εκδήλωση που είχε την υπογραφή της Ανοιχτής Πόλης και της Κίνησης Κατοίκων. Ασκήσαν τρομοκρατία σε όλα τα σχολεία απ’ ότι ξέρω, 4-5 σχολεία που είναι εκεί γύρω στην περιοχή τις παραμονές μόλις είδαν τις αφίσες. Μετά, την ημέρα της εκδήλωσης είχανε μαζέψει κόσμο από νωρίς και είχαν δημιουργήσει αντιδιαδήλωση, δεν τους έπαιρνε και φύγανε. Δηλαδή κάνουν αυτό, **όποτε πάμε να κάνουμε κάτι, κάνουν αντιδιαδήλωση**. Επίσης, όταν πήγε ο Δήμος να κάνει την καινούρια παιδική χαρά, ότι έβαζαν τα συνεργεία **πηγαίνουν το βράδυ και τα ξηλώνανε και μετά πάλι από την αρχή**. Ε, δε σταμάτησε αυτό, αυτό ήταν πριν από τις εκλογές, δηλαδή εξακολουθούν ακόμα, όχι πια ως Χρυσή Αυγή, αλλά ως αγανακτισμένοι κάτοικοι της περιοχής, που ξέρουμε ας πούμε που πρόσκεινται”, Κίνηση Κατοίκων 6^ο Διαμερίσματος.***

Οι απόπειρες επιρροής και διαμόρφωσης των σχέσεων εξουσίας από τους μηχανισμούς του κινήματος υποστήριξης παρουσιάζει - ως προς την επιλογή των μέσων, σε συνάρτηση με ιδεολογικές συγκροτήσεις των μηχανισμών - μία συνέχεια σε σχέση με την περίπτωση της πλατείας Εξαρχείων. Η Κίνηση Κατοίκων 6^ο Διαμερίσματος, προκειμένου αφενός να ενισχύσει το δικαίωμα των μεταναστών στη χρήση του δημόσιου χώρου και αφετέρου να εδραιώσει την παρουσία του κινήματος

υποστήριξης στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα και στην ευρύτερη περιοχή, επιλέγει ως κύριο μέσο την πραγματοποίηση δράσεων και εκδηλώσεων πολιτιστικού περιεχομένου, ανοιχτών για το σύνολο των χρηστών. Οι δράσεις της στοχεύουν κυρίως στη μεταβολή των αρνητικών για το σύνολο του κινήματος υποστήριξης συνθηκών στην περιοχή και λιγότερο στην αποτροπή δράσεων του κινήματος απόρριψης. Έχουν ως στόχο την αύξηση της υποστήριξης των αφηγήσεων και πρακτικών της από μετανάστες χρήστες, κατοίκους και καταστηματάρχες στο πλαίσιο μίας απόπειρας ανάδειξης των συγκεκριμένων πρακτικών, ως παράγοντες αναβάθμισης των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών στην περιοχή.

Οι δράσεις του κινήματος απόρριψης γίνεται απόπειρα να αντιμετωπιστούν κυρίως μέσω νομικά θεσμισμένων οδών: προσέγγιση Δήμου Αθηναίων και αστυνομίας, συλλογές υπογραφών κλπ. Επιπλέον, πραγματοποιούνται δράσεις, οι οποίες προσπαθούν να μεταβάλουν την κυρίαρχη αφήγηση του κινήματος απόρριψης, σύμφωνα με την οποία η υψηλή ύπαρξη μεταναστών αποτελεί παράγοντα αύξησης της εγκληματικότητας, συμμετέχοντας σε εντοπισμό και ανάδειξη άλλων συνθηκών ως κύριων παραγόντων εγκληματικότητας.

Η συλλογικότητα του αναρχικού χώρου αποπειράται κυρίως να αυξήσει την αλληλεπίδραση με τους μετανάστες, ως εν δυνάμει υποκείμενα της δράσης της. Στο πλαίσιο αυτό, επιθυμεί τη δημιουργία σταθερών δομών ένταξης των μεταναστών στη δημόσια σφαίρα και την αύξηση της ενασχόλησής τους με τις υφιστάμενες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της περιοχής. Ταυτόχρονα, διατηρεί μία περισσότερο επιθετική στάση απέναντι στο κίνημα απόρριψης, εντός της οποίας είναι δυνατό να επιστρατευτεί και η βία ως μέσο αντιμετώπισης των μηχανισμών του συγκεκριμένου κινήματος.

“Ήτανε τότε που κάναμε αυτή την εκδήλωση για τα παιδιά, που γέμισε η πλατεία. Που αυτοί φωνάζανε πολύ βάρβαρα συνθήματα και τα παιδιά χειροκροτούσαν την ίδια ώρα το θεατράκι. Είναι δύο εικόνες τόσο διαφορετικές ας πούμε - η μία πάνω στην άλλη - αλλά η δυνατή ήτανε των παιδιών. Και αυτό ήταν η πρώτη χαρά που νιώσαμε, ότι τελικά η εκδήλωση που κάναμε με τα παιδιά κέρδισε τη βαρβαρότητά τους [...] Εγώ σου έφερα και τα έγγραφα, τις προσφυγές που κάναμε, τις υπογραφές που μαζέψαμε, όλες τις κινητοποιήσεις... Κάποια στιγμή, όμως, ήταν τόσοσ πολλός ο κόσμος, που το πήραν απόφαση και έγινε η παραστασούλα. Δηλαδή,

ήταν η πρώτη φορά που κάτι καταφέραμε μετά από τρία χρόνια ας πούμε κατάληψης. Έτσι, τώρα η αρχή έγινε. Έχουμε σκοπό να κάνουμε κι άλλα. Όμως, προσπαθούμε πολύ να μελετήσουμε την κατάσταση και να μην είμαστε και μόνοι μας. Δηλαδή, **πρέπει να είναι πολλές συλλογικότητες μαζί ώστε να έχουμε και πολύ κόσμο και μια παρουσία και κόσμο που να είναι υπολογίσιμοι**. Και μαζέψαμε έναν κόσμο, κάναμε και έκκληση προς τα έξω ότι ελάτε στα καφενεία μας, δε θέλουμε διαδηλώσεις, ελάτε κόσμος να κάθεται στα καφενεία, να υπάρχει κόσμος, να μην είμαστε μόνοι μας που δεν ξέρουμε τι θα συμβεί. Όλο μαζί αυτό εκείνη τη δύσκολη περίοδο βοήθησε [...] Λοιπόν, **εκτός από βία όλα τα άλλα**. Δηλαδή και **κινητοποιήσεις κάνουμε κατοίκων και εκδηλώσεις, κυρίως κατά της βαρβαρότητας πολιτιστικές**. Δηλαδή, **η κινητοποίηση να συνδυάζεται και με ένα γεγονός, με ένα... με κάτι που να αφορά τον πολιτισμό, για να γίνεται και πιο ελκυστικό και να είναι και μια άλλη απάντηση**. Έχουμε ένα site. Προσπαθήσαμε να βγάσουμε - δεν τα καταφέραμε - κάθε μήνα ένα έντυπο που να λέει κάποια πράγματα. Μπορεί να γίνει από Σεπτέμβρη, το ξεκινήσαμε δεν προχώρησε. **Αφισοκολλήσεις σίγουρα κάνουμε και με κάθε εκδήλωση που γίνεται και αφισοκόλληση και μοίρασμα υλικού**. Έχουμε καταφέρει εδώ και έχουμε φτιάξει και μία **θεατρική ομάδα**, που από Σεπτέμβριο λέμε να πάμε και προς τα κει, έστω σε ένα καφενείο εκεί. Το θέατρο είναι χαρά, δε θα είναι στενά πολιτικοποιημένη ή κομματικοποιημένο. Θα έχει τη σφραγίδα την πολιτική, αλλά να μπορεί να παρακολουθήσει όλος ο κόσμος. Προσπαθούμε να πλησιάσουμε με τέτοιες δράσεις το πρόβλημα, **με τον πολιτισμό**. Παράλληλα, κάναμε όμως και τα διαβήματα μας. Δηλαδή, σηκώσαμε και το θέμα - παρόλο που ασχολούμαστε κυρίως με την ειρηνική συνύπαρξη και τα δικαιώματα των μεταναστών - εμείς παίρνουμε πάνω μας και τα **θέματα της παραβατικότητας**, Για την εξαναγκαστική πορνεία έχουμε κάνει πάρα πολλή δουλειά. **Τα καταγράψαμε, τα καταγγείλαμε, στείλαμε πολλές επιστολές, αλληλογραφία με το Δήμο, μας απαντάει ο συμπαρστάτης του δημότη, ο συνήγορος του πολίτη**. Δηλαδή, **όλα τα θεσμικά μέσα τα χρησιμοποιούμε**. Εκεί που δεν υπάρχει αντίρρηση είναι στις εκδηλώσεις που είναι μαζικές. Καταρχήν, γίνεται μια διαφήμιση της περιοχής. **Βάζουμε στα ραδιόφωνα, σε σταθμούς, κάποιες εφημερίδες, να ακούγεται**. Να έχουμε θετικές.. θετικά ακούσματα για τις περιοχές μας. Αυτό καταλάβαν όλοι ότι μας συμφέρει όλους. Επομένως, μέσα από εκεί φέρνουμε κόσμο [...] **Να στηρίζουμε τους χώρους που υπάρχουνε, με ιστορία**, όπως ο κινηματογράφος ΤΡΙΑΝΟΝ παραδείγματος χάρη”, Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος.

“Με **πολιτικές παρεμβάσεις, με πορείες...** Τώρα, αν εννοείς κάτι άλλο, προσωπικά είμαι μέσα, δηλαδή αν μιλάς για κανά **σαφάρι**, εγώ - εντάξει δεν ψάχνομαι - αλλά αν προταθεί θα... είμαστε μέσα”, Συλλογικότητα του αναρχικού χώρου.

7.2.3. Συμπεράσματα: αποτελέσματα σχέσεων εξουσίας και επίδραση στις πρακτικές χρήσης και την καθημερινότητα της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

Η περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα αποτέλεσε τις τελευταίες δεκαετίες τόπο εγκατάστασης μεταναστών, όπως και η ευρύτερη περιοχή του κέντρου της Αθήνας. Εντούτοις, **η συγκεκριμένη περιοχή είναι εκείνη η οποία αντιμετωπίζει τα σημαντικότερα προβλήματα σε επίπεδο κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών.** Επιπλέον, ανάμεσα στις περιπτώσεις έρευνας, η λειτουργία της πλατείας του Αγίου Παντελεήμονα ως πεδίο αστικών συγκρούσεων και τα αποτελέσματα των σχέσεων εξουσίας έχουν **την πλέον αρνητική επίδραση στις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της ευρύτερης περιοχής.** Σε ό,τι αφορά τις κοινωνικές συνθήκες, η έρευνα πεδίου εντόπισε ένα **διευρυμένο καθεστώς φόβου και ανασφάλειας, στο οποίο μετέχει το σύνολο των χρηστών,** έστω και αν το καθεστώς αυτό λαμβάνει διαφορετικό περιεχόμενο ανάμεσα σε διαφορετικές κατηγορίες χρηστών. Οι σχέσεις εξουσίας, αναπτυσσόμενες συχνά πάνω σε πρακτικές βίας και αποκλεισμού, και η αναπαραγωγή των πρακτικών αυτών από τα ΜΜΕ έχουν σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στις οικονομικές συνθήκες της περιοχής, γεγονός το οποίο αντικατοπτρίζεται, τόσο στις υφιστάμενες περιμετρικά της πλατείας δραστηριότητες όπου εντοπίζονται κλειστά καταστήματα και χαμηλή δραστηριότητα όσων καταστημάτων λειτουργούν, όσο και στην αγορά γης και ενοικίων στην ευρύτερη περιοχή.

“Πράγματι, είναι πιο έντονη στον Άγιο Παντελεήμονα (σ.σ. η μείωση τιμών ακινήτων στην περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα σε σχέση με γειτονικές περιοχές). Θα’ λεγα παίζει ρόλο ίσως και η προβολή που δώσανε τα ΜΜΕ γενικότερα στον Άγιο Παντελεήμονα και ξέρεις αυτά είναι πολύ εύκολο να διαμορφώνουν άποψη στον κόσμο και νομίζω ότι αυτό παίζει το σημαντικότερο ρόλο. Δηλαδή, η τηλεόραση κυρίως, που δείχνει συνέχεια ρεπορτάζ της περιοχής, της συγκεκριμένης περιοχής. Θα μπορούσε να πάει και παρακάτω, αλλά δεν πάει, δεν ξέρω, τους βολεύει εκεί πέρα ενδεχομένως, εντάξει... και η παρουσία των κατοίκων στα ΜΜΕ τους γυρίζει μπούμερανγκ, γιατί ο κόσμος βλέπει ότι η περιοχή εκεί πέρα δεν είναι ό,τι καλύτερο και αυτό συνέχεια ρίχνει τις τιμές, απαξιώνει την περιουσία τους. Άρα, οι ίδιοι ουσιαστικά συμμετέχουν στην απαξίωση της περιουσίας τους.”, Γ.Α., εταιρία Real Estate

Οι τρόποι και τα αποτελέσματα της επίδρασης των σχέσεων εξουσίας στην καθημερινότητα του Αγίου Παντελεήμονα καθορίζονται μέσω δύο συνθηκών, οι οποίες δεν εμφανίζονται στις υπόλοιπες περιπτώσεις έρευνας. Αρχικά, η βάση των υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας δε συγκροτείται πάνω στην προώθηση αντιθετικών ή διαφορετικών χρήσεων και λειτουργιών του δημόσιου χώρου. Στην περίπτωση της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα οι σχέσεις εξουσίας αναπτύσσονται πάνω στο ζήτημα του δικαιώματος χρήσης από μία κατηγορία χρηστών, η οποία αφενός δεν αποτελεί μηχανισμό υπό την έννοια ότι δεν έχει αναπτύξει οργανωμένες δομές και δράσεις και αφετέρου προβαίνει σε ενεργητικές δράσεις και χρήσεις του δημόσιου χώρου με θετικό περιεχόμενο. Όπως προέκυψε από την έρευνα, ο πρώτος μηχανισμός ο οποίος εμφανίστηκε - σε σχέση με το ζήτημα του δικαιώματος χρήσης του δημόσιου χώρου - ήταν η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα, η δράση της οποίας στη συνέχεια υποστηρίχθηκε από το νεοναζιστικό κόμμα της Χρυσής Αυγής. Το περιεχόμενο της απόρριψης δε διαμορφώνεται σε σχέση με το δημόσιο χώρο και τις πρακτικές χρήσης, οι οποίες αναπτύσσονται σε αυτόν. **Ο δημόσιος χώρος εισέρχεται ως παράμετρος της απόρριψης, καθώς λειτουργεί ως το πεδίο, όπου η δημογραφική αλλαγή η οποία επιτελείται στην περιοχή γίνεται ορατή.** Είναι στο δημόσιο χώρο, όπου γίνονται ορατές αφενός υψηλές συγκεντρώσεις μεταναστών, ως αποτέλεσμα της αύξησης του πληθυσμού τους στην ευρύτερη περιοχή, και αφετέρου διαφορετικές πολιτισμικές πρακτικές, εμφανισιακά χαρακτηριστικά κλπ. Επιπλέον, ο δημόσιος χώρος είναι ο τόπος όπου εμφανίζεται το **μόνο δυνατό πεδίο αντιπαράθεσης με τις υφιστάμενες συνθήκες.** Ο δημόσιος χώρος για το κίνημα απόρριψης, όπως αυτό εκφράστηκε από την Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα δεν αποτελεί κυρίως διακύβευμα, αλλά κυρίως πεδίο της δράσης του. Το διακύβευμα του κινήματος απόρριψης είναι οι δημογραφικές αλλαγές και το πεδίο της πολιτισμικής αντιπαράθεσης, όπως αυτό την αντιλαμβάνεται. Στον πυρήνα των προβληματικών συνθηκών δεν τοποθετεί ζητήματα χρήσης ή λειτουργιών του χώρου, αλλά το γεγονός ότι οι νέοι ηλικιακά κάτοικοι της περιοχής είναι κυρίως μετανάστες. **Το κίνημα απόρριψης δεν έρχεται να αντιπαρατεθεί με πρακτικές, αλλά με ταυτότητες καθ' αυτές** και η ταυτότητα αφορά το “ξένο” με την ευρεία απόδοση της έννοιας, το διαφορετικό προς τον εαυτό και το οποίο προσλαμβάνεται ως απειλή. Στο παραπάνω πλαίσιο, το κλείσιμο της παιδικής χαράς σε συμβολικό επίπεδο δεν αποτελεί αποκλειστικά σύμβολο ελέγχου του χώρου, όπως αναφέρθηκε από μηχανισμούς υποστήριξης των μεταναστών. Η

πράξη αυτή του κινήματος απόρριψης συνιστά μία άρνηση αποδοχής, αφενός του γεγονότος ότι οι νεότερες πληθυσμιακά ομάδες της περιοχής αποτελούνται σε μεγάλο ποσοστό από μετανάστες και αφετέρου του γεγονότος ότι οι μετανάστες δεν προσλαμβάνουν το συγκεκριμένο δημόσιο χώρο αρνητικά, αλλά τον χρησιμοποιούν, τον οικειοποιούνται ενεργητικά μέσα από μία από τις πλέον σημαντικές λειτουργίες του, το παιχνίδι. **Η χρήση της παιδικής χαράς από παιδιά μεταναστών λειτουργεί και προσλαμβάνεται ως προπομπός των μελλοντικών συνθηκών στην πλατεία και με βάση αυτό το χαρακτηριστικό βρέθηκε στο επίκεντρο της δράσης του κινήματος απόρριψης.** Η εργαλειακή χρήση των λειτουργιών του δημόσιου χώρου δεν περιορίζεται στο κίνημα απόρριψης, αλλά εκτείνεται στο κίνημα υποστήριξης. Το κίνημα αυτό, ενώ προωθεί και επιδιώκει νέες χρήσεις του δημόσιου χώρου με εμφαση σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, αντιλαμβάνεται και επιστρατεύει τις χρήσεις αυτές ως μέσο αφενός ένταξης των μεταναστών στην κοινωνική ζωή του δημόσιου χώρου και αφετέρου ενίσχυσης της δικής του επιρροής σε μεμονωμένους χρήστες, κατοίκους και καταστηματάρχες, σε επίπεδο αφηγήσεων και πρακτικών. Ανακεφαλαιώνοντας, ενώ στις υπόλοιπες περιπτώσεις έρευνας οι σχέσεις εξουσίας αναπτύσσονται κυρίως πάνω σε διαφορετικές οπτικές και λειτουργίες με αντικείμενο το δημόσιο χώρο, στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα ο χώρος αποτελεί το υπόβαθρο, το πεδίο ανάπτυξης πρακτικών σε σχέση με ευρύτερες κοινωνικές συνθήκες.

Δεύτερη συνθήκη διαφοροποίησης της συγκεκριμένης περίπτωσης έρευνας, η οποία ενισχύει τα αποτελέσματα της λειτουργίας της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα ως πεδίου αστικών συγκρούσεων είναι το γεγονός ότι **σε επίπεδο καθημερινότητας δεν εμφανίζονται σχέσεις κυριαρχίας κάποιων μηχανισμών ή εμφανίζονται σε μικρότερο βαθμό.** Επιπλέον, **δεν υπάρχει ενοποίηση της πλειοψηφίας των χρηστών σε επίπεδο συμβολισμών και νοημάτων.** Το ζήτημα του διακαιώματος χρήσης της πλατείας από μετανάστες, στο οποίο όπως αναλύθηκε αντιτίθεται το κίνημα απόρριψης ως προβολή ευρύτερων συνθηκών, δεν αντιμετωπίζεται με τον ίδιο τρόπο από το σύνολο των υπό έρευνα μηχανισμών, όπως συμβαίνει στην πλατεία Εξαρχείων. Επιπλέον, στις τρεις κατηγορίες στις οποίες έχουν ενταχθεί οι υπό έρευνα μηχανισμοί δεν εντοπίζεται ενιαία τοποθέτηση και δράση. Εν συντομία, το ζήτημα πάνω στο οποίο οι σχέσεις εξουσίας συγκροτούνται αποτελεί **παράγοντα διχασμού και αντιπαράθεσης ανάμεσα σε μηχανισμούς και χρήστες και η αντιπαράθεση αυτή δεν είναι περιοδική ή έκτακτη, αλλά καθημερινή.** Ενώ στην πλατεία

Εξαρχείων το ζήτημα της εμπορίας και χρήσης ναρκωτικών και των αποτελεσμάτων τους αξιολογείται με τον ίδιο αρνητικό τρόπο από το σύνολο των χρηστών και των μηχανισμών οι οποίοι εμφανίζονται, κάτι τέτοιο δε συμβαίνει στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα και αυτό είναι επόμενο λαμβάνοντας υπόψη τη φύση του ζητήματος. Έστω και αν όπως προέκυψε από την έρευνα, οι αφηγήσεις και οι πρακτικές του κινήματος απόρριψης παρουσιάζουν ισχυρότερη επίδραση σε μεμονωμένους έλληνες χρήστες, κατοίκους και καταστηματαρχες, οι αντιθετικές αφηγήσεις και πρακτικές δεν έχουν αποκλειστεί εντελώς, ενώ ταυτόχρονα η υψηλή παρουσία μεταναστών κατοίκων, τόσο στο δημόσιο χώρο της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα, όσο και στην ευρύτερη περιοχή - οι οποίοι θεωρούμε ότι τοποθετούνται απέναντι στο κίνημα απόρριψης - δεν καθιστά εύκολα πραγματοποιήσιμη μία κυριαρχία του κινήματος απόρριψης. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από τη μαζική παρουσία μεταναστών στο δημόσιο χώρο και τις πρακτικές χρήσης του.

Με βάση τις παραπάνω κρίσιμες συνθήκες συγκρότησης των διαδικασιών και του περιεχομένου της σύγκρουσης, η πλατεία Αγίου Παντελεήμονα μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένας **δημόσιος χώρος - αντιπροσώπευσης**. Στο συγκριμένο χώρο, καθίστανται ορατές συνθήκες, οπτικές και πρακτικές με ευρύτερες συνδέσεις και περιεχόμενο αναφοράς. Ως αποτέλεσμα, οι οπτικές και πρακτικές, οι οποίες αναπτύσσονται αντιπροσωπεύουν ευρύτερες οπτικές και πρακτικές και αποτελούν την έκφρασή τους με πεδίο αναφοράς το δημόσιο χώρο.

Η καθημερινότητα της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα απαιτεί πολλαπλές και πολυεπίπεδες αναγνώσεις, προκειμένου να εντοπιστούν οι συγκρουσιακές πτυχές της, τουλάχιστον κατά την περίοδο πραγματοποίησης της παρούσας έρευνας. Οι καθημερινές πρακτικές χρήσης είναι στην πλειοψηφία τους ενεργητικές και εμφανίζεται σημαντική παρουσία παιδιών και οικογενειών με υψηλή δραστηριότητα, η οποία αφορά παιχνίδι τόσο παιδιών όσο και ενηλίκων. Εντούτοις, εμφανίζεται αφενός ένα καθεστώς φόβου και ανασφάλειας, το οποίο εντοπίστηκε στη διαδικασία συλλογής δεδομένων από ερωτηματολόγια και αφετέρου ανυπαρξία αλληλεπιδράσεων μεταξύ ελλήνων και μεταναστών χρηστών, η οποία εντοπίστηκε μέσα από τις διαδικασίες της άμεσης παρατήρησης. Συμπληρωματικά με τα παραπάνω, η υποβάθμιση των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών της πλατείας εκφράζεται στην ύπαρξη της κλειστής παιδικής χαράς και στην ύπαρξη μεγάλου αριθμού κλειστών καταστημάτων περιμετρικά της πλατείας. Η φαινομενική, λοιπόν,

απουσία εντάσεων και διαχωρισμών αναιρείται μέσω της αλληλεπίδρασης με τους χρήστες και της ενδεδειγμένης παρατήρησης των ομαδοποιήσεων, οι οποίες εμφανίζονται στην πλατεία Αγίου Παντελήμονα, αλλά και του φυσικού περιβάλλοντος.

Η ένταξη των μεταναστών και η συνύπαρξη με τους έλληνες κατοίκους στο δημόσιο χώρο της πλατείας Αγίου Παντελήμονα αξιολογείται με βάση τα δεδομένα της έρευνας ως προβληματική. Ως βασικοί παράγοντες παρεμπόδισης διαδικασιών ένταξης και αρμονικής συνύπαρξης αναδύονται τόσο συγκεκριμένοι μηχανισμοί, οι οποίοι σχηματίζουν ένα μπλοκ κινήματος απόρριψης των μεταναστών, όσο και το κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο διαμορφώνεται από μεμονωμένα άτομα και μη οργανωμένες ομαδοποιήσεις στην περιοχή: κατοίκους, χρήστες του δημόσιου χώρου και καταστηματαρχές. Από την έρευνα προέκυψε μία ισχυρή εδραίωση των αφηγήσεων του κινήματος απόρριψης στην τοπική κοινωνία. Χαρακτηριστικές είναι οι περιγραφές της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα από έλληνες και μετανάστες χρήστες, όπου η θετική πρόσληψη και απόδοση από τους μετανάστες σε ό,τι αφορά το σύνολο των χαρακτηριστικών του δημόσιου χώρου, μεταβάλλεται σε μία εντελώς αρνητική πρόσληψη από την πλειοψηφία των ελλήνων χρηστών. Με βάση τα παραπάνω, **η επίδραση των σχέσεων εξουσίας, οι οποίες αναπτύσσονται στο συγκεκριμένο δημόσιο χώρο αξιολογείται ως αρνητική στο σύνολό της**, καθώς σε πλεονεκτική θέση βρίσκονται οπτικές και πρακτικές διαχωρισμού, αποκλεισμού και ρατσισμού. Επιπλέον, η συνθήκη αυτή εμφανίζεται να λειτουργεί αναπαραγωγικά και ενισχυτικά στην κοινά διαπιστωμένη υποβάθμιση των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών.

7.3.Πλατεία Συντάγματος

Η πλατεία Συντάγματος βρίσκεται στο κέντρο της Αθήνας και περικλείεται από τη λεωφόρο Αμαλίας και τις οδούς Όθωνος, Φιλελλήνων και Βασιλέως Γεωργίου Α΄. Η πλατεία χωροθετείται εντός του τουριστικού πυρήνα της Αθήνας, ενώ αποτελεί ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά τουριστικά τοπόσημα της πόλης (Γρηγοριάδης, 2011). Επιπλέον, βρίσκεται εντός του διοικητικού κέντρου της Αθήνας, καθώς περιβάλλεται από το κτίριο της Βουλής, υπουργεία και πρεσβείες. Οι χρήσεις γης της ευρύτερης περιοχής αφορούν χρήσεις του τριτογενή τομέα παραγωγής, με έμφαση στο εμπόριο, τις υπηρεσίες και τη διοίκηση. Αποτελεί το βασικό τόπο εκδήλωσης κεντρικών γεγονότων διαμαρτυρίας, εθνικών εορτασμών, αλλά και εκδηλώσεων του Δήμου Αθηναίων και πολιτικών κομμάτων στην ευρύτερη μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας.

Η έρευνα πεδίου για την πλατεία Συντάγματος διαφοροποιείται σε σχέση με τις αντίστοιχες για τις πλατείες Εξαρχείων και Αγίου Παντελεήμονα, κυρίως σε ό,τι αφορά τη δεύτερη φάση της έρευνας και την ανάλυση των σχέσεων εξουσίας, καθώς αναλύονται εσωτερικές σχέσεις εξουσίας μεταξύ των φορέων των γεγονότων διαμαρτυρίας, δηλαδή του συνόλου των κινηματικών μηχανισμών, οι οποίοι αναπτύσσονται στην πλατεία Συντάγματος. Επιπλέον, η εμφάνιση - σε αντίθεση με τις υπόλοιπες περιπτώσεις έρευνας - πολλαπλών και ποικίλων τακτικών εκδηλώσεων και δράσεων, οδήγησε στη διερεύνηση των βαθμών διείσδυσης των διαφορετικών δράσεων στην καθημερινή ζωή της πλατείας.

Στο πλαίσιο της έρευνας πεδίου για την πλατεία Συντάγματος εξετάστηκαν οι εξής μηχανισμοί, οι οποίοι επιλέχθηκαν μέσω της άμεσης παρατήρησης, των συνεντεύξεων με σταθερούς παρατηρητές και της αποδελτίωσης αναφορών σε ΜΜΕ:

- Τρεις επιχειρηματίες, τα καταστήματα των οποίων βρίσκονται πλησίον της πλατείας Συντάγματος. Προς διευκόλυνση της παρουσίασης των δεδομένων, στην ανάλυση χρησιμοποιούνται αρχικά τα οποία δεν ανταποκρίνονται στα πραγματικά: Θ.Μ. (κατάστημα 1), Τ.Β. (κατάστημα 2) και Γ.Π. (κατάστημα 3)
- ΚΚΕ
- ΣΥΡΙΖΑ

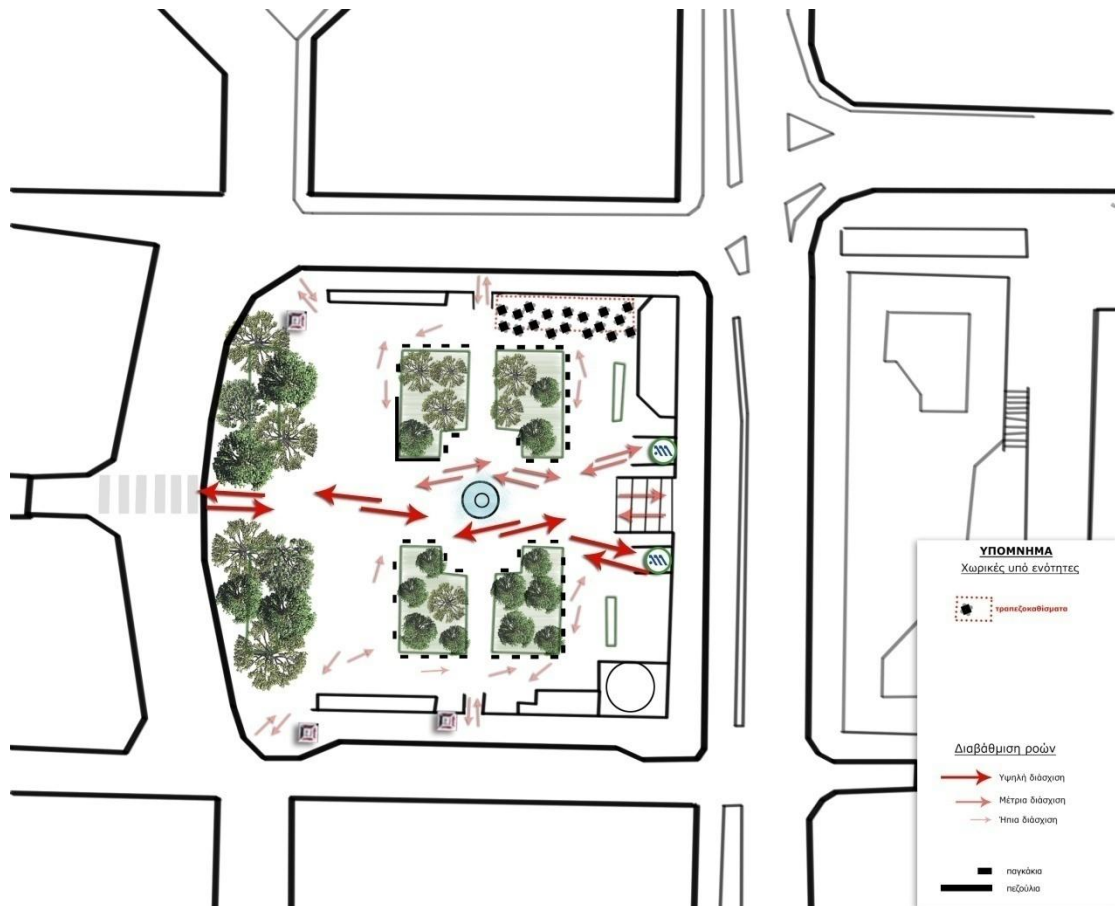

- ΑΝΤΑΡΣΥΑ
- Κεντρική συνέλευση του αναρχικού χώρου
- Αγανακτισμένοι πλατείας Συντάγματος, μέσω δύο συμμετεχόντων σε δομές του κινήματος
- Δύο αστυνομικοί της ομάδας ΔΙΑΣ
- Αστυνομικός της ομάδας ΜΑΤ
- Διευθύνων σύμβουλος εταιρίας realstate και μεσιτικών υπηρεσιών με πεδίο δραστηριότητας το κέντρο της Αθήνας. Αναφέρεται στη συνέχεια ως Γ.Α.
- Ανδρέας Βαρελάς, Αντιδήμαρχος Αθηναίων

7.3.1.Περιγραφή και αξιολόγηση της κοινωνικής ζωής και των πρακτικών χρήσης

7.3.1.1.Ποικιλομορφία

Ο αστικός εξοπλισμός της πλατείας Συντάγματος περιλαμβάνει παγκάκια, πεζούλια, χώρους πρασίνου και το σιντριβάνι - τοπόσημο. Επί της πλατείας βρίσκεται κατάστημα εστίασης, ιδιοκτησίας του Δήμου Αθηναίων, το οποίο παραχωρείται προς εκμετάλλευση σε ιδιώτες. Επίσης, στην πλατεία λειτουργεί κομβικός σταθμός μετεπιβίβασης του ΜΕΤΡΟ, ο οποίος αποτελεί το βασικό παράγοντα αυξημένης διάσχισης της πλατείας. Η κατάσταση του αστικού εξοπλισμού της πλατείας είναι καλή και ο βαθμός καθαριότητας υψηλός.

Χάρτης 7: Χωρικές υποενότητες, εντάσεις διάσχισης και αστικός εξοπλισμός της πλατείας Συντάγματος

Παρουσία μηχανισμών

Όπως προέκυψε από την άμεση παρατήρηση, υπάρχει **έντονη παρουσία συνεργείων καθαρισμού, αλλά και καλλωπισμού του Δήμου Αθηναίων**, τα οποία χρησιμοποιούν εξοπλισμό ο οποίος δεν εντοπίστηκε σε κάποια από τις άλλες περιπτώσεις έρευνας. Τα συνεργεία καθαρισμού και οι κηπουροί του Δήμου Αθηναίων ήταν παρόντες τις πρωινές και βραδινές ώρες (09:00 - 12:00 και 18:00 - 02:00 αντίστοιχα) με πολυάριθμο προσωπικό (3 έως 7 άτομα). **Ισχυρή** είναι και η **παρουσία της αστυνομίας**, καθώς σε όλη τη διάρκεια του 24ώρου υπάρχει παρουσία τουλάχιστον δύο αστυνομικών επί της πλατείας, ενώ πολυάριθμες δυνάμεις της αστυνομίας βρίσκονται σταθερά περιμετρικά της πλατείας και συγκεκριμένα στην οδό Ερμού, στη συμβολή των οδών Αμαλίας και Τζορτζ και επί της οδού Β. Σοφίας.

Εικόνα 19: Ομάδα αστυνομικών στην πλατεία Συντάγματος στο πλαίσιο σταθερής 24ωρης παρουσίας. Επιπλέον, καθώς μέρος της άμεσης παρατήρησης πραγματοποιήθηκε κατά την προεκλογική περίοδο, η οποία αφορούσε αυτοδιοικητικές εκλογές και ευρωεκλογές, στην πλατεία εγκαταστάθηκαν και λειτούργησαν προεκλογικά περίπτερα υποψηφίων δημάρχων, οι οποίοι προέρχονταν και στηρίχθηκαν από πολιτικές δυνάμεις, οι οποίες εκτείνονται από τη Δεξιά έως την κεντροαριστερά, δηλαδή από πολιτικούς χώρους οι οποίοι δε συμμετέχουν σταθερά σε γεγονότα διαμαρτυρίας στο χώρο της πλατείας Συντάγματος. Η φυσική παρουσία μηχανισμών της οικονομίας δεν είναι έντονη επί της πλατείας, όπου λειτουργεί ένα κατάστημα το οποίο ανήκει στο Δήμο Αθηναίων και έχει παραχωρηθεί προς εκμετάλλευση σε ιδιώτη έναντι ενοικίου.

Εικόνα 20: Κατάστημα επί της πλατείας Συντάγματος

Επί της πλατείας δραστηριοποιούνται έμποροι, καθώς υπάρχουν τουλάχιστον τρία κίосκια, αλλά και ομάδες προώθησης προϊόντων στις εισόδους του σταθμού ΜΕΤΡΟ.

Οι χρήσεις στην ευρύτερη περιοχή της πλατείας Συντάγματος κυριαρχούνται από τον τριτογενή τομέα και αφορούν κυρίως το εμπόριο και την παροχή υπηρεσιών.

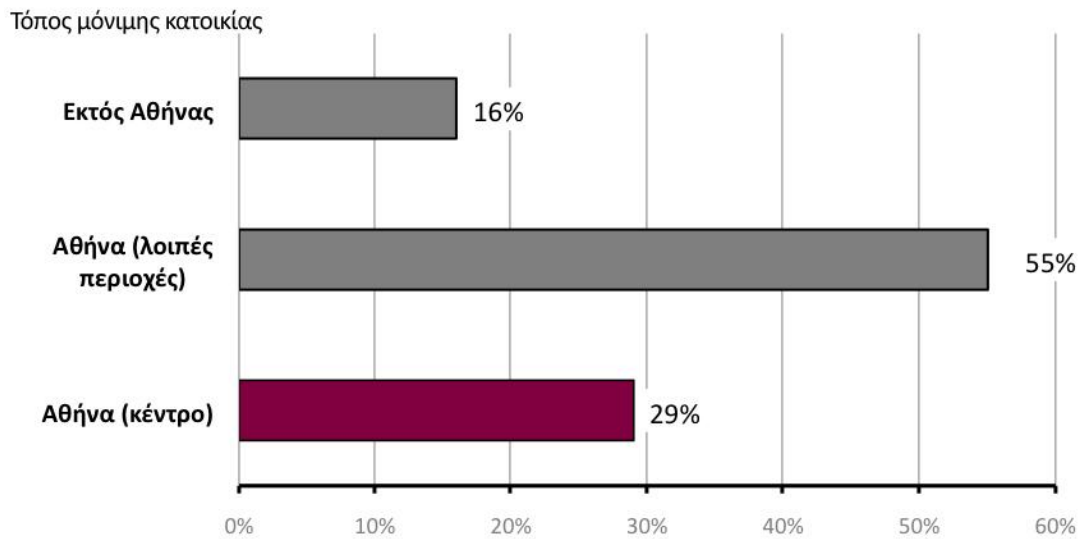
Εικόνα 21:Μικρής κλίμακας εμπορικές δραστηριότητες επί της πλατείας Συντάγματος

Από την άμεση παρατήρηση, την αποδελτίωση αναφορών σε ΜΜΕ και τις συνεντεύξεις με σταθερούς παρατηρητές, **δεν προέκυψε παρουσία οργανωμένων ομάδων και κινηματικών μηχανισμών στην πλατεία Συντάγματος, εκτός κεντρικών γεγονότων διαμαρτυρίας.** Επιπλέον, η λειτουργία της πλατείας ως πεδίο αστικών συγκρούσεων δεν αφήνει ίχνη στο φυσικό περιβάλλον και τον αστικό εξοπλισμό. Παρεμβάσεις στο φυσικό περιβάλλον της πλατείας από κινηματικούς μηχανισμούς, οι οποίες είτε προηγήθηκαν (τοποθέτηση αφισών), είτε πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια γεγονότος διαμαρτυρίας (συνθήματα επί της πλατείας), απομακρύνθηκαν άμεσα από τα συνεργεία του Δήμου Αθηναίων.

Συμπερασματικά, στην πλατεία Συντάγματος και στην ευρύτερη περιοχή παρατηρείται ισχυρή παρουσία του συνόλου των μηχανισμών κανονικοποίησης και οικονομίας. Σε ό,τι αφορά την οικονομία, οι μηχανισμοί έχουν μεγάλο εύρος δράσης, το οποίο εκτείνεται από μικροπωλητές με στοιχειώδεις υποδομές και ομάδες προώθησης προϊόντων, έως κεντρικά ξενοδοχεία και πολυεθνικές εταιρείες. Αντίθετα, δεν υπάρχει παρουσία οργανωμένων ομάδων, οι οποίες να μην εντάσσονται στους παραπάνω μηχανισμούς, ενώ επεμβάσεις στο φυσικό περιβάλλον, οι οποίες σχετίζονται με γεγονότα διαμαρτυρίας και έχουν πολιτικό περιεχόμενο εξαλείφονται άμεσα από τα συνεργεία του Δήμου. **Σε ό,τι αφορά το φυσικό περιβάλλον συνολικά, δεν εντοπίστηκε καμία ένδειξη ότι ο δημόσιος χώρος της πλατείας Συντάγματος αποτελεί τόπο πραγματοποίησης κεντρικών γεγονότων διαμαρτυρίας.**

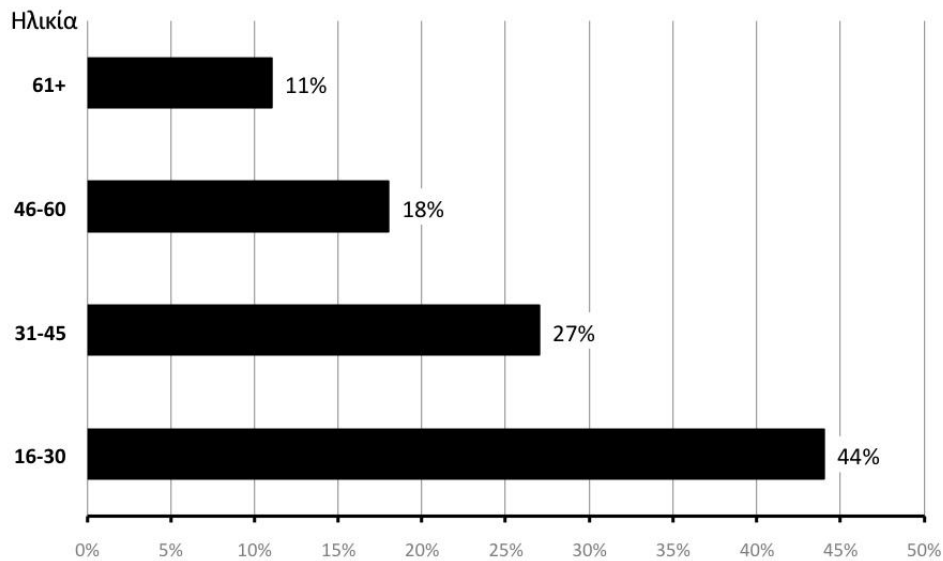
Χαρακτηριστικά χρηστών

Οι χρήστες της πλατείας Συντάγματος παρουσιάζουν, τόσο σε επίπεδο δημογραφικών χαρακτηριστικών, όσο και σε επίπεδο απόψεων και αξιολογήσεων ισχυρή ποικιλομορφία. Αρχικά, η πλατεία Συντάγματος αποτελεί δημόσιο χώρο υπερτοπικού χαρακτήρα. Σημειώνεται εδώ, ότι λόγω της απουσίας χρήσεων γης κατοικίας στην ευρύτερη περιοχή της πλατείας, η διαπίστωση περί υπερτοπικού χαρακτήρα στηρίζεται στην υψηλή παρουσία χρηστών οι οποίοι διαμένουν εκτός του κέντρου της Αθήνας.

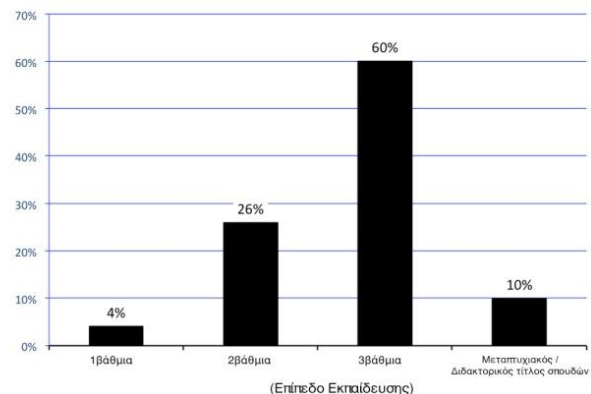
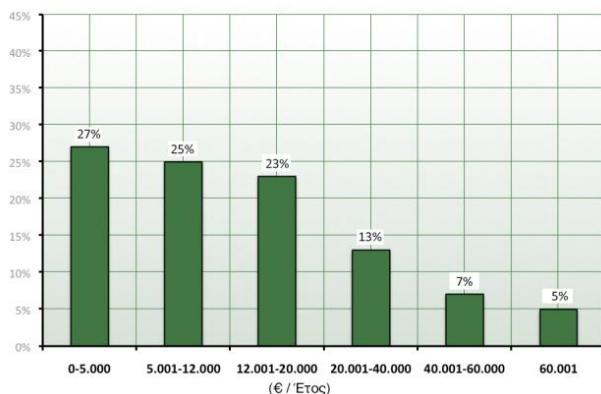
Γράφημα 43: Τόπος μόνιμης κατοικίας χρηστών πλατείας Συντάγματος

Όπως διαπιστώθηκε από την άμεση παρατήρηση, αλλά και από τα δεδομένα τα οποία προέκυψαν από τα ερωτηματολόγια, στην πλατεία Συντάγματος εμφανίζεται το σύνολο των ηλικιακών ομάδων, με εξαιρετικά, εντούτοις, περιορισμένη παρουσία παιδιών. Το γεγονός αυτό αποδίδεται στην απουσία χρήσης γης κατοικίας στην ευρύτερη περιοχή, αλλά και στην απουσία αντίστοιχων υποδομών, καθώς όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια δε συντρέχουν λόγοι ανασφάλειας ή περιστατικών παραβατικότητας.

Γράφημα 44: Ηλικιακή κατανομή χρηστών της πλατείας Συντάγματος

Η ποικιλομορφία των χρηστών επεκτείνεται σε ό,τι αφορά το ετήσιο εισόδημα και το επίπεδο εκπαίδευσης των χρηστών. Ταυτόχρονα, το μέσο ετήσιο εισόδημα είναι το υψηλότερο ανάμεσα στους υπό έρευνα δημόσιους χώρους, ενώ υψηλό είναι και το επίπεδο εκπαίδευσης των χρηστών με το 70% να είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και / ή κάτοχοι μεταπτυχιακού και διδακτορικού τίτλου σπουδών.

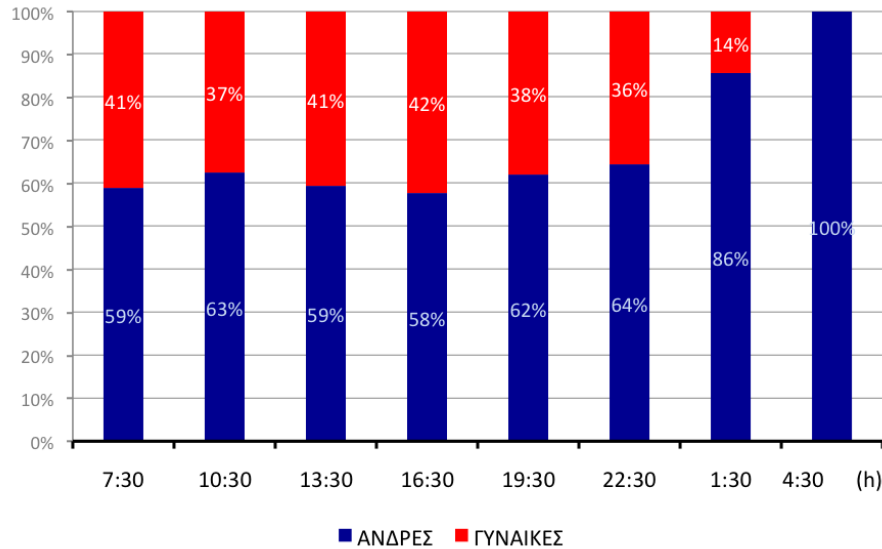

Γράφημα 45 & Γράφημα 46: Κατανομή εισοδημάτων και επίπεδα εκπαίδευσης χρηστών της πλατείας Συντάγματος

Η παρουσία γυναικών στην πλατεία Συντάγματος είναι υψηλή σε σχέση με τις άλλες δύο περιπτώσεις έρευνας. Εντούτοις και σε αυτή την περίπτωση είναι χαμηλότερη από αυτή των αντρών. Με βάση τις υπόλοιπες παρατηρήσεις, οι οποίες σκιαγραφούν έναν ποικιλόμορφο δημόσιο χώρο, η μειωμένη παρουσία γυναικών ακόμα και στην

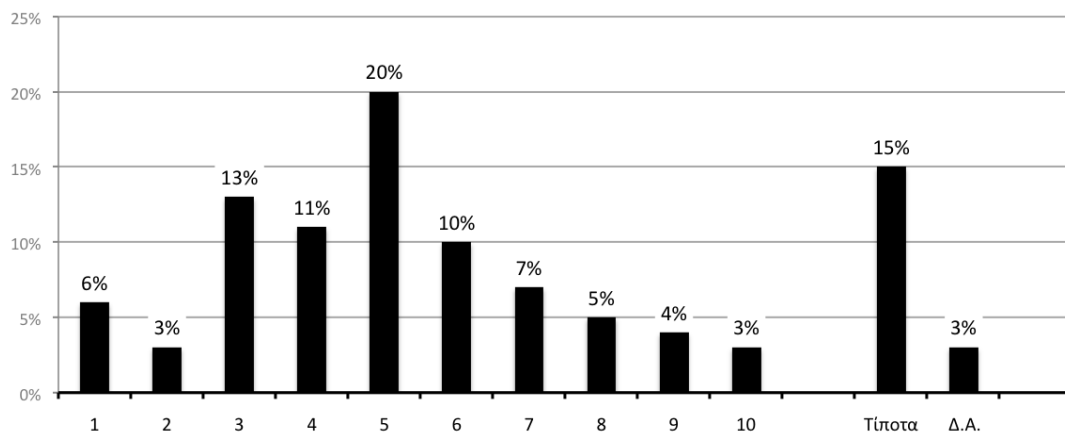

πλέον ποικιλόμορφη και ασφαλή από τις περιπτώσεις έρευνας, αναδεικνύει το πρόβλημα μιας γενικότερης υπό-εκπροσώπησης των γυναικών ως χρηστών του δημόσιου χώρου στην κεντρική Αθήνα.

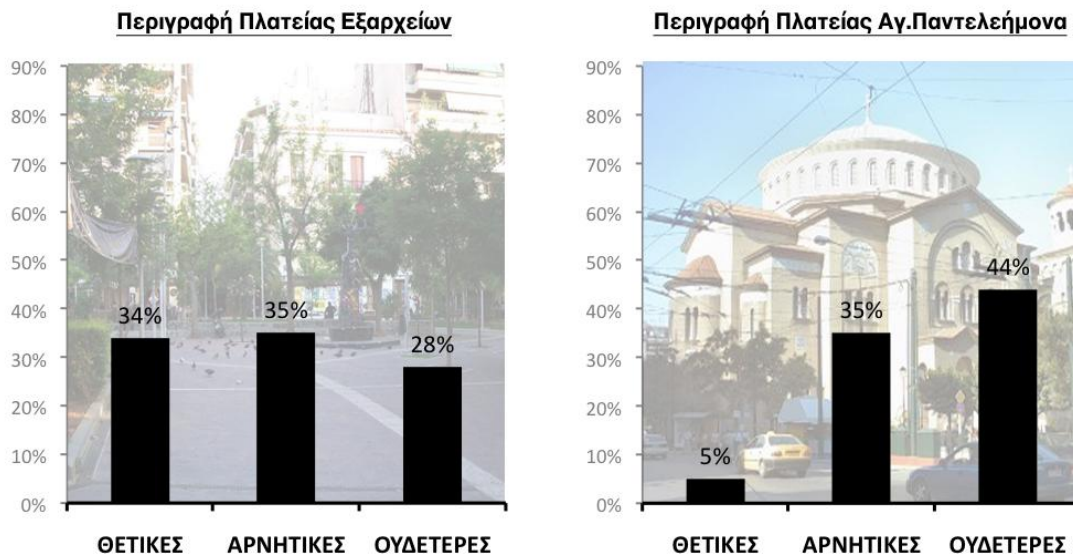
Γράφημα 47: Αναλογία αντρών / γυναικών στην πλατεία Συντάγματος

Σε ό,τι αφορά την ιδεολογική τοποθέτηση των χρηστών, εμφανίζεται ξανά ποικιλομορφία, με το 33% των χρηστών να τοποθετείται στην Αριστερά, το 29% στη Δεξιά, ενώ το 20% τοποθετήθηκε στο Κέντρο και ένα υψηλό ποσοστό της τάξης του 15% δήλωσε ότι δεν ανήκει σε κάποιον ιδεολογικό χώρο.

Γράφημα 48: Ιδεολογική τοποθέτηση χρηστών της πλατείας Συντάγματος

Όταν οι χρήστες της πλατείας Συντάγματος κλήθηκαν να περιγράψουν τους υπόλοιπους υπό έρευνα δημόσιους χώρους, εμφανίστηκαν μοιρασμένες απόψεις για την πλατεία Εξαρχείων και κυρίως αρνητικές για την πλατεία Αγίου Παντελεήμονα. Ωστόσο, παρατηρήθηκαν **περιορισμένες συγκεντρώσεις περιγραφών σε ό,τι αφορά το περιεχόμενό τους και στις δύο περιπτώσεις**. Ειδικά σε ό,τι αφορά την περιγραφή της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα, όπου όπως αναλύθηκε στο κεφάλαιο 7.2, ο διαχωρισμός χρηστών και οργανωμένων ομάδων πραγματοποιείται στη βάση της τοποθέτησής τους σε σχέση με την παρουσία μεταναστών, οι χρήστες της πλατείας Συντάγματος, οι οποίοι προέβησαν σε αρνητικές περιγραφές, παρουσιάζονται μοιρασμένοι, καθώς μέρος τους προσλαμβάνει αρνητικά την παρουσία μεταναστών, ενώ σε αντίστοιχα ποσοστά προσλαμβάνουν αρνητικά τη δράση ομάδων οι οποίες δραστηριοποιούνται ενάντια στην παρουσία τους. Σε ό,τι αφορά τις περιγραφές της πλατείας Εξαρχείων, ξανά οι χρήστες τοποθετούνται με βάση την ανάλυση του κεφαλαίου 7.1 με τις θετικές και αρνητικές αξιολογήσεις να μοιράζονται (34% και 35% αντίστοιχα).

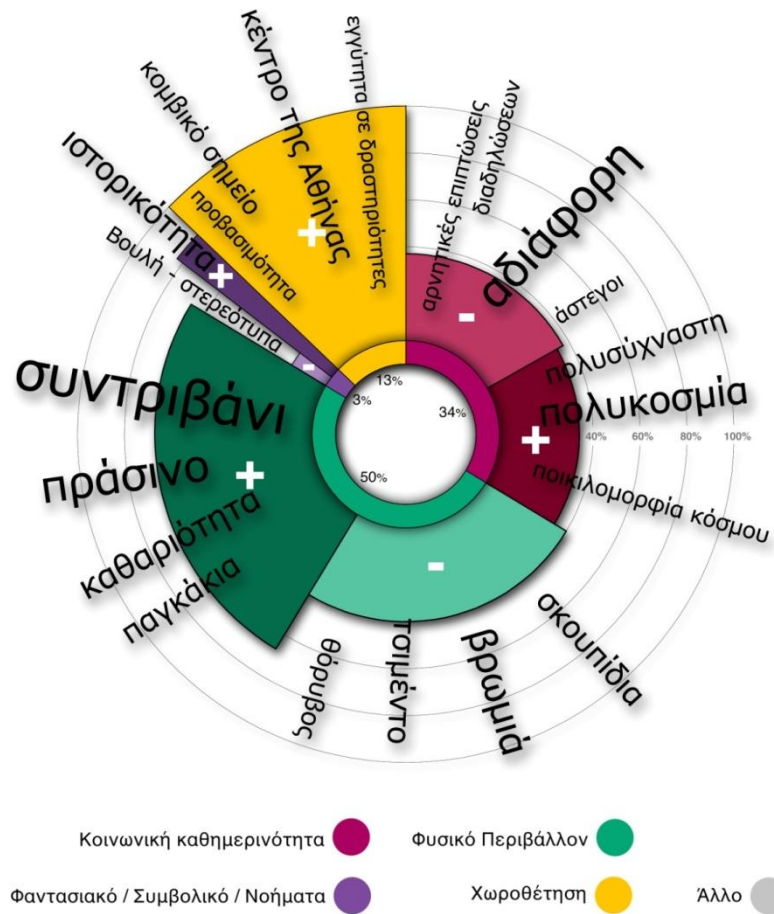

Γράφημα 49 & Γράφημα 50: Περιγραφή πλατειών Εξαρχείων και Αγίου Παντελεήμονα από χρήστες της πλατείας Συντάγματος

Η ποικιλομορφία των χρηστών της πλατείας Συντάγματος, εκτός της ανάλυσης των δεδομένων τα οποία προέκυψαν από τα ερωτηματολόγια, **επιβεβαιώθηκε από τη διαδικασία της άμεσης παρατήρησης**. Παρατηρήθηκε παρουσία χρηστών όλων των ηλικιακών ομάδων, αλλά και διαφορετικών εμφανισιακών χαρακτηριστικών.

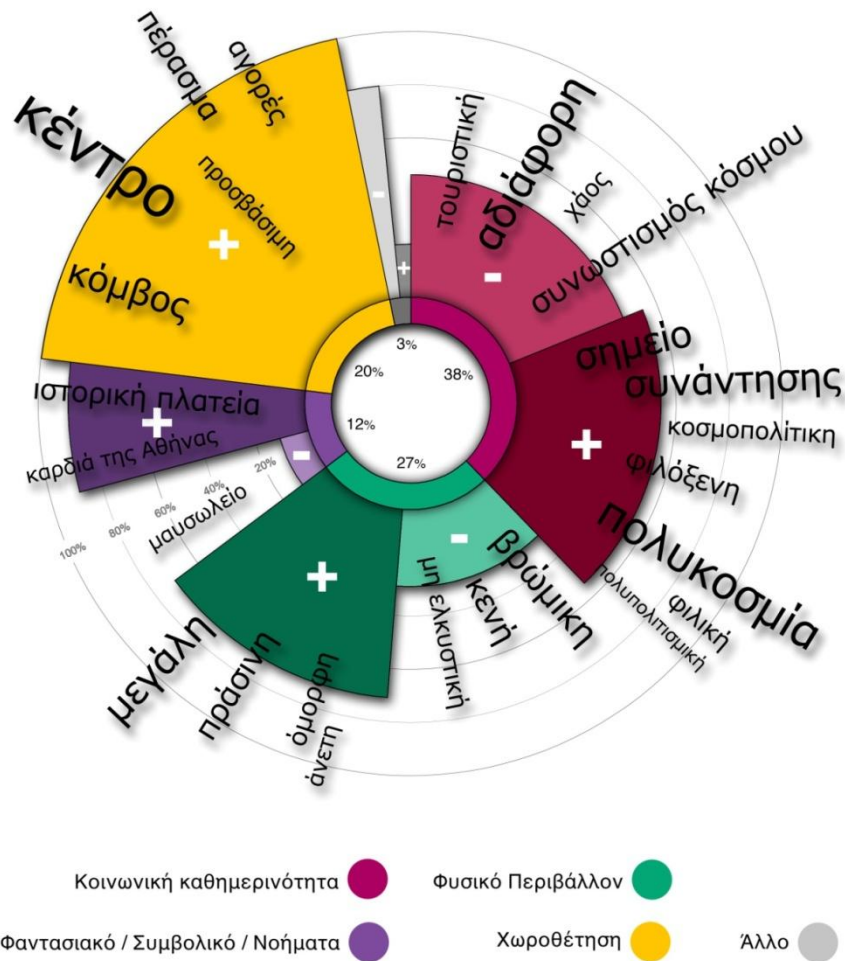

Όταν οι χρήστες κλήθηκαν να αναφέρουν παράγοντες ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας της πλατείας Συντάγματος, η πλειοψηφία των χρηστών (50%) αναφέρθηκε στο φυσικό περιβάλλον και τον αστικό εξοπλισμό της πλατείας, με χαρακτηρισμούς κυρίως θετικούς (60%). Οι παράγοντες ελκυστικότητας της συγκεκριμένης κατηγορίας αφορούν κυρίως το σιντριβάνι και την ύπαρξη πρασίνου, ενώ οι αρνητικοί θέματα καθαριότητας. Σε ό,τι αφορά την κοινωνική πραγματικότητα, επιδοκιμάζεται η πολυμορφία και το πλήθος των χρηστών, ενώ από σημαντικό αριθμό χρηστών η πλατεία παρουσιάζεται ως “αδιάφορη” και “απρόσωπη”, χαρακτηρισμοί οι οποίοι σε σημαντικό βαθμό συνδέονται με τη χαμηλή ανάπτυξη ενεργητικών δραστηριοτήτων και συλλογικών δράσεων, όπως αναλύεται στο υποκεφάλαιο 7.3.1.2. Η κατηγορία η οποία συγκεντρώνει αποκλειστικά θετικούς χαρακτηρισμούς είναι η χωροθέτηση της πλατείας, στην οποία εμφανίζεται πλήθος αναφορών στην κεντρικότητα και στην πρόσβαση σε πολλές δραστηριότητες στο κέντρο της Αθήνας. Ταυτόχρονα, εξαιρετικά χαμηλό ποσοστό των χρηστών (3%) αναφέρθηκε σε συμβολισμούς και νοήματα της πλατείας, με τις όποιες αναφορές πάντως να έχουν θετικό πρόσημο. Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι ομαδοποιήσεις και συγκεντρώσεις, οι οποίες προέκυψαν από την κωδικοποίηση των απαντήσεων είναι σαφώς μικρότερες σε σχέση με τις υπόλοιπες περιπτώσεις έρευνας, γεγονός το οποίο λειτουργεί υποστηρικτικά στις αναφορές σε έναν ποικιλόμορφο δημόσιο χώρο σε ό,τι αφορά τους χρήστες και τις τοποθετήσεις τους.

Γράφημα 51: Γρανάζι παραγόντων ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας της πλατείας Συντάγματος σύμφωνα με τους χρήστες

Όταν οι χρήστες κλήθηκαν να περιγράψουν την πλατεία Συντάγματος με δύο λέξεις ή φράσεις, μειώθηκαν τα ποσοστά των κατηγοριών του φυσικού περιβάλλοντος (27%) και της κοινωνικής πραγματικότητας (38%) προς όφελος των κατηγοριών της χωροθέτησης (20%) και των φαντασικών προσλήψεων (12%), ενώ οι θετικές περιγραφές πλειοψηφούν στο σύνολο των κατηγοριών. Στην περίπτωση αυτή, η **έννοια της κεντρικότητας αναδεικνύεται ως βασικός διαμορφωτής του συνόλου των κατηγοριών εκτός του φυσικού περιβάλλοντος**, με την έννοια αυτή να επηρεάζει τόσο θετικά όσο και αρνητικά τις προσλήψεις της πλατείας από τους χρήστες. Στο σύνολο των περιγραφών απουσιάζουν σχεδόν ολοκληρωτικά αναφορές σε μηχανισμούς.

Γράφημα 52: Γρανάζι περιγραφών της πλατείας Συντάγματος από τους χρήστες

7.3.1.2. Ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά πρακτικών χρήσης και δραστηριοτήτων

Συλλογικές πρακτικές χρήσης και εκδηλώσεις

Η πλατεία Συντάγματος, όπως αναλύθηκε προηγουμένως και τεκμηριώνεται περαιτέρω στη συνέχεια, αποτελεί έναν προνομιακό τόπο για τους μηχανισμούς κανονικοποίησης και οικονομίας σε επίπεδο καθημερινότητας. Η κυριαρχία αυτή μεταφράζεται, εδραιώνεται και επιβεβαιώνεται μέσω της πραγματοποίησης δράσεων και εκδηλώσεων από το κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση, οι οποίες σε σημαντικό ποσοστό στηρίζονται, αλλά και επιδιώκουν να στηρίξουν δυνάμεις της οικονομίας: παρελάσεις, εθνικοί εορτασμοί, εορταστικές εκδηλώσεις αποτελούν τακτικές στην πλατεία Συντάγματος. Ταυτόχρονα όμως, η πλατεία Συντάγματος είναι ο

βασικός τόπος πραγματοποίησης γεγονότων διαμαρτυρίας με τη μορφή συγκεντρώσεων και διαδηλώσεων στη σύγχρονη ελληνική ιστορία. Η συνύπαρξη των τακτικών δράσεων εντοπίζεται στο χώρο, αλλά όχι στο χρόνο της πλατείας, καθώς οι χρήσεις αυτές θεωρούνται από τους φορείς υλοποίησής τους αντιθετικές (βλ. 7.3.2). Χαρακτηριστικό περιστατικό, το οποίο αναδεικνύει την ασυμβατότητα μεταξύ συγκεκριμένων τακτικών δράσεων και εκδηλώσεων σε συμβολικό επίπεδο είναι το κάψιμο του χριστουγεννιάτικου δέντρου στην πλατεία Συντάγματος κατά τη διάρκεια διαδήλωσης το Δεκέμβριο του 2008 και η μετέπειτα φύλαξή του από δυνάμεις της αστυνομίας. Η εικόνα 22, αποδίδει με τον πλέον χαρακτηριστικό τρόπο τη συμμαχία των μηχανισμών κανονικοποίησης και οικονομίας και αποτελεί μια απόπειρα διαφύλαξης του χαρακτήρα της πλατείας Συντάγματος από τους μηχανισμούς αυτούς και της σύνδεσής της με καταναλωτικές δράσεις και χρήσεις της ευρύτερης περιοχής. Ο χαρακτήρας αυτός και οι συνδέσεις του, αποτελούν ταυτόχρονα στόχο διαδηλωτών, όπου με την καταστροφή του δέντρου ως συμβόλου έχουμε μία από τις περιορισμένες επεμβάσεις κινηματικών μηχανισμών στο επίπεδο της κριτικής στην καθημερινότητα της πλατείας Συντάγματος, καθώς οι συλλογικές δράσεις οι οποίες αναπτύσσονται από τους κινηματικούς μηχανισμούς στην πλατεία συνήθως δε σχετίζονται με τον ίδιο το δημόσιο χώρο και την καθημερινότητά του, αλλά με ευρύτερα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα.

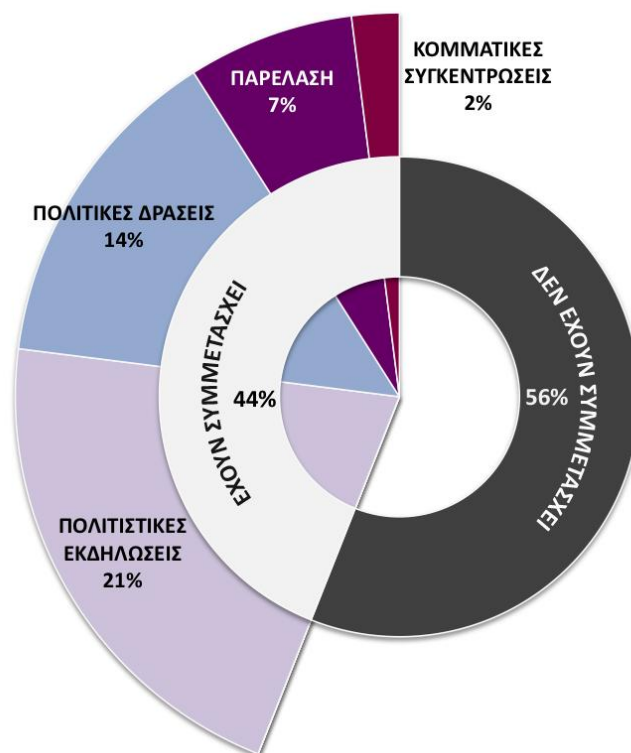

Εικόνα 22: Κάψιμο χριστουγεννιάτικου δέντρου στην πλατεία Συντάγματος κατά τη διάρκεια διαδήλωσης και δράσεις φύλαξης από την αστυνομία (πηγές: www.ethnos.gr και www.eagainst.com)

Με βάση τα παραπάνω, σε επίπεδο τακτικών συλλογικών δράσεων, υπάρχει εκπροσώπηση όλων των μηχανισμών και πρέπει να εξεταστεί ποιοι εξ αυτών έχουν ισχυρότερη επίδραση στη διαμόρφωση της καθημερινότητας της πλατείας. Ένας σημαντικός δείκτης αξιολόγησης είναι το φυσικό περιβάλλον. Όπως αναλύθηκε και στα προηγούμενα υποκεφάλαια και όπως προκύπτει από την άμεση παρατήρηση και

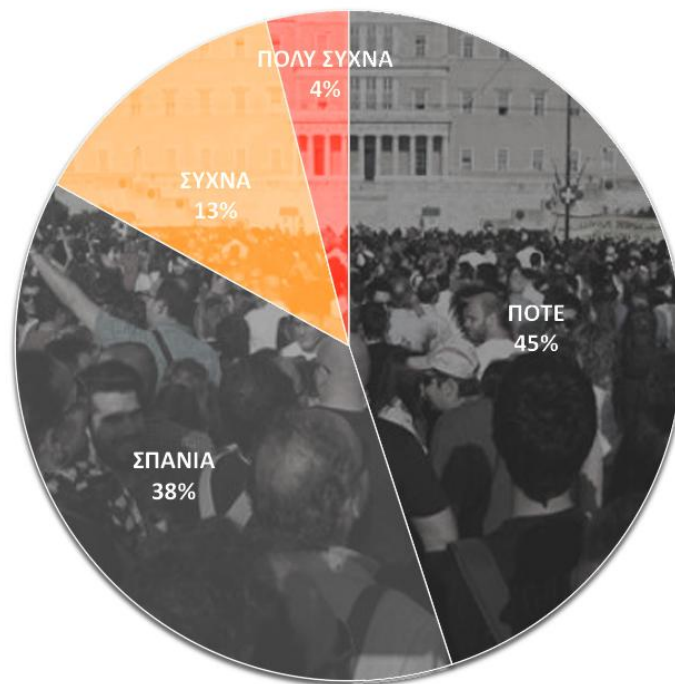
την αποδελτίωση αναφορών σε ΜΜΕ, οι μόνοι μηχανισμοί, οι οποίοι έχουν επίδραση στη διαμόρφωση του φυσικού περιβάλλοντος, μέσω παρεμβάσεων και προσωρινών κατασκευών είναι ο Δήμος Αθηναίων και πολιτικά κόμματα εκτός κινηματικών μηχανισμών. Ταυτόχρονα, τα όποια υπολείμματα κινηματικών δράσεων απομακρύνονται άμεσα από τους μηχανισμούς του Δήμου Αθηναίων.

Η επίδραση στην καθημερινότητα αξιολογείται μέσα από την επιρροή την οποία έχουν οι διαφορετικές συλλογικές δράσεις και εκδηλώσεις στους χρήστες του δημόσιου χώρου. Σημαντικό ποσοστό των χρηστών (44%) έχει παρευρεθεί σε κάποια εκδήλωση ή συλλογική δράση στην πλατεία Συντάγματος. Η πλειοψηφία των χρηστών αυτών έχει παρευρεθεί σε εκδηλώσεις πολιτιστικού περιεχομένου και εορταστικές εκδηλώσεις του Δήμου Αθηναίων, με μεγαλύτερες συγκεντρώσεις απαντήσεων να αφορούν χριστουγεννιάτικες εκδηλώσεις. Ταυτόχρονα, το 14% έχει παρευρεθεί σε πολιτικές δράσεις, οι οποίες αφορούν κυρίως συγκεντρώσεις και διαδηλώσεις, το 7% έχει παρευρεθεί σε εθνικούς εορτασμούς και παρελάσεις και το 2% σε κομματικές συγκεντρώσεις.

Γράφημα 53: Συμμετοχή των χρηστών της πλατείας Συντάγματος σε εκδηλώσεις και συλλογικές δράσεις

Το γεγονός ότι οι κινηματικοί μηχανισμοί, δε βρίσκουν το υποκείμενό τους στην πλατεία Συντάγματος, επιβεβαιώνεται από το παραπάνω διάγραμμα, αλλά και από απαντήσεις, οι οποίες αφορούν αποκλειστικά τη συμμετοχή σε γεγονότα διαμαρτυρίας. Τα δύο αυτά γραφήματα δείχνουν ότι κατά τη διάρκεια των γεγονότων διαμαρτυρίας έχουμε εκτός από ολοκληρωτική αλλαγή της λειτουργίας και του χαρακτήρα της πλατείας και μια συντριπτική μεταβολή των χρηστών. Η μεταβολή αυτή, αν και συνεπάγεται του αυξημένου πλήθους κατά τη διάρκεια γεγονότων διαμαρτυρίας, έγκειται στη μη συμμετοχή του καθημερινού πλήθους χρηστών σε αυτά.

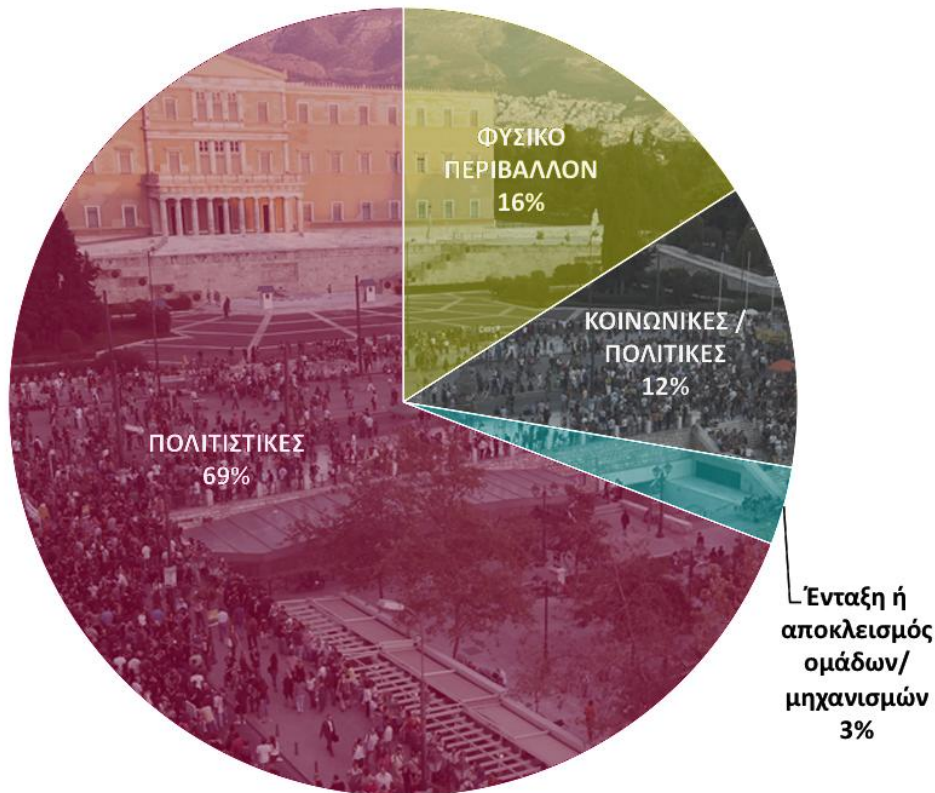

Γράφημα 54: Συμμετοχή χρηστών της πλατείας Συντάγματος σε γεγονότα διαμαρτυρίας

Επιπλέον, οι χρήστες της πλατείας Συντάγματος εμφανίζονται υποστηρικτικοί προς τον υφιστάμενο χαρακτήρα, αλλά και τη διοργάνωση εκδηλώσεων από το Δήμο Αθηναίων και το κράτος, όπως φάνηκε, τόσο από τις αξιολογήσεις των λειτουργιών, όσο και από το γράφημα 55, το οποίο αφορά σε δράσεις που επιθυμούν να πραγματοποιούνται συχνότερα στην πλατεία. Το 69% των χρηστών επιθυμεί περισσότερες πολιτιστικές δράσεις και εορταστικές εκδηλώσεις, με σημαντικές συγκεντρώσεις απαντήσεων να αφορούν συναυλίες και happenings. Αντίθετα, μόλις το 12% επιθυμεί την πραγματοποίηση περισσότερων δράσεων πολιτικού

περιεχομένου, ενώ το 16% προκρίνει δράσεις βελτίωσης και αναβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος (καθαριότητα, πράσινο κ.α.)

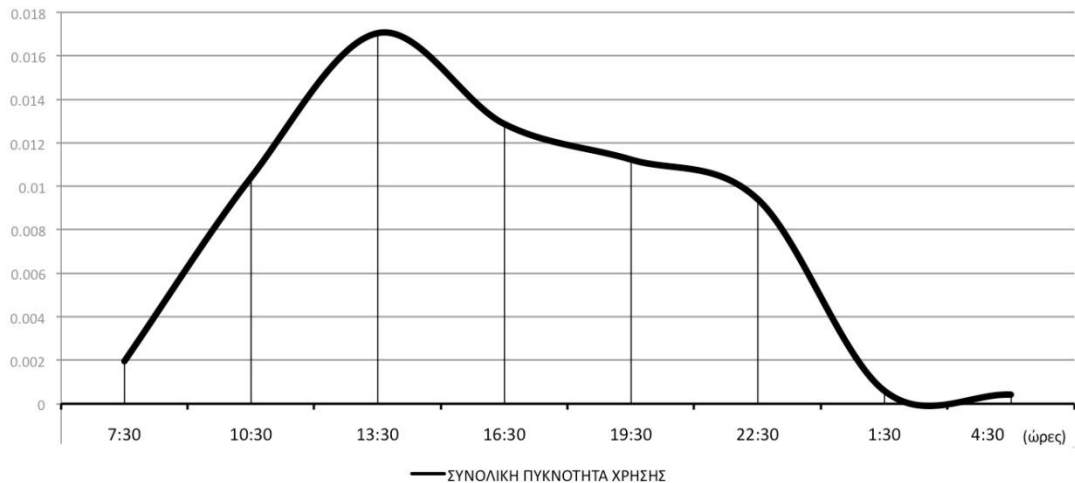

Γράφημα 55: Επιθυμητές δράσεις και εκδηλώσεις στην πλατεία Συντάγματος από τους χρήστες

Συνολικά, ο δημόσιος χώρος της πλατείας Συντάγματος αποτελεί τόπο πραγματοποίησης δράσεων και εκδηλώσεων από το σύνολο των υπό έρευνα μηχανισμών. Εντούτοις, αυτές οι οποίες έχουν αυξημένη επίδραση στην καθημερινότητα, τόσο σε επίπεδο φυσικού περιβάλλοντος, όσο και σε επίπεδο υποστήριξης από τους χρήστες είναι εκείνες των μηχανισμών κανονικοποίησης και οικονομίας.

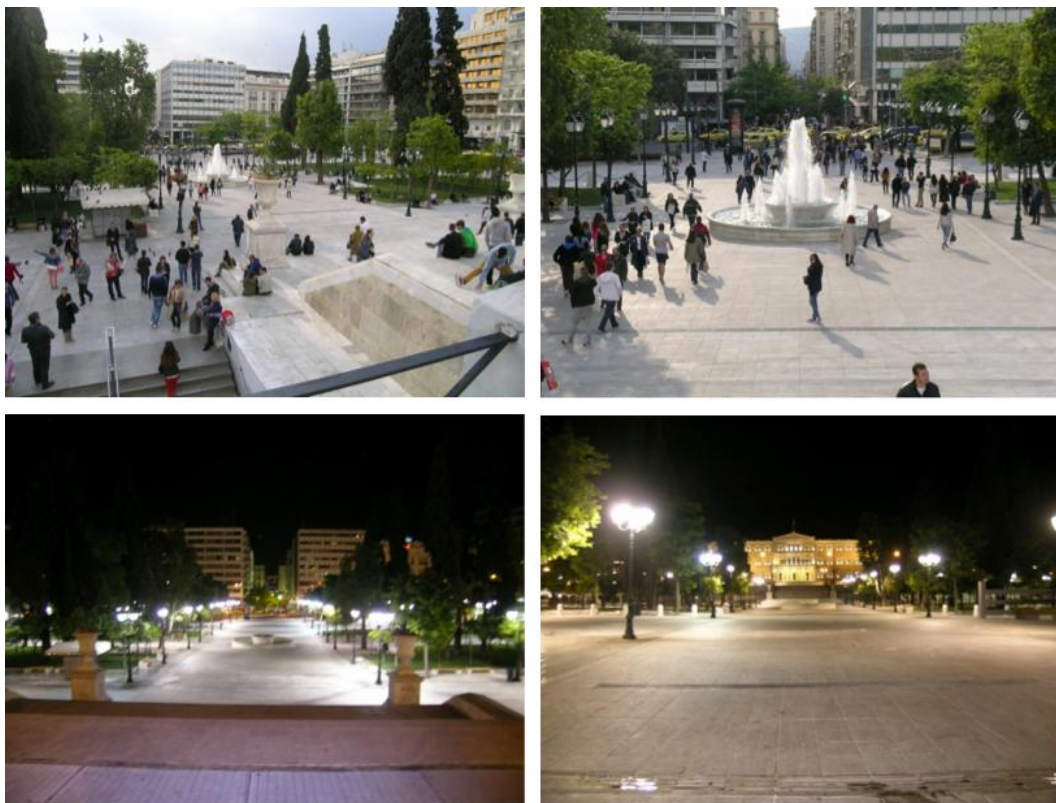
Ατομικές πρακτικές χρήσης και δραστηριότητες

Η πλατεία Συντάγματος, όπως προέκυψε από το σύνολο της άμεσης παρατήρησης, συνιστά ένα δημόσιο χώρο με ιδιαίτερα **χαμηλό βαθμό οικειοποίησης από τους χρήστες**. Οι πυκνότητες χρήσης της πλατείας είναι υψηλές τις ώρες λειτουργίας του ΜΕΤΡΟ και των καταστημάτων και υπηρεσιών, οι οποίες χωροθετούνται περιμετρικά της πλατείας, αλλά και στο σύνολο της ευρύτερης περιοχής.

Γράφημα 56: Πυκνότητες χρήσης κατά τη διάρκεια του 24ώρου στην πλατεία Συντάγματος

Η έντονη χρήση, η οποία λαμβάνει χώρα τις πρωινές και μεσημβρινές ώρες, μειώνεται το απόγευμα, ενώ κατά τις βραδινές ώρες η χρήση είναι σχεδόν ανύπαρκτη και περιορίζεται σε διάσχιση. Ταυτόχρονα, ενδεικτική της εδραιωμένης χρήσης της πλατείας αποκλειστικά τις συγκεκριμένες ώρες είναι η παύση της λειτουργίας του σιντριβανιού νωρίς το βράδυ.

Εικόνα 23: Λήψεις της πλατείας Συντάγματος κατά τις ώρες 10:30, 13:10, 22:30, 01:30.

Όπως προκύπτει από το παραπάνω διάγραμμα και την άμεση παρατήρηση, οι καθημερινές πρακτικές χρήσης συνιστούν ενδιάμεσα και στάδια διαδικασιών, οι οποίες σχετίζονται με την έντονη οικονομική δραστηριότητα της περιοχής: διάσχιση προς και από καταστήματα και υπηρεσίες, στάση κατά τη διάρκεια ή το πέρας καταναλωτικών δραστηριοτήτων και κατά τις απογευματινές ώρες διάσχιση προς το ιστορικό κέντρο. Εκτός όσων κάθονται στο κατάστημα της πλατείας και των διερχόμενων, η παρουσία των οποίων συνδέεται άμεσα με τη λειτουργία του σταθμού ΜΕΤΡΟ, οι χρήστες της πλατείας την χρησιμοποιούν κυρίως ως τόπο συνάντησης ή προσωρινής στάσης και ξεκούρασης.

Εικόνα 24: Δραστηριότητες σύντομης στάσης και συνάντησης στην πλατεία Συντάγματος

Οι χρήστες της πλατείας Συντάγματος στην πλειοψηφία τους παραμένουν στην πλατεία για λιγότερο από 30'. Εξάιρεση αποτελούν μικρές ομαδοποιήσεις ηλικιωμένων, οι οποίοι παραμένουν για χρονικά διαστήματα πλέον των 60' και καταλαμβάνουν συγκεκριμένες θέσεις καθίσματος. Ταυτόχρονα, παρατηρήθηκε συχνή παρουσία ομαδοποιήσεων υπό τη συνοδεία ξεναγών, οι οποίες αφορούν τουρίστες και μαθητές. Στις ενεργητικές δραστηριότητες στην πλατεία Συντάγματος εντάσσονται ομάδες νέων, οι οποίες χρησιμοποιούν skates και η συνεχώς παρούσα

διαδικασία φωτογράφισης στην περιοχή του συντριβανιού ή των σκαλοπατιών προς τη λεωφόρο Αμαλίας με φόντο το κτίριο της Βουλής.

Εικόνα 25: Ενεργητικές δραστηριότητες στην πλατεία Συντάγματος

Στο χάρτη 8 παρουσιάζεται το σύνολο των ατομικών δραστηριοτήτων στην πλατεία Συντάγματος, καθώς και η παρουσία οικονομικών μηχανισμών, οι οποίοι αφορούν μικροπωλητές και μηχανισμών κανονικοποίησης με την παρουσία συνεργείων του Δήμου Αθηναίων επί της πλατείας και αστυνομικών τόσο στην πλατεία, όσο και στους γύρω δρόμους. Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες περιπτώσεις έρευνας, οι ατομικές δραστηριότητες είναι στη συντριπτική τους πλειοψηφία παθητικές και μια γενική περιγραφή τους σκιαγραφεί το προφίλ ενός δημόσιου χώρου, ο οποίος είναι σε σημαντικό βαθμό συνεπικουρικός στο σταθμό του ΜΕΤΡΟ και ο οποίος δε χρησιμοποιείται ενεργητικά σε καμία στιγμή του 24ώρου εκτός των εξαιρέσεων οι οποίες αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Χάρτης 8: Ατομικές δραστηριότητες στην πλατεία Συντάγματος

Όπως γίνεται αντιληπτό από την περιγραφή των ατομικών δραστηριοτήτων στην πλατεία Συντάγματος, οι ομαδοποιήσεις οι οποίες παρουσιάζονται είναι εξαιρετικά χαμηλές. Με μεγάλη συχνότητα εμφανίζονται ομαδοποιήσεις των δύο ατόμων, ενώ πολλοί χρήστες εμφανίζονται μόνοι τους. Ταυτόχρονα, με ελάχιστες εξαιρέσεις δεν εντοπίζονται ομαδοποιήσεις, οι οποίες να αφορούν τέσσερα ή περισσότερα άτομα. Επιπλέον, η αλληλεπίδραση μεταξύ ομαδοποιήσεων και μεταξύ μεμονωμένων χρηστών ήταν ανύπαρκτη και ανάλογη της απόστασης μεταξύ των σωμάτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι σπάνια χρήστες οι οποίοι δεν αποτελούν ομαδοποίηση μοιράζονται κάποιο παγκάκι, παρά το γεγονός ότι το παγκάκι καταλαμβάνεται από ένα μόνο άτομο.

Χάρτης 9:Ομαδοποιήσεις στην πλατεία Συντάγματος

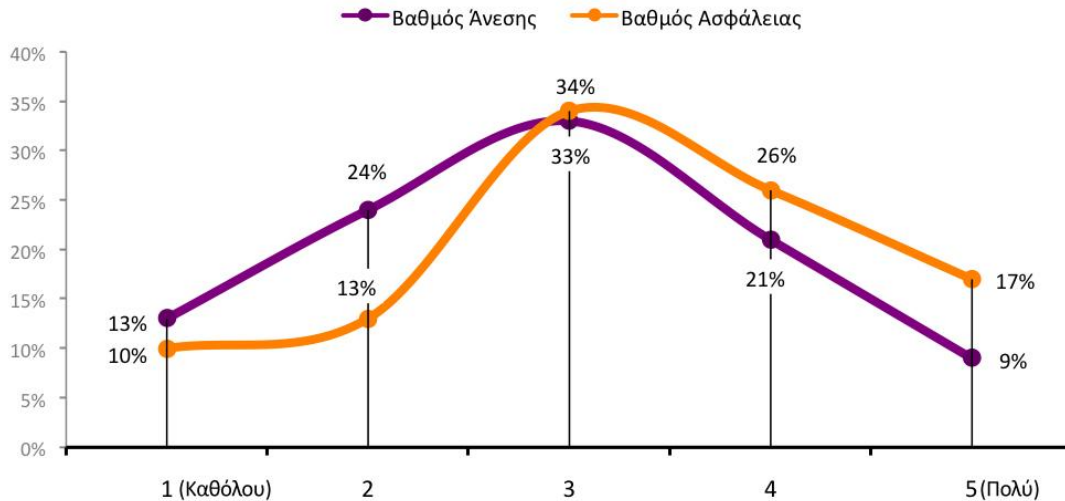
7.3.1.3.Άνεση και ασφάλεια χρηστών

Κατά τη διάρκεια της άμεσης παρατήρησης δε σημειώθηκε κάποιο περιστατικό παραβατικότητας ή βίας. Τα **χαμηλά επίπεδα παραβατικότητας** επιβεβαιώθηκαν από τις συνεντεύξεις με σταθερούς παρατηρητές στο χώρο της πλατείας, αλλά και από την αποδελτίωση αναφορών στα ΜΜΕ, όπου αναφορές σε βίαια περιστατικά εντοπίστηκαν αποκλειστικά κατά τη διάρκεια γεγονότων διαμαρτυρίας. Επιπλέον, ο μηχανισμός της αστυνομίας στο σύνολό του (βλ. υποκεφάλαιο 7.3.2) αναφέρθηκε στην περιορισμένη παραβατικότητα στην πλατεία και στην ισχυρή αίσθηση του ελέγχου πάνω σε αυτή. Τα περιστατικά, τα οποία επιλαμβάνεται η αστυνομία στην πλατεία Συντάγματος σε επίπεδο καθημερινότητας αφορούν διαπληκτισμούς και μικροκλοπές, τα οποία ωστόσο είναι σύμφωνα με τους αστυνομικούς σπάνια.

Η αποτύπωση αυτή ενός δημόσιου χώρου με υψηλά επίπεδα ασφάλειας και χαμηλή παραβατικότητα επιβεβαιώνεται από τους χρήστες της πλατείας Συντάγματος. Η

πλατεία Συντάγματος είναι ο μοναδικός από τους υπό έρευνα δημόσιους χώρους, όπου η **αίσθηση ασφάλειας** είναι υψηλότερη του βαθμού άνεσης και οικειότητας.

Γράφημα 57:Βαθμοί άνεσης και αίσθησης ασφάλειας των χρηστών της πλατείας Συντάγματος

7.3.2.Απόψεις και πρακτικές μηχανισμών για το δημόσιο χώρο, ανάπτυξη σχέσεων εξουσίας και κυριαρχίας

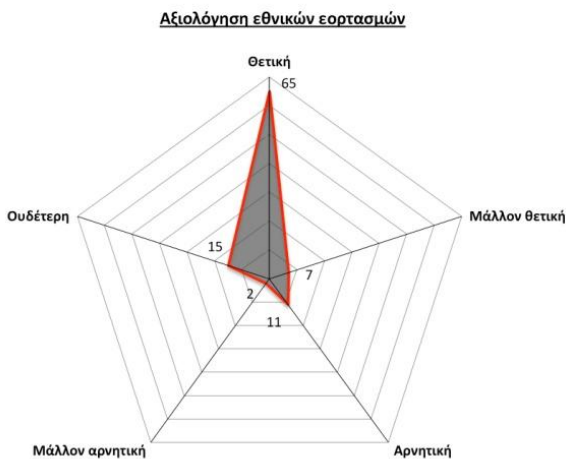
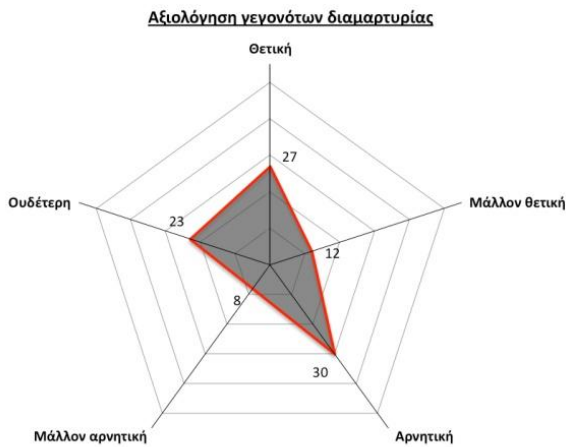
7.3.2.1.Σχέσεις εξουσίας στην καθημερινότητα της πλατείας Συντάγματος

Όπως προέκυψε από την πρώτη φάση της έρευνας - σε αντίθεση με την πραγματικότητα των άλλων δύο υπό έρευνα δημόσιων χώρων - **η καθημερινότητα της πλατείας Συντάγματος δεν παραπέμπει σε κανένα επίπεδο σε δημόσιο χώρο, ο οποίος λειτουργεί ως πεδίο αστικών συγκρούσεων.** Ωστόσο, η πλατεία Συντάγματος αποτελεί τον τόπο διαδραμάτισης των μαζικότερων γεγονότων διαμαρτυρίας στον ελλαδικό χώρο, όχι μόνο σε ό,τι αφορά τη χρονική περίοδο, η οποία εξετάζεται στην έρευνα, αλλά και κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Το γεγονός αυτό, στο πλαίσιο της υιοθετηθείσας επαγωγικής μεθοδολογίας, οδηγεί στη διαμόρφωση της ανάλυσης των σχέσεων εξουσίας με διαφορετικό τρόπο από ότι στις άλλες δύο περιπτώσεις έρευνας. Στην περίπτωση αυτή, οι σχέσεις εξουσίας και τα αποτελέσματά τους αναλύονται ξεχωριστά στα επίπεδα της καθημερινότητας και των

γεγονότων διαμαρτυρίας, ενώ στην πρώτη περίπτωση εξετάζεται το σύνολο των μηχανισμών και στη δεύτερη οι σχέσεις εξουσίας μεταξύ των κινηματικών μηχανισμών και μεταξύ κανονικοποιητικών και κινηματικών μηχανισμών.

Επίδραση των μηχανισμών στους χρήστες

Η χαμηλή επίδραση των κινηματικών μηχανισμών στη διαμόρφωση της καθημερινότητας της πλατείας Συντάγματος επιβεβαιώνεται από τη **μειωμένη επιρροή των μηχανισμών αυτών στους χρήστες της πλατείας**. Αρχικά, η συντριπτική πλειοψηφία των χρηστών αφενός δε συμμετέχει και αφετέρου αποδοκιμάζει τη λειτουργία της πλατείας Συντάγματος ως τόπου διαμαρτυρίας. Αντίθετα, προκρίνει τη λειτουργία της πλατείας ως τόπου πραγματοποίησης εθνικών εορτασμών και εορταστικών εκδηλώσεων. Η απόρριψη των πολιτικών δράσεων δεν περιορίζεται στους κινηματικούς μηχανισμούς, αλλά επεκτείνεται στην πραγματοποίηση κομματικών συγκεντρώσεων στην πλατεία. Το ποσοστό των χρηστών, το οποίο αξιολογεί θετικά και μάλλον θετικά τη λειτουργία της πλατείας Συντάγματος ως τόπου πραγματοποίησης γεγονότων διαμαρτυρίας είναι 39%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τη λειτουργία της πλατείας ως τόπου κομματικών συγκεντρώσεων είναι 27%. Αντίθετα, το 72% αξιολογεί θετικά και μάλλον θετικά τη λειτουργία της πλατείας ως τόπου εθνικών εορτασμών, ενώ το 85% έχει θετική γνώμη για την πραγματοποίηση εορτασμών, όπως χριστουγεννιάτικες εκδηλώσεις, συναυλίες κτλ.

Γράφημα 58, Γράφημα 59, Γράφημα 60 & Γράφημα 61: Αξιολόγηση της λειτουργίας της πλατείας Συντάγματος ως τόπου πραγματοποίησης γεγονότων διαμαρτυρίας, κομματικών εκδηλώσεων, εθνικών εορτασμών και εορταστικών εκδηλώσεων από τους χρήστες.

Με βάση τα παραπάνω, μπορεί να αξιολογηθεί η επιρροή των υπό έρευνα μηχανισμών στους χρήστες της πλατείας Συντάγματος, καθώς αφενός αποτελούν φορείς των υπό αξιολόγηση εκδηλώσεων και αφετέρου - όπως φαίνεται στη συνέχεια - τις αξιολογούν με διαφορετικό τρόπο. Οι κινηματικοί μηχανισμοί, αλλά και γενικότερα οργανώσεις και ομαδοποιήσεις πολιτικού χαρακτήρα έχουν χαμηλή επίδραση στους χρήστες της πλατείας, οι οποίοι σε σημαντικά ποσοστά αποδοκιμάζουν τις πραγματοποιούμενες από τους μηχανισμούς αυτούς δράσεις και εκδηλώσεις. Αντίθετα, εκδηλώσεις, φορείς των οποίων είναι το κράτος, ο Δήμος Αθηναίων και οι οποίες υποστηρίζονται, όπως αναλύεται στη συνέχεια, από τους καταστηματαρχές επιδοκιμάζονται από τους χρήστες σε συντριπτικά ποσοστά. Οι

διαπιστώσεις αυτές ενισχύονται από τις δράσεις, οι οποίες αναφέρονται από τους χρήστες ως επιθυμητές.

Ανάλυση των υπό ερευνα μηχανισμών

Από το σύνολο των συνεντεύξεων προκύπτει μια **έμφαση των μηχανισμών στα χαρακτηριστικά της χωροθέτησης της πλατείας Συντάγματος και των κεντρικών λειτουργιών, οι οποίες αναπτύσσονται στην περιοχή, κυρίως τις κεντρικές διοικητικές και εμπορικές λειτουργίες.** Όπως προέκυψε από την πρώτη φάση της ανάλυσης, εντοπίζεται ισχυρή παρουσία των μηχανισμών κανονικοποίησης και χαμηλή παρουσία κινηματικών μηχανισμών σε επίπεδο καθημερινότητας. Οι μηχανισμοί της οικονομίας, αν και συμμετέχουν στην κυρίαρχη χρήση της ευρύτερης περιοχής, δεν επεμβαίνουν σε επίπεδο καθημερινότητας στην πλατεία. **Οι κινηματικοί μηχανισμοί εκφράζονται με αποστασιοποίηση για το χώρο της πλατείας Συντάγματος** και υποστηρίζουν ότι η καθημερινή πραγματικότητά του δε δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη συλλογικών δράσεων πολιτικού περιεχομένου. Ταυτόχρονα, ως αποκλειστικός παράγοντας πραγματοποίησης δράσεων αναδύκεται η κεντρικότητα και η γειτνίαση με υπηρεσίες και δομές του κράτους και ιδιαίτερα με το κτίριο της Βουλής.

“Εδώ είναι η πρώτη πλατεία της Ελλάδας, το Σύνταγμα. Δεν υπάρχει άλλη πλατεία, έτσι δεν είναι;”, Θ.Μ., καταστηματάρχης.

“Είναι ότι είσαι κέντρο-κέντρο. “Πού είσαι;”, “Στην πλατεία Συντάγματος”. Την ξέρει όλος ο κόσμος. Δηλαδή, και στην Κίνα να πας αν πεις πλατεία Συντάγματος ξέρουν που πέφτει. Αν πεις πλατεία Εξαρχείων δεν ξέρουν, πλατεία Συντάγματος την ξέρουν. Είναι η πιο αναγνωρίσιμη, η οδός Ερμού και η πλατεία Συντάγματος. Ανά τον κόσμο. Δηλαδή, όποιος ξέρει 5 πράγματα, το πρώτο που είναι να μάθει είναι η Ακρόπολη και η πλατεία Συντάγματος.”, Τ.Β., καταστηματάρχης.

“Η πλατεία Συντάγματος είναι το κέντρο της Ελλάδας, από όπου και αν το δεις: μαγαζιά, τουρισμός, πολιτική... είναι εδώ που γίνονται όλα.”, Γ.Π., καταστηματάρχης.

“Βέβαια, η πλατεία Συντάγματος είναι κάτι διαφορετικό εντελώς. Είναι αν θέλουμε η καρδιά της Αθήνας, έτσι είναι, όπου εκεί υπάρχουνε ξενοδοχεία πολυτελείας, εκεί θα έλεγα ότι είναι

σημείο αναφοράς και των τουριστών, αλλά και των Αθηναίων.”, Γ.Α., real estate.

“**Δε βοηθάει το Σύνταγμα** σε αυτό το πράγμα (σ.σ. πραγματοποίηση συλλογικών δράσεων). Γιατί; Υπάρχουν **ακριβά ξενοδοχεία, μεγάλα μαγαζιά, είναι τουρίστες**, που δεν έχουν κανένα ενδιαφέρον να μούνε ας πούμε σε μια τέτοια διαδικασία, μόνο παρατηρούνε και βγάζουν φωτογραφίες. Άρα, **αυτός καθαυτός ο χώρος του Συντάγματος δε σε βοηθάει για αυτό το πράγμα που θες**, για εμάς δηλαδή. Δε μου αρέσει που έχει πάρα πολλά εμπορικά παιχνίδια, πώς να σου πω, happenings, διάφορα τέτοια σκηνικά, τα οποία όχι μόνο δε βοηθάνε, πώς να σου πω, το λαό, βοηθάνε μόνο τα μαγαζιά που είναι εκεί γύρω, αλλά και βάζοντας μια λογική του εναλλακτικού, της εμπορευματοποίησης. Για παράδειγμα, ας πούμε στήνουνε κάτι χριστουγεννιάτικα πατινάζ, διάφορα τέτοια, που πληρώνεις για να πας. Στη λογική, δηλαδή, σε δημόσιο χώρο, όχι να πηγαίνει ο άλλος στο Σύνταγμα για βόλτα, να πληρώνει ας πούμε για να κάνει πατινάζ, σε μια τέτοια λογική. Άσχετα που πιάνουν μόνο ένα κομμάτι της πλατείας και δεν είσαι υποχρεωμένος να πας εκεί, υπάρχει αυτή η λογική [...] Κατά κύριο λόγο γίνεται (σ.σ. γιατί επιλέγουν την πλατεία Συντάγματος ως τόπο διαμαρτυρίας) **επειδή εκεί πέρα είναι η έδρα της κυβέρνησης και του κοινοβουλίου**, άρα εκεί πέρα στρέφεσαι όταν κάνεις μια διαμαρτυρία για οποιοδήποτε αίτημα, πολιτικό και λοιπά.”, ΚΚΕ.

“Θα έλεγα ότι είναι **ένας χώρος περάσματος**. Δεν την νιώθω σαν ένα χώρο ζωής. Είναι περάσμα, τουρίστες, μαγαζάτορες, κόσμος που πάει για ψώνια και το πολιτικό προσωπικό, βουλή, υπουργεία... ένας χώρος θα' λεγα **άχρωμος** για το μέσο πολίτη [...] **Λόγω του θέματος της Βουλής** (σ.σ. γιατί επιλέγουν την πλατεία Συντάγματος ως τόπο διαμαρτυρίας). Λόγω της Βουλής, **ότι φαντασιακά είσαι απέναντι στην εξουσία, ο τόπος αυτός συμβολίζει την εξουσία**. Την κυβέρνηση, το κράτος. Ίσως και **επειδή τέτοιες πλατείες εξυπηρετούν στη συγκέντρωση πολύ κόσμου και στην αίσθηση της δύναμης**. Δηλαδή το να μαζέψεις 100.000 κόσμο στο Σύνταγμα έχει άλλον όγκο από το να τους μαζέψεις γύρω- γύρω από την Ομόνοια, που θα είναι διαχυμένοι στους δρόμους. Μάλλον υπάρχει και η ανάγκη να φαίνεται από κάπου μια μάζα. Και, επίσης, υπάρχουν και **διάφορα φαντασιακά**... σε rose στα χειμερινά ανάκτορα, σε rose στις Βερσαλλίες, υπάρχει αυτό το πράγμα στο συλλογικό φαντασιακό, άρα θα πάμε στη Βουλή. Θυμάμαι το 2011 με το Σύνταγμα και αν θες το συζητάγαμε διάφοροι, δεν μπορούσε να γίνει, ότι θα έπρεπε να σπάσει το Σύνταγμα, δηλαδή να γίνουμε πολλά Συντάγματα. Θα ήτανε πιο... δηλαδή να γίνουμε δέκα πλατείες σε όλη την Αθήνα. Και την εξουσία και την αστυνομία θα την διάχεες έτσι και θα το ζούσαν και οι γειτονιές πιο πολύ. Δεν ξέρω πόσο δυνατόν ήταν ή αν ήταν μια ουτοπική ιδέα μας. **Το Σύνταγμα είναι ένας τόπος, που συναντιόνται πιο πολύ συμβολικά η εξουσία και οι αντίθετοι**. Δεν ασκείται εκεί ούτε η εξουσία, ούτε η αντιεξουσία. Υποθέτω ότι και η εξουσία κρατάει το Σύνταγμα καθαρό και τα λοιπά γιατί

και εκείνη θέλει να δείχνει συμβολικά ότι έχει έναν τόπο [...] Κοίτα, και τα κινήματα τελικά, αν εξαιρέσουμε την περίοδο του Μαΐου - Ιουνίου του 2011, κι αυτά περαστικά είναι από το Σύνταγμα. Πάμε να κάτσουμε λίγο, να... δηλαδή δεν πάει ο άλλος στο Σύνταγμα να κάνει κάτι που θα κρατήσει ξέρω γω 2 μέρες, 12 ώρες. Μάλλον, έτσι όπως το συζητάμε και με την εμπειρία του Συντάγματος του 2011, είναι μάλλον ένας αφιλόξενος χώρος. Αφιλόξενος... δηλαδή δε σε τραβάει, αυτό, δεν...”, ΣΥΡΙΖΑ.

“Κέντρο, μητρόπολη. Ξέρω γω; Τουρίστες. Τι να σου πω, είναι τελείως αδιάφορη. Μία πλατεία χωρίς χρήση, δεν έχει χρήση. Για τον πολίτη της Αθήνας δεν έχει χρήση. Πας εσύ στην πλατεία Συντάγματος; Κέντρο για να περάσεις να πας οπουδήποτε για ψώνια, για χαρτούρες... [...] Είναι το κέντρο της πόλης που μένουμε, οπότε προφανώς κόβεις βασικές αρτηρίες της πόλης και είναι κάτι που θα το δει περισσότερος κόσμος (σ.σ. γιατί επιλέγουν την πλατεία Συντάγματος ως τόπο διαμαρτυρίας) . Εγώ θεωρώ ότι έχει να κάνει και με τους τουρίστες, δηλαδή είναι κάτι που αν το κάνεις στο Περιστερί, ο κόσμος που έρχεται στην Ελλάδα για διακοπές ή δεν ξέρει τι συμβαίνει αυτή τη στιγμή ίσως πάρει και μια εικόνα απ’ αυτό. Αν πας στο Περιστερί και κάνεις μια κεντρική... μια απεργία ή μια κεντρική πορεία για ένα θέμα που αφορά το σύνολο του κόσμου ίσως δεν είναι το καλύτερο μέρος.”,
Συλλογικότητα αναρχικού χώρου

“Και εγώ, όπως φαντάζομαι και πάρα πολλοί άλλοι, από το Σύνταγμα είμαι περαστικός. Δε φαντάζομαι να κάθομαι εκεί για κάποιον λόγο. Είναι ένα κεντρικό σημείο, ένα πέρασμα. Παρ’ όλα αυτά, όταν γίνεται κάτι στην πλατεία ή από κάποιους, κάποιο happening, μόνο σε αυτές τις περιπτώσεις έχω την εντύπωση πως ο κόσμος στέκεται λίγο παραπάνω στην πλατεία [...] Γενικά είναι καλό σημείο για να κάνεις κάτι. Γιατί σπάνια θα έχει κόσμο και θα πιάσεις διάφορους περαστικούς που περνάνε, είναι μπροστά από την Βουλή που είναι το πολύ συμβολικό του πράγματος, είναι εύκολα προσβάσιμο από παντού. Παρόλα αυτά όμως, ακριβώς επειδή είναι τόσο καλό το σημείο αυτό, υπάρχουν δύο αρνητικά. Το πρώτο είναι ότι επειδή είναι ακριβώς στο σημείο αυτό υπάρχει περισσότερη αστυνομία, δε θα γίνει κάτι εύκολα εκεί. Πολιτική συγκέντρωση ναι, αλλά διαμαρτυρία δύσκολα. Το δεύτερο είναι ότι αν δε μαζέψεις τελικά πολύ κόσμο θα φαίνεται μεγάλη αποτυχία η εκδήλωση”, ΑΝΤΑΡΣΥΑ

“Εντάξει, πέρα από το ότι είναι ακριβώς μπροστά από τη βουλή, που έτσι κι αλλιώς είναι ένα συμβολικό μέρος ρε παιδί μου, που καταλήγουν οι πορείες και όλες οι διαμαρτυρίες στο κέντρο λήψης αποφάσεων, είναι η κεντρική πλατεία της πόλης, δηλαδή δύσκολα θα μπορούσε να γίνει και κάπου αλλού [...] Εντάξει, σίγουρα το ότι είναι ένα κεντρικό σημείο σε ένα βαθμό βοήθησε κατ’ αρχήν να περνάει κόσμος και να βλέπει ότι κάτι γίνεται. Είχε

αλλάζει βέβαια. Ήταν κάτι άλλο η πλατεία Συντάγματος εκείνες τις μέρες και όλος ο κόσμος το ήξερε, οπότε νομίζω ότι άλλαξε έτσι κι αλλιώς η χρήση της.”, Αγανακτισμένοι.

“Μεγάλο βάρος δίνεται στη πλατεία Συντάγματος η οποία δέχεται ιδιαίτερη επιβάρυνση διότι ως η κεντρική πλατεία του Δήμου και γενικότερα η κεντρική πλατεία της χώρας, φιλοξενεί συνεχώς εκδηλώσεις είτε πολιτιστικές, είτε ταυτόχρονα εκδηλώσεις διαμαρτυρίας, συγκεντρώσεις πολιτικών κομμάτων, συγκεντρώσεις με αφορμή νομοσχέδια τα οποία ψηφίζονται στη Βουλή γιατί είναι η πλατεία η οποία αντιστοιχεί και στη Βουλή. Είναι μια πλατεία η οποία υπέστη ιδιαίτερα το '11 και το '12 πάρα πολλές φθορές από τις διαδηλώσεις και τις συγκρούσεις οι οποίες υπήρχαν”, Α. Βαρελάς, Αντιδήμαρχος Αθηναίων

Όπως γίνεται σαφές από τα παραπάνω, οι κινηματικοί μηχανισμοί **διαχωρίζουν τις διάφορες παραμέτρους της έννοιας της κεντρικότητας του δημόσιου χώρου της πλατείας Συντάγματος και αναφέρονται στις διαφορετικές επιπτώσεις, τις οποίες έχουν στην πραγματοποίηση συλλογικών δράσεων.** Η εμπορική κεντρικότητα και η γειννίαση με καταναλωτικές χρήσεις λειτουργούν αποτρεπτικά για τη δράση των κινηματικών μηχανισμών, αλλά η συγκέντρωση διοικητικών λειτουργιών και η λειτουργία της πλατείας ως πέρασμα θεωρούνται ελκυστικοί παράγοντες. Επιπλέον - αν και αποτελούν προσωπικές γνώμες των συμμετεχόντων στην έρευνα και όχι των μηχανισμών - αναφέρονται γιατί ταυτίζονται απόλυτα, η πλατεία Συντάγματος περιγράφεται ως χώρος ουδέτερος και αδιάφορος, ο οποίος δε φιλοξενεί ουσιαστικές χρήσεις. Ταυτόχρονα, οι κινηματικοί μηχανισμοί προβαίνουν σε αναφορές στη φαντασιακή λειτουργία της πλατείας ως πεδίο σύγκρουσης και αντιπαράθεσης μεταξύ της κεντρικής εξουσίας και των αντιστάσεων και κινημάτων. Δηλαδή, ενώ δε θεωρούν ότι υπάρχει στο δημόσιο χώρο της πλατείας Συντάγματος η δυνατότητα ουσιαστικής επέμβασης στην κοινωνική πραγματικότητα του ίδιου του χώρου, τον επιλέγουν ως τόπο διαμαρτυρίας λόγω συνθηκών, οι οποίες **δε σχετίζονται με τις λειτουργίες και τις χρήσεις της πλατείας, αλλά αποκλειστικά με τη χωροθέτησή της.** Ταυτόχρονα, εμφανίζονται αναφορές στην πλατεία ως προνομιακού τόπου για τους μηχανισμούς κανονικοποίησης.

Ενώ οι κινηματικοί μηχανισμοί δε θεωρούν την πλατεία Συντάγματος προνομιακό για αυτούς τόπο, οι μηχανισμοί κανονικοποίησης προβαίνουν σε αντίθετες αξιολογήσεις. Προσθετικά στην ισχυρή παρουσία των μηχανισμών κανονικοποίησης, η οποία

παρατηρήθηκε στην πρώτη φάση της ανάλυσης, εμφανίζεται ένας **υψηλός βαθμός άνεσης των μηχανισμών αυτών, ο οποίος συνοδεύεται από αυξημένη αίσθηση ελέγχου πάνω στο χώρο της πλατείας**. Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται από τις αφηγήσεις των μηχανισμών κανονικοποίησης, οι οποίες αφορούν περιστατικά αίσθησης ανασφάλειας ή κινδύνου στους υπό έρευνα σημόσιους χώρους, όπου δεν υπήρξε καμία αναφορά σε περιστατικό στην πλατεία Συντάγματος, εκτός από περιστατικά στο πλαίσιο γεγονότων διαμαρτυρίας. Η θεώρηση της πλατείας Συντάγματος ως τόπου προνομιακού για τους μηχανισμούς κανονικοποίησης επεκτείνεται και στους κινηματικούς μηχανισμούς. Από τα παρακάτω προκύπτει ότι εκτός της καθημερινότητας, και τα γεγονότα διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος είναι σε σημαντικό βαθμό εύκολα ελεγχόμενα από το μηχανισμό κανονικοποίησης της αστυνομίας. Επιπλέον, οι μηχανισμοί κανονικοποίησης αναδुकνεύουν την **προστασία των οικονομικών μηχανισμών** ως έναν από τους βασικούς παράγοντες της αυξημένης παρουσίας τους.

“Στο Σύνταγμα δεν έχει κάτι γιατί είναι τριγύρω... στο Σύνταγμα ό,τι γίνεται, γίνεται στις πορείες. Διαφορετικά τι είναι; Είναι τα καλύτερα ξενοδοχεία της Αθήνας, στα οποία βέβαια υπάρχει αστυνόμευση έντονη, οπότε δεν έχεις ούτε ναρκωτικά, ούτε φασαρίες, ούτε τίποτα [...] Στο Σύνταγμα μπορείς να λειτουργήσεις όπως θες. Και ένας αστυνομικός, που λέει ο λόγος, μπορεί να πάει. Άμα καλέσεις από τον ασύρματο τους αστυνομικούς που είναι τριγύρω στο Σύνταγμα και τους πεις μαζευτείτε στη μέση στην πλατεία θα δεις ότι είναι πάρα πολλοί [...] Πού ότι γίνεται στις πορείες είναι, δηλαδή, σχεδόν υπολογισμένο τι θα γίνει. Η πορεία ελέγχεται πολύ εύκολα. Δηλαδή αν θέλουμε να φτάσουμε μέχρι τη Βουκουρεστίου ας πούμε, θα μπουν οι διμοιρίες, θα κόψουν τον κόσμο όποιος και να’ ναι ότι και να’ ναι. Δηλαδή, είτε είναι αναρχικοί, είτε είναι αριστεροί, είτε είναι χρυσαυγίτες, είτε είναι οτιδήποτε, αν υπάρχει εντολή ότι ο κόσμος θα φτάσει μέχρι εκεί, θα φτάσει μέχρι εκεί.”, Α.Τ. Ομονοίας.

“Στην πλατεία Συντάγματος είναι πολύ απρόσωπα τα πράγματα, γιατί δεν υπάρχει κόσμος που να μένει εκεί πέρα. Δηλαδή, ότι γίνει είναι από διερχόμενους. Έρχονται, σου λένε τι έγινε, τους λες εσύ τι μπορούν να κάνουν, βοηθάς όσο μπορείς, τελειώνει εκεί το περιστατικό. Είναι πολύ... πας, κάνεις τη δουλειά σου, φεύγεις [...] Ε, στην πλατεία Συντάγματος (σ.σ. σύγκριση αστυνομικής παρουσίας στους τρεις υπό έρευνα δημόσιους χώρους). Είναι η κεντρικότερη πλατεία σε όλη την Ελλάδα, για λόγους, να φαίνεται τέλος πάντων ότι αστυνομεύεται η περιοχή.”, ΔΙΑΣ.

“Το Σύνταγμα είναι η καλύτερα αστυνομευόμενη περιοχή της Αθήνας, γιατί είναι το κέντρο του εμπορίου και του τουρισμού, πρέπει να υπάρχει ασφάλεια”, ΔΙΑΣ.

“Πρώτα πρώτα το κέντρο (σ.σ. σύγκριση αστυνομικής παρουσίας στους τρεις υπό έρευνα δημόσιους χώρους). Η βουλή και τα περίξ της βουλής. **Που είναι όλα τα μαγαζιά** και αυτά [...] Τώρα και **τις περιουσίες** δηλαδή (σ.σ. ποια είναι τα αντικείμενα προστασίας). Δηλαδή, μπορεί να’ χεις ένα **μαγαζί** εκεί πέρα, βρίσκουν την ευκαιρία γιατί είναι πολύς ο λαός, το σπάνε, έχεις ένα περίπτερο προσπαθούν να σου κάνουν πλιάτσικο, έχεις δεν ξέρω τι άλλο με ρούχα αυτά, χρυσαφικά, οτιδήποτε εκεί πέρα γιατί έχει αρκετά ή να σπάσουν τις βιτρίνες ή να προκαλέσουνε φθορές. Και είναι και **οι τράπεζες** που έχουν ως στόχο να τις κάψουν, να τις βάψουν, ξέρω γω, οτιδήποτε.”, ΜΑΤ.

“Το πρόβλημα είναι ότι είναι (σ.σ. τα γεγονότα διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος) κάτι που το κράτος ξέρει πλέον πώς να το λειτουργήσει ρε παιδί μου. Οι μπάτσοι ξέρουν πώς να σταθούν, πώς να κόψουν και προς τα που θα κατευθύνουν τον κόσμο για να τον σπάσουν. Οπότε, αυτό είναι ένα βασικό πρόβλημα για το πώς θα κινηθείς. **Έχουνε μάθει να ελίσσονται μάλλον καλύτερα από εμάς.**”, Συλλογικότητα αναρχικού χώρου

Το εύρος των προβληματικών καταστάσεων σε επίπεδο καθημερινότητας, οι οποίες αναδुकνεύονται από τους μηχανισμούς της οικονομίας στην πλατεία Συντάγματος - σε αντίθεση με τις άλλες δύο περιπτώσεις έρευνας - είναι περιορισμένο και οι αναφορές σχετίζονται αποκλειστικά με τη λειτουργία των επιχειρήσεων και όχι με ευρύτερα κοινωνικά θέματα. Επιπλέον, εμφανίζεται **επιλεκτική επίκληση της εφαρμογής της νομιμότητας**, η οποία προσαρμόζεται και αυτή στα συμφέροντα της εκάστοτε επιχείρησης.

“Έχουμε **μεγάλο πρόβλημα με τα skate**. Δεν μπορεί να καθίσει ο κόσμος. Είναι ένα θέμα που δεν το βλέπει κανένας, δεν τους ενοχλεί κανείς. Η ίδια η αστυνομία δεν τους κάνει τίποτα, το θεωρεί δεδομένο ότι εμείς πρέπει να... δεν είναι έτσι. Πρέπει να καθίσει κόσμος, εμείς έχουμε έξοδα, είναι μαγαζί. Δεν μπορεί να καθίσει ο άλλος αν η σανίδα πάει κι έρχεται [...] δημιουργεί η αστυνομία πρόβλημα, δεν αφήναν τα αμάξια να σταματήσουνε, να βγει ο κόσμος να πάει στις αγορές. Να αφήνουν λίγο τις μηχανές, τα αυτοκίνητα γιατί δε δουλεύει έτσι η αγορά. **Δεν προλαβαίνεις να βγεις, μπαμ σε γράφουν. Κάτσε, πώς θα ψωνίσει ο άλλος; Πώς θα μπει στο**

μαγαζί; Θα πεις ας κατέβει με το ΜΕΤΡΟ. Αλλά δε μπορούν όλοι να κατέβουν με το ΜΕΤΡΟ.”, Θ.Μ., καταστηματάρχης.

*“Υπάρχει μεγάλο πρόβλημα με τους μετανάστες και το παρεμπόριο. Και υποβαθμίζουν την περιοχή και κάνουν ζημιά στα μαγαζιά. Και η αστυνομία αντί να τους κυνηγάει **γράφει όποιον σταματάει δυό λεπτά να με το αμάξι του να ψωνίσει κάτι και πάλι κάνει σε μας ζημιά**”*, Γ.Π., καταστηματάρχης.

Οι μηχανισμοί της οικονομίας αξιολογούν αρνητικά τη λειτουργία της πλατείας Συντάγματος ως τόπου διαμαρτυρίας και τοποθετούνται υπέρ της απαγόρευσης κάθε πολιτικής συλλογικής δράσης στην πλατεία. Αντίθετα, επιθυμούν αποκλειστικά εκδηλώσεις και χρήσεις, οι οποίες θα προσελκύσουν εν δυνάμει καταναλωτές.

*“Όταν γίνονται πορείες έχουμε πολύ μεγάλα προβλήματα. Κόβεται η δουλειά, φοβάται ο κόσμος να κατέβει στην αγορά, εγώ είμαι εδώ δέκα χρόνια. Μας το κάψανε δυο φορές, δεν είναι έτσι... [...] Μετά είναι οι φασαρίες. Μας τελειώνουν εντελώς, όχι μόνο εμάς, και όλους. **Πρέπει να είναι ήρεμα**, να μη γίνονται φασαρίες. Να πάψουν οι φασαρίες να γίνονται. **Πορείες ειδικά, μας κόβουν**. Φοβάται ο κόσμος, όταν ακούει πορεία δεν κατεβαίνει. Εγώ ξέρεις τι θα άλλαζα; Να είναι όλα ομαλά [...] Το θέμα είναι να μην μπαίνει κανένας από πορείες στην πλατεία Συντάγματος, αυτό να το κόψουνε. **Ή να μη γίνονται καθόλου πορείες, αυτό αν μπορούν να το καταφέρουνε θα είναι ό,τι καλύτερο.**”*, Θ.Μ., καταστηματάρχης.

*“Όταν είναι υπό έλεγχο κάπως και περνάνε και διαμαρτύρονται οι άνθρωποι που έχουν κάθε δικαίωμα... **όχι όμως να κλείνουν τους δρόμους**. Αυτοί γιατί έχουν το δικαίωμα να κλείνουν τους δρόμους; Εγώ το δρόμο αυτόν και τον κόσμο τον θέλω για να δουλέψω, δε θέλω να τον κλείνεις. Όπως και όταν λένε τα μέσα ενημέρωσης “Μην κατεβαίνετε κάτω γιατί έχει πορεία”, εμένα μου κάνει τρομερή ζημιά. Στη δουλειά μου, στα όλα. Δηλαδή, είναι θέμα κυριολεκτικά πολιτείας. Μετά, δεν μπορεί να κάνεις πορεία εσύ και να κλείνεις και να μην μπορώ να φύγω εγώ από δω πέρα ή να έχω... τι πορεία είναι αυτή; Δηλαδή, είναι εναντίον της δικής μου, κυριολεκτικά, ελευθερίας. Κάνεις την πορεία εσύ επειδή θέλεις κάποια πράγματα, σε καταλαβαίνω. Αλλά κάνεις πορεία και μου καταρρίπτεις τα δικά μου τα πράγματα. Δηλαδή, τι πράγμα είναι αυτό; Είναι τρομερό. Και πάντοτε κοιτάζουν να κάνουν την πορεία τους για να ενοχλήσουν εσένα, κυριολεκτικά. Εδώ έχουμε τις καθαρίστριες εδώ πέρα που κάνουνε - γιατί οι γυναίκες έχουν φύγει από τη δουλειά τους - εγώ άμα δεν έχω δουλειά θα το κλείσω. Οι άλλοι να βρουνε αλλού δουλειά. Δεν μπορεί επειδή μπήκες σε μια υπηρεσία εσαεί να είσαι σ’ αυτή την*

υπηρεσία. Αλλάζουν τα πράγματα.[...] Μας αρέσουν κάποια events που γίνονται. **Βέβαια, κόσμο φέρνουνε, αλλά όχι πάντα κόσμο που ψωνίζει.** Ένα πανηγύρι γινότανε. Για μένα, άλλα πράγματα πρέπει να γίνουνε. Κοίτα, μου άρεσε **το άναμμα του δέντρου**, που γίνεται το Δεκέμβριο. Αυτό μ' αρέσει, αλλά το κάνουνε πολύ αργά. Μπορούσε να το κάνει αρχή του μηνός. Όχι 15 του μηνός. Μας αρέσει το δέντρο να υπάρχει. Όταν έφυγε το δέντρο εγώ στεναχωρήθηκα. Αλλά άλλη φορά το βάλανε το δέντρο και το κάψανε [...] **Μας αρέσει ο στολισμός, μας αρέσουν τα φώτα.** Φέτος δε μας ανάψανε φώτα, για οικονομία λέει. Αν είναι δυνατόν.”, Τ.Β., καταστηματάρχης.

“Πρέπει να τα απαγορεύσουν όλα αυτά. Κάθε τρεις και λίγο έχουμε πορείες και φασαρίες. Ο άλλος δεν μπορεί να κατέβει να ψωνίσει έτσι. Και τα τελευταία χρόνια το κακό έχει παραγίνει.[...] **Θα πρέπει να κάνει ο Δήμος δράσεις, που θα τραβάνε κόσμο, που θα ψωνίσει κιόλας. Γιατί κάποια που κάνουνε τραβάνε μόνο μετανάστες και...**”, Γ.Π., καταστηματάρχης.

“Σίγουρα υπονομεύουν και την αγορά γης, αλλά και τις οικονομικές δραστηριότητες, τις εμπορικές δραστηριότητες της περιοχής, αλλά και τις τουριστικές προφανώς, έτσι; και τα ξενοδοχεία είχαν πρόβλημα και οι καταστηματάρχες της περιοχής είχαν πρόβλημα, γίνανε και ζημιές... Αλλά θεωρώ ότι πλέον θα τα κατατάξω στην κατηγορία των μεμονωμένων περιστατικών. Δηλαδή, δε θα' λεγα ότι πλέον θα είναι η νόρμα από δω και πέρα των ταραχών στο... Πιστεύω ότι σιγά-σιγά - και το ' χουμε δει τα τελευταία χρόνια, παρόλο που η κρίση δεν έχει σταματήσει και μπορούμε να πούμε ότι και περισσότερη ανεργία έχει απ' ότι πριν 2-3 χρόνια που γίνονταν οι φασαρίες και μεγαλύτερη πίεση στον κόσμο υπάρχει - βλέπουμε ότι δε γίνονται πλέον ταραχές στο Σύνταγμα. Νομίζω ότι παρά τις κατά καιρούς ας πούμε φασαρίες που μπορούν να γίνουν... **Θα' λεγα κυρίως οι διαδηλώσεις είναι ένα πρόβλημα που ελπίζω κάποια στιγμή κι αυτές με κάποιον τρόπο να... έτσι... οργανωθούν καλύτερα.”, Γ.Α., εταιρεία real estate**

“Αν η πλατεία Συντάγματος δεν είχε τη διαρκή παρουσία διαδηλώσεων, συγκεντρώσεων και προβλημάτων πολύ μεγάλης παραμονής για πολύ ώρα κόσμο και πολλές φορές χωρίς καμία προειδοποίηση. Το βασικότερο είναι ότι κάθε μέρα πρέπει να παρακολουθούμε την καθημερινότητα για να δούμε αν το βράδυ έχει συγκέντρωση, μέχρι τι ώρα θα πάει η συγκέντρωση, τι θα αφήσουνε πίσω αι τι παρέμβαση πρέπει να κάνουμε μετά τι συγκέντρωση ώστε το επόμενο πρωί να είναι η εικόνα όπως πρέπει να είναι”, Α. Βαρελάς, Αντιδήμαρχος Δήμου Αθηναίων

Στην πλατεία Συντάγματος **απουσιάζουν οι ομαδοποιήσεις**, τόσο σε επίπεδο χρηστών, όσο και σε επίπεδο μηχανισμών. Παρουσιάζεται μόνο μια **υποτυπώδης συνεργασία μεταξύ καταστηματάρχων, αστυνομίας και Δήμου Αθηναίων**, η οποία όμως περιορίζεται στην εκατέρωθεν αναγνώριση ως εν δυνάμει συμμάχων για τον επιθυμητό χαρακτήρα της πλατείας. Οι επαφές των παραπάνω στο χώρο είναι περιορισμένες και δεν αναφέρθηκαν κοινές δομές. Επιπλέον, όπως αναδείχθηκε προηγουμένως, βασική προτεραιότητα της αστυνομίας είναι η προστασία των οικονομικών μηχανισμών. Η γενική συνθήκη παρεμβάσεων η οποία κυριαρχεί στην πλατεία είναι οι δράσεις να εκτείνονται σε επίπεδο χώρου, αλλά και σκοπών αποκλειστικά σε μικρή κλίμακα και με αποκλειστικό γνώμονα τα στενά συμφέροντα ή καθήκοντα του κάθε μηχανισμού. Όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια, η απουσία συνεργασιών σε επίπεδο πρακτικών επεκτείνεται και στο σύνολο των κινηματικών μηχανισμών.

Αξιολογήσεις και συνεργασίες από τους καταστηματάρχες

Θ.Μ., καταστηματάρχης (επιχειρηματίες: 9, Αστυνομία: 8, Δήμος Αθηναίων: 7, κινηματικοί μηχανισμοί:1)

*“Δε συνεννοούμαι με κανέναν. **Εδώ ό,τι κάνει ο καθένας μόνος του.** Δεν έχω πάει πουθενά γιατί ξέρω ότι δε θα γίνει τίποτα. Να πάω να κάνω τι;”*

Τ.Β., καταστηματάρχης (επιχειρηματίες: 9, Αστυνομία: 9, Δήμος Αθηναίων: 7, κινηματικοί μηχανισμοί:1)

*“Το Δήμο και την αστυνομία (σ.σ. σε ερώτηση για συνεργασίες).**Όταν έχουμε πρόβλημα πάμε στο Δήμο ή στην αστυνομία.** Δεν ξέρουμε και κανέναν άλλον, αυτοί οι δύο υπάρχουν. Προσπαθούμε να είμαστε σε επικοινωνία, αν και ο Δήμος συνήθως μας γράφει [...] Δεν υπάρχει επικοινωνία και δε συζητάμε καθόλου (σ.σ. με τους υπόλοιπους καταστηματάρχες),**ο καθένας κοιτάει τη ρόκα του. Κοιτάει το συμφέρον του και το μαγαζί του.** Δεν έχουμε κάνει κάτι. Πάρα πολλοί σύλλογοι υπάρχουνε, αλλά κανένας δεν ασχολείται. Παραέχουμε συλλόγους. Έχουμε το σύλλογο των εμπόρων, έχουμε τον έναν έχουμε τον άλλον, υπάρχουν σύλλογοι. Δε συζητάμε μεταξύ μας. Δηλαδή, υπάρχουν σύλλογοι έτσι για να υπάρχουν, δε γίνεται τίποτα. Εμείς παίρνουμε την αστυνομία, είχαμε φτιάξει και ένα έγγραφο και το 'χαμε στείλει στο Δήμο, μας έγραψαν.”*

Γ.Π., καταστηματάρχης(επιχειρηματίες: 9, Αστυνομία: 9, Δήμος Αθηναίων: 8, κινηματικοί μηχανισμοί:1)

“Δεν υπάρχει κάποια συνεργασία με τους άλλους καταστηματάρχες. Ό,τι πρόβλημα έχουμε ή επικοινωνούμε με το Δήμο ή μιλάμε στους αστυνομικούς, ανάλογα με το θέμα.”, Γ.Π., καταστηματάρχης.

Συμπεράσματα για τις σχέσεις εξουσίας σε επίπεδο καθημερινότητας

Από το σύνολο της έρευνας, έως αυτό το σημείο και σε ό,τι αφορά την καθημερινή ζωή, μπορούν να εξαχθούν ορισμένα βασικά συμπεράσματα για τις σχέσεις εξουσίας στο σύνολο των υπό έρευνα μηχανισμών στην πλατεία Συντάγματος, τους παράγοντες εδραίωσής τους και τα αποτελέσματά τους. Από την ανάλυση της καθημερινότητας της πλατείας Συντάγματος δεν προκύπτει κάποια ένδειξη για τη λειτουργία της ως κεντρικού τόπου διαμαρτυρίας. Για το λόγο αυτό, οι σχέσεις εξουσίας στα δύο επίπεδα ανάλυσης - καθημερινότητα και γεγονότα διαμαρτυρίας - εξετάζονται ξεχωριστά. Η παραπάνω διαπίστωση συνεπάγεται τη μειωμένη επιρροή των γεγονότων αυτών στο επίπεδο της καθημερινότητας. Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες δύο περιπτώσεις έρευνας, η πλατεία Συντάγματος χαρακτηρίζεται από μια **ασυνέχεια**, καθώς τόσο οι συνθήκες, όσο και οι σχέσεις εξουσίας μεταλλάσσονται εντελώς όταν αντιπαραβάλλονται τα δύο επίπεδα της ανάλυσης.

Όπως έχει προκύψει, στην καθημερινότητα της πλατείας Συντάγματος κυριαρχούν οι μηχανισμοί κανονικοποίησης και οικονομίας. Οι μηχανισμοί αυτοί αναγνωρίζονται εκατέρωθεν ως εν δυνάμει σύμμαχοι, χωρίς όμως να αναπτύσσονται λειτουργικές κοινές δομές με παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο. Οποιαδήποτε συνεννόηση ή ροή πληροφοριών συμβαίνει μέσα από θεσμικές οδούς ή διαπροσωπικές επαφές στους κοινούς χώρους δραστηριοποίησης. Η πλατεία Συντάγματος αποτελεί έναν προνομιακό τόπο για το κράτος και το μηχανισμό της αστυνομίας, καθώς και για τα κόμματα τα οποία δε συμμετέχουν σε γεγονότα διαμαρτυρίας και ως εκ τούτου δεν περιλαμβάνονται στους κινηματικούς μηχανισμούς: ισχυρή παρουσία και άνεση της αστυνομίας, πραγματοποίηση προεκλογικών συγκεντρώσεων κομμάτων του κέντρου και της Δεξιάς και πραγματοποίηση εθνικών εορτασμών και παρελάσεων. Επιπλέον, οι καταστηματάρχες δεν πραγματοποιούν παρεμβάσεις στο φυσικό περιβάλλον ή στην κοινωνική πραγματικότητα της πλατείας και σε μια λογική ανάθεσης, επιθυμούν

την πραγματοποίηση από το Δήμο Αθηναίων δράσεων, οι οποίες θα προσελκύσουν καταναλωτές. Ο Δήμος Αθηναίων παρουσιάζει σημαντική δράση στην πλατεία: τακτικές δράσεις καθαρισμού, πραγματοποίηση εορταστικών εκδηλώσεων και πολιτικές παρεμβάσεις μέσω της λειτουργίας προεκλογικών περιπτέρων από υποψηφίους. Η βαρύτητα η οποία δίνεται από το κράτος στην πλατεία Συντάγματος αναδुकνεύεται από το γεγονός της **έντονης αστυνόμευσης, παρά τη μειωμένη εμφάνιση περιστατικών παραβατικότητας.**

Οι κινηματικοί μηχανισμοί φαίνεται να μην παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την καθημερινότητα και τις ατομικές πρακτικές χρήσης της πλατείας. Ενώ εντοπίζουν διαστάσεις της καθημερινότητας, οι οποίες αποτελούν εμπόδιο στην πραγματοποίηση συλλογικών δράσεων, επιλέγουν την πλατεία ως τόπο πραγματοποίησής τους εξαιτίας, αφενός της κεντρικότητας η οποία συνεπάγεται υψηλή παρουσία χρηστών και αφετέρου της χωροθέτησης διοικητικών λειτουργιών του κράτους και κυρίως της Βουλής. Η έλλειψη επιροής των κινηματικών μηχανισμών και των δράσεών τους εκφράζεται στη χαμηλή αποδοχή της λειτουργίας της πλατείας Συντάγματος ως τόπου πραγματοποίησης γεγονότων διαμαρτυρίας από τους χρήστες, καθώς και στην εξαιρετικά χαμηλή συμμετοχή τους στα γεγονότα αυτά. Επιπλέον, οι δράσεις των κινηματικών μηχανισμών δεν απευθύνονται στην καθημερινή ζωή της πλατείας και τους χρήστες, ενώ ταυτόχρονα δεν πραγματοποιούνται “θετικές” δράσεις, δηλαδή δράσεις οι οποίες προκρίνουν νέες χρήσεις ή δραστηριότητες στο δημόσιο χώρο.

7.3.2.2. Σχέσεις εξουσίας και γεγονότα διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος

Όπως έγινε εμφανές έως τώρα, οι κινηματικοί μηχανισμοί και οι δράσεις τους έχουν χαμηλή επίδραση στην καθημερινή ζωή της πλατείας Συντάγματος. Στο παρόν υποκεφάλαιο, θα αναλυθούν οι σχέσεις εξουσίας μεταξύ του συνόλου των μηχανισμών και κυρίως μεταξύ των κινηματικών μηχανισμών κατά τη διάρκεια γεγονότων διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος.

Αρχικά, οι καταστηματαρχες, όπως είδαμε προηγουμένως, τοποθετούνται αρνητικά απέναντι στη λειτουργία της πλατείας ως τόπου διαμαρτυρίας και συγκεντρώσεων. Κατά τη διάρκεια των γεγονότων αυτών, υιοθετούν αμυντικές τακτικές, οι οποίες περιλαμβάνουν το κλείσιμο των καταστημάτων και την προστασία τους. Επιπλέον,

αναφέρουν περιπτώσεις κατά τις οποίες βρέθηκαν σε κίνδυνο σε γεγονότα διαμαρτυρίας.

“Κακές εμπειρίες. Μας κάψαν το μαγαζί δύο φορές. Μας δημιουργούν πρόβλημα, παίρνουν τα τραπέζια, παίρνουν τις καρέκλες. Τα πάντα κλείνουμε. Κλείνουμε εμείς, όταν έχει πορείες κλείνουμε. Κλείνουμε και είμαστε μέσα εδώ μη μας το κάψουνε. Μας έχουν κάψει 2 φορές, τα πάντα, δεν έμεινε τίποτα. Και ασφάλεια δεν έχει, δε μας πληρώνει η ασφάλεια. Έχει βγει τέτοιο, “όπου υπάρχει πορεία δεν πληρώνουμε.”, Θ.Μ., καταστηματάρχη.

“Είναι ό,τι πιο χειρότερο μπορείς να φανταστείς. Τι κάνουμε; Ή περιμένουμε να δούμε τι θα γίνει ή κλείνουμε. Φοβόμαστε και κλείνουμε γιατί υπάρχει πιθανότητα να περάσει κάποιος που σε βλέπει έτσι φωτισμένο και τα λοιπά, να ρίξει μια πέτρα και να στο σπάσει. Δηλαδή, φοβόμαστε πάρα πολύ και για το μαγαζί και για την περιουσία μας και οπωσδήποτε και για τη σωματική μας ακεραιότητα. Αν έρθει ένα τρελαμένο παιδί που το κυνηγάει η αστυνομία μπαίνει μέσα και στα σπάει όλα. Όταν στην πορεία αρχίζουν και πέφτουν δακρυγόνα είναι να κλείνεις.”, Γ.Β., καταστηματάρχη.

“Αναγκαστικά το κλείνουμε όταν έχει τέτοια. Συνήθως καθόμαστε μέσα να φυλάμε και έχουμε το νου μας. Σε μας δεν έχει γίνει ποτέ κάτι, αλλά δε νιώθουμε και ασφαλείς όταν παραδίπλα γίνεται χαμός.”, Γ.Π., καταστηματάρχη.

Οι κινηματικοί μηχανισμοί χρησιμοποιούν την πλατεία Συντάγματος ως πεδίο διαμαρτυρίας είτε αυτόνομα, είτε στο πλαίσιο καλεσμάτων συνδικαλιστικών ή άλλων οργανώσεων. Η συχνότητα διοργάνωσης αυτόνομων γεγονότων διαμαρτυρίας σχετίζεται κυρίως με την κοινωνική απεύθυνση και το μέγεθος των οργανώσεων.

“Έχουμε κατέβει σε απεργίες, καλέσματα συνδικάτων, σωματείων, ομοσπονδιών, του ΠΑΜΕ. Χτες κατεβήκαμε, κάναμε τη συγκέντρωση του ΠΑΜΕ ύστερα από κάλεσμα που έκαναν οι συνδικαλιστές της ΔΕΗ, της ΓΕΝΟΠ ΔΕΗ για αυτά που γίνονται στη ΔΕΗ, στο Σύνταγμα έγινε. Και διάφορα, και σαν κόμμα κατεβαίνουμε, για πολιτικά ζητήματα, οι αφορμές, δηλαδή, είναι άπειρες, για όλα τα ζητήματα. Δηλαδή, ας πούμε, ασχολούμαστε με όλα τα ζητήματα.”, ΚΚΕ.

“Στις πορείες που καταλήγουν στο Σύνταγμα, το 2011 με την πλατεία, κάνει και

συγκεντρώσεις - ομιλίες ο ΣΥΡΙΖΑ και πολιτικές εκδηλώσεις έχουν γίνει.”, ΣΥΡΙΖΑ.

“Με όλες τις θεματικές νομίζω πλέον. Από αντιφασιστικές, ξέρω γω... Νομίζω πλέον είναι το βασικό. Οι απεργίες που δεν αφορούν μόνο εμάς, αλλά συμμετέχουμε και εμείς, ό,τι αφορά το κοινωνικοπολιτικό, που μπορεί να αγγίξει ο χώρος αυτός. Για τις φυλακές... νομίζω είναι από τα πιο βασικά.”, Συλλογικότητα αναρχικού χώρου

“Τελευταία φορά που εμείς καλέσαμε στο Σύνταγμα ήταν το 2011, τότε. Και μάλιστα καλούσαμε και σε συγκεκριμένη γωνία, Όθωνος και Αμαλίας. Για να έχουμε διακριτή παρουσία. Πολιτικές εκδηλώσεις μόνοι μας εκεί δε κάνουμε. Συμμετέχουμε στις πορείες όμως”, ANΤΑΡΣΥΑ

Σε σχέση με τους μηχανισμούς κανονικοποίησης και ιδιαίτερα την αστυνομία, εμφανίζεται μια κοινή αρνητική πρόσληψη της παρουσίας και των παρεμβάσεών της από τους κινηματικούς μηχανισμούς.

Εικόνα 26: Παράταξη αστυνομικών δυνάμεων κατά τη διάρκεια διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος. Εντούτοις, οι πρακτικές της αντιπαράθεσης και οι υιοθετούμενες τακτικές απέναντι στην αστυνομία διαφέρουν ανάμεσα στους κινηματικούς μηχανισμούς και στις τακτικές αυτές εντοπίζονται οι πρώτες μεταξύ τους διαφοροποιήσεις. Ταυτόχρονα, γίνεται εμφανής η επίδραση της ιδεολογίας στις τακτικές και στρατηγικές, οι οποίες αναπτύσσονται στο δρόμο, αλλά και στα μέσα που επιστρατεύονται.

“Γενικά, εμείς **δεν καλούμε τον κόσμο σε βίαια ξεσπάσματα**, δηλαδή το κύριο όταν γίνεται μια διαδήλωση είναι το πολιτικό περιεχόμενο. Και όχι να σπάσεις κάτι, που είτε θα είναι μιας τράπεζας, άρα ασφαλισμένο, είτε ενός εμποράκου, άρα θα ζημιωθεί ο λαός πάλι. Άρα η λογική μας εμάς δεν είναι αυτή. Αυτό που πονάει πραγματικά **είναι η συμμετοχή σε μια απεργία, η οργάνωση, το πολιτικό περιεχόμενο και ο προσανατολισμός που έχεις σαν κίνημα**, σαν απεργία, έτσι, σαν δράση γενικότερα, αυτά πονάνε. Τώρα, με την αστυνομία είναι αυτό το πράγμα, αν έχεις ειρηνική διαδήλωση, δε σου κάνουν τίποτα. Υπάρχουν όμως ορισμένες περιπτώσεις, που εμποδίζουν τη διαδήλωση ή σου απαγορεύουν τη διαδήλωση. Εκεί, ανάλογα με την κρισιμότητα της κατάστασης, ανάλογα με τον όγκο της διαδήλωσης, κρίνουμε και εμείς τι θα κάνουμε [...] Εμείς, τα μέσα που επιστρατεύουμε, το κύριο μέσο άμυνας, γιατί **σε άμυνα βρισκόμαστε, στο ζαναλέω...** [...] Δεν είμαστε σε άνοδο να πεις ότι θα διεκδικήσουμε κάτι παραπάνω., με άλλες μορφές εννοώ. Άρα έχεις τη **λογική της περιφρούρησης**. Της περιφρούρησης της διαδήλωσης, το να διαδηλώσει ο κόσμος, και άμα έχεις έρθει ποτέ σε διαδήλωση, και όποιος έρθει τέλος πάντων, έχει οικογένειες μέσα, έχει παιδιά, δεν είναι δηλαδή όλοι τραμπούκοι, έτσι και η περιφρούρηση. Η λογική είναι να περιφρουρήσουμε τη διαδήλωση, τον κόσμο και τα λοιπά. Τα αιτήματα της διαδήλωσης, έτσι; Για να περιφρουρήσεις τώρα έχεις πολλά μέσα, **το κυριότερο μέσο είναι η μαζικότητα**. Όσο πιο μαζική είναι η διαδήλωση, μπορεί να φαίνεται λίγο παράδοξο αυτό γιατί απλώνεται σε χώρο, άλλα όσο πιο μαζική είναι τόσο πιο καλά περιφρουρείται. Γιατί; Γιατί σου δίνει πρώτον το ηθικό σθένος να υπερασπιστείς κάτι, σου δίνει θάρρος δηλαδή, και δεύτερον, δεν μπορούν να σου κάνουν ανοιχτή επίθεση από παντού, δεν ξέρω αν με καταλαβαίνεις. Το δεύτερο είναι **να έχεις οργάνωση και πειθαρχία**, να μην είμαστε δηλαδή, πώς να σου πω, σα να πηγαίνουμε τσάρκα. Να υπάρχουν δηλαδή, τα μπλοκ οργανωμένα, με τα πανό τους, με τα αιτήματα τους, με τις ντουντούκες τους. Εντάξει, και για αυτό μας κατηγορούνε μερικές φορές, ότι είμαστε εκεί, είμαστε πολύ καλυμμένοι, δε θέλουμε έξω κόσμος να έρχεται, αυτό δεν ισχύει. Κόσμος να εμποδίσουμε να έρθει στη διαδήλωσή μας δεν το έχουμε κάνει ποτέ. Εκτός από περιέργους και μπαχαλάκηδες. Και ασφαλίτες [...] Έχουμε μέσα άμυνας. Αυτά είναι σημαίες, σειρές αλυσίδες, κράνη καμιά φορά όταν πέφτουνε πέτρες, αυτά είναι, άλλα μέσα άμυνας δεν έχουμε.”, ΚΚΕ.

“Γενικά **φροντίζουμε να έχουμε καλές σχέσεις**(σ.σ. με την αστυνομία) με ποια έννοια; Αν χρειαστώ κάτι θα πάω ευγενικά και θα πω χρειάζομαι αυτό. Να ετοιμάσουμε κάτι ξέρω γω **θα ενημερώσουμε**. Καλό είναι να προλαμβάνεις. Θέλουμε να κάνουμε κάτι, πάμε και **παίρνουμε άδεια** από την αστυνομία να μη δίνεις λαβές. Το θεωρώ ότι είναι χαζό να... χαζοαριστερίστικο να πεις κάνω κάτι και θα πάω να συγκρουστώ με τους μπάτσους γιατί δεν πήρα άδεια. Πρέπει να πάρεις άδεια. Άμα δε στη δώσουνε κάνε κάτι άλλο. Είναι ζόδεμα ενέργειας να... Επίσης **θα**

αποφύγουμε να προκαλέσουμε. Για να εκτονώσεις την αδρεναλίνη σου μπορεί να βρεθείς και μαζεμένος και δεν ξέρεις τι θα γίνει. Δηλαδή, άμα είναι να συγκρουστείς θέλει άλλα πράγματα”, ΣΥΡΙΖΑ.

(για την αστυνομία) “**Νομίζω ότι έχουμε κοινή πορεία, κοινή δράση, κοινή λογική, γενικά μια ικανοποίηση από το πώς μας προστατεύουν** (ειρωνικός τόνος). Ξέρω γω, καταστολή, τα λέει όλα. Εννοείται ότι **έχουμε τελείως διαφορετική αντιμετώπιση από την αστυνομία σε σχέση με άλλα μπλοκ.** Δε νομίζω ότι έχουνε την ίδια αντιμετώπιση στο ΠΑΜΕ. Ακόμα και σε σωματείο. Σε σωματείο βάσης. Εγώ έχω υπάρξει στους ΣΣΜ (σ.σ.Σωματείο Σερβιτόρων Μαγείρων), προφανώς και τα χτυπάνε. Όπως χτυπάνε και τις συνελεύσεις γειτονιών. Που υπάρχει πολύς κόσμος με **παρόμοια λογική και δράση.** Εντάξει, καταρχήν από την αρχή που θα εμφανιστεί μπλοκ αναρχικών ή σωματείο ή σωματείο βάσης ή συνέλευση γειτονιάς έρχονται πολύ πιο κοντά σε σχέση με το αν θα περάσει ξέρω γω κάποιο άλλο μπλοκ, σε γενική απεργία. **Τώρα αν είναι καθαρά του χώρου** (σ.σ. αναρχικού) **πορεία ξεκινάει από την αρχή το στρίμωγμα και προφανώς υπάρχουν προκλήσεις είτε λεκτικές, είτε με τα κλομπ τους, είτε με τις πέτρες τους,** είτε αν είναι ομάδες ΔΕΛΤΑ - ΔΙΑΣ και άλλα αγαπημένα παιδιά, νομίζω από μόνα τους τα λένε όλα και προφανώς οι αντιδράσεις και από τη δική μας πλευρά είναι αντίστοιχες, μακάρι να ’ταν και καλύτερες [...] **Σε συγκρούσεις, επιστρατεύουμε κυρίως τα πόδια μας. Και φαντάζομαι αν εννοείς πέτρες, μπουκάλια και ό,τι ο καθένας κουβαλάει πάνω του. Ανάλογα πάλι το πόσο οργανωμένο είναι κάτι, για τι πράγμα μιλάμε...** **Τώρα αν μιλάμε για μία σύγκρουση, η οποία δεν έχει οργανωθεί από κάποια ομάδα για κάποιο συγκεκριμένο λόγο, είτε αυτός μπορεί να είναι επίθεση σε κτίριο, σε ΜΑΤ, σε φασίστες αλλάζουν τα πράγματα που μπορείς να κουβαλάς.** Θεωρώ ότι βασικό για όλους είναι η μάσκα για να προστατεύσεις τουλάχιστον τα πνευμόνια σου. Από κει και πέρα ο καθένας κρίνει τις δικές του ανάγκες.”, Αναρχικοί.

“**Η στάση της αστυνομία είναι ενιαία σε όλη την πορεία, όχι μόνο στο Σύνταγμα.** Όταν μπλεκόμαστε σε περιστατικά τέτοια, έχουμε απόθεση με τη βία, και από τις δύο μεριές. Τώρα επικοινωνία ή να τους ενημερώσουμε για πορεία δε γίνεται, γιατί οι πορείες διοργανώνονται, καλούνται συνήθως από τη ΓΣΕΕ[...]Ε, έχουμε τις σημαίες που δεν είναι μόνο σημαίες, με κάπως πιο χοντρό ξύλο (γέλια). Μάσκες σίγουρα, σε κάποια φάση το 2011 είχαν αγοραστεί και κεντρικά μάσκες και είχαν μοιραστεί στον κόσμο. Γενικά είναι και η μαζικότητα και η καλή περιφρούρηση”, ΑΝΤΑΡΣΥΑ

Η αστυνομία, αν και αναγνωρίζεται ως εν δυνάμει σύμμαχος από τον Δήμο Αθηναίων, προκαλεί προβλήματα κατά τη συνύπαρξη τους σε γεγονότα διαμαρτυρίας.

“Έχουμε σχέσεις συνεργασίας αλλά ταυτόχρονα έχουμε... δε συνδράμει όσο θα θέλαμε. Πολλές φορές μάλιστα λειτουργεί και προβληματικά απέναντι μας. Να σας αναφέρω ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Κλείνει την σταδίου από την Ομόνοια μέχρι το Σύνταγμα για να γίνει η πορεία. Εμείς ακολουθούμε την πορεία κάθε φορά για να καθαρίζουμε. Το πρόβλημα είναι ότι η αστυνομία ανοίγει πάρα πολύ γρήγορα την κυκλοφορία. Δηλαδή προκειμένου να επιταχυνθεί ο δικός της τρόπος λειτουργίας δε προλαβαίνουμε εμείς να τελειώσουμε την δουλειά την οποία θα κάναμε. Και έχουμε πρόβλημα με την λογική με την οποία αντιμετωπίζουνε την περιοχή την Εξαρχείων και πιστεύω ότι η λογική του να οδηγούνε ομάδες προς το Πολυτεχνείο και προς τα Εξάρχεια ώστε να είναι σε περιορισμένο γεωγραφικό χώρο και ελεγχόμενο, αυτό και μόνο σαν λογική δημιουργεί επικινδυνότητες”, Α. Βαρελάς, Αντδήμαρχος Αθηναίων

Ταυτόχρονα, και οι δυνάμεις της αστυνομίας αξιολογούν διαφορετικά τον κάθε κινηματικό μηχανισμό ως προς την επικινδυνότητα κατά τη διάρκεια γεγονότων διαμαρτυρίας. Η αξιολόγηση αυτή έρχεται σε συμφωνία με τις προσεγγίσεις των κινηματικών μηχανισμών, όπως αυτές αναλύθηκαν προηγουμένως.

“Ναι, εννοείται (για ενδεχόμενη διαφοροποίηση στην αντιμετώπιση κινηματικών μηχανισμών), δε θα πας το ίδιο σε μια πορεία συνταξιούχων και το ίδιο σε μια πορεία αναρχικών. Δηλαδή είναι... και ο λόγος που γίνεται η πορεία και τα άτομα που συμμετέχουν στην πορεία.”, ΔΙΑΣ.

*“Αυτά τα πράγματα μπορούν να αλλάζουν από τη μία στιγμή στην άλλη. Δηλαδή, μέσα σε όλες τις πορείες υπάρχουν άτομα που περιμένουν τη σπιρτάδα για να ανάψουν τη φωτιά. Το ΚΚΕ δεν έχει την ίδια αντιμετώπιση με τους αναρχικούς. Αλλά σε όλες τις πορείες υπάρχουν οι αντιδραστικοί που θα είναι προκλητικοί απέναντι σου για να δημιουργήσουν τη φασαρία. **Ως προς την επικινδυνότητα είναι: αναρχικοί, ΣΥΡΙΖΑ, εξωκοινοβουλευτική Αριστερά και το ΚΚΕ.**”, ΔΙΑΣ.*

“Οι αναρχικοί είναι ό,τι χειρότερο και οι πιο επικίνδυνοι. Το ΚΚΕ συνήθως δεν κάνει κάτι. Τα τελευταία χρόνια έχουν αρχίσει και επιτίθενται. Πιο παλιά δεν είχαμε καμία εμπλοκή με αυτούς, τίποτα. Κάναν τη δουλειά τους, κάναν την πορεία τους και φεύγανε, ήταν οργανωμένοι. Τώρα τελευταία κάνουν κάτι περίεργα εκεί πέρα και κάτι πεσίματα. Σκληρά δηλαδή. Είναι σκληροπυρηνικοί όταν τα κάνουν αυτά. Οι συριζαίοι παλιά ήταν πιο επιθετικοί, τώρα δεν κάνουν τίποτα. Τα τελευταία 2 χρόνια δεν κάνουν τίποτα. Και οι της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς είναι συχνά επικίνδυνοι, αλλά όχι πάντα.”, ΜΑΤ.

Οι κινηματικοί μηχανισμοί, εκτός της διαφορετικής αντιμετώπισης των μηχανισμών κανονικοποίησης, υιοθετούν και διαφορετικούς τρόπους και βαθμούς οργάνωσης πριν και κατά τη διάρκεια των γεγονότων διαμαρτυρίας. Ορισμένοι μηχανισμοί διαμορφώνουν εκ των προτέρων τη στρατηγική τους, σε σχέση με ευρύτερες συνθήκες και αξιολογήσεις, ενώ άλλοι λαμβάνουν και εφαρμόζουν αποφάσεις κατά τη διάρκεια των γεγονότων.

“Τώρα, τι μορφή θα έχει, πού θα κινηθεί, πώς θα είναι και τα λοιπά, υπάρχει σχεδιασμός και από πριν, γίνεται και με βάση τις συγκεκριμένες συνθήκες της ώρας, έτσι; Παίξει ρόλο ο χώρος, παίζει ρόλο το τι θες να βγάλεις από αυτό, παίζουν και άλλα πράγματα ρόλο, όπως η συμμετοχή του κόσμου, η διάθεση του κόσμου [...] Όταν γίνεται απεργία, εμείς συμμετέχουμε ως σωματεία και συνδικάτα, στο ΠΑΜΕ. Όταν γίνονται πολιτικές συγκεντρώσεις σαν ΚΚΕ. Η τακτική αποφασίζεται από τα συνδικάτα και τα σωματεία. Υπάρχει η εκτελεστική γραμματεία του ΠΑΜΕ, υπάρχει δηλαδή ένα όργανο που συντονίζει τέτοια πράγματα, κανονίζει δηλαδή, οργανώνει συγκεντρώσεις. Καταρχάς, μια απόφαση για απεργία μπορεί να ξεκινήσει από ένα σωματείο, να πούμε ότι την τάδε ημερομηνία θα κάνουμε απεργία. Και αυτό αρχίζει και αγκαλιάζει σιγά σιγά μια σειρά σωματεία, ομοσπονδίες εργαζομένων, επιχειρησιακά σωματεία, έτσι; Γι’ αυτό υπάρχει το ΠΑΜΕ, υπάρχει εκτελεστική γραμματεία που κανονίζει πώς θα γίνει η διαδήλωση, πώς θα γίνει η συγκέντρωση, πώς θα παραταχθούν τα μπλοκ και τα λοιπά. Σε κάθε μπλοκ υπάρχουν οι υπεύθυνοι, υπάρχει περιφρούρηση, υπάρχει το πανό με την ντουντούκα... Όλοι αυτοί είναι πρόεδροι σωματείων, στα διοικητικά συμβούλια, δεν είναι τώρα ξέρω γω ο καθένας. [...] Θα σου πω και ένα παράδειγμα μεταβολής της στρατηγικής, και μάλιστα είχαμε και σύγκρουση με την αστυνομία. Στις 6 Μάρτη, είχε κινητοποίηση το Συνδικάτο Οικοδόμων για την ανεργία, έτσι, για τους ανέργους. Είχαμε ραντεβού με τον Υπουργό Εργασίας, ήμασταν εκεί, η συγκέντρωση μας έξω από το Υπουργείο Εργασίας, ειρηνική, όλα ωραία και καλά, φτάσαμε εκεί, έλειπε ο Υπουργός όμως. Η

τακτική σου ποια είναι; Να κάνεις μια διαμαρτυρία στο Υπουργείο, να δώσεις τα αιτήματα σου, να πεις μας απάντησαν το και το, να το εκμεταλλευτείς αυτό πολιτικά. Δεν ήταν εκεί. Υπήρχε η επιλογή να φύγουμε ή να συνεχίσουμε εκεί που ήταν ο Υπουργός. Που ήταν ο Υπουργός; Συναντιότανε με την Τρόικα, στο Υπουργείο Οικονομικών, στο Σύνταγμα πάλι, που μάλιστα είχαν απαγορεύσει τη διαδήλωση γύρω από το Σύνταγμα επειδή είχε έρθει ο Γερμανός πρόεδρος. Και αποφασίσαμε να πάμε. Ε, έγινε μια σύγκρουση εκεί με τα ΜΑΤ, πέρασε ένα μικρό τμήμα της πορείας, μας μαζέψανε και μας γυρίσανε πίσω. Με λίγες αψιμαχίες, δακρυγόνα και τέτοια, αυτό. **Ανάλογα με τη στιγμή δηλαδή. Είχε έτοιμο το σχέδιο από πριν, αλλά προσαρμόστηκε.**”, ΚΚΕ.

“Νομίζω ότι ο ΣΥΡΙΖΑ δεν έχει επεξεργαστεί ιδιαίτερα τέτοια πράγματα. Δηλαδή, αυτό που κάνει το ΠΑΜΕ, να πάει συγκροτημένα και τα λοιπά. Νομίζω ο ΣΥΡΙΖΑ δεν έχει μπει σε διαδικασία και κακώς. Πάμε να κάνουμε αυτή την πορεία, θα’ χουμε αυτό, θα την περιφρουρήσουμε, θα’ χουμε ... **πηγαίνουμε χύμα. Δηλαδή, λειτουργούμε όπως λειτουργεί ο πολύς κόσμος που κατεβαίνει σε μια πορεία, θα πάει, άμα πλακώσουν οι μπάτσοι θα φύγει, θα κάτσει λίγο, δε νομίζω ότι έχουμε πολιτική για το δρόμο να το πω έτσι. Το οποίο τι θα σήμαινε; Θα σήμαινε ότι υπάρχει αυτή η πορεία, εγώ θέλω να βγει αυτό από κει, πέρα από τη διαμαρτυρία, άρα θα κάνω και αυτές τις δύο συμβολικές κινήσεις, θα κατευθύνω τις δυνάμεις μου έτσι, θα τις αποσύρω έτσι, θα έχω ένα πιο στρατιωτικό σχέδιο. Δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα. Ίσως το ότι ο ΣΥΡΙΖΑ δεν έχει καταφέρει να κάνει ένα στρατιωτικό σχέδιο για το δρόμο έχει να κάνει ότι και σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο αμφιταλαντευόμαστε και ψαχνόμαστε.** Εντάξει, ίσως να έχει να κάνει και με άλλα πράγματα, ότι δε συγκροτείται τόσο στρατιωτικά όσο το ΚΚΕ, έχει μια άλλη κουλτούρα πιο χαλαρή, πιο ελευθεριακή υπό μία έννοια. Που έχει τα καλά του, άλλα κάπου χρειάζεται και ένα πιο στρατιωτικό... συγκροτημένο, μην τα πούμε στρατιωτικό πράγμα.”, ΣΥΡΙΖΑ.

“**Εξαρτάται από το πόσο οργανωμένο είναι κάτι, από ποιους είναι οργανωμένο...** δηλαδή θεωρώ ότι είναι τελείως διαφορετική η δράση σε μια γενική απεργία, που επικρατεί το χάος και απ’ τον κόσμο και από τις διαθέσεις του καθενός, τελείως διαφορετικά σε μια πορεία που είναι από σωματείο βάσης, που πάει να διεκδικήσει άλλα πράγματα - συνήθως είναι δύσκολο να υπάρχει διάθεση για σύγκρουση - συνήθως αν υπάρξει σύγκρουση θα προκληθεί απ’ τους μπάτσους και δε θα ξεκινήσει από το σωματείο ή από τα σωματεία που θα καλούν στην πορεία. Βέβαια, υπάρχουν και συγκρουσιακές διαθέσεις πολλές φορές... αυτό **αν βρίσκεσαι στις διαδικασίες και ξέρεις το πώς θα κινηθεί αυτή η πορεία προετοιμάζεσαι και κατάλληλα από ψυχολογία μέχρι ενδυμασία[...]**(για το πότε διαμορφώνεται η στρατηγική)**Είτε την ώρα της πορείας είτε από πιο πριν.** Εντάξει, τα αναρχικά μπλοκ δεν είναι κάτι ενιαίο. Συνολικά,

δεν μπορεί να αποφασιστεί γιατί το κάλεσμα έρχεται από κάποιους ανθρώπους, οι οποίοι έχουν βρεθεί σε κάποιες διαδικασίες πριν και έχουν χτίσει μια δομή, ακόμα και για το πώς θα κινηθούν στο δρόμο, από δρομολόγιο μέχρι σύγκρουση. Αυτό όμως όταν έρχεται και φτάνει στο δρόμο που έρχεται περισσότερος κόσμος, ο οποίος δεν έχει παρακολουθήσει τις διαδικασίες και αυτό είναι το προβληματικό της όλης κατάστασης, είτε γιατί δεν είναι προετοιμασμένος για σύγκρουση, είτε γιατί είναι προετοιμασμένος για σύγκρουση και η πορεία ή ο κόσμος που καλεί την πορεία δεν είναι διαθέσιμος για τέτοια πράγματα. Έχει τις προβληματικές του. Δηλαδή, κρίνεται στο τι έχει αποφασίσει η συνέλευση που καλεί και στις διαθέσεις στο δρόμο.”, Αναρχικοί.

“Από πριν δε γίνεται κάτι. Υπάρχει ομάδα περιφρούρησης η οποία είναι επιφορτισμένη με διάφορα καθήκοντα, όπως κυρίως η προστασία του κόσμου όταν επιτεθεί η αστυνομία. Ή να ανοίξουν χώρο να φύγει ο κόσμος. Το πώς θα αντιδράσουμε και η τακτική εξαρτάται από το τι θέλουμε να κάνουμε κάθε φορά. Εξαρτάται και από άλλα, π.χ. σε μια πορεία που η αστυνομία είχε βγάλει απαγόρευση, εμείς το ξέραμε... βασικά το ξέραν και οι δύο πλευρές ότι θα γίνει σύγκρουση. Δεν είναι κάτι που γίνεται τυχαία τέτοιου είδους συγκρούσεις. Δε μιλάμε για μπάχαλα με μολότοφ, το ξέρουν και οι δυο πλευρές ότι πάμε για σύγκρουση. Προσπαθούμε να έχουμε και μία πολιτική συνέπεια ως χώρος, ότι δε συμβιβαζόμαστε με την αστυνομία, ότι απαγορεύτηκε, δε πειράζει, πάμε αλλού”, ANΤΑΡΣΥΑ

Η περιχαράκωση, η συσχέτιση οπτικών, πρακτικών και δράσεων αποκλειστικά με τα στενά συμφέροντα του εκάστοτε υποκειμένου και η έλλειψη συνεργασιών, η οποία παρατηρήθηκε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο στους καταστηματαρχες, εντοπίζεται σε σημαντικό βαθμό και στους κινηματικούς μηχανισμούς. Οι αναφορές στην παρουσία των κινηματικών μηχανισμών με το γενικό όρο “κίνημα”, ο οποίος υπονοεί κάποιο βαθμό συνεργασίας, δεν ανταποκρίνονται στις υφιστάμενες πρακτικές και τακτικές των κινηματικών μηχανισμών κατά τη διάρκεια γεγονότων διαμαρτυρίας. Οι κινηματικοί μηχανισμοί **δεν αναπτύσσουν σημαντικές συνεργασίες σε επίπεδο δρόμου**, ενώ η έλλειψη αυτή συνεργασιών εξηγείται από τους ίδιους ως **αποτέλεσμα ευρύτερων ιδεολογικών διαφοροποιήσεων μεταξύ τους, οι οποίες οδηγούν σε διαφορετικές πρακτικές διαμαρτυρίας**. Επιπλέον, σε αρκετές περιπτώσεις εμφανίζονται περιστατικά αντιπαράθεσης και άσκησης βίας μεταξύ των κινηματικών μηχανισμών.

“Με το ΣΥΡΙΖΑ δεν υπάρχει καμία εκ των προτέρων συνεννόηση, θα σου πω γιατί. Καταρχάς, υπάρχει τελείως διαφορετική λογική για το κίνημα, για αυτά που λέγαμε πριν, για την **οργάνωση και τον προσανατολισμό**. Επιδιώκει να υπάρχει μια χαλαρότητα και μια ανοργανωσιά και όχι να γράφεται ο κόσμος στο σωματείο. Θέλει ένα κίνημα να το κινητοποιεί για κάποια αιτήματα κα μετά άντε γεια. Έτσι; Άρα, συνεννόηση σε αυτό το πράγμα δεν μπορεί να γίνει γιατί, πώς να το πούμε, θα 'ναι βαρίδι για μας. Παρ' όλα αυτά έχει συμβεί, γι 'αυτόν ακριβώς το λόγο, και επιστρέφω στα προηγούμενα, εμείς σαν ΠΑΜΕ, **έχουμε ξεχωριστή συγκέντρωση** όπου προβάλλουμε αυτά που λέγαμε πριν έτσι; Με τη λογική ότι να ξεχωρίζουμε από τις υπόλοιπες δυνάμεις που πάνε, γίνονται ουρά της ΓΣΕΕ, της ΑΔΕΔΥ, δηλαδή πολιτικών δυνάμεων που βάζουν πλάτη να περάσουν αυτά στα οποία αγωνίζεσαι εναντίον, δεν ξέρω αν με καταλαβαίνεις, και **δεν μπορείς να έχεις μια συμμαχία, συνεργασία, σε τέτοιο επίπεδο με αυτές τις δυνάμεις τέλος πάντων**. Έχει συμβεί όμως παρόλα αυτά σε απεργίες, περισσότερο σε απεργίες, όταν γίνεται επίθεση της αστυνομίας, τέτοιες δυνάμεις να έρχονται μαζί μας. Υπάρχει βοήθεια, αλλά όχι οργανωμένα, εξαρτάται από τη στιγμή [...] **Η πραγματοποίηση ξεχωριστής πορείας έχει να κάνει κυρίως με ιδεολογία, αλλά δευτερευόντως με λόγους τακτικής**. Είναι η λογική της χαλαρότητας, ότι πρέπει να περιφρουρείσαι, ενώ, αν έχεις πάει σε δικές τους πορείες, αν έχεις δει δικές τους πορείες δηλαδή, και του ΣΥΡΙΖΑ και της ΓΣΕΕ που είναι μπροστά από το ΣΥΡΙΖΑ, είναι διάτρητη από διάφορες δυνάμεις, που στην ουσία, από εκεί μας κάνουν επίθεση, από εκεί ξεπηδάνε οι μπαχαλάκηδες και αυτοί, εκεί μπαίνουν τα μπλοκ τους δηλαδή [...] **Οι αναρχικοί ξαναλέω ότι είναι διάτρητοι από δυνάμεις της ασφάλειας, διάτρητοι από μπαχαλάκηδες**. Δε λέω ότι όλοι οι αναρχικοί είναι κρατικός μηχανισμός, δεν ξέρω αν με καταλαβαίνεις, έτσι; Άλλα είτε συνειδητά, είτε κατά λάθος, πώς να στο πω, με δικιά τους αφέλεια ας πούμε, αφήνουνε διάφορες δυνάμεις να παίζουνε μπάλα εκεί μέσα. Και αυτές οι δυνάμεις δεν είναι ότι παλεύουν για την ιδεολογία, παλεύουν απλά για να δημιουργήσουν κάποιες καταστάσεις, στο δρόμο εννοώ. Προβοκάτσεις, και χωρίς εμάς ας πούμε, αυτές οι δυνάμεις τι κάνουν; Επεισόδια ή την πέφτουν στην αστυνομία, για να δώσουν αφορμή η αστυνομία να επέμβει και να διαλυθεί η πορεία, που αυτοί δεν είναι ούτε το 1% ας πούμε μιας πορείας. Έτσι; Παίζουν, δηλαδή, ένα ρόλο μηχανισμού ελατηρίου ας το πούμε έτσι. Με αυτή τη λογική και εμείς δεν μπορούμε να έχουμε καμία σχέση με τέτοιες δυνάμεις.”, ΚΚΕ.

“Όταν έχεις μια λογική απομονωτισμού, αυτό θα σου βγει και στο δρόμο. Όταν έχεις μια λογική δογματισμού, απομονωτισμού - αναφέρομαι στο ΚΚΕ κλασσικά - δογματισμού αναφέρομαι και στην αριστερά και στον αντιεξουσιαστικό χώρο, ο οποίος προτάσσει το “ναι αλλά εγώ λέω αυτό”. Ρε φίλε είσαι κάτω και θα τις φας από τους μπάτσους. Κοίτα, καταρχήν, να αμυνθείς και μετά το βρίσκεις το υπόλοιπο. Αυτά βγαίνουν εκεί. Η δική μας η αίσθηση είναι

ότι δε με νοιάζει τι είναι ο άλλος, κάνουμε κάτι μαζί, άρα δεν του βάζω προαπαιτούμενα τεράστια, [...] Για το δρόμο τώρα. Το ΚΚΕ είναι μια ξεχωριστή ιστορία. Κοίτα, θεωρώ ότι το ΚΚΕ έχει την τακτική που έχει γιατί και πολιτικά δε θέλει ούτε να συγκρουστεί, ούτε να αλλάξει τα πράγματα, οπότε για μένα είναι πολύ λυμένο το θέμα. Η τακτική του είναι απόλυτα συνεπής με το να έχουμε το 6-7 % μας και να μην πολυζοριζόμαστε. Το συγκρουσιακό κομμάτι, θεωρώ ότι έχει κάτι το εφηβικό να το πω έτσι. Δηλαδή, ο αντιεξουσιαστικός χώρος. Αν θέλεις να συγκρουστείς το κάνεις συγκροτημένα. Δηλαδή, το οργανώνεις αυτό το πράγμα με στρατιωτικό τρόπο και πας να το κάνεις. Αυτό τώρα το πράγμα, το κάνω κάτι και πάω και αυτό και κυνηγητό... εντάξει, μπορεί να ικανοποιεί ιδεοληψίες δεν ξέρω γω τι, δε λύνει κάτι, δεν τρομοκρατεί το κράτος, δεν τρομοκρατεί τους αστυνομικούς. Δηλαδή, ο άλλος να ξέρει ότι “την επόμενη φορά που θα κατέβω θα κινδυνέψω”, αυτό θα είχε ένα αποτέλεσμα αν το κανες έτσι. Συν όλα τα κλασικά που λέμε, ότι κάποιον κόσμο τον τρομάζει, τον απωθεί, τον φοβίζει”, ΣΥΡΙΖΑ.

“ΚΚΕ; (γέλια) Δεν υπάρχει συνύπαρξη στο δρόμο, ούτε στον ίδιο χώρο δε βρισκόμαστε. Με το που φτάνει στην πλατεία Συντάγματος το αναρχικό μπλοκ ή οποιοδήποτε άλλο μπλοκ, με το οποίο δε συμφωνούν και δε θέλουν να βρεθούν συνήθως αποχωρούν. Τώρα εντάξει, ένα περιστατικό νομίζω όλοι το γνωρίζουμε και το ξέρουμε που αντί να αποχωρήσουν στάθηκαν στο πλευρό των ΜΑΤ και πήραν τη θέση των ΜΑΤ και κάναν τη δουλειά τους πολύ καλύτερα και από τους ματατζήδες. Ο ΣΥΡΙΖΑ τώρα, η δική μου άποψη είναι ότι είναι αρκετά διπλωματικοί στο επίπεδο του δρόμου. Τώρα, δεν έχω συνυπάρξει πολλές φορές στο πλάι τους... εντάξει, κάνουν τη βόλτα τους και αποχωρούν, ξέρω γω; Δε θεωρώ ότι μπορείς να εμπιστευτείς τα μπλοκ τους για να συνυπάρξεις ή να έχεις μια κοινή δράση. Οι εξωκοινοβουλευτικοί δεν είναι όλοι ίδιοι. Εντάξει, θεωρώ ας πούμε ότι το ΕΕΚ (σ.σ. Επαναστατικό Εργατικό Κόμμα) είναι μια πολύ δυνατή... ένα δυνατό μπλοκ για να μπορέσεις να σταθείς δίπλα του και να σταθούν και αυτοί σε σένα. Και σε επίπεδο δρόμου έχοντε φανεί ότι είναι εκεί για να σε στηρίζουν, δεν είναι από αυτούς που θα φύγουνε. Τώρα, από κει και πέρα, όλοι οι άλλοι δεν είναι το ίδιο και κυρίως σε επίπεδο δρόμου.”, Συλλογικότητα αναρχικού χώρου

“Με το ΚΚΕ δεν έχουμε βρεθεί σε συνεργασία ποτέ. Και επειδή συνήθως είναι μόνοι τους με ξεχωριστή πορεία. Με τον ΣΥΡΙΖΑ είμαστε στον ίδιο χώρο, εννοώ στην πορεία και τα μπλοκ είναι κοντά. Συνεννόηση υπάρχει αποκλειστικά σε οργανωτικό επίπεδο. Κάθε φορά υπάρχει ένας υπεύθυνος στην πορεία, στο μπλοκ ο οποίος συνεννοείται με αυτούς. Αλλά είναι μόνο για τα τυπικά της υπόθεσης. Και με τους αναρχικούς το ίδιο, στον ίδιο χώρο είμαστε”, ΑΝΤΑΡΣΥΑ

Η περίοδος του κινήματος των Αγανακτισμένων

Σημαντική περίοδος για τους κινηματικούς μηχανισμούς, σε σχέση με το δημόσιο χώρο της πλατείας Συντάγματος, αποτελεί η περίοδος της δράσης του κινήματος των Αγανακτισμένων, την άνοιξη και το καλοκαίρι του 2011. Η περίοδος αυτή είναι σημαντική για την αξιολόγηση των σχέσεων εξουσίας μεταξύ των μηχανισμών αυτών, αλλά και γενικότερα για τη λειτουργία της πλατείας ως τόπου διαμαρτυρίας, αφενός λόγω της **μακράς και τακτικής συνύπαρξης των μηχανισμών**, η οποία συνδυάστηκε με τις μαζικότερες διαδηλώσεις των τελευταίων δεκαετιών στην Ελλάδα και αφετέρου λόγω της **ανάπτυξης σταθερών δομών, κατασκευών και χρήσεων στο χώρο της πλατείας από κινηματικούς μηχανισμούς**. Σύμφωνα με τους Sotirakopoulos και Sotiroulos (2013), το κίνημα των αγανακτισμένων, αλλά και το σύνολο των διαμαρτυριών εκείνης της περιόδου αποτελεί εν μέρει τμήμα μιας ευρύτερης αλυσίδας κινήματων σε Β. Αφρική (Μαρόκο, Αίγυπτο), Ν. Ευρώπη (Ισπανία, Πορτογαλία) και Η.Π.Α., με τις συνθήκες και τα αιτήματα να διαφοροποιούνται, αλλά με κοινά στοιχεία οργάνωσης και τρόπων διαμαρτυρίας. Το κίνημα των αγανακτισμένων συγκροτήθηκε κυρίως πάνω στη βάση της απόρριψης των οικονομικών και κοινωνικών μέτρων τα οποία λήφθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση και την τρόικα. Σύμφωνα με τον Oliver (1989), ένας δείκτης για τη διερεύνηση τυχόν ευνοϊκών συνθηκών για την ανάπτυξη ενός κοινωνικού κινήματος είναι το κατά πόσο μεταβάλλεται το περιεχόμενο της καθημερινής συζήτησης μεταξύ των ανθρώπων και συγκεκριμένα όταν σε αυτό περιλαμβάνονται η συζήτηση για το αν οι γενικότερες συνθήκες είναι καλές ή κακές και η πρόθεση συμμετοχής σε συλλογικές δράσεις. Για όποιον διέμενε στην Αθήνα, αλλά και στο σύνολο του ελλαδικού χώρου εκείνη την περίοδο, είναι εύκολος ο εντοπισμός της μεταβολής αυτής της καθημερινής συζήτησης, η οποία αναδείχθηκε περισσότερο λόγω της προηγούμενης μακράς περιόδου μειωμένης ενασχόλησης με τα κοινά και απαξίωσης του συνόλου των πολιτικών διαδικασιών. Η ανάλυση των σχέσεων εξουσίας εκείνης της περιόδου στηρίζεται στην ανάλυση συνεντεύξεων με συμμετέχοντες στο κίνημα των αγανακτισμένων και τους υπό έρευνα κινηματικούς μηχανισμούς και σε συμμετοχική παρατήρηση του συγγραφέα της διατριβής μεγάλου τμήματος διαδικασιών και δράσεων του κινήματος.

Οι **κρίσιμοι παράμετροι** του κινήματος των αγανακτισμένων - σε σχέση με τους υπό έρευνα κινηματικούς μηχανισμούς - είναι οι εξής: “από τα κάτω” διοργάνωση των πρώτων συγκεντρώσεων και δράσεων, υψηλή ετερογένεια των συμμετεχόντων στα γεγονότα, τόσο σε ό,τι αφορά δημογραφικά, όσο και ιδεολογικά χαρακτηριστικά και, τέλος, δυσπιστία της μεγάλης μάζας των μη πολιτικά οργανωμένων συμμετεχόντων προς κόμματα, οργανώσεις και σωματεία, ανεξάρτητα από την ιδεολογική τοποθέτηση και τις πρακτικές τους. Οι παραπάνω παράμετροι αφενός δημιούργησαν εμπόδια στη δράση και παρουσία των κινηματικών μηχανισμών και αφετέρου δημιούργησαν για τους μηχανισμούς αυτούς ένα πρωτόγνωρο περιβάλλον, εντός του οποίου χρειάστηκε να κατασκευάσουν και να χρησιμοποιήσουν διαφορετικές από τις συνηθισμένες στρατηγικές παρουσίας και παρέμβασης.

Ταυτόχρονα, όμως, το πλήθος και η δυναμική των κινηματικών μηχανισμών, σε συνδυασμό με τις πολιτικές επιλογές της κυβέρνησης και τα αποτελέσματά τους, ήταν παράγοντες οι οποίοι διευκόλυναν την ανάπτυξη του κινήματος. Οι Sotirakopoulos και Sotiropoulos (2013), υποστηρίζουν ότι η ανάπτυξη του κινήματος των αγανακτισμένων στηρίζεται στην ύπαρξη “ευνοϊκών” συνθηκών, οι οποίες περιλαμβάνουν την απότομη μείωση μισθών, την εδραίωση ενός καθεστώτος εργασιακής ανασφάλειας σε συνδυασμό με την αύξηση της ανεργίας, αλλά και την ύπαρξη μιας ισχυρής ριζοσπαστικής παράδοσης, η οποία εκτείνεται ιδεολογικά από τον “ορθόδοξο κομμουνισμό” του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας μέχρι τις αναρχικές και αντιεξουσιαστικές προσεγγίσεις πολυάριθμων ομάδων και συλλογικοτήτων.

Βασικό χαρακτηριστικό του κινήματος των αγανακτισμένων - με βάση τις παραπάνω παραμέτρους του - ήταν ότι **ανάγκασε το σύνολο των υπό έρευνα μηχανισμών να διαδράσουν, να εμπλακούν ή να αντιπαρατεθούν με κάτι καινούριο και μη εύκολα αναλύσιμο**. Το χαρακτηριστικό αυτό είναι κρίσιμο καθώς, όπως αναφέρθηκε στη θεωρητική ανάλυση των σχέσεων εξουσίας, η γνώση και η δυνατότητα κατηγοριοποίησης τόσο του πλαισίου δράσης, όσο και των εν δυνάμει “αντιπάλων”, είναι ιδιαίτερα σημαντικοί παράγοντες για την αποτελεσματική συμμετοχή και επίδραση ενός υποκειμένου στο πλαίσιο σχέσεων εξουσίας.

“Σύνταγμα είχαμε με τους αγανακτισμένους. Εκεί ήτανε λογής- λογής. Και καλά αγανακτισμένοι λόγω της κρίσης, μνημόνιο κι αυτά... Τώρα, εκεί πέρα τι ήταν αυτοί οι άνθρωποι δεν ξέρω. Δεν ξέρω, μπορεί να ήταν και τίποτα πράκτορες, δεν ξέρω τι ακριβώς μπορεί να ήταν εκεί μέσα. Αυτοί ήταν τελείως στον αέρα, δεν ξέρω ακριβώς τι μπορεί να ’ταν αυτοί. Πολύς λαός, αλλά δεν ξέρω τι ακριβώς κάνανε [...] Τότε υπήρχαν όλοι, ότι να ’ναι ήταν εκεί μέσα. Δεν ήτανε μόνο μια ομάδα, αναρχικοί, χρυσαυγίτες, οπαδοί, δεν ξέρω τι ήτανε. Δηλαδή δεν ξέρεις τι ήτανε ο άλλος απέναντι. Μπορεί να ήταν και αστυνομικός δικός μας, δεν ξέρω τι μπορεί να ’τανε εκεί μέσα. Δεν ήτανε ξεκάθαρο το τι γινόταν.”, ΜΑΤ.

“Στην αρχή μας ξάφνιασε και μας μπλόκαρε αυτό το πράγμα, εμείς μαθημένοι στις κλασσικές αριστερές πορείες, στις λιτανείες, το πολύχρωμο και πολύβουο και χαρούμενο. Ο κόσμος έκανε πολιτική με χαρούμενο τρόπο. Όχι βλοσυρά, σκυθρωπά, οσιομαρτυρικά. Αυτό για μένα ήτανε ανάσα, εγώ κυρίως ήμουνα στην πάνω πλατεία, εκεί καθόμουνα. Καμιά φορά πήγαινα κάτω, στις επιτροπές, βαριόμουνα και πήγαινα πάνω να πάρω το οξυγόνο μου. Δηλαδή, θεωρούσα ότι μπαίνει στα σπάργανα ένα νέο πολιτισμικό μοντέλο του πώς να κάνουμε πολιτική.”, ΣΥΡΙΖΑ.

“Νομίζω ότι στο να μην πάει από την αρχή ο αναρχικός χώρος ήταν ότι δεν υπήρχε δομή, δεν υπήρχε μια συνέχεια από κάτι. Απλά εμφανίστηκε σαν εξέλιξη από το εξωτερικό, ήρθε εδώ χωρίς πολύ νόημα στην αρχή και να βγάζει άκρη, τουλάχιστον στο δικό μου το κεφάλι, λίγο χαοτικό θα το έλεγα.”, Συλλογικότητα αναρχικού χώρου

Όπως γίνεται κατανοητό, οι κινηματικοί μηχανισμοί βρέθηκαν απότομα στην ανάγκη να κατανοήσουν και να εξετάσουν τους τρόπους συμμετοχής τους στο κίνημα των αγανακτισμένων. Επιπλέον, αν λάβουμε υπόψη τη σημαντική επίδραση της ιδεολογίας στις πρακτικές, οι οποίες αναπτύσσονται στο δρόμο, όπως αυτή εντοπίστηκε προηγουμένως, οι κινηματικοί μηχανισμοί κλήθηκαν σε σύντομο χρονικό διάστημα να αυτοπροσδιοριστούν και να τοποθετηθούν ιδεολογικά σε σχέση με το κίνημα και τα χαρακτηριστικά του. Ταυτόχρονα, όμως, αναπτύχθηκε από σημαντικό ποσοστό των μη πολιτικά οργανωμένων συμμετεχόντων μία αρνητική στάση απέναντι στις οργανωμένες πολιτικές και συνδικαλιστικές ομάδες. Σε πολλές περιπτώσεις, ειδικά τις πρώτες εβδομάδες ανάπτυξης του κινήματος, είχαμε αποδοκιμασίες εργατικών συνδικάτων και πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων, όταν αυτές παρουσιάζονταν ως συλλογικά υποκείμενα με ενιαίες αφηγήσεις και

πρακτικές. Το χαρακτηριστικό αυτό του κινήματος, δηλαδή η αποδοκιμασία οργανωμένων πολιτικών και συνδικαλιστικών ομάδων είναι δύσκολο να αναλυθεί και να αξιολογηθεί, καθώς εμφανίζονται δύο πιθανές αναγνώσεις του. Αφενός δύναται να συγκροτείται στη βάση της απαξίωσης των πολιτικών και συλλογικών διαδικασιών, ανεξαρτήτως περιεχομένου. Μια τέτοια απαξίωση είναι πιθανό να συνοδεύεται από μία τάση ιδιώτευσης και αναζήτησης λύσεων σε νεοφιλελεύθερα μοντέλα οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης, τάση η οποία αναδύθηκε τα επόμενα χρόνια. Αφετέρου, τέθηκε ευρύτατα στις συζητήσεις στην πλατεία Συντάγματος η έννοια και η πρακτική της δημοκρατίας, οπότε μερίδα των συμμετεχόντων δεν επεδίωκε την απαξίωση των συλλογικών πολιτικών δράσεων και μορφών οργάνωσης, αλλά ενδεχομένως μια επανανοηματοδότηση των πολιτικών διαδικασιών. Η μερίδα αυτή εκφράστηκε κυρίως στο πλαίσιο της συνέλευσης της πλατείας Συντάγματος, όπου αφενός υπήρξε μια απόπειρα επανανοηματοδότησης της πολιτικής και των διαδικασιών της και αφετέρου οι συμμετέχοντες έπρεπε να απεμπολίσουν την ενδεχόμενη ιδιότητά τους ως μέλη οργανώσεων και κομμάτων. Όποια εξήγηση και αν υιοθετηθεί, η αρνητική στάση της πλειοψηφίας των συμμετεχόντων προς τους κινηματικούς μηχανισμούς θεωρείται δεδομένη.

*“Η αντιμετώπιση ποια ήτανε; **Μας λέγανε συνεχώς “έξω τα κόμματα”, “έξω τα συνδικάτα έξω τα κόμματα”.** Δηλαδή, προσπάθησες σε ένα βαθμό να κάνεις μια παρέμβαση, αλλά - και όχι από όλο τον κόσμο, όχι από τον απλό κόσμο που πήγαινε εκεί για να ακούσει - από κάποιους συγκεκριμένα. Δεν ξέρω ποιους να σου πω, προσωπικά ποιος το έκανε, δεν έχουμε δηλαδή ονόματα, αλλά υπήρχανε κάποιες εκεί πέρα δυνάμεις, που οργανωμένα κάναν αυτό το πράγμα. **Όποιος πήγαινε εκεί πέρα, και από άλλα κόμματα το έχω ακούσει αυτό, να κάνει παρέμβαση, τον διώχνανε.** Με τραμπουκισμούς, όχι ζύλο, αλλά σε διώχνανε, κανονικά.”,*
ΚΚΕ.

*“Ήτανε πολύ λεπτή η κατάσταση, επειδή **υπήρχε φοβερά αυτό το αντικομματικό**, πολύ δικαιολογημένο, νομίζω εκεί υπήρξαν ταλαντεύσεις πολλών ειδών. Και η ταλάντευση της Αριστεράς, τι είναι αυτό που συμβαίνει, αλλά και να μη συγκρουστείς με το αντικομματικό. **Δηλαδή, να μη φανεί ότι πας να καπελώσεις, ακόμα και να μην υπήρχε πρόθεση.**”,*
ΣΥΡΙΖΑ.

“Ναι, σε ένα βαθμό έπρεπε να τις αποκρύψουν(την ιδιότητα μέλους οποιασδήποτε

οργάνωσης). Γενικά υπήρχε πολύ μεγάλη δυσπιστία και όποιος έβγαине λίγο πιο πολύ με την κομματική του ταμπέλα είχε πολύ μεγάλο κίνδυνο από το να γιουχαριστεί στη συνέλευση μέχρι ρε παιδί μου να ψιλοαπομονωθεί από όλο αυτό. Εντάξει, τώρα πολιτική μου γνώμη είναι ότι το Σύνταγμα το εξέθρεψε κάπως αυτό. Δηλαδή, αντί να κοντράρει τα συντηρητικά του στοιχεία, μέτρησε πάρα πολύ το απολίτικο της πλατείας.”, Αγανακτισμένοι.

Με βάση το σύνολο της έως τώρα ανάλυσης, έχει σκιαγραφηθεί το πλαίσιο δυνατών παρεμβάσεων των κινηματικών μηχανισμών, στη διαμόρφωση του οποίου είχαν μικρή έως ανύπαρκτη συμμετοχή. Στη συνέχεια, θα εξεταστούν τα μέσα και οι πρακτικές επέμβασης των μηχανισμών αυτών και η διαμόρφωση σχέσεων εξουσίας στο πλαίσιο του κινήματος. Κατά την περίοδο που εξετάζεται, υπήρξε ένας χωροταξικός διαχωρισμός των συμμετεχόντων στο κίνημα, ο οποίος αποτελεί το αντικείμενο πολλαπλών αναλύσεων και αφορά το διαχωρισμό σε “πάνω” και “κάτω” πλατεία.

Εικόνα 27: Συνελεύσεις στην πλατεία Συντάγματος. Πηγή: www.real.gr

Πληθώρα αναλύσεων εντός της δημόσιας, αλλά και ακαδημαϊκής σφαίρας αναφέρθηκε σε διαφορετικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά, διαφορετικές προθέσεις μεταξύ των δύο αυτών χώρων κλπ. Στην παρούσα εργασία, ελλείψει επικυρωμένης γνώσης για τα παραπάνω, αποφεύγοντας την υιοθέτηση απόψεων οι οποίες δε στηρίζονται σε συγκεκριμένες έρευνες και κρίνοντας ότι η συμμετοχική παρατήρη από το συγγραφέα δε συγκροτεί πλήρη διαδικασία έρευνας για τη διατύπωση συμπερασμάτων, **ο διαχωρισμός ο οποίος υιοθετείται συγκροτείται αποκλειστικά στη βάση ζητημάτων οργάνωσης.** Στην “πάνω” πλατεία δεν εμφανίστηκε κάποια δομή ή διαδικασία λήψης αποφάσεων, σε αντίθεση με την “κάτω” πλατεία, όπου λειτούργησε η δομή της συνέλευσης της πλατείας Συντάγματος. Για το λόγο αυτό, οι συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα από το κίνημα των αγανακτισμένων αφορούν

συμμετέχοντες στις δομές της συγκεκριμένης συνέλευσης. Σημειώνεται ότι ταυτόχρονα είναι μέλη κινηματικών μηχανισμών, οι οποίοι αποτελούν αντικείμενο της έρευνας, προκειμένου να εξεταστούν στρατηγικές επιρροής του κινήματος. Επιπλέον, ο παράγοντας της οργάνωσης αναδεικνύεται ως κρίσιμος για το περιεχόμενο της παρούσας έρευνας, καθώς οι κινηματικοί μηχανισμοί έδρασαν, όπως αναλύεται παρακάτω, με διαφορετικό τρόπο σε κάθε περίπτωση και χώρο.

*“Εντάξει, ήτανε χωροταξικός διαχωρισμός, που σήμαινε και πάρα πολλά πράγματα. Εντάξει, η πάνω πλατεία πέρα από το εθνικιστικό κομμάτι, είχε και το κομμάτι των σωματείων που ήτανε πάντα δεξιά εκεί, Όθωνος και Αμαλίας. Νομίζω ότι στο Σύνταγμα - δεν ξέρω αν είναι η δικιά μου αντίληψη αυτή - επικαθόρισε το κάτω. Όχι ότι δεν υπήρχε το πάνω - υπήρχε - αλλά νομίζω ότι την κουβέντα και το πώς εξελίχθηκαν τα πράγματα την καθόρισε το κάτω. **Γιατί πάνω δεν υπήρχαν διαδικασίες**, αλλά και από άποψη μαζικότητας αν το δεις. Υπήρχαν Κυριακές που υπήρχαν χιλιάδες κόσμου κάτω στη συνέλευση.”*, Αγανακτισμένοι.

*“Δεν πιστεύω τόσο ότι ο κόσμος διαχωρίστηκε σε πάνω και κάτω πλατεία με βάση τόσο την ιδεολογία, αλλά **με βάση τη διάθεσή του να συμμετέχει σε διαδικασίες και δομές**. Δηλαδή και κάτω είχαμε δεξιούς, ενώ και πάνω ήταν και αριστεροί και αναρχικοί και σωματεία”*, Αγανακτισμένοι.

Οι υπό έρευνα κινηματικοί μηχανισμοί αντέδρασαν και ενεπλάκησαν με διαφορετικό τρόπο κατά την περίοδο των αγανακτισμένων. Σε κάποιες περιπτώσεις, παρατηρήθηκε και μεταβολή της στάσης τους, καθώς η αρχική αποστασιοποίηση εξελίχθηκε σε απόπειρες συμμετοχής.

*“Συμμετείχαν σε μεγάλο βαθμό **ΑΝΤΑΡΣΥΑ και ΣΥΡΙΖΑ**, κάποιες ομάδες του αναρχικού - αυτόνομου χώρου με την ΑΚ (σ.σ. Αντιεξουσιαστική Κίνηση) να έχει μια πιο συγκροτημένη εμφάνιση. Το ΚΚΕ δεν ήτανε, εμφανιζόταν μόνο σε μεγάλες Κυριακές, που κατέβαζε τον κόσμο του, αλλά έπιανε από την Ομόνοια μέχρι τη Σταδίου”*, Αγανακτισμένοι.

Και σε αυτή την περίπτωση, η ιδεολογική συγκρότηση του κάθε μηχανισμού διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο, τόσο στη συμμετοχή ή μη στο κίνημα, όσο και στα μέσα. Επιπλέον, υπήρξε διαφοροποίηση των τρόπων παρέμβασης στα δύο “κομμάτια”

της πλατείας. Τέλος, αναπτύχθηκαν, λαμβάνοντας υπόψη τη δεδομένη απόρριψη του λόγου και της παρουσίας οργανωμένων πολιτικών ομάδων, διαδικασίες εντός των κινηματικών μηχανισμών με σκοπό τη διαμόρφωση στρατηγικών επιρροής του κινήματος των αγανακτισμένων και τρόπων συμμετοχής σε αυτό.

“Καταρχάς, για μας, τι θέλουμε να πετύχουμε; Το κίνημα, το εργατικό κίνημα, το παλεύουμε να το ενισχύσουμε, να αναζωογονηθεί, να μαζικοποιείται. Αυτό πρέπει να εκφράζεται πρώτα και κύρια με την οργάνωση του κόσμου στα σωματεία, όχι απλά να κατεβαίνει κάτω. Και δεύτερον, εξίσου σημαντικό, **με τι στόχους και αιτήματα**. Γιατί στο σωματείο μπορεί να είσαι, ξέρω γω, για να φύγει η κυβέρνηση. Το ζήτημα είναι τι θες να πετύχεις από αυτό, ξαναλέω πάλι. Αυτό είναι το κύριο, έτσι; Και για μας υπάρχει αυτή η λογική στο κίνημα: οργάνωση, προσανατολισμός, έτσι; Από κει και πέρα εμείς δεν είμαστε εχθρικοί σε οποιονδήποτε προσπαθεί να επιβάλλει αυτά τα πράγματα, έτσι; Να επιβάλει (με τόνο αναδιατύπωσης), να έχει το δικό του προσανατολισμό, τη δικιά του οργάνωση. Κάνουμε και εμείς την παρέμβασή μας εκεί πέρα όσο γίνεται και με όσες δυνάμεις έχουμε. Το κίνημα των αγανακτισμένων είναι κάτι διαφορετικό από αυτό. Γιατί, δεν ήταν καταρχάς ελληνικό φαινόμενο, ήταν σε πάρα πολλές χώρες της Ευρώπης, στην Τουρκία, έτσι; Και σε άλλες χώρες. Σε μία λογική, μια αγανάκτηση που όντως υπήρχε σε έναν κόσμο να τη βάλουν σε ένα κανάλι. Ξέρω γω, να φύγουν αυτοί, να φύγουν οι 300, οι προδότες, αυτά ήταν τα αιτήματα που κυριαρχούσαν. Να φύγει η κυβέρνηση, ο Γιώργος Παπανδρέου, **αυτά μόνο ήταν τα αιτήματα. Τι θα έρθει; Τίποτα. Δεν υπήρχε σαν αίτημα**. Τώρα ότι γίνονταν συζητήσεις και τέτοια μπορεί να γίνονταν, δεν ξέρω να σου πω. Εμείς, όταν αντιμετωπίστηκε αυτό **βγήκαμε και είπαμε ότι έχει αυτά τα χαρακτηριστικά. Δεν μπορεί το κίνημα να μένει μέχρι εκεί, ότι το εκμεταλλεύεται το σύστημα**. Στους ίδιους χώρους ήτανε αριστερές δυνάμεις, ήταν αναρχικές δυνάμεις, ήτανε φασίστες. Και μάλιστα, αν θες και τη δικιά μου γνώμη, εκεί πέρα ανδρώθηκε και νομιμοποιήθηκε και η Χρυσή Αυγή. Από εκεί έγινε κόμμα από συμμορία. Άρα, εσύ όταν πας εκεί πέρα οργανωμένα είναι σαν να νομιμοποιείς αυτή την κατάσταση. Έτσι, με όλα της τα χαρακτηριστικά. Αυτή είναι η μία πλευρά. Η άλλη πλευρά, γιατί δεν μπορείς να αφήσεις και έναν τέτοιο κόσμο που ήτανε ξέρω γω, που δεν έχει ξανακατέβει σε μια κινητοποίηση, δεν έχει ξανασυγκρουστεί, κόσμος από μικροαστικά τμήματα, πρώην δημόσιοι υπάλληλοι ας πούμε, και εργάτες υπήρχαν βέβαια, έτσι; Που για πρώτη φορά κάνει ένα τέτοιο πράγμα δεν μπορείς να τον αφήσεις ξέρω γω στην απέξω. Να τους πεις ότι κοιτάχτε παιδιά... Δεν πρέπει να είσαι ελιτιστής δηλαδή. Πρέπει να παρέμβεις και σε αυτούς, στο μέτρο του δυνατού. **Ε, προσπαθήσαμε και εμείς με διάφορους τρόπους να παρέμβουμε εκεί πέρα. Κάναμε εξορμήσεις, με φυλλάδια, με ανακοινώσεις όσο γινότανε, μικρές βέβαια, αλλά προσπαθήσαμε**. Άρα, λοιπόν, δείχνει, και άλλη μια απόδειξη, πόσο

περιορισμένο είναι και πώς το εκμεταλλεύτηκε το σύστημα ένα τέτοιο πράγμα. Και γι' αυτό εκφυλίστηκε αργότερα. Βέβαια, και με το ρόλο της αστυνομίας, γιατί τους κάναν επίθεση, αλλά το κύριο δεν είναι ότι εκφυλίστηκε γιατί δεν είχε αιτήματα, δεν ήθελε από μόνο του την οργάνωση και τα κόμματα και τα συνδικάτα, άρα ήτανε καταδικασμένο σε αποτυχία. Η κυβέρνηση άλλαξε, πολλές φορές, αποτέλεσμα δεν είχαμε.”, ΚΚΕ.

“Υπήρχε κομμάτι του ΣΥΡΙΖΑ, το οποίο συμμετείχε στις συνελεύσεις και στις διαδικασίες, η νεολαία ΣΥΡΙΖΑ, οι οποίοι ήταν και στις επιτροπές και τα λοιπά, υπήρχε μια εκ των προτέρων συνεννόηση, ένα τέτοιο πράγμα... Είχαν υπάρξει πράγματα - από τη νεολαία του ΣΥΡΙΖΑ δεν είχα ακούσει κάτι τέτοιο, αλλά από κομμάτια της ΑΝΤΑΡΣΥΑ - οι οποίοι μπαίνουν σε επιτροπές σούμπιτοι, δηλαδή μπαίνουν 20 άτομα για να πάρουν την πλειοψηφία, κάνουν τέτοιες αηδίες. Η νεολαία ΣΥΡΙΖΑ είχε, επίσης, ένα πανό, έναν πυρήνα στην πάνω πλατεία, όπου φώναζαν συνθήματα και τα λοιπά. Ήταν ενδιαφέρον ότι συνήθως φωνάζανε συνθήματα σε κύκλους που ήτανε στραμμένοι προς τα μέσα. Δηλαδή, ήτανε στραμμένοι προς τα μέσα. Ήταν 100 - 200 νεολαίοι του ΣΥΡΙΖΑ που φώναζαν μεταξύ τους. Δηλαδή δεν φώναζαν προς τα έξω και ήταν και αυτό που το 'χανε όλοι οι πολιτικοποιημένοι, ότι τα συνθήματα δεν είχαν το ρυθμό και τον παλμό που είχανε τα “και α και ου γαμώ το ΔΝΤ”, ήτανε αυτό το να να να (υποτονικός τόνος). Ήταν πολύ ενδιαφέρον σημειολογικά. Και υπήρχε, επίσης, και η ΚΟΕ (Κομμουνιστική Οργάνωση Ελλάδας, συμμετέχουσα στο ΣΥΡΙΖΑ) προς τιμήν της, η οποία είχε εμπλακεί πολύ και στις επιτροπές και επίσης είχανε κάνει 1-2 πυρήνες στο κέντρο της Αμαλίας, ώστε να διαχθούν από κει συνθήματα, να γίνει ένα... ξέρεις, στα πλαίσια του ποιος ας πούμε θα κυριαρχήσει. Αυτοί οι οποίοι καθυστερήσαν να μπούν στο Σύνταγμα ήταν η σημερινή αριστερή πλατφόρμα του ΣΥΡΙΖΑ και το λέω μετά λύπης, γιατί το στίγμα μου ιδεολογικά είναι πιο πολύ προς τα κει αλλά... Οι οποίοι είχαν το μάγκωμα το... το ΚΚΕδικο για να τελειώνουμε. Δηλαδή τι 'ναι αυτό και πως και... Δηλαδή και η ΑΝΤΑΡΣΥΑ στις επιτροπές μπήκανε μετά από... στην βδομάδα, πιο ενεργά ας πούμε.”, ΣΥΡΙΖΑ.

“Θεωρώ αρχικά ότι είχε πάρει απόσταση από αυτό, μαζί μ' αυτούς και γω, βλέποντας όμως την εξέλιξη της φάσης νομίζω ότι σαν άτομα κυρίως υπήρχε συμμετοχή σε αυτό. Και νομίζω ότι το βασικό κομμάτι της συμμετοχής του χώρου ήτανε στις συνελεύσεις γειτονιών και όχι στην πλατεία Συντάγματος τόσο οργανωμένα [...] Νομίζω, βέβαια, οι δομές που μπήκαν και θεωρώ ότι βοήθησε πολύ το δικό μας κίνημα και ο δικός μας χώρος, έφεραν πιο κοντά και μας σ' αυτό. Δηλαδή, οι ανοιχτές συνελεύσεις στην πλατεία που να μπορεί να τοποθετηθεί όποιος θέλει, με τον τρόπο που θέλει, ακόμα και ακραίες απόψεις από μας ή πιο ακραίες από συντηρητικό κόσμο που βρέθηκε εκεί, έφερε τον κόσμο του χώρου πιο κοντά σ' αυτό. Ακόμα και οι συγκρούσεις οι καθημερινές και η καταστολή των μπάτσων

έπαιξε μεγάλο ρόλο. Εγώ θεωρώ ότι το πιο σημαντικό που αφήσανε οι αγανακτισμένοι ήταν οι συνελεύσεις γειτονιών και η εξέλιξη αυτών. Βέβαια, όχι σε όλες τις γειτονιές, αλλά σε όλες τις γειτονιές δημιουργήθηκε ένα κλίμα.”, Συλλογικότητα αναρχικού χώρου

“Αυτό πράγμα ξεκίνησε αυθόρμητα. Κοίτα δε ξέρω αν πήγαιναν άτομα από ΑΝΤΑΡΣΥΑ και μιλάγαν ως ακομμάτιστοι. Αν έγινε αυτό, έγινε εκτός κεντρικής γραμμής. Ως ΑΝΤΑΡΣΥΑ είπαμε όποιος θέλει να πάει ας πάει. Δεν είπαμε μη πάτε εκεί, όπως έλεγε το ΚΚΕ. Υπήρχε βέβαια μία κριτική στάση απέναντι στο απολιτικό αλλά ποτέ δεν είπαμε μη πάτε. Επίσης ξέραμε ότι εκεί Όθωνος και Αμαλίας ήταν πάντα μαζεμένοι δικοί μας. Οπότε είχαμε εκεί πέρα μία βάση και κυρίως ανακυκλωνόμασταν εκεί. Εντάξει, μπήκαν και πολλοί στις δομές του Συντάγματος, επιτροπές κλπ. Δε πιστεύω ότι έγινε τόσο με την έννοια του να το ελέγξουμε όσο με την έννοια του να συμμετέχουμε και να βοηθήσουμε σε αυτό. Εντάξει, προφανώς και υπήρχαν και τα μικροπολιτικά, να βγάλουμε ψήφισμα για αυτό ή για το άλλο. Γενικά κάναμε αυτό που κάνει και τώρα η ΑΝΤΑΣΥΑ σε όσες τοπικές συνελεύσεις από εκείνη την περίοδο υπάρχουν ακόμα: προσπαθούμε να παίρνονται αποφάσεις οι οποίες είναι σύμφωνες με τη γραμμή μας αλλά χωρίς αυτό να είναι αυτοσκοπός [...] Εκτός συνέλευσης και για να προσεγγίσουμε κόσμο κάναμε τα κλασσικά που κάνουν όλοι. Μοίρασμα κειμένων, παρουσία, συνθήματα και όποιος μας πλησίαζε μιλούσαμε. Υπήχαν και διαφορές και ανάμεσα στο τι έκανε η κάθε οργάνωση που είναι στην ΑΝΤΑΡΣΥΑ. Δηλαδή εκείνη την περίοδο η κάθε οργάνωση δε δούλευε κυρίως για την ΑΝΤΑΡΣΥΑ αλλά για να προσελκύσει κόσμο η ίδια”, ΑΝΤΑΡΣΥΑ

“Υπήρχε... προφανώς, με το που ξέσπασε όλο αυτό γίνανε κάποιες εσωτερικές διαδικασίες στις οργανώσεις και είπαμε... τώρα σου λέω για αρκετές οργανώσεις που ξέρω και το από πίσω, αλλά έτσι κάνανε και ο Συνασπισμός, γιατί το ΚΚΕ ας πούμε δεν. Είδαν ότι ο κόσμος κινείται και ότι κάπως μέσα σε όλο αυτό πρέπει να έχουμε λόγο. Ήταν λίγο πιο πολύ - επειδή ήταν καινούριο πράγμα και φιλοξένο και στις δικές μας διαδικασίες - δεν ήταν πολύ εύκολο ούτε να βγούμε, ούτε να μιλήσουμε. Ακόμα και να μιλήσεις 10 δεύτερα, που έπρεπε εκεί γιατί είχες αυστηρό χρόνο. Ήταν λίγο καινούριο να μάθεις το knowhow για να μπορέσεις να γίνεις μέρος του. Δηλαδή εμείς (εννοεί οργάνωση στην οποία είναι μέλος) είχαμε συγκεκριμένα άτομα που το πήρανε πάνω τους να πούμε την αλήθεια. Αλλά από ένα σημείο και μετά, ειδικά όσο εξελισσότανε προφανώς, με πιο οργανωμένο τρόπο ήμασταν.”, Αγανακτισμένοι.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, οι κινηματικοί μηχανισμοί είχαν διαφορετικό βαθμό εμπλοκής στο κίνημα των αγανακτισμένων. Ο βαθμός αυτός διαμορφώθηκε στη βάση ζητημάτων ιδεολογίας, οργάνωσης και δομών. Το ΚΚΕ, το οποίο είχε τη

μικρότερη συμμετοχή, αφού αξιολόγησε αρνητικά το κίνημα με όρους αιτημάτων και ιδεολογίας, αποπειράθηκε να παρουσιαστεί και να διαδράσει με αυτό ως ενιαίο και αυτόνομο συλλογικό υποκείμενο, παρουσιάζοντας τις δικές του αξιολογήσεις, οπτικές και προτάσεις. Ο ΣΥΡΙΖΑ συμμετείχε και επιπλέον προσπάθησε με διαφορετικούς τρόπους να αποκτήσει επιρροή στους δύο χώρους της πλατείας. Αφενός συμμετείχε στις δομές του κινήματος των αγανακτισμένων και αφετέρου δημιούργησε πυρήνες στην “πάνω” πλατεία με στόχο τη διάχυση του πολιτικού του λόγου. Αντίστοιχη στρατηγική υιοθετήθηκε και από την ΑΝΤΑΡΣΥΑ η οποία είχε συμμετοχή και παρουσία και στα δύο κομμάτια του κινήματος. Αναρχικές ομάδες, οι οποίες όντας μεταξύ τους αυτόνομες δεν κράτησαν ενιαία στάση, συμμετείχαν περισσότερο στις διαδικασίες, παρά στις δομές του κινήματος. Όπως αναφέρθηκε, οι κινηματικοί μηχανισμοί της Αριστεράς - εκτός του ΚΚΕ - πριν συμμετάσχουν πραγματοποίησαν εσωτερικές διαδικασίες προκειμένου να διαμορφώσουν τρόπους παρέμβασης και ένταξης στο κίνημα. Η εκ των προτέρων συνεννόηση ήταν σε ένα βαθμό αντιληπτή κατά τις διαδικασίες των αγανακτισμένων και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια των συνελεύσεων, όπου μέλη οργανώσεων και κομμάτων επικέντρωναν τις τοποθετήσεις τους σε συγκεκριμένα προτάγματα και μέσα δράσης. Αντίστοιχα, πραγματοποιήθηκε απόπειρα ελέγχου ή δημιουργίας ισχυρών πυρήνων εντός των διαφόρων ομάδων του κινήματος των αγανακτισμένων.

Η συνύπαρξη κινηματικών μηχανισμών - οι οποίοι εμφανίστηκαν ως άτομα, αν και υπήρχε εκ των προτέρων συνεννόηση και διαμόρφωση στρατηγικής στο πλαίσιο διαδικασιών και συζητήσεων στον εκάστοτε μηχανισμό - και μεμονωμένων ατόμων, τα οποία δεν επιθυμούσαν τη συγκροτημένη παρουσία κινηματικών μηχανισμών, έθεσε στο κίνημα των αγανακτισμένων εκ των προτέρων κάποια όρια σε ό,τι αφορά τη διατύπωση προταγμάτων, προτάσεων και θέσεων. Τα όρια αυτά τέθηκαν και από τις σημαντικές ιδεολογικές διαφορές ανάμεσα στους συμμετέχοντες μηχανισμούς. Η διαμόρφωση της δομής του κινήματος, των πρακτικών ανάπτυξης και λήψης αποφάσεων και η διατύπωση θέσεων εξελισσόταν συνεχώς και αποπειράθηκε να εγκαθιδρύσει χαρακτηριστικά τα οποία θα ήταν επιθυμητά ή έστω ανεκτά από το σύνολο των συμμετεχόντων ατόμων και μηχανισμών.

“Οι Αγανακτισμένοι ξεκίνησαν σαν μια πολύ **πιστή αντιγραφή του ισπανικού μοντέλου**. Και το πώς χτίστηκαν οι **ομάδες εργασίας** και το πώς όλο αυτό οργανώθηκε και το τι εξέφραζε ειδικά τις πρώτες μέρες. Εντάξει, είναι πολύ χαρακτηριστικό το ότι υπήρχε τόσο μεγάλη αμφισβήτηση σε όλο το πολιτικό σύστημα που δε χωρούσαν κόμματα, δε χωρούσαν πολιτικές απόψεις, σωματεία συνδικάτα για κανέναν λόγο. Άλλα αυτό σιγά- σιγά, εντάξει κάπως άρχισε να αλλάζει [...] Ήταν η ομάδα επικοινωνίας, εγώ ας πούμε ήμουν στη γραμματεία, που είχε σαν βασικό τέτοιο να ετοιμάσει τη συνέλευση και τη διεξαγωγή της, αλλά και να μαζεύει και καλά το πολιτικό δια ταύτα. Δηλαδή, είχε ένα ρόλο αρκετά πολιτικό. Και μετά ήταν οι επί μέρους ομάδες που υποτίθεται θα καταπιάνονταν με διάφορα θέματα και θα τα παρουσίαζαν όλα στη συνέλευση. Κάπως έτσι συγκεντρωνόταν όλο αυτό το πράγμα. Αυτό ξεκίνησε την πρώτη μέρα αυθόρμητα... αυθόρμητα, τέλος πάντων από κάποια άτομα που είχαν πει ρε παιδί μου ότι κάπως πρέπει να το κάνουμε και να το στήσουμε [...] Έζησα το πώς **μετεξελίχθηκε η ίδια η συνέλευση**. Δηλαδή, στην αρχή έπαιρνε ο καθένας μιλούσε, μετά σιγά-σιγά κάπως έπρεπε πρώτα απ’ όλα να λύσεις το θέμα του πόσοι μιλάνε. Οπότε άρχισαν αυτό με την κλήρωση για να... κάπως να περιορίζεται ο χρόνος, μαζεύονται τα πρακτικά... Τις πρώτες μέρες ήταν και **πολύ γραφειοκρατικοποιημένο**. Δηλαδή, καθόμασταν μετά και τα αντιγράφαμε σε 3 αντίγραφα, ένα χάος. Τα κατατάσσαμε σε πολιτικά, οργανωτικά ζητήματα. Μετά εντάξει, κάπως αυτό πήρε μια ρότα. Και ανέβηκε και το επίπεδο της συζήτησης. Δηλαδή εντάξει, στην αρχή “γιατί αγανακτούμε”, ήταν αυτό το τέτοιο, μετά κάπως άρχισε να γίνεται “τι κάνουμε από δω και πέρα”, όσο περνάει ο καιρός, όσο περνάγανε οι εβδομάδες.”, Αγανακτισμένοι.

Όπως προέκυψε, τόσο από την συμμετοχική παρατήρηση της πλειοψηφίας των συνελεύσεων, όσο και από την ανάλυση των πρακτικών της συνέλευσης, ως αποτέλεσμα της επιδίωξης συναίνεσης μεταξύ ετρόκλητων ατόμων, ομάδων και μηχανισμών, **σημαντικό μέρος των θέσεων αφορούσε γενικότητες και κάθε απόπειρα για συγκεκριμενοποίηση συναντούσε αντιθέσεις από αντίπαλες ιδεολογικά ομάδες και άτομα**. Ακόμα και έπειτα από την 9^η συνέλευση, οι παραχθείσες αφηγήσεις και ο πολιτικός λόγος παραμένουν αφενός αφηρημένοι και γενικευμένοι και αφετέρου συγκροτημένοι σε αρνητικές προσλήψεις. Οι παρακάτω θέσεις, από τα πρακτικά της 9^{ης} συνέλευσης, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα απόπειρας συναίνεσης, καθώς θα μπορούσαν να έχουν διατυπωθεί από τον κάθε υπό έρευνα μηχανισμό ο οποίος συμμετείχε στο κίνημα των αγανακτισμένων. Εντούτοις, οι συγκεκριμένες θέσεις αποτελούν ταυτόχρονα το αποτέλεσμα έντονων διαφωνιών ανάμεσα στις συγκρουόμενες ιδεολογίες, καθώς στις

προηγούμενες συνελεύσεις ο κάθε κινηματικός μηχανισμός ή άτομο είχε προσδώσει εντελώς διαφορετικό περιεχόμενο και διάσταση στις θέσεις αυτές.

*“Έχουμε διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες, αλλά **μάς ενώνουν η αγανάκτηση** για όσα συμβαίνουν, καθώς και ο **πόθος μας για δικαιοσύνη, ισότητα και αξιοπρέπεια**. Είμαστε διαφορετικοί, αλλά είμαστε και θα μείνουμε όλοι μαζί ενωμένοι!”*

*“γιατί δεν μπορεί να θυσιάζονται ολόκληροι λαοί για να μη ζημιωθούν οι δανειστές - το χρέος δεν είναι δικό μας και **δε θα το πληρώσουμε**”*

*“γιατί θέλουμε να ζούμε με **αξιοπρέπεια** από την εργασία μας, χωρίς τη διαρκή τρομοκρατία της ανεργίας”*

*“γιατί **πρέπει να τιμωρηθούν** όσοι λεηλάτησαν το δημόσιο πλούτο”*

*“γιατί αυτό το πολιτικό σύστημα που κάνει τους φτωχούς φτωχότερους και τους πλούσιους πλουσιότερους, δεν μπορεί πια να αποφασίζει για μας χωρίς εμάς και **πρέπει να ανατραπεί**”*

Όπως προκύπτει από την έως τώρα ανάλυση, οι σχέσεις εξουσίας μεταξύ κινηματικών μηχανισμών και ατόμων στο πλαίσιο του κινήματος των αγανακτισμένων, έφτασαν κάποια στιγμή στα όριά τους και παγιώθηκαν εντός μίας αδράνειας. Η κυρίαρχη από την πλειοψηφία των συμμετεχόντων επιδίωξη της συναίνεσης “πάγωσε” σε σημαντικό βαθμό τις σχέσεις εξουσίας και δενπρατηρήθηκε κυριαρχία κάποιας ιδεολογικής τάσης ή μηχανισμού. Το κατά πόσο το γεγονός αυτό αποτέλεσε τη βασική αιτία της αποδυνάμωσης του κινήματος δεν μπορεί να αξιολογηθεί στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, αλλά μπορεί να διατυπωθεί η διαπίστωση ότι ήταν ο βασικός παράγοντας στασιμότητας σε επίπεδο προταγμάτων και δράσεων.

Η σημασία του κινήματος των αγανακτισμένων για τη λειτουργία του δημόσιου χώρου της πλατείας Συντάγματος ως τόπου διαμαρτυρίας είναι υψηλή, εκτός των ευρύτερων πολιτικών προεκτάσεων και αποτελεσμάτων, τα οποία δεν αποτελούν αντικείμενο έρευνας της παρούσας εργασίας, καθώς εμφανίζονται για πρώτη φορά δράσεις, δομές και χρήσεις στην πλατεία από κινηματικούς μηχανισμούς.

Εικόνα 28:Κατασκηνωτές στην πλατεία Συντάγματος

Ενώ έως την περίοδο αυτή, οι κινηματικοί μηχανισμοί είναι, όπως αναλύθηκε, “περαστικοί” από την πλατεία Συντάγματος και δεν έχουν προβεί στην εγκατάσταση χρήσεων και δράσεων, οι οποίες επηρεάζουν την καθημερινότητα της πλατείας, το κίνημα των αγανακτισμένων προέβη σε ανάλογες δράσεις.

*“Πέρα από τις **συναυλίες**, διάφορα **θεατρικά** που είχανε γίνει, **θεματικές συζητήσεις** είχαμε ξέρω γω για το χρέος, αυτή ήτανε μια πολύ ωραία κουβέντα που είχε γίνει... ήταν ένας **χώρος ελεύθερης έκφρασης και δημιουργίας**, μπορούσε ο καθένας να κάνει ότι ήθελε. Υπήρχαν συναυλίες, μπορεί και κάθε βράδυ. Δηλαδή, πέρα από τις μεγάλες μέρες, των απεργιών, που διοργανώνονταν και πιο μεγάλες συναυλίες, υπήρχανε σχήματα που παίζανε παραδοσιακή μουσική, σχεδόν κάθε μέρα. Ακόμα και ένας τύπος με την κιθάρα του που ερχότανε, **κατά βάση συναυλίες και ομιλίες**.”, Αγανακτισμένοι.*

“Έγιναν πράγματα εκείνη την περίοδο, που αφορούσαν και την πλατεία και τον κόσμο που περνούσε, αλλά κυρίως συμμετείχαν όσοι είχαν έρθει για τις πορείες. Βέβαια, συναυλίες και τέτοια μάζευαν αρκετό κόσμο και άσχετους, οι συζητήσεις περισσότερο δικούς μας”, Αγανακτισμένοι.

Ωστόσο, καμία από τις παραπάνω δομές ή χρήσεις δεν παρουσίασε συνέχεια στην πλατεία Συντάγματος και δεν κατάφερε να μεταλλάξει τον πυρήνα του χαρακτήρα της πλατείας και των καθημερινών σχέσεων εξουσίας.

7.3.3. Συμπεράσματα: αποτελέσματα σχέσεων εξουσίας και επίδραση στις πρακτικές χρήσης και την καθημερινότητα της πλατείας Συντάγματος

Οι χρήσεις και οι λειτουργίες της πλατείας Συντάγματος, αλλά και οι σχέσεις εξουσίας οι οποίες αναπτύσσονται στο χώρο της **καθορίζονται και διαμορφώνονται σε σημαντικό βαθμό από την έννοια της κεντρικότητας και τη χωροθέτησή της.** Η θέση της στο κέντρο της Αθήνας, η γειτνίαση με κεντρικές διοικητικές και εμπορικές λειτουργίες, η ιστορία της, αλλά και η λειτουργία της ως πόλος έλξης τουριστών καθιστούν τη συγκεκριμένη πλατεία ιδιαίτερα σημαντική για τους μηχανισμούς κανονικοποίησης και οικονομίας, τόσο σε επίπεδο χρήσεων, όσο και - ιδιαίτερα για το κράτος και το Δήμο Αθηναίων - σε συμβολικό επίπεδο. Η πλατεία Συντάγματος αστυνομεύεται δυσανάλογα με τα περιστατικά βίας και παραβατικότητας τα οποία είναι ελάχιστα, με το μηχανισμό της αστυνομίας να αναφέρεται στη σημασία του φαίνεσθε, στην ισχυρή παρουσία στην πλατεία, προκειμένου να εγκαθιδρύεται, αφενός ένα αίσθημα ομαλότητας και κανονικότητας και αφετέρου να προστατεύεται η εύρυθμη λειτουργία των μηχανισμών της οικονομίας.

Σε επίπεδο καθημερινότητας, απουσιάζουν ατομικές και συλλογικές πρακτικές οικειοποίησης του δημόσιου χώρου, ο οποίος όμως ταυτόχρονα διατηρεί χαρακτηριστικά ποικιλομορφίας και ασφάλειας. Το γεγονός αυτό, **η απουσία πρακτικών οικειοποίησης, κοινωνικής αλληλεπίδρασης και ενεργητικών δραστηριοτήτων** αναδεικνύεται ως το κύριο αρνητικό χαρακτηριστικό της πλατείας Συντάγματος. Το χαρακτηριστικό αυτό είναι εκείνο το οποίο καθιστά το συγκεκριμένο δημόσιο χώρο μη ελκυστικό για άτομα και ομάδες, οι οποίες αποτελούν τμήμα κινηματικών μηχανισμών, αλλά και για ένα ποσοστό των χρηστών. Η έλλειψη των συγκεκριμένων δράσεων και πρακτικών, οδηγεί σε περιγραφές ενός δημόσιου χώρου “αδιάφορου”, “άχρωμου” και κενού σε ό,τι αφορά τον κοινωνικό του ρόλο ως τόπου αλληλεπίδρασης. Η σχέση κυριαρχίας υπέρ των μηχανισμών κανονικοποίησης και οικονομίας αναγνωρίζεται, τόσο μέσω ενεργητικών, όσο και μέσω παθητικών προσλήψεων της καθημερινότητας από το σύνολο των υπό έρευνα μηχανισμών. **Οι μηχανισμοί κανονικοποίησης εμφανίζουν υψηλούς βαθμούς**

άνεσης και αίσθησης ελέγχου στο χώρο και θέτουν ως έναν από τους κύριους στόχους της παρουσίας και δράσης τους την προστασία των οικονομικών μηχανισμών, ενώ και οι μηχανισμοί της οικονομίας επιθυμούν, όχι μόνο τη συνέχιση, αλλά και την ενίσχυση της παρουσίας των μηχανισμών κανονικοποίησης. Ταυτόχρονα, **οι κινηματικοί μηχανισμοί εμφανίζουν, τόσο αδυναμία, όσο και αδιαφορία στο να διαφοροποιήσουν τις καθημερινές λειτουργίες της πλατείας Συντάγματος** και - όπως σε μεγάλο βαθμό και το σύνολο των χρηστών - είναι και αυτοί “περαστικοί” από την πλατεία. Επιπλέον, οι αναφορές τους στην καθημερινότητα της πλατείας είναι αποστασιοποιημένες και επικριτικές. Το ενδιαφέρον των κινηματικών μηχανισμών για την πλατεία Συντάγματος ξεκινάει και τελειώνει στη λειτουργία της ως τόπου διαμαρτυρίας και πολιτικής δράσης, αν και ταυτόχρονα οι συμμετέχοντες στην έρευνα από τους κινηματικούς μηχανισμούς έχουν απόψεις και προτάσεις για τα επιθυμητά χαρακτηριστικά ενός - κατά τη γνώμη τους - ποιοτικού και κοινωνικά χρήσιμου δημόσιου χώρου. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται σε κάθε επίπεδο ανάλυσης και αναφοράς: απουσία παρεμβάσεων στο φυσικό περιβάλλον, απουσία επιρροής στους χρήστες της πλατείας και απουσία εισαγωγής και πραγματοποίησης νέων δράσεων και διεκδίκησης χρήσεων, οι οποίες θα μπορούσαν να μεταλλάξουν το χαρακτήρα της. Οι χρήστες της πλατείας δεν αποτελούν σε σημαντικό βαθμό υποκείμενο δράσεων και εκδηλώσεων των κινηματικών μηχανισμών, ενώ ταυτόχρονα προκρίνουν και παρουσιάζουν συχνότερη παρουσία σε δράσεις και εκδηλώσεις των μηχανισμών κανονικοποίησης και οικονομίας. Εντούτοις, λόγω κεντρικότητας, αλλά και ως συνήθης πρακτική κατά τη νεότερη ελληνική ιστορία, η πλατεία Συντάγματος αποτελεί τον κεντρικό τόπο πραγματοποίησης γεγονότων διαμαρτυρίας, παρά την αντίθεση των μηχανισμών κανονικοποίησης και οικονομίας, αλλά και της πλειοψηφίας των καθημερινών χρηστών. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, δεν έχει επηρεάσει σε κανένα επίπεδο την καθημερινότητα και τις ατομικές και συλλογικές πρακτικές χρήσης στο πλαίσιο της.

Από το σύνολο της ανάλυσης προκύπτει ότι στην πλατεία Συντάγματος **απουσιάζουν ή εμφανίζονται σε χαμηλό βαθμό συνεργασίες, αλληλεπιδράσεις και ομαδοποιήσεις** τόσο εντός, όσο και μεταξύ των υπό έρευνα μηχανισμών. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η συνεργασία μεταξύ μηχανισμών της οικονομίας και μηχανισμών κανονικοποίησης, η συγκρότηση εντούτοις της οποίας δε λαμβάνει χώρα στην πλατεία, αλλά εγκαθιδρύεται ως αποτέλεσμα ευρύτερων προτεραιοτήτων του

κράτους και του Δήμου Αθηναίων σχετικά με το χαρακτήρα της πλατείας. Με βάση την ανάλυση τόσο της καθημερινότητας και των ατομικών και συλλογικών πρακτικών χρήσης, όσο και των στρατηγικών και πρακτικών των κινηματικών, αλλά και των υπόλοιπων μηχανισμών σε γεγονότα διαμαρτυρίας, ο δημόσιος χώρος της πλατείας Συντάγματος δύναται να παρομοιαστεί και να αποδοθεί με τον όρο **δημόσιος χώρος - αρένα**. Αρχικά, λόγω της κυριαρχίας ατομικών πρακτικών, οι οποίες αφορούν το σύνολο των μηχανισμών, αλλά και των χρηστών: το κάθε υποκείμενο, είτε αναφερόμαστε σε χρήστες και ομαδοποιήσεις τους, είτε σε μηχανισμούς δρα αποκλειστικά με γνώμονα τα στενά συμφέροντα του, τα οποία μικρή ή καθόλου σχέση έχουν με τον ίδιο το δημόσιο χώρο. Οι χρήστες και οι μηχανισμοί δεν παρουσιάζουν παρά ελάχιστο ενδιαφέρον για την πλατεία Συντάγματος και τις λειτουργίες της, δεν προβαίνουν σε παρεμβάσεις, ενώ όσες παρεμβάσεις πραγματοποιούνται ενισχύουν τα υφιστάμενα χαρακτηριστικά και χρήσεις. Ο δεύτερος παράγοντας, ο οποίος υποστηρίζει τον όρο δημόσιος χώρος - αρένα είναι η άμεση και εκτεταμένη σύνδεση των γεγονότων τα οποία λαμβάνουν χώρα στην πλατεία Συντάγματος με τη δημόσια σφαίρα και συζήτηση και η διαμόρφωση των συμπεριφορών πάνω σε αυτή τη βάση. Οι διάφορες μη τακτικές λειτουργίες της πλατείας, είτε αφορούν εκδηλώσεις του κράτους, είτε της τοπικής αυτοδιοίκησης και της οικονομίας, είτε δράσεις διαμαρτυρίας από κινηματικούς μηχανισμούς, μέσω των ΜΜΕ, αλλά και της ηλεκτρονικής δημόσιας σφαίρας αποτελούν αντικείμενα σχολιασμού και ανάλυσης, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις επηρεάζουν κεντρικές πολιτικές και κοινωνικές διαδικασίες. Το γεγονός βέβαια αυτό, λειτουργεί προσθετικά στη μειωμένη επιρροή των κινηματικών μηχανισμών στους χρήστες της πλατείας, καθώς αντικείμενο της δράσης τους δεν είναι αυτοί, αλλά το σύνολο του πληθυσμού του ελλαδικού χώρου. Έχουμε, λοιπόν, στην πλατεία Συντάγματος ένα δημόσιο χώρο - αρένα, της οποίας θεατές είναι όχι αποκλειστικά και όχι κυρίως όσοι έχουν φυσική παρουσία, αλλά όσοι έχουν πρόσβαση στα ΜΜΕ και στην ηλεκτρονική σφαίρα. Υπό το βλέμμα αυτών, το διακύβευμα των κινηματικών μηχανισμών, οι οποίοι δρουν περιστασιακά στο χώρο της πλατείας, ξεφεύγει από το συγκεκριμένο χώρο, τις σχέσεις εξουσίας οι οποίες αναπτύσσονται σε αυτόν και αφορά το σύνολο των εν δυνάμει υποκειμένων τους και των εν δυνάμει αντιπάλων τους.

Μέρος Γ: Συμπεράσματα- Συζήτηση

8. Συμπεράσματα²⁶

Μέσα από την έρευνα πεδίου, όπως αυτή παρουσιάστηκε στο δεύτερο μέρος της παρούσας διατριβής, προκύπτει ότι οι τρεις υπό έρευνα δημόσιοι χώροι εμπίπτουν στην κατηγορία δημόσιων χώρων οι οποίοι λειτουργούν ως πεδία αστικών συγκρούσεων: στο σύνολο των πλατειών οι οποίες επιλέχθηκαν προς έρευνα αναπτύσσονται ανταγωνιστικές σχέσεις, στις οποίες συμμετέχουν μηχανισμοί οι οποίοι εντάσσονται στην κατηγοριοποίηση η οποία προηγήθηκε της έρευνας πεδίου. Εντούτοις, **το περιεχόμενο, η κλίμακα και η συχνότητα** της λειτουργίας αυτής είναι διαφορετικά για κάθε περίπτωση έρευνας, όπως και **τα αποτελέσματα** της σε σχέση με τη διαμόρφωση της καθημερινότητας και των πρακτικών χρήσης. Το γεγονός αυτό οφείλεται στις διαφορετικές συνθήκες και παραμέτρους της σύγκρουσης αλλά και στους διαφορετικούς μηχανισμούς οι οποίοι βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση στις διαμορφωμένες σχέσεις εξουσίας ή σε μια εδραιωμένη κατάσταση κυριαρχίας σε κάθε περίπτωση έρευνας. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η έρευνα πεδίου δεν αποτελεί πάρα μια στιγμιαία αποτύπωση τόσο της καθημερινής ζωής όσο και των σχέσεων εξουσίας: **οι σχέσεις αυτές, όπως και κάθε κοινωνική σχέση είναι συνεχώς υπό διαπραγμάτευση** και βρίσκονται σε ένα καθεστώς ρευστότητας, το οποίο εξαρτάται από την επιτυχημένη ή μη παρέμβαση των υπό έρευνα μηχανισμών, τις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις αλλά και ευρύτερες κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές συνθήκες.

Όπως προέκυψε από την έρευνα και αναλύεται στη συνέχεια, οι παράγοντες οι οποίοι καθορίζουν τους τρόπους επίδρασης των σχέσεων εξουσίας στη καθημερινότητα και τις πρακτικές χρήσης του δημόσιου χώρου είναι οι εξής:

- Περιεχόμενο ζητημάτων πάνω στα οποία συγκροτούνται οι συγκρούσεις και οι σχέσεις εξουσίας
- Σύνδεση του περιεχομένου της σύγκρουσης με διαδικασίες οι οποίες αφορούν την καθημερινή ζωή- Σύνδεση με διαδικασίες οι οποίες αφορούν έκτακτες/ μη καθημερινές λειτουργίες
- Τρόποι και βαθμοί ένταξης και εμπλοκής των χρηστών στις σχέσεις εξουσίας

²⁶ Συμπληρωματικά με τα παρακάτω θεωρούνται τα συμπεράσματα των υποκεφαλαίων 7.1.3, 7.2.3 και 7.3.3 τα οποία επικεντρώνονται στις επί μέρους περιπτώσεις έρευνας και αποτελούν τη βάση του παρόντος κεφαλαίου

- Βαθμός κυριαρχίας μηχανισμών ή μπλοκ μηχανισμών
- Χαρακτηριστικά, οπτικές και πρακτικές κυρίαρχων μηχανισμών
- Προϋπάρχουσες, ευρύτερες υλικές και κοινωνικές συνθήκες: ιστορία, χωροθέτηση, χρήσεις ευρύτερης περιοχής

Η σύγκρουση σε κάθε υπό έρευνα δημόσιο χώρο λαμβάνει διαφορετικό περιεχόμενο καθώς **συγκροτείται πάνω σε διαφορετικά ζητήματα**. Στη **πλατεία Εξαρχείων** το περιεχόμενο της σύγκρουσης αφορά αφενός τις απόπειρες περιορισμού πρακτικών χρήσης οι οποίες δημιουργούν συνθήκες αποκλεισμού και αφετέρου την διατήρηση μίας συνθήκης περιορισμού των δυνατοτήτων παρέμβασης των μηχανισμών κανονικοποίησης. Στη **πλατεία Συντάγματος** αφορά διαφορετικές λειτουργίες του δημόσιου χώρου σε ότι αφορά δράσεις και εκδηλώσεις εκτός καθημερινότητας και ανταγωνιστικές σχέσεις κινηματικών μηχανισμών. Στη **πλατεία Αγίου Παντελεήμονα** το ζήτημα πάνω στο οποίο αναπτύσσονται οι σχέσεις εξουσίας αφορά δικαιώματα χρήσης του δημόσιου χώρου, έχει ευρύτερη κλίμακα αναφοράς καθώς σχετίζεται με κοινωνικές συνθήκες της ευρύτερης περιοχής και εμφανίζονται ζητήματα πρόσληψης ταυτοτήτων και τοποθέτησης σε σχέση με αυτές.

Η καθημερινή ζωή επηρεάζεται σε διαφορετικό βαθμό και με διαφορετικό τρόπο σε κάθε δημόσιο χώρο και το γεγονός αυτό αποτελεί εν μέρει αποτέλεσμα των **διαφορετικών συγκροτήσεων της λειτουργίας των χώρων αυτών ως πεδία αστικών συγκρούσεων**. Σημαντική διαφοροποίηση παρουσιάζει η πλατεία Συντάγματος όπου η λειτουργία αυτή δεν δείχνει ικανή να επηρεάσει την καθημερινότητα και δεν αφήνει ίχνη στο φυσικό περιβάλλον της πλατείας. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην ανάπτυξη σχέσεων εξουσίας μεταξύ και εντός λειτουργιών οι οποίες δεν αφορούν την καθημερινότητα του συγκεκριμένου δημόσιου χώρου αλλά αφορούν έκτακτες λειτουργίες. Εμφανίζονται άλλα χαρακτηριστικά και λειτουργίες της πλατείας, με σημαντικότερα τη χωροθέτηση, την απουσία χρήσης κατοικίας και τις χρήσεις της ευρύτερης περιοχής τα οποία αφενός στηρίζουν και εγκαθιστούν λειτουργίες αποτρεπτικές για κινηματικές συλλογικές δράσεις και αφετέρου δεν προωθούν πρακτικές οικειοποίησης και ανάπτυξης ενεργητικών δραστηριοτήτων. Ταυτόχρονα, οι κινηματικοί μηχανισμοί και οργανώσεις εμφανίζονται ούτε να επιθυμούν ούτε να μπορούν να επέμβουν σε επίπεδο καθημερινότητας, ενώ οι συμμετέχοντες σε αυτά απορρίπτουν την

καθημερινότητα αυτή ως “αδιάφορη” και “ουδέτερη”. Στη συγκεκριμένη περίπτωση χρήστες και μηχανισμοί δεν προβαίνουν σε συνεργασίες και αλληλεπιδράσεις θετικού περιεχομένου ενώ η κλίμακα αναφοράς των μηχανισμών είναι περιορισμένη. Η χαμηλή ανάπτυξη συνεργασιών και αντίστοιχων δομών και πρακτικών, σε συνδυασμό με την ισχυρή παρουσία των δράσεων και εκδηλώσεων οι οποίες λαμβάνουν χώρα στη πλατεία Συντάγματος στη δημόσια σφαίρα και η επιρροή του γεγονότος αυτού στις συμπεριφορές των μηχανισμών οδήγησε στη περιγραφή του συγκεκριμένου δημόσιου χώρου ως **δημόσιος χώρος- αρένα**. Αντίθετα, στις πλατείες Εξαρχείων και Αγίου Παντελεήμονα, η λειτουργία ως πεδίο αστικών συγκρούσεων αφενός εγγράφεται στο φυσικό περιβάλλον του δημόσιου χώρου και αφετέρου διαμορφώνει και επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό την καθημερινή ζωή και τις πρακτικές χρήσης. Στις περιπτώσεις αυτές, τα ζητήματα πάνω στα οποία συγκροτούνται οι σχέσεις εξουσίας σχετίζονται άμεσα με την καθημερινή ζωή και τις πρακτικές χρήσης.

Ως σημαντικός παράγοντας καθορισμού του τρόπου και τον βαθμού στον οποίον οι σχέσεις εξουσίας και τα αποτελέσματα τους εγγράφονται στον δημόσιο χώρο, τόσο σε ότι αφορά το φυσικό περιβάλλον όσο και σε ότι αφορά τις κοινωνικές συνθήκες σε επίπεδο καθημερινότητας αναδεικνύεται ο **τρόπος και ο βαθμός εμπλοκής των χρηστών του δημόσιου χώρου** σε αυτές. Στη περίπτωση της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα, αλλά ιδιαίτερα στη περίπτωση της πλατείας Εξαρχείων οι χρήστες του δημόσιου χώρου παρουσιάζουν ισχυρό βαθμό εμπλοκής στις σχέσεις αυτές και ως εκ τούτου τα αποτελέσματα των σχέσεων εξουσία αποκτούν αναπαραγωγικά χαρακτηριστικά και ισχυροποιούνται. Επιπλέον, οι τρόποι με τους οποίους οι χρήστες εμπλέκονται και ιδιαίτερα ενδεχόμενοι μεταξύ τους διαχωρισμοί είναι κρίσιμης σημασίας. Στην περίπτωση κατά την οποία οι χρήστες εκφράζονται και δρουν ενιαία και σε συμφωνία με τις εντοπισμένες σχέσεις κυριαρχίας σε επίπεδο μηχανισμών, η ισχύ των μηχανισμών αυτών πολλαπλασιάζεται μέσω της εδραίωσης των οπτικών τους και της μαζικοποίησης των δράσεων τους. Αντίθετα, όταν οι χρήστες εντάσσονται σε διαφοροποιημένα και αντιτιθέμενα μπλοκ στο πλαίσιο των σχέσεων εξουσίας, το καθεστώς της σύγκρουσης σε επίπεδο μηχανισμών μεταφέρεται και εδραιώνεται ευρέως στη καθημερινή ζωή.

Καθημερινή Ζωή

Όπως αναλύθηκε, οι υπό έρευνα δημόσιοι χώροι παρουσιάζουν διαφορετικούς βαθμούς ποικιλομορφίας, διαφορετικού τύπου και συχνότητας συλλογικές χρήσεις και διαφοροποιημένες ατομικές πρακτικές χρήσης. Ο μοναδικός υπό έρευνα δημόσιος χώρος με υψηλό βαθμό ποικιλομορφίας είναι η πλατεία Συντάγματος, γεγονός το οποίο συνδέεται αφενός με τη μη επίδραση της λειτουργίας της ως πεδίο αστικών συγκρούσεων στη συγκρότηση της καθημερινότητας αλλά κυρίως με τη κεντρικότητα της συγκεκριμένης πλατείας και σχετιζόμενες με αυτή δραστηριότητες και πρακτικές χρήσης. Αντίθετα, χαμηλότερο βαθμό ποικιλομορφίας παρουσιάζει η πλατεία Εξαρχείων. Στο υποκεφάλαιο 7.1 αναλύθηκαν τα χαρακτηριστικά και οι τρόποι συγκρότησης της ομοιογένειας στον συγκεκριμένο δημόσιο χώρο. Η ομοιογένεια αυτή συνιστά την χωρική έκφραση ιδεολογικών διαχωρισμών και μια μορφή συνειδητής περιχαράκωσης, όπως αυτή αναλύθηκε στο κεφάλαιο 4. Η συγκρότηση της ομοιογένειας της πλατείας Εξαρχείων έγκειται στη κοινή ανάμεσα σε χρήστες, κινηματικούς μηχανισμούς και σε σημαντικό βαθμό οικονομικούς μηχανισμούς πρόσληψη των νοημάτων και των πολιτικών λειτουργιών της πλατείας Εξαρχείων. Η ομοιογένεια αυτή, σε συνδυασμό με τον υπερτοπικό χαρακτήρα της πλατείας, οδήγησε στον χαρακτηρισμό **δημόσιος χώρος- υποκείμενο**, ο οποίος ισχυροποιείται από τη θετική πρόσληψη της πλατείας Εξαρχείων από χρήστες και κυρίαρχους μηχανισμούς παρά την κοινή αρνητική πρόσληψη του φυσικού περιβάλλοντος και πτυχών της καθημερινότητας. Στη πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, η ποικιλομορφία η οποία αφορά τη παρουσία τόσο ελλήνων όσο και μεταναστών χρηστών υπονομεύεται από την απουσία αλληλεπιδράσεων μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών, τις εντελώς διαφοροποιημένες προσλήψεις του δημόσιου χώρου σε όλα τα επίπεδα ανάλυσης και τη συμμετοχή σημαντικού τμήματος ελλήνων χρηστών στις αφηγήσεις και πρακτικές του κινήματος απόρριψης των μεταναστών.

Στις πλατείες Συντάγματος και Εξαρχείων παρατηρείται αντίστοιχα παρουσία – χωρίς όμως αλληλεπίδραση – διαφορετικών αλλά όχι αντιθετικών **ταυτοτήτων** και ομοιογένεια ταυτοτήτων η οποία κατασκευάζει κοινές αφηγήσεις και πρακτικές. Στις πλατείες Συντάγματος και Εξαρχείων, οι μηχανισμοί και οι ταυτότητες οι οποίες εμφανίζονται, είναι αντιτιθέμενες σε εξωτερικές ως προς τους δημόσιους χώρους

ταυτότητες και μηχανισμούς, οπότε η σύγκρουση ταυτοτήτων δεν αποτελεί καθημερινή συνθήκη. Αντίθετα, στη πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, η συγκρουσιακή διαδικασία είναι καθημερινή και πηγάζει από αυτή ακριβώς τη διαρκή συγκρισιμότητα καθώς το περιεχόμενο της αφορά την παρουσία των μεταναστών. Αν και στη πλατεία Εξαρχείων – σε μικρότερο βαθμό - έχουμε την παρουσία ταυτοτήτων οι οποίες αποτελούν παράμετρο της σύγκρουσης (ομάδες παραβατικής συμπεριφοράς και εμπόρους ναρκωτικών), η επίδραση είναι διαφορετική. Το γεγονός αυτό οφείλεται στον βαθμό συσπείρωσης ο οποίος δημιουργείται ανάμεσα στους μηχανισμούς, ανάμεσα στους χρήστες και ανάμεσα σε χρήστες και μηχανισμούς σε κάθε περίπτωση: η σύγκρουση με την παραβατική συμπεριφορά εμφανίζεται ως παράγοντας συσπείρωσης, ενώ η παρουσία μεταναστών διχάζει χρήστες και μηχανισμούς. Στη πλατεία Αγίου Παντελεήμονα η σύγκριση διαφορετικών ταυτοτήτων δε συνδυάζεται με πρακτικές των μεταναστών ενώ στη πλατεία Εξαρχείων είναι οι πρακτικές και οι δράσεις οι οποίες γίνεται απόπειρα να περιοριστούν. Στη πλατεία Αγίου Παντελεήμονα οι διαφορετικές ταυτότητες αποδοκιμάζονται από την Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα και μέρος των χρηστών ως καθ' αυτές, χωρίς απαραίτητα να συνεπάγονται συμπεριφορές παραβατικότητας ή αποκλεισμού άλλων ομάδων αλλά ως προβολή στον δημόσιο χώρο της επιτελούμενης δημογραφικής μεταβολής στην ευρύτερη περιοχή. Με βάση τα παραπάνω, το ζήτημα των παρουσιαζόμενων ταυτοτήτων και οι μεταξύ τους συγκρίσεις είναι κομβικό για τον δημόσιο χώρο και ειδικότερα για δημόσιους χώρους με λειτουργίες ως πεδία αστικών συγκρούσεων.

Η συχνότητα και το είδος των συλλογικών δράσεων και πρακτικών χρήσης διαφοροποιείται τόσο μεταξύ επιπέδων ανάλυσης (καθημερινότητα και έκτακτες δράσεις- εκδηλώσεις) όσο και μεταξύ των ερευνών περίπτωσης. Στη πλατεία Εξαρχείων, οι συλλογικές δράσεις εμφανίζουν υψηλή συχνότητα, γεγονός το οποίο οφείλεται τόσο στον υψηλό βαθμό διεύθυνσης και στο περιεχόμενο της κυρίαρχης στα Εξάρχεια ιδεολογίας όσο και στην υψηλή πλαισίωση των δράσεων αυτών από χρήστες και μηχανισμούς. Ως αποτέλεσμα, οι συλλογικές δράσεις αφενός στηρίζονται από κρίσιμη μάζα χρηστών και μηχανισμών και αφετέρου δεν εμφανίζονται μηχανισμοί, ομαδοποιήσεις ή χρήστες οι οποίοι εναντιώνονται στη πραγματοποίησή τους λαμβάνοντας υπόψη την περιορισμένη παρουσία μηχανισμών κανονικοποίησης και ομάδων ή χρηστών οι οποίοι να τοποθετούνται σε αντιθετικούς ιδεολογικούς

χώρους. Επιπλέον, οι καθημερινοί χρήστες αποτελούν σε σημαντικό βαθμό το υποκείμενο των έκτακτων συλλογικών δράσεων, συνθήκη η οποία δεν ισχύει στην ίδια κλίμακα στη πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, ενώ στη πλατεία Συντάγματος το υποκείμενο των γεγονότων διαμαρτυρίας ελάχιστα συγκροτείται από καθημερινούς χρήστες. Η πλατεία Συντάγματος αποτελεί τόπο πραγματοποίησης συλλογικών δράσεων και εκδηλώσεων από το σύνολο των μηχανισμών και συνεργασίες τους: γεγονότα διαμαρτυρίας, παρελάσεις, εθνικοί εορτασμοί, εορταστικές και καταναλωτικές εκδηλώσεις. Οι δράσεις αυτές δεν εμφανίζονται σε καμία περίπτωση ταυτόχρονα και εντοπίζονται περιπτώσεις κατά τις οποίες οι φορείς πραγματοποίησης ορισμένων εξ' αυτών αξιολογούν αρνητικά τις υπόλοιπες. Η πλατεία Συντάγματος επομένως παρουσιάζει ποικιλομορφία και σε επίπεδο συλλογικών δράσεων και εκδηλώσεων. Εξ' αυτών, οι κινηματικές δράσεις οι οποίες εξετάστηκαν εκτενέστερα δεν έχουν καταφέρει να επηρεάσουν την καθημερινότητα ή να αποκτήσουν συνδέσεις με τους καθημερινούς χρήστες. Η ταυτόχρονη αποδοκιμασία των κινηματικών εκδηλώσεων και κομματικών δράσεων και η υψηλή αποδοχή εθνικών εορτασμών, καταναλωτικών εκδηλώσεων και εποχιακών εορτασμών από τους χρήστες οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στη πλατεία Συντάγματος έχει επέλθει μία από-ιδεολογικοποίηση ή μία κυριαρχία της οικονομικής και καταναλωτικής ιδεολογίας και πρακτικής. Στη πλατεία Αγίου Παντελεήμονα οι συλλογικές δράσεις είναι σπάνιες και στις περισσότερες περιπτώσεις- τουλάχιστον όταν φορείς υλοποίησης είναι οι μηχανισμοί οι οποίοι εξετάστηκαν- συνοδεύονται από δράσεις αποτροπής και αντιμετώπισης τους από αντιθετικούς και εχθρικούς μηχανισμούς. Με βάση τα παραπάνω, η κυριαρχία ή η πλεονεκτική θέση μηχανισμών ή μπλοκ μηχανισμών στις σχέσεις εξουσίας σε κάθε περίπτωση, οδηγεί σε ανάπτυξη συλλογικών δράσεων αντίστοιχου περιεχομένου και συχνότητας. Επιπλέον, οι όροι και οι συνθήκες της σύγκρουσης μεταφέρονται στο επίπεδο των συλλογικών δράσεων.

Συμπεριφορές και μέσα μηχανισμών

Οι υπό έρευνα μηχανισμοί οι οποίοι κατηγοριοποιήθηκαν ως οικονομικοί, μηχανισμοί κανονικοποίησης και μηχανισμοί κινημάτων και οργανώσεων κατοίκων συμπεριφέρονται κατά κανόνα σύμφωνα με την παραπάνω κατηγοριοποίηση σε σχέση με το περιεχόμενο και τις κλίμακες αναφοράς οπτικών, δράσεων και συνεργασιών. Απόκλιση εμφανίστηκε στην περίπτωση των οικονομικών μηχανισμών οι οποίοι δραστηριοποιούνται στην πλατεία Εξαρχείων. Οι μηχανισμοί αυτοί

εμφάνισαν έντονο ενδιαφέρον για τη λειτουργία του δημόσιου χώρου της πλατείας τόσο σε επίπεδο απόψεων όσο και σε επίπεδο δράσεων και παρεμβάσεων στο φυσικό περιβάλλον και τη κοινωνική πραγματικότητα της πλατείας. Επιπλέον, σε σχέση με του οικονομικούς μηχανισμούς των άλλων δύο υπό έρευνα πλατειών, άρθρωσαν έναν λόγο περισσότερο πολιτικό και ιδεολογικό, γεγονός το οποίο αναδεικνύει μια ευρύτερη κλίμακα ενδιαφέροντος για την κοινωνική πραγματικότητα και η οποία ξεφεύγει από την αποκλειστική επιδίωξη οικονομικού συμφέροντος η οποία ήταν ιδιαίτερα έντονη στο πλατεία Συντάγματος.

Στο πλαίσιο της έρευνας και με βάση τα κριτήρια ένταξης κινήματων σε κινήματα πόλης τα οποία διαμορφώθηκαν στο κεφάλαιο 2, είναι χρήσιμο να εξεταστεί ποια από τα υπό έρευνα κινήματα βρίσκονται εντός ή πλησίον μίας ανάλογης κατηγοριοποίησης. Αρχικά αποκλείονται οι κινηματικοί μηχανισμοί οι οποίοι εμφανίζονται στη πλατεία Συντάγματος τόσο για λόγους περιεχομένου και κλίμακας δράσης όσο και για λόγους δομικής συγκρότησης. Η παρουσία του συνόλου των κινηματικών μηχανισμών στη πλατεία Συντάγματος αφορά ευρύτερα κοινωνικά ζητήματα μη σχετιζόμενα με τον δημόσιο χώρο της πλατείας, ενώ οι κινηματικοί μηχανισμοί οι οποίοι περιλαμβάνουν κομματικές οργανώσεις θεωρούνται ετερόνομοι δομικά. Σε ότι αφορά τους υπόλοιπους δημόσιους χώρους, οι κινηματικοί μηχανισμοί οι οποίοι προέρχονται από τον αναρχικό-αντιεξουσιαστικό χώρο, ενώ δε δύναται να χαρακτηριστούν ως κινήματα πόλης κυρίως με βάση την κλίμακα αναφοράς και το περιεχόμενο της δράσης, στη πλατεία Εξαρχείων **συμπεριφέρονται** ως τέτοιοι: αναλύουν και αξιολογούν τα χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου και πρακτικές χρήσης, δρουν στη βάση τοπικών ζητημάτων και σε τοπική κλίμακα, ενώ ταυτόχρονα πληρούν κριτήρια επιδίωξης της αυτονομίας και εξωθεσμικής δράσης. Εκτός κριτηρίων ένταξης σε κινήματα πόλης, σε ότι αφορά τη συμμετοχή τους στις σχέσεις εξουσίας, είναι οι μοναδικοί κινηματικοί μηχανισμοί οι οποίοι δίνουν έμφαση σε δράσεις οι οποίες επεμβαίνουν απευθείας στη δράση των αντιπάλων μηχανισμών και όχι αποκλειστικά σε δράσεις μεταβολής των συνθηκών. Στο πλαίσιο αυτό είναι και οι μοναδικοί μηχανισμοί οι οποίοι περιλαμβάνουν στα μέσα παρέμβασης δράσεις αντίβιας. Επιπλέον, στο σύνολο τους αμφισβητούν τη δυνατότητα και τη θέληση της τοπικής αυτοδιοίκησης να αντιμετωπίσει τις προβληματικές συνθήκες των υπό έρευνα δημόσιων χώρων. Οι οργανώσεις και επιτροπές κατοίκων οι οποίες έχουν αναφορές στην Αριστερά και σε αυτές περιλαμβάνονται η Επιτροπή Πρωτοβουλίας

Κατοίκων Εξαρχείων και η Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος συγκροτούνται σε υψηλό βαθμό ως κινήματα πόλης. Αρχικά, όπως προκύπτει από τις ονομασίες τους και την ανάλυση αρχεϊακού υλικού, έχουν τοπική κλίμακα δράσης η οποία αφορά τοπικά ζητήματα, ανάμεσα στα οποία κρίσιμη θέση κατέχουν ζητήματα σχετιζόμενα με τις συνθήκες του δημόσιου χώρου. Επιπλέον, στοχεύουν στη δημιουργία ετεροτοπιών, θέτοντας στον πυρήνα της αξιολόγησης και δράσης τους ζητήματα αποκλεισμού και συγκρισιμότητας. Εντούτοις, οι μηχανισμοί αυτοί προσφεύγουν σε σημαντικό βαθμό σε θεσμικά όργανα και δομές στο πλαίσιο της δράσης τους και αξιολογούν την τοπική αυτοδιοίκηση ως πιθανό φορέα αλλαγής των συνθηκών του αστικού περιβάλλοντος. Σε ότι αφορά τα μέσα παρέμβασης, οι δράσεις τους στοχεύουν αποκλειστικά στον περιορισμό του πεδίου δράσης αντίπαλων μηχανισμών μέσω της μεταβολής των συνθηκών του δημόσιου χώρου και της εισαγωγής νέων χρήσεων και πρακτικών. Επιπλέον οι δράσεις και εκδηλώσεις οι οποίες πραγματοποιούνται έχουν ως πυρήνα τον πολιτισμό. Η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα συνιστά επίσης σε σημαντικό βαθμό κίνημα πόλης και αποκτά ενδιαφέρον το πώς συγκροτείται ένα τέτοιο κίνημα εκτός και απέναντι στη ριζοσπαστική αφήγηση. Αρχικά, η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα ενεργεί τοπικά και συγκροτείται πάνω σε μία συλλογική ταυτότητα η οποία επιπλέον προσλαμβάνει ετεροπροσδιοριστικά χαρακτηριστικά σε σχέση με άλλες ταυτότητες. Εντούτοις, οι στόχοι της συγκεκριμένης οργάνωσης δεν έχουν κυρίως χωρικό περιεχόμενο αλλά ευρύτερο. Επιπλέον, η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα αποπειράται να περιορίσει την ανάδυση της ετερότητας στον δημόσιο χώρο και συμμετέχει σε θεσμικές διαδικασίες και όργανα προκειμένου να το επιτύχει.

Συμμαχίες και συνεργασίες μεταξύ μηχανισμών

Τα μπλοκ συμμαχιών τα οποία συναρθρώθηκαν βρίσκονται κατά κανόνα σε συμφωνία με τη βιβλιογραφική ανάλυση: συνεργασία οικονομικών μηχανισμών και μηχανισμών κανονικοποίησης και αντίθεση των παραπάνω με κινηματικούς μηχανισμούς. Εξαιρέσεις παρουσιάστηκαν στη πλατεία Εξαρχείων όπου οι μηχανισμοί της οικονομίας επεμβαίνουν από κοινού με κινηματικούς μηχανισμούς και εμφανίζουν με αυτούς τον ίδιο βαθμό αποδοκμασίας των μηχανισμών κανονικοποίησης και στη πλατεία Αγίου Παντελεήμονα όπου ο κινηματικός μηχανισμός της Επιτροπής Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα αναπτύσσει συνεργασία και επιδιώκει αυξημένη παρουσία του μηχανισμού της αστυνομίας. Επιπλέον, οι

συμμαχίες εντός των κατηγοριών αναπτύσσονται με διαφορετικούς τρόπους και σε διαφορετικό βαθμό με την πλατεία Εξαρχείων να εμφανίζει τις ισχυρότερες τόσο σε ότι αφορά τις απόψεις όσο και τον βαθμό συνεργασίας. Οι συμμαχίες δε συγκροτούνται με τον ίδιο τρόπο σε κάθε περίπτωση και εμφανίζονται διαβαθμίσεις. Ενώ στη πλατεία Συντάγματος στηρίζονται στην αναγνώριση του άλλου ως εν δυνάμει συμμάχου και απουσιάζουν πρακτικές και δομές συνεργασιών, στη πλατεία Εξαρχείων έχουμε – εκτός της καθημερινής συνεργασίας η οποία υλοποιείται μέσω διαπροσωπικών σχέσεων- την εμφάνιση κοινών δομών όπως η Λαϊκή Συνέλευση Εξαρχείων η οποία συσπειρώνει και περιλαμβάνει οικονομικούς και κινηματικούς μηχανισμούς αλλά και αυτόνομους κατοίκους και χρήστες του δημόσιου χώρου. Σε κάθε περίπτωση πάντως, το περιεχόμενο της σύγκρουσης καθορίζει σε σημαντικό βαθμό τη δημιουργία συμμαχιών. Το πρόβλημα της διακίνησης και χρήσης ναρκωτικών στη πλατεία Εξαρχείων –σε αντίθεση με το περιεχόμενο της σύγκρουσης στη πλατεία Αγίου Παντελεήμονα το οποίο αφορά τη παρουσία μεταναστών - είναι δεδομένο ότι είναι μια κατάσταση η οποία οδηγεί σε ευρύτερες συμμαχίες καθώς ξεφεύγει από ιδεολογικές αναφορές και αφορά το σύνολο των ατομικών και συλλογικών υποκειμένων τα οποία εμφανίζονται και δραστηριοποιούνται στη πλατεία Εξαρχείων. Το μεγαλύτερο ποσοστό των μέσων και τρόπων συνεργασίας εντοπίζεται εκτός νομικά θεσμισμένων πρακτικών και δομών. Διαπροσωπικές σχέσεις, κοινή παρουσία σε δράσεις και εκδηλώσεις και συμμετοχή σε διαδικασίες “συμμαχικών” μηχανισμών συγκροτούν τους τρόπους εδραίωσης συνεργασιών και συνεννόησης. Εντούτοις, ιδιαίτερα σε ότι αφορά προσεγγίσεις προς και εντός μηχανισμών κανονικοποίησης αναπτύσσονται νομικά θεσμισμένες πρακτικές συνεννόησης και επικοινωνίας.

Ο παράγοντας της ιδεολογίας και η έννοια της κανονικότητας

Η ιδεολογία ως παράμετρος συγκρότησης των μηχανισμών και των μεταξύ τους συνδέσεων αποτελεί κρίσιμο πεδίο άρθρωσης των σχέσεων εξουσίας καθορίζοντας σε σημαντικό βαθμό τρόπους αξιολόγησης, οπτικές, μέσα και δυνατότητες συμμαχιών. Ενώ η συνθήκη αυτή ήταν αναμενόμενη για τους κινηματικούς μηχανισμούς, προέκυψαν ενδείξεις ότι και η συγκρότηση και τοποθέτηση στο πλαίσιο των εντοπισμένων σχέσεων εξουσίας, μηχανισμών των άλλων δύο κατηγοριών επηρεάζεται από ζητήματα ιδεολογίας. Χαρακτηριστική είναι η σύγκλιση απόψεων και οπτικών εντός του μηχανισμού της αστυνομίας για ζητήματα τα οποία

δεν άπτονται του ρόλου του ως μηχανισμού επιβολής της νομιμότητας: κοινή αξιολόγηση άλλων μηχανισμών αλλά και συνθηκών του δημόσιου χώρου και παραγόντων διαμόρφωσης του εντοπίστηκαν στο σύνολο των περιπτώσεων έρευνας. Ταυτόχρονα, με εξαίρεση την περίπτωση της πλατείας Συντάγματος, ζητήματα ιδεολογίας έχουν σημαντική επιρροή στη τοποθέτηση και δράση των οικονομικών μηχανισμών.

Όπως αναλύθηκε στο κεφάλαιο 2, οι ιδεολογικές καταβολές κινήματων πόλης και ευρύτερων κοινωνικών κινήματων εντοπίζονται κυρίως σε ιδεολογικούς χώρους με περιορισμένη δυνατότητα ή θέληση συμμετοχής σε νομικά θεσμισμένες διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Οι κινηματικοί μηχανισμοί οι οποίοι συμπεριλήφθηκαν στην έρευνα - εκτός της Επιτροπής Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα - τοποθετούνται ιδεολογικά στον αναρχικό- αντιεξουσιαστικό χώρο και στην Αριστερά. Οι πρώτοι, απέχουν από οποιαδήποτε νομικά θεσμισμένη διαδικασία, συνδέουν τις προβληματικές συνθήκες του δημόσιου χώρου με ευρύτερα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, τοποθετούνται απέναντι στους μηχανισμούς κανονικοποίησης και χρησιμοποιούν μία διευρυμένη δεξαμενή εργαλείων παρέμβασης ανάμεσα στα οποία περιλαμβάνονται και βίαιες δράσεις. Οι δεύτεροι, ενώ τοποθετούνται και αυτοί αρνητικά απέναντι στον μηχανισμό της αστυνομίας είναι περισσότερο διαλλακτικοί σε ότι αφορά τη τοπική αυτοδιοίκηση με την οποία επιδιώκουν προσεγγίσεις. Ταυτόχρονα στηρίζουν τις παρεμβάσεις τους σε δράσεις πολιτιστικού περιεχομένου και απορρίπτουν τη χρήση βίας. Συνολικά, ανάμεσα στα κινήματα των παραπάνω ιδεολογικών καταβολών εμφανίστηκαν κοινές αξιολογήσεις και αιτιάσεις, ενώ σε επίπεδο συνεργασιών εμφανίστηκε τόσο επικοινωνία όσο και κοινή δράση με βασικό παράγοντα απόκλισης τις δράσεις οι οποίες δεν αποκλείουν τη βία ως πολιτικό εργαλείο.

Στο σύνολο των περιπτώσεων έρευνας αναδείχτηκε η ρευστότητα της έννοιας της κανονικότητας. Κάθε κατηγορία μηχανισμών προσδίδει στην έννοια της κανονικότητας διαφοροποιημένο περιεχόμενο σε συνάρτηση με τις οπτικές, αξιολογήσεις και επιδιώξεις της. Ιδιαίτερα οι συνθήκες στη πλατεία Εξαρχείων οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η κανονικότητα -αν και στη παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να αποδώσει πρακτικές ισχυροποίησης υφιστάμενων μοντέλων οικονομικής και κοινωνικής αναπαραγωγής- αποτελεί μία κοινωνική

κατασκευή, το περιεχόμενο της οποίας συνδέεται με συνθήκες ελέγχου και αποκλεισμού και δεν ταυτίζεται με την έννοια της νομιμότητας.

9.Συζήτηση

Η παρούσα εργασία ανέδειξε σε σημαντικό βαθμό την πολυπλοκότητα και την ιδιαιτερότητα της κοινωνικής διάστασης του δημόσιου χώρου. Οι σχέσεις εξουσίας οι οποίες αναπτύσσονται δε συνιστούν αποκλειστικό παράγοντα διαμόρφωσης της καθημερινής ζωής και της κοινωνικής πραγματικότητας του δημόσιου χώρου αλλά διαδραματίζουν ενεργό και κρίσιμο ρόλο. Παράλληλα με αυτές, η ιστορική εξέλιξη, η θέση και οι ευρύτερες συνθήκες κοινωνικής και οικονομικής παραγωγής διαμορφώνουν τόσο τα χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου τα οποία εξετάστηκαν όσο και τις ίδιες τις σχέσεις εξουσίας. Μέσα από την απόπειρα η οποία πραγματοποιήθηκε, αναδεικνύεται η σημασία της σύγκρουσης ως διαδικασία και παράγοντας διαμόρφωσης της κοινωνικής πραγματικότητας. Η συγκρουσιακές διαδικασίες δε λαμβάνουν χώρα σε ένα επίπεδο και δεν είναι η δυνατή η κυριαρχία οποιονδήποτε δυνάμεων σε ένα μοναδικό επίπεδο.

Η παρούσα διατριβή αποπειράθηκε να ιχνηλατήσει και να διαμορφώσει ένα πλαίσιο ανάλυσης της καθημερινής ζωής, των σχέσεων εξουσίας και της επίδρασης τους σε δημόσιους χώρους οι οποίοι λειτουργούν ως πεδίο αστικών συγκρούσεων. Μία βασική παραλλαγή η οποία προέκυψε σε ότι αφορά τον όρο “πεδίο αστικών συγκρούσεων” αφορά τη διαφοροποίηση ανάμεσα σε περιπτώσεις κατά τις οποίες ο δημόσιος χώρος λειτουργεί **ως πεδίο** σύγκρουσης και στις περιπτώσεις κατά τις οποίες λειτουργεί **ως αντικείμενο** σύγκρουσης. Η διαφοροποίηση έγκειται στο περιεχόμενο του κοινωνικού ανταγωνισμού και αν σε αυτό περιλαμβάνονται λειτουργίες, πρακτικές, συνθήκες με πεδίο αναφοράς τον δημόσιο χώρο. Επιπλέον, η διαφοροποίηση αυτή καθορίζει σε σημαντικό βαθμό εάν οι εμπλεκόμενοι κινηματικοί μηχανισμοί οι οποίοι δεν αποτελούν κινήματα πόλης συμπεριφέρονται ως τέτοια στο πλαίσιο της σύγκρουσης.

Ένα σημαντικό στοιχείο το οποίο προέκυψε από την έρευνα και αφορά οποιαδήποτε απόπειρα αξιολόγησης της κοινωνικής ζωής δημόσιων χώρων είναι πως τα κριτήρια τα οποία αφορούν ασφάλεια και ποικιλομορφία δεν είναι επαρκή για να καλύψουν το εύρος της κοινωνικής διάστασης και να καταστήσουν ένα δημόσιο χώρο τόπο με υψηλής κοινωνικής αξίας. Παράδειγμα αποτέλεσε η πλατεία Συντάγματος η οποία αν και παρουσιάζει τα υψηλότερα επίπεδα ασφάλειας και ποικιλομορφίας, η κυριαρχία

της οικονομικής διάστασης και πρακτικών κανονικοποίησης σε συνδυασμό με την λειτουργία πολυάριθμων μεταφορικών υποδομών, την καθιστούν έναν χώρο χρηστικά κενού: απουσία ενεργητικών χρήσεων, κοινωνικής αλληλεπίδρασης

Η οντολογική παραδοχή και θέση της διατριβής περί μη αποδοχής σχέσεων οικονομικού ντετερμινισμού και μη ανάδειξης της οικονομικής διάστασης σε αποκλειστικό παράγοντα υποβάθμισης της κοινωνικής ζωής και καθημερινότητας επιβεβαιώθηκε σε σημαντικό βαθμό σε ότι αφορά τα αποτελέσματα της έρευνας. Η έρευνα πεδίου ανέδειξε μία απόκλιση μεταξύ των παραγόντων υποβάθμισης του δημόσιου χώρου ανάμεσα στη περίπτωση της Αθήνα και άλλες ευρωπαϊκές πόλεις. Η παρούσα εργασία δημιουργεί κάποιες βάσεις για επέκταση της έρευνας σε σχέση με την επίδραση των σχέσεων εξουσίας στη καθημερινότητα δημόσιων χώρων. Αρχικά θα ήταν χρήσιμη μία οργανωσιακή ανάλυση των μηχανισμών οι οποίοι εξετάστηκαν προκειμένου να εντοπιστούν εσωτερικές σε αυτούς σχέσεις εξουσίας, ποικιλομορφία απόψεων και πρακτικών. Επιπλέον, ειδικά στη περίπτωση της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα είναι ιδιαίτερα σημαντική μία προσέγγιση και ανάλυση της έννοιας του φόβου και των τρόπων πρόσληψής του.

Βιβλιογραφία

- Aalbers, M. (2012) Socializing space and politicizing financial innovation/destruction: some observations on Occupy Wall Street”, *Belgeo* [On Line], 1-2, Πρόσβαση στις 11/5/2013
- Abbot, A. (2003) *Methods of Discovery: Heuristics for the Social Sciences*, Norton & Company, New York
- Acconci, V. (1990) Public space in a private time, *Critical Inquiry*, vol.16 (4), pp.900- 918
- Althusser, L. (1976) *Θέσεις* (1999), Θεμέλιο, Αθήνα
- Atkinson, R. (2002) Domestication by cappuccino or a revenge on urban space? Control and empowerment in the management of public spaces, *Urban Studies*, vol.40 (9), pp.1829- 1843
- Aurigi, A. and Graham, S. (1997) Virtual cities, social polarization and the crisis in urban public space, *Journal of Urban Technology*, vol.4 (1), pp.19-52
- Banerjee, T. (2001) The future of public space: Beyond invented streets and reinvented places, *Journal of the American Planning Association*, vol. 67 (1), pp.9- 24
- Bookchin, M. (1973) *Τα όρια της πόλης* (1979), Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα
- Bottomley, A. and Moore, N. (2007) From walls to membranes: Fortress polis and the governance of urban public space in the 21st century Britain, *Law Critique*, vol. 18, pp.171- 206
- Bradant, J.M. (2007), Response: Jean- Michel Bradant, in Crampton J. and Elden S. (2007), *Space, knowledge and power: Foucault and geography*, Ashgate Publishing Limited, Hampshire
- Brenner, N. and Theodore, N. (2002), Cities and the geographies of actually existing neoliberalism, *Antipode*, vol. 34 (3), pp.349- 379
- Camus, A. (1951) *Ο επαναστατημένος άνθρωπος* (1971), Μπουκουμάνης, Αθήνα
- Carmona et al. (2003) *Public places- Urban spaces: The dimensions of urban design*, Architectural Press, Oxford
- Carmona, M. (2010) Contemporary public space, part two: Classification, *Journal of Urban Design*, vol.15 (2), pp.157- 173

- Carmona, M. et al. (2008) *Public space: The management dimension*, Routledge, New York
- Carr, S. et al. (1992) *Public space*, Cambridge University Press, Cambridge
- Castells, M. (1977) *The urban question*, Arnold, London
- Castells, M. (1983) *The city and the grassroots: A cross-cultural theory of urban social movements*, Edward Arnold, London
- Davis, M. (1990) *City of quartz: Excavating the future in Los Angeles*, Verso, London
- Debord, G. (1967) *Η Κοινωνία του θεάματος* (1986), Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα
- Deutsche, R. (1992), Art and public space: Questions of democracy, *Social Text*, vol.33, pp.34-53
- Dixon, J. et al. (2006) Locating impropriety: Street drinking, moral order and the ideological dilemma of public space, *Political Psychology*, vol.27 (2), pp.187- 206
- Foucault, M. (1975) *Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής* (2011), Πλέθρον, Αθήνα
- Foucault, M. (1975) *Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας, 1974-1975* (2010), Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα
- Foucault, M. (1979) *Η Γέννηση της βιοπολιτικής: Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας 1978- 1979* (2012), Πλέθρον, Αθήνα
- Foucault, M. (1980) *Εξουσία, γνώση και ηθική* (1987), Ύψιλον, Αθήνα
- Foucault, M. (1967) *Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα* (1994), Πλέθρον, Αθήνα
- Foucault, M. (1982) *Το μάτι της εξουσίας* (1994), Βασίνας/ Περάσματα, Θεσσαλονίκη
- Foucault, M. (1991) *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Ύψιλον, Αθήνα
- Gehl, J. (1996) *Life between buildings: Using public space*, Skive, Arkitektens Forlag
- Giddens, A. (1997) *Κοινωνιολογία* (2002), Gutenberg, Αθήνα

- Gieryn, T. (2000) A space for place in sociology, *Annual Review of Sociology*, vol. 26, pp.463- 496
- Goheen, P. (1998) Public space and the geography of the modern city, *Progress in Human Geography*, vol. 22 (4), pp.479- 496
- Graeber, D. (2007) *Στο λυκόφως των πρωτοποριών* (2008), Στάσει Εκπίπτοντες, Αθήνα
- Graham, S. (2006) Cities and the war on terror, *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 30 (2), pp.255-276
- Graham, S. and Marvin, S. (1994) More than ducts and wires: Post- fordism, cities and utility networks, in Healey, P. et al. (1994) *Managing cities: The new urban context*, John Wiley, London
- Guest, G. et al. (2011) *Qualitative research methods: A data collector's field guide*, Family Health International, North Carolina, USA
- Harvey, D. (1989) From managerialism to entrepreneurialism: The transformation in urban governance in late capitalism, *Human Geography*, Vol. 71 (1), pp.3-17
- Harvey, D. (1982) *The Limits to capital* (2006), Verso, London
- Harvey, D. (1990) *Η Κατάσταση της μετανεωτερικότητας: Διερεύνηση των απαρχών της πολιτισμικής μεταβολής*, Μεταίχμιο, Αθήνα
- Harvey, D. (1996) *Justice, nature and the geography of difference*, Blackwell, London
- Harvey, D. (2004) *Space as a key word*, Paper for Marx and Philosophy Conference, Institute of Education, London
- Harvey, D. (2006) The Political Economy of Public Space, in Low, S. and Smith, N. (2006) *The Politics of Public Space*, Routledge, London
- Harvey, D. (2012) *Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution*, Verso, New York
- Harvey, D. (2011) *The urban roots of financial crises*, New Left Project (www.newleftproject.org, πρόσβαση στις 10/11/2013)
- Holland, C. et al. (2007) *Social interactions in urban public spaces*, The Policy Press, Bristol
- Iakovidou, J. et al. (2010) The Greek uprising of December 2008, *Situations: Project of the Radical Imagination*, vol. 3(2), pp.145- 157

IESNA Security Lighting Committee (2003) *Guideline for security lighting for people, property and public spaces*, The Illuminating Engineering Society of North America, New York

Iveson, K. (1998) Putting the public back into public space, *Urban Policy and Research*, vol. 16 (1), pp.21-33

Joxe, A. (2007) Response: Alain Joxe, in Crampton, J. and Elden, S. (2007) *Space, knowledge and power: Foucault and geography*, Ashgate Publishing Limited, Hampshire

Karavatzis, M. and Ashworth, G.J. (2005) City branding: An effective assertion of identity or a transitory marketing trick?, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, Vol. 96 (5), pp.506–514.

Kohler, B. And Wissen, M. (2003) Glocalizing protest: Urban conflicts and global social movements, *International Journal of Urban and Regional Research*, vol.27 (4), pp.942- 951

Lee, N. (2009) How is political public space made? The birth of Tiananmen Square and the May fourth movement, *Political Geography*, vol. 28, pp.32- 43

Lefebvre, H. (1968) *Δικαίωμα στην Πόλη* (2007), Κουκίδα, Αθήνα

Lefebvre, H. (1975) *The production of space* (1991), Blackwell Publishing, London

Levine, M. (2000) SIDE and Closed Circuit Television (CCTV): Exploring surveillance in public space, in Postmes, T. et. al. (2000) *SIDE Issues centre-stage:Recent developments in studies of de- individuation in groups*, Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, Amsterdam

Lopes de Souza, M. (2006) Together with the state, despite the state, against the state: Social movements as critical urban planning agents, *City*, Vol.10 (3), pp.327-342

Loukaitou-Sideris, A. and Banerjee, T. (1998) *Urban design downtown: Poetics and politics of form*, Berkeley, University of California Press

MacLeod, G. (2002) From urban entrepreneurialism to a revanchist city? On the spatial injustices of Glasgow's renaissance, *Antipode*, vol. 34 (3), pp.602- 624

Malone, K. (2002) Street life: Youth, culture and competing uses of public space, *Environment and Urbanization*, vol. 14, pp.157- 168

Marcuse, H. (1964) *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*(1971), Παπαζήσης, Αθήνα

- Marcuse, P. (2007) *The threat of terrorism and existential insecurity: Urban policy responses*, Conference lecture at the Symposium Architectures of Fear: Terrorism and the Future of Urbanism in the West, CCCB, 17-18 May 2007
- Marusic, B. (2010) Analysis of Pattern of spatial occupancy in urban open space using behavior maps and GIS, *Urban Design*, vol. 16, pp.36-50
- Mattson, K. (1999) Reclaiming and remaking public space: Toward an architecture for American democracy, *National Civic Review*, vol.88 (2), pp.133-144
- Mayer, M. (2006) Manuel Castells' the city and the grassroots, *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 30 (1), pp.202- 206
- Minton, A. (2006) *The Privatisation of public space*, Royal Institute of Chartered Surveyors
- Mitchell, D. (1995) The end of public space? People's park, definitions of the public and democracy, *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 85 (1), pp.108-133
- Mitchell, D. (2003) The liberalization of free speech: or, how protest in public space is silenced, *Stanford Agora*, vol.4, (www.agora.stanford.edu, Πρόσβαση 10 Ιουνίου 2012)
- Montgomery, J. (1998), Making a city: Urbanity, vitality and urban design, *Journal of urban design*, vol. 3 (1), pp.93- 116
- Moulaert, F. et al. (2002) Neoliberal urbanization in Europe: Large- scale urban development projects and the new urban policy, *Antipode*, vol. 34 (3), pp.542- 577
- Murdoch, J. (2006) *Post- structuralist geography*, SAGE, London
- Oliver, P. (1989) Bringing the crowd back in: The nonorganizational elements of social movements, *Research in Social Movements, Conflicts and Change*, vol.11, pp.1-30
- Orwell, G. (1949) *1984* (1999), Κάκτος, Αθήνα
- Pickvance, C. (2003) From urban social movements to urban movements: A review and introduction to symposium on urban movements, *International Journal of Urban and Regional Research*, vol.27 (1), pp.102- 109
- Polletta, F. and Jasper, J. (2001) Collective identity and social movements, *Annual Review of Sociology*, vol. 27, pp.283- 305
- Project for Public Space (2000) *How to turn a place around: A handbook for creating successful public spaces*, PPS, New York

- Rao, H. et al. (2000) Power plays: How social movements and collective action create new organizational forms, *Research in Organizational Behaviour*, vol.22, pp.239- 282
- Robins, K. (1989) Reimagined communities? European image spaces beyond fordism, *Cultural Studies*, vol.3 (2), pp.147- 166
- Rousseau, J.J. (1762) *Το κοινωνικό συμβόλαιο* (2004), Πόλις, Αθήνα
- Rustin, M. (1989) The politics of post-fordism and the trouble with “new times”, *New Left Review*, vol.175, pp.54–78
- Salet, W. et al. (2003) Institutional and spatial coordination in european metropolitan regions in Salet, W. et al. (2003) *Metropolitan Governance and Spatial Planning*, Spon Press, London
- Shaftoe, H. (2008) *Convivial urban spaces: Creating public urban places*, Earthscan, London
- Sibley, D (1995) *Geographies of exclusion*, Routledge, London
- Staeheli, L. and Thompson, A. (1997) Citizenship, community and struggles for public space, *Professional Geographer*, vol.49 (1), pp.23- 38
- Stavrides, S. (2009), *The December 2008 youth uprising in Athens: Glimpses of a possible city of thresholds*, paper presented in 2009 ISA RC21 Sao Paolo Conference
- Thompson, C. (2002) Urban open space in the 21st century, *Landscape and Urban Planning*, vol.60, pp.59-72
- Thompson, J.D. (1967) *Organizations in Action: Social Science Bases of Administrative Theory*, McGraw Hill, New York
- United Nations Population Division (2006) *World urbanization prospects: The 2005 revision*, United Nations, New York
- United Nations Population Fund (2007) *State of world population*, UNFPA, New York
- Urban Design Team of London upon Thames (2006) *Public space design guide*, London
- Vanegeim, R. (1967) *Η Επανάσταση της καθημερινής ζωής* (1990), Άκμων, Αθήνα
- Weber, R. (2002) Extracting value from the city: Neoliberalism and urban redevelopment, *Antipode*, vol.34 (3), pp.519- 540

- Webster, C. (2007) Property rights, public space and urban design, *Town Planning Review*, vol.78 (1), pp.81- 102
- Whyte, W.H. (1980) *The social life of small urban spaces*, Conservation Foundation, Washington DC
- Yin, R. (1989) *Case study research: Design and methods*, Sage, London
- Γεωργουλής, Δ. (1993), *Ζητήματα θεωρίας στον αστικό σχεδιασμό*, Παπαζήσης, Αθήνα
- Γρηγοριάδης, Γ. (2011), Συγκλίνουσες και αποκλίνουσες κεντρικότητες του τουρισμού και της αναψυχής στην Αθήνα, στο *Μεταλλασσόμενοι χαρακτήρες και πολιτικές στα κέντρα πόλης Αθήνας και Πειραιά*, Ερευνητικό πρόγραμμα ΕΜΠ, Σχολή αρχιτεκτόνων μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα
- Eriksson, E. et al. (2007) *Reclaiming public space- Designing for public interaction with private devices*, Baton Rouge, Los Angeles
- Καβουλάκος, Κ.Ι.(2009) Προστασία και διεκδίκηση δημόσιων χώρων: Ένα κίνημα της πόλης στην Αθήνα του 21ου αιώνα στο Εμμανουήλ, Δ. και άλλοι, *Τάσεις κοινωνικού μετασχηματισμού στον αστικό χώρο*, ΕΚΚΕ, Αθήνα
- Καστοριάδης, Κ. (1975) *Η Φανταστική θέσμιση της κοινωνίας* (2010), Κέδρος, Αθήνα
- Καστοριάδης, Κ. (1992) *Η άνοδος της ασημαντότητας* (2000), Ύψιλον, Αθήνα
- Μανιάτης, Θ. (1999) *Σημειώσεις μαρξιστικής πολιτικής οικονομίας*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Αθήνα
- Μαρξ, Κ. (1867) *Το κεφάλαιο, τόμος πρώτος* (2002), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα
- Μαρξ, Κ. (1885) *Το κεφάλαιο, τόμος δεύτερος* (2002), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα
- Μαρξ, Κ. (1894) *Το κεφάλαιο, τόμος τρίτος* (2002), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα
- Μουζακίτης, Σ. (2011) Δημόσιος χώρος: Περιβαλλοντικές, λειτουργικές και πολιτισμικές διαστάσεις στο *Μεταλλασσόμενοι χαρακτήρες και πολιτικές στα κέντρα πόλης Αθήνας και Πειραιά*, Ερευνητικό πρόγραμμα ΕΜΠ, Σχολή αρχιτεκτόνων μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα
- Μπελαβίλας, Ν. και Βαταβάλη, Φ. (2009) *Πράσινο και ελεύθεροι χώροι στην πόλη*, WWF Ελλάς, Αθήνα
- Νίτσε, Φ. (1886) *Πέρα από το καλό και το κακό* (2010), Πανοπτικόν, Θεσσαλονίκη

Προυντόν, Π.Ζ. (1840) *Ιδιοκτησία και επανάσταση* (1985), Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα

Σαρηγιάννης, Γ. (1990) *Η Πόλη στον 21ο αιώνα, έκφραση της ελεύθερης αγοράς και της αποσύνθεσης του καπιταλιστικού συστήματος*, Εισήγηση στο 10ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αρχιτεκτόνων, Αθήνα

Σταυρίδης, Σ. (2010) *Μετέωροι χώροι της ετερότητας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα

Βαΐου, Ν. (2013) *Γειτονιές στο κέντρο τη πόλης: Αφηγήσεις και κλίμακες συνύπαρξης στη Κυψέλη στο Κονδύλης, Γ. και άλλοι (2013) Το Κέντρο της Αθήνας ως Πολιτικό διακύβευμα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα

Καβουλάκος, Ι.Κ. (2013) *Κινήματα και δημόσιοι χώροι στην Αθήνα: Χώροι ελευθερίας, χώροι δημοκρατίας, χώροι κυριαρχίας στο Κονδύλης, Γ. και άλλοι (2013) Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα

Αράπογλου, Β. και άλλοι (2009) *Η νέα κοινωνική γεωγραφία στην Αθήνα: Μετανάστευση, ποικιλότητα και σύγκρουση*, *Σύγχρονα Θέματα*, 107, σσ. 57-66

Παράρτημα

Α. Ερωτηματολόγια

Πλατεία Αγίου Παντελεήμονα

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Ερευνητικός Φορέας: Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Ερευνητής: Δ. Πέττας, Υποψήφιος Διδάκτορας

Το σύνολο των παρεχόμενων πληροφοριών θα χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά για τον σκοπό της διδακτορικής διατριβής με τίτλο "Ο δημόσιος χώρος ως πεδίο αστικών συγκρούσεων: Η επίδραση των σχέσεων εξουσίας στην καθημερινότητα και τις πρακτικές χρήσης".

Γενικά Στοιχεία Χρήστη

- **Τόπος Μόνιμης Κατοικίας:** _____
- **Ηλικία:** 16-30 31-45 45-60 60+
- **Εκπαίδευση:** Πρωτοβάθμια Δευτεροβάθμια Τριτοβάθμια
Μεταπτυχιακός/ Διδακτορικός τίτλος σπουδών
- **Ετήσιο Εισόδημα (€):** 0-5.000 5.001-12.000 12.001-20.000
20.001-40.000 40.001-60.000 60.001+
- **Πολιτική Τοποθέτηση** (σε κλίμακα 1-10, όπου 1 Άκρα Αριστερά και 10 Άκρα Δεξιά): ____

Άλλη Τοποθέτηση: _____

Πως αξιολογείτε τις δράσεις/ παρεμβάσεις των παρακάτω στην πλατεία Αγ.

Παντελεήμονα:

- **Μαγαζιά/ επιχειρηματίες της περιοχής:** Θετικά Μάλλον θετικά Ουδέτερα
Μάλλον αρνητικά Αρνητικά
- **Επιτροπή Κατοίκων Αγ. Παντελεήμονα:** Θετικά Μάλλον θετικά Ουδέτερα
Μάλλον αρνητικά Αρνητικά
- **Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Διαμερίσματος:** Θετικά Μάλλον θετικά Ουδέτερα
Μάλλον αρνητικά Αρνητικά
- **Εκκλησία:** Θετικά Μάλλον θετικά Ουδέτερα Μάλλον αρνητικά

Αρνητικά

- **Αστυνομία:** Θετικά Μάλλον θετικά Ουδέτερα Μάλλον αρνητικά

Αρνητικά

- **Δήμος Αθηναίων:** Θετικά Μάλλον θετικά Ουδέτερα Μάλλον αρνητικά

Αρνητικά

Βαθμός άνεσης/ οικειότητας (όπου 1: ελάχιστη άνεση/ οικειότητα και 5: μέγιστη άνεση οικειότητα) : 1 2 3 4 5

Βαθμός ασφάλειας (όπου 1: ελάχιστη ασφάλεια και 5: μέγιστη ασφάλεια) : 1 2 3 4 5

Έχετε παρευρεθεί σε δράση ή εκδήλωση στην πλατεία; (αν ναι, ποια) _____

Τι σας αρέσει στην πλατεία Αγ.

Παντελεήμονα; _____

Τι σας ενοχλεί στην πλατεία Αγ.

Παντελεήμονα; _____

Τι θα θέλατε να συμβαίνει περισσότερο στην πλατεία; _____

Περιγράψτε την πλατεία Αγ. Παντελεήμονα με 2 λέξεις ή φράσεις:

1. _____, 2. _____.

Περιγράψτε με μια λέξη ή φράση τις εξής πλατείες:

Πλ. Συντάγματος _____

Πλ. Εξαρχείων _____

Πλατεία Εξαρχείων

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Ερευνητικός Φορέας: Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Ερευνητής: Δ. Πέττας, Υποψήφιος Διδάκτορας

Το σύνολο των παρεχόμενων πληροφοριών θα χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά για του σκοπούς της διδακτορική διατριβής με τίτλο “Ο δημόσιος χώρος ως πεδίο αστικών συγκρούσεων: Η επίδραση των σχέσεων εξουσίας στην καθημερινότητα και τις πρακτικές χρήσης”.

Γενικά Στοιχεία Χρήστη

- **Τόπος Μόνιμης Κατοικίας:** _____
- **Ηλικία:** 16-30 31- 45 45- 60 60+
- **Εκπαίδευση:** Πρωτοβάθμια Δευτεροβάθμια Τριτοβάθμια
Μεταπτυχιακός/ Διδακτορικός τίτλος σπουδών
- **Ετήσιο Εισόδημα (€):** 0- 5.000 5.001- 12.000 12.001- 20.000
20.001- 40.000 40.001- 60.000 60.001+
- **Πολιτική Τοποθέτηση** (σε κλίμακα 1-10, όπου 1 Άκρα Αριστερά και 10 Άκρα Δεξιά): ____

Άλλη Τοποθέτηση: _____

Πως αξιολογείτε τις δράσεις/ παρεμβάσεις των παρακάτω στην πλατεία Εξαρχείων:

- **Μαγαζιά/ επιχειρηματίες της πλατείας:** Θετικά Μάλλον θετικά Ουδέτερα
Μάλλον αρνητικά Αρνητικά
- **Καταλήψεις και πολιτικοί χώροι:** Θετικά Μάλλον θετικά Ουδέτερα
Μάλλον αρνητικά Αρνητικά
- **Πρωτοβουλία Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων:** Θετικά Μάλλον θετικά
Ουδέτερα Μάλλον αρνητικά Αρνητικά
- **Αστυνομία:** Θετικά Μάλλον θετικά Ουδέτερα Μάλλον αρνητικά
Αρνητικά
- **Δήμος Αθηναίων:** Θετικά Μάλλον θετικά Ουδέτερα Μάλλον αρνητικά
Αρνητικά

Βαθμός άνεσης/ οικειότητας (όπου 1: ελάχιστη άνεση/ οικειότητα και 5: μέγιστη άνεση οικειότητα) : 1 2 3 4 5

Βαθμός ασφάλειας (όπου 1: ελάχιστη ασφάλεια και 5: μέγιστη ασφάλεια) : 1 2 3

4 5

Έχετε παρευρεθεί σε δράση ή εκδήλωση στην πλατεία; (αν ναι, ποια) _____

Τι σας αρέσει στην πλατεία

Εξαρχείων; _____

Τι σας ενοχλεί στην πλατεία

Εξαρχείων; _____

Τι θα θέλατε να συμβαίνει περισσότερο στην πλατεία; _____

Περιγράψτε την πλατεία Εξαρχείων με 2 λέξεις ή φράσεις:

1. _____, 2. _____,

Περιγράψτε με μια λέξη τις εξής πλατείες:

Πλ. Συντάγματος _____

Πλ. Αγίου Παντελεήμονα _____

Πλατεία Συντάγματος

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Ερευνητικός Φορέας: Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Ερευνητής: Δ. Πέττας, Υποψήφιος Διδάκτορας

Το σύνολο των παρεχόμενων πληροφοριών θα χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά για του σκοπούς της διδακτορική διατριβής με τίτλο “Ο δημόσιος χώρος ως πεδίο αστικών συγκρούσεων: Η επίδραση των σχέσεων εξουσίας στην καθημερινότητα και τις πρακτικές χρήσης”.

Γενικά Στοιχεία Χρήστη

- **Τόπος Μόνιμης Κατοικίας:** _____
- **Ηλικία:** 16-30 31- 45 45- 60 60+
- **Εκπαίδευση:** Πρωτοβάθμια Δευτεροβάθμια Τριτοβάθμια
Μεταπτυχιακός/ Διδακτορικός τίτλος σπουδών
- **Ετήσιο Εισόδημα (€):** 0- 5.000 5.001- 12.000 12.001- 20.000
20.001- 40.000 40.001- 60.000 60.001+
- **Πολιτική Τοποθέτηση** (σε κλίμακα 1-10, όπου 1 Άκρα Αριστερά και 10 Άκρα Δεξιά): _____

Άλλη Τοποθέτηση: _____

Βαθμός άνεσης/ οικειότητας/ασφάλειας στην πλατεία: (όπου 1: ελάχιστη άνεση/ οικειότητα και 5: μέγιστη άνεση οικειότητα) : 1 2 3 4 5

Βαθμός ασφάλειας : (όπου 1: ελάχιστη ασφάλεια και 5: μέγιστη ασφάλεια) : 1 2 3 4 5

Τι αντίκτυπο πιστεύετε ότι έχουν οι εξής δράσεις/ παρεμβάσεις στον χαρακτήρα της πλατείας Συντάγματος (ποιες λειτουργίες από τις παρακάτω κρίνετε ως σημαντικές):

- **Γεγονότα διαμαρτυρίας (πορείες/ συγκεντρώσεις):** Θετικό Μάλλον θετικό
Ουδέτερο Μάλλον αρνητικό Αρνητικό
- **Εορταστικές Εκδηλώσεις (συναυλίες/ άναμμα δέντρου κτλ) :** Θετικό Μάλλον θετικό
θετικό Ουδέτερο Μάλλον αρνητικό Αρνητικό
- **Προεκλογικές συγκεντρώσεις:** Θετικό Μάλλον θετικό Ουδέτερο Μάλλον αρνητικό Αρνητικό
- **Εθνικοί εορτασμοί / Παρελάσεις:** Θετικό Μάλλον θετικό Ουδέτερο

Μάλλον αρνητικό Αρνητικό

Παρουσία σε γεγονότα διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος: Ποτέ Σπάνια

Συχνά Πολύ Συχνά

Έχετε παρευρεθεί σε κάποια εκδήλωση στην πλατεία; (αν ναι, ποια) _____

Τι σας αρέσει στην πλατεία

Συντάγματος; _____

Τι σας ενοχλεί στην πλατεία

Συντάγματος; _____

Τι θα θέλατε να συμβαίνει περισσότερο στην πλατεία

Συντάγματος; _____

Περιγράψτε την πλατεία Συντάγματος με 2 λέξεις ή φράσεις:

1. _____, 2. _____,

Περιγράψτε με μια λέξη ή φράση τις εξής πλατείες:

Πλ. Εξαρχείων _____ Πλ. Αγίου Παντελεήμονα _____

B. Αποτελέσματα ηλεκτρονικής αναζήτησης

Πλατεία Αγίου Παντελεήμονα

1/4/2009- 1/4/2010

1. Lifo (11/6/2009): Άρθρο άποψης- παράθεσης γεγονότων με τίτλο “Ένα απόγευμα στην πλατεία του Α. Παντελεήμονα” με αναφορές στην παρουσία μεταναστών, στη δράση αντιεξουσιαστών, γεγονότα για το κλείσιμο- άνοιγμα της παιδικής χαράς, στη δράση εθνικιστικών ομάδων, στη δράση του ιερέα Προκόπιου να διοργανώνει συσσίτια για μετανάστες και τις πιέσεις που δέχθηκε για αυτή την ενέργεια (<http://www.lifo.gr/mag/features/1540>)
2. Αριστερολογία (13/6/2009): Άρθρο άποψης κατοίκου με τίτλο “Μένω στον Α. Παντελεήμονα Αχαρνών” με αναφορές στις συγκρούσεις αντιεξουσιαστών με οπαδούς της Χρυσής Αυγής, στην παρουσία της αστυνομίας, στην παρουσία μεταναστών (<http://aristeroparathiro.pblogs.gr/2009/06/472088.html>)
3. Ελευθεροτυπία (27/5/2009): Ρεπορτάζ με τίτλο “Τρόμου και Ρατσισμού Γωνιά” με συνεντεύξεις κατοίκων- εμπλεκόμενων. Αναφορές σε μετανάστες, κατοίκους οι οποίοι επιδιώκουν την εκδίωξη των μεταναστών, την αρνητική θέση προς τους μετανάστες παλιότερων μεταναστών, τις απειλές προς την Κίνηση Κατοίκων του 6^{ου} Διαμερίσματος από ακροδεξιούς, επίθεση προς τον Αντιήμαρχο Λ. Σκιαδά από κατοίκους σε εκδήλωση (<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=48314>)
4. GreekAlert (11/8/2009): Άρθρο άποψης με τίτλο “Έτσι όπως θέλω εγώ να θυμάμαι τον Α. Παντελεήμονα και όχι έτσι όπως τον είδα” το οποίο μιλά για αλλοτρίωση της περιοχής και της πλατείας λόγω της παρουσίας μεταναστών. (http://www.greekalert.com/2009/07/blog-post_5306.html)
5. Ελληνόψυχος (27/5/2009): Άρθρο άποψης με τίτλο “Εκτός ελέγχου οι Έλληνες Κάτοικοι του Α. Παντελεήμονα κατά την Καθημερινή” με αναφορές στην απόπειρα πραγματοποίησης εκδήλωσης με τη συνεργασία μελών του ΣΥΡΙΖΑ και μεταναστών, στην ακύρωση της από κατοίκους, κατακρίνει την παρουσίαση των γεγονότων από την εφημερίδα “Καθημερινή” (http://ellinopsychos.blogspot.gr/2009/05/blog-post_27.html)
6. Ορθόδοξη Ομάδα Δογματικής Έρευνας (28/3/2010): Αναπαραγωγή Συνέντευξης με τον Ιερέα του Α. Παντελεήμονα Μάξιμο από την Καθημερινή της Κυριακής (28/3/2010) με τίτλο “π. Μάξιμος, ιερέας Αγίου Παντελεήμονα. Ο μαχητικός παπάς μιλάει για τη ζωή των Ελλήνων και ξένων ενοριτών του”. Στη συνέντευξη ο ιερέας Μάξιμος υπερασπίζεται την αρμονική συνύπαρξη Ελλήνων και μεταναστών κατοίκων, αναφέρεται στην πραγματοποίηση δράσεων (διανομή φαγητού και

- φαρμάκων, οικονομική βοήθεια) σε όσους τα χρειάζονται ανεξαρτήτου εθνικότητας. (http://www.oodegr.com/neopaganismos/sykofanties/metanastes_p_maximos_1.htm)
7. TVXS (26/2/2010): Ρεπορτάζ με τίτλο “Στέλεχος της ΝΔ ανάμεσα στους ακροδεξιούς προσαχθέντες του Αγ. Παντελεήμονα”. Αναφορές στις προσαγωγές από την αστυνομία 29 ατόμων στις 24/2/2010 σε γεγονός διαμαρτυρίας από κατοίκους για “τις απαράδεκτες συνθήκες της ζωής τους”. Ως συμμετέχοντες στην δράση αναφέρονται μέλη της “Επιτροπής Εθνικής Σωτηρίας”, της “Δημοκρατικής Αναγέννησης”, της εφημερίδας “Στόχος”, “Κάτοικοι του Α. Παντελεήμονα και ανένταχτοι Πατριώτες”. (<http://tvxs.gr/news/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/%CF%83%CF%84%CE%AD%CE%BB%CE%B5%CF%87%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BD%CE%B4-%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CE%BC%CE%B5%CF%83%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%B1%CE%BA%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CF%8D%CF%82-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B1%CF%87%CE%B8%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B5%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B1%CE%B3-%CF%80%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B1>)
  8. GamosBestOf (31/8/2009): Site σχετικό με την τέλεση γάμων το οποίο παρουσιάζει διάφορες εκκλησίες σε σχέση με την τέλεση γαμήλιων τελετών. Ανάμεσα τους εμφανίζεται η εκκλησία του Α. Παντελεήμονα. (<http://www.gamos-bestof.gr/ekklisies>)
  9. Σκεφτόμαστε Ελληνικά (14/7/2009): Αναπαραγωγή άρθρου από την εφημερίδα “Ελεύθερη Ώρα” με τίτλο “Άγιος Παντελεήμονας: Η λάθος κίνηση της Αριστεράς”. Αναφορές στον Α. Παντελεήμονα ως γκέτο μεταναστών, σε υποβάθμιση της περιοχής, σε σύγκρουση της Αριστεράς με τους κατοίκους, στην τρομοκράτηση κατοίκων από συλλογικότητες αναρχικών, κατακρίνεται η στάση των ΜΜΕ τα οποία εμφανίζεται να αποκρύπτουν το πρόβλημα, αναφέρεται το κόμμα ΛΑΟΣ να τάζεται με τους κατοίκους οι οποίοι στρέφονται κατά των μεταναστών. (http://skeftomaste-ellhnikagr.blogspot.gr/2009/07/blog-post_6519.html)
  10. Έθνος (12/6/2009): Ρεπορτάζ με τίτλο “Στο μάτι του κυκλώνα ο Α. Παντελεήμονας” το οποίο αναφέρεται σε συσσώρευση λαθρομεταναστών, συγκρούσεις μεταξύ κατοίκων και συγκρούσεις μεταξύ ακροδεξιών και αντιρατσιστικών οργανώσεων. Αναφορές στο άνοιγμα- κλείσιμο της παιδικής χαράς από αντίπαλες ομάδες,

περιστατικά ξυλοδαμού μεταναστών, απουσία του κράτους και στις πραγματοποιούμενες επιχειρήσεις- σκούπα από την Ελληνική Αστυνομία.
(<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=4078823>)

1/4/2010- 1/4/2011

1. ΥΠΕΚΑ (Πρόγραμμα Αθήνας- Αττικής 2014): Πρόταση ανάπλασης της πλατείας Α. Παντελεήμονα με υπότιτλο “ο χώρος αντιπαραθέσεων γίνεται χώρος αρμονικής συνύπαρξης εθνοτήτων”
(<http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=si4RHaiMdY8=&tabid=37>)
2. YouTube (16/1/2011): Βίντεο με γεγονότα τα οποία διαδραματίστηκαν στις 15/1/2011 και αφορούν συγκρούσεις μεταξύ οπαδών της Χρυσής Αυγής και αντιεξουσιαστών/ αριστερών και την παρέμβαση των ΜΑΤ. Το βίντεο προέρχεται από χρήστη φιλικά προσκείμενο στην Χρυσή Αυγή όπως φαίνεται στο κείμενο το οποίο συνοδεύει το βίντεο (<http://www.youtube.com/watch?v=UMmGzwP4ITI>)
3. TVXS (5/10/2010): Ρεπορτάζ και συνέντευξη με μέλος της κίνησης Απελάστε τον Ρατσισμό με τίτλο “Κλίμα Άγιου Παντελεήμονα καλλιεργείται στην πλατεία Αττικής”. Αναφέρεται στην εκδήλωση περιστατικών ρατσιστική βίας και τη συσχετίζει με την “επέκταση της ναζιστικής έμπνευσης καθαρής ζώνης του Άγιου Παντελεήμονα”. Αναφορά στην δράση ακροδεξιών ομάδων οι οποίες “απολαμβάνουν ασυλία από την ΕΛΑΣ”.
(<http://tvxs.gr/news/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/%CE%BA%CE%BB%CE%AF%CE%BC%CE%B1-%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%B9%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%AF%CF%84%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%B1%CF%84%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82>)
4. Ιερός Ναός Αγ. Παντελεήμονος- Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (28/9/2010): Αναφορά σε μουσικοχορευτική εκδήλωση η οποία συνδιοργανώθηκε από τον Δήμο Αθηναίων και την ενορία του Ιερού Ναού Αγ. Παντελεήμονος και είχε ως χορηγό τον οργανισμό “Τεχνόπολις”.
(http://www.agiospanteleimon.eu/extra/news_files/905a8fa49449b80c440ce7d375361d6f-9.php)

5. Χρυσή Αυγή Τ.Ο. Μαγνησίας (2/5/2010): Αναφορές στην εκδήλωση εορτασμού της Πρωτομαγιάς μετά από κάλεσμα της Χ.Α. στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα. Στην εκδήλωση μίλησαν ο ΓΓ της Χ.Α., εκπρόσωπος της Ε.Ν.ΕΡΓΑ και εκπρόσωποι επιτροπών κατοίκων. (<http://xavolos.blogspot.gr/2010/05/blog-post.html>)
6. Αιχμή (13/2/2011): Άρθρο άποψης κατοίκου με τίτλο “Επιμένω να μένω στην πλατεία Βικτωρίας” με αναφορά σε περιστατικό επίθεσης μεταναστών στον γράφων με σκοπό την κλοπή στην πλατεία Βικτωρίας. (<http://www.aixmi.gr/index.php/epimeno-na-meno-stin-plateia-viktorias/>)
7. JungleReport (27/10/2010): Άρθρο άποψης με τίτλο “Οι χρυσαυγανακτισμένοι πολίτες του Αγίου Παντελεήμονα και οι επιθέσεις στους συριζαίους”. Αναφορές σε επίθεση στην υποψήφια Δήμαρχο Αθηναίων και μέλους του ΣΥΡΙΖΑ Ε. Πορτάλιου και τον Α. Αλαβάνο, πρώην πρόεδρο του ΣΥΡΙΖΑ στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα, στην παρουσία μελών της Χ.Α. ανάμεσα στους επιτιθέμενους. (http://jungle-report.blogspot.gr/2010/10/blog-post_27.html)
8. E- Go (17/1/2011): Ρεπορτάζ με τίτλο “Ακροδεξιό μπλόκο στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα” το οποίο αναφέρεται στην επίθεση 300 ακροδεξιών εναντίων διαδηλωτών οι οποίοι συμμετείχαν σε αντιρατσιστικό συλλαλητήριο και στη σύγκρουση μεταξύ των πρώτων (οι οποίοι αναφέρονται ως “μέλη της Χ.Α.”) και αστυνομικών των ΜΑΤ. Ως διοργανωτές του αντιρατσιστικού συλλαλητηρίου αναφέρονται ομάδες της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς και ως συμμετέχοντες, εκπρόσωποι της ΑΔΕΔΥ, του ΕΚΑ και συλλόγων καθηγητών (ΕΛΜΕ). Το αντιρατσιστικό συλλαλητήριο δεν κατάφερε να προσεγγίσει την πλατεία η οποία είχε αποκλειστεί από αστυνομικές δυνάμεις. (<http://www.e-go.gr/news/article.asp?catid=17826&subid=2&pubid=106622668>)
9. Εκλογικά (15/1/2011): Αναφορά στη ματαιώση συναυλίας στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα η οποία διοργανώθηκε από αντιρατσιστικές ομάδες (+ Κίνηση Ενωμένοι Ενάντια στον Ρατσισμό και τη Φασιστική Απειλή, Μεταναστευτικές κοινότητες, επιτροπές Ιρανών, Αφγανών και Παλαιστινίων προσφύγων, ΑΔΕΔΥ, ΕΚΑ, συνδικάτα, μαθητικοί και φοιτητικοί σύλλογοι) λόγω της αντιδιαδήλωσης από την Επιτροπή Κατοίκων του Αγ. Παντελεήμονα. (<http://www.eklogika.gr/news/3751>)
10. Protagon (16/1/2011): Άρθρο άποψης με τίτλο “Το θαύμα του Αγ. Παντελεήμονα” το οποίο αναφέρεται σε συγκρούσεις μεταξύ ακροδεξιών και ΜΑΤ στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα, στη φιλική διάθεση της αστυνομίας προς τους ακροδεξιούς σε συγκεκριμένα περιστατικά, στη συμμετοχή στην αντιρατσιστική διαδήλωση συμμετεχόντων στην κατάληψη “Βίλα Αμαλίας” (<http://www.protagon.gr/?i=protagon.el.article&id=4852>)

1/4/2011- 1/4/2012

1. Το Βήμα (18/5/2011): Αναφορά στην πρόθεση ανάπλασης της πλατείας Α. Παντελεήμονα (ανάμεσα σε άλλες) από το ΥΠΕΚΑ (<http://www.tovima.gr/society/article/?aid=401261>)
2. Στόχος (18/5/2011): Παράθεση προτάσεων- με μορφή επιστολής προς τον Δήμαρχο Αθηναίων και των μελών του Δημοτικού Συμβουλίου- “Κατοίκων Αγ. Παντελεήμονα, Πλατείας Αττικής, Πλατείας Βικτορίας, Πλατείας Αμερικής, Πλατείας Ομονοίας, Περιοχής Μουσείου, Κυψέλης, Κολωνού, Αγγελόπουλου, Πλατείας Βάφης”. Αναφορές σε εισβολή λαθρομεταναστών, αναφορά σε αποκλεισμό τους στον διάλογο με τον Δήμο Αθηναίων προς όφελος εκπροσώπων των ΣΥΡΙΖΑ και ΑΝΤΑΡΣΥΑ. Επιτίθεται σε αριστερούς και αναρχικούς, συνδέει τους λαθρομετανάστες με παρεμπόριο, ζητά απομάκρυνση μεταναστών, κλείσιμο της κατάληψης Βίλα Αμαλία, της κατάληψης Σκαραμαγκά και της κατάληψης της Δημοτικής Αγοράς Κυψέλης. (http://www.stoxos.gr/2011/05/blog-post_2774.html)
3. Ελληνική Οργάνωση X (17/3/2012): Αναφορά σε συγκέντρωση κατοίκων ενάντια στη παρουσία μεταναστών και στην αναχαίτιση αντιρατσιστικής εκδήλωσης από μέλη του ΑΝΤΑΡΣΥΑ και την ΓΣΕΕ. Αναφορά σε έντονη παρουσία της αστυνομίας η οποία έδωσε τους κάτοικους. Ως υποστηρίζοντες τους κάτοικους αναφέρονται οι οργανώσεις Πατριωτική Πολιτοφυλακή, Ελληνική Οργάνωση X και Αυτόνομοι Εθνικιστές. (http://eo-x.blogspot.gr/2012/03/blog-post_17.html)
4. GreekAlert (17/3/2012): Περιγραφή γεγονότων της ίδιας μέρας όπου αναφέρεται ότι κάτοικοι του Αγ. Παντελεήμονα μαζί με “Έλληνες πατριώτες” περιφρούρησαν την πλατεία ώστε να μη γίνει αντιρατσιστική συναυλία και συγκρούστηκαν με την αστυνομία. Ως διοργανωτές της αντιρατσιστικής διαδήλωσης και συναυλίας αναφέρονται ΑΝΤΑΡΣΥΑ και λαθρομετανάστες. (<http://www.greekalert.com/2012/03/next-year.html>)
5. REVma +/- (21/09/2011): Συνέντευξη σχετική με event το οποίο αφορούσε λεωφορείο το οποίο πραγματοποίησε την διαδρομή “Μετρό Πανόρμου- πλατεία Κολωνακίου- Ακαδημία Πλάτωνος- Πλατεία Αγίου Παντελεήμονα” και φιλοξενούσε ερμηνευτές της Εθνικής Λυρικής Σκηνής οι οποίοι ερμήνευαν κατά τη διάρκεια της διαδρομής. (http://rev-ma.blogspot.gr/2011/09/blog-post_21.html)
6. Iefimerida (17/3/2012): Ρεπορτάζ για την επικείμενη πραγματοποίηση αντιρατσιστικού συλλαλητηρίου από τα Προπύλαια και συναυλίας στην πλατεία του Αγ. Παντελεήμονα από αριστερές οργανώσεις. Αναφορά στη ταυτόχρονη διοργάνωση συγκέντρωσης ενάντια στους λαθρομετανάστες στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα από ακροδεξιές οργανώσεις. Αναφορά σε καταγγελία των αριστερών

οργανώσεων ότι ο Δήμαρχος (Γ. Καμίνης) απευθύνθηκε στη ΓΑΔΑ για να απαγορευτεί η κινητοποίηση.

(<http://www.iefimerida.gr/news/41824/%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B1%CF%85%CE%BB%CE%AF%CE%B1-%CE%B1%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CE%AD%CE%BD%CF%84%CF%81%CF%89%CF%83%CE%B7-%CE%B1%CE%BA%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CF%8E%CE%BD-%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%AC%CE%B3%CE%B9%CE%BF-%CF%80%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B1>)

7. Vrisko.gr (3/7/2011): Καταχώρηση επαγγελματικής δραστηριότητας “Παλαιοβιβλιοθήκη της Θεσσαλονίκης” στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονος Θεσσαλονίκης. (http://www.vrisko.gr/details/7a1_chb65g621a6d2k2_46c41k05ai_1)
8. Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ (15/10/2011): Εργασία της Γεωργίας Μουργή με τίτλο “Κατανομή του πληθυσμού και διαχωρισμοί στον Άγιο Παντελεήμονα”. Στην εργασία υπάρχουν αναφορές τόσο στον χώρο της πλατείας όσο και στην παρουσία μεταναστών και την εκδήλωση συγκρούσεων σχετικά με το γεγονός αυτό. (https://www.google.gr/search?q=%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%B9%CE%B1+%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%85+%CF%80%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B1&biw=818&bih=696&sa=X&ei=LGpCU4GkIobFtAaX-YDwDQ&ved=0CBwQpwUoBg&source=Int&tbs=cdr%3A1%2Ccd_min%3A1%2F4%2F2011%2Ccd_max%3A1%2F4%2F2012&tbm=)
9. Ιερός Λόχος (17/3/2012): Άρθρο σχετικά με την ακύρωση αντιρατσιστικής συναυλίας στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα. Οι διοργανωτές αναφέρονται ως “λαθρολάγνοι ακροαριστεροί”, “αναρχικοί” και “λαθρομετανάστες”. Υπάρχουν αναφορές στην παρουσία της αστυνομίας η οποία αποπειράθηκε να αποκλείσει την πλατεία και στην τακτική των κατοίκων να την περικυκλώσουν. (http://ieroslochos.blogspot.gr/2012_03_11_archive.html)
10. Ελεύθερη Ώρα (16/3/2012): Άρθρο για την επικείμενη πραγματοποίηση αντιρατσιστικού συλλαλητηρίου και συναυλίας στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα. Η ευρύτερη περιοχή αναφέρεται ως “γκέτο λαθρομεταναστών”, “σημείο σύγκρουσης μεταξύ συμμοριών”. Ως διοργανωτές των δράσεων αναφέρονται οι εξής: Κίνηση

Ενωμένοι Ενάντια στον Ρατσισμό και τη Φασιστική Απειλή, κινήσεις μεταναστών, συνδικαλιστές, φοιτητές, καλλιτέχνες. Κατονομάζεται η οργάνωση ΑΝΤΑΡΣΥΑ το μέλος της Π. Κωνσταντίνου. Ως διοργανωτές της αντί- διαδήλωσης αναφέρεται η Επιτροπή Κατοίκων Αγ. Παντελεήμονα. Η διοργάνωση της έχει τον στρατηγικό στόχο της εμπόδισης της προσέγγισης των αντιρατσιστών στην πλατεία από την αστυνομία λόγω φόβου επεισοδίων. Ως υποστηρικτής των κατοίκων εμφανίζεται ο βουλευτής του ΛΑΟΣ Θ. Πλεύρης. Αναφορές στην στρατηγική απουσία της Χ.Α. ώστε να αποφευχθεί η συμμετοχή μελών της σε επεισόδια ενόψει εθνικών εκλογών. (<http://www.elora.gr/portal/ellada/2017-2012-03-16-19-46-45>)

1/4/2012- 1/4/2013

1. Vrisko.gr (21/2/2013): Καταχώρηση επαγγελματικής δραστηριότητας εστιατορίου “Η Σμύρνη” στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα Θεσσαλονίκης. (http://www.vrisko.gr/details/3i37caafb72a4ha2_666aba5a7a_bh2h)
2. Lifo (6/3/2013): Άρθρο άποψης κατοίκου- μέλους της οργάνωσης Atenistas για την ευρύτερη περιοχή της πλατείας Αττικής. Αναφορές σε θέματα μετανάστευσης. (<http://www.lifo.gr/mag/columns/5499>)
3. ThePressProject (26/6/2012): Άρθρο άποψης/ ρεπορτάζ με τίτλο “Έρμαιο συμμοριών ο Άγιος Παντελεήμονας”/ Αναδημοσίευση από εφημερίδα Καθημερινή (22/5/2008). Αναφορά σε κίνδυνο να μετατραπεί σε γκέτο μεταναστών, στην αύξηση της εγκληματικότητας, στις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών, σε περιστατικά δολοφονίας (21/10/2007) τα οποία αποδίδονται σε ξεκαθάρισμα λογαριασμών συμμοριών και μαφίας. (<http://www.thepressproject.gr/folder/23610/ermaio-symmorion-o-agios-panteleimonas>)
4. ArtTravel (14/12/2012): Ταξιδιωτικές αναφορές για τον Παλιό Παντελεήμονα στον Όλυμπο. (<http://www.arttravel.gr/index.php?category=38&article=3610>)
5. Μικρός Ρωμηός (4/6/2012): Άρθρο για τρόπους ψυχαγωγίας στην περιοχή του Αγ. Παντελεήμονα πριν τον πόλεμο. (<http://mikros-romios.gr/2536/agios-panteleiomonas-axarnon/>)
6. VresDelivery (20/1/2013): Καταχώρηση επαγγελματική δραστηριότητας εστιατορίου “Τσιώπος” στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα (http://www.vresdelivery.gr/customer_detail.php?custid=1714&cust=%CE%A4%CF%83%CE%B9%CF%8E%CF%80%CE%BF%CF%82&care=22&ctype=2)
7. Newsit (9/11/2012): Άρθρο/ ρεπορτάζ για επιθέσεις σε καταστήματα μεταναστών στην πλατεία Αγ. Νικολάου έπειτα από συγκέντρωση κατοίκων του Αγ.

- Παντελεήμονα και ακροδεξιών. Η αστυνομία προσήγαγε έλληνες και μετανάστες. (http://www.newsit.gr/default.php?pname=Article&art_id=173385&catid=3)
8. Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ (15/7/2012): Εργασία της Η. Καλογεροπούλου με τίτλο “Ψηφιδωτά Ζωής: Στρατηγικές Παρέμβασης σε Αστικά Κενά στον Άγιο Παντελεήμονα”. Αναφορές στην παρουσία μεταναστών. (http://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=8&cad=rja&uact=8&ved=0CGIQFjAH&url=http%3A%2F%2Fdspace.lib.ntua.gr%2Fbitstream%2F123456789%2F6748%2F1%2F0100_04105011.pdf&ei=e3dCU_zEFOrOygPKwIHQBA&usq=AFQjCNG8AcLSzMAjtuDG_gkxL64A5tbRA&bvm=bv.64125504,d.bGQ)
  9. Ask4Food (15/1/2013): Καταχώρηση επαγγελματική δραστηριότητας εστιατορίου “Το Στέκι των Φύλων” στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα Μαραθώνα (<http://www.ask4food.gr/estiatoria/15046-to-steki-ton-filon>)
  10. YouTube (14/9/2012): Βίντεο για την διοργάνωση αιμοδοσίας στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα από την Χ.Α. Ταυτόχρονα μοιράστηκαν από την Χ.Α. τρόφιμα σε αποκλειστικά σε έλληνες. (<http://www.youtube.com/watch?v=Uqh93EIKf6c>)

1/4/2013- 1/4/2014

1. Wikipedia (6/12/2013): Ιστορικά στοιχεία, Γεωγραφικά στοιχεία, Συγκρούσεις σχετιζόμενες με την παρουσία μεταναστών ([http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%86%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82_%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B1%CF%82_\(%CE%91%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%B1\)](http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%86%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82_%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B1%CF%82_(%CE%91%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%B1)))
2. Naftemporiki (26/10/2013): Δήλωση Δημάρχου Γ. Καμίνη “Δεν θα επιτρέψω να γίνει η Πλ. Αγίου Παντελεήμονα πεδίο συμβολικών συγκρούσεων” (<http://www.naftemporiki.gr/story/721025/g-kaminis-i-plateia-agiou-panteleimona-den-tha-ginei-pedio-sumbolikon-sugkrouseon>)
3. Lifo (7/6/2013): Είδηση ανάληψης της ανάπλασης της πλατείας Α. Παντελεήμονα από τον Δήμο Αθηναίων. Αναφορά σε παρέμβαση της δημοτικής παράταξης “Ανοιχτή Πόλη” (ΣΥΡΙΖΑ) περί “πλατείας κατελημμένης από την Χρυσή Αυγή” (<http://www.lifo.gr/now/society/28707>)
4. News 247 (6/6/2013) : Αναφορά στην πρόθεση ανάπλασης της πλατείας Α. Παντελεήμονα (ανάμεσα σε άλλες) από το ΥΠΕΚΑ και στον στόχο του ΥΠΕΚΑ για δημιουργία ενός χώρου “αρμονικής συνύπαρξης” (http://news247.gr/eidiseis/koinonia/proxwra_h_anaplash_ths_plateias_toy_agiouv_panteleimona.2284855.html)

5. Στο Κόκκινο (11/10/2013): Ρεπορτάζ με τίτλο “Ανοίγει ξανά η παιδική χαρά του Αγ. Παντελεήμονα;”. Αναφορά στην Κίνηση Κατοίκων του 6^{ου} Διαμερίσματος η οποία κατέθεσε αίτηση στον Δήμο Αθηναίων για επαναλειτουργία της παιδικής χαράς η οποία είχε κλείσει υπό τις πιέσεις της “επιτροπής αγανακτισμένων πολιτών”. Αναφορά σε κατοίκους οι οποίοι συντάσσονται με την Χ.Α. Υποστηρίζεται ότι ο Δήμαρχος Γ. Καμίνης ανέχθηκε το κλείσιμο της παιδικής χαράς από μέλη της Χ.Α. (<http://stokokkino.gr/article/2747/Paidiki-xara-Agiou-Panteleimona>)
6. Taxalia (10/10/2013): Αναφορά των δηλώσεων του επικεφαλής της δημοτικής παράταξης “Αθήνα, Πόλη της Ζωής Μας”, Ν. Κακλαμάνη για την ανάπλαση της πλατείας Α. Παντελεήμονα. Θίγονται θέματα χρονοδιαγράμματος και χρηματοδότησης (http://taxalia.blogspot.gr/2013/10/blog-post_5396.html)
7. Καθημερινή (20/10/2013): Άρθρο/ ρεπορτάζ για την πραγματοποίηση θεατρικής παράστασης στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα η οποία στηρίχθηκε από τον Ρ/Σ Στο Κόκκινο, τη Δημοτική παράταξη Ανοιχτή Πόλη και την Κίνηση Κατοίκων 6^{ου} Δημοτικού Διαμερίσματος. Αναφέρεται ότι η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε παρουσία ισχυρής αστυνομικής δύναμης, ότι εμφανίστηκαν άτομα τα οποία αποδοκίμασαν την εκδήλωση. (<http://www.kathimerini.gr/57049/article/politismos/arxeio-politismoy/to-megalomplym-toy-mprilh-anoi3e-aylaia-sthn-plateia-toy-ag-pantelehmonabr>)
8. EnFace (3/4/2014): Site ομάδας κατοίκων ενάντια στον φασισμό/κείμενα, εικόνες, βίντεο ενάντια στον φασισμό σε σχέση με τον Α. Παντελεήμονα και γενικότερα (<http://enface68.wordpress.com/>)
9. Elatora (31/3/2014): Εικόνες και βίντεο από προεκλογική συγκέντρωση της δημοτικής παράταξης “Ελληνική Αυγή” η οποία υποστηρίζεται από την Χ.Α. (<https://elatora.wordpress.com/2014/03/31/%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%B1%CE%AF%CE%BD%CE%B5%CE%B9-%CF%84%CF%8E%CF%81%CE%B1-%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%B1%CE%B3-%CF%80%CE%B1/>)
10. In.gr (20/10/2013): Άρθρο/ ρεπορτάζ για την πραγματοποίηση θεατρικής παράστασης στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα στο πλαίσιο αντιρατσιστικών και αντιφασιστικών δράσεων. Αναφορά στη παρουσία κατοίκων οι οποίοι αποδοκίμασαν την εκδήλωση. Σημειώνεται ότι αστυνομία προσήγαγε 5 άτομα τα οποία μοίραζαν υλικό για αντιφασιστικό συλλαλητήριο στις 26/10/2013 και ότι εμφανίστηκαν μέλη της Χ.Α. που επίσης μοίραζαν υλικό. (<http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231269984>)

Πλατεία Εξαρχείων

1/4/2009- 1/4/2010

1. YouTube (8/5/2010): βίντεο με τίτλο “Δράση στην πλατεία Εξαρχείων- έξω η Πρέζα”. Προβάλλεται παρέμβαση στην πλατεία η οποία πραγματοποιήθηκε στις 6/3/2010 και περιλαμβάνει αφισοκολλήσεις ενάντια στη διακίνηση ηρωίνης και εργασίες αναμόρφωσης της πλατείας (βάψιμο, καλλιτεχνικές παρεμβάσεις, τοποθέτηση μπασκέτας κ.α.) (http://www.youtube.com/watch?v=bBx9r_erck)
2. Καφέ/ Μπαρ Φλοράλ (11/9/2009): προβολή επιχείρησης η οποία εδράζεται σε κτίριο επί της πλατείας Εξαρχείων
(<http://www.floralcafe.gr/floral.php>)
3. Trivago (16/2/2010): Προβολή επιχείρησης (ξενοδοχείο Exarchion) η οποία βρίσκεται επί της οδού Θεμιστοκλέους, στην πλατεία Εξαρχείων, καθώς και άλλων αντίστοιχων επιχειρήσεων στην Αθήνα
(<http://www.trivago.gr/%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%B1-447485/%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF%CF%80%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82-%CE%B4%CF%81%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82/%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD-1333709>)
4. AthensIndymedia (6/3/2010): Βίντεο και εικόνες για δράσεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στην πλατεία Εξαρχείων στις 6/3/2010 από συμμετέχοντες σε πορεία στην περιοχή των Εξαρχείων η οποία πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του τριημέρου για το αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο Ναβαρίνου.
(https://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=1140212)
5. Dasein (30/11/2009): Προβολή επιχείρησης (πολυχώρος, μπαρ) η οποία βρίσκεται στην οδό Σολωμού.
(http://camerastyloonline.wordpress.com/2009/11/30/dasein_solomou_12_plateia_ex_arxeion_parousiasi_30_11_2009/)
6. Alterglobal (22/10/2009): Αναδημοσίευση από τον ιστότοπο tnxs.gr με τίτλο “Καθεστώς επταετίας στην πλατεία Εξαρχείων” για περιστατικό σύλληψης του συγγραφέα Δ. Παπαχρήστου και του δημοσιογράφου της ΕΡΤ Σ. Δαματόπουλου ο οποίος αποπειράθηκε να καταγράψει την πρώτη σύλληψη από αστυνομικούς στην πλατεία Εξαρχείων. Αναφέρεται ότι πραγματοποιήθηκαν προσαγωγές από την καφετέρια Floral όπου είχε πραγματοποιηθεί παρουσίαση βιβλίου και ότι ανάμεσα στους προσαχθέντες υπήρχαν 2 ανήλικοι. Παρατίθεται ακόμα ανακοίνωση του

- ΣΥΡΙΖΑ για το περιστατικό. (http://bourmous.blogspot.gr/2009/10/blog-post_22.html)
7. AthensVoice (15/1/2010): Προβολή επιχειρήσεων οι οποίες βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή των Εξαρχείων. (<http://www.athensvoice.gr/guide/bar/area/56>)
  8. Tvxs (22/9/2010): Ρεπορτάζ με τίτλο “Αποκλειστικές εικόνες από την σύλληψη Παπαρήστου στα Εξάρχεια” αναφέρει ότι πετάχτηκαν πέτρες σε αστυνομική περίπλο μακριά από την πλατεία Εξαρχείων και στη συνέχεια η αστυνομία προχώρησε σε αντίποινα εναντίων θαμώνων της πλατείας, τακτική η οποία λαμβάνει χώρα τακτικά σύμφωνα με το ρεπορτάζ. Στα πλαίσια αυτά συνελήφθησαν 3 άτομα τα οποία αναφέρονται ονομαστικά. Παρατίθενται επίσης δηλώσεις του Υπουργού ΠΡΟ.ΠΟ. ότι “δε μπορεί να ελέγξει” τη συμπεριφορά της αστυνομίας. (<http://tvxs.gr/news/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BA%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B7-%CF%83%CF%8D%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CF%88%CE%B7-%CF%80%CE%B1%CF%80%CE%B1%CF%87%CF%81%CE%AE%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%B9%CE%B1>)
  9. Espresso (11/5/2009): Ρεπορτάζ για την αφαίρεση μπρούτζινου γλυπτού από την πλατεία Εξαρχείων η οποία πραγματοποιήθηκε από τον Δήμο Αθηναίων και το υπουργείο πολιτισμού με σκοπό την συντήρηση του (<http://www.espressonews.gr/%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B5%CF%87%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF/26665/%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AC%CF%84%CF%89%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CF%83%CF%8D%CE%BC%CE%B2%CE%BF%CE%BB%CE%BF-%CF%80%CE%BF%CF%85-%CF%87%CE%AC%CE%B8%CE%B7%CE%BA%CE%B5>)
  10. Πρωτοβουλία Επαγγελματιών Εξαρχείων (20/1/2010): Πρόσκληση σε προβολή ντοκιμαντέρ στην πλατεία Εξαρχείων και ανακοίνωση της Πρωτοβουλίας. Η ανακοίνωση αναφέρεται στη χρήση της πλατείας Εξαρχείων από εμπόρους και χρήστες ναρκωτικών η οποία αξιολογείται ως σημαντικό πρόβλημα. Αναφέρεται στο εμπόριο ναρκωτικών στην ευρύτερη περιοχή, η οποία χαρακτηρίζεται “μεγάλη

ανοιχτή πιάτσα ναρκωτικών”. Η ανακοίνωση μιλάει για ανοχή της αστυνομίας στο εμπόριο ναρκωτικών και τοποθετείται θετικά στην “απομάκρυνση του στρατού κατοχής της αστυνομίας”. Αναφορές υπάρχουν στην παρουσία μαφίας και μπράβων για προστασία., ενώ η Πρωτοβουλία υπερασπίζεται τον “έντονα πολιτικό και αμφισβητισιακό χαρακτήρα της περιοχής” και συνδέεται το εμπόριο ναρκωτικών με απόπειρες καταστολής κοινωνικών κινημάτων. Τέλος, προβάλλεται η ανάγκη επανάκτησης του χώρου της πλατείας Εξαρχείων από τους κατοίκους της περιοχής μέσα από δράσεις. (<http://protouvoulia-ep-exarchiwn.blogspot.gr/>)

1/4/2009- 1/4/2010

11. Ελευθεροτυπία (1/8/2010): Ρεπορτάζ με τίτλο “Πλατεία Εξαρχείων: Η βελούδινη επανάσταση μιας γειτονιάς, οι ντίλερ δεν είναι πια εδώ”. Αναφέρεται στην πρωτοβουλία ιδιοκτήτη εστιατορίων της περιοχής (Αχιλλέας Σεβαστόπουλος) να εγκαταστήσει μικρόφωνα στην πλατεία και να απευθύνεται σε χρήστες και διακινητές ναρκωτικών με στόχο την παύση του εμπορίου ναρκωτικών στην πλατεία. Η κίνηση του πλαισιώθηκε από άλλους καταστηματάρχες της περιοχής και κατοίκους. Μετά από 15 μέρες οι περισσότεροι χρήστες και έμποροι αποχώρησαν ενώ μερικοί έμποροι εκδιώχθηκαν με βίαιο τρόπο. Η παραπάνω κίνηση συνοδεύθηκε με δράσεις στην πλατεία με τη συνδρομή της Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων και του Αυτοδιαχειριζόμενου Πάρκου Ναυαρίνου(τοποθέτηση μπασκέτας και εξοπλισμού παιδικής χαράς, τραπεζιού πινγκ πονγκ, καθαρισμός και δεντροφύτευση)ενώ σε ορισμένες εργασίες συνέδραμε και ο Δήμος Αθηναίων. Η πλατεία συντηρήθηκε και περιφρουρήθηκε από συλλογικότητες της περιοχής και διοργανώθηκαν περαιτέρω δράσεις και εκδηλώσεις. Αναφέρονται προηγούμενα περιστατικά κατά τα οποία χρήστες και έμποροι εκδιώχθηκαν βίαια από την πλατεία. Ως συλλογικότητα η οποία συμμετείχε στις δράσεις ενάντια στη διακίνηση ναρκωτικών αναφέρεται ο κοινωνικός χώρος Nosotros και η Αντιεξουσιαστική Κίνηση, η πρωτοβουλία Επαγγελματιών και η Συνέλευση της Πλατείας Εξαρχείων. Από τις δυο τελευταίες συλλογικότητες στο άρθρο αναφέρονται η Ρίκα Ροδάκη και η Έλλη Μποτονάκη.
12. Stigmaπ (18/2/2011): Προβολή επιχείρησης η οποία βρίσκεται στην οδό Στουρνάρη, αριθμός 2. (<http://www.stigmaπ.gr/odos72071-stournari-2-oikonomou-pl-exarcheion.html>)
13. Stixoi.info (19/5/2010): Παράθεση στίχων τραγουδιού με τίτλο “Πλατεία Εξαρχείων” (http://www.stixoi.info/stixoi.php?info=Lyrics&act=details&song_id=42010)
14. Protagon (18/11/2010): Άρθρο για την πλατεία Εξαρχείων με τίτλο “Πλατεία Εξαρχείων: Ξαφνικά φέτος το καλοκαίρι”. Αναφορά στη συνεργασία

καταστηματαρχών και κατοίκων για την παύση του εμπορίου ναρκωτικών στην πλατεία Εξαρχείων. Επισημαίνεται η δράση του καταστηματαρχη Α. Σεβαστόπουλου, στον καθαρισμό της πλατείας και στα μέσα παρέμβασης (μικροφωνική εγκατάσταση, φυλλάδια). Ως συμμετέχοντες στην δράση ονομάζονται ο σύλλογος κατοίκων και επαγγελματιών “Τα Εξάρχεια”, το Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου και ο Δήμος Αθηναίων, ο διαμερισματικός σύμβουλος Γιώργος Αποστολόπουλος. Περιέχονται μικρές συνεντεύξεις με καταστηματαρχες και κατοίκους οι οποίοι μιλούν για αναίτια αστυνομική παρουσία, ανοχή της αστυνομίας στο εμπόριο ναρκωτικών και χρήση ηρωίνης στην πλατεία. (<http://www.protagon.gr/?i=protagon.el.article&id=4091>)

15. Tvxs (9/7/2010): Φωτογραφικό ρεπορτάζ για την χρήση της πλατείας από κατοίκους στα πλαίσια αθλητικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων και στην απόπειρα των παραπάνω να απομακρύνουν από την πλατεία Εξαρχείων δραστηριότητες σχετιζόμενες με το εμπόριο ναρκωτικών. (<http://tvxs.gr/userpost/%CE%BC%CE%AD%CE%BB%CE%B7-%CF%87%CF%89%CF%81%CE%AF%CF%82-%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%BF%CF%81%CE%B1/%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD-%CE%BC%CE%B9%CE%B1-user-generated-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1>)
16. Youtube (27/12/2010): Τραγούδι με τίτλο “Πλατεία Εξαρχείων”. (<http://www.youtube.com/watch?v=gJBBdl4Wjdl>)
17. Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων (5/6/2010): Αναφορά στην επιτυχημένη απομάκρυνση του εμπορίου ναρκωτικών από την πλατεία Εξαρχείων από καταστηματαρχες και κατοίκους και στις νέες ψυχαγωγικές και αθλητικές δραστηριότητες οι οποίες φιλοξενούνται στην πλατεία. (<http://exarchia.pblogs.gr/2010/06/ioynios-sthn-plateia-exarheiwn.html>)
18. All4Beer (7/5/2010): Προβολή της επιχείρησης Bierhof (μπυραρία) η οποία βρίσκεται στην πλατεία Εξαρχείων. (http://www.all4beer.com/a4b/index.php?option=com_content&task=view&id=392)
19. AthensIndymedia (14/6/2010): Είδηση με τίτλο “Μπάτσοι στην πλατεία Εξαρχείων”, με αναφορές σε αναίτια περικύκλωση της πλατείας Εξαρχείων από αστυνομικούς των MAT, αν και έχει απομακρυνθεί από την πλατεία η διακίνηση ηρωίνης. (https://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=1183075)

20. Παραλληλογράφος (25/6/2010): Αναφορά σε επικείμενη (ίδια ημέρα) συναυλία “έναντια στην κρατική καταστολή” στην πλατεία Εξαρχείων.
<http://parallhlografos.wordpress.com/2010/06/25/%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B1%CF%85%CE%BB%CE%AF%CE%B1%CE%B5%CE%BD%CE%AC%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%B1-%CF%83/>

1/4/2011- 1/4/2012

21. AthensVoice (21/3/2012): Προβολή επιχειρήσεων τα οποία βρίσκονται στην πλατεία αλλά και στην ευρύτερη περιοχή των Εξαρχείων (<http://www.athensvoice.gr/the-paper/article/384/%CE%B2%CF%8C%CE%BB%CF%84%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B3%CF%8D%CF%81%CF%89>)
22. Orneo (21/4/2011): Ιστορικό άρθρο για την περιοχή γύρω από την πλατεία Εξαρχείων και κοινωνικά γεγονότα των δεκαετιών '60- '80 και αναφορές στην υφιστάμενη κατάσταση (εμπόριο και χρήση ναρκωτικών, κυριαρχία οικονομικής δραστηριότητας)
http://orneo.blogspot.gr/2011/04/blog-post_21.html
23. Youtube (8/12/2011): Βίντεο με συμβολική τοποθέτηση ασπίδας των MAT στο άγαλμα το οποίο βρίσκεται στην πλατεία (ως ημερομηνία αναφέρεται 6/12/2011). Ακούγονται συνθήματα εναντίον της αστυνομίας.
<http://www.youtube.com/watch?v=g-jOMNOIbWs>)
24. Grassrootreuter (13/3/2012): Αναδημοσίευση άρθρου της Συνέλευσης Ενάντια στην Ελληνική Πραγματικότητα. Το άρθρο αναφέρεται στον ξυλοδαρμό αλλοδαπού εμπόρου ναρκωτικών, στο σύνθημα που υπάρχει σε τοίχους “Έξω η πρέζα από τα Εξάρχεια”, στην συμμετοχή στην εκδίωξη των εμπόρων ναρκωτικών της Επιτροπής Κατοίκων Εξαρχείων.
<http://grassrootreuter.wordpress.com/2012/03/13/%CE%AD%CE%BD%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%AC%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%B1->

[%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B1-%CE%B3%CE%B5%CE%B3%CE%BF/\)](#)

25. Μάνα μου Ελλάς (11/1/2012): Αναδημοσίευση τηλεοπτικών εκπομπών για καλλιτέχνες- κατοίκους της περιοχής (Π. Σιδηρόπουλος, Κ. Γόγου, Ν.Ασιμος) (http://manamoyellas.blogspot.gr/2012/01/blog-post_11.html)
26. FtinaPota (28/10/2011): Προβολή καταστημάτων της ευρύτερης περιοχής των Εξαρχείων. (<http://www.ftinapota.gr/places/7>)
27. Vrisko.gr (23/10/2011): Προβολή καταστήματος (Ταβέρνα “Αχιλλέας- Βεργίνα”) (http://www.vrisko.gr/details/4076d2bg36d4d46027713b1_a6ab520h)
28. PlateiaMolaon (4/2/2012): Αναδημοσίευση κειμένου του αναρχικού χώρου με τίτλο “Ενάντια στον κοινωνικό κανιβαλισμό: Ούτε με την μαφία, ούτε με την αστυνομία”. Στο κείμενο αναφέρονται επιθέσεις εμπόρων ναρκωτικών σε αναρχικούς, ληστείες, ξυλοδαρμοί, σεξουαλικές επιθέσεις, εμφάνιση όπλων, επιθέσεις σε αυτοδιαχειριζόμενους χώρους, κυνομαχίες, οπαδικές συμπλοκές κ.α. Επιπλέον υπάρχουν αναφορές σε εποπτεία της ΕΛ.ΑΣ. στη διακίνηση ναρκωτικών, κυριαρχία των ελεύθερων χώρων από μαφίες αλλά και συμμορίες οι οποίες δρουν στο “όνομα της αναρχίας”. Η ανακοίνωση κλείνει ως εξής:

Στα Εξάρχεια:

νταραβέρια ναρκωτικων ΤΕΛΟΣ

ληστείες και φέρμες ΤΕΛΟΣ

σεξιστικές συμπεριφορές ΤΕΛΟΣ

χουλιγκάνικες συμπεριφορές ΤΕΛΟΣ

μπραβιλίκια ΤΕΛΟΣ

φιλόδοξο real estate ΤΕΛΟΣ

29. Ασπρη Λέξη (30/9/2013): Ιστορικά στοιχεία για την πλατεία Εξαρχείων (<http://www.asprilexi.com/%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%83%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1->

[%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B6%CE%AE%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%82?cid=301\)](#)

30. Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων (19/11/2011): Αναφορά στην πραγματοποίηση στην πλατεία Εξαρχείων της πρώτης λαϊκής συνέλευσης Εξαρχείων- Νεάπολης και στις αποφάσεις της (συμμετοχή σε κινητοποιήσεις γενικής απεργίας, νέα γενική συνέλευση, συγκρότηση ομάδων εργασίας) (<http://exarchia.pblogs.gr/tags/plateia-gr.html>)

1/4/2012- 1/4/2013

31. Youtube (1/5/2012): Βίντεο με τίτλο “1^η Μάη 1012: Τα MAT προκαλούν στην πλατεία Εξαρχείων” όπου φαίνονται αστυνομικοί των MAT να βρίσκονται στην πλατεία Εξαρχείων (<http://www.youtube.com/watch?v=RTSjHPr2ics>)
32. Foursquare (20/9/2012): Εφαρμογή διαδικτύου χωρίς περαιτέρω αναφορές στην πλατεία.
(<https://foursquare.com/v/%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD--exarcheia-square/4be3b892f07b0f47ead1f843>)
33. FtinaPota (16/1/2013): Προβολή επιχείρησης η οποία βρίσκεται απί της πλατείας Εξαρχείων.
(https://www.google.gr/search?q=%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%B9%CE%B1+%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%B9%CF%89%CE%BD&biw=633&bih=696&sa=X&ei=G4NfU8rmHdDzyAP0pIGoDQ&ved=0CBwQpwUoBg&source=Int&tbs=cdr%3A1%2Ccd_min%3A1%2F4%2F2012%2Ccd_max%3A1%2F4%2F2013&tbm=#q=%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%B9%CE%B1+%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%B9%CF%89%CE%BD&start=0&tbs=cdr:1,cd_min:1/4/2012,cd_max:1/4/2013)
34. Χρυσός Οδηγός (19/2/2013): Προβολή επιχείρησης στην οδό Σολωμού 7.
(<http://www.xo.gr/maps/anazitisi-diefthynsis/solomou-7-plateia-exarcheion-athina-10683/>)
35. NewsIt (1/5/2012): Είδηση για συμπλοκές στην ευρύτερη περιοχή των Εξαρχείων μεταξύ 30 ατόμων και αστυνομικών των MAT. Απόπειρα εμπρησμού του καταστήματος “Πλαίσιο” και οδομαχίες πέριξ της πλατείας.
(http://www.newsit.gr/default.php?pname=Article&art_id=137074&catid=3)
36. AthensIndymedia (19/1/2013): Είδηση με τίτλο “Επέμβαση μπάτσων και προσαγωγές Πλ. Εξαρχείων”. Αναφορά για προσαγωγές περίπου 10 ατόμων από

- αστυνομικούς της ομάδας Δέλτα στην πλατεία Εξαρχείων.
(https://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=1450881)
37. Mpalothia (2/3/2013): Προβολή της λειτουργίας λαϊκής αγοράς χωρίς μεσάζοντες με τίτλο “Λαϊκή του Ζήκου” και της πραγματοποίησης γλεντιού για την ενίσχυση του Αυτοδιαχειριζόμενου Παντοπωλείου Εξαρχείων στην κατάληψη ΒΟΞ.
(<http://mpalothia.com/2013/03/02/%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B6%CE%AE%CE%BA%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B1/>)
38. Σχολιαστές Χωρίς Σύνορα (20/2/2013): Κείμενο με τίτλο “Τι έγινε στο Φλοράλ, στη Πλ. Εξαρχείων, στις 20/2/2013” όπου αναφέρεται ότι μετά τη λήξη πορείας στο κέντρο της Αθήνας κόσμος μετακινήθηκε προς τα Εξάρχεια όπου κάποιοι προκάλεσαν επεισόδια και επιτέθηκαν στην αστυνομία στήνοντας οδοφράγματα. Η πλειοψηφία του κόσμου αποκλείστηκε στην πλατεία και σε μαγαζιά επί της πλατείας, ενώ στο κατάστημα Φλοράλ επιτέθηκαν συμμετέχοντες σε επεισόδια οι οποία καταφέρθηκαν λεκτικά εναντίο θαμώνων.
(<https://sxoliastesxwrissynora.wordpress.com/2013/02/27/%CF%84%CE%B9-%CE%AD%CE%B3%CE%B9%CE%BD%CE%B5-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CF%86%CE%BB%CE%BF%CF%81%CE%AC%CE%BB-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CF%80%CE%BB-%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD-%CF%83/>)
39. Ask4Food (26/11/2012): Προβολή επιχείρησης η οποία βρίσκεται στην οδό Μεταξά.
(<http://www.ask4food.gr/estiatoria/155-il-doppio>)
40. OmniaTVBlogs (1/11/2012): Προβολή της λειτουργίας λαϊκής αγοράς χωρίς μεσάζοντες στις 4 Νοεμβρίου. (<https://omniatv.com/blog/2482-%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-4-11-2012-%CF%80%CF%8E%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%8A%CF%8C%CE%BD%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%87%CF%89%CF%81%CE%AF%CF%82-%CE%BC%CE%B5%CF%83%CE%AC%CE%B6%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B5%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD>)

1/4/2013- 1/4/2014

41. ThePressProject (23/3/2014): Αναπαραγωγή ρεπορτάζ από την Εφημερίδα των Συντακτών, σύμφωνα με το οποίο στις 22:30 στις 22/3/2014, εισέβαλλαν στην πλατεία Εξαρχείων 30-40 άτομα με όπλα τα οποία απήγαγαν 2 άτομα τα οποία βρίσκονταν στην πλατεία. Αναφέρονται μαρτυρίες ότι οι ένοπλοι είπαν πως “όποιος πειράζει αναρχικό, αριστερό ή στέκι θα τον εκτελέσουν”.
(<http://www.thepressproject.gr/article/58756/Eisboli-enoplou-kai-arpagi-2-atomon-stin-pl-Eksarxeion>)
42. Καθημερινή (30/3/2013): Ρεπορτάζ σχετικό με το περιστατικό στις 22/3/2014, όπου αναφέρεται πως Αλβανοί έμποροι ναρκωτικών αποπειράθηκαν να “πουλήσουν προστασία” σε καταστήματα της πλατείας Εξαρχείων και τα 2 άτομα που απήχθησαν είναι μέλη της ομάδας αυτής. Ως πηγή αναφέρεται αξιωματικός της ΕΛ.ΑΣ. Αναφέρεται επίσης περιστατικό το οποίο έλαβε χώρα τον Νοέμβριο του 2013, κατά το οποίο ο δολοφονήθηκε κατηγορούμενος για διακίνηση ναρκωτικών στην οδό Θεμιστοκλέους και από την ΕΛ.ΑΣ. η δολοφονία αποδίδεται σε ξεκαθάρισμα λογαριασμών κυκλωμάτων διακίνησης ναρκωτικών.
(<http://www.kathimerini.gr/760448/article/epikairothta/ellada/3eka8arisma-me-arpagwges-sta-e3arxeia>)
43. Το Βήμα (26/3/2014): Ρεπορτάζ με τίτλο “Διαμάχη Αλβανών με έλληνες αντιεξουσιαστές βλέπει η ΕΛ.ΑΣ. στην επιδρομή κουκουλοφόρων στην πλατεία Εξαρχείων”. Επικαλούμενο ως πηγή την ΕΛ.ΑΣ., το ρεπορτάζ αποδίδει το περιστατικό στις 22/3/2014 σε διαμάχη εμπόρων ναρκωτικών και ενόπλων από τον αντιεξουσιαστικό χώρο. Επιπλέον, παρατίθεται αυτούσια η ανάληψη ευθύνης της ενέργειας η οποία δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα AthensIndymedia (<https://athens.indymedia.org/>). Η ανακοίνωση- ανάληψη ευθύνης αναφέρει “*Το Σάββατο 22 Μάρτη στις 22.00 σύντροφοι του αναρχικού χώρου πραγματοποιήσαμε μια πολιτική παρέμβαση στην πλατεία Εξαρχείων με ένα σαφέστατο μήνυμα και πολλαπλούς αποδέχτες. Από εδώ και στο εξής δεν θα γίνεται ανεκτή οποιαδήποτε εχθρική συμπεριφορά απέναντι στον πολιτικοποιημένο κόσμο της περιοχής, τους κατοίκους της, τους κινηματικούς χώρους και τα στέκια. Δεν είμαστε διατεθειμένοι να αφήσουμε την ιστορική περιοχή των Εξαρχείων έρμαιο στις κάθε λογής μαφίες και συμμορίες. Δεν είμαστε διατεθειμένοι να παρακολουθούμε απαθείς προκλήσεις και εχθρικές συμπεριφορές απέναντι σε άτομα ή χώρους του κινήματος και κατοίκους των Εξαρχείων.* Ο αριθμός των συντρόφων που συμμετείχαν αλλά και η ύπαρξη βαρύ οπλισμού

χρησιμοποιήθηκε για την εμπέδωση του μηνύματος σε αποδέκτες που καταλαβαίνουν δυστυχώς μόνο με αυτό τον τρόπο, όπως επίσης και για την εξασφάλιση των εμπλεκόμενων αγωνιστών κατά την αποχώρησή τους. Τα Εξάρχεια ανήκουν στους αγωνιζόμενους και όχι στις μαφίες και τους ένστολους κρατικούς προστάτες τους”. (<http://www.tovima.gr/society/article/?aid=580736>)

44. Left.gr (23/3/2014): Αναφορά στο περιστατικό στις 22/3/2014 με πηγή την Εφημερίδα των Συντακτών. (<http://left.gr/news/eisvoli-enoplion-stin-plateia-exarheion>)
45. NewsBeast.gr (26/3/2014): Αναφορά στο περιστατικό στις 22/3/2014 με πηγή την Εφημερίδα των Συντακτών και παράθεση της ανακοίνωσης- ανάληψης ευθύνης η οποία αναρτήθηκε στο AthensIndymedia. (<http://www.newsbeast.gr/society/arthro/659442/apadiseis-stin-upothesi-apagogis-stin-plateia-exarheion/>)
46. Skai.gr (6/12/2013): Ρεπορτάζ με τίτλο “Ένταση στην πλατεία Εξαρχείων μετά την πορεία για τον Γρηγορόπουλο” όπου αναφέρονται συμπλοκές στην πλατεία Εξαρχείων μεταξύ ομάδων αντιεξουσιαστών και αστυνομικών μετά το τέλος της πορείας για την επέτειο της δολοφονίας του Α. Γρηγορόπουλου. Οι αντιεξουσιαστές πυρπόλησαν ένα ΙΧ αυτοκίνητο και κάδους απορριμάτων. (<http://www.skai.gr/news/greece/article/247462/edasi-stin-plateia-exarheion-kata-tin-poreia-gia-ton-grigoropoulo-/>)
47. Mpalothia (31/3/2014): Προβολή εκδήλωσης (συναυλίας) στις 4/4/2014 στην πλατεία Εξαρχείων. Η εκδήλωση οργανώθηκε από την Αντιεξουσιαστική Κίνηση Αθήνας με σκοπό την ενίσχυση των οροθετικών κρατουμένων. (<http://mpalothia.com/2014/03/31/%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%BA%CE%B5%CF%85%CE%AE-0404-2100-live-%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%B7/>)
48. MusicHeaven (20/2/2014): Προβολή συναυλίας σε κατάστημα επί της πλατείας Εξαρχείων (Γκρι Καφέ) στις 21/2/2014. (<http://www.musicheaven.gr/html/modules.php?name=News&file=article&id=4188>)
49. PrezaTv (23/3/2014): Αναφορά στο περιστατικό στις 22/3/2014 το οποίο βασίζεται σε ρεπορτάζ της Εφημερίδας των Συντακτών. (http://prezativ.blogspot.gr/2014/03/blog-post_9045.html)
50. Nosotros (25/1/2014): Προβολή συγκέντρωσης στην πλατεία Εξαρχείων “ενάντια στην τρανσοφοβία” στις 25/1/2014. Στο συνοδευτικό κείμενο αναφέρεται επίθεση

στις 17/1 επί της πλατείας σε δύο γυναίκες τρανσέξουαλ. Η συγκέντρωση διοργανώθηκε από τον Ελεύθερο Κοινωνικό Χώρο Nosotros. (<http://www.nosotros.gr/2214/>)

Πλατεία Συντάγματος

1/4/2009- 1/4/2010

1. Booking.com (22/4/2009): Προβολή επιχειρήσεων (ξενοδοχεία) στην περιοχή της πλατείας Συντάγματος. (<http://www.booking.com/landmark/gr/syntagma-square.el.html>)
2. Datacomm.gr (7/5/2009): Άρθρο σχετικά με την ονοματοδότηση κεντρικών πλατειών της Αθήνας. Για την πλατεία Συντάγματος αναφέρεται ότι ονομάστηκε έτσι προκειμένου να τιμηθεί το ελληνικό Σύνταγμα. (<http://www.datacomm.gr/datacommunication/SiteResources/data/MediaArchive/images/newsletter/Platies2.pdf>)
3. YouTube (24/10/2009): Βίντεο με τίτλο “Περιστέρια στην πλατεία Συντάγματος Αθήνα”, με αντίστοιχο περιεχόμενο. (<http://www.youtube.com/watch?v=IN6JKSZvGfs>)
4. Greekhotel.com (17/7/2009): Παράθεση φωτογραφιών από την πλατεία Συντάγματος και την ευρύτερη περιοχή. (<http://www.greekhotel.com/sterea/attica/athens/photos/syntagma-images-gr.htm>)
5. Letsbookhotel.com (10/7/2009): Προβολή επιχειρήσεων (ξενοδοχεία) στην περιοχή της πλατείας Συντάγματος. (<http://www.letsbookhotel.com/el/greece/landmark-hotels-near/syntagma-square/hotels-accommodation.aspx>)
6. Greekarchitects.gr (29/1/2010): Αναδημοσίευση από την επιθεώρηση “Επίλογος 2009”, άρθρου του Η. Ζαπουνίδη με τίτλο “Αν ήμουν η πλατεία Συντάγματος”. Το άρθρο αναφέρεται στον ρόλο της πλατείας σε γεγονότα διαμαρτυρίας με φωτογραφίες από διαδηλώσεις του 2009. (<http://www.greekarchitects.gr/gr/%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B9%CF%84%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CF%82-%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%B5%CF%82/%CE%B1%CE%BD-%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%85%CE%BD-%CE%B7-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82-%E2%80%A6%E2%80%A6-id2744>)
7. Neolaia.gr (8/7/2009): Άρθρο για την επικείμενη κατάργηση του WiFi στην πλατεία Συντάγματος λόγω έλλειψης χρηματοδότησης. (<http://www.neolaia.gr/2009/07/08/wifi-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1->

[%CF%83%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%AC%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82/\)](#)

8. Topasokeinaiedo (27/11/2009): Παράθεση βίντεο με ομιλία του Παπανδρέου στην πλατεία Συντάγματος το 1981. (<http://topasokeinaiedo.wordpress.com/2009/11/27/andreas/>)
9. Skysapercity.com (1/3/2010): Συζήτηση φόρουμ με θέμα “Ποια πλατεία σας αρέσει περισσότερο και γιατί”, με αναφορές από τους χρήστες στην πλατεία Συντάγματος (<http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1077545&page=2>)
10. Ziti.gr (19/11/2009): Απόσπασμα βιβλίου με τίτλο “Πλατείες της Ευρώπης- Πλατείες για την Ευρώπη” (<http://www.ziti.gr/docs/pdf/1359.pdf>)

1/4/2010- 1/4/2011

11. Njvathensplaza.gr (16/3/2011): Προβολή επιχείρησης (ξενοδοχείο) στην πλατεία Συντάγματος. (<http://www.njvathensplaza.gr/gr/hotel-athens-plaza-location>)
12. Stigmap.gr (21/2/2011): Παράθεση χάρτη της ευρύτερης περιοχής της πλατείας Συντάγματος και αναφορά δύο υπηρεσιών (Ταχυδρομικό Ταμειυτήριο, ΙΚΑ). (<http://www.stigmap.gr/search-athina-plateia-syntagmatos.php?keyword=%CE%91%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%B1%20%CE%A0%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1%20%CE%A3%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%AC%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82>)
13. Skai.gr (9/3/2011): Παράθεση δήλωσης του Α. Αλαβάνου, ο οποίος ηγείται του “Μετώπου Αλληλεγγύης και Ανατροπής”, με την προτροπή “να γίνει η πλατεία Συντάγματος πλατεία Ταχρίρ”. (<http://www.skai.gr/news/politics/article/165797/alavanos-na-ginei-plateia-tahrir-i-plateia-sudagmatos-/>)
14. Booking.com (17/5/2010): Προβολή επιχειρήσεων (ξενοδοχεία) στην ευρύτερη περιοχή της πλατείας Συντάγματος. (<http://www.booking.com/district/gr/athens/syntagma.el.html>)
15. Amarchypress (15/12/2010): Κείμενο και φωτογραφίες με τίτλο “Συγκρούσεις στην πλατεία Συντάγματος και στο κέντρο της Αθήνας- Χημικά, ξυλοδαρμοί και συλλήψεις κατά την απεργιακή κινητοποίηση”. Το κείμενο περιγράφει το σύνολο της απεργιακής πορείας ενώ σε ότι αφορά συγκεκριμένα την πλατεία Συντάγματος αναφέρονται το ΠΑΜΕ, η ΓΣΕΕ, η ΑΔΕΔΥ, αριστερά κόμματα, η Συνέλευση Αναρχικών, Αστυνομία (ΜΑΤ, ΔΙΑΣ, ΔΕΛΤΑ). Αναφέρονται συγκρούσεις με χρήση μολότοφ, πετρών (από διαδηλωτές), χειροβομβίδων κρότου- λάμψης και χημικών (ΜΑΤ).

- [\(http://anarchypress.wordpress.com/2010/12/16/%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%83-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF/\)](http://anarchypress.wordpress.com/2010/12/16/%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%83-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF/)
16. Tvxs.gr (18/5/2010): Άρθρο με τίτλο “Έξι χρόνια ακατάλληλο καφέ εκμισθώνει ο Δήμος Αθηναίων στην πλατεία Συντάγματος” σχετικά με τη λειτουργία επιχείρησης (καφετέρια), ιδιοκτησίας του Δήμου Αθηναίων, στην πλατεία Συντάγματος το οποίο λειτουργούσε ενώ είχε χαρακτηριστεί “επικίνδυνο από άποψη στατικής, δομικής και δημόσιας ασφάλειας”.
(<http://tvxs.gr/news/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1%CE%AD%CE%BE%CE%B9-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CE%B1%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BB%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CF%86%CE%AD-%CE%B5%CE%BA%CE%BC%CE%B9%CF%83%CE%B8%CF%8E%CE%BD%CE%B5%CE%B9-%CE%BF-%CE%B4%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CE%BD%CE%B1%CE%AF%CF%89%CE%BD-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%AC%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82>)
17. Achilleashotel.gr (28/6/2010): Προβολή επιχείρησης (ξενοδοχείο) στην ευρύτερη περιοχή της πλατείας Συντάγματος. (<http://www.achilleashotel.gr/gr/>)
18. Athenshappytrain.com (8/7/2010): Προβολή δραστηριότητας (τουριστική ξενάγηση με λεωφορείο) η οποία ξεκινά από την πλατεία Συντάγματος. (<http://www.athenshappytrain.com/gr-athens-sightseeing.html>)
19. Radiotaxi-athens-mercedes.gr (28/12/2010): Ιστοσελίδα υπηρεσιών ΤΑΞΙ με παράθεση στοιχείων για την πλατεία Συντάγματος. (<http://radiotaxi-athens-mercedes.gr/syntagma-plateia-syntagmatos.html>)
20. Cityofathens.gr (4/6/2010): Ιστοσελίδα του Δήμου Αθηναίων με προβολή ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων για την περίοδο των Χριστουγέννων. Η πλατεία Συντάγματος αναφέρεται ως “ο πυρήνας του χριστουγεννιάτικου σκηνικού της πόλης μας”. (<https://www.cityofathens.gr/symbainoyn-stin-poli/eortastikes-ekdiloseis/xristoygenna-stin-athina>)

1/4/2011- 1/4/2012

21. Parakato.gr (28/6/2011): Ταυτόχρονη σύνδεση εικόνας με i) συνεδρίαση της Βουλής και ii) διαδηλώσεων οι οποίες πραγματοποιούνται στην πλατεία Συντάγματος. (http://www.parakato.gr/2011/06/blog-post_9522.html)
22. Middlearth.gr (20/7/2011): Ιστορικές αναφορές σε γεγονότα τα οποία έχουν λάβει χώρα στη πλατεία Συντάγματος, με αναφορές στις σύγχρονες συγκεντρώσεις των “αγανακτισμένων” και στη διαχρονική λειτουργία της πλατείας ως τόπος διαμαρτυρίας. (<http://www.middlearth.gr/apopsi/index.php/8eseis/445-theseis-zerva-plateia-syntagmatos-21-7-11>)
23. YouTube (29/6/2011): Βίντεο με τίτλο “Χούντα στην πλατεία Συντάγματος”, στο οποίο παρουσιάζονται συγκρούσεις διαδηλωτών με αστυνομικούς των ΜΑΤ και επιθέσεις των ΜΑΤ σε μεμονωμένα άτομα. (http://www.youtube.com/watch?v=S20_JuaX8gg)
24. Ελευθεροτυπία (26/6/2011): Άρθρο με τίτλο “Μια ιστορική τριλογία”, σχετικά με τη μεταβολή του συμβολικού νοήματος και ρόλου της πλατείας μέσω των σύγχρονων γεγονότων διαμαρτυρίας. Παρατίθενται ιστορικά στοιχεία για την πλατεία Συντάγματος από την κατασκευή της έως τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004. (<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=287123>)
25. Taxidologio.gr (12/7/2011): Παράθεση ιστορικών στοιχείων για την πλατεία Συντάγματος. (<http://www.taxidologio.gr/athens-todo-syntagma-square.html>)
26. 3 pointmagazine (15/3/2012): Παράθεση ιστορικών στοιχείων για πλατείες της Αθήνας, ανάμεσα τους και η πλατεία Συντάγματος. (http://3-point-magazine.blogspot.gr/2012/03/blog-post_15.html)
27. Arkadian.gr (29/6/2011): Αναφορές σε κοινωνικά γεγονότα και εκδηλώσεις στην πλατεία Συντάγματος όπου για την περίοδο ενδιαφέροντος της έρευνας αναφέρονται τα γεγονότα διαμαρτυρίας στην πλατεία. (<http://www.arkadian.gr/Syntagma.html>)
28. Lesxi (24/11/2011): Παράθεση μεταπτυχιακής εργασίας της Σχολής Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ με τίτλο “Το πάρκο Ναυαρίνου και η πλατεία Συντάγματος. Μια συζήτηση για τον κομμουνισμό”. Αναφορά στα γεγονότα διαμαρτυρίας στην πλατεία όπου ονομάζονται οι “αγανακτισμένοι”, η “Λαϊκή συνέλευση της πλατείας Συντάγματος”, και αντίθεση μεταξύ “πάνω” και “κάτω” πλατείας. (<http://ilesxi.wordpress.com/2011/11/24/%CF%84%CE%BF-%CF%80%CE%AC%CF%81%CE%BA%CE%BF-%CE%BD%CE%B1%CF%85%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7->)

[%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%AC/\)](#)

29. Newsin.gr (30/6/2011): Ρεπορτάζ για γεγονότα διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος με τίτλο “Πεδίο μάχης η Αθήνα- Πνίγηκε το Σύνταγμα στα χημικά”. Αναφορές σε διαδήλωση με προορισμό την πλατεία Συντάγματος στις 29/6/2011, όπου συγκρούστηκαν αστυνομικοί και διαδηλωτές, υπήρξαν τραυματισμοί διαδηλωτών, εκκένωση ξενοδοχείου (KingGeorge), τοποθέτηση σιδερένιου φράχτη για προστασία της Βουλής, πυρπόληση περιπτέρου και δύο τραπεζών. Αναφέρονται αστυνομικοί (MAT, ΔΕΛΤΑ, ΔΙΑΣ), “Αγανακτισμένοι”, ΠΑΜΕ, ΓΣΕΕ, ΑΔΕΔΥ, ΣΥΡΙΖΑ. (<http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231115567>)
30. Ενθέματα (12/6/2011): Άρθρο για τα γεγονότα διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος και την μεταβολή του κοινωνικού ρόλου της πλατείας. Αναφέροντα η “Γενική συνέλευση της πλατείας” και γενικά “η Αριστερά”. (<http://enthemata.wordpress.com/2011/06/12/sia/>)

1/4/2012- 1/4/2013

31. Arxaia-ellinika (5/3/2013): Παράθεση παλαιών φωτογραφιών της πλατείας Συντάγματος, οι οποίες συνοδεύονται από ιστορικά στοιχεία. (<http://arxaia-ellinika.blogspot.gr/2013/03/platia-syntagmatos.html>)
32. YouTube (5/4/2012): Βίντεο με τίτλο “Πλατεία Συντάγματος, εκεί που γράφεται ιστορία”. Στο βίντεο αναφέρεται η ιστορική σημασία της πλατείας Συντάγματος , ιστορικά γεγονότα (Δεκεμβριανά 1944, προεκλογικές συγκεντρώσεις, συγκεντρώσεις για ταυτότητες κ.α.) αλλά κυρίως επεισόδια και συγκρούσεις. (<http://www.youtube.com/watch?v=uhfNIGAfUHg>)
33. Mikros-romios (19/9/2012): Άρθρο με τίτλο “Η πλατεία Συντάγματος και τα εικοσάδραχμα του Μακρυγιάννη” το οποίο αναφέρεται σε ιστορικά γεγονότα τα οποία έλαβαν χώρα στη πλατεία Συντάγματος. (<http://mikros-romios.gr/3249/eikosadraxma/>)
34. News.In.gr (4/4/2012): Είδηση για αυτοκτονία άντρα 77 ετών στην πλατεία Συντάγματος και παράθεση του περιεχομένου του σημειώματος αυτοκτονίας στο οποίο υπάρχουν πολιτικά και κοινωνικά σχόλια. (<http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231189814>)
35. Newsbomb.gr (4/4/2012): Είδηση για αυτοκτονία άντρα 77 ετών στην πλατεία Συντάγματος και παράθεση του περιεχομένου του σημειώματος αυτοκτονίας στο οποίο υπάρχουν πολιτικά και κοινωνικά σχόλια. (<http://www.newsbomb.gr/koinwnia/story/125901/aytoktonia-stin-plateia-syntagmatos>)

36. Το Βήμα (23/5/2012): Άρθρο με τίτλο “Πλατεία Συντάγματος, πρώην Αγανακτισμένων”. Το άρθρο αναφέρεται στις συγκεντρώσεις των αγανακτισμένων το 2011. Ως αιτία διάλυσης τους αναφέρεται η έλλειψη ηγεσίας και γίνονται συγκρίσεις με αντίστοιχα φαινόμενα στο εξωτερικό. (<http://www.tovima.gr/blogs/article/?aid=459087>)
37. Paliaathina (12/9/2012): Ιστορίες και αφηγήσεις οι οποίες έλαβαν χώρα στην ευρύτερη περιοχή του Συντάγματος στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. (<http://www.paliaathina.com/gr/pages/181/plateia-syntagmatos.html>)
38. News247 (4/4/2012): Ρεπορτάζ για συγκέντρωση η οποία πραγματοποιήθηκε με αφορμή την αυτοκτονία 77χρονου στη πλατεία Συντάγματος. Στη συγκέντρωση υπήρξαν επεισόδια μεταξύ διαδηλωτών και αστυνομικών των ΜΑΤ. (http://news247.gr/eidiseis/aytoktonia_sthn_plateia_syntagmatos.1719726.html)
39. Χρυσός Οδηγός (23/2/2013): Προβολή διεύθυνσης (Ερμού 2), χωρίς περαιτέρω πληροφορίες. (<http://www.xo.gr/maps/anazitisi-diefthynsis/ermou-2-plateia-syntagmatos-athina-10563/>)
40. Newsbeast.gr (4/4/2012): Είδηση αυτοκτονίας 77χρονου στην πλατεία Συντάγματος. (<http://www.newsbeast.gr/society/arthro/329985/suglonizei-i-autoktonia-ilikiomenou-sto-sudagma/>)

1/4/2013- 1/4/2014

41. Καθημερινή (8/3/2014): Άρθρο με τίτλο “Η υιοθεσία της πλατείας Συντάγματος”, το οποίο αναφέρεται σε εργασίες αποκατάστασης στην πλατεία Συντάγματος οι οποίες πραγματοποιούνται από ιδιώτη (Θ. Λασκαρίδης). (<http://www.kathimerini.gr/757187/opinion/epikairothta/politikh/h-yiothesia-ths-plateias-syntagmatos>)
42. In2life.gr (1/11/2013): Άρθρο με τίτλο “12 ιστορίες που γράφτηκαν στην πλατεία Συντάγματος”, το οποίο αναφέρεται στην ιστορία σημαντικών κτιρίων στην ευρύτερη περιοχή της πλατείας Συντάγματος, σε ιστορικά γεγονότα τα οποία σχετίζονται με την πλατεία και σε σύγχρονα γεγονότα (συγκεντρώσεις αγανακτισμένων). (<http://www.in2life.gr/features/notes/article/302921/12-istories-poy-grafthkan-sthn-plateia-syntagmatos.html?apg=3>)
43. FinancialPress (1/4/2014): Άρθρο με τίτλο “Ποιος εφοπλιστής ανακαινίζει την πλατεία Συντάγματος με λεφτά από την τσέπη του”, το οποίο αναφέρεται στη πραγματοποιούμενη αποκατάσταση- ανάπλαση της πλατείας συντάγματος από τον εφοπλιστή Θ. Λασκαρίδη στον οποίον ανήκουν τα ξενοδοχεία Μεγάλη Βρετανία και KingGeorge τα οποία βρίσκονται στην πλατεία.

- <http://www.fpress.gr/diafora/item/14804-poiος-efoplistis-anakainizei-tin-plateia-syntagmatos-me-lefta-apo-tin-tsepi-toy>)
44. Tvxs (24/1/2014): Άρθρο για επικείμενη (24/1/2014) προβολή ντοκιμαντέρ του Θ. Αγγελόπουλου στην πλατεία Συντάγματος. Η εκδήλωση διοργανώθηκε από τον Οργανισμό Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας του Δήμου Αθηναίων. (<http://tvxs.gr/news/sinema/proboli-stin-plateia-syntagmatos-me-ntokimanter%C2%A0toy-thodoroy-aggelopoyloy>)
45. Culturenow (19/12/2013): Αναφορά σε επικείμενες (21/12/2013- 5/1/2014) δραστηριότητες (εικαστικό εργαστήρι, θεατρικές παραστάσεις, αφήγηση παραμυθιών κ.α.) οι οποίες θα πραγματοποιηθούν από τον Δήμο Αθηναίων στην πλατεία Συντάγματος. (<http://www.culturenow.gr/25026/paidikes-eortastikes-ekdhlwseis-sthn-plateia-syntagmatos>)
46. Newsbeast (20/12/2013): Αναφορά σε επικείμενη (28/12/2013) εκδήλωση πολιτιστικού περιεχομένου στην πλατεία Συντάγματος, η οποία συνδυάζεται με διευρυμένο ωράριο λειτουργίας των καταστημάτων και διοργανώνεται από τον Δήμο Αθηναίων. (<http://www.newsbeast.gr/entertainment/arthro/623757/mia-leuki-nuhta-stin-plateia-sudagmatos/>)
47. Skai (2/12/2013): Αναφορά σε επικείμενες εορταστικές χριστουγεννιάτικες εκδηλώσεις στην πλατεία Συντάγματος από τον Δήμο Αθηναίων. (<http://www.skai.gr/news/culture/article/247109/ena-kokkino-karavi-tha-stolisei-fetos-tin-plateia-sudagmatos/>)
48. Galaxyarchis (10/10/2013): Άρθρο για γεγονότα τα οποία συνέβησαν τον Μάιο του 2011, στις συγκεντρώσεις των “αγανακτισμένων” και συγκεκριμένα τον διαχωρισμό των αγανακτισμένων σε 2 πλευρές με διαφορετική ιδεολογικοπολιτική συγκρότηση. (<http://galaxyarchis.wordpress.com/2013/10/10/dragon/>)
49. Τα Νέα (10/12/2013): Αναφορά στην έναρξη των χριστουγεννιάτικων εκδηλώσεων στην πλατεία Συντάγματος από τον Δήμο Αθηναίων (<http://www.tanea.gr/news/greece/article/5063126/anapse-to-xristoygenniatiko-karabi-sthn-plateia-syntagmatos/>)
50. YouTube (25/3/2014): Βίντεο με τίτλο “Παρέλαση στη πλατεία Συντάγματος για την 25^η Μαρτίου 25/03/2014” όπου παρουσιάζεται η στρατιωτική παρέλαση. (<http://www.youtube.com/watch?v=oaAyAChewtM>)